

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr. (KTO Karatay Üniversitesi)	Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr. (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Doç. Dr. (Hacettepe Üni.)	Theda BORDE, Prof. Dr. (Alice Salomon Hochschule)
Işıl BULUT, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)	Sema BUZ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)	Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gizem ÇELİK, Doç. Dr. (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)	Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)	Veli DUYAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr. (Stellenbosch Üni.)	Ercüment ERBAY, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Ronald FELDMAN, Prof. Dr. (Columbia Üniversitesi)	Rıza GÖKLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Şengül HABLEMİTOĞLU, Prof. Dr. (Lefke Avrupa Üni.)	Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Özlem KARAKUŞ, Prof. Dr. (Selçuk Üniversitesi)	Abdullah KARATAY, Prof. Dr. (Üsküdar Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)	Renata KLEIN, Doç. Dr. (Maine Üniversitesi)
Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)	Aliye MAVİLİ, Prof. Dr. (Biruni Üniversitesi)
Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)	Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Emine ÖZMETE, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)	Semra SARUÇ, Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)	Haluk SOYDAN, Prof. Dr. (Southern California Üni.)
Fatih ŞAHİN, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)	İlhan TOMANBAY, Prof. Dr. (İstinye Üniversitesi)
Tarık TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)	Horst UNBEHAUN, Prof. Dr. (Technische Hochschule)
Filiz YILDIRIM, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)	İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr. (İstanbul Gelişim Üni.)
Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)	

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

Rümeysa AKGÜN, Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet Ali AKYURT, Dr. Öğr. Üyesi	Hande ALBAYRAK, Dr.
Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.	Özgür ALTINDAĞ, Dr.	Hüsnünur ASLANTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.	Doğa BAŞER, Dr. Öğr. Üyesi	Hakan BAYDUR, Doç. Dr.
Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.	Nurullah ÇALIŞ, Dr. Öğr. Üyesi	Nergis DAMA, Dr. Öğr. Üyesi
Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.	Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr.	Veli DUYAN, Prof. Dr.
Ahmet EGE, Dr. Öğr. Üyesi	Arzu ERDEN, Doç. Dr.	Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi
Mine GÖL GÜVEN, Doç. Dr.	Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.	Sunay İL, Prof. Dr.
Ferda KARADAĞ, Dr.	Zeki KARATAŞ, Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet KIRLIOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi
Aliye MAVİLİ, Prof. Dr.	Onur METİN, Dr. Öğr. Üyesi	Kemal ÖKTEM, Prof. Dr.
Ahu ÖZTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi	Figen PASLI, Dr. Öğr. Üyesi	Semra SARUÇ, Doç. Dr.
Melih SEVER, Dr. Öğr. Üyesi	Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.	Mustafa Agah TEKİNDAL, Doç. Dr.
Sait ULUÇ, Doç. Dr.	Burcu YAKUT ÇAKAR, Doç. Dr.	Umut YANARDAĞ, Dr. Öğr. Üyesi
Şeyda YILDIRIM, Doç. Dr.	Emel YURTSEVER, Doç. Dr.	

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS* and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of Hacettepe University
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/OWNER

Sunay İL, Prof. Dr.

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr.
Emrah AKBAŞ, Doç. Dr.
Özgür ALTINDAĞ, Dr.
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr.
Elif GÖKÇEARSAN, Prof. Dr.
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Dr.
Uğur ÖZDEMİR, Dr.
Gonca POLAT, Doç. Dr.
Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr.
Gökhan TOPÇU, Dr.

YAYIN SEKRETERLERİ

Burcu GENÇ, Arş. Gör.
İsmail ORBAY, Arş. Gör.
Sibel VURKUN, Arş. Gör.

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

28.10.2020

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 1417-1436** ***Koruyucu Ailelerin Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi*** Gülay TAŞDEMİR
YİĞİTOĞLU
Examination of the Personality Traits of Foster Families Bilgin KIRAY VURAL
Özlem KÖRÜKÇÜ
- 1437-1458** ***Palyatif Bakım Hastalarına Bakım Veren Aile Üyelerinde Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi*** Cihangir KARAKAYA
Vedat IŞIKHAN
Evaluation of Quality of Life Among Caring Family Members of Palliative Care Patients
- 1459-1485** ***Çocuk Evlerinde ve Aileleriyle Yaşayan Erkek Ergenlerde Görülen Psikolojik Bozuklukların Bağlanma Biçimleri ve Duygu Düzenleme Açısından İncelenmesi*** Abdullah YILDIZ
Yıldız BİLGE
Examination of Male Adolescents Psychological Disorders Living in the Child Homes and With Their Families in Terms of Attachment Styles, and Emotion Regulation
- 1486-1513** ***Türkiye'deki Sosyal Yardım Sistemine Yönelik Sosyal Hizmet Uzmanlarının Deneyimleri*** Doğa BAŞER
Mehmet KIRLIOĞLU
Experiences of Social Workers towards the System of Social Assistance in Turkey

- 1514-1546** **Kanıtı Dayalı Uygulama Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması** Murat ÇAY
Serap DAŞBAŞ
- The Adaptation of the Evidence Based Practice Scale into the Turkish Language: Validity and Reliability Study*
- 1547-1578** **Yaşlı Erkek Hükümlülerin Psiko-sosyal İhtiyaçları Üzerine Nitel Bir İnceleme** Burcu ÖZDEMİR OCAKLI
Veli DUYAN
- A Qualitative Inquiry into the Psycho-social Needs of Older Male Inmates*
- 1579-1598** **Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetinin Aileye İlişkin Değişkenler Açısından İncelenmesi** Hüsnünur ASLANTÜRK
Nur Feyzal KESEN
Serap DAŞBAŞ
- Examination of Family Belonging of University Students in Terms of Family-Related Variables*
- 1599-1623** **Psikoloji, PDR ve Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Duygu Stilleri, Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Algılanan Sosyal Yetkinlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi** Mehmet Akif ERİŞEN
Nur Feyzal KESEN
Serap DAŞBAŞ
- Investigation of Affective Styles, Fear of Negative Evaluation and Perceived Social Competency Levels of Psychology, Psychological Counseling and Guidance and Social Work Students by Various Variables*
- 1624-1652** **İntihar ve Sosyal Hizmet: İnternet Haberleri Üzerine Bir İnceleme** İslam AKÇE
Hüseyin DOĞAN
- Suicide and Social Work: An Investigation on The Internet News*

**1653-1679 Koronavirüs (COVID-19) Sürecinde
Öğrenci Olma Deneyimi: Bir Fotoses
(Photovoice) Çalışması**

*The Experiences of Being a Student During
Coronavirus (Covid-19) Pandemic: A
Photovoice Study*

Melih SEVER
Seyhan ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

- 1680-1702** **Odaklan, Keşfet ve Fark Et: Yaşlılar ile Çalışmada Bilinçli Farkındalık Terapisi** Yunus BAYRAM
Taner ARTAN
Focus, Explore and Notice: Mindfulness Therapy in Working with The Elderly
- 1703-1718** **Yeni Bir Yaklaşım Olarak Dilbilimsel Sosyal Hizmet** Yunus KARA
Linguistic Social Work as A New Approach
- 1719-1745** **Sosyal Hizmetin Anlatı Araştırması ile Buluşması** Hande ALBAYRAK
Locating Narrative Inquiry with Social Work
- 1746-1763** **Kültüre Duyarlı Sosyal Hizmet Uygulamalarında Sağır Toplumunu Düşünmek** Fatmanur ALSANCAK
Thinking Deaf-Community on Cultural-Based Social Work Practices
- 1764-1785** **İlk Dönem Sosyal Çalışma Disiplinin Bilimsel Zemini: Sosyal Kanıt Modeli** Yunus BAYRAM
Ömer Miraç YAMAN
Scientific Background of The First Period Social Work Discipline: Social Evidence Model
- 1786-1808** **Ekolojik Sosyal Hizmet Perspektifinde Su Güvensizliği** Mevlüt Görkem TOK
İsmail ORBAY
Water Insecurity in Ecological Social Work Perspective

- 1809-1826 Sosyal Hizmet Eğitiminde İletişim Becerilerini Kazandırmaya Yönelik Uygulamalar: Beceri Laboratuvarı**
Applications for Gaining Communication Skills in Social Work Education: Skills Laboratory
Ayten KAYA KILIÇ
Hasan Hüseyin TEKİN
- 1827-1854 Kamu Politikalarına Davranışsal Yaklaşım ve Türkiye'ye Yansımaları**
A Behavioural Approach to Public Policy and Its Reflections in Turkey
Volkan YILMAZ
Cemre CANBEZER
- 1855-1885 Suriyeliler ve Sosyal Uyum: Scudder'in Çerçevesinden Bir Değerlendirme**
Syrians and Social Cohesion: An Evaluation from Scudder's Framework
Aysima KOÇAN
Mehmet KIRLIOĞLU
- 1886-1912 Çocuğa Yönelik Cinsel İstismarın Açığa Vurulma Süreci Hakkında Bir Derleme**
A Review on The Process of Disclosing Child Sexual Abuse
Güler GÜNEŞ ASLAN
- 1913-1939 Güçlenmeyi Güç, Güçsüzlük, Baskı ve Güç İlişkileri Temelinde Anlamak**
Understanding Empowerment on the Basis of Power, Powerlessness, Oppression and Power Relations
Özlem CANKURTARAN
Gizem AKOĞLU
Hakan SAKARYA

Taşdemir-Yiğitoğlu, G., Kıray-Vural, B. ve Körükçü, Ö. (2020). Koruyucu ailelerin kişilik özelliklerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1417-1436.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 18.04.2020
Makale Kabul Tarihi: 24.08.2020

KORUYUCU AİLELERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Examination of the Personality Traits of Foster Families

Gülay TAŞDEMİR YİĞİTOĞLU*

Bilgin KIRAY VURAL**

Özlem KÖRÜKÇÜ***

* Dr. Öğr. Üyesi Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, gyigitoglu@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8075-7155.

** Dr. Öğr. Üyesi Pamukkale Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, bvural@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2136-8192,

*** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, okorukcu@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4340-1915

ÖZET

Bu çalışmada koruyucu ailelerin davranışlarına eşlik eden kişilik özelliklerinin belirlenerek bireylerin kişilik özelliği profillerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Araştırma tanımlayıcı ve kesitseldir. Araştırma evrenini Türkiye genelinde yaşayan koruyucu ebeveynler oluşturmuş ve örneklem seçimine gidilmemiştir. Katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Veriler Ocak 2013 ve Ocak 2014 arası yüz yüze görüşme tekniği ile görüşmeyi kabul eden 124 koruyucu aileden toplanmıştır. Veriler anket formu, Beş Faktör Kişilik Ölçeği ile toplanmıştır. Veri analizinde ortalama, standart sapma, frekans, yüzde değerleri ve karşılaştırmalı istatistiklerden Mann-Whitney U, Kruskal Wallis H ve Tamhane's T2 testleri kullanılmıştır. Araştırmaya katılan koruyucu ebeveynlerin %67,7'si 45 ve üzeri yaş grubunda olup, yaş ortalamaları $48,37 \pm 9,36$ 'dır. Çalışmaya alınanların Beş Faktör Kişilik Ölçeği madde puan ortalaması $3,58 \pm 0,31$ 'dir. Sorumluluk/özdisiplin alt boyutu $3,88 \pm 0,61$ ve geçimlilik/uzlaşılabilirlik $4,10 \pm 0,50$ olarak saptanmıştır. Yaş grubuna göre açıklık/deneyime açıklık, eğitim durumlarına göre açıklık/deneyime açıklık, dışadönüklük ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği madde toplam puan ortalamalarında anlamlılık olduğu belirlenmiştir. Biyolojik çocuklarının varlığına göre duygusal tutarsızlık alt boyutunda anlamlılık olduğu belirlenmiştir ($p < ,05$).

Bu çalışmada koruyucu ailelerin beş faktör kişilik özelliği alt boyutunda ilk sırada geçimlilik/uzlaşılabilirlik ardından sorumluluk/özdisiplin kişilik özelliğinde oldukları tespit edilmiştir. Koruyucu aile olabilecek bireylerin kişilik özelliklerine dikkat edilmesi bu doğrultuda öncesinde psikometrik bazı ölçümler yapılarak kişilik özelliklerinin saptanması ve bunun sonucunda koruyucu ailelerin desteklenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile, beş faktör kişilik özelliği, kişilik, koruyucu aile, koruyucu ebeveyn

ABSTRACT

In the present study, it was aimed to determine the personality traits that accompany the behavior of foster families and reveal the personality trait profiles of the individuals.

The present study is descriptive and cross-sectional. The population of the study consisted of foster parents around Turkey and sample selection was not made. The participants were reached through the snowball sampling method. The study data was collected from 124 volunteering foster parents using the face-to-face interview method. Data collection was performed via questionnaire forms and the Five-Factor Personality Inventory. In data analysis; mean, standard deviation, frequency, percentage values and the comparative statistical, Mann-Whitney U and Kruskal Wallis H, Tamhane's T2 tests were used. It was determined that 67.7% of the participating foster parents were in the age group of 45 and over, with an age average of 48.37±9.36. The Five-Factor Personality Inventory item score average of the participants was 3.58±0.31. The participants had a score average of 3.88±0.61 from the Conscientiousness/Self-Discipline sub-dimension and 4.10±0.50 from the Agreeableness/Compliance sub-dimension. It was determined that there was a significant relationship between age groups and Openness/Openness to Experience and between educational backgrounds and Openness/Openness to Experience, Extraversion and the Five-Factor Personality Inventory item total score averages. There was also a significant relationship between the presence of biological children and the Neuroticism sub-dimension ($p < .05$). In the present study, it was determined that the foster families primarily possessed the personality trait of Agreeableness/Compliance, followed by Conscientiousness/Self-Discipline. As a result of the study, it can be said that it is important to pay attention to the personality traits of potential foster parents, make certain psychometric evaluations beforehand to determine their personality traits accordingly, and support foster families based on these.

Key words: *Family, five-factor personality trait, personality, foster family, foster parent*

GİRİŞ

Bulunduğu toplumun özelliklerini içeren aile, biyolojik olarak insan türünün devamını sağlayan, ilk toplumsallaşmanın ve belli kurallara bağlı etkileşimin olduğu, toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaklararası aktaran, hukuksal, toplumsal, fizyolojik, psikolojik, ekonomik, yönleri bulunan toplumsal bir kurumdur (Sayın, 1990). Çocukların fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı olabilmeleri için aile çok önemlidir. Fakat aile içi problemler, yoksulluk, savaş, çocuğun istismar ve ihmal edilmesi gibi sorunlar çocuğun devlet bakımı altına alınmasına neden olabilmektedir (Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005). Çocukların sağlıklı olabilmeleri ve sağlıklı ilişkiler geliştirebilmeleri için farklı bakım hizmetlerinin olması oldukça önem kazanmaktadır. Bu hizmetlerden biri de "koruyucu aile" bakımındır.

"Koruyucu aile", öz ailesi yanında çeşitli nedenlerle bakımları yeterli olmayan çocukların yetiştirilme, bakım, eğitim ve sorumluluğunu belirli bir sürede gönüllü ya da ücretli statüde devlet denetimiyle sağlayan, uygun kişiler ya da ailelerdir (Koruyucu Aile Yönetmeliği, 2012; Aydın, 2013). Bu bakımının amacı, çocuğun sağlıklı gelişebilmesi için gerekli koşulları oluşturmak ve çocuğun zarar görmemesini

sağlamaktır (Erdugan, 2019). Ailelerinden ayrılmak zorunda kalan çocukların, çoğunda (%80) psikososyal problemler olduğu; koruyucu aile yanında olanlara göre kurum bakımına alınanlarda çok fazla problemler yaşandığı belirtilmektedir (Miller, 2013). Literatürde küçük çocukların, toplu bakım hizmetine tabi tutulmalarını gerektiği ifade edilmektedir. Bebeklik ve ilk çocuklukta beyin gelişiminin tamamlanmasıyla; kendine güven, odaklanarak öğrenme ve dürtü kontrolü, bilinç gelişimi, güven duygusu, problem çözme, empati kurma gibi becerilerde gelişmektedir. Koruyucu ailelik çocukların okul kazanımları, sosyal becerilerini geliştirme, bilişsel gelişim, eğitim olanaklarını artırırken, kurumdaki birçok çocuğun yaşadığı iletişim sorunlarını da azaltmaktadır (Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005). Ayrıca çocuğun ailedekilerle iletişim kurmasının manevi kültürünü tanıması ve beyin gelişimi açısından koruyucu aileliğin oldukça önemli olduğu belirtilmektedir. Yapılan bir çalışmada yetimhanede kalanlara göre koruyucu ebeveynin yanında yaşayan 4,5 yaşındaki çocukların IQ düzeylerinin 10 puan daha fazla olduğu saptanmıştır (Center for the Study of Social Policy, 2009).

Çocuğun büyüme çağında gereksinim duyduğu sevgiyi, morali, güveni ve sıcak aile ortamını ona ailesi kadar hiçbir kurum sağlayamaz. Bu nedenle kurumda yetişmek durumunda kalan çocukların sıcak bir aile ortamında büyüyebilmeleri için koruyucu ailelik hizmet modeli bir çözüm yöntemi olarak ülkemizde ve özellikle de gelişmiş olan ülkelerde kullanılmaktadır. Ancak koruyucu ebeveynin belirlenmesi ve çocuğa uygunluğu oldukça önemlidir. Koruyucu ebeveyn olabilecek kişilerin ve çocuğun oldukça ayrıntılı araştırılıp değerlendirilmesi ve uygun olup olmadığının belirlenmesi gerekir (Erol, 2011; Stone, Jackson, Noser ve Huffhines, 2020). Değerlendirilmesi gereken özelliklerden biri de ailedeki bireylerin sorun çözme, yapıcı, şefkatli ve sabırlı kişilik özelliklerine sahip olmalarıdır.

İnsanın doğup büyüdüğü, yaşadığı ev ve aile ortamının kişiliğin oluşmasında etkisi tartışılmazdır. Çocuğun ilk sosyal ilişkileri önce annesi ya da onun yerini tutan kişiyle, sonra babası ve aile içindeki diğer yakın kişilerle olmaktadır. Ebeveynler çocuk yetiştirirken farkında olsunlar ya da olmasınlar, çocuklar ebeveynlerin ahlaki ve kültürel standartlarını, birçok kişilik özelliklerini model alarak öğrenirler (Zel, 2011).

Kişilik, diğer insanlardan ayırt edici olan bireyin iç ve dış çevresiyle kurmuş olduğu, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki şeklidir (Cüceloğlu, 2011). Fındıkçı'ya (2009) göre kişilik, bireyi kendisine özgü yapan; zihinsel özellikler, dış görünüş, alışkanlıklar, takıntılar, tutumlar, tavırlar ve davranışlar gibi pek çok özelliği içermektedir. Kişilik özellikleri;

bireyin sınırlılıklarını, neleri yapabileceğini, neyi yapamayacağını, bireyleri ve bireylerin neyi neden yaptıklarını anlamayı sağlayan ve bilgi işleme süreci içinde bireyin kendine göre tercihlerindeki doğal eğilimlerini anlamayı sağlamaktadır (Balkıs, 2006). Tarihten günümüze kişilik özellikleri ve tipleri ile ilgili farklı modeller belirtilmektedir. Günümüzde kişilikle ilgili en fazla benimsenen modellerden birisi “Beş Faktör Kişilik Modeli”dir

Beş Faktör Kişilik Modeli dışadönüklük, geçimlilik/uzlaşılabilirlik, sorumluluk/özdisiplin, duygusal tutarsızlık/nevrotiklik ve açıklık/deneyime açıklık boyutlarıyla bilinmektedir (Yelboğa, 2006). Dışadönük kişilik özelliği baskın olanlar aktif, girişken, coşkulu, cana yakın, konuşkan; geçimlilik/uzlaşılabilirlik özelliği baskın kişiler sevecen, bağışlayıcı, cömert, nazik, sempatik, güvenen; sorumluluk/özdisiplin özelliği baskın olanlar randımanlı, organize, planlı, tepki veren, titiz, uzak hedefleri gerçekleştirmek için doyumunu erteleyebilen (Roberts, Lejuez, Krueger, Richards ve Hill, 2014) kişilerdir. Duygusal tutarsızlık/nevrotiklik özelliği olan kişilerin kaygılı, kendine acıyan, alıngan, değişken, telaşlı; açıklık/deneyime açıklık yönü baskın olanların ise sanatsal, meraklı, hayal gücü zengin, kavrayışı yüksek, özgün, ilgi alanları geniş özellikleri bulunmaktadır (Smólka ve Szulawski, 2011).

Kişiliğin temellerinin atıldığı çocukluk döneminde, kurum bakımından alınarak koruyucu ebeveyn yanına yerleştirilen çocukların çevresiyle ilişkilerinde doyum sağlayabilen, mutlu, huzurlu bir çocuk olabilmesi, ancak önündeki özdeşim modelleri yardımıyla olacaktır. Toplumların önemli yapıtaşını oluşturan çocukların sağlıklı kişiliğe sahip olmalarında ailelerin çocuklarıyla iyi ilişkiler kurmaları, kendi kişilik yapılarının sağlıklı olması ve hayattan beklentileri yönünde doyum sağlayabilen başarılı ve mutlu kişiler olmaları, koruyucu ebeveyn olduğu çocuğa model olabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Koruyucu aile modeli ile ilgili literatüre bakıldığında çok çeşitli çalışmaların bulunduğu anlaşılmaktadır. Dünyadaki literatürde koruyucu aile modeli ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; koruyucu aileler ve bakımındaki çocukların davranışsal gelişimleri ile ilgili model çalışması (Goemans, van Geel ve Vedder, 2018), koruyucu aile bakımındaki çocukların psikososyal gereksinimleri ve cinsel istismarın etkisi (Steenbakkens, Ellingsen, van der Steen ve Grietens, 2018), koruyucu ailelerde bulunan çocuklar ve koruyucu ailelere yönelik müdahaleler ile ilgili sistematik çalışma (Bergström ve ark., 2020), koruyucu ailede bulunan gençlerin aile ortamı özellikleri ile ruh sağlıkları arasındaki ilişki (Stone, Jackson, Noser ve Huffhines, 2020) gibi konuları

içermektedir. Türkiye’de koruyucu aile modelini konu alan çalışmalar incelendiğinde ise; ailelerin, koruyucu aile olma nedenleri (Bilican Gökkaya, 2014; Tezel, Demirel ve Şahin Kaya, 2018), koruyucu aile hizmetinin koruyucu aileler ve biyolojik çocukları üzerindeki etkisi (Daşbaş, 2015), koruyucu aile demeklerine üye olan koruyucu ailelerin bu modele ilişkin deneyim ve değerlendirmeleri (Certel, 2019; Erdugan, 2019; Gökdoğan Şahin, 2019), uzmanların gözünden Türkiye’de koruyucu aile programı ile ilgili değerlendirme (Şahin Kaya, 2019), çocukluk çağı travmalarının koruyucu aile içinde sağaltımı (Abukan, 2020), koruyucu ailelerin sorunları gibi (Yıldırım ve Hız, 2020) konuların irdelendiği görülmektedir. Bu çalışmalar arasında doğrudan doğruya koruyucu ailelerin kişilik profilleri ile ilgili araştırmalara rastlanılamamıştır. Bu doğrultuda koruyucu aile olan ebeveynlerin davranışlarına eşlik eden kişilik özelliklerini belirlemenin önemli olacağı ve bu çalışmanın literatüre katkısı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada koruyucu ailelerin davranışlarına eşlik eden kişilik özelliklerinin belirlenerek bireylerin kişilik özelliği profillerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Koruyucu ebeveynlerin kişilik özellikleri profili sorumluluk/özdisiplin, açıklık/deneyime açıklık, geçimlilik/uzlaşılabilirlik, dışadönüklük ve duygusal tutarsızlık/nevrotiklik bileşenleri çerçevesinde nasıldır?
2. Koruyucu ebeveynlerin sosyodemografik özellikleriyle bu kişilik profilleri ne şekilde etkileşim halindedir?

YÖNTEM

Araştırma koruyucu ebeveynleri inceleyen tanımlayıcı ve kesitsel araştırma deseninde olup, Türkiye genelinde planlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma evrenini Türkiye genelinde yaşayan koruyucu ebeveynler oluşturmuştur. Örneklem seçimine gidilmemiştir. Katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Bu örnekleme yöntemi evreni oluşturan birimlere erişmenin zor olduğu veya evren hakkındaki bilgilerin (büyüklük ve bilgi derinliği vb.) eksik olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Patton, 2005). Dolayısıyla çalışmaya İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak, İstanbul, Gaziantep, Çanakkale, Samsun, Malatya ve Mersin illerinde bulunan, görüşmeyi kabul eden koruyucu aileler katılmıştır. Veriler Ocak 2013 ve Ocak 2014 arası yüzyüze görüşme tekniği ile

görüşmeyi kabul eden 124 koruyucu ebeveyn den toplanmıştır. Araştırmaya katılan bireylere formlar anketörler tarafından uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Anket Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan ailelerin sosyodemografik (cinsiyet, yaş, medeni, eğitim ve gelir durumu, biyolojik çocuk varlığı) bilgilerini içeren altı (6) sorudan oluşan formdur.

Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ)

Bu ölçek, John, Donahue, ve Kentle (1991) tarafından geliştirilmiş olup, Alkan tarafından 2006 yılında dilimize uyarlanmış, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek 44 maddeden ve beş (5) alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar, dışadönüklük, sorumluluk/özdisiplin, açıklık/deneyime açıklık, geçimlilik/uzlaşılabilirlik, ve duygusal tutarsızlık/nevrotiklidir. Ölçek 5'li likert tipi (1-Hiç katılmıyorum, 5-Çok fazla katılıyorum) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte mevcut olan negatif olan maddeler (2, 6, 8, 9,12,18, 21,23, 24,27,31,34, 35, 37, 41, 43) tersine çevrilerek kodlanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyut iç tutarlılık katsayıları dışadönüklük 0,89, geçimlilik 0,67, sorumluluk 0,79, duygusal tutarsızlık ve açıklık 0,79 olarak bulunmuştur. Bizim çalışmamızda ölçek iç tutarlılık 0,71 'dir. Tüm sorular için elde edilen Cronbach Alpha değeri o anketin güvenilirliğini göstermekte olup, bu çalışmada kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur. Alt boyut iç tutarlılıklar ise, dışadönüklük 0,63, sorumluluk 0,64, açıklık 0,68, geçimlilik 0,49, duygusal tutarsızlık 0,48'dir. Alt boyutlarda güvenilirlik katsayılarının düşük çıkması, ölçeğin birden çok ve birbirinden bağımsız faktöre sahip olabileceğini akla getirmektedir. Ülkemizde yapılmış olan uyarılama, geçerlik güvenilirlik çalışmasına üniversite öğrencilerinin katılmış olması, yapılan bu araştırmada ise yaş ortalamasının yüksek olmasının bu sonucu etkilediğini düşündürmektedir. Ayrıca ölçeğin değerlendirilmesi genel puan üzerinden olmayıp, ölçeği oluşturan alt boyutlardan alınan ortalama puanlar temel alınmakta ve ortalaması en yüksek olan alt boyut bireyin kişilik yapısını göstermektedir (Alkan, 2006).

Verilerin Analizi

Çalışmanın istatistiksel analizinde Statistical Package for the social Sciences (SPSS) 16.0 kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerden ortalama, standart sapma, frekans, yüzde değerleri ve karşılaştırmalı istatistiklerden Mann-Whitney U Testi, Kruskal

Wallis H Testi ve gruplar arası varyanslar eşit olmadığı için Post-Hoc çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhane's T2 testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Koruyucu Ebeveynlerin Sosyodemografik Özellikleri ile İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan koruyucu ebeveynlerin %67,7'si 45 ve üzeri yaş grubunda olup, yaş ortalamaları $48,37 \pm 9,36$ 'dır. Katılımcıların yarısından fazlası (%61,3) kadındır ve büyük çoğunluğu (%89,5) evlidir. Ebeveynlerin %27,4'ünün lise ve üniversite mezunu, %76,6'sının biyolojik çocuklarının ve %36,3'ünün gelirin yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Koruyucu Ebeveynlerin Sosyodemografik Özellikleri (n=124)

Sosyodemografik Özellikler	n(%)
Cinsiyet	
Kadın	76(61,3)
Erkek	48(38,7)
Yaş	
25-34	10(8,1)
35-44	30(24,2)
45 ve üzeri	84(67,7)
Ortalama $\pm$ SD	48,37 $\pm$ 9,36
Evlilik durumu	
Evli	111(89,5)
Bekar	13(10,5)
Eğitim	
İlkokul	24(19,38)
Ortaokul	18(14,52)
Lise	34(27,4)
Üniversite	34(27,4)
Lisansüstü	14(11,3)

*Gelir durumu

Çok düşük	17(13,7)
Düşük	31(25,0)
Orta	31(25,0)
Yüksek	45(36,3)

Biyolojik çocuk durumu

Biyolojik çocuk var	95(76,6)
Biyolojik çocuk yok	29(23,4)

Toplam	124(100,0)
---------------	-------------------

*Gelir durumu: Çok düşük (600-1000 TL), Düşük (1001-1500 TL), Orta (1501-2000 TL), Yüksek (2001 TL ve üzeri)
Gelir durumu aralığı verilerin toplandığı Ocak 2013-Ocak 2014 yıllarına göre belirlenmiştir.

Koruyucu Ebeveyn Olan Bireylerin BFKÖ İle İlgili Bulguları

Çalışma kapsamında görüşülen koruyucu ebeveynlerin BFKÖ'nün madde puan ortalamaları incelendiğinde; madde puan ortalaması $3,58 \pm 0,31$, ölçek toplam puan (44 madde) ortalaması $157,90 \pm 13,97$ 'dir. Dışa dönüklük alt boyutu $3,55 \pm 0,59$, Sorumluluk/Özdisiplin alt boyutu $3,88 \pm 0,61$, Açıklık/Deneyime açıklık alt boyutu $3,57 \pm 0,57$, Geçimlilik/Uzlaşılabilirlik alt boyutu $4,10 \pm 0,50$ ve Duygusal tutarsızlık/Nevrotiklik alt boyutu $3,57 \pm 0,57$ olarak saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Koruyucu Ebeveynlerin Beş Faktör Kişilik Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı Özellikleri

Beş Faktör Kişilik Ölçeği	Min	Max	X±SS
Madde Toplam Puan	2,77	4,25	3,58±0,31
Ölçek Toplam Puan	122	187	157,90±13,97
Alt Boyutlar			
Dışa Dönüklük	1,63	5,00	3,55±0,59
Sorumluluk/Özdisiplin	2,67	5,00	3,88±0,61
Açıklık/Deneyime açıklık	2,00	4,00	3,57±0,57
Geçimlilik/Uzlaşılabilirlik	2,33	4,89	4,10±0,50
Duygusal Tutarsızlık/Nevrotiklik	2,00	4,80	3,57±0,57

Koruyucu Ebeveynlerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre BFKÖ Alt Boyut ve Madde Toplam Puan Ortalamalarına Ait Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet ve medeni durumlarına göre BFKÖ alt boyutların madde puan ortalamalarında istatistiksel anlamlılık saptanmamıştır ($p>,05$). Ebeveynlerin yaş grubuna göre Açıklık/Deneyime Açıklık alt boyutunda anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir ($p<,05$). Bu farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Post-hoc Tamhane istatistiksel analizine göre 45 yaş ve üzeri grup ile 35-44 yaş arasındaki grupta olduğu bulunmuştur ($p=,016$). Yani bireylerde yaş arttıkça açıklık/deneyime açıklığın arttığı saptanmıştır. Ebeveynlerin eğitim durumlarına göre Açıklık/Deneyime açıklık, Dışadönüklük ve BFKÖ madde toplam puan ortalamalarında istatistiksel anlamlılık olduğu belirlenmiştir ($p<,05$). Eğitim durumuna göre BFKÖ madde toplam puan ortalamalarında yapılan Post-hoc Tamhane istatistiksel analizi sonucunda lisansüstü ile ilkokul mezunu olanlar arasında ($p=,005$); ortaokul ile ilkokul mezunları arasındaki gruplardan kaynaklandığı saptanmıştır ($p=,035$). Eğitime göre Dışadönüklük alt boyutunda Tamhane analizinde ilkokul ile ortaokul eğitimi alanlar arasında ($p=,032$); ilkokul ile lisansüstü mezunları arasında ($p=,003$); ortaokul ile üniversite mezunları arasında ($p=,007$) farkın olduğu belirlenmiştir. Eğitime göre Açıklık/Deneyime açıklık alt boyutunda Tamhane analizi sonucunda ilkokul ile lisansüstü eğitimi alanlar arasında ($p=,001$); lise ile lisansüstü eğitimi alanlar arasında ($p=,003$); üniversite ile lisansüstü mezunu arasında ($p=,001$) farkın olduğu bulunmuştur. Koruyucu ebeveynlerin biyolojik çocuklarının varlığına göre Duygusal Tutarsızlık alt boyutunda anlamlılık olduğu belirlenmiştir ($p<,05$) (Tablo 3). Biyolojik çocuğu olanların duygusal tutarsızlık puanlarının daha düşük olduğunu yani bu ailelerin duygusal olarak daha tutarlı davrandıkları belirlenmiştir.

Tablo 3. Koruyucu Ebeveynlerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre BFKÖ Madde Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Dağılımı (n=124)

Tanımlayıcı Özellikler	n	BFKÖ Alt Boyutlar			Dışa dönüklük	Geçimlilik/ BFKÖ Uzaşılabilirlik Madde	
		Açıklık/ Deneyime Açıklık	Sorumluluk/ Özdisiplin	Duygusal Tutarsızlık		Geçimlilik/ BFKÖ Uzaşılabilirlik Madde	Geçimlilik/ BFKÖ Uzaşılabilirlik Madde
Toplam		$\bar{x}\pm SS$	$\bar{x}\pm SS$	$\bar{x}\pm SS$	$\bar{x}\pm SS$	$\bar{x}\pm SS$	$\bar{x}\pm SS$
Cinsiyet							
Kadın	76	3,57±,54	3,87±,60	2,80±,52	3,59±,52	4,13±,47	3,61±,32
Erkek	48	3,57±,61	3,91±,64	2,63±,59	3,49±,70	4,04±,55	3,55±,30
		U=1814,000 p= ,959	U=1758,500 p= ,736	U=1482,500 p= ,079	U=1629,000 p= ,316	U=1693,500 p= ,502	U=1674,900 p= ,441
Yaş							
25-34 yaş	10	3,53±,23	3,84±,73	2,73±,23	3,60±,73	3,96±,25	3,55±,31
35-44 yaş	30	3,82±,53	4,10±,53	2,80±,58	3,71±,21	4,25±,35	3,76±,30
45 yaş ve üzeri	84	3,48±,57	3,82±,61	2,71±,56	3,49±,62	4,06±,29	3,53±,30
		$\chi^2=8,094$ p=,017	$\chi^2=4,875$ p=,087	$\chi^2=,685$ p=,710	$\chi^2=4,605$ p=,100	$\chi^2=3,070$ p=,215	$\chi^2=,068$ p=,967
Medeni durum							
Evli	11	3,55±,57	3,90±,61	2,70±,55	3,53±,60	4,11±,49	3,57±,31
Bekar	113	3,76±,51	3,78±,61	2,97±,54	3,75±,52	4,01±,56	3,67±,34
		U=554,500 p=,172	U=653,500 p=,578	U=516,500 p=,093	U=533,000 p=,123	U=664,500 p=,641	U=622,500 p=,419
Eğitim durumu							
İlkokul	24	3,39±,53	3,87±,65	2,65±,53	3,39±,46	4,08±,49	3,49±,29
Ortaokul	18	3,72±,50	4,04±,43	2,88±,55	3,77±,33	4,16±,51	3,73±,20
Lise	34	3,50±,67	3,94±,62	2,71±,56	3,50±,80	4,12±,48	3,57±,32
Üniversite	34	3,46±,44	3,75±,69	2,70±,50	3,38±,42	4,01±,57	3,48±,32
Lisans üstü	14	4,12±,38	3,89±,53	2,79±,72	4,08±,50	4,19±,42	3,70±,24
		$\chi^2=20,577$ p=,001	$\chi^2=2,631$ p=,621	$\chi^2=2,753$ p=,400	$\chi^2=19,443$ p=,001	$\chi^2=1,817$ p=,769	$\chi^2=19,751$ p=,001
Biyolojik çocuk							
Var	95	3,56±,59	3,90±,59	2,67±,56	3,53±,60	4,10±,48	3,57±,31
Yok	29	3,59±,50	3,83±,68	2,93±,49	3,60±,60	4,07±,57	3,62±,33
		U=1355,000 p=,894	U=1281,500 p=,570	U=978,000 p=,018	U=1316,500 p=,718	U=1372,000 p=,974	U=1277,000 p=,553

BFKÖ= Beş Faktör Kişilik Ölçeği

TARTIŞMA

Çocuğun biyolojik ailesinin yanında bakılmadığı hallerde aile yanında desteklenmesinin önemi açısından koruyucu ailelik çocuğun iyilik halini geliştiren özellikte bir modeldir. Bu nedenle koruyucu ebeveynlerin davranışlarına etki eden kişilik özelliklerinin belirlenmesi önemlidir.

Koruyucu Ebeveynlerin Tanımlayıcı Özellikleriyle İlgili Tartışma

Yapılan bu çalışmada koruyucu ebeveynlerin yaş ortalamalarının 48,37±9,36 olduğu bulunmuştur. Yapılan bazı çalışmalarda da benzer yaş ortalamasının olduğu

belirtilmektedir (Ciarrochi, Randle, Miller ve Dolnicar, 2012; Yeşilkayalı, 2015; Koç, 2016; Baysal, 2017; Yıldırım alp ve Hız, 2020). Bu bulgu koruyucu ebeveynliğin önemli bir sorumluluk olmasından dolayı, bireylerin koruyucu ebeveyn olmaya karar verme durumunda belli bir yaş olgunluğuna ulaştıklarında, konu ile ilgili farkındalıkları arttığında, yaşamları ruhsal, sosyal ve ekonomik açıdan dengelendiğinde bu başvuruyu yaptıklarını düşündürmektedir.

Yapılan diğer çalışmalarda (Bilican Gökkaya, 2014; Vural, Körükçü, Aral ve Körükçü, 2014; Yeşilkayalı, 2015; Baysal, 2017; Gökdoğan Şahin, 2019; Yıldırım alp ve Hız, 2020) olduğu gibi bu çalışmada da katılımcıların çoğunluğunun kadın olduğu, evli olduğu saptanmıştır.

Yapılan çalışmalarda eğitim düzeyi bu çalışma bulgusu ile aynı değildir. Çalışmalarda çoğunluğunun ilkökul mezunu olduğu tespit edilmiştir (Bilican Gökkaya, 2014; Delgado ve Pinto, 2011; Yeşilkayalı, 2015; Baysal, 2017; Gökdoğan Şahin, 2019). Bizim çalışmamızda çoğunluğunun üniversite ve lise mezunu olma nedeni olarak kartopu örneklem yönteminden kaynaklandığını düşündürmektedir. Ayrıca yapılan bazı çalışmalarda eğitim düzeyinin yüksek olmasının bireylerdeki farkındalığı arttırdığı ve dolayısıyla koruma altındaki çocuklarla uyumu hızlandırdığı belirtilmektedir (Delgado ve Pinto, 2011; Yıldırım alp ve Hız, 2020).

Çalışmada koruyucu ebeveyn olanların büyük bir çoğunluğunun biyolojik çocuğa sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışma bulgumuz yapılan bazı çalışma bulgularına benzerlik göstermektedir (Vural, Körükçü, Aral ve Körükçü, 2014; Yeşilkayalı 2015; Yıldırım alp ve Hız, 2020). Biyolojik çocuk sahibi olmak koruyucu ebeveynlik konusunda kişilerde farkındalık, duyarlılık ve tecrübenin bakım için istekliliğe ve cesarete neden olabileceğini düşündürmektedir.

Koruyucu Ebeveynlerin Beş Faktör Kişilik Ölçeği ile İlgili Tartışma

Kişilik, bireyin dinamik bünyesindeki davranışlarını ve düşüncesini belirleyen psikofiziksel sistemlerdir (Allport, 1961). Başka bir deyişle kişilik, zamanla aynı kalan bilişsel, davranışsal ve duygusal biçimleri saptamada bir araya gelmiş, bireylerin kim olduğunu belirleyen yapılar olarak açıklanmaktadır. Farklı kişilik özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri geçimlilik/uzlaşılabilirliktir. Bu kişilik özelliği bir bireyin diğer insanlarla iyi ilişkiler içinde olmasıdır. Geçimli bireyler nazik, işbirlikçi, anlayışlı ve diğer kişilerle ilişkilerinde iyi niyetlidirler. Başkalarıyla birlikte çalışmayı severler ve arkadaş canlısıdır. Bu kişiler yumuşak kalplidirler, hoşgörülüdürler ve karşı tarafa güven verirler. Bu kişilik boyutu ayrıca sıcaklık, güven, birlikte etkinliklere katılma,

mütevazılık, nezaket, düşüncelilik, sevimlilik, sakinlik, yardımseverlik ve cömertlik gibi özellikleri de içermektedir (Zel, 2006; Hellriegel ve Slocum, 2009). Bu çalışmada koruyucu ebeveynler en yüksek puanı Geçimlilik/Uzlaşılabilirlik kişilik puanından almıştır. Yumuşak başlı ve hoşgörülü olma çocukla iletişimde ve yardım etmede oldukça önemli bir kişilik özelliğidir. Koruyucu ebeveynlerin bu özelliklerinin daha baskın olması çocukla olumlu iletişim açısından oldukça önemlidir ve koruyucu ebeveynliği düşüncelerinde ve motivasyonunda önemli bir kişilik özelliği olabileceğini düşündürmektedir. Daniel'in (2011) aktarımıyla Tyebjee'nin yaptığı bir çalışmada insanları koruyucu ebeveyn olma konusunda motive eden en etkili iki unsurun; koruyucu ailelerin kendi kişisel tatmin ihtiyaçlarından ve çocukların toplum içindeki durumlarından dolayı olduğunu belirtmektedir. Çalışmalarda da koruyucu ebeveynlik motivasyonu olarak genelde baskın olan bu iki unsur desteklenmiştir. İlkini destekleyen çalışmalar (Bilican Gökkaya, 2014; Kahraman, 2017; Dal, 2018; Certel, 2019) yani, koruyucu ebeveynlik nedeni olarak çocuk sevgisini tatmak olarak belirlenmiştir. Diğer ise koruyucu ebeveynlerin koruyucu ebeveyn olmada öncelikli motivasyonlarının sosyal sorumluluk anlayışında bir çocuğun yaşamında değişim yaratma olduğunu destekleyen çalışmalardır (Bilican Gökkaya, 2014; Daşbaşı, 2015; Baysal 2017; Certel, 2019; Erdugan, 2019).

Yapılan bu çalışmada koruyucu ebeveynlerin ikinci sırada sorumluluk/özdisiplin kişilik özelliğinde oldukları belirlenmiştir. Bu kişilerin işine bağlı, dakik, çalışkan ve teknik uzmanlık özelliğinde oldukları belirtilmektedir (Weiten, 2010). Bu özellikteki kişiler, liderlik özelliği gösterirler (McCrae ve Costa, 2008). Soyut yardım etme becerileri vardır. Soyut yardım etme becerilerini kullanan insanlar kendilerine başkalarının bakış açılarıyla bakabilirler. Davranış kalıplarını görmede ve kendilerini tanımada zorluk yaşamazlar (Weiten, 2010). Koruyucu ebeveynlik ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda aileler yardıma ihtiyacı olan çocuklara yardım için koruyucu ebeveynlik yaptıklarını belirtmişlerdir (Bilican Gökkaya, 2014; Daşbaşı, 2015; Baysal 2017; Certel, 2019; Erdugan, 2019). Sorumluluk özelliğinin kişilerin kendilerini anladıkları kadar başkalarını da anlamayı ve onlara önem vermeyi gerektirmesi, koruyucu ebeveynlerin sorumluluk/özdisiplin kişilik özelliğini göstermelerinin oldukça anlaşılır olduğunu düşündürmektedir. Bu kişilik özelliğinin baskın olması koruyucu aile olma motivasyonunda etkili ve önemli bir kişilik özelliği olabileceği tahmin edilmektedir.

Açıklık/Deneyime açıklık kişilik özelliği esneklik, meraklılık, sanatsal duyarlık, başkalarının fikirlerine ve eleştiriye açıklık, geleneksel olmayan tutumlar ve hayal gücünün zengin olması ile ilişkilidir. Bu özellikteki kişilerin yeni yaşantılara tutucu

olmaması ve açık olması önemli özellikleridir (Weiten, 2010). Açıklık/deneyime açık kişiler, duyarlı, işbirlikçi, analitik düşünen, yardımsever, uyumlu, duygulara ve düşüncelere açık, empatik ve yeni çözümler geliştirebilen daha az rekabetçi kişilerdir (Park ve Antonioni, 2007). Bu yönü ağır basan bireyler, hayal gücü kuvvetli, üretken, buluşçu, yenilikçi ve düşünceli olarak; bu yönü düşük olan bireyler ise geleneksel, analitik düşünmeyen ve ilgi alanları dar olarak tanımlanabilirler (Zhao ve Siebert, 2006). Açıklık/deneyime açıklık, sorunlarla başa çıkma konusunda oldukça etkili bir özelliktir. Örneğin; McCrae ve Costa (1997), açıklık/deneyime açıklık ile başa çıkma mekanizması arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Bir çalışmada ebeveynlerin açıklık, geçimlilik ve sorumluluk kişilik özellikleri arttıkça, çocuklarının genel problem davranışları azalmaktadır. Ebeveynlerin geçimlilik ve sorumluluk kişilik özellikleri arttıkça, çocuklarının dışa yönelim problem davranışları azalmaktadır (Yaşar Ekici ve Göger, 2018). Bu çalışmada üçüncü sırada koruyucu ebeveynlerin Açıklık/Deneyime açıklık kişilik alt boyutunda yüksek puan aldıkları saptanmıştır. Bu bulgu, koruyucu ebeveynlerin başkasının gözü ile bakabilme ve sorunlara alternatif çözümler üretebilme özelliklerinin baskın olması nedeniyle koruyucu ebeveyn olmayı tercih ettiklerini düşündürmektedir.

Duygusal tutarsızlık kişinin yaşadığı kızgınlık, sıkıntı, endişe, güvensizlik, düşünmeden hareket etme ve depresyonu belirtmektedir. Bu özellikteki kişiler baş ağrısı, kronik yorgunluk, görme güçlükleri, uyuyamama ve iştahsızlık gibi psikofizyolojik belirtilerin birinden ya da birkaçından şikayetçidirler. Bu tür kişilik özellikleri bireylerin sosyal ve aile yaşamında çatışma yaşamalarına ve böylece strese girmelerine neden olabilir (Mete, 2006). Koruyucu ebeveynlik gibi oldukça sorumluluk isteyen bir yaklaşım için bireylerin çok iyi stres yönetimlerini yapabilmeleri gerekmektedir. Yapılan bu çalışmada ailelerin duygusal tutarsızlık kişilik alt boyut puanının dördüncü sırada olmasının, sorumluluk özellikleri yüksek olan ve stres yönetimleri iyi olan bireylerin koruyucu ebeveynlik konusunda isteklilik göstermesinin beklenilir bir sonuç olabileceğini göstermektedir.

Dışadönüklük kişilik özelliği sıcaklık, konuşmaktan hoşlanma, duygularını ve düşüncelerini kolayca ifade edebilme, hümanist yaklaşımda bulunma, girişken olma, heyecan isteme, olumlu duyguları yaşama ve sosyalleşmeyi içerir. Ayrıca bu özellikteki kişiler coşkuyu ve heyecanı seven, hızlı karar verip atak davranabilen, tehlikeli durumlara atılmaktan çekinmeyen, şaka yapmaktan ve konuşmaktan hoşlanan kimselerdir (Brislin ve Kevin, 2006; Kail ve Cavanaugh, 2008). Bizim çalışmamızda en son kişilik özelliği olarak dışadönüklük kişilik özelliği tespit edilmiştir.

Dışadönüklük her ne kadar iyi bir kişilik özelliği olsa da ailelerde bu kişilik özelliğinin düşük olması, yaş dönem özelliklerinden ve koruyucu ebeveynliği istemekteki sorumluluk bilincinin baskın olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Koruyucu Ebeveynlerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre BFKÖ Madde Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamaları İle İlgili Tartışma

Çalışmada koruyucu ebeveynlerin eğitim durumuna (açıklık/deneyime açıklık, dışadönüklük ve BFKÖ madde toplam) ve yaş grubuna göre (açıklık/deneyime açıklık) bazı alt boyutlarda anlamlılık olduğu tespit edilmiştir. Koruyucu ebeveynlerin eğitim seviyelerinin yüksek olması onların kişilik özelliklerinin olumlu yönde gelişmesine, bilinçli ve farkında bireyler olmasında etkili olabilir. Bazı çalışmalarda bizim araştırmamızda olduğu gibi yaşa göre açıklık/deneyime açıklık arasında ilişki olduğu (Donnellan ve Lucas, 2008; Lehmann, Havik, Havik ve Heiervang, 2013) saptanmıştır. Bireylerin yaşı ilerledikçe kendini tanıma şansı artıp kişilik özelliklerinin farkına varabilmektedirler. Böylece bu kişiler hayat karşısında daha tecrübeli, uyumlu, başkalarını anlama yeteneği gelişen ve rekabetten uzaklaşan bireyler olabilmektedirler. Koruyucu ebeveynlerin yaşı arttıkça açıklık/deneyime açıklık kişilik özelliğinin anlamlı olmasının bu nedenle olabileceği tahmin edilmektedir. Bizim araştırmamızın aksine geçimlilik ile yaş arasında ilişki olduğunu belirten araştırmalar bulunmaktadır (Anusic, Lucas ve Donnellan, 2012; Lehmann, Havik, Havik ve Heiervang, 2013; Magan, Mehta, Sarvottam, Yadav ve Pandey, 2014). Ek olarak yaş ve dışadönüklük arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacıların birçoğu, bizim bulgumuzun aksine bu iki değişken arasında negatif yönde ilişki olduğunu saptamışlardır (Anusic, Lucas ve Donnellan, 2012; Lehmann, Havik, Havik ve Heiervang, 2013).

Koruyucu ebeveynlerin kişilik özelliklerini ortaya çıkarıcı bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Ek olarak eğitim düzeyine göre kişilik boyutları açısından yapılan çalışmaların yaygın olmadığı görülmektedir. Sporcularla ilgili yapılan bir çalışmada sporcuların eğitim durumuna göre kişilik özelliğine bakıldığında eğitimin kişilik özelliğinde bu çalışmada da olduğu gibi etkili olduğu saptanmıştır (Ulucan ve Bahadır, 2011). Mentеше (2017) yaptığı çalışmasında ise bizim çalışmamızın aksine eğitim durumuna göre kişilik boyutlarında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada eğitimin kişilik özelliklerinde anlamlı farklılığın olması eğitim düzeyi arttıkça bireylerde farkındalıklarında ve bağımsız kararlar alabilmelerinde etkili bir özellik olabileceğini düşündürmektedir.

Çalışmamızda koruyucu ebeveynlerin cinsiyetine, medeni durumuna, biyolojik çocuğun varlığı gibi demografik faktörlerin kişilik özelliğinde etkili olmadığı belirlenmiştir. Beş faktör kişilik boyutunda cinsiyet farklılıklarının incelendiği araştırmalarda bizim bulgumuzu destekler şekilde cinsiyet farklılıklarının bulunmadığı saptanmıştır (Menteşe, 2017; Tortop, Çalışkan ve Dinçer, 2012; Ulucan ve Bahadır, 2011).

SONUÇ

Bu çalışmada koruyucu ebeveynlerin beş faktör kişilik özelliği alt boyutunda ilk sırada geçimlilik/uzlaşılabilirlik ardından sorumluluk/özdisiplin, üçüncü olarak ailelerin açıklık/deneyime açıklık, sonra duygusal tutarsızlık ve en son olarak dışadönüklük kişilik özelliğinde oldukları tespit edilmiştir.

Koruyucu ebeveyn olabilecek bireylerin kişilik özelliklerine dikkat edilmesi bu doğrultuda koruyucu ebeveyn olmadan önce psikometrik ölçümler yapılarak kişilik özelliklerinin saptanması ve bunun sonucunda koruyucu ebeveynlerin desteklenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu alanda çalışan meslek elemanlarının etkili şekilde değerlendirme ve kişilik ile ilgili ölçümler yapabilmeleri için düzenli eğitimlerle desteklenmesinin önemli olabileceği tahmin edilmektedir.

Çalışmanın Sınırlılığı

Çalışma kapsamına alınan koruyucu ebeveynlere ulaşım kartopu yöntemi ile olduğundan çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Çalışma Helsinki Bildirgesi ilkelerine göre gerçekleştirilmiştir. Pamukkale Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu onayı (27.11.2013-06 sayılı) alınmıştır. Araştırmaya katılanlardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Bu araştırma Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Koordinatörlüğü tarafından 2012BSP021 nolu proje olarak desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

Abukan, B. (2020). Çocukluk çağı travmalarının koruyucu aile içinde sağaltımı üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 241-260.

- Alkan N. (2006). *Reliability and validity of the Turkish version of the big five inventory* (Unpublished manuscript). Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Anusic, I., Lucas, R.E. & Donnellan, M. B. (2012). Cross-sectional age differences in personality: Evidence from nationally representative samples from Switzerland and the United States. *Journal of Research in Personality*, 46, 116-120.
- Aydın, H. (2013). *Sosyal hizmetler yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Balkıs, M. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Düşünme Stilleri İle Kişilik Tipleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Baysal, A.E. (2017). *Koruyucu Aile Uygulamaları ve Sonuçları: İstanbul Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bergström, M., Cederblad, M., Håkansson, K., Jonsson, A. K., Munthe, C., Vinnerljung, B., ... & Sundell, K. (2020). Interventions in foster family care: A systematic review. *Research on Social Work Practice*, 30(1), 3-18.
- Bilican Gökkaya, V. (2014). Ailelerin, koruyucu aile olma nedenleri (Sivas ili örneği). *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 603-620.
- Brislin, R.W. & Kevin, D.L. (2006). Culture, personality and people's uses of time: Key interrelationships. *Comprehensive handbook of personality and psychopathology in* (pp. 44-64). New Jersey: John Wiley and Sons.
- Center for the Study of Social Policy. (2009). *Report of center for the study social policy, policy matters: setting and measuring benchmarks for state policies*. Promoting child safety, permanence, and well-being a through safe and strong families, supportive communities, and effective systems, discussion paper for the policy matters project center for the study social policy. Washington.
- Certel, N. (2019). Koruyucu aile derneklerine üye olan koruyucu ailelerin bu modele ilişkin deneyim ve değerlendirmeleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 147-165.
- Ciarrochi, J., Randle, M., Miller, L. & Dolnicar, S. (2012). Hope for the future: Identifying the individual difference characteristics of people who are interested in and intend to foster care. *British Journal of Social Work*, 42, 7-25.
- Cüceloğlu, D. (2011). *İnsan ve davranış psikolojisinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Dal, V. (2018). *Koruyucu Aile Hizmetinin Geliştirilmesinde Koruyucu Aile Derneklerinin Rolü* (Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı, Ankara.
- Daniel, E. (2011). Gentle iron will: Foster parent's perspectives. *Children and Youth Services Review*, 33, 910917. doi:10.1016/j.chilyouth.2010.12.009
- Daşbaşı, S. (2015). Koruyucu aile hizmetinin koruyucu aileler ve biyolojik çocukları üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 65-87.
- Delgado, P. & Pinto, V.S. (2011). Criteria for the selection of foster families and monitoring of placements. Comparative study of the application of the Casey Foster Applicant Inventory-Applicant Version. *Children and Youth Services Review*, 33, 1031-1038.
- Donnellan, M.B. & Lucas, R.E. (2008). Age differences in the Big Five across the life span: Evidence from two national samples. *Psychology and Aging*, 23, 558-566.
- Erol N. (2011). Koruyucu aile ve çocuk iletişimi, sorunlar ve çözüm önerileri. Denizli Valiliği-Pamukkale Üniversitesi-Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği-Denizli Koruyucu Aile Derneği, I.Ulusal Koruyucu Aile Çalıştayı, Denizli, 66-93.
- Erdugan, S. (2019). *Koruyucu aile modelinde aile yaşam deneyimleri: Aile sistemleri teorisi temelinde niteliksel bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Fındıkçı, İ. (2009). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Goemans, A., van Geel, M., & Vedder, P. (2018). Foster children's behavioral development and foster parent stress: Testing a transactional model. *Journal of Child and Family Studies*, 27(3), 990-1001.
- Gökdoğan Şahin, E. (2019). *Koruyucu Ailelerin Koruyucu Aile Hizmetine İlişkin Değerlendirmeleri: Zonguldak İli Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Hellriegel, D. & Slocum, J.W. (2009). *Organizational behaviour* (12nd Ed.). Mason, OH: South-Western Centrage Learning.
- John, O.P., Donahue, E.M. & Kentle, R.L. (1991). *The Big Five Inventory-Versions 4a and 54*. Berkeley: University of California.

- Kail, R.V. & Cavanaugh, J.C. (2008). *Human development: A life-span view*. (5th edition). Belmont CA: Wadsworth/ Cengage Learning.
- Koruyucu Aile Yönetmeliği. (2012). Sayı 28497. <https://koruyucu.aile.gov.tr/mevzuat/koruyucu-aile-yonetmeliği>. Erişim tarihi, 07.02.2020.
- Lehmann, S., Havik, O.E., Havik, T. & Heiervang, E.R. (2013). Mental disorders in foster children: A study of prevalence, comorbidity and risk factors. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 7(1):39, 1-12.
- Magan, D., Mehta, M., Sarvottam, K., Yadav, R. K. & Pandey, R.M. (2014). Age and gender might influence Big Five Factors of Personality: A preliminary report in Indian population. *Indian Journal of Physiology and Pharmacology*, 58, 381-388.
- Menteşe O M. (2017). *Yaş, cinsiyet ve kişilik özellikleri ile internette oyun oynama alışkanlıkları arasındaki ilişkiler* (Yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Mete, Cengiz (2006). *İlköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin kişilik özellikleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- McCrae R.R. & Costa P.T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*. 52(5). 509-516.
- McCrae, R.R. & Costa, P.T. (2008). The Five-factor Theory of Personality. *Handbook of personality: Theory and research*. In (pp. 159–181). The Guilford Press.
- Miller, C.L. (2013). Adoption and Foster Family Care. *Development- Behavioral Pediatrics* (4th ed.). In (Section 13).
- Park, H. & Antonioni D. (2007). Personality, reciprocity, and strength of conflict resolution strategy. *Journal of Research in Personality*, 41, 110-125.
- Patton, M.Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Roberts, B.W., Lejuez, C., Krueger, R.F., Richards, J.M. & Hill, P.L. (2014). What is conscientiousness and how can it be assessed? *Dev. Psychology* 50,1315–1330.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi-ailenin toplumdaki yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Smólka, P. & Szulawski, M. (2011). Personality traits and motivational traits as predictors of social competence: Implication for occupational selection process. *Educ. Econ. Manag./Eduk. Ekon. i Menedz*, 22, 111–126.

- Steenbackers, A., Ellingsen, I.T., van der Steen, S., & Grietens, H. (2018). Psychosocial needs of children in foster care and the impact of sexual abuse. *Journal of Child and Family Studies*, 27(4), 1324-1335.
- Stone, K.J., Jackson, Y., Noser, A.E., & Huffhines, L. (2020). Family environment characteristics and mental health outcomes for youth in foster care: Traditional and group-care placements. *Journal of Family Violence*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00177-x>
- Şahin Kaya, Z. (2019). *Uzmanların Gözünden Türkiye’de Koruyucu Aile Programı Üzerine Bir Değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Tezel, Z., Demirel, B., & Şahin Kaya, Z. (2018). Ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(43),15-36.
- Tortop, H.S., Çalışkan, G.D.M. & Dinçer, M. (2012). Öğretmen adaylarının kişilikleri ile düşünme stilleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 307-319.
- Ulucan, H. ve Bahadır, Z. (2011).Haltecilerin kişilik özelliklerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi* 5(2), 175-183.
- Üstüner, S., Erol, N. & Şimşek, Z. (2005). Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12, 130-140.
- Vural, B.K., Körükçü, Ö., Aral, N. & Körükçü, G. (2014). An investigation of empathic skills of foster families, Turkey. *Procedia–Social and Behavioral Sciences*, 159, 570-576.
- Weiten W. (2010). *Psychology themes & variations* (8th ed.). Belmont, Wadsworth: Cengage Learning.
- Yaşar Ekici, F., & Göger, G. (2018). Çocukların problem davranışları ile ebeveynlerinin kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(2), 2756-2770.
- Yeşilkayalı, H.D. (2015). *Koruyucu aile bireylerinin sosyodemografik özellikleri ile empatik becerileri ve özgecilik durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *“İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 196-217.
- Yıldırım, S., & Hız, Ö. (2020). Koruyucu ailelerin sorunları denizli ili örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 185-202.

Zel, U. (2011). Kişilik ve liderlik (3. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Zhao, H. & Seibert S.E. (2006) "The Big Five Personality Dimensions and entrepreneurial status a meta-analytical review. *Journal of Applied Psychology*, 91(2), 259–271.

Karakaya, C. ve Işıktan, V. (2020). Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinde yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1437-1458.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:14.05.2020

Makale Kabul Tarihi:04.09.2020

PALYATİF BAKIM HASTALARINA BAKIM VEREN AİLE ÜYELERİNDE YAŞAM KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Evaluation of Quality of Life Among Caring Family Members of Palliative Care Patients

Cihangir KARAKAYA*

Vedat IŞIKHAN**

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, cihangir_5000@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1104-379X

** Prof. Dr, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, visikhan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0519-6327

ÖZET

Palyatif bakım, multidisipliner bir ekiple hastaların fiziksel semptomlarını gidermeyi, hasta ve ailesine psikososyal destek sağlamayı ve onların yaşam kalitelerini yükseltmeyi amaç edinir. Palyatif bakımda hastaya bakım veren kişiler genellikle aile üyeleridir. Aile üyeleri, bakım verme sürecinde psikososyal, ruhsal ve ekonomik birtakım sorunlar yaşamaktadırlar. Bu araştırmanın amacı, bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitelerini sosyo-demografik ve bakım sürecine ilişkin değişkenlere göre belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Palyatif Bakım Servisinde hastaya primer bakım veren 18 yaşından büyük, psikiyatrik sorunu olmayan ve çalışmaya katılmaya gönüllü 124 bakım verenle nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Sosyo-demografik özelliklerine göre yaşı yüksek olan, eğitim seviyesi düşük olan, geliri seviyesi düşük olan ve çocuk sahibi olan bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu belirlenmiştir. Bakım verme sürecine ilişkin özelliklerine göre gün içerisinde bakıma fazla zaman ayıran, ailede başka bakım veren olmayan, sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanan, sağlığı ve sosyal hayatı olumsuz etkilenen, uyku problemi yaşayan ve psikososyal desteğe ihtiyaç duyan bakım verenlerin yaşam kalitesi puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın verileri, palyatif bakımın psikososyal yönüne vurgu yapılması ve bakım veren aile üyelerinin sosyal hizmet uzmanları tarafından desteklenmesi hususunda gerekliliği ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Palyatif bakım, yaşam kalitesi, sosyal hizmet uzmanı

---

¹ Bu makale ilk yazarın yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

ABSTRACT

Palliative care aims to relieve patients' physical symptoms, provide psychosocial support to patients and their families, and improve their quality of life with a multidisciplinary team. In palliative care, patient caregivers are usually family members. Family members experience some psychosocial, spiritual and economic problems in the caregiving process. The aim of this study is to determine the quality of life of family members who care for palliative care patients according to the variables related to socio-demographic and care process. For this purpose, a quantitative study was carried out with 124 caregivers over the age of 18, who had no psychiatric problems and volunteered to participate in the study, in the Palliative Care Service of Karabük University Training and Research Hospital. According to their socio-demographic characteristics, it was determined that the quality of life scores of the family members who have high age, low education level, low income and child-bearing care are significantly low. According to the characteristics of the care-giving process, it was determined that the quality of life of the caregivers who devoted a lot of time to care during the day, who did not provide any other care in the family, who had difficulty in fulfilling their responsibilities, whose health and social life were negatively affected, who had sleep problems and who needed psychosocial support was significantly lower. The data of the research reveal the need to emphasize the psychosocial aspect of palliative care and support the family members who provide care by social workers.

Key words: Palliative care, quality of life, social worker

GİRİŞ

Günümüzde yaşam beklentisi yükselmiş ve yaşlı nüfus artış göstermiştir. Beklenen yaşam süresinin uzaması kronik hastalıklar, kanser, nörolojik hastalıklar ve kardiyovasküler hastalıklarla mücadele eden insan sayısında artışa neden olmuştur (Kahveci ve Gökçınar, 2014). Bu durum ülkelerin sağlık sistemlerini geliştirmelerini zaruri kılmıştır. Gelişen sağlık sistemi içerisinde önemli yer edinen unsurlardan biri palyatif bakımdır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yaptığı tanıma göre "Palyatif bakım, hayatı tehdit eden ya da yaşamını en iyi şekilde geçirmesine engel olan durumlarda hasta ve hasta yakınlarını doğru yönlendirerek başta ağrı olmak üzere bireylerin psikolojik, sosyolojik ve bedensel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır" (DSÖ, 2018). Palyatif bakımda amaç, biyolojik ve psikososyal bakış açısını kullanarak yaşamı tehdit eden hastalıkların sebep olduğu olumsuz faktörleri ortadan kaldırmak veya en aza indirmektir. Palyatif bakımın hedefi, hastalık tanısı koymak veya tedavi etmekten ziyade tedavi imkânı ortadan kalkmış hastalıkların belirtilerinin azaltılmasıdır (Benli ve Sunay, 2017). Palyatif bakım felsefesinde bakımın fizyolojik, psikososyal ve spiritüel yönlerine vurgu yapılması ve multidisipliner ekip tarafından hasta ve bakım veren aile üyelerinin bu yönlerden desteklenmesi yer alır (National Coalition for Hospice and Palliative Care, 2013: 8; Madenoğlu Kıvanç, 2017: 132).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) palyatif bakımın yararlarını; hastalık semptomlarını azaltmak, bakım sürecinde fiziksel desteğe ek olarak psikolojik ve ruhsal destekle

süreci bütün hale getirmek, hastanın ailesini bakım ve yas sürecinde psikososyal ve ruhsal yönden desteklemek, ekip çalışması ile hasta ve ailesinin gereksinimlerini karşılamak ve yaşam kalitelerini arttırmaya yardımcı olmak şeklinde sıralamıştır (DSÖ, 2018). Palyatif bakım sürecinde hasta ve ailesinin benimsediği inançlara, kültürel değerlere ve kişisel tercihlere saygı duyulmasına özen gösterilmelidir. Ayrıca kişilerin bilişsel ve fonksiyonel kapasitesinin farkında olunmalı ve bu doğrultuda hareket edilmelidir (National Coalition for Hospice and Palliative Care, 2013: 8). Palyatif bakım ekibi hekim, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, fizyoterapist, diyetisyen ve din görevlisi gibi profesyonellerden oluşur. Ekip; hasta ve ailesini merkeze alan bir bakım sunmak, bakımın sürekliliği sağlamak, iletişim becerilerini hasta ve yakınları yararına kullanmak, bakıma erişimde eşitliği sağlamak ve kaliteli bir hizmet sunmaktan sorumludur (Institute for Clinical Systems Improvement, 2013; WPCA, 2014: 52; Uslu ve Terzioğlu, 2015: 82).

Dünyada palyatif bakım hizmetleri çok farklı şekillerde sunulabilmektedir. Palyatif bakım hizmetleri, bazı ülkelerde çok az yapılmışken bazı ülkelerde ise sağlık sistemi içerisinde tamamen adapte edilmiştir. Ülkemiz, Lynch ve diğerlerinin (2013) yaptıkları çalışmada palyatif bakım ünitelerinin kurulduğu ve bölgesel veya yerel düzeyde desteklendiği ülkeler kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat bahsi geçen çalışmadan sonra ülkemizde palyatif bakıma dair önemli adımlar atılmış ve ilerlemeler kaydedilmiştir. İlk olarak palyatif bakım hizmetleri Sağlık Bakanlığı'nın "Evde Bakım Hizmeti" uygulamasını başlatmasıyla adından söz ettiren sonraki süreçte palyatif bakımın hastane ayağının oluşması için uygulamalar başlatılmıştır (Kabalak, 2014). "Palyatif Bakım Programı Eylem Planı" ve "Palya-Türk Projesi" ülkemizde palyatif bakımın gelişmesine öncülük etmiştir (Kanserle Savaş Dairesi Başkanlığı, 2009; TBMM, 2010, s. 500). 2020 yılı Nisan ayı itibarıyla T.C. Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü (KHGM) tarafından palyatif bakım hizmeti 81 ilde 5566 yatak ile 415 sağlık tesisince verilmektedir (Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, 2020). Palyatif bakım hizmeti, ülkemizde hastaneler haricinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde kurum esaslı olarak yürütülmektedir.

Palyatif bakım hastalarına informal bakım veren kişiler genellikle aile üyeleri olmaktadır. Aile üyelerinin hayatı, bakım verme sürecinden önceki hayatlarına göre pek çok değişime uğramaktadır. Hastaya bakım verme sürecinden ötürü bakım veren aile üyesinin sorumluluklarında artış ve yaşam kalitesinde anlamlı derecede düşüş yaşanmaktadır. Bakım verme süreci; çoğu zaman uzun ve yoğun geçen,

hastayı bakım verene bağımlı hale getiren ve bakım veren açısından tek taraflı bir mecburiyete dönüşen bir süreç halini alır. Aile üyeleri bakım verme sürecinde suçluluk, yorgunluk, depresyon, utanç, umutsuzluk, öfke, davranış bozuklukları ve kişilik değişiklikleri gibi fiziksel, psikososyal ve duygusal problemler yaşamaktadırlar (Ghane vd., 2016; Yılmaz ve Sarı, 2017: 91). Literatürdeki çalışmalar, bakım veren aile üyelerinin bakım verme sürecinde depresyon ve anksiyete yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Sales, 2003; Rivera, 2009: 196). Ayrıca aile üyelerini uykuyu başlatma ve sürdürme konusunda sıkıntılar yaşarken çeşitli uyku bozuklukları, halsizlik ve gündüz yorgunluğu gibi sorunlar da yaşadıkları birtakım çalışmalarda ortaya konmuştur (Carter, 2002).

Bakım sürecinin en önemli sorunlarından biri, bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitelerinin bakım sürecinden olumsuz etkilendiği gerçeğidir (Rha ve diğerleri, 2015). Bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi psikolojik, ekonomik, sosyal ve fiziksel açıdan olumsuz etkilenebilmektedir. Bakım veren aile üyeleri, ekonomik açıdan çalışma hayatında ve bakım maliyetini karşılama konusunda zorluk yaşamaktadırlar. Bakım veren aile üyelerinin sosyal ve kültürel çevresi süreçten olumsuz etkilenebilmektedir. Bakım verenler psikolojik açıdan ruhsal sorunlar, özerklik ve özgüven yitimi ve negatif ruh haline bürünme gibi sorunlar yaşamaktadırlar. Fiziksel açıdan ise bakım veren aile üyelerinin fiziksel sağlığında bozulmalar meydana gelmektedir (Lindstrom ve Koehler, 1991: 123-125).

Palyatif bakım sürecinde hasta ve bakım veren aile üyesi arasındaki ilişki informal bir bakım ilişkisine dönüşür (Kasuya vd., 2000). Bu informal bakım ilişkisinin profesyonel ekip desteğiyle kolaylaştırılması, bakım sürecindeki olumsuz faktörlerin en aza indirgenmesi ve hasta ve ailesinin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi sağlanmalıdır. Tıbbi ve psikososyal destek ekibi tarafından hasta ve bakım verene her yönden profesyonel destek verilmesi ve hasta ve bakım verenlerin gereksinimlerinin tespit edilip karşılanması bakım sürecindeki tarafların yüksek yararı için zaruridir. Bu sebeple çalışmada, palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin yaşam kaliteleri sosyo-demografik ve bakım sürecine ilişkin değişkenlere göre değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bakım veren aile üyelerini merkezine alması, palyatif bakımın psikososyal yönüne vurgu yapması, sağlık profesyonellerini palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin fiziksel ve sosyal işlevsellikleri hakkında bilinçlendirmeyi hedeflemesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının palyatif

bakım ekibinin gerekli unsurlarından biri olduğunu göstermesi çalışmayı önemli kılmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli ve Amacı

Genel tarama modeli ve ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilen çalışma betimleme yapmayı amaç edinen nicel bir araştırmadır. Genel tarama modellerinin esas amacı, örnekleme yoluyla evren hakkında saptamalarda bulunmak ve genellemeler yapmaktır. İlişkisel tarama modeli ise genellikle birden çok değişken arasındaki ilişkinin belirlenmeye çalışıldığı çalışmalarda kullanılır (Karasar, 2016: 114).

Çalışma, palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitelerinin sosyo-demografik değişkenlere ve bakım verme sürecine ilişkin değişkenlere göre değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın amacına dayalı olarak araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- 1) Bakım veren aile üyelerinin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
- 2) Bakım veren aile üyelerinin bakım verme sürecine ilişkin özellikleri nelerdir?
- 3) Bakım veren aile üyelerinin sosyo-demografik özelliklerine göre yaşam kalitesinden aldıkları puan ortalamaları arasında fark var mıdır?
- 4) Bakım veren aile üyelerinin bakım verme sürecine ilişkin özelliklerine göre yaşam kalitesinden aldıkları puan ortalamaları arasında fark var mıdır?

Araştırma Grubu

Çalışmanın evreni Türkiye'deki palyatif bakım servislerinde tedavi gören hastalara bakım veren aile üyeleridir. Araştırma grubunu Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Palyatif Bakım Servisinde tedavi gören hastalara primer bakım veren ve seçkisiz olarak belirlenen 18 yaşından büyük, psikiyatrik sorunu olmayan ve çalışmaya katılmaya gönüllü kişiler oluşturmuştur. Araştırmaya 124 bakım veren katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplamak için "Görüşme Formu" ve "SF-36 Türkçe Yaşam Kalitesi Ölçeği (The- MOS 36 Item Short Form Health Survey-SF-36)" kullanılmıştır.

- **Görüşme Formu:** Araştırmacı tarafından hazırlanan Görüşme Formunda bakım veren aile üyelerinin sosyo-demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olma durumu ve gelir durumu) ve bakım verme sürecine ilişkin özelliklerini (bakım verme süresi, bakım verirken ayrılan zaman, başka bakım veren olma durumu, sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanma, sosyal hayatın olumsuz etkilenmesi, sağlığın olumsuz etkilenmesi, uyku problemi yaşama ve psikososyal desteğe ihtiyaç duyma) saptamayı amaç edinen sorular bulunmaktadır.
- **SF-36 Türkçe Yaşam Kalitesi Ölçeği:** SF-36 Türkçe Yaşam Kalitesi Ölçeği (The-MOS 36 Item Short Form Health Survey-SF36-) 36 ifadeden oluşan SF-36 Türkçe Yaşam Kalitesi Ölçeği “Fiziksel Fonksiyon”, “Sosyal İşlevsellik”, “Fiziksel Rol Kısıtlamaları”, “Emosyonel Rol Kısıtlaması”, “Ruhsal Sağlık”, “Enerji”, “Ağrı” ve “Genel Sağlık Algısı” olmak üzere 8 alt boyuttan ve 36 sorudan oluşan bir ölçektir. Ölçek likert tipi puanlamaya sahiptir. Ölçekte yer alan 36 ifadeden 35’i son 4 hafta göz önüne alınarak değerlendirilir. Ölçekteki son 12 ayda sağlıktaki değişim algısını içeren “Bir yıl öncesi ile karşılaştırdığınızda şimdiki sağlığınıza nasıl buluyorsunuz?” ifadesi değerlendirmede dikkate alınmaz. Ölçekteki sağlıkla ilişkili yaşam alanlarının ölçek puanları en düşük puandan en yüksek puana kadar 0 ile 100 arası değişen değerler alır. Ölçeğe göre yaşam kalitesinden alınan puanlar her sağlık alanının puanı yükseldikçe artmaktadır. SF-36 Türkçe Yaşam Kalitesi ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması Pınar (1995) tarafından yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için 14.05.2019 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan ve 12.06.2019 tarihinde Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinden izin alınmıştır. Gerekli izinlerin alınmasının ardından Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Palyatif Bakım Servisi’nde Haziran 2019 - Eylül 2019 tarihleri arasında gönüllülük esasına göre belirlenen katılımcılardan yazılı bilgilendirilmiş onam alınarak veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın tanımlayıcı ve yaşam kalitesine dair verilerinin analizi Statical Package for the Social Sciences (SPSS) for Windows 20.0 istatistik programında yapılmıştır. Tamamlanan anket verileri, araştırmacı yanlılığını azaltmak amacıyla hem araştırmacı hem de araştırmadan bağımsız bir birey tarafından kontrol edilmiştir. Veri giriş aşamasından sonra bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi puanlarına dair istatistiksel analizler yapılmıştır. Uygulanan Kolmogorov Smirnov normallik testi sonucunda "SF-36 Türkçe Yaşam Kalitesi Ölçeği"nin 8 alt boyutunun da normal dağılım varsayımını sağlamadığı belirlenmiştir. Grup karşılaştırılmalarında Mann-Whitney U testi testi kullanılmıştır. Araştırmada $P < 0,05$ anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde yatarak tedavi ve bakım hizmetinden faydalanan hastaların belirlenen araştırmaya katılma kriterlerine uygun ve gönüllü yakınları ile yürütülmüş olması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Çalışmanın Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinin palyatif bakım servisinde yatarak tedavi gören hasta yakınları ile sınırlı tutulmasının sebebi zaman ve maliyet kısıtlarıdır. Evrenin daha iyi yansıtılması için ileride daha kapsamlı çalışmaların yapılması hedeflenmektedir.

BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular, palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin sosyo-demografik özellikleri ve bakım verme sürecine ilişkin özellikleri bağlamında değerlendirilmiş ve istatistiksel analizler bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Palyatif Bakım Hastalarına Bakım Veren Aile Üyelerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	103	83,1
	Erkek	21	16,9
Yaş	49 yaş ve altı	80	64,5
	50 yaş ve üzeri	44	35,5
Eğitim Durumu	Ortaokul ve altı	69	55,6
	Lise ve üzeri	55	44,4
Çocuk Sahibi Olma	Var	82	66,1
	Yok	42	33,9
Gelir Durumu	4000 TL'den az	115	92,7
	4000 TL ve üzeri	9	7,3
Toplam		124	

Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir. Araştırma nüfusunu oluşturan bakım verenlerin %83,1'i kadındır. Araştırmaya katılan bakım veren aile üyelerinin %55,6'sı ortaokul ve altı bir eğitim seviyesine sahip olduğunu, %44,4'ü ise lise ve üzeri bir eğitim derecesine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bakım veren aile üyelerinin %66,1'i çocuğu olduğunu ifade etmiştir. Bakım verenlerin gelir durumlarına bakıldığında ise %92,7'sinin 4000 TL'den az, %7,3'ünün de 4000 TL ve üzerinde bir gelire sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Palyatif Bakım Hastalarına Bakım Veren Aile Üyelerinin Bakım Verme Sürecine İlişkin Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Hastaya Bakım Verme Süresi	3 yıldan az	73	58,9
	3 yıl ve üzeri	51	41,1
Hastaya Bakım Verirken Ayrılan Zaman	3 saatten az	27	21,8
	3 saat ve üzeri	97	78,2
Ailede Başka Bakım Veren Olma Durumu	Var	80	64,5
	Yok	44	35,5
Sorumluluklarını Yerine Getirmekte Güçlük Çekme Durumu	Evet	91	73,4
	Hayır	33	26,6
Sağlığın Olumsuz Etkilenme Durumu	Evet	82	66,1
	Hayır	42	33,9
Sosyal Hayatın Olumsuz Etkilenme Durumu	Evet	107	86,3
	Hayır	17	13,7
Uyku Problemi Yaşama Durumu	Evet	88	71,0
	Hayır	36	29,0
Bakım Verirken Psikososyal Desteğe İhtiyaç Duyma Durumu	Evet	67	54,0
	Hayır	57	46,0
Toplam		124	

Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin bakım verme sürecine ilişkin özelliklerine dair bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir. Araştırmaya katılan bakım veren aile üyelerinin %58,9'u 3 yıldan az, 41,1'i ise 3 yıl ve üzeri bir süredir hastasına bakım verdiğini ifade etmiştir. Bakım verenlerin %21,8'i günde 3 saatten az, %78,2'si 3 saatten fazla bir süreyi gün içerisinde hastasının bakımı için kullandığını ifade etmiştir. Bakım verenlerin %64,5'i ailede başka bakım veren olduğunu, %35,5'i ise aile başka bakım veren olmadığını belirtmiştir. Bakım veren aile üyelerinin %73,4'ü bakım verme süreci nedeniyle sorumluluklarını yerine getirmekte güçlük çektiğini ifade etmiştir. Araştırmaya katılan bakım verenlerin %66,1'i bakım verme sürecinden dolayı sağlığının olumsuz etkilendiğini, %33,9'u ise sağlığının olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Bakım verenlerin %86,3'ü bakım verme sürecinden dolayı sosyal hayatının olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Bakım verenlerin %71'i bakım verme süreci nedeniyle uyku problemi yaşadığını, %29'u ise uyku problemi yaşamadığını ifade etmiştir. Bakım verenlerin %54'ü bakım verme süreci nedeniyle psikososyal

desteğe ihtiyaç duyarken %46'sı da psikososyal desteğe ihtiyaç duymadığını belirtmiştir.

Tablo 3: Bakım Veren Aile Üyelerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Yaşam Kalitesinden Aldıkları Puanlar

Değ işke nler	n	Fiziksel Fonksiyon Ortanca (ÇAA)	Fiziksel Rol Kısıtlaması Ortanca (ÇAA)	Emosyonel Rol Kısıtlaması Ortanca (ÇAA)	Enerji Ortanca (ÇAA)	Ruhsal Sağlık Ortanca (ÇAA)	Sosyal İşlevsellik Ortanca (ÇAA)	Ağrı Ortanca (ÇAA)	Genel Sağlık Algısı Ortanca (ÇAA)	
Cinsiyet	Kadın	103	75(50-95)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(25-50)	44(32-60)	55(45-75)	45(32,5-70)	45(25-60)
	Erkek	21	75(60-90)	25(0-75)	0(0-100)	40(25-55)	44(32-68)	55(47,5-65)	45(32,5-70)	50(25-65)
P değeri			0,595	0,842	0,662	0,499	0,807	0,562	0,878	0,595
Yaş	49 yaş ve altı	80	80(65-95)	50(0-75)	33,3(0-100)	35(20-60)	52(36-72)	52,5(45-75)	55(35-70)	50(30-70)
	50 yaş ve üzeri	44	70(50-87,5)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	42,5(27,5-55)	44(34-62)	53,8(45-67,5)	45(22,5-67,5)	47,5(25-65)
P değeri			<0,001*	0,035	0,152	0,376	0,551	0,349	0,001*	0,082
Eğitim Durumu	Ortaokul ve altı	69	70(55-85)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(20-50)	44(28-56)	47,5(42,5-65)	45(25-57,5)	40(25-55)
	Lise ve üzeri	55	90(75-100)	75(25-100)	66,7(0-100)	45(35-60)	56(32-76)	65(50-80)	65(45-80)	65(45-75)
P değeri			<0,001*	0,001*	0,001*	0,002*	0,015*	0,01*	<0,001*	<0,001*
Gelişim Durumu	4000 TL'den az	115	75(55-90)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(25-50)	44(32-60)	55(45-75)	45(25-65)	40(25-55)
	4000 TL ve üzeri	9	70(40-90)	75(25-100)	33,3(0-66,7)	55(40-65)	72(40-76)	65(50-70)	67,5(55-87,5)	70(35-80)
P değeri			0,101	0,012*	0,246	0,01*	0,037	0,523	0,01	0,01*
Çocuk Sahibi Olma	Var	82	70(50-85)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(25-50)	44(32-60)	50(45-67,5)	45(25-57,5)	40(25-60)
	Yok	42	90(75-100)	75(0-75)	33,3(0-100)	40(25-50)	46(32-60)	65(50-77,5)	61,3(32,5-77,5)	45(30-65)
P değeri			<0,001*	0,100	0,057	0,838	0,793	0,058	0,016*	0,283

*p<0,05 ÇAA: Çeyreklikler Arası Aralık

Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin sosyo-demografik özelliklerine göre yaşam kalitesinden aldıkları puanlara dair bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Palyatif bakım hastalarına bakım verenlerin cinsiyetine göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (p>0,05). Bakım verenlerin yaş aralığına göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde "Fiziksel Fonksiyon" (p<0.001), "Fiziksel Rol Kısıtlaması" (p=0,035) ve "Ağrı" (p=0.001) alt boyutlarından aldıkları puanlar açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. "Fiziksel fonksiyon", "Fiziksel Rol Kısıtlaması" ve "Ağrı" alt boyutları açısından 49 yaş ve altında olan bakım verenlerin yaşam kalitesi puanlarının 50 yaş

ve üzeri olan bakım verenlerin yaşam kalitesi puanlarından anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bakım verenlerin eğitim durumuna göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde “Fiziksel Fonksiyon” ($p<0,001$), “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ($p=0,001$), Emosyonel Rol Kısıtlaması ($p=0,001$), “Enerji” ($p=0,002$), “Ruhsal Sağlık” ($p=0,015$), “Sosyal İşlevsellik” ($p=0,01$), “Ağrı” ($p<0,001$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p<0,001$) alt boyutlardan aldıkları puanlar açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Lise ve üzerinde eğitim seviyesine sahip olan bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi ölçeği alt boyutları puanlarının ortaokul ve altında eğitim seviyesine sahip olan bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyut puanlarından istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bakım verenlerin gelir durumuna göre yaşam kalitesi incelendiğinde ise “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ($p=0,012$), “Enerji” ($p=0,01$), Ruhsal Sağlık ($p=0,037$), “Ağrı” ($p=0,01$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p=0,01$) alt boyutlarından aldıkları puanlar açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. 4000 TL ve altında gelire sahip olan bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi ölçeği alt boyutları puanlarının 4000 TL ve üzerinde gelire sahip olan bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyut puanlarından istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük olduğu belirlenmiştir.

Bakım verenlerin çocuk sahibi olma durumlarına göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde “Fiziksel Fonksiyon” ($p<0,001$) ve “Ağrı” ($0,016$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Çocuk sahibi olan bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı derecede düşük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: Bakım Veren Aile Üyelerinin Bakım Verme Sürecine İlişkin Özelliklerine Göre Yaşam Kalitesinden Aldıkları Puanlar

Değişkenler	n	Fiziksel Fonksiyon Ortanca (ÇAA)	Fiziksel Rol Kısıtlaması Ortanca (ÇAA)	Emosyonel Rol Kısıtlaması Ortanca (ÇAA)	Enerji Ortanca (ÇAA)	Ruhsal Sağlık Ortanca (ÇAA)	Sosyal İşlevsellik Ortanca (ÇAA)	Ağrı Ortanca (ÇAA)	Genel Sağlık Algısı Ortanca (ÇAA)	
Hastaya Bakım Verme Süresi	3 yıldan az	73	67,3(60-80)	35(20-75)	35(0-75)	35,5(0-100)	50(0-100)	56,5(0-100)	50(25-75)	40(25-75)
	3 yıl ve üzeri	51	68,5(60-80)	45(25-75)	35(0-75)	42,5(25-75)	45(0-100)	62,5(25-75)	50(0-100)	50(0-100)
	P değeri		0,121	0,092	0,854	0,103	0,142	0,078	0,455	0,056
Hastaya Bakım Verirken Ayrılan Zaman	3 saatten az	27	90(75-100)	75(25-100)	33,3(3-100)	45(30-65)	60(32-76)	65(50-77,5)	65(45-80)	55(30-75)
	3 saat ve üzeri	97	75(45-90)	0(0-50)	0(0-33,3)	35(20-50)	44(28-52)	50(42,5-67,5)	45(25-57,5)	40(25-55)
	P değeri		0,001*	<0,001*	<0,001*	0,119	0,01*	0,017	0,01*	0,01*
Ailede Başka Bakım Veren Olma Durumu	Var	80	80(62,5-95)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	40(25-52,5)	44(32-60)	55(45-72,5)	55(33,8-73,8)	45(27,5-65)
	Yok	44	70(45-82,5)	25(0-75)	0(0-66,7)	35(25-50)	44(28-58)	57,5(45-75)	45(22,5-61,3)	37,5(22,5-60)
	P değeri		0,009*	0,415	0,195	0,729	0,792	0,441	0,039*	0,046*
Sorumluluklarını Yerine Getirmekte Güçlük Çekme	Evet	91	75(50-90)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(25-50)	44(32-56)	50(45-67,5)	45(32,5-67,5)	40(25-60)
	Hayır	33	80(60-95)	75(25-100)	66,7(0-100)	50(35-55)	60(36-72)	67,5(52-77,5)	57,5(35-70)	50(40-65)
	P değeri		0,219	<0,001*	<0,010*	0,040*	0,011*	0,055	0,123	0,026*
Sağlığın Olumsuz Etkilenmesi	Evet	82	70(50-90)	25(0-50)	0(0-33,3)	35(20-45)	40(28-48)	51,3(42,5-67,5)	45(22,5-57,5)	35(25-50)
	Hayır	42	87,5(70-95)	75(25-100)	50(0-100)	50(40-65)	60(48-76)	65(47,5-77,5)	66,3(55-80)	60(45-75)
	P değeri		0,002*	<0,001*	0,002*	<0,001*	<0,001*	0,053	<0,001*	<0,001*
Sosyal Hayatın Olumsuz Etkilenmesi	Evet	107	75(50-90)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(25-50)	44(32-56)	52,5(45-70)	45(32,5-67,5)	40(25-60)
	Hayır	17	90(80-100)	75(50-100)	66,7(0-100)	50(40-70)	64(52-72)	67,5(55-77,5)	70(55-80)	55(45-65)
	P değeri		0,003	0,004*	0,056	0,021*	0,002*	0,041*	0,012*	0,037*
Uyku Problemi Yaşama	Evet	88	75(50-90)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(25-50)	44(32-56)	55(45-75)	45(25-65)	37,5(25-60)
	Hayır	36	82,5(67,5-95)	62,5(25-75)	33,3(0-83,3)	47,5(35-60)	60(36-74)	60(45-70)	61,3(45-77,5)	52,5(42,5-70)
	P değeri		0,086	0,038*	0,061	0,006*	0,016*	0,736	0,014*	0,006*
Bakım Verirken Psikososyal Desteğe İhtiyaç Duyma Durumu	Evet	67	75(50-95)	25(0-75)	33,3(0-66,7)	35(20-50)	40(28-56)	52,5(45-65)	45(25-65)	35(25-55)
	Hayır	57	80(60-90)	50(0-75)	33,3(0-100)	45(30-55)	52(36-68)	65(47,5-75)	55(35-77,5)	50(35-65)
	P değeri		0,492	0,064	0,106	0,003*	0,002*	0,143	0,091	0,008*

*p<0,05 ÇAA: Çeyreklikler Arası Aralık

Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin bakım verme sürecine ilişkin özelliklerine göre yaşam kalitesinden aldıkları puanlara dair bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Palyatif bakım hastalarına bakım verenlerin hastaya bakım verme süresine göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p>0,05$). Bakım verenlerin hastaya bakım verirken gün içerisinde ayırdığı zamana göre yaşam kalitesi puanlarının “Fiziksel Fonksiyon” ($p=0,001$), “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ($p<0,001$), “Emosyonel Rol Kısıtlaması” ($p<0,001$), “Ruhsal Sağlık” ($p=0,01$), “Sosyal İşlevsellik” ($p=0,17$), “Ağrı” ($p=0,01$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p=0,01$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Gün içerisinde hastasının bakımı için 3 saatten fazla zaman ayıran bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi ölçeği alt boyutları puanları, 3 saatten az zaman ayıran bakım veren aile üyelerinin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

Bakım verenlerin ailede başka bakım veren olma durumuna göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde, “Fiziksel Fonksiyon” ($p=0,009$), “Ağrı” ($p=0,039$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p=0,046$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Başka bakım verenden destek alanların yaşam kalitesi alt boyutlarından aldıkları puanlar anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bakım verenlerin sorumluluklarını yerine getirmekte güçlük çekme durumuna göre yaşam kalitesi puanlarında “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ($p<0,001$), “Emosyonel Rol Kısıtlaması” ($p=0,01$), “Enerji” ($p=0,04$), “Ruhsal Sağlık” ($p=0,011$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p=0,026$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Hastaya bakım verme sürecinden ötürü sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanan bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları belirlenmiştir.

Palyatif bakım hastalarına bakım verenlerin hastaya bakım verme sürecinde sağlığının olumsuz etkilenme durumuna göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde “Fiziksel Fonksiyon” ($p=0,002$), “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ($p<0,001$), “Emosyonel Rol Kısıtlaması” ($p=0,002$), “Enerji” ($p<0,001$), “Ruhsal Sağlık” ($p<0,001$), “Ağrı” ($p<0,001$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p<0,001$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Bakım verme sürecinde sağlığı olumsuz etkilenen bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları belirlenmiştir. Bakım verenlerin bakım verme sürecinde sosyal hayatının olumsuz etkilenme durumuna göre “Fiziksel Fonksiyon” ($p=0,003$), “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ($p=0,004$), “Enerji” ($p=0,021$), “Ruhsal Sağlık” ($p=0,002$), “Sosyal İşlevsellik” ($p=0,041$), “Ağrı” ($p=0,012$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p=0,037$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Bakım verme

sürecinden ötürü sosyal hayatı olumsuz etkilenen bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları belirlenmiştir.

Bakım verenlerin hastaya bakım verme sürecinden dolayı uyku problemi yaşama durumuna göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ($p=0,038$), “Enerji” ($p=0,006$), “Ruhsal Sağlık” ($p=0,016$), “Ağrı” ($p=0,014$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p=0,006$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Uyku problemi yaşayan bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları belirlenmiştir. Bakım verenlerin bakım verme sürecinde psikososyal desteğe ihtiyaç duyma durumuna göre “Enerji” ($p=0,003$), “Ruhsal Sağlık” ($p=0,002$) ve “Genel Sağlık Algısı” ($p=0,008$) alt boyutları açısından anlamlı bir fark saptanmıştır. Bakım verirken psikososyal desteğe ihtiyaç duyan bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları belirlenmiştir.

TARTIŞMA

Palyatif bakım kavramı ülkemizde gelişimini sürdürmekte ve palyatif bakım servislerinin ülke çapındaki sayısında hızla artış yaşanmaktadır. Yaşanan artış, ülkemizdeki palyatif bakım alanı ile ilgili çalışmaların artırılmasını gerektirmektedir. Ayrıca literatürdeki çalışmaların büyük oranı palyatif bakımın tıbbi yönüne odaklanırken bakım sürecinin bakım verenlerin işlevselliklerine etkisini odağına alan çalışma sayısı çok azdır. Çalışma; palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin yaşam kaliteleri ile fiziksel ve sosyal işlevselliklerine vurgu yaparken literatüre katkı sağlamayı amaçlaması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmaya katılan bakım verenlerin %83,1'i kadın ve % 16,9'u erkektir. Bu bulgular bakım verme görevini yüksek oranda kadınların üstlendiğini göstermektedir. Egici ve diğerlerinin (2019) yaptıkları çalışmada, kadın bakım verenlerin oranının %71,3 olduğu görülmektedir. Zaybak ve diğerlerinin (2012) çalışmasında, bakım verenlerin %77'sini kadınlar oluşturmaktadır. Öksüzoğlu'nun (2018) yaptığı çalışmada, bakım verenlerin %78,9'nun kadın bireylerdir. Bakım verme görevini yüksek oranda kadınların üstlenmesi literatürdeki araştırmalar ile paralellik göstermektedir. Bakım verenlerin büyük çoğunluğunun kadın olmasının sebebinin geleneksel toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve cinsiyetçi iş bölümü olduğu düşünülmektedir. Palyatif bakım hastalarına bakım verenlerin cinsiyetine göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Erdoğan'ın (2017) çalışmasında, bakım verenin cinsiyetinin yaşam kalitesini etkilemediğini belirlemiştir.

Arkin (2017)'in yaptığı çalışmada, kadın bakım verenlerin bakım verme sürecinden anlamlı düzeyde olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Amankwaa (2017) yaptığı çalışmada, kadın bakım verenlerin erkek bakım verenlere oranla bakım verme sürecinde anlamlı düzeyde çok stres yaşadıkları, fiziksel ve psikolojik sağlıklarının anlamlı düzeyde olumsuz etkilendiği ve sosyal kaynaklara ulaşmada zorluk yaşadıkları görülmüştür. Çoban Sıkılmaz (2018)'in yaptığı çalışmada, bakım verenin cinsiyetlerinin yaşam kalitelerini etkilemediği belirlenmiştir. Çalışmanın cinsiyete dair verileri literatürdeki bazı çalışmalarla uyurken bazıları ile uyuşmamaktadır. Bu durum cinsiyet değişkeninin bakım verenlerin yaşam kalitesini farklı şekillerde etkileyebildiğini göstermiştir. Yani cinsiyet değişkeni, bakım veren aile üyelerinin fiziksel ve sosyal işlevselliğini farklı yönden etkileyebilmektedir.

Çalışmada bakım verenlerin yaşı arttıkça “Fiziksel Fonksiyon”, “Fiziksel Rol Kısıtlaması” ve “Ağrı” alt boyutları açısından yaşam kalitesinden aldıkları puanların anlamlı düzeyde azaldığı belirlenmiştir. Bu duruma yaşlanmanın etkisiyle fiziksel faaliyetleri yapmanın zorlaşmasının sebep olduğu düşünülmektedir. Quesada ve diğerlerinin (2015) araştırmasında, bakım verenlerin 55 yaş üstü olması durumunda yaşam kalitesi puanlarının anlamlı düzeyde azaldığı sonucuna varılmıştır. Karabuğa (2009)'nın yaptığı çalışmada, bakım verenlerin yaşı arttıkça yaşam kalitesi puanlarının anlamlı düzeyde azaldığı belirlenmiştir. Erdoğan (2017)'in çalışmasında, 26-33 yaş arasında olan bakım verenlerin yaşam kalitesinden aldıkları puanların anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın yaş değişkenine dair verileri literatürdeki çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Çalışmada eğitim seviyesi yükseldikçe yaşam kalitesi alt boyutlarından alınan puanların anlamlı düzeyde yükseldiği belirlenmiştir. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle bakım verenlerin yaşam kalitesinin artmasının sebebinin, eğitim seviyesi yüksek kişilerde bilinçli davranış sistemlerinin gelişmesi, baş etme mekanizmalarının geliştirilmesi, sağlık anlayışının ve yönetiminin olumlu yönde etkilenmesi ve yaşanan psikososyal süreçlere daha iyi uyum sağlanması olduğu düşünülmektedir. Adelman ve diğerlerinin (2014) yaptıkları çalışmada, düşük eğitim durumunun bakım verenlerinin yaşam kalitelerini anlamlı olarak negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Quesada ve diğerlerinin (2015) araştırmasında, bakım verenlerin eğitim düzeyi düştükçe yaşam kalitesi puanlarının anlamlı düzeyde düştüğü belirlenmiştir. Çalışmanın eğitim durumuna dair verileri literatürdeki çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Çalışmamızda bakım verenlerin gelir seviyesi yükseldikçe yaşam kalitesi ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı düzeyde yükseldiği belirlenmiştir. Gelir durumunun yükselmesiyle bakım verenlerin kaynaklara ulaşımının kolaylaşması, bakım verdikleri hastaların tedavilerini daha iyi koşullarda sürdürebilmeleri, kendilerini psikososyal açıdan rahatlatıcı ve rehabilite edici faaliyetleri yapmalarının kolaylaşması gibi sebeplerle yaşam kalitesi alt boyutlarından aldıkları puanların yükseldiği düşünülmektedir. Karabuğa (2009)'nın yaptığı araştırmada, ekonomik durumu kötü olan bakım verenlerinin yaşam kalitesi puanları anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Ceylan Gür (2018)'ün araştırmasında, geliri giderinden az olan bakım verenlerin yaşam kaliteleri anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Çalışmanın gelir durumuna dair verileri literatürdeki çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Palyatif bakım hastalarına bakım verenlerin hastaya bakım verme süresine göre yaşam kalitesi alt boyut puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Känel ve diğerlerinin (2019) yaptıkları araştırmada, bakım süresinin uzamasının bakım verenlerin yaşam kalitesini anlamlı düzeyde olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmamızın verileri bakım verme süresi değişkeni açısından Känel ve diğerlerinin (2019) çalışmasından farklılık göstermektedir.

Çalışmada bakım verenlerin hastaya bakım verirken gün içerisinde ayırdıkları süre arttıkça yaşam kalitesi alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı düzeyde azaldığı belirlenmiştir. Bu durumun bakım verenin kendine ve sosyal faaliyetlere ayırdığı zamanın azalması ve hem fiziksel hem de ruhsal açıdan dinlenme süresinin azalmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ören (2016)'in yaptığı araştırmada, bakım verenlerin hastayla geçirdiği zaman arttıkça süreçten psikososyal açıdan anlamlı düzeyde olumsuz etkilendikleri sonucuna varılmıştır. Çalışmanın verileri Ören (2016)'in çalışmasının verileri ile uyumludur.

Başka bakım verenden destek alan aile üyelerinin yaşam kalitesi alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Başka bakım veren tarafından desteklenmek, bakım verme yükünün tek bir kişiye düşmemesi, bakım verme ile ilgili yardım almanın baş etme becerilerini geliştirmesi gibi sebeplerden dolayı bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından aldıkları puanların yüksek olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın başka bakım veren olma durumuna dair verileri Arkin (2017)'in çalışması ile paralellik göstermektedir.

Hastaya bakım verme sürecinde sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanan bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları belirlenmiştir. Bunun sebebinin bakım verenin aile içindeki diğer rollerine

(anne, baba, eş vb.) zaman ayıramaması, bakım verme görevi dışındaki görev ve sorumluluklarını (çalışma hayatı, sosyal hayat vb.) ikinci plana atması olduğu düşünülmektedir. Karabuğa (2009)'nın yaptığı araştırmada, sorumluluklarını yerine getirmekte güçlük yasayan bakım verenlerin yaşam kaliteleri anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Çalışmanın sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanma durumuna dair verileri, Karabuğa (2009)'nın çalışması ile uyumludur.

Bakım verme sürecinden ötürü sosyal hayatı olumsuz etkilenen bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları belirlenmiştir. Sosyal hayatı olumsuz etkilenen bireylerin baş etme becerilerinin azalması, psikososyal destek unsurlarının azalması, bakım verme görevi dışındaki faaliyetlerine ayrılan zamanın azalması sebebiyle yaşam kalitesi alt boyutlarından düşük puan aldıkları düşünülmektedir. Götze ve diğerlerinin (2014) yaptıkları çalışmada, sosyal hayatın olumsuz etkilenmesinin bakım verenlerin yaşam kalitelerini anlamlı düzeyde düşürdüğü belirlenmiştir.

Bakım verirken psikososyal desteğe ihtiyaç duyan bakım verenlerin yaşam kalitesi alt boyutlarından anlamlı düzeyde düşük puanlar aldıkları belirlenmiştir. Bu durumun bakım verenlerin psikososyal destek unsurlarından haberdar olmamaları ve psikososyal destek talebinde bulunmaktan çekinmeleri gibi sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Guldin ve diğerleri (2012), profesyonel desteğin palyatif bakım hastalarına bakım verenlerin yaşam kalitelerini anlamlı düzeyde olumlu etkilediğini belirlemişlerdir. Hudson ve diğerleri (2013), kısa dönemli psikolojik eğitim ve müdahalelerin bakım verenlerin bakım verici rolüne daha hazır olmaları konusunda yardımcı olduğunu ve bakım verme rolünü gerçekleştirirken daha yetkin olduklarını yaşam kalitesine anlamlı düzeyde olumlu katkı sağladığını belirlemişlerdir. Adelman ve diğerlerinin (2014) çalışmasında, psikososyal müdahale ve desteğin bakım verenlerin yaşam kalitesini anlamlı düzeyde olumlu etkilediği belirlenmiştir. Çalışmanın psikososyal desteğe ihtiyaç duyma durumuna dair verileri literatürdeki çalışmalarla uyum göstermektedir.

SONUÇ

Palyatif bakımda hastaya informal bakım verme sorumluluğu aile üyelerine düşmektedir. Hastalığın ilk tanı anı, yaşam sonu dönem ve yas dönemi olarak üçe ayrılan palyatif bakım sürecinde hasta ve bakım veren aile üyesi arasındaki ilişki, ilk tanı öncesi ilişkilerine nazaran farklılaşabilmektedir (Yılmaz ve Sarı, 2017). Bakım süreci, birçok zorluğu beraberinde getiren ve bakım veren aile üyelerini çeşitli yönlerden etkileyen zorlu bir süreçtir. Hasta, hastalığın semptom ve etkileriyle

mücadele ederken bakım veren aile üyesi de kendi hayatı ve bakım süreciyle ilişkili pek çok sorumlulukla mücadele etmektedir. Bakım sürecinde bakım veren aile üyesi kendini ihmal etme, sosyal hayatına daha az zaman ayırma, fiziksel ve ruhsal sağlıkta bozulma, uyku sorunları yaşama gibi problemler yaşar. Ayrıca aile üyeleri psikososyal açıdan desteklenme gereksinimi duyarlar (Pinquart ve Sorensen, 2007; Känel vd., 2019). Bakım süreci, bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitelerini fiziksel, psikososyal ve ekonomik açıdan olumsuz etkiler (Rha vd., 2015). Palyatif bakım hastalarına bakım veren 124 aile üyesinin katıldığı çalışmamızda, bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitelerinin yaş, gelir, eğitim seviyesi ve çocuk sahibi olma gibi sosyo-demografik ve hastaya bakım verirken harcanan zaman, bakım sürecinden dolayı sosyal hayatın, sağlığın, uyku durumunun olumsuz etkilenmesi, ailede başka bakım veren olma durumu ve bakım verme sürecinde psikososyal desteğe ihtiyaç duyma durumu gibi bakım verme sürecine ilişkin değişkenlerden etkilendiği belirlenmiştir. Araştırma bulgularına dayanarak bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitelerinin artırılmasını sağlamak için birtakım öneriler sunulabilir:

- Çalışmada bakım veren aile üyelerinin büyük bölümünün kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Kadın bakım verenlerin emeğinin sömürülmesinin engellenmesi için sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmeleri ve bakım verdikleri süre boyunca ekonomik ve kamusal yönden desteklenmeleri gerekmektedir.
- Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinden geliri düşük olanların yaşam kalitesi puanlarının daha düşük olduğu çalışmada belirlenmiştir. Bu nedenle evde sağlık hizmetleri, evde bakım aylığı ve engelli aylığı gibi hizmetlerin kapsamı genişletilerek daha fazla bakım verenin bu hizmetlerden yararlanması sağlanmalıdır.
- Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin gereksinimleri tespit edilirken sosyal çevreleri, ekonomik durumları, psikolojik durumları ve hukuki haklarından haberdar olma durumları gibi hususlara dikkat edilmelidir.
- Palyatif bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin fiziksel ve sosyal işlevselliğinin artırılması için palyatif bakım ekibinde görev alacak profesyonellerin niteliği ve niceliği artırılmalıdır.

- Palyatif bakım psikososyal ve işlevsellik yönüne vurgu yapılması için alanda çalışan sosyal hizmet uzmanı ve psikolog gibi ruh sağlığı çalışanlarının desteklenmesi gerekmektedir.
- Çalışma bulgularında psikososyal desteğe ihtiyaç duyan bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi puanlarının anlamlı derecede düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durum, bakım verenlerin bakım sürecinde sosyal hizmet müdahalesine ve psikososyal desteğe ihtiyaç duyduklarının göstergesidir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının palyatif bakımda tam zamanlı çalışmalarının sağlanması için gerekli hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.
- Kültürel ve toplumsal etkenler sebebiyle klinik odaklı sosyal hizmet uygulamalarının ülkemize özgü hale getirilmesi ve palyatif bakım alanında sosyal hizmete dair bilimsel çalışmaların sayısının artırılması gerekmektedir.
- Palyatif bakım sürecine katkı verebilecek en önemli unsurlar sivil toplum kuruluşlarıdır. Fakat ülkemizde bu alanda örgütlenen kuruluş sayısı çok sınırlıdır. Sivil toplum kuruluşları, palyatif bakım alanında öncü olmalı ve politika yapıcılara palyatif bakım alanıyla ilgili önerilerde bulunmalıdır.

Hem hasta hem de hastaya bakım veren aile üyelerini fiziksel, psikososyal, ruhsal ve ekonomik yönden olumsuz etkileyen palyatif bakım sürecinde bakım veren aile üyelerinin yaşam kaliteleri azalmaktadır. Çalışmanın verileri, bakım veren aile üyelerinin psikososyal açıdan desteklenmesinin, bakım verme sürecinin profesyonelleşmesinin, bakım veren aile üyelerini merkezine alan çalışmaların sayısının artırılmasının ve sosyal politikalarının bakım veren aile üyelerini de kapsamına alacak şekilde planlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma öncesi Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulundan ve Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nden gerekli izinler alınmıştır. "SF-36 Türkçe Yaşam Kalitesi Ölçeği" kullanım izni ölçeğin uyarlayıcısı Prof. Dr. Rukiye Pınar Bölüktaş'tan alınmıştır. Anketlere katılımın sağlanmasında önce katılımcılara çalışmanın amaç, plan ve yararı hakkında gerekli bilgiler verilmiş ve araştırmaya katılmayı kabul edenlerden yazılı onam alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Adelman, R., Tmanova, L. ve Delgado, D. (2014). Caregiver Burden: A Clinical Review. *JAM*, 311 (10), 1052-1060.
- Amankwaa, B. (2017). Caregiver Stress. *ABNF Journal*, 28 (4), 92-95.
- Arkın, S. (2017). *Palyatif Bakım Hastalarına Bakım Verenlerde Anksiyete, Depresyon Ve Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi - İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İzmir.
- Benli, A. R. ve Sunay, D. (2017). Palyatif Bakım Merkezi ve Evde Sağlık Hizmetlerinin Birlikte Çalışması Örneği: Karabük. *Ankara Med J*, 17 (3), 144-150.
- Carter, P. (2002). Caregivers' Descriptions of Sleep Changes and Depressive Symptoms. *Oncology Nursing Forum*, 1277-1283.
- Ceylan Gür, S. (2018). *Kanserli Hastalara Bakım Veren Bireylerin Bakım Yükü, Yaşam Kalitesi ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.
- DSÖ. (2018). *WHO Definition of Palliative Care*. Ekim 7, 2018 tarihinde World Health Organization: <http://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/> adresinden alındı.
- Egici, M. T., Kök Can, M., Toprak, D., Zeren Öztürk, G., Esen, E. S., Özen, B., et al. (2019). Palyatif Bakım Merkezlerinde Tedavi Gören Hastalara Bakım Veren Bireylerin Bakım Yükleri ve Tükenmişlik Durumları. *Journal of Academic Research In Nursing*, 5 (1), 1-8.
- Erdoğan, R. (2017). *Kanser Hastalarına Bakım Veren Bireylerin Anksiyete, Yaşam Kalitesi ve Depresyon Bakımından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ghane, G., Farahani, M., Seyedfatemi, N. ve Haghani, H. (2016). Effectiveness of Problem-Focused Coping Strategies on The Burden on Caregivers of Hemodialysis Patients. *Nursing and Midwifery Studies*.
- Götze, H., Brähler, E., Gansera, L., Polze, N. ve Köhler, N. (2014). Psychological Distress And Quality Of Life Of Palliative Cancer Patients And Their Caring Relatives During Home Care. *Supportive Care in Cancer*, 22 (10), 2775-2782.
- Guldin, M.-B., Vedsted, P., Zachariae, R., Olesen, F. ve Jensen, A. B. (2012). Complicated Grief And Need For Professional Support In Family Caregivers Of Cancer Patients In Palliative Care: A Longitudinal Cohort Study. *Supportive Care in Cancer*, 20 (8), 1679-1685.

- Institute for Clinical Sytems Improvement, ICSI. (2013). Health Care Guideline Palliative Care for Adults. *Institute for Clinical Systems Improvement*, 1-81.
- Kabalak, A. (2014). Türkiye’de Palyatif Bakım. *Anestezi Dergisi*, 3 (22), 121-123.
- Kahveci, K. ve Gökçınar, D. (2014). *Dünyada ve Türkiye’de Palyatif Bakım*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü. (2020, Nisan). *Palyatif Bakım*. Nisan 20, 2020 tarihinde Palyatif Bakım Hizmeti Veren Sağlık Kuruluşları: <https://khgmozellikli.saglik.gov.tr/svg/palyatif.php> adresinden alındı.
- Känel, R., Mausbach, B. T., Dimsdale, J. E., Ziegler, M. G., Mills, P. J., Allison, M. A., et al. (2019, Ocak). Refining Caregiver Vulnerability for Clinical Practice: Determinants of Self-Rated Health in Spousal Dementia Caregivers. *BMC Geriatrics*.
- Karabuğa, H. (2009). *Kanserli Hastalara Bakım Verenlerin Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kasuya, R. T., Polgar-Bailey, M. P. ve Takeuchi, R. (2000). Caregiver Burden and Burnout a Guide for Primary Care Physicians. *Postgraduate Medicine*, 119.
- Lindstrom, B. ve Koehler, L. (1991). Youth, Disability and Quality of Life . *Pediatrician*, 18 (2), 121-128.
- Lynch, T., Connor, S. ve Clark, D. (2013). Mapping Levels of Palliative Care Development: A Global Update. *Journal Of Pain And Symptom Management*, 1094-1106.
- Madenoglu Kıvanç, M. (2017). Türkiye’de Palyatif Bakım Hizmetleri. *Hps Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 132-135.
- National Coalition for Hospice and Palliative Care. (2013). *National Consensus Project for Quality Palliative Care Clinical Practice Guidelines for Quality Palliative Care*. 7 Ekim, 2018 tarihinde National Coalition for Hospice and Palliative Care: <https://www.nationalcoalitionhpc.org/ncp-guidelines-2013/> adresinden alındı.
- Öksüzoğlu, S. (2018). *Palyatif Bakım Hastalarına Bakım Verenlerde Depresyon Ve Tükenmişlik Durumunun Bakım Süresiyle Olan İlişkisi*. Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bozyaka Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İzmir.
- Pınar, R. (1995). Sağlık Araştırmalarında Yeni Bir Kavram: Yaşam Kalitesi-Bir Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Kronik Hastalarda Geçerlik ve Güvenirliğinin İncelenmesi. *Hemşirelik Bülteni*, 9 (38), 85-95.

- Quesada, M., Madrigal, M., Luna, A. ve Perez-Carceles, M. D. (2015). Caring For The Caregiver: Factors Associated With The Quality Of Life Of Family Caregivers To Palliative Care Patients. *European Journal For Person Centered Healthcare*, 3 (3).
- Pinquart, M. ve Sorensen, S. (2007). Correlates of Physical Health of Informal Caregivers: A Meta-Analysis. *J Gerontol B-Psychol* (62).
- Rha, S. Y., Park, Y., Song, S. K., Lee, C. E. ve Lee, J. (2015). Caregiving Burden and the Quality of Life of Family Caregivers of Cancer Patients: The Relationship and Correlates. *European Journal of Oncology Nursing*, 19 (4), 376-382.
- Rivera, H. R. (2009). Depression Symptoms in Cancer Caregivers. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 195-202.
- Sales, E. (2003). Family Burden and Quality Of Life. *Quality of Life Research*, 33-41.
- Uslu, F. Ş. ve Terzioğlu, F. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Palyatif Bakım Eğitimi ve Örgütlenmesi. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 81-90.
- WPCA, Worldwide Palliative Care Alliance. (2014). Global Atlas of Palliative Care at the End of Life.
- Yılmaz, D. U. ve Sarı, D. (2017). Kronik Hastalığı Olan Hastalara Bakım Veren Yakınlarının Uyku Kalitesi ve Yorgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*.
- Zaybak, A., Güneş, Ü., Günay İsmailoğlu, E. ve Ülker, E. (2012). Yatağa Bağımlı Hastalara Bakım Veren Bireylerin Bakım Yüklerinin Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15 (1), 48-54.

Yıldız, A. ve Bilge, Y. (2020). Çocuk evlerinde ve aileleriyle yaşayan erkek ergenlerde görülen psikolojik bozuklukların bağlanma biçimleri ve duygu düzenleme açısından incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1459-1485.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 16.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 09.09.2020

ÇOCUK EVLERİNDE VE AİLELERİYLE YAŞAYAN ERKEK ERGENLERDE GÖRÜLEN PSİKOLOJİK BOZUKLUKLARIN BAĞLANMA BİÇİMLERİ VE DUYGU DÜZENLEME AÇISINDAN İNCELENMESİ

Examination of male adolescents' psychological disorders living in the Children's Homes and with their families in terms of attachment styles, and emotion regulation

Abdullah YILDIZ*

Yıldız BİLGE**

* Uzman Psikolog, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İstanbul İl Müdürlüğü, Zeytinburnu Çocuk Evleri Sitesi, psi.abdullahyildiz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4471-8295

** Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Yaşam Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, yildiz.bilge@sbu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2315-0055

ÖZET

Bu çalışmada Çocuk Evleri'nde ve aileleriyle yaşayan ergenlerin psikolojik bozukluklar, duygu düzenleme ve bağlanma stilleri açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır. İkincil olarak ise toplam örnekleme sosyo demografik değişkenlerin, bağlanma stillerinin ve duygu düzenlemenin psikolojik bozuklukları yordama düzeyinin belirlenmesi ve bağlanma stilleri ile psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı rolünün incelenmesi hedeflenmiştir. Kolay örnekleme yöntemiyle belirlenen 14-19 (M=16,73; SS=1,08) yaş arasındaki katılımcılar, 80'i Çocuk Evleri'nde, 111'i aileleriyle yaşayan toplam 191 erkek ergenden oluşmuştur. Katılımcılara Ergenler İçin Psikolojik Bozukluklar Envanteri-Psikolojik Bozukluklar Formu (EPBE-PBF), İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA) ve Duygu Düzenleme Ölçeği (DDÖ) uygulanmıştır. Çocuk Evleri'nde ve aileleriyle yaşayan ergenlerin sosyal fobi, hastalık kaygısı, sosyal istenirlik, yeniden değerlendirme ve kayıtsız bağlanma puanları açısından Çocuk Evleri'nde yaşayan ergenlerin lehine anlamlı düzeyde farklılık olduğu saptanmıştır. Sonuçlar psikolojik bozukluklar açısından değerlendirildiğinde iki grup arasında yalnızca sosyal fobi ve hastalık kaygısı bozukluğunda anlamlı fark ortaya çıkmıştır. İki grup arasında az sayıda değişkende anlamlı düzeyde fark bulunması ve çalışmanın ikincil amacının toplam örnekleme analizi hedeflemesi nedeniyle korelasyon, regresyon ve aracılık analizleri toplam grup üzerinden gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre psikolojik bozukluk puanlarını %9,6 ila %33,8 arasında değişen oranlarda yordayan iki değişkenin korkulu ve

saplanlı bağlanma stilleri ile bazı sosyo-demografik değişkenler olduğu bulunmuştur. Aracılık analizinde ise korkulu ve saplanlı bağlanma ile şizofreni, depresyon, ayrılma kaygısı, yaygın kaygı, panik ve obsesif-kompulsif bozukluk arasındaki ilişkide bastırmanın aracı rolünün olduğu saptanmıştır. Çalışma iki ergen grubunun karşılaştırılmasını ve psikolojik bozukluklar üzerinde bağlanma stillerinin ve duygu düzenlemenin etkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunulmasını sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Psikolojik bozukluklar, bağlanma biçimleri, duygu düzenleme, Çocuk Evleri, ergenlik

ABSTRACT

In this study, it was aimed to compare the adolescents living in the Children's Homes, and living with their families in terms of psychological disorders, emotion regulation, and attachment styles. Secondly, this study was conducted to determine the predictive level of socio-demographic variables, attachment styles, and emotion regulation in psychological disorders in the total sample and to examine the mediating role of emotion regulation in the relationship between attachment styles and psychological disorders. Participants determined by the convenience sampling method consisted of a total of 191 male adolescents aged 14-19, 80 of whom were living in the Children's Homes and 111 of them living with their families. Psychological Disorders Inventory for Adolescents-Psychological Disorders Form (PDIA-PDF), Relationship Scales Questionnaire (RSQ), and Emotion Regulation Scale (ERS). were applied to the participants. It was found a significant difference in favor of the adolescents living in the Children's Homes in terms of social phobia, somatic symptom, social desirability, reappraisal, and dismissing attachment scores. When the results were evaluated in terms of psychological disorders, there was a significant difference only in social phobia and somatic symptom disorder between the two groups. The correlation, regression, and mediation analyzes were performed over the total group since there was the secondary purpose of the study and a significant difference in a small number of variables between the two groups. According to the results of the regression analysis, it was found that the variables that predicted the psychological disorder scores between 9,6% and 33,8% were socio-demographic variables as well as fearful and preoccupied attachment styles. In the mediation analysis, it was found that suppression plays a mediating role in the relationship between fearful and preoccupied attachment and schizophrenia, depression, separation anxiety, generalized anxiety, panic, and obsessive-compulsive disorder. The study provided a comparison of two adolescent groups and contributed the understanding of the effects of attachment styles and emotion regulation on psychological disorders.

Key words: Psychological disorders, attachment styles, emotion regulation, Children's Homes, adolescence

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü (TDK, 2019)'nde "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" olarak tanımlanan aile kurumuna dair en önemli kavramlardan biri 'çocuk'tur. Çocuk bir toplumun geleceğini ifade etmesi nedeniyle özenle yetiştirilmesi gereken bir varlıktır. Ailelerin çeşitli sebeplerle (ekonomik yetersizlik, psikolojik yahut fiziksel şiddet, ihmal, istismar vb.) çocuklarının bakımını üstlenemedikleri tespit edildiği takdirde 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ve

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na dayanılarak mahkeme tarafından çocuk hakkında bakım, sağlık, eğitim ve danışmanlık tedbiri kararı verilebilmektedir. Bedensel, zihinsel, ahlâkî, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğa ise 'Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuk' denmektedir (Resmi Gazete, 2006). Özellikle korunmaya ihtiyacı olan çocuk olma sonucuna yol açan ihmal ve istismarın olumsuz veya riskli sağlık davranışları ve ruh sağlığına ilişkin olumsuz sonuçlar gibi yetişkinlik dönemini de etkileyen uzun vadeli sonuçları olduğunu belirtilmektedir (Butchart vd., 2006). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın korunma ihtiyacı olan çocukların bakımı için gerçekleştirdikleri hizmetler arasında sosyal ve ekonomik destek, koruyucu aile ve evlat edinme gibi aile odaklı yöntemlere ağırlık verilmekle birlikte aile yanında bakımı mümkün olmayan çocuklar da bulunmaktadır. Kurum bakımı hizmetinden yararlandırılan bu çocuklar için 2017 yılında dönüşümü tamamlanan 3 kuruluş modeli bulunmaktadır. Bunlar; çocuk evleri, çocuk evleri sitesi ve çocuk destek merkezleridir. 0-18 yaş arasındaki korunmaya ihtiyacı olan çocukların kaldığı ev tipi birimlere "Çocuk Evleri", aynı yerleşkede bulunup birden fazla ev tipi sosyal hizmet biriminden oluşan kuruluşlara "Çocuk Evleri Sitesi" ve suça sürüklenmesi veya suç mağduru olması nedeniyle korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile ve yakın çevrelerine dönme veya diğer sosyal hizmet modellerine hazır hale gelmelerini sağlamak üzere geçici süre ile bakım ve korunmalarının sağlandığı merkezlere ise "Çocuk Destek Merkezleri" denmektedir. 2019 yılsonu verilerine göre ülkemizde Çocuk Evleri Siteleri'nden 6.132, Çocuk Evleri'nden 6.164, Çocuk Destek Merkezleri'nden 1.571 ve toplamda ise 13.867 çocuk ve ergen hizmet almaktadır (Çocuk Hizmetleri Müdürlüğü, 2020).

Ruhsal işleyişteki psikolojik, biyolojik, gelişimsel bozulmalarla karakterize olan psikolojik bozukluklar kişinin bilişsel süreçlerini, duygu düzenleme stratejilerini ya da davranış kalıplarını bozmasının yanı sıra kişinin hayatında ciddi problemlere, sosyal ve mesleki aktivitelerde yetersizliklere sebep olur (Amerikan Psikoloji Birliği, 2013).

Bedensel gelişme ve değişimle birlikte ruhsal, toplumsal gelişme ve değişmelerin de etkinlik halinde olduğu (Köknel, 2003) ergenlik dönemi psikolojik bozuklukların da kendini gösterdiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Genç yetişkinlerin yaklaşık %20'sinde ciddi bir ruhsal bozukluğun olduğu ve yetişkinlikteki ruhsal bozuklukların %50 oranında ergenlik döneminde başladığı (Belfer, 2008) düşünüldüğünde ergenlik döneminde görülen ruhsal bozuklukların gelişiminde etkili olabilecek faktörlerin

anlaşılması daha da gerekli bir hale gelmektedir. Ancak çocuk ve ergenlerde görülen psikolojik bozuklukların önemi fark edilse de, ruhsal bozuklukların etiyojisine ilişkin çalışmalar halen yoğun bir şekilde devam etmektedir. Örneğin psikolojik bozuklukla ilgili olarak APA (2013)'nin tanımında yer alan "duygu düzenleme stratejilerindeki ve davranış kalıplarındaki bozulma (örneğin güvensiz bağlanma)" gibi değişkenlerin psikolojik bozukluklarla etkileşiminin araştırılması psikolojik bozuklukların gelişimi açısından bilgi sağlayabilecek bir niteliktedir.

Bağlanma, bebekle annesi ya da birincil bakım veren arasında kurulan duygusal bağıdır (Köroğlu, 2015). İlk olarak Bowlby (1969) tarafından ortaya atılan bir kavram olan bağlanma konusunda çalışan bir çok araştırmacı anne-çocuk ilişkisindeki sürekliliğin, hayatın devamındaki yaşantıların temeli olduğunu iddia etmektedirler (Pearson, vd., 1993). Benzer şekilde Bowlby (1973) de bebekle bakım veren arasında kurulan bağın bireyin duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimini yaşam boyu etkilediğini vurgulamaktadır. Bowlby'nin çalışmalarından başlamak üzere güvensiz bağlanma biçimleri daha sonraki yaşam dönemlerinde psikopatolojinin belirleyicisi olarak düşünülmüş, güvenli bağlanma ise sağlıklı süreçlerle ilişkilendirilmiştir (Nakash-Eisikovits, Dutra ve Westen, 2002). Aynı zamanda duygu düzenleme becerisinin kazanılmasının çocuğun ilk bakım verenleri ile güvenli bağlanmasıyla gerçekleştiği de ileri sürülmüştür (Bowlby, 1988).

Duygu düzenleme; duygusal tepkilerimizi gözlemlemeyi, değerlendirmeyi, değiştirmeyi ve hedefe ulaşmayı sağlayan bütün süreçlerin toplamıdır (Thompson, 1994). Duygu düzenleme becerisi, çocuklukta ve ergenliğin erken dönemlerinde gelişir ve bireyler, bu dönemde karmaşık ve yapıcı duygu düzenleme yöntemlerini kullanma becerisini geliştirir. Ancak duygu düzenleme becerisinin gelişimi bu dönemlerle sona ermez ve bu becerinin kazanımı süreci ergenliğin kendine has doğasından da etkilenir (Morris vd., 2007). Gross kişinin yaşadığı durum üzerine tekrar düşünmesi ve duruma ait anlamları ve duygusal etkilerini değiştirmesi demek olan yeniden değerlendirme ve kişinin duygusal tepkilerini azaltmaya yönelik çeşitli mekanizmalar kullanmasına karşılık gelen bastırma olmak üzere duygu düzenlemede kullanılan iki temel strateji olduğunu ifade etmektedir (Campora ve Giromini, 2015). Uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanımı çoğunlukla psikolojik bozukluklarla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla da adaptif duygu düzenleme stratejileri geliştiremeyen ergenlerin yaşadığı duygu düzenleme problemlerinin,

psikopatolojinin gelişmesinde rol oynayan bir faktör olduğu düşünülmektedir (Davis vd., 2014).

Alanyazın incelendiğinde güvensiz bağlanma biçimlerinin ve duygu düzenleme becerisindeki eksikliğin psikopatolojinin gelişiminde etkili faktörler arasında yer aldığı görülmektedir. Psikiyatri servislerinde tedavi gören ergenlerle yapılan bir çalışmada güvensiz bağlanan hastaların oranı çok yüksek bulunmuştur (Greenberg, 1999). Başka bir çalışmada güvenli bağlanmış çocukların güvensiz bağlanmış çocuklara oranla daha düşük seviyede kaygı belirtileri ve depresyon gösterdiği tespit edilmiştir (Muris, Mayer ve Meesters, 2000). Benzer şekilde güvensiz bağlanan kişilerin hissettikleri kaygı ve gösterdikleri kaçınma davranışları sonucunda, yaşadıkları olayları çok daha stresli algılayarak psikopatoloji oluşumuna zemin hazırladıklarının belirtildiği (Pielage, Gerlsma ve Schaap, 2000), kaygılı bağlanmanın, kaygı bozuklukları ve depresif bozukluklarla; kaçınan bağlanmanın davranış bozuklukları ve tepkisini dışa vuran psikopatolojilerle ve organize olamayan dağınık bağlanmanın ise disosiyatif bozukluklarla ilişkili olduğunun saptandığı (akt. Kesebir, Kavzaoğlu ve Üstündağ, 2011), depresiflerin kaygılı ve kaçınan olduklarının ve korkulu bağlanan kişilerin ise depresyonlarında intihar girişimlerinin daha sık olduğunun tespit edildiği (Özer, Yıldırım ve Erkoç, 2015), kaçınan bağlanma stiline sahip olmanın kişilerin yeme bozukluğu belirtilerinde artışa neden olduğunun ortaya konduğu (Cole-Detke ve Kobak, 1996) çalışmalar da bulunmaktadır. Ebeveynlere güvensiz bağlanmanın, ergen bireylerde çok kuvvetli depresif belirtilerin gelişmesine neden olduğunun (Sund ve Wichstrom, 2002), ebeveynlere güvensiz bağlanmanın, ergenlik döneminde madde kullanım riskini artırdığı ve madde kullanan gençlerde en çok kayıtsız bağlanma stiline görüldüğünün (Cömert ve Ögel, 2014), obsesif-kompulsif bozukluğu (OKB) olan deney grubunun güvensiz bağlanma açısından normal kontrol grubundan anlamlı düzeyde farklılaştığının (Myhr, Sokman ve Pinard, 2004), kaçınan bağlanmanın her iki cinsiyetin de yeme davranışlarında etkili bir unsur olduğunun (Koskina, ve Giovazolias, 2010) tespit edildiği çalışmalar da psikopatoloji ile güvensiz bağlanma arasındaki ilişkiyi doğrular bir niteliktedir.

Güvensiz bağlanmanın psikopatolojiyi belirlemede etkili olduğunu gösteren çalışmaların yanı sıra psikolojik bozuklukların çoğunun, uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanımıyla bağlantılı olduğu (Werner ve Gross, 2010) da kabul edilmektedir. Duyguların tanınmasında görülen problemlerin, şizofreni, depresyon, manik depresif bozukluk ve obsesif kompulsif bozukluk başta olmak üzere birçok

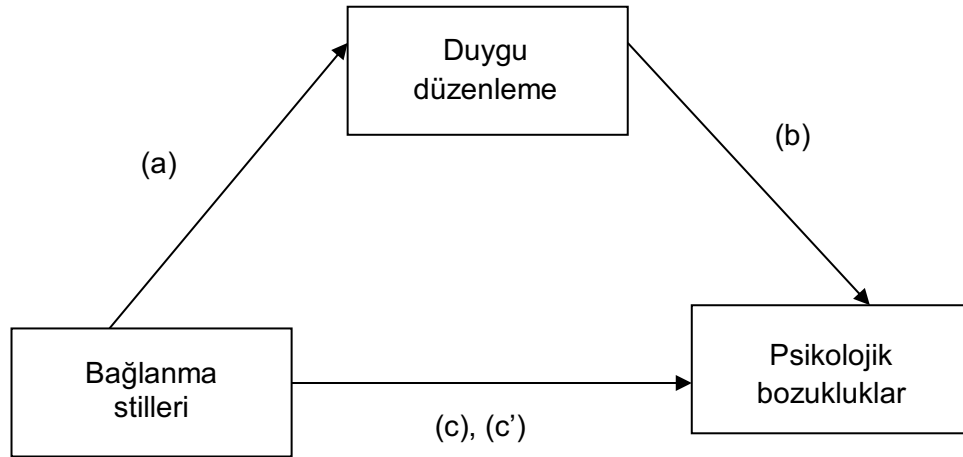
psikiyatrik bozuklukta bulunduğu (Kohler vd., 2003), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanılmasıyla, kaygı belirtilerinin şiddetinde bir artışın görüldüğü (Ataman-Temizel ve Dağ, 2014), OKB ve depresyon tanısına sahip kişilerin, mutluluklarını sürdürmeye yönelik duygu düzenleme stratejilerine sahip olmadıklarının saptandığı (Akan, 2014) çalışmalarda duygu düzenleme ve psikopatoloji arasındaki ilişkinin varlığı görülmektedir. Aynı zamanda duygu düzenleme konusunda problem yaşayan bireylerin, hissettikleri negatif duyguların etkisini azaltacağı ya da tamamen ortadan kaldıracacağı düşüncesiyle bağımlılık yaratacak davranışlar sergiledikleri (Aldao, Nolen-Hoeksema ve Schweizer, 2010), olumlu duygu düzenleme stratejilerini uygulamakta zorlanan ergenlerde, saldırgan davranışların görülme riskinin yüksek olduğu (McLaughlin vd., 2011), şizofreni hastalarının duygularını ifade ederken yaşadıkları kısıtlılığın (“azalmış duygu ifadesi”) hastalığın belirleyici özelliklerinden biri olduğu (Ünal, 2000), duygu düzenleme güçlüğü ile ilişkili kabul edilebilecek “ruminasyon” (olumsuz olayları zihinde sürekli tekrar etme), “kendini suçlama”, “başkalarını suçlama” ve “felaketleştirme” stratejilerinin, depresyonla bağlantılı olduğu (Öngen, 2010) çalışmalar da yine bu bağlantıyı gösterir bir niteliktedir.

Psikolojik bozukluklar, güvensiz bağlanma ve duygu düzenleme problemlerinin bir arada ele alındığı az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Ergenlerde bağlanma ve depresyon ilişkisinde duygu düzenlemenin aracı rolünün incelendiği bir çalışmada kızlar için içsel işlevsel olmayan duygu düzenlemenin, ebeveynlere bağlanma ve depresyon ilişkisinde aracı rolünün olduğu ve erkekler için, içsel ve dışsal işlevsel olmayan duygu düzenlemenin ise ebeveynlere bağlanma ve depresyon ilişkisinde kısmen aracılık ettiği görülmüştür (Kullik ve Peterman, 2013). Benzer bir çalışmada ise ergenlerde yeme bozuklukları ve anneye bağlanma arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğü'nün aracılık etkisi incelenmiş ve duygu düzenleme güçlüğü'nün güvensiz bağlanma ile yeme bozuklukları arasındaki ilişkiyi açıklamada önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir (Van Durme, Braet ve Goossens, 2015).

Buraya kadar ele alınan alanyazın incelendiğinde psikolojik bozukluklar ile bağlanma veya duygu düzenleme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışmanın mevcut olduğu ancak bu üç değişkeni birarada ele alan az sayıda çalışmanın bulunduğu ve bu çalışmaların çocuk evlerinde yaşayan bireylerle ilgili olarak yapılmadığı görülmektedir. Kurum bakımında olan ergenlerle ilgili ülkemizde yapılan çalışmaların ise genellikle kurum bakımında olan ergenlerle ailesiyle yaşayan

ergenlerin psikolojik problemler veya başka değişkenler açısından karşılaştırılması (Çavuşoğlu ve Çetin, 2009; Karapınar, 1993; Şimşek ve ark., 2008; Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005; Tümkaya, 2005) çalışmalarının gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada ise Çocuk Evi sitelerinde ve ailesiyle yaşayan ergenlerin psikolojik bozukluk, duygu düzenleme ve bağlanma stilleri açısından karşılaştırılması ve bu aracılıkla kurum bakımında olmanın bu değişkenler açısından bir risk faktörü olup olmadığının tespit edilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın ikincil amacı ise her iki grup bir arada ele alınarak (1) psikolojik bozukluk, duygu düzenleme ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, (2) bağlanma stilleri ile duygu düzenlemenin psikolojik bozuklukları yordama düzeyinin tespit edilmesi ve (3) bağlanma stilleri ile psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı rolünün Şekil 1’de sunulan model kullanılarak incelenmesidir.

Şekil 1. Duygu düzenleme aracılığıyla bağlanma stillerinin psikolojik bozukluk puanları üzerindeki etkisini inceleyen aracı modelde “a yolu” bağlanma stillerinin duygu düzenleme üzerindeki etkisini ve “b yolu” duygu düzenlemenin psikolojik bozukluk puanları üzerindeki etkisini göstermektedir. Toplam etki (c) bağlanma stillerinin duygu düzenleme ile birlikte psikolojik bozukluklar üzerindeki etkisini, (c’) ise, arabulucu değişken olan duygu düzenlemenin kontrol edildiği durumda bağlanma stillerinin psikolojik bozukluklar üzerindeki doğrudan etkisini göstermektedir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu: Kolay örnekleme yöntemine göre belirlenen 13-18 yaş arasındaki örneklem grubu, 80’i Zeytinburnu Çocuk Evleri Sitesi’nde Kuruluş bakımında olan

erkek ergen ve karşılaştırma grubu olarak aynı yaş grubunda yer alan ve Zeytinburnu ilçesi ve yakınlarında ailesiyle yaşayan 111 erkek ergen olmak üzere toplam 191 gençten oluşmaktadır. Kurum bakımında olan ergenlerin verileri ilk yazarın çalıştığı kurumdaki ergenlerden tek veya iki kişilik uygulamalarla ve ailesiyle yaşayan ergenlerin verileri ise devlete bağlı bir meslek lisesi öğrencilerinden sınıf ortamında grup uygulaması yoluyla toplanmıştır. Uygulama yapılan Çocuk Evleri Sitesi'nde sadece erkek ergenlerin bulunması nedeniyle karşılaştırma grubu olan ailesiyle yaşayan ergenlerin de erkek olması uygun bulunmuştur.

Katılımcılara ait anne baba yaşam durumu, medeni durumu, gelir durumu ve eğitim durumuna ilişkin sosyo-demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara ait sosyo-demografik bilgiler

	Kurumda Yaşayan Ergenler		Aile Yanında Yaşayan Ergenler		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Cinsiyet						
Erkek	80	41.9	111	58.1	191	100
Anne Yaşam Durumu						
Sağ	61	31.9	109	57.1	170	89
Vefat etmiş	19	9.9	1	0.5	20	10.5
Baba Yaşam Durumu						
Sağ	60	31.4	109	57.1	169	88.5
Vefat etmiş	20	10.5	1	0.5	21	11
Anne-Baba Durum						
Medeni						
Birlikte	8	4.19	93	48.69	101	52.9
Ayrı	56	29.3	15	7.85	71	37.17
Başkasıyla evli	16	8.38	2	1.05	18	9.42
Anne Eğitim Durumu						
Eğitimi yok	27	14.1	20	10.5	47	21.61
İlkokul	28	14.66	46	24.08	74	38.74
Ortaokul	18	9.42	31	16.23	49	25.65
Lise	6	3.14	14	7.33	20	10.5
Üniversite	1	0.5	-	-	1	0.5
Baba Eğitim Durumu						
Eğitimi yok	17	8.90	6	3.14	23	12.04
İlkokul	28	14.66	41	21.47	69	36.13
Ortaokul	22	11.52	43	22.51	65	34.03
Lise	11	5.76	19	9.95	30	15.71
Üniversite	2	1.05	2	1.05	4	2.09
Gelir Durumu						
Düşük	35	18.32	14	7.33	49	25.65
Orta	36	18.85	88	46.07	124	64.92
Yüksek	9	4.71	9	4.71	18	9.42

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan formda yaş, sınıf, anne-babanın sağ/vefat durumları, anne-babanın birlikte/ayrı olma durumları, anne-babanın eğitim seviyeleri ve gelir düzeyleri soruları yer almaktadır.

Ergenler İçin Psikolojik Bozukluklar Envanteri: Bilge ve Kulaksızoğlu (2017) tarafından, ergenlik dönemindeki gençlerde görülen psikolojik bozuklukların değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Testin hazırlanması sürecinde DSM 5'te yer alan tanı kriterleri referans alınmıştır. EPBE ilk olarak 17 psikolojik bozukluk ve 9 kişilik bozukluğu olmak üzere toplam 26 adet bozukluğun değerlendirildiği 214 maddeden oluşan bir envanter olarak geliştirilmiş, daha sonra ise 17 psikolojik bozukluk için ve kişilik bozuklukları için olmak üzere iki ayrı form olacak şekilde yeniden oluşturulmuştur. Bu çalışmada ise Ergenler İçin Psikolojik Bozukluklar Envanteri-Psikolojik Bozukluklar Formu (EPBE-PBF) (Bilge, 2018) kullanılmıştır. EPBE-PBF oluşturulurken Yıkıcı Duygudurum Düzensizliği Bozukluğu ve Sosyal İstenirlik alt ölçeği de envantere eklenmiştir. 153 maddelik 5'li likert tipi bir ölçek olan EPBE-PBF'de, ergen bireylerde rastlanabilen 17 psikolojik bozukluk değerlendirilmektedir. EPBE-PBF'nin güvenilirlik analizinde, toplam ölçek için Cronbach alfa değerinin .78 ve alt ölçekler için .57 ile .89 arasında olduğu saptanmıştır ve her bir alt ölçek için madde-toplam korelasyonlarının ise .30'un üzerinde olduğu görülmüştür. Test-tekrar test analizinde korelasyon katsayıları .53-.90 arasındadır. Yakınsak geçerlilik analizlerinden elde edilen korelasyon katsayıları ise .37-.79 arasında değişmektedir (Bilge, 2018).

İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA): Griffin ve Bartholomew tarafından 1994 yılında geliştirilen ve bağlanmanın 4 çeşidini ölçmeyi amaçlayan ölçek 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Sümer ve Güngör (1999) tarafından yapılmıştır. Yakın duygusal ilişkiler (arkadaşlık, dostluk vb.) ile bağlanma stillerini (Korkulu, Kayıtsız, Saplantılı, Güvenli) tanımlamayı amaçlayan ölçeğin bağlanma stilleri boyutu 17 maddeden oluşmaktadır ve 7'li likert tipidir. İç tutarlılık katsayısı 0.82'dir. Güvenli bağlanma dışındaki sorulardan alınacak yüksek puan, bağlanmanın sağlıklı olmadığını göstermektedir (Sümer ve Güngör, 1999).

Duygu Düzenleme Ölçeği (DDÖ): Orijinal ölçek Gross ve John (2003) tarafından geliştirilmiş olup 10 sorudan oluşmaktadır ve 7'li likert tipi bir ölçektir (Gross ve John, 2003). DDÖ'nün Türkçe çevirisi Özgüle ve Sümer (2017) tarafından, standart çeviri-tekrar çeviri yöntemi ile yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri (.80) olarak

bulunmuş ve verilerin faktör analizine uygunluğu kanıtlanmıştır. Gross ve John'un bulgularıyla uyumlu bir şekilde altı ölçek maddesi "yeniden değerlendirme" ve dört ölçek maddesi ise "bastırma" boyutuna yüklenmiştir. İki faktörün iç tutarlılık katsayısı "yeniden değerlendirme" için .78 ve "bastırma" için .65'tir. Genel olarak hem açıklayıcı hem de karşılaştırmalı doğrulayıcı faktör analizlerinin sonuçları, DDÖ'nün Türkçe formunun iki boyutlu faktör yapısının geçerlik ve güvenilirliğini destekler nitelikte olduğu tespit edilmiştir (Özgüle ve Sümer, 2017).

Veri Toplama Süreci

Veriler Ekim-Kasım 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Katılımcılara yapılacak araştırma konusunda bilgi verildikten sonra çalışmaya gönüllü katılımında bulduklarını içeren onam formu imzalatılmıştır. Çalışmanın 17.01.2019 tarih ve 2019/01 sayılı etik uygunluk onayı İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu'ndan ve Kuruluş bakımındaki ergenlerden veri toplama izni ise Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan alınmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen verilerin analizi; Çocuk Evleri'nde ve aileleriyle yaşayan ergenlerin karşılaştırılması t testi ile, psikolojik bozukluklar, bağlanma biçimleri ve duygu düzenleme arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile, sosyo-demografik değişkenler, bağlanma biçimleri ve duygu düzenlemenin psikolojik bozuklukları yordama düzeyi hiyerarşik regresyon analizi ile ve bağlanma biçimleri ile psikoloji bozukluklar arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı rolü PROCESS macro V.3.1 ile gerçekleştirilmiştir ve bütün analizlerde SPSS 22 programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Çocuk Evlerinde ve aileleri yanında yaşayan ergenlerin psikolojik bozukluk, duygu düzenleme ve bağlanma stilleri puan ortalamalarının karşılaştırılması sonucunda sosyal fobi, hastalık kaygısı, sosyal istenirlik, yeniden değerlendirme ve kayıtsız bağlanma puanları açısından çocuk evlerinde yaşayan ergenlerin lehine anlamlı düzeyde bir farkın olduğu saptanmıştır (Tablo 1). Anne babanın medeni durumu, anne eğitim durumu ve sağ veya vefat etmiş olması, babanın eğitim durumu, sağ veya vefat etmiş olması ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre ise her iki grubun da psikolojik bozukluk, duygu düzenleme ve bağlanma stilleri puan ortalamalarında anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Çocuk evleri sitelerinde ve aileleri yanında yaşayan ergenlerin EPBE-PBF, DDÖ ve İÖA alt ölçek puanlarının karşılaştırılması

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	SS	t	p
EPBE-Sosyal Fobi	Kurumda yaşayan	80	20,65	6,94	2,730	0,007
	Ailesiyle yaşayan	111	18,15	5,71		
EPBE-Hastalık Kaygısı	Kurumda yaşayan	80	16,14	5,7	2,420	0,017
	Ailesiyle yaşayan	111	14,34	4,58		
EPBE-Sosyal İstenirlik	Kurumda yaşayan	80	16,66	3,58	2,490	0,014
	Ailesiyle yaşayan	111	15,33	3,66		
DDÖ-Yeniden Değerlendirme	Kurumda yaşayan	80	20,83	6,89	2,980	0,003
	Ailesiyle yaşayan	111	17,9	6,55		
İÖA-Kayıtsız Bağlanma	Kurumda yaşayan	80	20,84	5,215	3,410	0,001
	Ailesiyle yaşayan	111	18,21	5,29		

Karşılaştırma analizi sonucunda her iki grup arasında az sayıda alt ölçekte farklılık olması dikkate alınarak korelasyon, regresyon ve aracılık analizleri toplam grup üzerinden gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizine göre korkulu ve saplantılı bağlanma ile bütün psikolojik bozukluk puanları arasında orta veya ortaya yakın düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilirken duygu düzenleme yeniden değerlendirme, bastırma ve kayıtsız bağlanma ile psikolojik bozukluk puanları arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişkiler saptanmıştır. Güvenli bağlanmanın depresyon, ayrılma kaygısı, sosyal fobi, panik ve hastalık kaygısı bozukluklarıyla negatif yönde ve zayıf düzeyde ilişkiliken diğer değişkenlerle ilişkisiz olduğu tespit edilmiştir. Sosyal istenirlik ise duygu düzenleme-yeniden değerlendirme dışındaki bağlanma ve duygu düzenleme stilleri değişkenleriyle ilişkisiz bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 3. Toplam örneklem EPBE-PBF ortalama ve standart sapma puanları, psikolojik bozukluklar, bağlanma stilleri ve duygu düzenleme arasındaki ilişkiler

EPBE-PBF Alt Ölçekleri	Kurum $\bar{x}\pm SS$	Aile $\bar{x}\pm SS$	DDÖ-Y.D.	DDÖ-Bastırma	İÖA-Güvenli	İÖA-Kayıtsız	İÖA-Korkulu	İÖA-Saplantılı
1	43,64±12,76	41,18±10,77	,20**	,20**	-,09	,32**	,36**	,34**
2	16,66±3,59	13,99±4,67	,23*	,08**	-,02	,26**	-,05**	,06**
3	41,96±12,80	39,61±12,73	,21**	,31**	-,16*	,32**	,47**	,40**
4	23,16±6,20	19,67±7,32	,34**	,38**	-,09	,37**	,48**	,37**
5	15,70±5,97	14,33±4,86	,19**	,30**	-,27**	,14	,37**	,43**
6	20,65±6,94	18,15±5,71	,12	,23**	-,18*	,21**	,43**	,24**
7	22,71±8,85	20,83±7,10	,22**	,30**	-,20**	,22**	,44**	,45**
8	23,16±6,20	21,57±6,53	,34**	,38**	-,09	,37**	,48**	,37**
9	30,66±8,46	28,71±7,83	,23**	,31**	-,07	,31**	,46**	,42**
10	16,14±5,69	14,34±4,57	,19**	,21**	-,16*	,17*	,38**	,39**

11	14,31±4,91	14,91±6,09	,14	,13	-,10	,04	,11	,15*
12	10,04±4,25	10,21±3,68	-,01	,11	,00	,02	,17*	,31**
13	10,89±4,44	10,56±4,34	,26**	,25**	-,05	,29**	,32**	,31**
14	15,19±5,39	14,08±5,03	,26**	,24**	-,10	,35**	,33**	,27**
15	13,79±5,20	12,99±4,76	,07	,13	-,08	,31**	,37**	,33**
16	10,31±4,22	10,50±3,80	-,00	,09	-,01	,23**	,31**	,27**
17	22,50±7,82	21,88±6,46	-,02	,08	,11	,18*	,24**	,20**
18	16,66±3,59	15,33±3,66	,23**	,08	-,02	,11	-,05	,06

**p<0.01, *p<0.05

1. Dikkat Eksikliği ve Aşırı Hareketlilik, 2. Şizofreni, 3. Depresyon, 4. Yıkıcı Duygudurum Düzensizliği Bozukluğu, 5. Ayrılma Kaygısı Bozukluğu, 6. Sosyal Fobi, 7. Panik Bozukluğu, 8. Yaygın Kaygı Bozukluğu, 9. OKB, 10. Hastalık Kaygısı Bozukluğu, 11. Anoreksiya Nervosa, 12. Bulimiya Nervosa, 13. Uykusuzluk Bozukluğu, 14. Aşırı Uykululuk Bozukluğu, 15. Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu, 16. Aralıklı Patlayıcı Bozukluk, 17. Davranım Bozukluğu, 18. Sosyal İstenirlik.

Psikolojik bozukluk puanlarını yordamada demografik değişkenlerin, bağlanma stillerinin ve duygu düzenlemenin etkisinin incelenmesi amacıyla stepwise yöntemiyle hiyerarşik regresyon analizi yapılmış, ilk olarak modele demografik değişkenler daha sonra bağlanma stilleri ve duygu düzenleme değişkenleri modele eklenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde demografik değişkenlerden anne babanın medeni durumu, anne eğitimi, babanın yaşam durumu ve gelir değişkenlerinin yordayıcı değişken olarak modele girdikleri ancak bazı bozukluklarda anlamlı bir etkileri (şizofreni, depresyon, yıkıcı duygudurum bozukluğu, sosyal fobi, OKB, hastalık kaygısı, karşıt olma karşı gelme bozukluğu, aralıklı patlayıcı bozukluk ve davranım bozukluğu) bulunurken bazı bozukluklarda anlamlı bir etkilerinin (DEAHB, OKB, karşıt olma karşı gelme bozukluğu) olmadığı görülmüştür. Bağlanma stillerinden korkulu ve saplantılı bağlanmanın en fazla yordayıcı değişkenler olduğu, bazı bozukluklar için güvenli bağlanmanın negatif yönde yordayıcı olduğu (ayrılma kaygısı, sosyal fobi, panik bozukluk) ve kayıtsız bağlanmanın ise sadece aşırı uykululuk bozukluğu için yordayıcı değişken olduğu tespit edilmiştir. Duygu düzenleme bastırma ve yeniden değerlendirme alt ölçeklerinin ise bazı bozuklukları yordadığı ancak bu yordama düzeyinin düşük olması nedeniyle modele eklenmedikleri görülmüştür (Tablo 3).

Tablo 4. Sosyo-demografik değişkenler, bağlanma stilleri ve duygu düzenlemenin psikolojik bozukluklar üzerindeki etkisinin hiyerarşik regresyon analizi sonuçları

*P.B. Yordayıcı Değişkenler	B	SH	β	t	R ²	F	ΔR^2
Medeni Durum	2,191	1,161	,124	1,887	,026	12,887***	,219
1 Anne Eğitim	1,146	,830	,093	1,381	,025		
Korkulu	,676	,161	,288	4,197***	,124		
Saplantılı	,644	,199	,228	3,230***	,044		

2	Anne Eğitim	,921	,342	,175	2,690***	,050	17,076***	,271
	Medeni Durum	1,264	,479	,167	2,638***	,046		
	Korkulu	,333	,066	,332	5,012***	,146		
	Saplantılı	,222	,082	,184	2,696***	,029		
3	Medeni Durum	2,107	1,188	,109	1,774	,026	28,090***	,313
	Korkulu	,981	,165	,382	5,954***	,205		
	Saplantılı	,876	,197	,283	4,445***	,073		
4	Anne Eğitim	1,444	,516	,186	2,796***	,053	19,401***	,239
	Korkulu	,548	,100	,369	5,490***	,169		
	Saplantılı	,257	,124	,144	2,071*	,017		
5	Saplantılı	,446	,083	,343	5,372***	,186	27,826***	,311
	Güvenli	-,298	,073	-,251	-4,102***	,068		
	Korkulu	,270	,069	,250	3,910***	,057		
6	Medeni Durum	1,927	,615	,200	3,133***	,061	20,939***	,253
	Korkulu	,520	,082	,408	6,366***	,170		
	Güvenli	-,208	,089	-,149	-2,335*	,022		
7	Saplantılı	,662	,120	,346	5,515***	,205	31,405***	,337
	Korkulu	,524	,100	,329	5,254***	,103		
	Güvenli	-,300	,105	-,171	-2,127***	,029		
8	Korkulu	,530	,083	,411	5,778***	,236	39,113***	,296
	Saplantılı	,338	,100	,256	3,978***	,060		
9	Anne Eğitim	,834	,544	,098	1,534	,024	23,531***	,338
	Baba Yaşam Durumu	3,240	1,595	,125	2,031*	,027		
	Korkulu	,619	,103	,380	6,031***	,214		
10	Saplantılı	,577	,127	,295	4,534***	,073		
	Baba Yaşam Durumu	3,510	1,016	,214	3,456***	,052	19,700***	,285
	Gelir	1,198	,569	,133	2,107*	,027		
11	Saplantılı	,308	,067	,298	4,566***	,148		
	Korkulu	,354	,082	,285	4,310***	,071		
12	Saplantılı	,202	,098	,148	2,049*	,022	4,197*	,022
	Saplantılı	,294	,066	,310	4,466***	,096	19,947***	,096
13	Korkulu	,232	,062	,263	3,745***	,110	17,668***	,160
	Saplantılı	,246	,074	,233	3,311***	,050		
14	Kayıtsız	,199	,073	,208	2,715***	,122	13,839***	,183
	Korkulu	,203	,079	,199	2,622***	,041		
	Saplantılı	,193	,089	,154	2,160*	,020		
15	Medeni Durum	1,006	,487	,142	2,179*	,032	14,088***	,234
	Anne Eğitim	,607	,348	,117	1,747	,032		
	Korkulu	,300	,068	,301	4,436***	,131		
	Saplantılı	,258	,084	,216	3,090***	,039		
16	Anne Eğitim	,749	,291	,179	2,573*	,050	12,085***	,164
	Korkulu	,211	,056	,264	3,743***	,094		
	Saplantılı	,145	,070	,151	2,074*	,020		
17	Medeni Durum	1,713	,750	,160	2,284*	,032	7,044***	,103
	Anne Eğitim	1,074	,518	,145	2,076*	,023		
	Korkulu	,311	,099	,219	3,131**	,048		

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05, *P.B.: Psikolojik Bozukluklar (Yordanan Değişkenler)

1. Dikkat Eksikliği ve Aşırı Hareketlilik, 2. Şizofreni, 3. Depresyon, 4. Yıkıcı Duygudurum Düzensizliği Bozukluğu, 5. Ayrılma Kaygısı Bozukluğu, 6. Sosyal Fobi, 7. Panik Bozukluğu, 8. Yaygın Kaygı Bozukluğu, 9. OKB, 10. Hastalık Kaygısı Bozukluğu, 11. Anoreksiya Nervoza, 12. Bulimiya Nervoza, 13. Uykusuzluk Bozukluğu, 14. Aşırı Uykululuk Bozukluğu, 15. Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu, 16. Aralıklı Patlayıcı Bozukluk, 17. Davranım Bozukluğu.

Çalışmanın aracılık analizleri PROCESS macro V.3.1 (Hayes, 2017) programıyla gerçekleştirilmiş ve bağlanma stilleri ile psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkide

DDÖ-yeniden değerlendirme ile DDÖ-bastırmanın aracılık etkisi Model 4 kullanılarak incelenmiştir.

Yapılan analizler sonucunda DDÖ-yeniden değerlendirmenin aracılık etkisi saptanmamışken altı psikolojik bozukluk ile korkulu ve saplantılı bağlanma stilleri arasındaki ilişkide DDÖ-bastırmanın aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sadece korkulu bağlanma ile panik bozukluk arasındaki ilişkide bastırmanın aracı rolü görülmezken, şizofreni, depresyon, ayrılma kaygısı, yaygın kaygı ve OKB'de hem korkulu hem de saplantılı bağlanma ile bu bozukluklar arasındaki ilişkide bastırmanın aracı rolünün olduğu saptanmıştır (Tablo 4). Dolayısıyla korkulu ve saplantılı bağlanmanın bu altı bozukluk üzerinde duygu düzenleme bastırma ile birlikte psikolojik bozukluk puanlarını artırıcı bir etkisinin olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Duygu düzenleme-bastırmanın şizofreni, depresyon, ayrılma kaygısı, panik, yaygın kaygı, ve obsesif-kompulsif ile korkulu ve saplantılı bağlanma stilleri arasındaki ilişkideki aracılık rolü

Psikolojik Bozukluklar	"a yolu" β (SE)	"b yolu" β (SE)	Toplam Etki β (SE)	Doğrudan Etki β (SE)	Dolaylı Etki Nokta Tahmin	Dolaylı Etki %95 GA.	R ²
Şizofreni-Korkulu	0.300 (0.07)	0.178 (0.06)	0.409 (0.07)	0.356 (0.07)	0.053	0.012-0.108	.17
Şizofreni-Saplantılı	0.269 (0.09)	0.217 (0.07)	0.401 (0.08)	0.342 (0.08)	0.059	0.130-0.126	.11
Depresyon-Korkulu	0.300 (0.07)	0.453 (0.16)	1.199 (0.17)	1.063 (0.17)	0.136	0.34-0.257	.22
Depresyon-Saplantılı	0.269 (0.09)	0.564 (0.16)	1.220 (0.20)	1.069 (0.20)	0.152	0.038-0.321	.16
Ayrılma Kay.-Korkulu	0.300 (0.07)	0.217 (0.07)	0.395 (0.07)	0.330 (0.07)	0.065	0.019-0.126	.14
Ayrılma Kay.-Saplantılı	0.269 (0.09)	0.223 (0.07)	0.559 (0.09)	0.499 (0.08)	0.060	0.013-0.129	.19
Panik Boz.-Saplantılı	0.269 (0.09)	0.315 (0.10)	0.859 (0.12)	0.774 (0.12)	0.085	0.016-0.186	.20
Yaygın Kay.-Korkulu	0.300 (0.07)	0.331 (0.08)	0.611 (0.08)	0.512 (0.08)	0.099	0.038-0.178	.23
Yaygın Kay.-Saplantılı	0.269 (0.09)	0.392 (0.08)	0.576 (0.10)	0.470 (0.10)	0.106	0.032-0.205	.14
OKB-Korkulu	0.300 (0.07)	0.309 (0.10)	0.749 (0.10)	0.656 (0.11)	0.093	0.027-0.179	.21
OKB-Saplantılı	0.269 (0.09)	0.367 (0.10)	0.821 (0.13)	0.722 (0.13)	0.099	0.026-0.202	.18

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı Çocuk Evleri'nde ve aileleri yanında yaşayan ergenlerin psikolojik bozukluklar, duygu düzenleme ve bağlanma stilleri açısından karşılaştırılması, bu üç değişken arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve bağlanma

stilleri ile duygu düzenlemenin psikolojik bozuklukları yordama düzeyinin tespit edilmesidir. Ayrıca bağlanma stilleri ve psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı etkisi de oluşturulan model çerçevesinde incelenmiştir.

Çocuk Evleri'nde ve aileleri yanında yaşayan ergenlerin psikolojik bozukluk, duygu düzenleme ve bağlanma stilleri puan ortalamalarının karşılaştırılması sonucunda sosyal fobi, hastalık kaygısı, sosyal istenirlik, yeniden değerlendirme ve kayıtsız bağlanma puanları açısından Çocuk Evleri'nde yaşayan ergenlerin lehine anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu saptanmıştır. Kurum bakımında bulunan ergenlerin kaldıkları yer, bakım verenler, kendileriyle mesleki ilişki kuran profesyoneller açısından sıklıkla değişiklik yaşamaları sonucunda (Şenocak, 2006), aile yanında yetişen ve dolayısıyla bağlanma figürleri açısından görece daha tutarlı bir deneyime sahip olan ergenlere kıyasla kayıtsız bağlanma örüntüsü (olumlu benlik, olumsuz çevre) gösterme olasılıklarının daha yüksek olmasının bu farklılığı oluşturabileceği düşünülmektedir. Geçmişte kurum bakımında kalmış yetişkinlerle yapılmış bir çalışmada katılımcıların en yüksek puan ortalamasının kayıtsız bağlanmada, en düşük puan ortalamasının ise güvenli bağlanmada olduğu görülmüştür (Yüksel ve Öncü, 2016). Japonya'da kurum bakımında olan çocuk ve ergenlerle yapılan bir çalışmada güvenli bağlanma ve depresyon arasında negatif ilişki bulunurken kayıtsız bağlanmayla pozitif ilişki bulunmuştur (Suzuki ve Tomoda, 2015). Kurum bakımındaki gençlerle yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre on yedi katılımcının %71'inde güvensiz bağlanma paternleri tespit edilmiştir (Rabley, Preyde ve Gharabaghi, 2014).

Çalışmamızda elde edilen sonuçlar psikolojik bozukluklar açısından değerlendirildiğinde ise, alanyazında kurum bakımında kalan çocuk ve ergenlerle aile yanında kalanlar arasında kurumda kalanların lehine anlamlı derecede yüksek puanların tespit edildiği çalışmaların olduğu görülmektedir. Erzurum Yetiştirme Yurdu'nda kalan ve aileleriyle kalan ergenler arasında yapılan bir araştırmada, yurttan kalan gençlerin ruhsal belirti puanlarının aile yanında kalan ergenlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Karapınar, 1993). Başka bir çalışmada ise ailesi yanında yaşayan ergenlerin sürekli kaygı düzeylerinin kurumda kalanlara nazaran anlamlı fark oluşturacak düzeyde düşük olduğu bulunmuştur (Özyürek ve Demiray, 2010). Ülkemizde yapılmış bir başka çalışmada, çalışmamızdan farklı olarak kurumda kalan erkek ergenlerin aile yanında kalanlardan kaygı, depresyon, olumsuz benlik, düşmanlık ve genel belirti indeksi açısından yüksek puanlar aldıkları,

somatizasyon açısından ise bir farklılık göstermedikleri (Kanbur, Tüzün ve Derman, 2011), bir başka çalışmada dışa yönelim ve içe yönelim sorunlarında kurum bakımında olanların anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldıkları (Erol, Öztop ve Özcan, 2008) tespit edilmiştir. Bu çalışmaların görece eski olduğu görülmekle birlikte çalışmamızda 17 psikolojik bozukluktan sadece sosyal fobi ve hastalık kaygısında iki grup arasında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır. Hastalık kaygısı açısından kurumda kalan ergenlerin daha yüksek puan almalarının, fiziksel sağlıklarıyla ilgili yeterli destek görmedikleri düşüncelerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir ve alanyazında bu tür kurumlarda kalan ergenlerin genel popülasyona göre daha kötü fiziksel sağlık algısına sahip olduklarının belirlendiği çalışmayla (Jozefiak ve Kayed, 2015) çalışmamızda elde edilen bu sonucun benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kurum bakımında kalan ergenlerin aile yanında yaşayan ergenlerle karşılaştırma çalışmaları sadece kurum bakımında yaşayan ergenlerin incelendiği çalışmalardan daha azdır. Bu çalışmalarda ise kurum bakımında olan ergenlerde birçok psikolojik bozukluğun yüksek düzeyde görüldüğü tespit edilmiştir (Dar vd., 2015; Kaur vd., 2018; Koumi vd., 2012; Yektaş, Tufan ve Yazıcı, 2018). Ancak kurum bakımında olan ergenlerle aile yanında yaşayan ergenler arasında bir farklılığın görülmediği ya da kurumda kalan ergenler lehine farklılığın görüldüğü çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Malezya'da yapılan bir araştırmada, kurumda bulunan ergenlerin sahip olduğu psikiyatrik bozuklukların oranıyla toplumun genelinde görülen psikiyatrik bozukluk oranının benzer olduğu (Zakaria, ve Bin Yaacob, 2008) yani kurumda kalmanın bir farklılığa yol açmadığı tespit edilmiştir. Aile yanında ve kurumda kalan çocukların karşılaştırıldığı bir başka çalışmada ise, aile yanında yaşayan gençlerin 'eleştiriye uğrama' 'ciddiye alınmama' ve 'kaygılı davranışlar' gibi durumları kurumda kalanlardan daha yüksek oranda bildirdiği bulunmuştur (Tambağ, 2005). Bazı durumlarda kuruluşlarda çalışan profesyonel meslek elemanlarının (psikolog, sosyal çalışmacı, öğretmen vb.) koruma altındaki gençlere yaklaşımlarıyla, bu konuda profesyonel bilgiye sahip olmayan ebeveynlerin çocuklarına yönelik yaklaşımları arasındaki farkın, kurumda kalanlar için söz konusu olan dezavantajı azaltmasının mümkün olduğu söylenebilir. Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçlarda da her iki grup arasında sadece belli değişkenler açısından fark olduğu görülmektedir. Yani bu sonuca göre kurumda kalmanın psikolojik bozukluklar için tek başına bir risk faktörü olmamakla birlikte etkili bir unsur olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Drapeau ve arkadaşlarının (2007), kurum bakımında olan ergenlerle gerçekleştirdikleri nitel bir çalışmada,

kurumda geçirilen süreçte ergen için önemli yetişkinlerle kurulan ilişkinin kalitesinin, bu gençlerin psikolojik sağlamlıklarının daha yüksek bir düzeyde olmasına katkıda bulunduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuç özellikle bu kurumlarda olumlu rol modellerle karşılaşma imkânı bulan ergenlerin bu durumdan yararlanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmamızda iki grup arasında az sayıda değişkende anlamlı düzeyde bir farkın bulunması nedeniyle çalışmamızın ikincil amacı çerçevesindeki korelasyon, regresyon ve aracılık analizleri toplam grup üzerinden gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizinde psikolojik bozukluklarla pozitif yöndeki en yüksek ilişkilerin korkulu ve saplantılı bağlanma arasında olduğu, duygu düzenleme yeniden değerlendirme, bastırma, kayıtsız bağlanma ve güvenli bağlanma (negatif yönde) ile psikolojik bozukluk puanları arasında zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar alanyazında psikolojik bozukluklar ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkilerin (Bilge, 2019; Di Filippo ve Overholdser, 2000; Ergin ve Dağ, 2013; Greenberg, 1999; Özer, Yıldırım ve Erkoç, 2015) ve duygu düzenleme arasındaki ilişkilerin (Kohler vd., 2000; Öngen, 2010; Werner ve Gross, 2010) tespit edildiği çalışmalarla uyumludur.

Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre anne babanın medeni durumu, anne eğitimi, babanın yaşam durumu ve gelir değişkenlerinin bağlanma stillerine kıyasla daha düşük düzeyde olmakla ve bazı bozukluklarda (DEAHB, OKB, karşıt olma karşı gelme bozukluğu) modele girseler bile anlamlı bir düzeye ulaşamamakla birlikte psikolojik bozukluklar için yordayıcı değişken oldukları gözlenmiştir. Ayrıca psikolojik bozukluk puanlarını en fazla yordayan iki değişkenin korkulu ve saplantılı bağlanma stilleri olduğu, güvenli bağlanmanın ayrılma kaygısı, sosyal fobi, panik bozukluklar için negatif yönde yordayıcı olduğu ve kayıtsız bağlanmanın ise sadece aşırı uykululuk bozukluğu için yordayıcı değişken olduğu bulunmuştur. Ancak duygu düzenleme bazı bozukluklar için yordayıcı değişken olarak modele eklenmekle birlikte anlamlı düzeye ulaşamadığı için modellerde yer almamıştır. Sosyodemografik değişkenler ve bağlanma stilleri tarafından en fazla yordanan psikolojik bozukluklar depresyon, ayrılma kaygısı, yaygın kaygı, panik bozukluk ve OKB olmuştur. 12 yaşındaki çocuklarla yapılan bir çalışmada güvensiz bağlanmanın anksiyete ve depresyon belirtilerini yordadığı (Muris, Mayer ve Meesters, 2000), ebeveyne güvensiz bağlanmanın ergenlerin davranışsal ve duygusal problemlerini predikte ettiği (Oldfield, Humphrey ve Hebron, 2016),

güvensiz bağlanmanın depresyon ve anksiyete bozukluklarını yordadığı (Jinyao vd., 2012), ergenlerde görülen riskli davranışların güvensiz bağlanma tarafından orta düzeyde yordandığı (Körük ve Aypay, 2017), psikolojik iyi oluş ile güvenli bağlanma arasında pozitif yönde anlamlı, saplantılı bağlanma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu (Çelik, 2018) çalışmalarla çalışmamızda elde edilen bulguların uyumlu olduğu saptanmıştır. Ayrıca güvensiz bağlanma boyutlarından olan kaygılı ve kaçınmacı bağlanmanın, psikolojik iyi oluşu negatif yönde yordadığı ve kaygının kaçınmadan daha da etkili olduğunun (Erdem ve Kabasakal, 2015), kaygılı bağlanma örüntüsünün anksiyete bozuklukları ve depresyonla, kaçınmacı bağlanmanın ise dışa vuruk patolojilerle ilişkili olduğunun (Çalışır, 2009), kaygılı bağlanmanın psikolojik belirtileri yordadığının (Türk, 2016), kendilik algısı ile sosyal izolasyonun psikolojik belirtileri yordadığının (Hisli Şahin ve Yaka, 2011) tespit edildiği çalışmaların çalışmamızda elde edilen sonuçlarla tutarlı olduğu görülmüştür. Ergenlerde bağlanma stilleriyle yakından ilişkili olan, benlik saygısı ve özgüven seviyesinin ergenlerde görülen psikolojik bozuklukların ve özellikle de yeme bozukluklarının yordayıcısı olduğu bulunmuştur (Button, 1996).

Çalışmamızda duygu düzenlemenin anlamlı düzeyde yordayıcı bir değişken olmadığı görülmüştür. Ancak yapılan analizlerde hem sosyodemografik değişkenler hem de bağlanma stilleri ve duygu düzenleme değişkenleri birlikte regresyon analizine tabi tutulduğu için bu durumun, bağlanma stillerinin daha baskın bir özellik göstermesinden kaynaklı olarak oluştuğu düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde duygulara dikkat etmenin, ergenlerin psikolojik iyi oluşlarını önemli ölçüde yordadığı, algılanan duygusal zekânın, ergenin psikososyal uyumunun kararlı bir yordayıcısı olarak önleyici müdahalelerde kullanılabilecek faydalı bir kaynak oluşturduğu bulunmuştur (Salguero, Palomera ve Fernández-Berrocal, 2012). Araştırmamızın temelini oluşturan kurum bakımında kalan ergenlerin birçoğunun deneyimlediği çocukluk çağı örselenmelerine maruz kalmış bireylerle yapılan bir araştırmada duygu düzenleme güçlüğü alt alanlarının, genel psikolojik belirtileri yordayan değişkenler arasında yer aldığı görülmüştür (Bilim ve Yılmaz, 2012: 123). Yine duygu düzenlemenin 'kabul' ve 'olumlu yeniden odaklanma' stratejilerinin depresyon belirtilerindeki azalmayı, 'ruminasyon (tekrarlayan düşünceler)' ve 'felaketleştirme' stratejilerinin kaygı belirtilerindeki artışı, "kabul" stratejisinin ise depresyon ve kaygı belirtilerindeki azalmayı açıkladığı görülmüştür (Ataman Temizel ve Dağ, 2014). Gençlerle yapılan bir çalışmada duygu düzenleme stratejilerinden 'yeniden

düzenleme' ve 'bastırma'nın psikolojik yardım ihtiyacını negatif yönde yordadığı saptanmıştır (Bilgiz ve Peker, 2018).

Çalışmamızın son hipotezi olan bağlanma stilleri ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı etkisinin tespiti için oluşturulan modele göre, panik bozuklukta sadece saplantılı olmakla birlikte korkulu ve saplantılı bağlanma stili ile şizofreni, depresyon, ayrılma kaygısı, yaygın kaygı, panik bozukluk ve OKB arasındaki ilişkide duygu düzenleyememe anlamına gelen duygu düzenleme bastırma stratejisinin aracılık etkisinin olduğu ve korkulu, saplantılı bağlanma ve bastırma birlikteliğinin bahsi geçen psikolojik bozukluk puanlarını artırdığı tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde çalışmamızla bire bir aynı olmamakla birlikte bağlanma ve psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracılık etkisinin incelendiği az sayıda çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Aracılık analizinin kullanıldığı ergenlerle yapılmış bir çalışmada ebeveynlere bağlanma ve depresyon ilişkisinde kızlar için içsel işlevsel olmayan duygu düzenlemenin ve erkekler için, içsel ve dışsal işlevsel olmayan duygu düzenlemenin kısmen aracılık rolünün olduğu (Kullik ve Peterman, 2013), ergenlerde yeme bozuklukları ve anneye bağlanma arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğü'nün aracılık etkisinin önemli bir rol oynadığı (Van Durme, Braet ve Goossens, 2015), güvensiz bağlanma ile alkol kullanımı arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracılık etkisinin olduğu (McNally, 2003) bulunmuştur. Benzer bir çalışmada ise aleksitimi ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkide duygu düzenleme bastırma stratejisinin aracılık etkisinin olduğu (Bilge ve ark., 2018) görülmüştür. Bu çalışmalarda da çalışmamızda olduğu gibi duygu düzenlemenin aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir ve dolayısıyla çalışmamızın alanyazınla uyumlu olduğu söylenebilir.

Çalışmanın en önemli kısıtlılığı verilerin özbildirim ölçeği aracılığıyla toplanmış olması olmakla birlikte birçok çalışmada benzer yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca çalışmanın örnekleme sadece erkek ergenlerden oluştuğu için çalışma sonuçlarının cinsiyete dayalı bir değerlendirmesi yapılamamıştır. Son olarak örneklem sayısının az olması da bir kısıtlılık olarak kabul edilebilir. Daha geniş ve her iki cinsiyeti de içeren örneklem gruplarıyla çalışmanın tekrarlanması, klinik bir grupta kurum bakımında olan ergenlerin karşılaştırılması veya boylamsal çalışmaların yapılması daha kapsamlı bilgilerin sağlanmasında etkili olabilir.

SONUÇ

Çalışmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde ilk olarak kurum bakımında olmakla aile yanında yaşamanın ergenlerin kayıtsız bağlanma ve bazı psikolojik bozukluklara sahip olması açısından bir farklılığa yol açsa da bu farklılığın kurum bakımında olmanın yanı sıra ergenlerin olumsuz yaşantıları sonucunda geliştirdikleri güvensiz bağlanma stiline veya başarısız duygu düzenleme stratejisine bağlı olarak açıklanabileceği söylenebilir. Çünkü çalışmamızın bulgularına göre aile yanında yaşamak tek başına koruyucu değilken kurum bakımında olmanın da tek başına bir risk oluşturmadığı görülmüştür. Sonuçlardan yola çıkarak iki grup arasındaki farkın belirgin olmamasının, kurumlarda sağlanan ortamların gittikçe iyileşmesinden ve bazı ailelerin ise sahip oldukları sosyal ve eğitimsel yeterliliklerinin kurumların gerisinde kalmasından kaynaklı olabileceğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla kurumlarda yaşayan çocuklarla aile yanında yaşayan çocukların psikolojik bozukluk ortalamalarında farkın olmaması sonucu kurumlarda yetişen çocuk ve ergenler için umut verici olarak değerlendirilebilecek bir niteliktedir ve bu sonuca göre “nerede yaşandığından” çok “nelerin yaşandığı” önemlidir denebilir. İkinci olarak alanyazınla tutarlı bir biçimde bu çalışmada da güvensiz bağlanma stillerinin ve duygu düzenleme yetersizliklerinin psikolojik bozukluklarla ilişkili olduğu ve bağlanma stilleri daha güçlü olmakla birlikte psikolojik bozuklukları yordadığı görülmüştür. Son olarak ise bağlanma stilleri ve psikolojik bozukluklar arasında duygu düzenleme yetersizliğinin artırıcı bir unsur olarak aracı rolünün olduğu alanyazınla uyumlu bir şekilde ortaya konmuştur. Ancak yine de henüz bu üç değişkenin birarada ele alındığı çalışmaların az sayıda olduğu ve psikopatolojinin gelişiminin anlaşılmasına katkı sağlanması için bu çalışmaların sayısının artırılması, özellikle de farklı çocuk ve ergen gruplarında bu çalışmaların tekrarlanması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırmanın etik izni İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 17.01.2019 tarih ve 2019/01 sayılı kararıyla alınmıştır.

KAYNAKÇA

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Müdürlüğü. Temel Faaliyetlerimiz. Erişim Tarihi: 20.08.2020. URL: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm>

Akan, Ş. (2014). *Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Depresyon Tanısı Alan Kişilerde Duygu Düzenleme Süreçlerinin Gross'un Süreç Modeline Göre incelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S., & Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical psychology review*, 30(2), 217-237.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanımsal Ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM 5) Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı*. Çev.: Köroğlu, E. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Ataman Temizel, E., & Dağ, İ. (2014). Stres veren yaşam olayları, bilişsel duygu düzenleme stratejileri, depresif belirtiler ve kaygı düzeyi arasındaki ilişkiler. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 17(1): 7-17.

Belfer, M.L. (2008). Child and adolescent mental disorders: the magnitude of the problem across the globe. *J Child Psychol Psychiatry*, 49, 226–36.

Bilge, Y., Kulaksızoğlu, A. (2017). Yeni bir ölçek: ergenler için psikolojik bozukluklar envanteri'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of International Social Research*, 10 (53), 442-458.

Bilge, Y. (2018). Ergenler İçin Psikolojik Bozukluklar Envanterinin revizyon çalışması-I: Psikolojik Bozukluklar Formu. *Anatolian Journal Of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(Special issue.1):49-58.

Bilge, Y. (2019). Üniversite öğrencilerinde ruh sağlığı belirleyicisi olarak bağlanma stillerinin incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 1-18.

Bilge, Y., Bilge, Y., Emiral, E., Özkars, B.N. (2018). Examination of the relationships among psychological symptoms, alexithymia and emotional regulation: Mediating role of emotion regulation. *Yeni Sempozyum Dergisi*, 56(3), 2-8.

Bilgiz, Ş. & Peker, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin duygu düzenleme becerileri ile psikolojik yardım ihtiyaçları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (4), 1978-1990.

Bilim, G. Y., & Yılmaz, B. T. D. (2012). *Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları: Duygu Düzenleme, Kişilerarası Tarz ve Genel Psikolojik Sağlık Açısından Bir İnceleme* (Doctoral Dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı).

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Attachment (Vol.12)*..London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Separation: Anxiety and anger* (Vol. 2). London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Bowlby, J.A. (1988). *Secure base: Clinical applications of attachment theory* (collected papers). London: Tavistock.

Button, E. J., Sonuga-Barke, E. J. S., Davies, J., & Thompson, M. (1996). A prospective study of self-esteem in the prediction of eating problems in adolescent schoolgirls: Questionnaire findings. *British Journal of Clinical Psychology*, 35(2), 193-203.

Campora, G., Giromini, L. (2015). Excessive Food Intake and Emotion Dysregulation. In M. L. Bryant. (Ed.). *Handbook on Emotion Regulation Processes, Cognitive Effects and Social Consequences*. United States of America: Nova Science Publishers; 1-35.

Cole-Detke, H.,& Kobak, R. (1996). Attachment processes in eating disorder and depression. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 64(2), 282.

Cömert, I. T.,& Ögel, K. (2014). Madde kullanan ergenlerin bağlanma stilleri. *Addicta: The Turkish Journal On Addictions*, 1(1): 9-40.

Çalışır, M. (2009). Yetişkin bağlanma kuramı ve duygulanım düzenleme stratejilerinin depresyonla ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 240-255.

Çavuşoğlu, H., & Çetin, H. (2009). Yetiştirme yurdunda ve aileleri ile yaşayan adölesanların benlik saygıları ve psikolojik belirtilerinin karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2 (4), 137- 144.

Çelik, Ç. B. (2018) Bağlanma stilleri, psikolojik iyi olma ve sosyal güvende hissetme: aralarındaki ilişki ne?. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25): 27-40.

Dar, M.M., Hussain, S.K., Qadri, S., Hussain, S.S., Fatima, S.S., Srinagar, K. (2015). Prevalence and pattern of psychiatric morbidity among children living in orphanages of Kashmir. *Int J Health Sci Res*, 5, 53-60.

Davis, T. S., Mauss, I. B., Lumian, D., Troy, A. S., Shallcross, A. J., Zanolia, P., Ford, B.Q., McRae, K. (2014). Emotional reactivity and emotion regulation among adults with a history of self-harm: laboratory self-report and fMRI evidence. *Journal of Abnormal Psychology*, 123(3), 499-509.

Drapeau, S., Saint-Jacques, M.C., Lepine, R., Begin, G., Bernard, M. (2007). Processes that contribute to resilience among youth in foster care. *Journal of Adolescence*, 30, 977–999.

Di Filippo, J. M. ve Overholdser, J. C. (2000). Suicidal ideation in adolescent psychiatric inpatients as associated with depression and attachment relationships. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 155-166.

- Erdem, Ş., & Kabasakal, Z. (2015). Psikolojik iyi olma ve yetişkin bağlanma boyutları. *Journal of Research in Education and Teaching*, 4(1): 82-90.
- Ergin, B. E., & Dağ, İ. (2013). Kişilerarası problem çözme davranışları, yetişkinlerdeki bağlanma yönelimleri ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14(1), 36-45.
- Erol, N., Öztop, D., Özcan, Ö.Ö. (2008). Epidemiology of Emotional and Behavioral Problems in Children and Adolescents Reared in Orphanages: A National Comparative Study. *Turkish journal of psychiatry*, 19(3).
- Greenberg MT. (1999). Attachment and psychopathology in childhood. In: Shaver PR, ed. *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications*. New York, NY: Guilford; 469-496.
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 85(2), 348.
- Hayes, A.F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York, NY: Guilford Publications.
- Hisli Şahin, N. T. D., & Yaka, A. İ. A. S. (2011). *Bağlanma, Erken Döneme Yönelik Şemalar, Öz-Yönetim Ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler* (Doctoral Dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Uygulamalı/Klinik Psikoloji) Anabilim Dalı).
- Jinyao, Y., Xiongzhaoh, Z., Auerbach, R. P., Gardiner, C. K., Lin, C., Yuping, W., & Shuqiao, Y. (2012). Insecure attachment as a predictor of depressive and anxious symptomology. *Depression and anxiety*, 29(9), 789-796.
- Jozefiak, T., Kayed, N. S. (2015). Self-and proxy reports of quality of life among adolescents living in residential youth care compared to adolescents in the general population and mental health services. *Health and quality of life outcomes*, 13(1), 104-111.
- Kanbur, N., Tüzün, Z., Derman, O. (2011). Psychiatric symptoms of adolescents reared in an orphanage in Ankara. *Turkish Journal of Pediatrics*, 53(3).
- Karapınar, İ. (1993). Erzurum yetiştirme yurdunda kalan gençlerde ruhsal belirtiler dağılımı. *Düşünen Adam Dergisi*, 1(2): 3-15.
- Kaur, R., Vinnakota, A., Panigrahi, S., Manasa, R.V. (2018). A descriptive study on behavioral and emotional problems in orphans and other vulnerable children staying in institutional homes. *Indian journal of psychological medicine*, 40(2), 161-169.

- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö., & Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current approaches In Psychiatry*, 3(2), 321-342.
- Kohler, C. G., Bilker, W., Hagendoorn, M., Gur, R. E., & Gur, R. C. (2000). Emotion recognition deficit in schizophrenia: association with symptomatology and cognition. *Biological psychiatry*, 48(2), 127-136.
- Koskina, N., & Giovazolias, T. (2010). The effect of attachment insecurity in the development of eating disturbances across gender: The role of body dissatisfaction. *The Journal of Psychology*, 144(5), 449-471.
- Koumi, E.L., Mohamed, A., Ali, Y.F., El Banna, E.A., Youssef, U.M., Raya, Y.M., Ismail, A.A. (2012). Psychiatric morbidity among a sample of orphanage children in Cairo. *International journal of pediatrics*, 1-7.
- Köknel, Ö. (2003). *Akıl ile düşünce gücü*. Altın Kitaplar.
- Koroğlu, E (2015). *Psikiyatri Sözlüğü*. Ankara: HYB Basım Yayın.
- Körük, S., & Aypay, A. (2017). *Ergenlerde Riskli Davranışların Güvensiz Bağlanma Ve Algılanan Sosyal Destek Tarafından Yordanmasında Psikolojik Belirtilerin Aracı Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı.
- Kullik, A., Petermann, F. (2013). Attachment to parents and peers as a risk factor for adolescent depressive disorders: The mediating role of emotion regulation. *Child Psychiatry & Human Development*, 44(4), 537-548.
- McLaughlin, K. A., Hatzenbuehler, M. L., Mennin, D. S., & Nolen-Hoeksema, S. (2011). Emotion dysregulation and adolescent psychopathology: A prospective study. *Behaviour research and therapy*, 49(9), 544-554.
- McNally, A. M., Palfai, T. P., Levine, R. V., Moore, B. M. (2003). Attachment dimensions and drinking-related problems among young adults: The mediational role of coping motives. *Addictive behaviors*, 28(6), 1115-1127.
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social development (Oxford, England)*, 16(2), 361-388.
- Muris, P., Mayer, B., & Meesters, C. (2000). Self-reported attachment style, anxiety, and depression in children. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 28(2), 157-162.

Myhr, G., Sokman, D., Pinard G. (2004). Attachment security and parental bonding in adults with obsessive-compulsive disorder: A comparison with depressed out-patients and healthy controls. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109: 447-456.

Nakash-Eisikovits, O. R. A., Dutra, L., & Westen, D. (2002). Relationship between attachment patterns and personality pathology in adolescents. *Journal Of The American Academy Of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(9): 1111-1123.

Oldfield, J., Humphrey, N., & Hebron, J. (2016). The role of parental and peer attachment relationships and school connectedness in predicting adolescent mental health outcomes. *Child and Adolescent Mental Health*, 21(1), 21-29.

Öngen, D.E. (2010). Depresyon ve boyun eğen davranışın öngörülmesinde bilişsel duygu düzenleme: Türk ergenlerde cinsiyet ve sınıf düzeyinde farklılıklar. *Procedia-Sosyal ve Davranış Bilimleri*, 9: 1516-1523.

Özgüle, E. T. U., & Sümer, N. (2017). Ergenlikte duygu düzenleme ve psikolojik uyum: Duygu Düzenleme Ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40): 1-18.

Özer. Ü., Yıldırım, E. A., & Erkoç, Ş. N. (2015). Major depresyon olgularında intihar düşünce ve davranışının bağlanma biçimi ile ilişkisi. *Arch neuropsychiatr*, 52: 283-288.

Özyürek, A., Demiray, K. (2010). Yurtta ve ailesi yanında kalan orta- öğretim öğrencilerinin kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*; 11(2):247-56.

Pearson, J. L., Cowan, P. A., Cowan, C. P., & Cohn, D. A. (1993). Adult Attachment And Adult Child Older Parent Relationships. *American Journal Of Orthopsychiatry*, 63(4): 606-613.

Pielage, S., Gerlsma, C., & Schaap, C. (2000). Insecure attachment as a risk factor for psychopathology: The role of stressful events. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 7(4), 296-302.

Rabley, S., Preyde, M., & Gharabaghi, K. (2014). A survey of adolescents' perceptions of their relationships with nonparental caregivers in group home settings: An attachment perspective. *Children and Youth Services Review*, 40, 61-70.

Salguero, J. M., Palomera, R., & Fernández-Berrocal, P. (2012). Perceived Emotional Intelligence As Predictor Of Psychological Adjustment In Adolescents: A 1-Year Prospective Study. *European Journal Of Psychology Of Education*, 27(1): 21-34.

Sund, A. M., & Wichstrøm, L. (2002). Insecure attachment as a risk factor for future depressive symptoms in early adolescence. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(12), 1478-1485.

Suzuki, H., Tomoda, A. (2015). Roles of attachment and self-esteem: impact of early life stress on depressive symptoms among Japanese institutionalized children. *BMC psychiatry*, 15(1), 8-19.

Sümer, N., & Güngör, D. (1999). Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örneklemini Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43): 71-106.

Şenocak, H. (2006). Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (5):176-228.

Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., & Özcan, Ö. Ö. (2008). Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi; Ulusal örnekleme karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3): 235-246.

Tambağ, H., & Öz, F. (2005). Aileleri ile birlikte ve yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenlerin öfke ifade etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 13(1): 11-21.

Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition. *Monographs Of The Society For Research In Child Development*, 59(23): 25-52.

Tümekaya, S. (2005). Ailesi yanında ve yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 445-459.

Türk, B.B. (2016). Yetişkinlerde Bağlanma Biçimleri Kişilik Özellikleri ve Bu Özelliklerin Ruhsal Sorunlarla İlişkinin Araştırılması. Master's thesis, Işık Üniversitesi. İstanbul.

T.C. Resmi Gazete (2006). Erişim Tarihi: 05.10.2019. URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061224-1.htm>

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü. Erişim Tarihi: 05.11.2019. URL: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5f52876f3219.66869402

Ünal, S. (2000). Şizofrenide öznel yaşantılar ve duyguların ifadesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(2): 131-136.

Üstüner, S., Erol, N., Şimşek, Z. (2005). Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(3), 130-140.

Van Durme, K., Braet, C., Goossens, L. (2015). Insecure attachment and eating pathology in early adolescence: Role of emotion regulation. *The Journal of Early Adolescence*, 35(1): 54-78.

Werner, K. H., & Gross, J. J. (2010). Emotion regulation and psychopathology: A conceptual framework. In A. Kring & D. Sloan (Eds.), *Emotion regulation and psychopathology: A transdiagnostic approach to etiology and treatment* (pp. 13–37). New York, NY: Guilford.

Yektaş, Ç., Tufan, A. E., Yazıcı, M. (2018). Düzce ili Çocuk Evlerinde kalan çocuk ve ergenlerin klinik ve sosyodemografik özellikleri. *Konuralp Tıp Dergisi*, 10(3), 298-304.

Yüksel, Z., Öncü, B. (2016). Geçmişte kurum bakımında kalmış bireylerin kurum bakımı deneyimlerine ilişkin özellikleri ve bağlanma biçimlerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 63-77.

Zakaria, Z., & bin Yaacob, M. J. (2008). Psychiatric Morbidity among Children and Adolescents Living in Orphanages, Kota Bharu, Malaysia. *International Medical Journal*, 15(3).

Başer, D. ve Kırloğlu, M. (2020). Türkiye'deki sosyal yardım sistemine yönelik sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1486-1513.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 05.04.2020

Makale Kabul Tarihi: 14.09.2020

TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL YARDIM SİSTEMİNE YÖNELİK SOSYAL HİZMET UZMANLARININ DENEYİMLERİ

Experiences of Social Workers towards the System of Social Assistance in Turkey

Doğa BAŞER*

Mehmet KIRLIOĞLU**

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, baserdoga@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7451-6590

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan University, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kirliolumehmet@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0130-0841

ÖZET

Yoksulluk bir sosyal sorun olarak sosyal hizmetin en önemli ilgi alanlarından biridir. Bu çalışmada sosyal yardım alanında çalışmış veya çalışmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının Türkiye'de sosyal yardımların sunumuna yönelik görüşleri nitel araştırma yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışma deseni olarak fenomenolojik desen seçilmiş, 13 sosyal hizmet uzmanı ile görüşme yapılmış ve veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal yardım alanında hane incelemesinin önemine değinmiştir. Değerlendirme süreci temasında katılımcılar, kime yoksul deneceği ve yardım miktarının nasıl belirleneceğine dikkat çekmiştir. Bu bölümde katılımcılar tarafından yardımın miktarı, yardımların bağlanma biçimi, değerlendirilme şekli, yardım tekrarı, yardımda kilit rol oynayan meslek elemanı ve yardım bağlanması sonrasındaki süreçlerle ilgili çekincelerini belirtmektedir. Sorumluluk temasında yardımlarla bireysel sorumluluk arasında bir bağlantı kurulmaması ve yardımların karşılıksız verilmesinin olumsuz etkilerine, yapılan yardımlar ile emek piyasası arasında bağlantı kurmanın önemine değinilmiştir. Sosyal yardım sisteminde belirsiz ve karmaşık bir yapının olduğu vurgulanmış ve önemli bir aktör olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının sorunları gündeme getirilmiştir. Sonuç olarak Türkiye'deki sosyal yardım sisteminin etkinliğini ve verimliliğini arttırmak için kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm ve otomasyona dikkat çekilmiş ve sosyal yardım bağımlılığı riski ile mücadele edilmesinin önemi belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal yardım, yoksulluk, sosyal hizmet uzmanı

ABSTRACT

Poverty is one of the most important areas of work as a social problem. In this study, views of social workers who worked or working in the field of social assistance towards the provision of social assistance in Turkey is evaluated by qualitative research methods. A phenomenological perspective was chosen as the study design, interviews were made with 13 social workers, and the data were analyzed by content analysis. Social workers mentioned the importance of household investigation in the field of social assistance. In the theme of the evaluation process, the participants drew attention to who will be called poor and how the amount of assistance will be determined. Here, the participants state their doubts about the amount of assistance, the way the assistance are linked, the way the assistance are assessed, the repetition of the assistance, the professional who plays a key role in the assistance, and the processes after the assistance is connected. In the theme of responsibility, the negative effects of failure to establish a link between assistance and individual responsibility, and the unconditional giving of the assistance, and the importance of linking between the assistance and the labour market were addressed. It is emphasized that there is an uncertain and complex structure in the social assistance system and the problems of the Social Assistance and Solidarity Foundations as an important actor were stated. As a result, coordination between institutions and organizations and automation to improve the effectiveness and efficiency of the social assistance system in Turkey and the importance of combating the risk of social assistance dependency was stated.

Key words: Social assistance, poverty, social workers

GİRİŞ

Yoksulluk bir sosyal sorun olarak sosyal bilimlerin en önemli ilgi alanlarından biridir. Modern toplumlarda yoksulluğun nedenleri, sonuçları ve yoksullukla nasıl mücadele edilmesi gerektiği başlı başına bir araştırma ve politika alanı haline gelmiştir. Öğülmüş (2011) bu noktada, devlet örgütlenmesinin ön plana çıktığını ve toplumsal barışın sağlanması noktasında devletin koruyucu ve önleyici tedbirler almasının, herhangi bir muhtaçlık durumunda da bireylerin hayatlarını kendi kendilerine idame edecek aşamaya gelene kadar asgari gelir güvencesi sağlamasının önemine dikkat çekmektedir.

Sosyal politika yazını açısından her ne kadar birçok tartışmayı bünyesinde barındırsa da yoksulluk sorunu ile baş edebilmeye yönelik en sık kullanılan mücadele yöntemi sosyal yardımlardır. Sosyal politikada yoksullukla mücadelede iki temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bunlar Beveridge ve Bismarck modelleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Kolmar, 2007; Mossé, 2018; Sheiman, 1997; Şahin, 2000). Beveridge modelinin temelinde bir ülkenin vatandaşı olarak herkesin hizmet ve yararlılardan yararlanma hakkı olduğunu belirten sosyal haklar düşüncesi yer almaktadır. Ek olarak evrensellik vurgusu ön plandadır. Diğer taraftan Bismarck modeli ise bozulan düzeni tamir ederek aynı durumu (statükoyu) sürdürmeye yönelik, başka bir ifade ile muhtaç tanımı koyan bir yaklaşımdır. Özellikle Bismarck

modelini benimseyen ÷lkelerde sosyal yardımların en çok kullanılan sosyal politika aracı olduğu belirtilmektedir. Türkiye’de de en etkili sosyal politika aracı olarak sosyal yardımlar kullanılmaktadır (Buğra, 2016; Daşlı, 2018; Durmaz, 2016). alışan yoksullar için pasif istihdam politikası olarak da değerlendirilebilecek sosyal yardımlar, belirli muhtaçlık durumu temel alınarak muhtaçlık durumu ortadan kalkana kadar asgari gelir desteği ile kişilerin ve hanelerin desteklenmesini ifade etmektedir. ÷lkemizdeki literat÷re bakıldığında sosyal yardım olgusunun kamu yonetimi, ekonomi, çalışma ekonomisi ve end÷stri ilişkileri, sosyoloji ve sosyal hizmet disiplinlerinin ortak bir çalışma alanı haline geldiği g÷r÷lmektedir. Yoksulluk olgusu her ne kadar birçok bilim ve disiplinin araştırma alanına g÷nderme yapsa da bireylerin ve toplumların refahını etkilemesi açısından sosyal hizmet mesleği ve disiplini ile yakından ilişkili (Canbulut, 2017) olduğu unutulmamalıdır.

Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının (AÇSHB) 2017 raporuna g÷re Türkiye’de sosyal yardımlar bakanlık d÷zeyinde Sosyal Yardımlar Genel M÷d÷rl÷đ÷ aracılığı ile y÷r÷t÷lmektedir. Aynı raporda sosyal yardım programları gelir desteği, erişim ve belediyelerin çeşitli yardımları başlığı altında özetlenmiştir. Gelir desteği başlığında gıda, k÷m÷r yardımı, eşi vefat etmiş kadınlara ve asker ailelerine yardım, eğitim materyali desteği ve şartlı nakit transferi, yaşlı aylığı, engelli aylığı, evde bakım desteği, erişim başlığında genel sağlık sigortası, barınma ve sosyal konut desteği, ücretsiz ders kitabı, öğle yemeği, ulaşım ve barına desteği, engelli öğrencilerin taşınması, okul s÷t÷ projesi, Milli Eğitim Bakanlığı bursu, belediyeler başlığı altında ise çeşitli yardımlar olarak sınıflandırma yapılmıştır. Ek olarak sayıları 1000’e ulaşmış ve yerel d÷zeyde rg÷tlenmiş olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) yardımları m÷racaatılara ulaştırmaktadır (ASBP, 2017). Diğer taraftan da 1397 il ve ile belediyeleri ile birlikte sosyal yardımların alanı genişlemekte ve dağınıklık artmaktadır (Koç ve kmen, 2015; Zengin vd., 2012). Sosyal yardım hizmetinin sağlanması s÷reci haneden bir yetişkinin başvuru dilekçesi ile birlikte kişisel bilgilerinin araştırılmasına izin veren bir dilekçe imzalaması ile başlamaktadır. İkinci aşamada başvuruyla ilgili bir hane dosyası oluşturulmakta ya da mevcut hane dosyası var ise başvuru hane dosyasına işlenmektedir. Daha sonraki s÷rete sosyal inceleme s÷recine geçilmekte ve rapor hazırlanarak vakıf m÷tevelli heyetine sunulmaktadır. Heyetin olumlu kararı sonucu ödeme listesine hane eklenmekte ve demeler PTT üzerinden m÷racaatılara ulaştırılmaktadır (ASBP, 2017). Türkiye’deki sosyal yardımların niteliğine sosyal hizmetin temeli olan hak temelli yaklaşım perspektifinden yapılacak ilk değerlendirme tarihsel s÷rece

yöneliktir. Metin (2011) sosyal yardım alanında Osmanlı'dan aktarılan bir geleneğin var olduğunu ve bu çerçevede gönüllülük ve hayırseverliğin öne çıkan nitelikler olarak değer kazandığını belirtmiştir. Dodurka (2014) bu noktada, paradoksal bir sürecin bulunduğunu öne sürmektedir. Nitekim bir taraftan artan sosyal yardım ödenekleri ve bürokratik yapı ile birlikte, kriter belirleme ve personel alımı gerçekleşmekte, diğer taraftan ise sosyal yardım alanında hayırseverlik vurgusu ile sivil toplum ve özel sektörün iş birliğine dayanan bir modele geçilmesi yönünde adımlar atılmaktadır. İkinci olarak, gönüllülük ve hayırseverlikle bağlantılı önemli bir eleştiri de sosyal yardımların yoksulluğun ortadan kaldırılmasından çok sürdürülebilir-yönetilebilir bir yoksulluk ve yoksullar anlayışının ön plana çıkmasına yöneliktir (Canbulut, 2017; Metin, 2011). Nitekim hak temelli yaklaşım perspektifinde değerlendirildiğinde, sosyal yardımların bireyin pasif kılınmasına neden olmasının aynı zamanda sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımı ile de çelişmesi söz konusudur. Üçüncü bir değerlendirme de sosyal yardımların bireyleri tembelliğe itme riskine sahip olması ve sosyal yardım bağımlılığına yol açmasını içermektedir (Daşlı, 2015). Bu noktada yardım alan kişilere çeşitli sorumlulukların verilmesi, (mesleki beceri eğitimlerine ve gönüllü çalışmalara katılma vb) hususuna literatürde değinilmektedir. (Buğra vd., 2012; Yılmaz vd., 2019; Günder, 2013; Deeming ve Johnston, 2019; Jessop, 1993; Johnsen ve Reiso, 2020; Swailes, 2019; Torfing, 1999; Vidra, 2018). Dördüncü ve son değerlendirme de kimin yoksul olduğunun sosyal yardım sistemi içerisinde belirlenmesi sorunudur. Daşlı (2015), Öksüz (2010), Kılıç ve Oral (2017), Arala (2017) ve Demirtürk ve diğerlerinin (2011) çalışmaları incelendiğinde Türkiye'de yoksulluğun (muhtaçlık) tespiti noktasında objektif kriterlerin bulunmadığı görülmektedir. Bu noktada kime yoksul deneceği sosyal yardımların değerlendirme sürecinde bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmakta ve sosyal hizmetin en temel mesleki unsurlarından olan hane incelemesi önem kazanmaktadır. Nitekim Demirtürk ve diğerlerinin (2011) ve Uluğtekin ve diğerlerinin (2004) vurguladığı üzere hane incelemesi adil bir hizmet sunumu ve müracaatçının çevresi içinde değerlendirilebilmesi için kritik önemdedir.

Sosyal yardımlar temel ihtiyaçların karşılanması ve sosyal adaletsizlikle baş edebilme açısından sosyal hizmetin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bireyler aileleri için yeterli yiyecek, ısınma, barınma vb. sağlayacak kadar gelire sahip olmayabilir, bu nedenle devletten yardım talep edebilirler (Hothersall, 2010). Ekonomik konular da her zaman sosyal hizmet uzmanı - müracaatçı ilişkisinde etkili bir boyut olmuştur. Özellikle sosyal ve ekonomik yoksunluk içindeki müracaatçılar,

danışmanlıktan öte öncelikli olarak nakit yardımına ihtiyaç duyarlar (Tuncay ve Erbay, 2006). Sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluğa bakışı ile ilgili çalışmalara bakıldığında Reeser ve Epstein, (1987) 1960'lı yıllarda sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluğa bakışlarının daha bireysel nedenlere yönelik olduğunu belirtir iken 1980'li yıllarda daha yapısal sebeplere yönelik bir eğilimin altını çizmektedir. Weis ve Gal'ın (2007) alışmasında da sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluğun nedenlerine yönelik bireysel ve psikolojik nedenlerden çok yapısal nedenlere önem verdikleri bulunmuştur. Rehner ve diğerlerinin (1997) alışmasında eğitim düzeyinin yoksulluğa karşı pozitif tutum açısından önemli olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim düzeyi olan sosyal hizmet uzmanları lisans mezunlarından daha olumlu bir bakış açısına sahiptirler. Ayrıca danışman ve eğitimci olarak görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının da alanda doğrudan uygulama yapan sosyal hizmet uzmanlarından daha olumlu bir tutumu mevcuttur. Blomberg ve diğerlerinin (2013) alışmasında da yoksulluğa bakışın sosyal refah anlayışı ile ilgili olduğunun altı çizilmiştir. İskandinav lkelerindeki sosyal refah politikasının sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluğa bakışında yapısal nedenlere yönelen bir etki yaptığına vurgu yapılmıştır. Lavee ve Strier (2018) ise yoksul aileler ile çalışan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeğine dikkat çekmiş ve sosyal hizmet uzmanlarının günlük olarak yoksul aileler ile karşılaşmalarının stres, hayal kırıklığı, korku ve çaresizlik duygularını yaşattığını vurgulamıştır.

Krumer Nevo ve Lev-Wiesel (2005)'in İsrail'de sosyal hizmet ğrencilerinin müracaatçıların temel ihtiyaçlarına yönelik davranışlarını araştırdığı araştirmasında alanda uygulama yapan öğrencilerin yarısının zamanlarının ve çabalarının büyük bir kısmını müracaatçıların geçimi için temel ihtiyaçları karşılamaya ayırdığını tespit etmiştir. Sosyal hizmet uzmanları da sosyal adaletsizliğin mağdurlarıyla günlük temas halindedir (Benn, 1991). Mantle ve Backwith (2010) sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluğun azaltılmasında doğrudan yer alması gerektiğini belirtmekte ve bu bağlamda başarılı olma olasılığı en yüksek olan yaklaşımın da meslek elemanlarının topluluklarla yakın temas halinde ve önleyici hizmetlerin yaygın olduğu bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu çerçevede sosyal hizmetin sosyal yardımlar açısından öncelikle n saflarda yer alan bir meslek olduğu vurgulanmalıdır. İkinci olarak sosyal hizmetin doğası gereği yoksulluk alanında değer temelli bir duruşunun olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim Sosyal hizmet, değer odaklı bir "yardım mesleğidir" (Miller vd., 2017) ve özellikle yoksulluğu, baskıyı ve diğer sosyal adaletsizlik biçimlerini en alt düzeye indirgemek

için uygulanır (Zastrow, 2013). Sosyal hizmetin dezavantaj ve sosyal adaletle ilgili bir endişesi olduğu gerçeği, sosyal hizmet tarihinde kolayca ayırt edilebilir. Her zaman bireylerle ilgili olmasına rağmen, sosyal hizmet, sosyal reform ile tarihi bir kimliğe sahiptir (Benn, 1991). Sosyal reformun temeli ve sosyal hizmetin merkezi olan toplumsal değerlerinin örnekleri tüm halkın fiziksel, duygusal ve zihinsel sağlığı; vatandaşlık ve hukuki hakları; onurlu, sağlıklı ve güvenilir yaşama koşullarına erişim fırsatı; kamusal ve toplumsal politikalar yapma ve formülize etme sorumluluğuna katılma fırsatları olarak özetlenebilir (Reamer, 2018). Nitekim Clark (2007)'in sosyal hizmet öğrencilerinin yoksulluğa yönelik bakış açısını araştırdıkları çalışmasında öğrenciler yoksulluğun bireysel boyutundan çok toplumsal-kurumsal boyutuna gönderme yaptıkları bulunmuştur. Benzer şekilde Buz ve diğerlerinin (2013) çalışmasında da sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal refah hakları ve adaletin politik boyutuyla ilgili devletlerin spesifik roller üstlenmesi gerektiğini düşündükleri bulunmuştur. Ek olarak sosyal hizmetin değer temelini ötesinde bilgi ve beceri temelini de bulduğu unutulmamalıdır. Bilgi boyutunda önemli bir vurgu yoksulluk alanında çalışma konusundaki teorinin yetersizliğine yöneliktir. Krumer (2016) yoksulluğa duyarlı sosyal hizmet vurgusu ile yoksulluğun doğasına ve yoksulluk alanındaki mesleki uygulamaya yönelik bir sosyal teori eksikliğine gönderme yapmaktadır. Bu konuda araştırmalardan ve uygulamadan elde edilen bilginin bir alt yapı olarak kullanılması önem kazanmaktadır. Nitekim ülkemizdeki sosyal yardım uygulamaları aile perspektifinden değerlendirildiğinde aileyi güçlendirmeye yönelik, sürekli gelir kazancına dayanmayan ve bağımlılık oluşturu politikaların eksikliği vurgulanmaktadır (İçağasıoğlu-Çoban ve Özbesler, 2009). Benzer şekilde İçağasıoğlu-Çoban ve diğerlerinin (2011) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfların'da yaptıkları araştırmada SYDV çalışanları istihdam fırsatları yaratmaya yönelik hükümet çabaları olmasına rağmen verdikleri yardımların bireysel ve aile düzeyinde etkili olduğunu fakat makro ölçekte yoksulluğun azaltılması açısından son derece yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçevede ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesinde ve politikaların oluşturulmasında kaynakların etkin ve etkili kullanılması açısından kanıta dayalı uygulamanın önemi büyüktür (Topuz ve Özkan, 2017). Beceri boyutunda da müracaatçının aktif katılımını sağlayabilme, hiyerarşik olmayan bir ilişki kurma ve mesleğin doğası gereği temel ihtiyaçların ötesine geçen bir mesleki ilişkinin önemi vurgulanmaktadır. Saar-Heiman ve diğerleri (2017) yoksulluğa duyarlı sosyal hizmet kavramını kullanarak yoksulluğu deneyimleyen müracaatçıların deneyimlerini ve bakış açılarının eleştirel sosyal hizmet teorisi

açısından ele alınmasına vurgu yapmışlardır. 9 müracaatçı ile yapılan nitel çalışmada müracaatçıların yoksullukla mücadelede aktif katılıma ve hiyerarşik olmayan bir ilişkiye önem verdikleri, maddi ve duygusal ihtiyaçlara cevap veren bir hizmeti tercih ettiklerinin altı çizilmiştir. Nitekim Tuncay ve Erbay'ın da (2006) belirttiği üzere yalnızca ayni veya nakdi destekle sınırlı bir sosyal hizmet uygulaması da müracaatçının yaşadığı sorunların görünür kılınması ve bu sorunlarla baş edilmesinde yetersiz kalmaktadır. Türkiye'de sosyal yardım sisteminde sosyal hizmet uzmanlarının konumlarına bakıldığında sosyal hizmet uzmanlarının sosyal çalışma görevlisi adı altında sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ile sosyal hizmet merkezlerinin başvuru ve tespit birimlerinde yoğun olarak çalıştıkları, bununla birlikte aynı birimde aynı ad altında öğretmen, psikolog, sosyolog ve çocuk gelişimcilerin de görev yaptıkları görülmektedir. Bu çerçevede sosyal hizmet uzmanlarının aktif olarak sosyal yardım sistemi içinde bulunmalarına rağmen mesleki ayırt edicilerinin korunamadığı söylenebilir. Nitekim Uluğtekin ve diğerlerinin (2004) de ifade ettiği üzere müracaatçının biricikliğini ortaya koyabilmek, mikro, mezzo ve makro sistemlerle ilişki kurabilmek ve müracaatçının hem çevresi içerisinde hem de bütüncül olarak değerlendirilmek sosyal hizmet mesleğinin temel ayırt edici boyutudur.

Sosyal yardımların niteliğine yönelik bir diğer tartışma da işlevsellik ile ilgilidir. "Sosyal yardımlar gerçekten işe yarıyor mu?" sorusu literatürde farklı bakış açıları ile farklı araştırmalara konu olmaktadır. Balta (2019)'nın Şırnak ilinde yaptığı çalışmada alınan sosyal yardımların bireylerin beslenme, ısınma, sağlık, eğitim ve ev eşyası ihtiyaçlarını karşılamaları üzerinde olumlu etki yarattığı bulunmuştur. Benzer şekilde Dama (2016)'nın araştırmasında da sosyal yardımların kişi başına düşen gelir düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğu ve bu etkinin de en çok da sağlık ve eğitim alanında kendini gösterdiğinin altı çizilmiştir. Aca (2018)'nin Bursa ilinde sosyal yardım uygulamalarını yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde incelediği çalışmada sosyal yardımların hedefine ulaşmada başarısız olduğu çünkü bireyleri devlete bağımlı hale getirdiği belirtilmiştir. Arala (2017)'nin çalışmasında ise sosyal yardım sisteminin önleyici sosyal yardım uygulamalarının yetersiz olduğu ve insanların öncelikle muhtaç kalmalarının beklendiği ifade edilmiştir. Ceren (2017)'in araştırmasında ise sosyal yardımlardan elde edilen gelirin müracaatçıların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği vurgulanmıştır. Söz konusu sonuçlar son yıllardaki sosyal yardımların artışı ile birlikte değerlendirildiğinde artışların yetersiz kalmasının yanında, sosyal yardım sisteminin işleyişinde asgari bir yaşam

standardını karşılayamama, önleyici çalışmalarda bulunmama ve bireyleri sosyal yardıma bağımlı kılma gibi birtakım sorunların olabileceğine vurgu yapmaktadır (Arala, 2017; Gürler vd., 2018; Korkat, 2013). Sonuç olarak bu çalışmada sosyal yardım alanında çalışmış veya çalışmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının görüşleri “Türkiye’de sosyal yardımların sunumu açısından temel sorunlar nelerdir?” araştırma sorusu bağlamında ele alınmış ve sosyal yardımların sunumu ilgili alanda halen çalışan ya da çalışmış olan sosyal hizmet uzmanlarının gözünden değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de sosyal yardım alanında aktif olarak bulunan sosyal hizmet uzmanlarının görüşlerini yansıtan yeterli çalışma bulunmadığından literatüre katkı sağlamak ve sosyal yardım sistemini hak temelli olarak değerlendirebilmek amaçlanmıştır

YÖNTEM

Bu araştırma sosyal yardım alanı ile ilgili olarak sosyal hizmet uzmanlarının deneyimlerini, alanın kendine has durumlarını ve farklı kurum örneklerindeki işleyişleri uzmanların gözünden keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda da çalışma için nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan olgubilim (fenomenolojik) deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2008) tercih edilmiştir. Fenomenolojik çalışmalar, yas deneyimi, stresin anlamı, yaşam kalitesi gibi bireylerin bir olay ile ilgili deneyimlerinin anlamını araştırır ya da bir kavramın veya olayın anlaşılmasını hedefler (Erdoğan ve vd., 2014). Bu çalışmada Türkiye’de sosyal yardımların sunumu açısından meslek elemanlarının gözünden temel sorunlar nitel araştırma çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar

Araştırmada katılımcılara amaçlı örneklem yöntemi ile ulaşılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt ve maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiştir. Bu noktada araştırma sosyal yardım alanı ile ilgili alanda çalışma deneyimi olan ve bu sayede bilgi birikimine sahip olduğu düşünülen sosyal hizmet uzmanları ile gerçekleştirilmiştir. Ek olarak farklı kurum/kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanları çalışmaya dahil edilmiştir. Böylece sosyal yardım alanı açıklanmaya çalışılmıştır. Katılımcılar arasında sosyal hizmet akademisyenleri de bulunmaktadır. Fakat sosyal hizmet akademisyenleri akademiye geçmeden önce sosyal yardım alanında çalışmışlardır. Sonuç olarak sosyal yardım alanında çalışmış veya çalışmakta olan sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenleri çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma Konya ilinde gerçekleştirilmiştir. Konya ilinde belediye, sivil

toplum kuruluşları, özel ve devlete ait kurumlarda ve sosyal yardım alanında çalışmış veya çalışmakta olan 13 sosyal hizmet uzmanı ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılara ait tanıtıcı bilgiler Çizelge 1'de verilmektedir.

Çizelge 1. Katılımcılara ait tanıtıcı bilgiler

	Cinsiyet	Yaş	Kurum	Birim	Sosyal Yardım Alanı	Çalışma Süresi (Yıl) ¹
Yeşil	Erkek	30	AÇSHB	KİMSEV	Çalışmış	2
Sarı	Erkek	55	AÇSHB	Huzurevi	Çalışıyor	18
Beyaz	Erkek	50	AÇSHB	Sosyal Hizmet Merkezi	Çalışıyor	17
Kırmızı	Erkek	55	AÇSHB	İl Müdürlüğü	Çalışmış	22
Turuncu	Erkek	29	Üniversite	Sosyal Hizmet Bölümü	Çalışmış	3
Mavi	Kadın	29	AÇSHB	Sosyal Hizmet Merkezi	Çalışıyor	3
Mor	Erkek	31	AÇSHB	Sosyal Hizmet Merkezi	Çalışıyor	5
Pembe	Erkek	30	AÇSHB	Sosyal Hizmet Merkezi	Çalışıyor	4
Gri	Kadın	27	STK	Toplum Merkezi	Çalışıyor	2
Turkuaz	Kadın	30	Belediye	Sosyal Destek Hizmetleri	Çalışıyor	2
Füme	Erkek	48	Özel	Özel Bakım Merkezi	Çalışmış	7
Lacivert	Erkek	32	Üniversite	Sosyal Hizmet Bölümü	Çalışmış	2
Siyah	Erkek	29	AÇSHB	Sosyal Hizmet Merkezi	Çalışıyor	3

Araştırmada yer alan katılımcılardan 10'u erkek, 3'ü kadındır. Katılımcıların 2'si üniversitede akademisyendir. Birer kişi belediyede, özel ve STK olmak üzere 8 kişi AÇSHB'nin ilgili birimlerinde çalışmaktadırlar. Katılımcıların yaşları 27 ile 55 arasında değişmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri Ocak-Şubat 2019 tarihleri arasında elde edilmiştir. Verileri toplayabilmek amacıyla Konya'daki sosyal hizmet uzmanlarının bulunduğu 152 kişilik WhatsApp grubundan çağrı yapılmıştır. Çağrıya cevap veren 23 sosyal hizmet uzmanı olmasına rağmen sosyal yardım alanında çalışmış ya da çalışmakta olan 17 kişi ile iletişime geçilmiştir. Araştırmaya katılmakta istekli olan 17 kişiden 4 kişi görüşme yapmadan çalışmaya katılmaktan vazgeçmişlerdir. Bu nedenle araştırma katılımda gönüllü olan 13 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların uygun olduğu, daha rahat hissedecekleri gün, saat ve yerlerde görüşmek üzere plan yapılmıştır.

¹ Katılımcıların sosyal yardım alanında çalışma sürelerini kapsamaktadır.

Katılımcılara “Türkiye’de sosyal yardımların sunumu açısından temel sorunlar nelerdir?” sorusu bağlamında sosyal yardım alanı ile ilgili deneyimleri, alanın kendine has durumları, farklı kurum örneklerindeki işleyişler gibi konular ile ilgili görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle zaman zaman görüşmeye derinlik katmak amacıyla sondaj soru sorma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Örneğin söylediği sorunu örneklendirmesi, detaylandırması, belirttiği uygulamanın farklı illerde mevcut olup olmadığı gibi ek sorular sorulmuştur.

Katılımcıların hepsinin çalışıyor olmasından dolayı görüşmeler mesai saatleri dışında saat 18:00 ile 21:00 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmede her iki araştırmacı da hazır bulunmuştur. Bir araştırmacı görüşmeyi yürütürken diğer araştırmacı da katılımcıların görüşlerini anlık olarak bilgisayara yazmıştır. Görüşme bittikten sonra bilgisayar aracılığıyla tutulan notlar hem ikinci araştırmacı hem de katılımcı tarafından tekrar okunmuştur. Böylece katılımcıya not edilen görüşmelerde eksiklik olması durumunda müdahale edebilme ve tutulan notları da toplu halde görme şansı verilmiştir. Örneğin bu noktada özellikle katılımcılardan Yeşil ve Beyaz görüşme sürecinde tutulan notlara eklemeler yapmışlardır. Diğer taraftan görüş değişikliği, ifade eklemek ya da ifade çıkarma talebi olmayan katılımcılar, konuşma sırasındaki devrik cümlelerini düzeltme imkanı bulmuştur. Gizlilik sağlanabilmesi amacıyla katılımcılar isimleri yerine renklerle tanımlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesi için kullanılır. İçerik analizinde amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşmaktır (Erdoğan vd., 2014). Nitel karakteri olan veri çözümlemelerinde “alt kümeler” ve temalar oluşturulur ve bunlar karşılaştırmalı bir analize tabi tutulur. “Tematik kodlama, gözlem ve görüşme çıktılarının kavramlar, başlıklar ve temalara göre sınıflandırılması” şeklinde tanımlanmakta olup tematik kodlamada anlamların zıtlıkları, karşılaştırılmaları ve soyutlamaları ön plandadır ve vurgu tekrarlanan ifadelere yöneliktir (Geray, 2006). İçerik analizi sürecinde öncelikle kaydedilen görüşmeler hiçbir kelime dışarda bırakılmadan Microsoft Word kelime işlem programına aktarılmış, ikinci aşamada görüşme metinleri Microsoft Word programında açıklama ekleme işlevi ile kodlamalar oluşturulmuş, daha sonra kodlamalar ayrı tablolar halinde bir araya getirilerek temalara ulaşılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında da belirtildiği üzere görüşme bittikten sonra bilgisayar

aracılığıyla tutulan notlar katılımcı tarafından tekrar okunarak eksiklik olması durumunda katılımcıya müdahale edebilme veya ayrıntılandırma şansı verilmiştir. Ancak bu noktada henüz analiz yapılmadığı için tema ile katılımcı ifadesinin uyumluluğu sorulamadığı için kavramsallaştırmayı tamamlayabilmek amacıyla her bir katılımcı ile tekrar iletişime geçilmiştir. Böylece görüşlerinin sunulan tema ile uyumlu olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcı denetiminin tercih edilmesinin nedeni katılımcıları araştırmanın nesnesinden çıkarıp öznesi konumuna taşıyabilmektedir. Ek olarak ifadelerin hangi bağlam içinde kullanıldığını en iyi katılımcıların bilebileceğinden hareketle bağlam ve ifadeler arasındaki köprünün kurulması gerçekteştirilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak da doktora tezinde nitel araştırma metodolojisini kullanmış olan iki sosyal hizmet akademisyenine temalar ve doğrudan alıntılar gösterilmiştir. Akademisyenlerin onayından sonra verilerin analizi tamamlanmıştır. Böylece katılımcı ve meslektaş denetimleri (Alaee vd., 2015) yerine getirilmiştir. Bir anlamda katılımcı denetiminin bağlamı kaçırmamak adına, uzman denetiminin ise teknik açıdan sorun yaşamamak adına yapıldığı söylenebilir.

BULGULAR

Katılımcıların farklı kurum ve kuruluşlarda çalışan/çalışmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının oluşması sosyal yardım alanının dağınıklığını ortaya çıkarmakla birlikte özellikle sosyal hizmet uzmanlarının “kanıt” temelli çıktılarından olan sosyal incelemeyi kapsayan “hane incelemesi” temasını da ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak müracaatçının değerlendirilmesi ile ilgili karmaşıklık “değerlendirme süreci” temasında ele alınmıştır. Kimi katılımcıların -literatürde de bahsedilen- yardım ile sorumluluk arasında bağlantı kurulmasını vurgulaması “sorumluluk” temasının oluşmasını sağlamıştır. Sosyal yardım alanı ile ilgili işleyişin farklı kurum ve kuruluşlarda hatta aynı kurumun farklı birimlerinde farklı işleyişe sahip olmasının vurgulanması nedeniyle “belirsiz işleyiş” teması oluşturulmuştur. Son olarak hemen hemen her katılımcının SYDV ile ilgili bir sözünün olması SYDV'ye ait bir temanın olmasını gerekli kılmıştır.

Hane İncelemesi

Katılımcılar sosyal yardım alanı ile ilgili ilk olarak sosyal inceleme raporunun oluşturulması için olmazsa olmaz olan ev incelemesi ve ev incelemesinin niteliği ile ilgili temel sorunları gündeme getirmişlerdir. Pembe, sosyal yardımların yapılmasında ev incelemesinin kesinlikle gerekli olduğunu ve Beyaz, ev incelemesiz yardım yapılmaması hususuna önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Turkuaz

ise hane incelemesi noktasında hizmet alanın muhtaçlık seviyesinin belirlenmesi için kimi kurumlarca nitelikli hane incelemesi yapılırken (AÇSHB), diğer kuruluş, vakıf ve belediyelerinin niteliksiz olarak bu incelemeyi gerçekleştirdiğini ya da hiç gerçekleştirmediğini vurgulamakta ve böylece kuruluşlar arasında hane incelemesi sürecinin farklılaştığına dikkat çekmektedir. Son olarak Kırmızı, mevzuat sorununa gönderme yaparak ev incelemesinin yasal bir dayanağa oturtulması gerektiğini, mevcut mevzuatlara bakıldığında kişilerin hane incelemelerinde (sosyal inceleme) meslek elemanının haneye girebileceğine dair kanuni dayanak bulunmadığını, bu açıdan bakıldığında hane incelemesinin hukuki olarak haneye tecavüz olarak değerlendirileceğini, bununla ilgili gerekli çalışmaların yapılmasını önermektedir.

Değerlendirme Süreci

Değerlendirme süreci hem kime yoksul deneceği hem de yardım miktarının nasıl belirleneceği üzerine kurgulanmıştır. Burada katılımcılar yardımın miktarı, yardımların bağlanma biçimi, değerlendirilme şekli, yardım tekrarı, yardımda kilit rol oynayan meslek elemanı ve yardım bağlanması sonrasındaki süreçlerle ilgili çekincelerini belirtmektedirler.

Değerlendirme sürecinde ilk olarak Lacivert, 'kim yoksul?' sorusunun cevabının Türkiye'de sıkıntılı olduğunu, Türkiye'de yapılacak yardımların bir üst limiti olmadığını, bu nedenle de 'kim yoksul?' sorusunun önemli bir soru olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. Örneğin sosyal yardımların asgari ücreti geçip geçmeyeceğinin tartışılmasını önermektedir. Ek olarak yoksulluk kriterinin aynı Bakanlık içerisinde bile değiştiğini, AÇSHB'in bir biriminde asgari ücretin 1/3'ü baz alınırken diğer bir biriminde 2/3'ünün baz alındığını, bu gibi iki farklı yoksulluk kriteri bulunduğunu ve yardım sınırının belirli olmadığını ifade ederek sosyal yardım sürecinde yoksulluk durumun belirlenmesinde bir belirsizlik olduğunu ifade etmektedir.

Sosyal yardımlarda değerlendirme sürecindeki önemli bir nokta da sosyal yardımların sunumunda bütüncül değerlendirme yapılmadığı ve Türkiye'de sosyal yardım başvurularının, başvuru ilgili kaleme göre değerlendirildiğine yöneliktir. Bu noktada Beyaz, sosyal yardım alanında toptancı yaklaşımın müracaatçılara zarar verdiğini, toptancı yaklaşımın terk edilmesi gerektiğini, örneğin bir günde 2022'den yararlanan ailelerin %93'ünün 2022 aylıklarının kesildiğini, bu noktada aile bazlı bir değerlendirme yapılarak yardımların kesilmesine karar verilmesinin müracaatçının yararına olacağını ifade ederek tek boyuta odaklanan bir değerlendirme sistemini

eleştirmektedir. Benzer şekilde Turuncu da sosyal yardımların yapılmasında ailenin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve bu değerlendirme neticesinde yardımların yapılması gerektiğini, örneğin ailede engelli var ise engelli bireyin, eğitimine devam eden ocuk var ise çocuğun değerlendirilerek bir yardım yapılmasının önemini vurgulayarak ailelerin özel gereksinimlerine odaklanan bir hizmet sunumuna dikkat çekmektedir. Lacivert ise gelişmişlik düzeyine dayanan bir sistemi önermektedir. Lacivert'e göre il ve ilçelerin gelişmişlik düzeyine göre 7 kademeli bir sistem kurulmalıdır. İl ve ilçelerde yaşama zorluğunun dikkate alınarak bu kademelerin belirlenebileceğini ifade etmektedir. Bu noktada İstanbul Kadıköy'de yaşayan bir müracaatçı ile Konya Hadim'de yaşayan bir müracaatçının aynı miktardaki sosyal yardımı almasını eleştirmektedir. Yardımların sınırı noktasında Füme de artış miktarlarına değinmekte ve sosyal yardımlar ile ilgili artışın memur katsayısı ile değil de bütçe tebliği ile yapılmasını önermektedir. Füme'ye göre memur katsayısı ile birlikte yardımlar hızlı bir şekilde yükselmektedir. Bu nedenle de bütçe tebliği ile açıklanmasının daha uygun olacağını belirterek sosyal yardım miktarlarındaki artışta katsayının niteliğine dikkat çekmektedir.

Sorumluluk

Sosyal yardım alanında vurgulanan önemli bir diğer sorun ise yardımlarla bireysel sorumluluk arasında bir bağlantı kurulmaması ve yardımların karşılıksız verilmesinin olumsuz etkilerine yöneliktir. Bu noktada yardımlarla istihdam piyasası arasında bağ kurmak da önemli bir başlık olarak ortaya çıkmaktadır. Hem ulusal hem de uluslar arası literatürde bahsedilen ve çeşitli uygulamaları da olan yardım alana sorumluluk verilmesi hususu (Buğra vd., 2012; Deeming ve Johnston, 2019; Erdem, 2005; Gökbayrak, 2017; Gnder, 2013; Immervoll, 2010; Jessop, 1993; Johnsen vd., 2020; Neeraj, 2020; Swailes, 2019; Torfing, 1999; Vidra, 2018; Yılmaz vd., 2019) katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu noktada Mor, yardım sağlanan müracaatçılara yardım karşılığında herhangi bir sorumluluk verilmediğini, verilen yardım karşılığında müracaatçılara sorumluluk verilebileceğini ifade etmektedir. Mor konu ile ilgili çeşitli öneriler sunmaktadır. Örneğin bireyden engelli çocuğunu, yaşlısını ayda iki kere hastaneye veya fizik tedaviye götürmesi, ayda en az bir kez engelli bireyle sinemaya gitmesi istenebileceği şeklinde öneriler sunarken; Sarı ise özellikle evde bakım ücretinden yararlananların sorumlulukları olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yardım ile çalışma arasında bağ olmasını dile getiren katılımcılar bu noktada İŞKUR'a önemli roller vermektedir. Mor'a göre paydaşlar arasında bulunan İŞKUR'un rolü ise "muhtaç" olana muhtaçlık seviyesine göre (birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü öncelik) öncelikli iş imkânı sağlamasıdır. Ek olarak muhtaç olduğunu beyan ederek yardım başvurusunda bulunan kişi ilk etapta zorunlu İŞKUR kaydına tabi olacak ve İŞKUR tarafından sağlanan işe yerleştirilme şansına sahip olacaktır. Mor, müracaatçının İŞKUR'un sağladığı işi red etmesi durumunda aldığı yardımların kademeli olarak azaltılması gerektiğini ifade ederek istihdam ve yardım sürecinde aşamalı bir yaklaşıma dikkat çekerken; Sarı ise İŞKUR havuzunun genişletilmesi amacıyla işverenlerin İŞKUR üzerinden aldığı her bir eleman için devletin teşvik sağlamasını, işverene mutlaka avantaj sağlamak gerektiğini, İŞKUR üzerinden işe giren bir kişinin yardımlarının kademeli olarak azaltılmasını ifade ederek devlet teşvikine gönderme yapmaktadır.

Son olarak Fıme, sosyal yardım alanının insanları kayıt dışı çalışmaya iterek kişinin hem yardımı almak hem de kayıt dışı çalışmak zorunda olduğunu ifade ederek kayıt dışı istihdam sorununu da gündeme getirmiştir.

Belirsiz İşleyiş

Sosyal yardım alanı ile ilgili sıklıkla belirtilen bir diğer husus ise, Türkiye'de sosyal yardım alanının dağınık ve toparlanması güç bir görüntü çizdiğine ilişkindir. Yeşil, günümüzdeki sosyal yardım yapan kurum ve kuruluş, dernek ve vakıflara bakıldığında son derece çarpık ve kontrol edilmesi güç bir işleyişin göze çarptığını, hizmet alanın tespit edilmesi ve muhtaçlık seviyesinin belirlenmesinde düzensizlik bulunduğunu ifade etmektedir. Örneğin SYDV'den talep edilen yardımlarda hanede yaşayan kişilerin tüm gelirleri ve sahip oldukları mal varlıklarının değeri farklı oranlarda "muhtaçlık" hesaplamasına dâhil edilirken; Kızılay, belediyeler ve çeşitli vakıfların "muhtaçlık" kriterinin rasyonel hesaplamadan ziyade kişilerin insiyatifinde olduğunu ve hizmet alanın beyanları doğrultusunda yürütüldüğünü belirtmektedir. Pembe de bu noktada Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'ni (SOYBİS) vurgulayarak SOYBİS'in AÇSHB'ye verdiği yetki ile SYDV'ye verdiği yetki arasında farklılık oluştuğunu, bunun da müracaatçıyı değerlendirme noktasında farklılığa sebep olabileceğine ilişkin ikileme dikkat çekmektedir. Sosyal yardım alanında yerel yönetimler açısından temel ölçütlerin eksikliği sorun olarak ifade edilmiştir. Nitekim Turkuaz belediyelerde çok çeşitli yardım kalemlerinin bulunduğunu ve bu yardım kalemlerinin belediyeler arasında da çeşitlilik gösterdiğini ifade etmektedir.

Sosyal yardım alanı içindeki belirsizliklerde önemli bir vurgu da hizmet tekrarı yani mükerrer yardımlara yöneliktir. Bu durumda daha fazla kişiye hizmet sunulabilecekken daha az kişiye yardım ulaşmaktadır. Siyah, bu bağlamda aynı yardım kalemlerinin çeşitli kurum ve kuruluşlarda yer aldığını, birbirini tamamlayıcı bir sosyal yardım sisteminden çok uzak bir görüntü çizildiğini ifade ederek bu konuda sorunu özetlemektedir. Son olarak Turuncu, hizmet alana sosyal hizmet temelli bakılmadığı zaman hizmetin kalitesi düştüğünü ya da hizmet alanın içinde bulunduğu durumun yeterince anlaşamadığını, bununla birlikte tam anlamıyla ihtiyaç sahibi olmayan müracaatçıya da gereksiz yardım verilebileceğini belirterek ihtiyaç sahipliğine vurgu yapmaktadır.

Katılımcılar belirtilen sorunlara ilişkin olarak çeşitli çözüm önerileri sunmaktadırlar. Yeşil, özellikle SYDV'lerde olduğu gibi müracaatçının beyan ettiği gelir üzerinden tanımlanmaması gerektiğini, aksi takdirde sosyal yardımda 'adalet' ilkesine aykırı olacağını, bu dağınık görüntünün üstesinden gelebilmek adına tüm sosyal yardım alanının tek bir kurum çatısı altında toplanması gerektiğini ifade etmektedir. Mavi de kurumsal altyapının netleşmesini vurgulamaktadır. Mavi'ye göre devletin kurum ve kuruluşlarının sosyal yardım konusunda netliğe sahip olması gerekmektedir. Bu netlik hangi kurum ve kuruluşun hangi alanda yardım vereceği ile ilgilidir. Sağlık Bakanlığı sağlık alanında yardım verecekse; AÇSHB'ye bağlı kurum ve kuruluşlarda sağlığa ilişkin yardım hizmetinin olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Turkuaz, belediyelere sosyal yardım ödeneğinin verilmemesini, ancak belediyelerin kendi fonlarından yardım yapılmasına onay verilebileceğini belirtmektedir. Turkuaz'a göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu örnekleri düşünüldüğünde sosyal yardımların merkezi teşkilattan dağıtılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Ek olarak müracaatçının yararlanacağı yardımların her belediyede aynı olmasını önerirken (merkez belediyeler ile küçük dış ilçe belediyelerindeki farklar kentleşmenin de yavaşlamasına neden olabilir), diğer taraftan belediyelerin sosyal yardım alanından çekilmesinin konu ile ilgili en uygun öneri olacağı görüşündedir. Bu noktada belediyelerin daha çok sosyal aktivitelere eğilmesini, sosyal ve kültürel aktiviteleri finanse etmesini ifade ederek yerel yönetimlerin sosyal yardım hizmetlerinden ziyade diğer hizmetlere yönelmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir. Kırmızı ise, Sivil Toplum Örgütleri ve Vakıfların yerelde yaptıkları sosyal yardımların belli bir ağ içinde ortaklaşa yapılması ile aynı bireyin birden fazla sosyal yardım ile bağımlı bir yaşam sürmesinin önüne geçilmesine katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Bu belirsizliğin önüne geçmek amacıyla Yeşil, Bütünleşik Yardım Sistemi ve Bütünleşik Bilgi

Sistemi'ni (BYS/BBS) önermekte ve bu görüşünü ayrıtılandırmaktadır. Yeşil'e göre müracaatçı çeşitli kurum ve kuruluşlardan yardım alabilmekte ve yardım sağlayanların bu durumdan haberleri olmamaktadır. Bu durumun engellenebilmesi için sosyal yardımlarda rol oynayan ve AÇSHB, SYDV, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kızılay, Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri ve İŞKUR'un da dâhil olduğu 6 paydaşın ortak hareket etmesini önermektedir. Bu nedenle AÇSHB, SYDV, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kızılay, Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri ve son olarak İŞKUR'un da dâhil olduğu 6 paydaşlı bir "BYS" veya "BBS"nin kurulmasını şart koşmaktadır. Örneğin "muhtaç" olduğunu beyan ederek yardım talebinde bulunan bir vatandaş paydaşlardan herhangi birine başvurduğunda ve yardım sağlandığında, bu yardımın miktarı ve cinsi paydaşların kurumlarında belirledikleri yetkili personel vasıtasıyla kullanıcı adı ve şifre ile BYS/BSS'ye giriş yapma yetkisi ve zorunluluğunun olması gerektiğini belirtmektedir. Ek olarak her birimin kendine özel butonu olmasını ve yetkili kurum tarafından genel sorgu yapıldığında müracaatçıların hangi sosyal yardım kuruluşundan ne oranda yardım aldığı belirlenebilmesini önermektedir. Ayrıca AÇSHB, SYDV, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kızılay, Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri ve son olarak İŞKUR'dan oluşan 6 paydaşın bağımsız başka kurum tarafından ve tek bir elden denetlenmesine ve bu kapsamda bütünleşik bir sosyal yardım mevzuatına ihtiyaç olduğuna vurgu yapmaktadır.

Diğer katılımcıların da Yeşil ile benzer şekilde sosyal yardım sisteminde belirsizliklerin önüne geçecek önerileri bulunmaktadır. Gri, Kızılay gibi kurum ve kuruluşların yardımlarını gerçekleştirirken kişinin bilgilerini ortak bir havuzdan talep etmesini, sistemin en son ne zaman ve ne için döküldüğünün yazılmasını ve bu şekilde müracaatçının yakın zaman dilimi içerisinde birden fazla kuruma aynı sebeple başvurmasının önüne geçilebileceğini ifade ederek BYS/BBS'ye benzer bir şekilde ortak bir havuzdan bahsetmektedir. Buna paralel olarak öneriler arasında tek bir devlet bankasının kullanılması, nakit ve gıda yardımları için ayrı ayrı banka kartlarının tahsis edilmesi yer almaktadır. Nitekim Turkuaz, nakdi yardımların 'sosyal yardım' ismiyle tüm paydaşlar tarafından tek bir devlet bankası üzerinden yapılması önerisinde bulunurken; Mavi ise yapılan yardımla ilişkili banka kartının verilmesini, bu banka kartının nakit çekim için de kullanılabilmesini, yapılan gıda yardımları için ek kart tahsis edilmesini ve bu kartla nakit çekimin yapılmasının engellenmesi vurgusunda bulunmaktadır.

SYDV İşleyişi

Görüşmelerde katılımcıların yoğun bir şekilde SYDV üzerine düşüncelerini aktarması sonucunda SYDV ile ilgili ayrı bir temanın gerekli olduğu tespit edilmiştir. Burada önemli bir vurgu SYDV'lerdeki personelin niteliği ile ilgilidir. Meslek elemanlarının çalışma saatleri, niteliği ve niceliği SYDV için temel sorunlardan bir tanesidir. Lacivert, SYDV'lerde en büyük sorunlardan bir tanesinin meslek elemanı sorunu olduğunu düşünmektedir. Ciddi fonlara sahip olmasına rağmen bu fonları mesleki olarak kullanamadıklarını, mesleki olarak kullanabileceği meslek elemanlarına (sosyolog, sosyal çalışmacı gibi meslek elemanları) sahip olmadıklarını, ayrıca vakıflarda kadın personel bulunmadığını da çok az bulunduğunu belirtmektedir. Mavi ise SYDV personelinin çakılı kadro olarak çalışmasından dolayı çok uzun çalışma geçmişleri bulunduğunu, bu nedenle de tükenmişlik sorunu ile karşı karşıya kaldıklarını, yapılan çalışmalarda da bu durumun müracaatçıyı olumsuz etkilediğini, ek olarak küçük yerleşim yerlerinde personel ile müracaatçının birbirini tanımalarının sorunlara neden olabileceğini ifade ederek personel boyutuna vurgu yapmaktadır.

Bu başlık altında katılımcıların değindiği sorunlardan biri de SYDV'lerin yapısındaki otorite karışıklığı diyebileceğimiz yardım başvurusunun alınması, değerlendirilmesi ve bütçelenmesi noktasındaki karmaşıklıktır. Bu bir anlamda belirsizlik temasına gönderme yapsa da bu meselenin SYDV'lerin kendi yapısal sorunlarından biri olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Kırmızı, Vakıfların bütçesinin AÇSHB'den sağlanılmasına rağmen vakıfların İç İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet verdiğini ifade ederek bütçeleme ve yönetim açısından çelişkilere değinmiştir. Beyaz ise SYDV'lerde yardım listesini meslek elemanı yerine muhtarların yaptığını, muhtarlardan gelen listenin yardım almamasının olası olmadığını, diğer bir ifade ile yardımlara meslek elemanları yerine muhtarların karar verdiğinin anlamına geldiğini belirterek yardım alma sürecindeki çok başlılığı vurgulamaktadır. Benzer şekilde Mor da il ve ilçelerde yapılan yardımların kaymakamların ve mütevelli heyetinin istek ve beklentilerine göre oluşturulduğunu, yardımların kime verileceği hususunun tamamen kaymakamlara ve mütevelli heyetine bağlı olduğunu ifade ederek değerlendirme sürecinde meslek elemanlarının ve hane incelemesinin geri planda kaldığına dikkat çekmektedir.

SYDV'lerde çok çeşitli yardım kalemlerinin olması katılımcılar tarafından eleştirilmektedir. Yardım kalemlerin çeşitli olması yoğunluğu da arttıran bir unsur

olarak karşımıza çıkmaktadır. Mor, SYDV'nin doğum yardımı ya da silikozis hastalarına yardım gibi çok çeşitli yaptığı yardımların yoğunluğu arttırdığına, Füme ise bu noktada yoğunluğun müracaatçıya hizmet bağlanması sürecini uzattığına dikkat çekmektedir. Gri ise yardımlar konusunda alternatif sunulmadığını belirterek gıda yardımları konusunda eleştirel yaklaşmaktadır.

Katılımcılar tespit ettikleri sorunlara ilişkin çeşitli çözüm önerileri sunmaktadırlar. Bu noktada Kırmızı yukarıda ifade ettiği SYDV'nin konumu ile ilgili durumun giderilmesini önermektedir. SYDV'nin bütçesini AÇSHB'den almasına rağmen İç İşlerini Bakanlığı'na bağlı olmasını eleştirmektedir. Füme ise SYDV'lerin sadece AÇSHB bünyesinde hizmet vermesinin hem SYDV üzerindeki ikilemi ortadan kaldıracığını hem de AÇSHB tarafından süreli yardım bağlanıncaya kadar verilecek olan acil nakit transferinin müracaatçının durumunu kontrol altında tutabileceğini ve müracaatçının mağduriyetini giderilebileceğini belirterek SYDV'lerin daha etkin çalışabilmesinin bir bakanlık altyapısı ile mümkün olacağını altını çizmektedir.

Diğer taraftan personel ile ilgili olarak Turuncu, İŞKUR haricindeki tüm sosyal yardım alanında bulunan kurum ve kuruluşlardaki personellerin sosyal çalışmacı, sosyolog gibi meslek elemanlarından oluşması, örneğin SYDV'lerdeki gibi kimya mühendisi bir çalışanın bu hizmeti sağlamaması gerektiği üzerinde durmaktadır. Mavi ise SYDV personelleri arasında hakim ve savcılarda olduğu gibi yer değiştirme olmasını ifade ederek hem personelin niteliğine hem de tükenmişlik ve enformel ilişkiler sorununa değinmektedir.

SYDV'nin sosyal yardım hizmeti sunumu ile ilgili olarak Mor, hem SYDV hem de personelin, kaymakamların ve mütevellî heyetinin yetki alanından çıkarılması gerektiği görüşünü paylaşırken Gri ise, müracaatçılara gıda yardımının paketler halinde vermek yerine müracaatçının kendi seçebilmesini, aynı yardımlar konusunda ya dikkat edilmesini ya da kesinlikle verilmemesini, yazın ihtiyaç halinde olmayan kömür dağıtımının güzel bir örnek teşkil ettiğini ifade ederek yardımların niteliğinde seçim şansı ve zamansal uygunluğa dikkat çekmektedir. Ek olarak Mor, yukarıda ifade ettiği SYDV'nin doğum yardımı ya da silikozis hastalarına yardım gibi çok çeşitli yardımlar yapması gibi özel durumlara hizmet eden yardımların SYDV'den alınarak nüfus müdürlüklerine ve SGK'ya verilmesinin SYDV'deki iç yoğunluğu ve müracaatçı sayısını azaltacağını belirterek SYDV'lerin hizmet alanının daraltılmasının hizmet kalitesini arttıracığını vurgulamaktadır.

TARTIşMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Katılımcılar sosyal yardım sürecinde sosyal incelemenin temeli olan hane incelemesi noktasında mevzuat ve uygulama açısından standardizasyona değinmişlerdir. Demirtürk ve diğerlerinin (2011) de ifade ettiği üzere, çok boyutlu olması nedeniyle yoksulluk düzeyinin belirlenmesi oldukça güç bir iştir. Bu çerçevede sosyal yardım sunumunda değerlendirilmenin başlangıç noktası olarak belirlenebilecek hane incelemesi ve sonucunda yazılan sosyal inceleme raporu adil bir hizmet sunumu için bir gerekliliktir. Uluğtekin ve diğerleri (2004) de sosyal incelemenin müracaatçının biricikliğini ortaya koyabilmek, mikro, mezzo ve makro sistemlerle ilişki kurabilmek için gerekliliğini savunmaktadırlar. Bu noktada sosyal incelemenin müracaatçının hem çevresi içerisinde hem de bütüncül olarak değerlendirilmesi ve hizmetlerin etkinliği için önemli olduğu bildirilmektedir (Uluğtekin, 2004; Uluğtekin, 2011).

Değerlendirme süreci hem kime yoksul deneceği hem de yardım miktarının nasıl belirleneceği üzerine kurgulanmıştır. Burada katılımcılar yardımın miktarı, yardımların bağlanma biçimi, değerlendirilme şekli, yardım tekrarı, yardımda kilit rol oynayan meslek elemanı ve yardım bağlanması sonrasındaki süreçlerle ilgili çekincelerini belirtmektedirler. Daşlı (2015) SYDV'ler, Belediyeler ve Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) arasında ortak bir muhtaçlık sınırının olmadığını bunun da sosyal yardım alacak kitlenin sağlıklı bir şekilde belirlenmesine engel olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede muhtaçlık esasına göre yapılan yardımlarda hem muhtaçlık kavramının tanımlanması hem de muhtaçlık ölçütlerinin objektif bir şekilde yapılması önem kazanmaktadır (Öksüz, 2010). Ölçüt belirlenmesi adil bir yardım sistemi ve zengin-fakir ayrımının sağlanması için hayati öneme sahiptir. Kılıç ve Oral (2017)'in çalışmasında SYDV'lerin hizmet sunumunda eşitlik ve adalet ilkelerine riayet edilmesi konusunda müracaatçıların memnuniyet düzeyleri %72 oranında çok iyi olarak bulunmuştur. Bununla birlikte Arala (2017) tarafından yapılan çalışmada ise sosyal yardım sisteminde zengin-fakir ayrımının tam olarak yapılamadığı ve ihtiyaç sahiplerinin alması gereken yardımların muhtaç olmayanlar tarafından da paylaşıldığı ifade edilmiştir. Benzer şekilde Demirtürk ve diğerlerinin (2011) araştırması sonucunda ise yardım almayan ailelerin %38,2'sinin yardım alması gerektiği, yardım alan ailelerden ise; %8,8'inin yardım almaması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Muhtaçlık tespiti noktasında önemli bir vurgu da standardize edilmiş ölçütlerin bölgeler arası farklılıklara duyarlı olup olmaması ile ilgilidir. Nitekim Karagöl ve Dama (2015) muhtaçlık tespitinde bölgelere göre farklılaşan harcama ve gelir düzeylerinin dikkate alınmasına ek olarak kırsal-kent ayrımının da önemine değinmişlerdir. Bu çerçevede bölgeler arası farklılaşan bir ölçütün daha duyarlı olacağı söylenebilir. Dodurka (2014) ise Türkiye'deki sosyal yardım alanının hayırseverlik ve kurumsallaşma paradoksuna benzer şekilde değerlendirme sürecinde de birtakım paradoksların olduğunu belirlemektedir. Nitekim bir taraftan muhtaçlık tespiti için standartlar ve sistematik uygulamalar getirilmeye çalışılsa da yüksek kayıt dışı istihdam oranı bilgi toplama sürecinde yerel aktörlerin de değerlendirme sürecinde dâhil olmasına neden olmaktadır. Sistem bir yandan formelleşirken diğer yandan enformelleşmektedir.

Sosyal yardım alanında vurgulanan önemli bir diğer sorun ise yardımlarla bireysel sorumluluk arasında bir bağlantı kurulmaması ve bu anlamda yardımların karşılıksız verilmesinin olumsuz etkilerine yöneliktir. Bu noktada, yardımlarla istihdam piyasası arasında bağ kurmak da önemli bir başlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere yardım alanı çeşitli türde sorumluluk verilmesi hususunda literatürde çokça değinilmektedir. Örneğin iş arama faaliyetlerine devam etme, belirli eğitimlere ve gönüllü çalışmalara katılma, mesleki eğitime yönelik staj görme vb. eylemlerde bulunma zorunluluğu (Buğra vd., 2012; Yılmaz vd., 2019); danışmanlık hizmeti ve mesleki becerinin kazandırılması (Günder, 2013); çalışma şartına bağlı olarak sosyal yardımların verilmesi (Deeming ve Johnston, 2019; Jessop, 1993; Johnsen ve Reiso, 2020; Swailes, 2019; Torfing, 1999; Vidra, 2018) gündeme gelmektedir. Araştırma kapsamında katılımcılar da benzer şekilde istihdam piyasası ile bağ kurulamıyorsa yardım alanı sorumluluk verilmesi hususunu dile getirmiştir. Sosyal yardımların bireylerin çalışma motivasyonları üzerinde olumsuz etki ettiği literatürde vurgulanan bir konudur (Şener, 2010). Nitekim Öğülmüş (2011)'ün çalışmasında sosyal yardım alanları arasında yardım süreci ile ilgili olarak "istihdam yaratılsın" diyenlerin oranı %3.2 gibi çok düşük düzeyde bulunmuştur. Benzer şekilde Arala (2017) tarafından yapılan araştırmada da yapılan sosyal yardımların çalışmayı teşvik edici olmadığına altı çizilmiştir. Bu noktada Kesgin (2016) yardımların maaş gibi algılandığını ve sosyal yardımların niteliğinin tam olarak anlaşılmadığına dikkat çekmektedir. Ek olarak sosyal yardımların bir bağımlılık kültürü oluşturması sorunu gündeme gelmektedir (Arslan, 2014). Sonuç olarak aktif istihdam politikaları üstüne yoğunlaşan ve emek piyasası ile bağlantı kuran yardımların son yıllarda önem

kazandığı ve gelecekte de önemli bir politika ilkesi olacağı belirtilmektedir (Öksüz, 2010; Yılmaz vd., 2018).

Sosyal yardım alanı ile ilgili sıklıkla belirtilen bir diğer husus ise, Türkiye’de sosyal yardım alanının dağınık ve toparlanması güç bir görüntü çizdiğine ilişkindir. Sosyal yardım alanında yerel yönetimler açısından da bir standardizasyon eksiliğine dikkat çekilmektedir. Sosyal yardım alanı içindeki belirsizliklerde önemli bir vurgu da hizmet tekrarı yani mükerrer yardımlara yöneliktir. Bu durumda daha fazla kişiye hizmet sunulabilecekken daha az kişiye yardım verilebilmektedir. Bu belirsizliğin önüne geçmek amacıyla BYS/BBS katılımcılar tarafından önerilmektedir. Türkiye’deki sosyal yardım sisteminin çok parçalı bir yapıya sahip olduğu literatürde de belirtilmektedir (Dodurka, 2014). Bu yapının işlevselleştirilmesi ile ilgili ortak vurgu yardım yapan kurum ve kuruluşlar arasında ortak veri tabanının ve bilgi paylaşımının gerekliliğine yöneliktir (Öksüz, 2010; Zengin vd., 2012; Temel, 2016). Özellikle merkezi kamu kurumları ile belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasında yapılacak bilgi paylaşımı ve koordinasyonun önem kazandığı belirtilmektedir (Ceren, 2017; Temel, 2016; Zengin vd., 2012).

Sosyal yardımların tek çatı altında toplanması açısından belirli geliştirmelerin yapıldığı da vurgulanmalıdır. 2009 yılından itibaren kullanılmakta olan SOYBİS, bilgisayar ve bilişim teknolojilerinin kullanılarak müracaatçıların bilgilerinin hızlı bir şekilde değerlendirilmesi ve tekrar eden yardımların önüne geçilmesi açısından önemli bir girişimdir (Dodurka, 2014). SOYBİS’in geliştirilmesi ile Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi (BSYS) 2010 yılından beri 22 farklı kurumdan gelen verileri birleştirerek ortak bir havuzda değerlendirme yapılabilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte söz konusu sisteme belediyelerin ve STK’ların entegrasyonunun son güncel rapor olan 2017 yılı raporu) itibariyle tamamlanmadığı görülmektedir. STK’lar özelinde Türk Kızılay’ı ile test aşaması devam etmekte, belediyeler ile olan entegrasyonda ise pilot uygulamanın tamamlandığı belirtilmektedir. Raporda sistemin kurulmasında karşılaşılan zorluklara da yer verilmiştir. Bu zorluklar kurumların farklı veri tabanı ve formatlar kullanması ve gerekli teknik bilgi birikimine sahip olmama olarak belirlenmiştir (ASPB, 2017).

Görüşmelerde katılımcıların yoğun bir şekilde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) üzerine düşüncelerini aktarması sonucunda SYDV ile ilgili ayrı bir temanın gerekli olduğu tespit edilmiştir. Burada önemli bir vurgu SYDV’lerdeki personelin niteliği ile ilgilidir. Bu başlık altında katılımcıların değindiği sorunlardan

biri de SYDV'lerin yapısındaki otorite karışıklığı şeklinde nitelendirilebilecek yardım başvurusu alınması, değerlendirilmesi ve bütçelenmesi noktasındaki karmaşıklığıdır. SYDV'lerde çok çeşitli yardım kalemlerin olması katılımcılar tarafından eleştirilmektedir. Ayrıca yapılan yardımların niteliği de önemli bir husustur. Ülkemizde sosyal yardımların sağlanmasında çok sayıda kurum yetkilendirilmekle birlikte, en fazla bilinen kurumun Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları olduğu belirtilmektedir (Öğülmüş, 2011). Dodurka (2014) sosyal yardım sisteminin SYDV çalışanlarınca bile karışık ve anlaşılması zor bir sisteme sahip olduğunu ifade etmektedir. Demirtürk ve diğerleri (2011) SYDV'lerin yardım talebinde bulunanlara yönelik veri toplama araçlarının yetersiz olduğunu ve karar yöntemlerinin de objektiflikten uzak olduğunu belirtmektedir. Nitekim Öğülmüş'ün sosyal yardım alanlarla yaptığı çalışmasında katılımcıların %32,2'si sosyal yardımları gerçekten de ihtiyacı olan ailelerin aldığını, %35,0'i bazen ihtiyacı olmayan ailelerin de yardım aldığını belirtmiştir. Ek olarak katılımcıların %32'si ise iyi bir inceleme yapılmadığını ve ihtiyacı olan olmayan herkesin yardım aldığını belirtmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri, SYDV'ler, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları (STK) gibi sosyal yardım alanında hizmet veren kurum ve kuruluşlar arasında hem kaynak yönetimi hem de müracaatçıların doğru tespiti açısından koordinasyon eksikliğinin önemli bir sorun olduğu aşikârdır. Bu nedenle sosyal yardım alanında gerçekleşecek çalışmalarda öncelikle makro düzeyde yapısal iyileştirmelerin, kurumlar arası eşgüdüm ve koordinasyon çalışmalarının yapılması elzem görülmektedir. Ayrıca sosyal yardımların belirlenmesi ve dağıtılması noktasında, ihtiyaç değerlendirmesi, kaynak yönetimi ve müracaatçılara sosyal adaletin tesisi son derece önemli ve hassas kavramlardır. Bunları adil ve eşit biçimlerde belirleyecek ve uygulayabilecek mesleki profesyoneller ise doğrudan bu alanda hizmet sunabilecek yetkinliğe sahip sosyal hizmet uzmanlarıdır. Bu sebeple sosyal yardım alanında hizmet veren kurum ve kuruluşlarda sosyal hizmet uzmanlarının istihdamının artırılması gerekmektedir. Ayrıca salt hizmet sunumunda değil politika ve karar süreçlerinde de sosyal hizmet uzmanlarının yer alması gerekmektedir.

Gencer'e göre sosyal hizmet çalışanları, uzmanlıkları ne olursa olsun, toplum ile bütünleşmekte güçlük çeken, dışlanan ve dezavantajlarından kaynaklı toplum dışına itilen insanlarla daha yoğun biçimlerde çalışırlar. Çünkü bu insanların sosyal adalete, insan haklarına ve insani ihtiyaçlara gereksinimleri, toplumla bütünleşmiş insanlara oranla daha fazladır (Gencer, 2019). Sosyal yardıma ihtiyaç duyan

insanlar da bu grupta yer almaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet ğrencilerinin ve sosyal hizmet uzmanlarının bu müracaatçı grupları ile çalışılırken sadece dezavantajlara ve marjinalleşmeye yol açan güçleri ve süreçleri anlamaları değil, aynı zamanda bu süreçlerdeki insanlara çözüm bulma, onları işlevsel kılma ve güçlendirme gibi sorumlulukları da bulunmaktadır (Gencer, 2019).

Sosyal yardımların hane içinde verimli kullanılıp kullanılmadığı sorusu her zaman gündemdeki yerini korumaktadır. Örneğin engellilik alanında alınan yardımların engellinin yüksek yararını sağlayacak şekilde kullanılıp kullanılmadığına diğer bir ifade ile verimliliğe ilişkin bir çalışma planlanmalıdır. Verilen yardımın nasıl kullanıldığı, neye harcandığı gibi sorular önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada takip, denetim için de kriterler oluşturulmalıdır. Diğer türlü sınırları tam çizilmeden yapılacak denetimler sosyal hizmet uzmanını müracaatçı gözünde olumsuz bir noktaya taşıyabilir. Burada aslında asıl dikkat edilmesi gereken nokta sosyal yardımın bireyin yaşam kalitesi ve sosyal işlevselliği için kullanılıp kullanılmadığıdır. Sosyal yardım ile ilgili bir suiistimalin olup olmadığı tespit edilebilmelidir. Örneğin hane geliri değişmiş ve bu bildirilmemişse nedeni öğrenilmelidir. Ek olarak ailenin sosyal hizmet uzmanı tarafından takip edilmesi, ailenin eğitim, sistemlere ulaşma gibi maddi olmayan ihtiyaçları için danışmanlıkta bulunulması gerekmektedir. Bu da doğrudan yardımların verimliliğini arttırabilecektir.

Kanıtı dayalı uygulama çerçevesinde düşünülecek olursa sosyal hizmet uzmanı için “kanıt” olarak kabul edilecek sosyal inceleme raporları sosyal hizmet uygulamasında önemli bir yer kaplamaktadır. Sosyal incelemenin de mutlaka hane incelemesini içermesi gerekmektedir. Fakat sosyal incelemenin daha nitelikli yapılabilmesi için iki konu ile ilgili mevzuat çalışması yapılmalıdır. Birincisi sosyal inceleme yapacak olan meslek elemanının haneye girebileceğine dair kanuni dayanak oluşturulmalıdır. İkincisi hangi kurum ve kuruluş olursa olsun sosyal inceleme yapılmaksızın sosyal yardım verilmesinin önüne geçecek bir düzenleme yapılmalıdır.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma süreci Cumhurbaşkanlığı Sosyal Politikalar Kurulu üyesi Prof. Dr. Vedat İŐIKHAN’ın 24.11.2018 tarihinde Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Konya Şubesi’nden sosyal yardımlar ile ilgili araştırma talep etmesiyle başlamıştır. Talep doğrultusunda gerekli hazırlıklar yapılarak araştırmanın verileri Ocak-Şubat 2019 tarihleri arasında elde edilmiştir. Belirtilen tarihte TRDİZİN’in etik kurul şartı olmaması nedeniyle de hızlıca hazırlıklar tamamlanarak araştırma sürecine

geçilmiştir. Konya'daki sosyal hizmet uzmanlarının bulunduğu 152 kişilik WhatsApp grubundan çağrıya cevap veren, araştırmaya katılmakta gönüllü olan ve son olarak sosyal yardım alanında çalışmış veya çalışmakta olan 17 sosyal hizmet uzmanına araştırmının amacı ve görüşmelerin ortalama ne kadar süreceği açıklanmıştır. Böylece aydınlatılmış onam ilkesi yerine getirilmiştir. Aydınlatılmış onam ilkesine ek olarak özerklik, gizlilik ve gizliliğin korunma ilkeleri de yerine getirilmiştir. Bu kapsamda diledikleri zaman araştırmadan ayrılacakları ve sosyal hizmet uzmanlarına ait bilgilerinin korunacağı belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aca, Z. (2018). Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardımların Yapabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Etkinliği Analizi: Bursa Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASPB). (2017). Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi Raporu. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Alaee, N., Shahboulaghi, F. M., Khankeh, H., & Kermanshahi, S. M. K. (2015). Psychosocial Challenges for Parents of Children with Cerebral Palsy: A Qualitative Study. *Journal of Child and Family Studies*, 24(7), 2147-2154.
- Arala, H. (2017). 2005-1015 Dönemi Sosyal Yardımlara Sosyolojik Bakış (Çiftlik Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, N. (2014). Sosyal Yardımlar ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi: Sivas İlinde Bir Alan Araştırması. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 16-31.
- Balta, E. (2019). Sosyal yardımların sosyo-ekonomik etkileri: Şırnak ili örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Benn, C. (1991). Social justice, social policy and social work. *Australian Social Work*, 44(4), 33-39.
- Blomberg, H., Kroll, C., Kallio, J., & Erola, J. (2013). Social workers' perceptions of the causes of poverty in the Nordic countries. *Journal of European Social Policy*, 23(1), 68-82.
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A., Keyder, Ç., & Erdem, I. (2012). *Sosyal yardım uygulamaları ve topluma yararlı faaliyet karşılığında asgari gelir desteği uygulaması*. Ankara: UNDP.
- Buz, S., Ontas, O. C., & Hatiboglu, B. (2013). Opinions of social work students from Turkey on social justice. *International Social Work*, 56(6), 724-742.

- Canbulut, T. (2017). Yoksulluk ve Yoksullukla M¼cadele Alanındaki Sosyal Politikaların Sosyal Hizmet Uzmanlarınınca Değerlendirilmesi: S¼rd¼r¼lebilir Yoksulluk. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 113-132.
- Ceren, A. (2017). Sosyal Yardımların Yönetilmesi: Kahramanmaraş Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Clark, S. (2007). Social work students' perceptions of poverty. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 16(1-2), 149-166.
- Dama, N. (2016). Türkiye'de sosyal yardımların sosyal refah üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstit¼s¼.
- Daşlı Y, (2015). Sosyal Yardımların Sorunlu Alanı: Muhtaçlık Tespiti. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 39, s.135-154.
- Daşlı, Y. (2018). Yoksullukla m¼cadele aracı olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 525-542.
- Deeming, C., & Johnston, R. (2019). From 'welfare'to 'workfare', and back again? Social insecurity and the changing role of the state. J. Evans, S. Ruane, H. Southall (Ed.), In *Data in Society: Challenging Statistics in an Age of Globalisation*, (p. 157-170). Bristol: Policy Press.
- Demirt¼rk, R. B., Bozkuş, N., Cephe, A., Aktaş, B., Afşar, S. T. ve Çıngı, H. (2011). Yoksulluk D¼zeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 29-67.
- Dodurka, B. Z. (2014). Türkiye'de Merkezi Devlet Eliyle Yapılan Sosyal Yardımlar-Çalışma Raporu. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*.
- Durmaz, O. S. (2016). Neo-liberal sosyal politika rejiminin tesisi ve AKP. *Çalışma ve Toplum*, 48(1), 143-168.
- Erdem, I. (2005). *Avrupa'da asgari gelir uygulamaları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Erdoğan, S., Nahcivan, N., Esin, M. N. (2014). *Hemşirelikte Araştırma Süreç, Uygulama ve Kritik*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Gencer, T. E. (2019). Dezavantajlı bireylerle ve marjinalize olmuş gruplarla çalışırken sosyal işlevselliği geliştirme ihtiyacı ve savunuculuk faaliyetleri. Ö. Altındağ, O. Tatlıcıoğlu, Y. Kryvenko (Ed.), *Current Problems and Approaches in Social Work* (73-83). Londra: IJOPEC Publication.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal Araştırmada Nicel Ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökbayrak, ř. (2017). Değerşen refah devletleri ve sosyal yardımlar. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 71-90.
- G¼nder, Z. (2013). Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Uygulanan Asgari Gelir Desteği Programlarının Genel Hak Kazanım Koşulları. *Sosyal Güvençe*, (3), 96-103.

- Gürler, Ö. K., Emeçi H. ve Üçdoğruk, Ş. (2018). Kamu Destekli Sosyal Yardımlar Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği. İnsan Hakları Yıllığı. Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Hothersall, S. (2010). *People, policy and practice*. Hothersalland, S., Bolger, J. (Ed.), In *Social Policy for Social Work, Social Care and the Caring Professions: Scottish Perspectives* (p. 71-88). UK: Ashgate Publishing Limited.
- Immervoll, H. (2010) 'Minimum Income Benefits in OECD Countries: Policy Design, Effectiveness and Challenges', *Social, Employment and Migration Working Paper 100*. Paris: OECD.
- İçağasıoğlu-Çoban, A., & Özbesler, C. (2009). Türkiye'de aileye yönelik sosyal politika ve hizmetler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 31-42.
- İçağasıoğlu-Çoban, A., Attepe, S., Uluocak, G. P., & Çelik, G. (2011). "Are we doing fine?" The views on poverty reduction strategies among front-line workers in the field of social assistance in Turkey. *Journal of Social Service Research*, 37(5), 469-480.
- Jessop, B. (1993). Towards a Schumpeterian workfare state? Preliminary remarks on post-Fordist political economy. *Studies in political economy*, 40(1), 7-39.
- Johnsen, J. V., & Reiso, K. H. (2020). Economic effects of workfare reforms for single mothers: Benefit substitution and labour supply responses. *The Scandinavian Journal of Economics*, 122(2), 494-523.
- Karagöl. E. T., & Dama, N. (2015). Geçmişten günümüze sosyal yardımlar. Ankara: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (Sayı 139).
- Kesgin, B. (2016). Sosyal Belediyecilik Uygulamalarında Sivil Toplum Ortaklığı. *Strategic Public Management Journal (SPMJ)*, 4, 83-94.
- Kılıç, R. ve Oral, M. A. (2017). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Tarafından Sunulan Hizmetlerde Vatandaş Memnuniyetinin Ölçülmesi: Elmalı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Örneği. *Journal of Current Researches on Educational Studies*, 7(1), 147-160.
- Koç, N., & Ökmen, M. (2015). Sosyal belediyecilik anlayışı çerçevesinde seçilmiş belediyelerin sosyal bütçelerinin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 168, 69-84.
- Kolmar, M. (2007). Beveridge versus Bismarck public-pension systems in integrated markets. *Regional Science and Urban Economics*, 37(6), 649-669.
- Korkat, M. (2013). Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Önemi (Kars İli Örneğinde Bir İnceleme). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Krumer-Nevo M., Lev-Wiesel, R. (2005). Attitudes of social work students toward clients with basic needs *Journal of Social Work Education*, 41(3), 545-556.
- Krumer-Nevo, M. (2016). Poverty-aware social work: A paradigm for social work practice with people in poverty. *British Journal of Social Work*, 46(6), 1793-1808.
- Lavee, E., & Strier, R. (2018). Social workers' emotional labour with families in poverty: Neoliberal fatigue?. *Child & Family Social Work*, 23(3), 504-512.
- Mantle, G., & Backwith, D. (2010). Poverty and social work. *British Journal of Social Work*, 40(8), 2380-2397.

- Metin, O. (2011). Sosyal politika açısından AKP donemi: sosyal yardım alanında yaşananlar. *alışma ve Toplum*, 1(28), 179-200.
- Miller, D. P., Bazzi, A. R., Allen, H. L., Martinson, M. L., Salas-Wright, C. P., Jantz, K., ... Rosenbloom, D. L. (2017). A social work approach topolicy: Implications for population health. *American journal of public health*, 107(3), 243-249.
- Mosse, P. (2018). Steering from bismarck to beveridge: the french experience. *Revista Brasileira em Promoo da Saúde*, 31(4), 1-7.
- Neeraj, S. Y. (2020). Can Workfare and Income Guarantees Serve as Poverty Reduction in Developing Countries?. *Sustainable Humanosphere*, 16(1), 1102-1110.
- oğlmuş, S. (2011). Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kltru. *Sosyal Politika alışmaları Dergisi*, 26(26), 83-96.
- oksz, D. (2010). Sosyal Yardımların Koordinasyonu Sorunu. Yayınlanmamış Yuksek Lisans Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitsu.
- Reamer, G. (2018). *Sosyal Hizmet ve Değerleri*. Ankara: NikaYayınevi.
- Reeser, L. C., & Epstein, I. (1987). Social Workers' Attitudes toward Poverty and Social Action: 1968-1984. *Social Service Review*, 61(4), 610-622.
- Rehner, T., Ishee, J., Salloum, M., & Velasques, D. (1997). Mississippi social workers' attitudes toward poverty and the poor. *Journal of social work education*, 33(1), 131-142.
- Saar-Heiman, Y., Lavie-Ajayi, M., & Krumer-Nevo, M. (2017). Poverty-aware social work practice: Service users' perspectives. *Child & Family Social Work*, 22(2), 1054-1063.
- Sheiman, I. (1997). From Beveridge to Bismarck: Health. In *Innovations in Health Care Financing: Proceedings of a World Bank Conference, March 10-11, 1997* (Vol. 365, p. 65). World Bank Publications.
- Swailles, V. (2019). From Welfare to Workfare-But is it Really Fair? Leeds: Leeds Beckett University.
- şahin, F. (2000). *Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal refah politikasının surelerine katılımı*. Ankara: Aydınlar Matbaası.
- şener , (2010). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)-Politika Notu.
- Temel, H. Y (2016). Türkiye'deki Sosyal Yardımların Yoksulluğu Azaltmadaki Rolü (Manisa İli rneği). Yayınlanmamış Yuksek Lisans Tezi, Denizli Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitsu.
- Topuz, S., & zkan, Y. (2017). Sosyal yardım ve inceleme görevlilerinin sosyal yardım alanına ilişkin görüşleri ve kanıtla dayalı uygulama ile ilişkisi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 169-189.
- Torring, J. (1999). Workfare with welfare: Recent reforms of the Danish welfare state. *Journal of European Social Policy*, 9(1), 5-28.
- Tuncay, T ., & Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet gclendirmeyle retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-70.
- Uluğtekin, S. (2004). ocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

- Uluğtekin, S. (2011). Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporlarının Yeri ve Önemi. S. Hançerli, B. Sevinç, C. Gürer (Eds). Suça Sürüklenen Çocuklar ve Mağdur Çocuklar (s.211-230). Ankara: SABEV Yayınları.
- Uluğtekin, S., Baykara Acar, Y. ve Cankurtaran Öntaş, Ö. (2004). Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporları (SİR) ve Gözetim Raporlarının Yeri. *TBB Dergisi*, 53, 35-44.
- Vidra, Z. (2018). Hungary's punitive turn: The shift from welfare to workfare. *Communist and Post-Communist Studies*, 51(1), 73-80.
- Weiss, I., & Gal, J. (2007). Poverty in the eyes of the beholder: Social workers compared to other middle-class professionals. *British Journal of Social Work*, 37(5), 893-908.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, A., Aksanyar, Y., & Güler, T. (2018). Sosyal yardım olgusu ve Türkiye'de Şartlı Sosyal Yardım Uygulamaları. *EKEV Akademi Dergisi* 22, (73), 595-612
- Yılmaz, A., Aksanyar, Y., & Güler, T. (2019). Yoksullukla mücadelede çağdaş bir yöntem olarak istihdam bağlantılı şartlı sosyal yardımlar: Küresel bir analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (59), 105-122.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zengin, E., Şahin, A., & Özcan, S. (2012). Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 133-142.

Çay, M. ve Daşbaşı, S. (2020). Kanıta dayalı uygulama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1514-1546.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 06.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 16.09.2020

KANITA DAYALI UYGULAMA ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI¹

The Adaptation of the Evidence Based Practice Scale into the Turkish Language: Validity and Reliability Study

Murat ÇAY*

Serap DAŞBAŞ**

* Öğretim Görevlisi, Dr, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, muratcay@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4659-4687

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, serapdasbas@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0969-6393

ÖZET

Kanıta dayalı uygulama, mesleki uygulamalarda karar verirken mümkün olan en iyi araştırma kanıtlarının deneyim ve müracaatçının beklentileriyle bütünleştirerek kullanılmasını ifade eden bir yaklaşımdır. Kanıta dayalı uygulamaya dair tutumlar ve kanıtlara erişim için gerekli bilgiye sahip olunması kanıta dayalı uygulamanın ortaya konması açısından büyük öneme sahiptir. Çalışmanın temel amacı kanıta dayalı uygulama bilgi, tutum ve kullanımını ölçen, 4 alt boyutu (gelecekte kullanım, tutum, bilgi, kişisel kullanım) bulunan, Kanıta Dayalı Uygulama Ölçeğini Türkçeye uyarlamaktır. Ölçek Türkçeye uyarlanırken geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması amacıyla; yapı geçerliği için doğrulayıcı faktör analizi, ölçütsel geçerliği için eş zamanlı ölçekler ile korelasyon katsayısı, iç tutarlılığın analizi için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı, madde toplam puan analizi, zamana karşı değişmezliği belirlemek için ön test- son test yapılarak Pearson momentler çarpımı, Intra Class korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için toplamda en az bir yıldır aktif olarak çalışan 533 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Yapılan analizler neticesinde kaynak ölçekte yer alan 4 maddenin hedef kültür ile uyumlu olmadığı anlaşılarak uyarlanan ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç olarak sosyal hizmet uzmanlarının kanıta dayalı uygulama bilgi, tutum ve gelecekte ve kişisel kullanımını ölçen Kanıta Dayalı Uygulama Ölçeği'nin geçerliği ve

---

¹ Bu çalışma "Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kanıta Dayalı Uygulama Bilgi, Tutum ve Kullanımının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi" isimli doktora tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

güvenirliliği sağlanarak Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin, kanıta dayalı uygulamanın irdelendiği çeşitli çalışmalarda ve sosyal hizmet uzmanlarının yer aldığı örneklerde kullanılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kanıta dayalı uygulama, kanıta dayalı uygulama ölçeği, sosyal hizmet

ABSTRACT

Evidence-based practice is an approach that expresses the best possible evidence of research and the integration of experience and client expectations when making decisions in professional practice. Attitudes towards evidence-based practice and having the necessary information to access evidence is crucial to implementing evidence-based practice. The main purpose of this study is to adapt the Evidence Based Practice Scale, which measures evidence-based practice knowledge, attitude and use, and has 4 sub-dimensions (future use, attitude, knowledge, personal use) to Turkish. In order to ensure validity and reliability while the scale is adapted to Turkish; Confirmatory factor analysis for construct validity, simultaneous scales and correlation coefficient for criterion validity, Cronbach Alpha reliability coefficient for internal consistency analysis, item total score analysis, and pretest-posttest to determine time invariance, Pearson moments multiplication, Intra Class correlation coefficient was used. A total of 533 social workers who have been actively working in the field for at least one year have been reached for validity and reliability studies. As a result of the analyzes, it was understood that 4 items in the source scale are not compatible with the target culture. These items were removed from the adapted scale. As a result, Evidence Based Practice Scale's validity and reliability was provided and it adapted to Turkish. It is recommended to use the scale in various studies examining the evidence-based practice and in the samples that include social workers.

Key words: Evidence based practice, evidence based practice scale, social work

GİRİŞ

Kanıta Dayalı Uygulama (KDU) fikrinin kökenleri tıp alanına dayanmaktadır. Kanıta dayalı tıp, klinik uygulama ve karar verme sürecinde ana paradigma haline gelmiştir. KDU tıptan, diş hekimliği, hemşirelik, fizyoterapi gibi diğer sağlık alanlarına yayılmıştır. Buna ek olarak KDU sosyal hizmet, denetimli serbestlik, insan kaynakları yönetimi gibi alanlarda da savunulmakta ve benimsenmektedir (Biesta, 2007). Bugün KDU kavramı psikoloji, sosyal hizmet ve hemşirelik de dahil olmak üzere birçok disiplin içinde yer almaktadır (Brownson vd., 2017).

KDU, sosyal hizmet uygulamalarının kanıt temelinde yapılandırılmasını ifade etmekte ve mesleki uygulamalarda mümkün olan en iyi kararları, eylemleri ve hizmetleri garanti etmek için mevcut en iyi araştırma sonuçlarından, kanıtlardan yararlanılan süreç olarak tanımlanmaktadır. Verilen mesleki kararların etkinliği açısından uygulamanın kanıt üzerinden yürütülmesi oldukça önemlidir (Erbay, 2017). KDU sosyal hizmet uzmanının, bir değerlendirme yapmak, bir müdahale planı geliştirmek ve müdahale planını değerlendirmek için müracaatçının istek ve değerleri ile mevcut en iyi araştırma sonucunu mesleki deneyimlerinde göz önüne alınacak bir biçimde değerlendirmeyi içeren bir süreçtir (Teater ve Chonody, 2018).

KDU, profesyonel karar almada mevcut en iyi bilimsel kanıtların bilinçli, mantıklı ve açık kullanımını teşvik ederek daha etkili sosyal hizmet müdahalesine teşvik eden yeni bir paradigmadır (Howard vd., 2003).

Son yıllarda sosyal hizmetin pek çok alanında daha fazla araştırmalardan faydalanılmasına rağmen uygulamada karar verme esnasında kanıtlardan nadiren faydalanılmaktadır (Armstrong vd., 2006). Sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada KDU'dan nadir bir biçimde yararlandığı, uygulamada ihtiyaç duydukları bilgileri daha çok meslektaş, süpervizör vb. kişilerden elde ettikleri görülmektedir (Polat 2007, Özkan ve Gökçearslan Çifci, 2012). Sosyal hizmet uzmanları, genellikle teşvik edilmelerine rağmen veya KDU'yu kullanmalarına rağmen araştırma kanıtlarını mesleki uygulamalara dahil etmemektedir (Bledsoe vd., 2007; Mullen, Bledsoe ve Bellamy, 2008; National Social of Social Workers, 1999; Rosen, 2003; akt. Rice vd., 2010). Teater ve Chonody (2018)'nin Amerika Birleşik Devletleri merkezli sosyal hizmet uzmanlarının (N = 152) sosyal hizmet eğitiminin KDU'ya katılmaya ne ölçüde hazırladığını, KDU'ya yönelik tutumu, KDU'ya erişimi ve güveni araştırdığı çalışmada, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu KDU'nun kullanılmasının önemli olduğunu ve sosyal hizmet müfredatının ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna rağmen katılımcıların üçte birinden fazlası KDU'nun uygulanmasının zor olduğunu bildirmişlerdir. Bir başka araştırmada ise Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı kurumlardaki sosyal hizmet uzmanlarının büyük çoğunluğu (%87), KDU'nun uygulanmasında en büyük engel olarak zamanın eksikliğini gerekçe göstererek, çok azının KDU'ya dâhil olduğunu ancak KDU'nun yararlı bir fikir olarak gördüklerini belirtmektedir (Edmond vd., 2006). İsveç'teki bir üniversite hastanesinde çalışan tıbbi sosyal hizmet uzmanlarına yönelik yapılan başka bir araştırmada ise sosyal hizmet uzmanlarının KDU'ya karşı çok olumlu tutumları olduğunu, ancak bunların çok azının sistematik olarak uygulamaya dâhil edildiğini belirtmektedir (Heiwe vd., 2013). Scurlock-Evans ve Upton (2015) bazı sosyal hizmet uzmanlarının KDU'nun değeri konusunda emin olmadıklarını ya da sosyal hizmet için uygun olmadığını düşünmelerine rağmen, sosyal hizmet uzmanlarının önemli bir kısmının KDU'ya karşı olumlu tutumlar sergilediği sonucuna varmışlardır.

Bilgi, beceri, tutum ve uygulama, KDU'nun temel taşıdır (Estabrooks, 2003, Koehn ve Lehman, 2008). KDU'yla ilgili tutumlar ve bilgi düzeyi KDU'nun gelecekte kullanıp kullanılmayacağıyla ilgili bilgiler verebilmektedir (Gerrish vd.,2008). Alan yazında yapılan araştırmalara bakıldığında pek çok araştırmacı KDU konusunu irdelerken

KDU'yu bilgi, beceri ve tutum boyutlarıyla ele aldığı görülmektedir (Aarons, 2004; Bearman, Wadkins, Bailin, ve Doctoroff, 2015; Beidas ve Kendall, 2010; Booyesen, de Gouveia, Tanga, Mbecke, ve Manomano, 2019; Buchanan, Siegfried, ve Jelsma, 2016; Çelen, 2018; Glegg ve Holsti, 2010; Gudjonsdottir, Arnadottir, Gudmundsson, Juliusdottir, ve Arnadottir, 2017; Leung, Trevena, ve Waters, 2014; Malik, McKenna, ve Plummer, 2015; Mollon vd., 2012; Olatunbosun, Edouard, ve Pierson, 1998; Parrish ve Rubin, 2011). Yapılan araştırmalar insanlara hizmet sunan profesyonellerinin tutum, beceri ve bilgilerinin KDU'nun yerine getirilmesinde önemli rolünün olduğunu belirtmektedir (Barratt, 2003; Booth, Booth, ve Falzon, 2003; Burke ve Early, 2003; LaMendola, Ballantyne ve Daly, 2009).

KDU'nun sosyal hizmette daha nitelikli bir biçimde yer alması için araştırmacıların ve ilgililerin bunu kolaylaştırma sorumluluğu vardır. Kolaylaştırmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve çalışmaların genişletilebilmesi, derinleştirilmesi için KDU'larla ilgili duyuların, düşüncelerin, tutumların ve davranışların bilinmesi gerekmektedir. KDU'ya yönelik sosyal hizmet uzmanlarının tutum ve bilgi birikiminin tutarlı bir şekilde ölçülmesini sağlamak için güvenilir ve geçerlilik önlemlerinin alınması gereklidir (Harrington, 2009:13). KDU arzu edilen iyi, güncel, nitelikli uygulamayı desteklemektedir. Müracaatçı açısından en iyi uygulamanın verilmesinin bilimsel kanıtlarla mümkün olduğu aşıkardır. Bu durumda KDU sosyal hizmetin bilim olma özelliğini vurguladığı ve bilimsel bir disiplin, meslek olmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. KDU'nun kullanılmasının gerekliliği halihazırda sosyal hizmet mesleğinin etik ilke ve değerleri içerisinde de yer almaktadır. Bu durum KDU'nun gözden kaçırılmaması gereken bir öneme haiz olduğuna işaret etmektedir. Yapılan bu çalışma KDU'nun daha iyi anlaşılmasını sağlayarak sosyal hizmet meslek ve disiplinine önemli katkılar vereceği düşünülerek gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma Kanıta Dayalı Uygulama Ölçeği (KDUÖ)'nin Türkçeye uyarlanması amacı taşımaktadır. Çalışma neticesinde ortaya çıkacak ölçeğin kanıta dayalı uygulama konusunda sosyal hizmet alanında araştırma yapmak isteyen araştırmacılar tarafından kullanılacağı öngörülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel, tarama modelinde, zamanla ilişkisine göre kesitsel bir araştırmadır. Tarama tipi araştırmalarda çok sayıda insanın geçmişi, davranışları, inançları veya tavırları hakkında bilgi toplamak için yazılı bir anket formu veya resmi görüşme

kullanılır. Çok sayıda insana kısa sürede onlarca soru sorulan tarama tipindeki araştırmalarda araştırmacı insanların nasıl tepki verdiklerini görmek için bir durumu ya da koşulu değiştirmez, sadece aynı soruların sorulduğu çok sayıda insandan gelen yanıtları dikkatle kayda almaktadır (Neuman, 2009).

Veri Toplama Araçları

Kanıtı Dayalı Uygulama Ölçeği (KDUÖ): Johnston ve arkadaşlarının (2003) tıp fakültesi öğrencilerinin KDU bilgi ve kullanımını ölçmek amacıyla oluşturduğu 26 ölçek maddesi Mathiesen ve Hohman (2013) tarafından sosyal hizmete adapte edilerek ve yorumlanarak ortaya çıkan 32 maddelik form lisans ve lisansüstü sosyal hizmet bölümü öğrencilerine, sosyal hizmet uzmanlarına ve sosyal hizmet uzmanı alan eğitimcilerine uygulanmıştır. Mathiesen ve Hohman (2013) lisans ve lisansüstü sosyal hizmet öğrencilerine (n = 134) ve alan eğitimcilerine (n=50) uyguladığı bu çalışmada KDUÖ'nün 4 faktörü olarak iyi güvenilirlik göstermiş, toplam güvenilirlik ise 0,86 olarak bulunmuştur. KDUÖ'nün 4 alt boyutu (kanıta dayalı uygulama bilgisi, tutumu, kişisel kullanım ve gelecekte kullanım) bulunmaktadır. Kaynakta yer alan maddeler altılı likert tipindedir.

Bilgi Okuryazarlığı Özyeterlik Ölçeği (BOÖÖ): Kurbanoğlu ve Akkoyunlu (2006) tarafından geliştirilen 40 maddelik Bilgi Okuryazarlığı Özyeterlik Ölçeği Demiralay (2008) tarafından anket geliştirme sürecinde 28 maddeye düşürülmüştür. Ölçeğin, bilgi ihtiyacını tanımlama; arama stratejisini başlatmak; kaynakları bulma ve erişme; bilgiyi değerlendirme ve anlama; bilgiyi yorumlama, sentezleme ve kullanma; bilgi iletişim; ürün ve sürecin değerlendirilmesi olarak yedi alt boyutu bulunmaktadır. Yedili Likert tipinde olan ölçeğin puanlaması ise 'Neredeyse Her Zaman Doğru=7', 'Genellikle Doğru=6', 'Sık Sık Doğru=5', 'Bazen Doğru=4', 'Nadiren Doğru=3', 'Genelde Doğru Değil=2', 'Neredeyse Hiç Doğru Değil=1' şeklinde yapılmaktadır. Ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Yürütülen bu araştırmada bu 28 maddelik bilgi okuryazarlığı özyeterlik ölçeği kullanılmış olup kullanım için araştırmacıdan gerekli izin alınmıştır. Demiralay tarafından 28 maddelik olarak düzenlenen ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,92'dir.

Çalışma Grubu

Alan yazında gerekli istatistik testlerin yapılabilmesi için örneklem büyüklüğünün ölçek madde sayısının 10 katı kadar olmasının doğru sonuçlar vereceği belirtilmektedir (Akgül, 1997, Tavşancıl, 2006). Buna dayanarak KDUÖ'nün

yapı/kavram geçerliği için 377, ölçütsel geçerlilik için 125 ve zamana karşı değişmezlik (test tekrar test yöntemi) için 30 kişiye ulaşılmıştır. Toplamda sosyal hizmet alanlarında en az bir yıldır aktif olarak çalışan 533 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında toplanan tüm veriler internet tabanlı hazırlanan formlar aracılığıyla Mart- Nisan 2019 aylarında, yaklaşık 50 gün içerisinde toplanmıştır. Veriler toplanırken hazırlanan internet formlarının ilk bölümlerinde bilgilendirilmiş gönüllü onam formuna yer verilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirmesi SPSS 25 ve LISREL 8.80 programları ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde parametrik ya da parametrik olmayan testlere karar verilirken normal dağılım testi yapılmıştır.

KDUÖ ait alt boyutlarının puanlarına ve ölçek toplam puanına ait Skewness ve Kurtosis değerleri göz önünde tutulmuştur. KDUÖ'nin toplam ve alt boyutlarına ait Skewness ve Kurtosis değerleri -1 ile +1 arasındadır. Alan yazında verilerin normal dağılımı için Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1 ile +1 (Hair, Black, Babin, ve Anderson, 2013), +1,5 ile -1,5 (Tabachnick vd., 2007) veya +2,0 ile -2,0 (George ve Mallery, 2016) arasında olması gerektiği belirtilmektedir. Tüm bunlara göre verilerin normal dağıldığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde parametrik testler kullanılmıştır.

Dil ve Kültür Uyarlaması:

Dünya Sağlık Örgütü tarafından birçok araştırma neticesinde ölçek uyarlama ve çeviri sürecini şu basamaklara indirgenmiştir (Çapık vd., 2018; WHO 2017): 1. Çeviri, 2. Semantik (anlamsal) açıklamalar, 3. Uzman Paneli, 4. Geri Çeviri, 5. Pilot Uygulama ve Bilişsel İnceleme, 6. Son Sürümün Elde Edilmesi, 7. Dokümantasyon. Yürütülen bu çalışmada ölçeğin dil ve kültür uyarlamasını gerçekleştirmek için bu basamaklar kullanılmıştır.

Çeviri: Çeviri aşamasında birebir çeviri yerine kavramsal eşdeğerliliğin hesaplanmasına, maddelerin daha az kelime ile ifade edilmesi gibi hususlara dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Çevirinin iki çevirmen tarafından bağımsız bir

biçimde yapılması önerilmektedir (Çapık vd., 2018). Ölçeği çevirisini yapacak kişilerin International Test Commission-ITC (2018)'nin de önerdiği gibi her iki dildeki kültürel, psikolojik ve gramer farklılıkları dikkate alabilecek kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Bu nedenle ölçeğin çevirisi sosyal hizmet alanında ABD ve İngiltere'de doktora eğitimi yapan, Türkçe ve İngilizceye hâkim, her iki kültürü bilen ve sosyal hizmet alanına hâkim olduğu düşünülen kişiler tarafından birbirinden bağımsız bir şekilde yapılmıştır. Daha sonra her iki çeviri birbiriyle karşılaştırılmıştır. Çeviri yapan kişiler ile ortak bir çalışma yapılarak çevirinin son hali verilmiştir.

Semantik Açıklamalar Ölçeklerin bir başka dile uyarlanması-adaptasyonu birebir çeviri yapılması anlamına gelmemektedir. Ölçeklerin uyarlanması kaynak ölçekte yer alan ifadelerin aynı anlama gelecek şekilde hedef dile ve kültüre uyarlanması-adaptasyonu anlamına gelmektedir. Bu nedenle kaynak ölçekte yer alan bazı ifadelerin hedef dile adaptasyonu-uyarlanması sırasında değiştirilmesi kaçınılmazdır (Çapık vd., 2018). Çeviri sonrasında uyarlanma yapılması ve gözden geçirilmesi ve gerekli değişikliklerin yapılması gereklidir (Karakoç ve Dönmez, 2014). ITC (2018) ve Scholz (2011)'un önerdiği gibi kaynak dilde yer alan ifadeler hedef dile çevrildikten sonra bazı ifadeler anlamsal yönden irdelenerek ölçekte yer alan maddeler değerlendirilerek cümlelerin anlamları hakkında karara varma yoluna gidilmiştir. Anlamsal eşitliği sağlamak için değişikliğe gidilmesi gereken ifadeler ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Uzman Paneli: Çevirideki yetersiz ifadeleri, kavramları tanımlamak ve iki dil arasındaki tutarsızlıkları değerlendirmek bu basamağın temel amacını oluşturmaktadır. Bu basamakta uzmanlar;

1. Kaynak ölçekte yer alan ifadelerin çevrilmek istenen dilde aynı anlama gelip gelmediği, cümlelerin birden fazla anlamı olup olmadığı, gramer hataları ve anlamsal eşdeğerliliğini,
2. Kültürel olarak maddelerin anlam değiştirip değiştirmediğini,
3. Çevrilen maddelerin hedef gruba uygun olup olmadıklarını,
4. Çevrilen maddelerin yeni kültürde aynı kavramı sorgulayıp sorgulamadığını inceleyin (Borsa, Damásio, ve Bandeira, 2012; Çapık vd., 2018).

Uzman panelinde yer alan uzmanların ilgili dilleri, kültürleri, ölçeğin içeriğini ve ölçek uyarlama yöntemlerini bilmesi gerektiği belirtilmektedir (Çapık vd., 2018). Bu aşamada uzmanlar yetersiz ve belirsiz maddeleri değiştirebilir veya çıkartabilir. Bu adımdaki amaç, çevirinin yetersiz ifadelerini / kavramlarını ve ileriye dönük çeviri ile

varsa soruların mevcut veya karşılaştırılabilir önceki sürümleri arasındaki tutarsızlıkları tespit etmek ve çözmektir. Uzman paneli bazı kelimeleri veya ifadeleri sorgulayabilir ve alternatifler önerebilir (WHO, 2017).

Yürütülen bu çalışmada uzman paneli aşamasında kaynak ölçekte yer alan maddeler ve bu maddelerin altında hedef dildeki çevirileri yer alacak bir biçimde uzman değerlendirme formu oluşturulmuştur. Formda ayrıca maddelerin düzeltilmesi düşünülüyorsa maddeyle ilgili önerilerin yazılabileceği bir alan bırakılmıştır. Oluşturulan bu form elektronik posta yoluyla, ölçeğin ve çalışmanın amacının yer aldığı bir bilgilendirmeye sosyal hizmet alanında doktor öğretim üyesi 9 uzmana ulaştırılmıştır. Alınan geri bildirimler aracılığıyla ölçek hakkında uzman raporu oluşturulmuştur. Elde edilen rapor ve geri bildirimler tez izleme komitesi üyeleri ile gerçekleştirilen panelde ortak bir değerlendirmeye alınmıştır. Gerçekleştirilen panel neticesinde ölçeğin tartışmalı maddeleri yeniden değerlendirilmiştir.

Uzman panelinde ölçekte yer alan 26. ve 27. maddelerin ölçeğin uyarlanmak istenen kültüre ve/veya topluma uygun olmadığı tartışılmıştır. Bu iki maddenin ölçekten çıkarılıp çıkarılmayacağına kararının geçerlik ve güvenilirlik için veri toplama aşamasından sonra elde edilen istatistiki değerlere göre karar verilmesinin daha uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Geri Çeviri: Uzmanlardan alınan geri bildirimler ve tez izleme komitesi üyeleri ile yapılan panel neticesinde elde edilen ölçek İngilizce ve Türkçeyi iyi derecede bilen iki kişi tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Ölçeğin geri çevrilmiş hali ölçek sahibine gönderilmiş, anlamsal farklılıklar tartışılarak çalışmanın devam etmesi için tekrar onayı alınarak ölçeğin uyarlanması için diğer aşamalara devam edilmiştir.

Pilot Uygulama ve Bilişsel İnceleme: Bu aşamada ölçekte yer alan maddelerin anlaşılabilirliğine yönelik bir ön uygulama gerçekleştirilmesi gerektiği, her bir maddenin tüm katılımcılar açısından aynı şekilde anlaşılıp anlaşılmadığına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Çapık vd., 2018). Ölçeğin pilot uygulaması ve bilişsel incelemesi alanda aktif olarak çalışan 20 sosyal hizmet uzmanı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan maddeler birebir görüşülen sosyal hizmet uzmanlarına tek tek okunarak ne anlam ifade ettiği değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Bu aşamada yapılan pilot uygulamada ölçekte herkes için farklı bir anlam ifade eden, anlaşılmayan bir maddenin olmadığı görülmüştür.

Son Sürümün Elde Edilmesi, Dokümantasyon: Dil ve kültür uyarlanmasına ilişkin tüm aşamalar dikkatli bir biçimde gerçekleştirildikten sonra ölçeğin son sürümü elde edilmiştir.

Geçerlik

Bir ölçeğin standart bir ölçme aracı olabilmesi için ölçüm değerlerinin kararlılığının bir göstergesi olan “güvenirlilik” ve ölçmeyi amaçladığı özelliği doğru ölçebilme derecesinin göstergesi olan “geçerlik” olarak nitelendirilen iki temel niteliğe sahip olması gerekmektedir (Ercan ve Kan, 2004; Karakoç ve Dönmez, 2014). Yapılan bu çalışmada uyarlanmak istenen ölçeğin geçerliğini sağlamak için Tablo 1’de yer alan istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

Tablo 1. Geçerlik İçin Kullanılacak Yöntemler.

Geçerlik Yöntemi	Geçerlik Yöntemi İçin Yapılan İstatistikler
Yapı/Kavram Geçerliği	Doğrulayıcı Faktör Analizi
Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) Geçerliği	Eşzamanlı (Benzer) Ölçekler ile Korelasyon Katsayısı Analizi

Yapı/Kavram Geçerliği: Ölçekte yer alan soruların istenilen özellikleri ne derece doğru ölçtüğü sorunu yapı geçerliğiyle ilgilidir. Ölçeğin yapı geçerliliği ölçeğin ölçtüğü niteliklerin neler olduğunu ve ölçeğin uygulandığı kişilerin aldığı puanların ne anlama geldiğini araştırmak için değerlendirilir (Erkuş, 2003). Bu çalışmada ölçeğin yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile gerçekleştirilmiştir. DFA bir ölçeğin faktör yapısını incelemek için kullanılmaktadır (Çapık, 2014). Temelde, birbiri ile bağlantılı değişkenleri belli bir kümede bir araya getirmeye yarayan faktör analizi yöntemi yapı geçerliği için daha sıklıkla kullanılır (Aksayan vd., 2002). DFA kendi başına bir araştırma yöntemi olarak nitelendirilen yapısal eşitlik modellemesinin (YEM) bir çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır (Şimşek, 2007).

Yapı geçerliliğinde faktör analizinin yürütülebilmesi için örneklem büyüklüğünün belirli bir düzeyde olması gereklidir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Testi örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığını bildirmektedir. KMO test sonucunun 0,50’den büyük olması durumunda faktör analizi yapılabileceği belirtilmektedir (Cerny ve Kaiser, 1977; Kaiser, 1974; Çam ve Baysan Arabacı, 2010). Yapı/Kavram geçerliği sosyal hizmet alanlarında aktif bir şekilde en az bir yıldır çalışan toplam 377 sosyal hizmet uzmanından toplanan veriler ile değerlendirilmiştir.

Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) Geçerliği: Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) geçerliğinde ölçekten elde edilen puanlarla belirlenen kriter arasında ölçeğin

etkinliğini belirlemek amacıyla gelecekteki veya o andaki ilişki incelenir (Ercan ve Kan, 2004). Geçerliliğin kanıtlanması için yeni ölçme aracıyla benzer yapıları ölçen başka bir ölçme aracı ya da ölçüm sonucu ile ilişkisinin incelenmesi gereklidir. Araştırmacı geliştirdiği ya da uyarladığı ölçme aracının ilişkili olduğu diğer ölçümlere (kriter) ait verileri bu süreçte toplar. Toplanan verilerin istatistiksel analizler (korelasyon katsayısı, regresyon denklemi) geçerliliğin kanıtı olarak kullanılmaktadır (Güngör, 2016).

Bu çalışmada ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) geçerliliğinin sağlanması amacıyla yönelik uyarlanmak istenen ölçekle birlikte 28 maddelik Bilgi Okuryazarlığı Özyeterlik Ölçeği (BOÖÖ) uygulanmıştır. Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) geçerliliği sosyal hizmet alanlarında aktif bir şekilde en az bir yıldır çalışan toplam 125 sosyal hizmet uzmanından toplanan veriler ile değerlendirilmiştir. Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) geçerliliğini sağlamak amacıyla BOÖÖ ve KDUÖ ile Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Güvenirlilik

Ölçeğin hatalardan arınık bir biçimde ölçüm yapabildiği, verileri doğru bir biçimde topladığı ve yenilenebilir bir ölçek olup olmadığını anlamak için ölçeğin güvenilirliği değerlendirilir (Aksayan ve Gözüm, 2002; Erkuş, 2003; Gözüm ve Aksayan, 2003). Yürütülen bu çalışmada ölçeğin güvenilirliğine ilişkin güvenilirlik yöntemleri ve bu yöntemleri için yapılan istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Güvenirlilik İçin Kullanılacak Yöntemler.

Güvenirlilik Yöntemi	Güvenirlilik Yöntemi İçin Yapılan İstatistikler
İç Tutarlılık	Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayısı
	Madde Toplam Puan Analizi
	Guttman Güvenirlilik Katsayıları
Formun Tekrarı Yöntemi	Spearman–Brown Güvenirlilik Katsayıları
	Pearson Momentler Çarpımı, Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı

İç Tutarlılık: Bu çalışmada Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) geçerliliğinin sağlanması amacıyla Cronbach Alfa değerleri göz önünde tutularak güvenilirlik katsayısı ve madde toplam puan analizi değerlendirilmiştir. Sosyal bilimlerde ve psikolojik kavramsal yapıları ortaya çıkarmayı amaçlayan ölçeklerde, yetenek ve beceri ölçen testlerde Cronbach Alpha değerinin alt düzeyinin 0,70 olması beklenmektedir (Cronbach, 1951; Çam ve Baysan Arabacı, 2010).

Formun Tekrarı Yöntemi: Formun tekrarı yöntemi aynı denek grubuna aynı koşullarda, önemli derecede hatırlamaları önleyecek kadar uzun, fakat ölçülecek özellikte önemli değişmeler olmasına izin vermeyecek kadar kısa bir zaman aralığında, bir ölçme aracının, iki kez uygulanmasıdır (Ercan ve Kan, 2004; Özçelik, 1981). Bu çalışmada formun tekrarı yöntemi için KDUÖ sosyal hizmet alanlarında en az bir yıldır aktif olarak çalışan 30 sosyal hizmet uzmanının katılımı sağlanmıştır. İlk uygulamadan sonra yaklaşık on beş gün sonra aynı sosyal hizmet uzmanlarına ölçek tekrar uygulanarak elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etiği

Araştırma öncesinde Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (9/10/2018 tarihli, 1518 sayı numaralı) onay alınmıştır. Araştırmaya katılacak tüm sosyal hizmet uzmanlarına araştırmanın amacı açıklanarak araştırmanın süreci hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcıların istedikleri zaman araştırmadan ayrılacakları belirtilmiş ve elde edilen verilerin gizliliğinin korunacağı vurgulanmıştır. Bu amaçlarla bilgilendirilmiş gönüllü onam formu çevrimiçi internet tabanının ilk sayfasına konulmuştur. Katılımcılar araştırmacılara devam butonuna basmaları durumunda Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu'nu okudukları ve kabul ettikleri ifade edilmiştir. Araştırmacıların isterlerse araştırma sorularına cevap verirken cevaplamayı bırakıp çıkabileceği de araştırmanın başında katılımcılara belirtilmiştir.

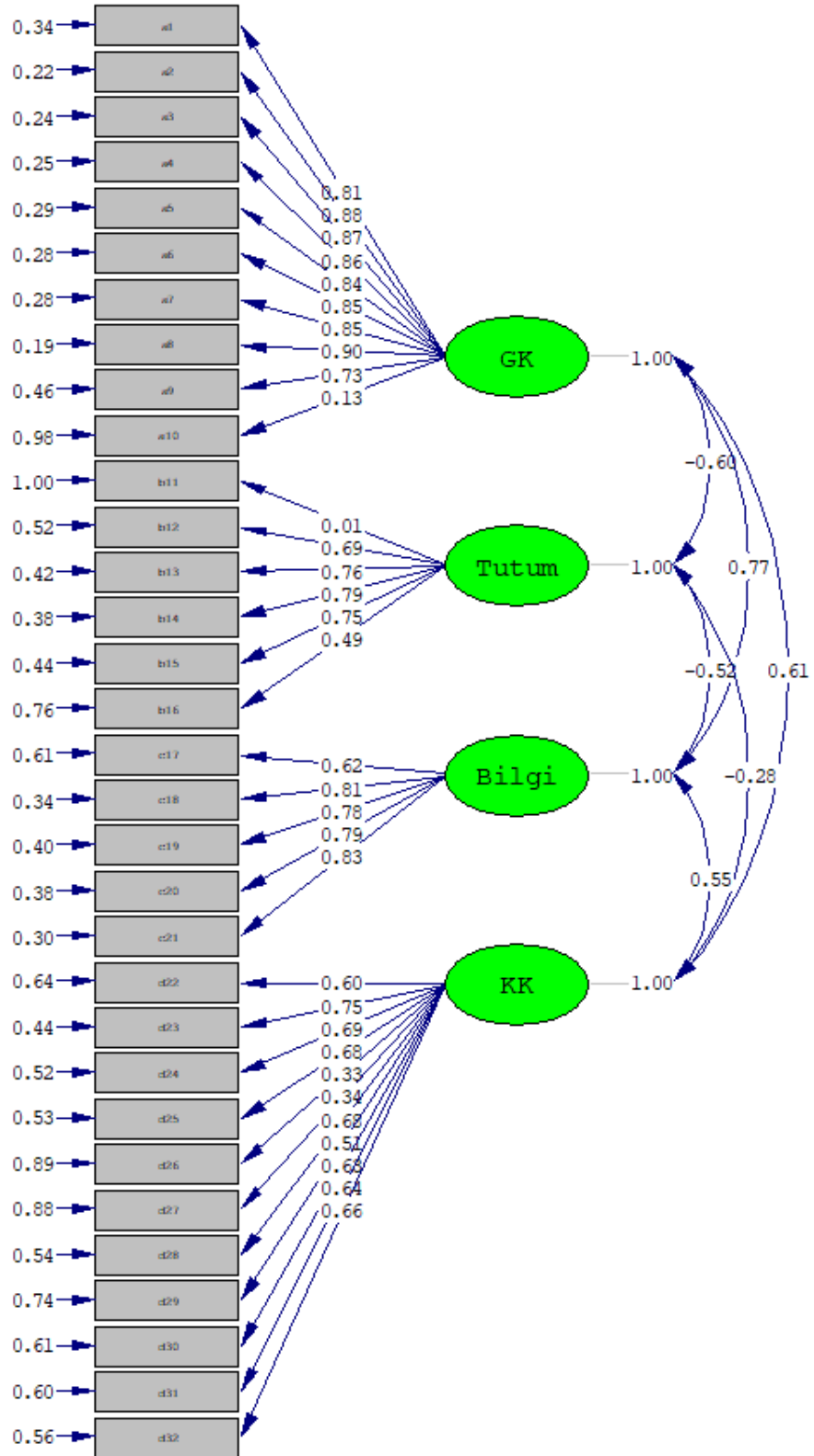
BULGULAR

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Yapı/Kavram Geçerliğine İlişkin Bulgular

Ölçeğin yapı geçerliğini değerlendirmeden önce örneklem yeterliliğini değerlendirebilmek için yapılan Kaiser Meyer Olkin (KMO) ve Barlett's Testi'ne göre KMO değerinin 0,928; Barlett değerinin 8680,548 bulgusuna ulaşılmıştır. Bartlett testinin anlamlı çıkması ve KMO değeri 0,60'dan yüksek olması elde edilen tüm verilerin faktör analizi için uygunluğunu ifade etmektedir (Cerny ve Kaiser, 1977; Kaiser, 1974; Büyüköztürk, 2002).

Şekil 1. KDUÖ'nün Birinci Düzey DFA Sonuçlarına İlişkin Standardize Edilmiş Değerlere Ait Bulgular (Model 1).

Chi-Square=2365.93, df=458, P-value=0.00000, RMSEA=0.105

Tablo 3. KDUÖ'nün Birinci Düzey DFA Sonuçlarına Ait Elde Edilen Bulgular (Model 1).

Uyum İçin Ölçütler	Değerler	Referans Alınan Değerler	
		Kabul Edilebilir Değerler	İyi Uyum Değerleri
χ^2 (Ki-Kare)	2365,93	*	*
Sd (Serbestlik Derecesi)	458	*	*
χ^2 /Sd	5,17	<5	<2
CFI	0,92	>0,90	>0,95
RMSEA	0,105	<0,10	<0,08
RMR	0,14	<1,0	<0,5
IFI	0,92	>0,90	>0,95
PNFI	0,84		>0,50
PGFI	0,62		>0,50

KDUÖ'ye ilişkin kurulan Model 1'e ait DFA sonuçları incelendiğinde RMSEA, RMR değerlerinin kabul edilebilir değerlere uzak olduğu, PNFI ve PGFI ölçütlerinin iyi olduğu χ^2 /Sd uyum indeksinin kabul edilebilir değerlere uzak olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 10. ve 11. maddelerin Model 1 ile uyumlu olmadığı değerlendirilmiştir. Kurulan modelde 26. ve 27. maddelerin standardize edilmiş değerlerin diğer maddelere göre oldukça düşük olduğu da görülmektedir.

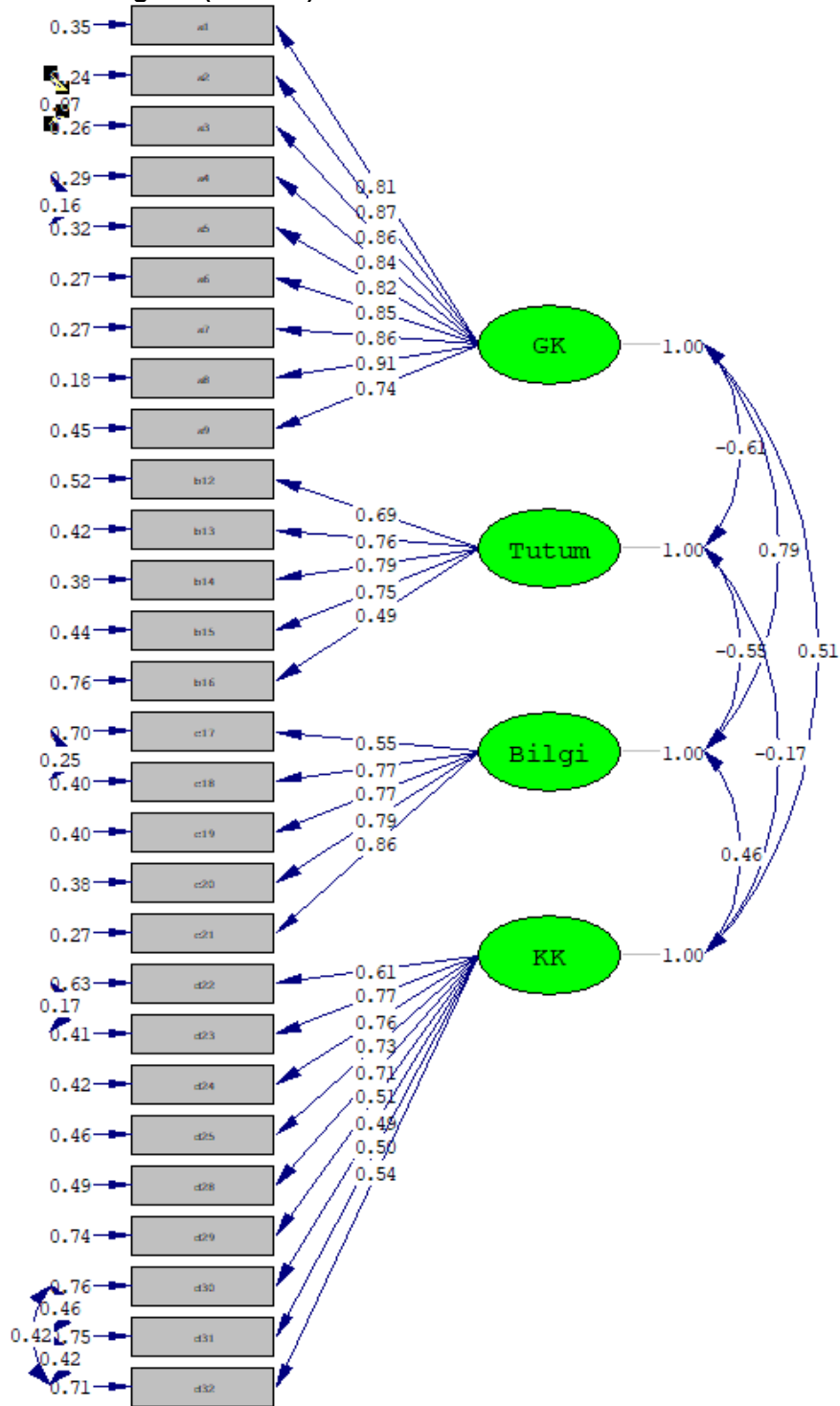
Kurulan Model 1 reddedilmiş ve yeni kurulacak modelden 10. ve 11. maddeler çıkarılmıştır. Daha önce uzman görüşünde tartışılan 26. ve 27. maddelerin de çıkarılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken güvenilirliğe ilişkin elde edilen bulgular da göz önünde tutulmuştur. Güvenirlikte elde edilen bulgulara göre 26. ve 27. maddelerin ölçekten çıkarılması durumunda ölçeğin Cronbach Alpha değeri artacağı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. KDUÖ'de 10., 11., 26. ve 27. Maddeler Çıkarıldıktan Sonra Yapılan Modifikasyonlar Sonucunda Elde Edilen Bulgular.

Kovaryans Oluşturulan Maddeler		Ki-karedeki Tahmini Azalış	Yeni RMSEA	Ki-Kare	df
5	4	105	0,102	1696	343
31	30	98	0,086	1303	342
18	17	76	0,082	1210	341
23	22	45	0,082	1203	340
32	31	32	0,078	1122	339
32	30	118	0,067	906	338
3	2	25	0,065	878	337

Model 2 KDUÖ'de 10., 11., 26. ve 27. maddeler çıkarıldıktan sonra LISREL programı tarafından önerilen ve Tablo 4'te yer alan modifikasyonlar yapılmıştır. Yapılan modifikasyonlar neticesinde oluşturulan Model 2'ye ait DFA sonuçlarına ait bilgiler Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. KDUÖ'nün Birinci Düzey DFA Sonuçlarına İlişkin Standardize Edilmiş Değerlere Ait Bulgular (Model 2).

Chi-Square=878.51, df=337, P-value=0.00000, RMSEA=0.065

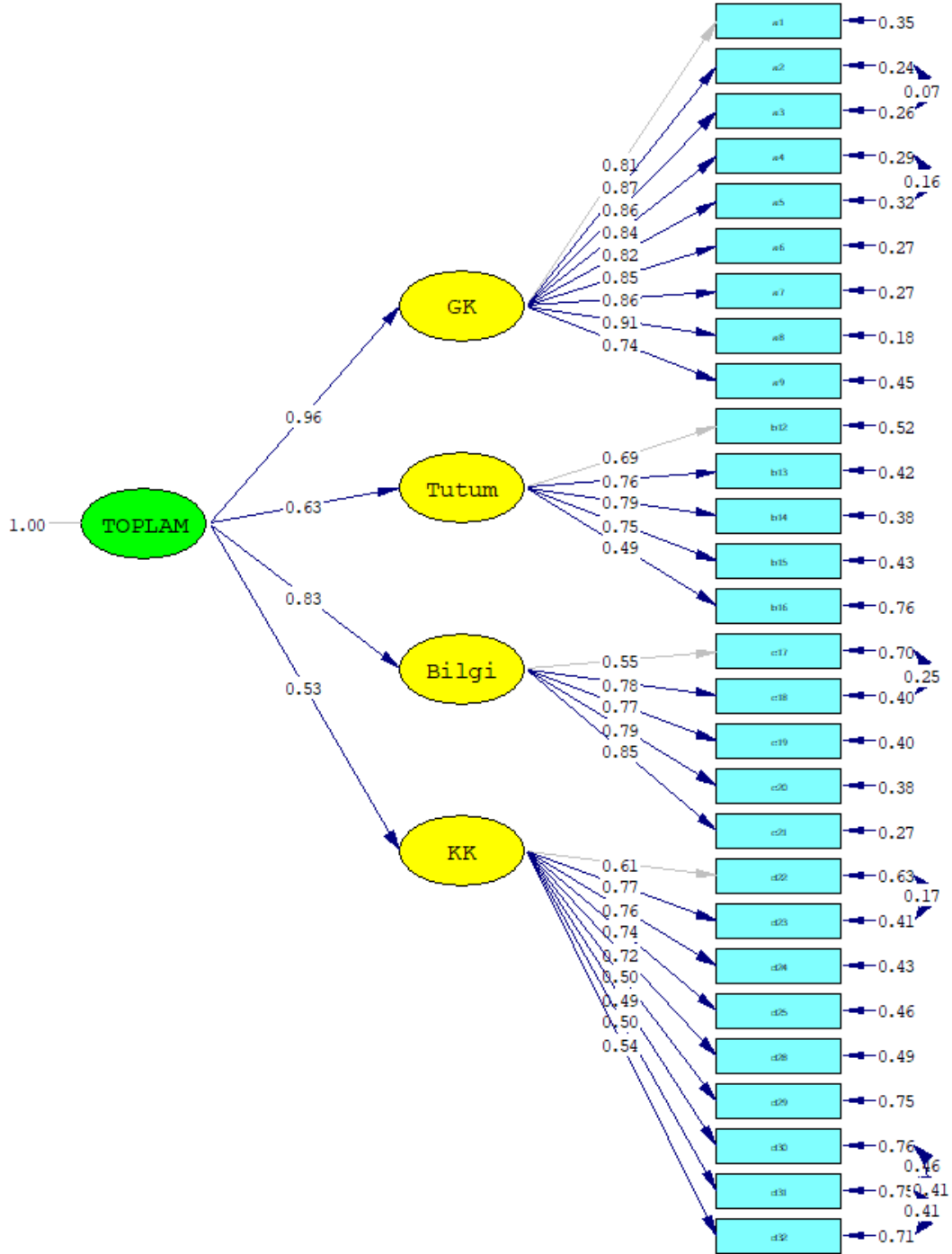
Tablo 5. KDUÖ'nün Kaynak Ölçekte Bulunan 10.,11.,26.,27. Maddeler Çıkarıldığında ve İlgili Modifikasyonlar Yapıldığında Birinci Düzey DFA Sonuçlarına Dair Bulgular (Model2).

Uyum İçin Ölçütler	Değerler	Referans Alınan Değerler	
		Kabul Edilebilir Değerler	İyi Uyum Değerleri
χ^2 (Ki-Kare)	878,51	*	*
Sd (Serbestlik Derecesi)	337	*	*
χ^2 /Sd	2,61	<5	<2
CFI	0,98	>0,90	>0,95
RMSEA	0,065	<0,10	<0,08
RMR	0,11	<1,0	<0,5
IFI	0,98	>0,90	>0,95
PNFI	0,86		>0,50
PGFI	0,71		>0,50

KDUÖ'ye ilişkin kurulan Model 2'ye ait DFA sonuçlarını incelendiğinde RMSEA, RMR, PNFI ve PGFI değerlerinin iyi uyum değerlerine uyduğu, χ^2 /Sd değerinin iyi uyum değerine oldukça yakın ve kabul edilebilir değerler içinde olduğu görülmektedir. Model bu haliyle kabul edilmiştir.

Ölçeğin toplam puanının olduğu durumlarda ikinci düzey DFA'nın yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir (Tukey, 1949; Karagöz, 2019; Kırloğlu ve Karakuş, 2019; Seçer, 2015; Tekin ve Kırloğlu, 2019b). Bu nedenle kurulan Model 3'e ilişkin bilgiler Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. KDUÖ'nün İkinci Düzey DFA Sonuçlarına İlişkin Standardize Edilmiş Değerlere Ait Bilgiler.

Tablo 6. KDUÖ İkinci Düzey DFA Sonuçlarına Ait Uyum Değerlerine Ait Bilgiler.

Uyum Ölçütleri	Değer	Referans Değerler	
		Kabul Edilebilir Değerler	İyi Uyum Değerleri
χ^2 (Ki-Kare)	898,44	*	*
Sd (Serbestlik Derecesi)	339	*	*
χ^2 /Sd	2.65	<5	<2
CFI	0,98	>0,90	>0,95
RMSEA	0,066	<0,10	<0,08
RMR	0,15	<1,0	<0,5
IFI	0,98	>0,90	>0,95
PNFI	0,86		>0,50
PGFI	0,71		>0,50

KDUÖ'ne ilişkin yapılan ikinci düzey DFA sonuçlarına ait uyum değerlerini gösteren Tablo 6 incelendiğinde χ^2 Sd değerinin kabul edilebilir değer aralığında olduğu, CFI, RMSEA, RMR, IFI değerlerinin iyi uyum değerleri aralığında olduğu görülmektedir. PNFI ve PGFI değerlerinin kabul edilen değerler arasında olduğu görülmektedir.

Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) Geçerliğine İlişkin Bulgular

Bu çalışmada Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) geçerliğini sağlamak amacıyla KDUÖ ile Bilgi Okuryazarlığı Özyeterlik Ölçeği (BOÖÖ) aracılığıyla sosyal hizmet alanlarında aktif bir şekilde en az bir yıldır çalışan toplam 125 sosyal hizmet uzmanından toplanan verilere ilişkin elde edilen bulgular şu şekildedir:

KDUÖ ile BOÖÖ ölçeklerinin toplam puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte BOÖÖ toplam puanı ile KDUÖ kişisel kullanım alt boyutu arasında zayıf ($r=0,345$) pozitif yönlü bir ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ arama stratejilerini geliştirme alt boyutu ile KDUÖ toplam puanı arasından çok zayıf ($r=0,238$) pozitif yönlü bir ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ arama stratejilerini geliştirme alt boyutu ile KDUÖ gelecekte kullanım alt boyutu arasında çok zayıf ($r=0,185$) pozitif yönlü bir ilişki ($p<0,05$); BOÖÖ arama stratejilerini geliştirme alt boyutu ile KDUÖ kişisel kullanım alt boyutu puanı zayıf ($r=0,384$) pozitif yönlü bir ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ kaynaklara erişim alt boyutu ile KDUÖ toplam puanı arasında pozitif yönlü yüksek ($r=0,891$) bir ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ kaynaklara erişim alt boyutu ile KDUÖ gelecekte kullanım alt boyutu arasında çok yüksek ($r=0,927$) pozitif yönlü ilişki ($p<0,01$), BOÖÖ kaynaklara erişim alt boyutu ile KDUÖ tutum alt boyutu arasında yüksek ($r=0,659$) pozitif yönlü ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ kaynaklara erişim alt boyutu ile KDUÖ bilgi alt boyutu arasında yüksek ($r=0,647$) pozitif yönlü ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ

kaynaklara erişim alt boyutu ile KDUÖ kişisel kullanım alt boyutu arasında yüksek ($r=0,560$) pozitif yönlü ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ bilgiyi değerlendirme alt boyutu ile KDUÖ kişisel kullanım alt boyutu arasında zayıf ($r=0,341$) pozitif yönlü ilişki ($p<0,01$); BOÖÖ ürünü ve süreci değerlendirme alt boyutu ile KDUÖ kişisel kullanım alt boyutu arasında zayıf ($r=0,242$) pozitif yönlü ilişki ($p<0,01$) bulunmuştur.

Güvenirlğe İlişkin Bulgular

İç Tutarlılık

Tablo 7. Madde ve Toplam Puan Korelasyon Katsayıları İçin Yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu'na İlişkin Bilgiler.

Madde	r	p	Madde	r	p
1	0,755	0,000	17	0,471	0,000
2	0,821	0,000	18	0,655	0,000
3	0,806	0,000	19	0,632	0,000
4	0,795	0,000	20	0,649	0,000
5	0,788	0,000	21	0,803	0,000
6	0,798	0,000	22	0,398	0,000
7	0,778	0,000	23	0,530	0,000
8	0,842	0,000	24	0,444	0,000
9	0,722	0,000	25	0,497	0,000
12	0,568	0,000	28	0,456	0,000
13	0,523	0,000	29	0,288	0,000
14	0,569	0,000	30	0,690	0,000
15	0,529	0,000	31	0,663	0,000
16	0,392	0,000	32	0,783	0,000

Ölçek maddelerinin madde korelasyon katsayıları ile toplam puan için korelasyon katsayılarının $r=0,29$ ile $0,84$ arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 7). Maddelere ait puanlar ile ölçeğin toplam puanı arasında tespit edilen ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 8. KDUÖ Alt Boyutlarının Madde-Alt Boyut Toplam Puan Korelasyonları ve Alt Boyutlarının Toplam Puan-Ölçek Toplam Puan Korelasyon Katsayıları İçin Yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu'na İlişkin Bilgiler.

Alt Boyutlar	Madde Numarası	Madde-Alt Boyut Toplam Puan Korelasyonu Katsayıları		Alt Boyut Toplam Puan Ölçek Toplam Puan Korelasyon Katsayısı	
		r	p	r	p
GK	1	0,836	0,000	0,915	0,000
	2	0,890	0,000		
	3	0,878	0,000		
	4	0,883	0,000		
	5	0,863	0,000		
	6	0,867	0,000		
	7	0,866	0,000		
	8	0,906	0,000		
	9	0,774	0,000		
Tutum	12	0,742	0,000	0,672	0,000
	13	0,821	0,000		
	14	0,808	0,000		
	15	0,802	0,000		
	16	0,654	0,000		
Bilgi	17	0,745	0,000	0,785	0,000
	18	0,875	0,000		
	19	0,826	0,000		
	20	0,830	0,000		
	21	0,829	0,000		
KK	22	0,643	0,000	0,767	0,000
	23	0,783	0,000		
	24	0,728	0,000		
	25	0,725	0,000		
	28	0,714	0,000		
	29	0,577	0,000		
	30	0,682	0,000		
	31	0,698	0,000		
32	0,709	0,000			

Maddelerin alt boyutları ile toplam puan korelasyon katsayıları (Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu): Gelecekte kullanım alt boyutunda $r=0,774$ ile $0,906$; Tutum alt boyutunda $r=0,654$ ile $0,821$, bilgi alt boyutunda $r=0,745$ ile $0,875$; Kişisel Kullanım alt boyutunda $r=0,577$ ile $0,783$ arasında olduğu ve pozitif, istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alt boyutların toplam puanı ile ölçek toplam puanı korelasyonunun katsayıları için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu uygulanmıştır. Buna göre Gelecekte Kullanım alt boyutu-ölçek toplam puan korelasyon katsayısının $r=0,915$; Tutum alt boyutu için $r=0,672$; Bilgi alt boyutu $r=0,785$; Kişisel Kullanım alt boyutu için $r=$

0,767 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pozitif yönde saptanan bu ilişkinin istatistikî olarak anlamlı olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 9. KDUÖ Yarı-Test Güvenirlik Analizlerine İlişkin Bilgiler (n:377).

	28 Madde	GK	Tutum	Bilgi	KK
Guttman Split-Half	0,779	0,918	0,758	0,830	0,690
Spearman-Brown	0,792	0,932	0,797	0,857	0,703
Birinci Yarı Cronbach Alpha Değeri	0,930	0,935	0,791	0,817	0,854
İkinci Yarı Cronbach Alpha Değeri	0,891	0,912	0,563	0,791	0,798
İki Yarı Arasındaki Korelasyon	0,655	0,871	0,655	0,743	0,539

KDUÖ'nün Spearman-Brown katsayısı 0,792, Guttman Split-Half katsayısının ise 0,779 olduğu görülmektedir. Birinci yarı Cronbach Alpha değeri 0,930; ikinci yarı Cronbach Alpha değeri 0,891, iki yarı arasındaki korelasyon katsayısının değeri ise 0,655'tir.

Tablo 10. KDUÖ'nün Cronbach Alpha Katsayısı İçin Yapılan Cronbach Alpha Güvenirlik Analizine İlişkin Bilgiler.

KDUÖ ve Alt Boyutları	Maddeler	α
KDUÖ	28	0,942
Gelecekte Kullanım	1-9	0,956
Tutum	12-16	0,822
Bilgi	17-21	0,879
Kişisel Kullanım	22-25, 28-32	0,867

KDUÖ'nün Cronbach Alpha Katsayısı $\alpha=0,942$; Gelecekte Kullanım alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı $\alpha=0,956$; Tutum alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı $\alpha=0,822$; Bilgi alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı $\alpha=0,879$; Kişisel Kullanım alt boyutunun Cronbach Alpha Katsayısı $\alpha=0,867$ 'dir.

Tablo 11. KDUÖ Maddelerinin Analizine İlişkin Bilgiler.

Maddeler	Madde Çıkarıldığında Ölçek Ortalaması	Madde Çıkarıldığında Ölçek Varyansı	Madde Ölçek Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarıldığında Ölçek Alphası
1	115,1857	360,737	0,731	0,938
2	115,2308	359,119	0,803	0,938
3	115,0796	359,893	0,787	0,938
4	115,2520	355,141	0,771	0,938
5	115,2255	355,744	0,764	0,938
6	115,3926	357,617	0,777	0,938
7	115,1194	359,568	0,755	0,938
8	115,2095	356,177	0,825	0,937

Tablo 11 (devamı). KDUÖ Maddelerinin Analizine İlişkin Bilgiler.

Maddeler	Madde Çıkarıldığında Ölçek Ortalaması	Madde Çıkarıldığında Ölçek Varyansı	Madde Ölçek Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarıldığında Ölçek Alphası
9	115,7878	360,859	0,693	0,939
12	115,2175	364,974	0,523	0,941
13	115,5809	364,164	0,469	0,942
14	115,6817	362,345	0,519	0,941
15	115,8223	364,716	0,477	0,941
16	116,5411	371,510	0,329	0,944
17	115,3342	373,478	0,430	0,941
18	115,2467	366,447	0,625	0,939
19	115,0902	367,593	0,601	0,940
20	115,2679	366,803	0,618	0,940
21	115,3369	357,910	0,782	0,938
22	116,6552	376,285	0,354	0,942
23	116,4403	370,603	0,490	0,941
24	116,8594	372,504	0,396	0,942
25	116,4748	370,362	0,452	0,941
28	116,6658	372,824	0,411	0,942
29	116,8382	381,274	0,243	0,943
30	115,7772	362,674	0,659	0,939
31	116,0000	362,984	0,629	0,939
32	115,9019	355,567	0,758	0,938

KDUÖ'nün yapılan madde analizi göre maddelerin ölçek toplam korelasyon sayısı 0,243 ile 0,825 arasında değişmektedir.

Formun Tekrarı Yöntemi

Formun tekrarı yöntemi için sosyal hizmet alanlarında en az bir yıldır aktif olarak çalışan 30 sosyal hizmet uzmanının katılım sağlanmasıyla elde edilen bulgulara ait bilgiler Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12. KDUÖ'nün Yapılan Ön Test- Son Test Sonuçlarına İlişkin Bulgular (N=30).

	Ortalama	S.S.	Sayı (n)
Ön Test	113,83	20,40	30
Son Test	117,42	20,17	30
r		0,841	
p		0,000	

p<0,01

KDUÖ'nün zamana karşı değişmediğini tespit edebilmek için ön test – son test yapılmıştır. Buna göre elde edilen değerler arasında pozitif yönlü doğrusal, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin (ölçümlerden birinin toplam puanı artarken diğerinin de artar) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (r=0,841). Ayrıca yapılan analizlerde sınıf içi korelasyon katsayısının 0,997 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA

Geçerliliğe İlişkin Tartışma

Ölçeğin yapı/kavram geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile sağlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizine geçmeden önce, elde edilen verilerin doğrulayıcı faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek için KMO ve Barlett's Testleri yapılmıştır. Yapılan test sonucunda KMO değerinin 0,928; Barlett değerinin 8680,548 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. KMO sonuçlarının 0,50'den küçük olması durumunda kabul edilemeyeceği, 0,50-0,60 değerinin kötü, 0,61-0,70 değerinin zayıf, 0,71-0,80 değerinin orta, 0,81-0,90 değerinin iyi, 0,90 üzerinde olan değer ise mükemmel olduğu belirtilmektedir. Verilerin normal dağılımının tespit edilebilmesi için Barlett's Test sonucunda Ki-kare test değerinin $p < 0,05$ 'te anlamlı çıkması gerekli olduğu ifade edilmektedir (Cerny ve Kaiser, 1977; Kaiser, 1974; Coskun, Altunışık ve Yıldırım, 2017; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018; Karaçam, 2019; Sharma, 1995; Tavşancıl, 2019). Buna göre elde edilen bulguların faktör analizi için mükemmel düzeyde uyumlu olduğu görülmektedir.

Yapılan DFA ile ilgili hangi uyum indekslerinin kullanılması gerektiğiyle ilgili net, kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte alan yazında yapılan ölçek uyarlama ve geçerlik, güvenirlik çalışmalarında çeşitli uyum indekslerinin dikkate alındığı görülmüştür (Yaşlıoğlu, 2017, Tekin ve Kırlioğlu, 2019a; Üstüner 2006, Duyan vd., 2012, Duyan vd., 2013a, Kırlioğlu ve Tekin, 2019; Duyan vd., 2013b, Duyan 2014, Karaçam 2019, Kırlioğlu ve Karakuş 2019, Kalaycı Kırlioğlu vd., 2020). Bu çalışmalar göz önünde tutularak yapılan analizlerde iyi uyum değerleri olarak χ^2 / Sd , CFI, RMSEA, IFI, RMR, PNFI, SRMR, ve PGFI değerleri göz önünde tutulmuştur.

Yapılan DFA neticesinde iki tane Birinci Düzey Çok Faktörlü Model ve bir tane İkinci Düzey Çok Faktörlü Model kurulmuştur. KDUÖ'nün 32 maddelik DFA neticesinde ortaya çıkan Model 1'in uyum indekslerinden χ^2 / Sd , CFI, RMSEA, RMR değerlerinin kabul edebilir veya iyi uyum değerinden uzak olduğu, IFI, PNFI PGFI değerlerinin kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmektedir.

Model 1'de yer alan 10. ve 11. maddelere ait t değerleri sırasıyla 2,50 ve 0,13; standardize edilmiş değerler ise sırasıyla 0,13 ve 0,01'dir. t değerleri 1,96'yı aşarsa 0,05; 2,56'yı aşarsa 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu sonucuna varılır. LISREL programında diyagram sonucunda görülen ve kırmızı ok olan ya da 0,05 düzeyinde

anlamli olmayan maddeler modelden çıkartılmalıdır (Özüdoğru vd., 2018, Çokluk Bökeoğlu vd., 2010, Deniz ve Demir 2019). 10. madde diğer maddelerin aksine $p < 0,05$ 'te anlamli olduğu, 11. maddenin ise anlamli olmadığı görölmektedir. 10. madde (Geçen ay kanıta dayalı uygulamayı gerçekleştirmek sizin için ne kadar kolay veya zor oldu?) ve 11. madde (Kanıta dayalı uygulama herkesin mesleki müdahale yapabilmesine neden olur.)'nin ilgili diğer bulgular da değerlendirilmiş ve ilgili maddelerin çıkartılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca daha önce uzman görüşünde tartışılan ve 26. Madde (Campbell Collaboration veri tabanından kanıtlara ne sıklıkla erişiyorsunuz?), 27. Madde (Cochrane Collaboration veri tabanından kanıtlara ne sıklıkla erişiyorsunuz?) çıkarılarak ve ilgili modifikasyonlar yapılarak Model 2'nin oluşturulmasının uyarlanan kültürde daha nitelikli bir ölçeğin ortaya çıkmasını sağlayacağı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin yapılmasında tez izleme komitesi üyeleri ile yapılan ortak değerlendirme, uzmanlardan alınan bildirimler de etkili olmuştur. Ayrıca ölçek uyarlama sürecinde katılımcılardan alınan "Campbell Collaboration, Cochrane Collaboration veri tabanlarının ne olduğu ne demek istendiği" gibi geri bildirimler de değerlendirme yapılmasını gerekli kılmıştır. KDU ile ilgili Türkiye'de yapılan çeşitli çalışmalar da irdelenmiş, Campbell Collaboration, Cochrane Collaboration veri tabanlarıyla ilgili doğrudan bir ifadenin veya değerlendirmenin olmadığı görölmüş, bu veri tabanlarının sosyal hizmet alanlarında sosyal hizmet uzmanları tarafından ölkemizde kullanılmadığı değerlendirilmiştir.

Kurulan 28 maddelik Model 2'de aynı alt boyutta ve yüksek ilişkisi olan maddeler arasında kovaryanslar oluşturulmuştur (5-4, 31-30, 18-17, 23-22, 32-31, 32-30, 3-2). Model 2'ye ait DFA sonuçları incelendiğinde modele ait uyum indekslerinden RMSEA, RMR değerlerinin kabul edilebilir değerle içinde olduğu, PNFI ve PGFI uyum değerlerinin iyi düzeyde olduğu, χ^2/Sd uyum indeksinin kabul edilebilir değerler içinde olduğu görölmüştür.

Yapılan ikinci düzey DFA'ya ait bulgular incelendiğinde 28 madde 4 alt boyutu olan KDUÖ'nün ikinci düzey çok faktörlü model uyum indekslerinden χ^2/Sd değerinin kabul edilebilir değer aralığında olduğu, CFI, RMSEA, RMR, IFI değerlerinin iyi uyum değerleri aralığında olduğu görölmektedir. PNFI ve PGFI değerlerinin kabul edilen değerler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçütsel (Kriter, Ölçüt Bağımlı) Geçerliliği

KDUÖ toplam ve alt boyut puanları ile BOÖÖ bilgi alt boyutu puanı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayısı 0,20-0,35 zayıf, 0,36-0,65 orta, 0,66-0,85 yüksek ve 0,86'dan büyük ise yüksek düzeyde bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Karasar, 2016). Bu bilgilere dayanarak ölçütsel (kriter, ölçüt bağımlı) geçerliğinin sağlandığı değerlendirilmiştir.

Güvenirliliğe İlişkin Tartışma

İç Tutarlılığa İlişkin Tartışmalar

Ölçekte yer alan maddelerin korelasyon katsayıları değerlendirildiğinde korelasyon güvenirlik katsayılarının $r=0,29$ ile $0,84$ arasında olduğu belirlenmiştir. Maddelerin alt boyutları ile toplam puan korelasyon katsayıları ise $r=0,915$ ile $0,672$ arasında olduğu görülmektedir. Maddenin etkililiği maddelerin toplam korelasyon puanı arttıkça yükselmektedir. Maddelerin toplam korelasyon katsayısının en az $0,20$ olması, negatif olmaması, maddeler arasındaki korelasyona ilişkin değerlerin anlamlı olması gerekir (Öner, 2012; Tavşancıl, 2019). Elde edilen bulgulara göre ölçekte bulunan 28 maddenin korelasyon katsayısı $0,20$ 'den yüksek ve pozitif değerlere sahiptir.

Diğer aşamada KDUÖ'nin ve alt boyutlarının yarı test güvenirliğine ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir. İki yarı arasındaki korelasyon $r=0,539$ ile $0,871$ arasındadır. İki yarı arasındaki korelasyon katsayılarının orta ve iyi düzeyde, pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Büyüköztürk, 2011).

KDUÖ'nin Cronbach's Alpha katsayısı $0,942$; Gelecekte Kullanım alt boyutunun $0,956$; Tutum alt boyutunun $0,822$; Bilgi alt boyutunun $0,879$ ve Kişisel Kullanım alt boyutunun $0,867$ 'dir. Cronbach's Alpha değerleri $0,70$ değerinden fazla olduğu için verilerin güvenirliğinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Cronbach, 1951; Beril, Çinko, ve Yurtkoru, 2018).

Formun Tekrarı Yöntemi

KDUÖ'ne ilişkin yapılan son güvenirlik analizi Formun Tekrarı Yöntemi'nde KDUÖ 30 sosyal hizmet uzmanına uygulanmıştır. Yaklaşık on beş gün sonra KDUÖ aynı sosyal hizmet uzmanlarına tekrar uygulanmıştır. Zamana karşı değişmediğini ortaya koymak için yapılan ön test –son teste ait değerler arasında pozitif doğrusal yönlü çok güçlü bir ilişki ($r=0,841$) olduğu saptanmıştır. Yapılan analizlerde sınıf içi

korelasyon katsayısının güvenilir aralıkta (ICC=0,997) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Shrout ve Fleiss, 1979) Elde edilen bulgular KDUÖ zamansal olarak değişmediğini gösterdiği değerlendirilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

KDU, hizmet yelpazesi boyunca mikrodan makroya sosyal hizmet uygulamaları için yararlı bir perspektiftir (McNeece, 2004). KDU sosyal hizmetin daha sağlam bilimsel temeller dayanmasına katkı vererek uygulama ile bilim arasındaki boşluğun ortadan kaldırılmasına yardımcı olur. Hem sosyal hizmet uzmanları hem de müracaatçıların daha nitelikli uygulamalara erişimi için KDU sistematik, somut adımlar sunmaktadır. KDU sosyal hizmetin niteliğini arttıran ve mesleki uygulama ve kararların keyfi, özensiz olmasını engelleyen bir yaklaşımdır. Sosyal hizmetin nitelikli olarak gelişmesi ve ilerlemesini sürdürebilmesi için uygulayıcıların daha fazla araştırma kanıtlarından faydalanmasına ihtiyaç vardır. Uygulama yönüyle ön plana çıkan sosyal hizmet meslek ve disiplini için KDU ve hakkında yapılacak araştırmalar büyük bir öneme sahiptir.

Yürütölen bu çalışmanın temel amacı KDU bilgi, tutum ve kullanımını ölçen ve 4 alt boyutu (gelecekte kullanım, tutum, bilgi, kişisel kullanım) bulunan KDUÖ'nün Türkçeye uyarlanmasıdır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için sosyal hizmet alanlarında en az bir yıldır aktif olarak çalışan 533 sosyal hizmet uzmanına toplamda ulaşılmıştır. Geçerlik ve güvenilirliğe ilişkin yapılan analizler neticesinde kaynak ölçekte yer alan 4 maddenin hedef kültür ile uyumlu olmadığı anlaşılarak uyarlanan ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç olarak sosyal hizmet uzmanlarının KDU bilgi, tutum ve kullanımını ölçen 28 maddelik 4 alt boyutu (gelecekte kullanım, tutum, bilgi, kişisel kullanım) bulunan KDUÖ'nün geçerliği ve güvenilirliği sağlanarak Türkçeye uyarlanmıştır

Mesleki uygulama ve araştırmalarda KDU'nun daha fazla göz önünde tutulabilmesine yönelik KDUÖ'nün önemli bir araç olacağı değerlendirilmektedir. KDU'nun irdelendiği çeşitli çalışmalarda KDUÖ aracılığıyla sosyal hizmet uzmanlarının KDU bilgi, tutum, kişisel kullanım ve gelecekte kullanım düzeylerini ortaya konabilir. Ayrıca farklı değerkenler göz önünde tutularak KDU'nun daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmasına yönelik çeşitli araştırmalar geliştirilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada, yapılan araştırma öncesinde Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (9/10/2018 tarihli, 1518 sayı numaralı) onay alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aarons, G. A. (2004). Mental health provider attitudes toward adoption of evidence-based practice: The Evidence-Based Practice Attitude Scale (EBPAS). *Mental health services research*, 6(2), 61-74.
- Akgül, A. (1997). Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri: SPSS uygulamaları. Ankara: Kişisel Yayınlar.
- Aksayan, S., Gözüm, S., (2002). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber I: Ölçek uyarlama aşamaları ve dil uyarlaması. *Hemşirelik Araştırma Dergisi*. 4. 9-14.
- Aksayan, S., Bahar, Z., Bayık, A., Emiroğlu, O., Erefe, İ., Görak, G., Seviğ, Ü. (2002). Hemşirelikte araştırma ilke süreç ve yöntemleri. *HEMAR-G Yayın(1)*, 65-90.
- Armstrong, R., Waters E., Roberts H., Oliver S., Popay J. (2006). The role and theoretical evolution of knowledge translation and exchange in public health. *Journal of Public Health*, 28, 4, 384-9.
- Barratt, M. (2003). Organizational support for evidence-based practice within child and family social work: a collaborative study. *Child & Family Social Work*, 8(2), 143-150.
- Bayoğlu Serpen, A. S., Duyan, V., & Uğurluoğlu Aldoğan, E. (2014). Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Journal of Society Social Work*, 25(1). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/797680>
- Bearman, S. K., Wadkins, M., Bailin, A., & Doctoroff, G. (2015). Pre-practicum training in professional psychology to close the research–practice gap: Changing attitudes toward evidence-based practice. *Training and Education in Professional Psychology*, 9(1), 13.
- Beidas, R. S., & Kendall, P. C. (2010). Training therapists in evidence-based practice: A critical review of studies from a systems-contextual perspective. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 17(1), 1-30.
- Bellamy, J. L., Bledsoe, S. E., Mullen, E. J., Fang, L., & Manuel, J. I. (2008). Agency–university partnership for evidence-based practice in social work. *Journal of Social Work Education*, 44(3), 55-76.
- Beril, D., Çinko, M., & Yurtkoru, E. S. (2018). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Biesta, G., 2007. Why “what works” won’t work: evidence-based practice and the democratic deficit In *Educational Research*. *Educational Theory*, 57, 1, 1-22.
- Booth, S. H., Booth, A., & Falzon, L. J. (2003). The need for information and research skills training to support evidence-based social care: a literature review and survey. *Learning in Health and Social Care*, 2(4), 191-201.
- Booyesen, F., de Gouveia, A., Tanga, P., Mbecke, P., & Manomano, T. (2019). Attitudes to evidence-based practice among Social Work Practitioners in South Africa. *Southern African Journal of Social Work and Social Development*, 31(1), 1-14.
- Borsa, J. C., Damásio, B. F., & Bandeira, D. R. J. P. (2012). Cross-cultural adaptation and validation of psychological instruments: some considerations. *22(53)*, 423-432.

- Brownson, RC, Baker EA, Deshpande AD, Gillespie KN, (2017). Evidence-based public health, Oxford University Press, p. 12-36
- Buchanan, H., Siegfried, N., & Jelsma, J. (2016). Survey Instruments for Knowledge, Skills, Attitudes and Behaviour Related to Evidence-based Practice in Occupational Therapy: A Systematic Review. *Occupational therapy international*, 23(2), 59-90.
- Burke, A. C., & Early, T. J. (2003). Readiness to adopt best practices among adolescents' AOD treatment providers. *Health & Social Work*, 28(2), 99-105.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (17. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Cerny, C.A., & Kaiser, H.F. (1977). A study of a measure of sampling adequacy for factor-analytic correlation matrices. *Multivariate Behavioral Research*, 12(1), 43-47.
- Coskun, R., Altunışık, R., & Yildirim, E. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı: Sakarya Yayıncılık.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334. doi:10.1007/bf02310555.
- Çam, M. O., & Baysan Arabacı, L. (2010). Tutum Ölçeği Hazırlamada Nitel ve Nicel Adımlar. *Turkish Journal of Research & Development in Nursing*, 12(2).
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 17(3).
- Çapık, C., Gözüm, S., & Aksayan, S. (2018). Intercultural Scale Adaptation Stages, Language and Culture Adaptation: Updated Guideline. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 199-210. doi:10.26650/fnfn397481
- Çelen, R. (2018). Hemşirelik Öğrencilerinin Kanıta Dayalı Hemşireliğe Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 27(2), 99-106.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. 001-414.
- Çokluk Bökeoğlu, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş., 2010. Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları, Pegem p. 1-424
- Demiralay, R. (2008). Öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımları açısından bilgi okuryazarlığı öz-yeterlik algılarının değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.*
- Deniz, H., & Demir, S. (2019). Yazma Kaygısı Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 1034-1051. Retrieved from
- Duyan, V., (2014). Saygın ölüm ilkelerine ilişkin tutumları değerlendirme ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Journal of Family Medicine Primary Care*, 8, 1, 25-31.
- Duyan, V., Gelbal S, Var EÇ, (2013a). Sosyal ilişki unsurları ölçeği'nin türkçeye uyarlama çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 44, 159-69.
- Duyan, V, Kapısız SG, Yakut Hİ, (2013b). Doğum öncesi bağlanma envanteri'nin bir grup gebe üzerinde türkçeye uyarlama çalışması. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 10, 39.
- Duyan, V., Özcan, S., Okutucu, A.C., (2012). Anne karnındaki bebek sağlık denetim odağı (akbsdo) ölçeği: güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23, 1, 9-18.

- Edmond, T., Megivern D., Williams C., Rochman E., Howard M. (2006). Integrating evidence-based practice and social work field education. *Journal of Social Work Education*, 42, 2, 377-96.
- Erbay E., (2017). Importance of research in social work practice: a pilot study from Turkey. *Journal of Social Service Research*, 43, 3, 395-403.
- Ercan, İ., & Kan, İ. (2004). Ölçeklerde güvenirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-216.
- Erkuş, A. (2003). Psikometri üzerine yazılar: Ölçme ve psikolojinin tarihsel kökenleri, güvenirlik, geçerlik, madde analizi, tutumlar: Bileşenleri ve ölçülmesi. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Estabrooks, C. A. (1999). The conceptual structure of research utilization. *Research in nursing & health*, 22(3), 203-216.
- George, D., & Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference*: Routledge.
- Gerrish, K., Ashworth, P., Lacey, A., & Bailey, J. (2008). Developing evidence-based practice: experiences of senior and junior clinical nurses. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 62–73. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04579.x>
- Glegg, S. M., & Holsti, L. (2010). Measures of knowledge and skills for evidence-based practice: a systematic review. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 77(4), 219-232.
- Gözüm, S., Aksayan, S. (2003). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber II: psikometrik özellikler ve kültürlerarası karşılaştırma. *Hemşirelikte Araştırma Dergisi*, 5 (1), 3-14.
- Gudjonsdottir, B., Arnadottir, H. A., Gudmundsson, H. S., Juliusdottir, S., & Arnadottir, S. A. (2017). Attitudes toward adoption of evidence-based practice among physical therapists and social workers: a lesson for interprofessional continuing education. *Journal of Continuing Education in the Health Professions*, 37(1), 37-45.
- Güngör, D. (2016). Psikolojide Ölçme Araçlarının Geliştirilmesi ve Uyarlanması Kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 104-112. Retrieved from <http://www.turkpsikolojidergisi.com/PDF/TPY/38/07.pdf>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2013). *Multivariate Data Analysis. illustrated, revised*. In: Pearson Education Limited.
- Harrington, D. (2009). *Confirmatory factor analysis*: Oxford University Press.
- Heiwe, S., Nilsson-Kajermo, K., Olsson, M., Gäfvels, C., Larsson, K., & Wengström, Y. (2013). Evidence-based practice among Swedish medical social workers. *Social work in health care*, 52(10), 947–958. <https://doi.org/10.1080/00981389.2013.834029>
- Howard, M. O., McMillen, C. J., & Pollio, D. E. (2003). Teaching Evidence-Based Practice: Toward a New Paradigm for Social Work Education. *Research on Social Work Practice*, 13(2), 234–259. <https://doi.org/10.1177/1049731502250404>
- ITC, International Test Commission. (2018). Guidelines for translating and adapting tests. *International Journal of Testing*, 18,(2), 101–134. <http://dx.doi.org/10.1080/15305058.2017.1398166>.
- Johnston, J. M., Leung, G. M., Fielding, R., Tin, K. Y., & Ho, L. M. (2003). The development and validation of a knowledge, attitude and behaviour questionnaire to assess undergraduate evidence-based practice teaching and learning. *Medical education*, 37(11), 992-1000.
- Kaiser, H. 1974. An index of factor simplicity. *Psychometrika* 39: 31–36.

- Kalayıcı Kırılıoğlu, H , Daşbaşı, S , Karakuş, Ö . (2020). Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik . *Toplum ve Sosyal Hizmet* , 31 (3) , 793-822 . DOI: 10.33417/tsh.664442
- Karaçam, Z. (2019). Ölçme Araçlarının Türkçeye Uyarlanması. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 28-37. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbder/issue/47180/570514>
- Karagöz, Y. (2019). SPSS 23 ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karakoç, F. Y., & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 13(40), 39-49.
- Karasar, N., (2016). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Kırılıoğlu, M., & Karakuş, Ö. (2019). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kişisel Ve Mesleki Güç Algıları Ölçeğinin Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 88-120. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/632558>
- Kırılıoğlu, M. & Tekin, H. H. (2019). Sosyal adalet savunuculuğu ölçeğinin (SASÖ) doğrulayıcı faktör analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (3), 859-874
- Koehn, M. L., & Lehman, K. (2008). Nurses' perceptions of evidence-based nursing practice. *Journal of advanced nursing*, 62(2), 209–215. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04589.x>
- Kurbanoğlu, S., Akkoyunlu, B., & Umay, A. (2006). Developing the information literacy self-efficacy scale. *Journal of Documentation*, 62(6), 730-743. *Journal of Documentation*, 62, 730-743. doi:10.1108/00220410610714949
- LaMendola, W., Ballantyne, N., & Daly, E. (2009). Practitioner networks: Professional learning in the twenty-first century. *British Journal of Social Work*, 39(4), 710-724.
- Leung, K., Trevena, L., & Waters, D. (2014). Systematic review of instruments for measuring nurses' knowledge, skills and attitudes for evidence-based practice. *Journal of advanced nursing*, 70(10), 2181-2195.
- Malik, G., McKenna, L., & Plummer, V. (2015). Perceived knowledge, skills, attitude and contextual factors affecting evidence-based practice among nurse educators, clinical coaches and nurse specialists. *International journal of nursing practice*, 21, 46-57.
- Mathiesen, S. G., & Hohman, M. (2013). Revalidation of an evidence-based practice scale for social work. *Journal of Social Work Education*, 49(3), 451-460.
- McNeece, C. A., & Thyer, B. A. (2004). Evidence-Based Practice and Social Work. *J Evid Based Soc Work*, 1(1), 7-25. doi:10.1300/J394v01n01_02
- Mollon, D., Fields, W., Gallo, A. M., Wagener, R., Soucy, J., Gustafson, B., & Kim, S. C. (2012). Staff practice, attitudes, and knowledge/skills regarding evidence-based practice before and after an educational intervention. *The Journal of Continuing Education in Nursing*, 43(9), 411-419. Retrieved from <https://doi.org/10.3928/00220124-20120716-89>
- Neuman, W. L. (2009). Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar: 1. cilt: Yayıncısı.
- Olatunbosun, O. A., Edouard, L., & Pierson, R. A. (1998). Physicians' attitudes toward evidence based obstetric practice: a questionnaire survey. *BMJ*, 316(7128), 365-366.
- Öner, N. (2012). Türkiye'de kullanılan psikolojik testlerden örnekler: Bir Başvuru Kaynağı: Boğaziçi Üniversitesi.

- Özçelik, D. A. (1981). Okullarda ölçme ve değerlendirme: ÜSYM-Eğitim Yayınları.
- Özkan, Y , Gökçearslan Çifci, E . (2012). Sosyal Hizmette Kanıta Dayalı Uy Gulamalar: Sosyal Hizmet Eğitimi Açısından İrdelenmesi . Toplum ve Sosyal Hizmet , 23 (1) , 149-160 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48532/615993>
- Özüdoğru, H.Y., Kan, A., Yaman, E., Uslu, Yaman, E. (2018). Yerel halkın suriyelilere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 40/2, 115-40.
- Parrish, D. E., & Rubin, A. (2011). Validation of the evidence-based practice process assessment scale-short version. Research on Social Work Practice, 21(2), 200-211.
- Pearson, K. (1895). VII. Note on regression and inheritance in the case of two parents. proceedings of the royal society of London, 58(347-352), 240-242.
- Polat ,G. (2007). Kanıta dayalı sosyal hizmet uygulaması. Sağlık ve Toplum Dergisi, 17, (3) 34-42.
- Rice, K., Hwang, J., Abrefa-Gyan, T., & Powell, K. (2010). Evidence-based practice questionnaire: A confirmatory factor analysis in a social work sample. Advances in Social Work, 11(2), 158-173.
- Seçer, İ. (2015). Psikolojik Test Geliştirme Ve Uyarlama Süreci: Spss Ve Lisrel İle Faktör Analizi Uygulamaları. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Scholz, D. B. U. E. (2011). Questionnaire translation in crossnational survey research. On the types and value of annotations. Methoden Daten Analysen, 5(2), 157–179.
- Scurlock-Evans, L., & Upton, D. (2015). The role and nature of evidence: A systematic review of social workers' evidence-based practice orientation, attitudes, and implementation. Journal of evidence-informed social work, 12(4), 369-399.
- Sharma, S. (1995). Applied Multivariate Techniques: Wiley.
- Shrout, P. E., & Fleiss, J. L. (1979). Intraclass correlations: uses in assessing rater reliability. Psychological bulletin, 86(2), 420.
- Şimşek, Ö.F. (2007). Yapısal eşitlik modellemesine giriş, temel ilkeler ve lisrel uygulamaları, Ekinoks Yayınları, Ankara, 212
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). Using multivariate statistics (Vol. 5): Pearson Boston, MA.
- Tavşancıl, E. (2019). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Teater, B., & Chonody, J. M. (2018). Identifying as an evidence-based social worker: The influence of attitudes, access, confidence, and education. Social Work Education, 37(4), 442-457.
- Tekin, H. H., & Kıriloğlu, M. (2019a). Utrecht Yasa Bağlı Ruminasyon Ölçeği'nin (UYRÖ) Türkçe Versiyonunun Geçerlilik ve Güvenirliği. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11(18). doi:10.26466/opus.550290
- Tekin, H. H., & Kıriloğlu, M. (2019b). Revize Edilmiş Duygusal Tutarlılık Ölçeği'nin (R-DTÖ) Değerlendirilmesi: Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14(2), 591-604.
- Tukey, John (1949). "One degree of freedom for non-additivity". Biometrics. 5 (3): 232–242. doi:10.2307/3001938. JSTOR 3001938.
- Üstüner, M. (2006). Öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 12(1), 109-127.

- WHO, World Health Organization. (2017). Process of translation and adaptation of instruments. Erişim tarihi: 18.11.2018 Retrieved from https://www.who.int/substance_abuse/research_tools/translation/en/
- Yaşlıoğlu, M.M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46, 74-85.

Kanıt Dayalı Uygulama Ölçeği

Lütfen aşağıda bulunan soruları kanıt dayalı uygulama tanımı doğrultusunda cevaplayınız.

Kanıt Dayalı Uygulama, sosyal hizmet uygulamalarının kanıt temelinde yapılandırılmasını ifade eder ve mesleki uygulamalarda mümkün olan en iyi kararları, eylemleri ve hizmetleri garanti etmek için mevcut en iyi araştırma kanıtlarından yararlanan süreç olarak tanımlanmaktadır (Erbay,2017 ve Gray, Sharland, Heinsch, & Schubert, 2015)

1	Kanıt dayalı uygulamanın, gelecekte yürüteceğiniz mesleki uygulamalarda ne kadar yararlı olacağına inanıyorsunuz?	Yararlı olacağına inanmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Yararlı Olacağına İnanıyorum
2	Kanıt dayalı uygulamayı gelecekte yürüteceğiniz mesleki uygulamalarda kullanmaya ne kadar isteklisiniz?	Hiç İstekli Değilim	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Çok İstekliyim.
3	Kanıt dayalı uygulamanın avantajlarını destekliyorum.	Kesinlikle Katılmıyorum.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
4	Kanıt dayalı uygulama sosyal hizmet lisans eğitiminin ayrılmaz bir parçası olmalıdır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
5	Kanıt dayalı uygulama sosyal hizmet yüksek lisans, doktora eğitiminin ayrılmaz bir parçası olmalıdır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
6	Bir yıl öncesiyle kıyasladığınızda, kanıt dayalı uygulamanın ilkelerini bugün ne kadar destekliyorsunuz?	Daha Az Destekliyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Daha Fazla Destekliyorum
7	Bir yıl öncesiyle kıyasladığınızda, kanıt dayalı uygulama ilkelerini kullanan hayat boyu öğrenmeyi bugün ne kadar destekliyorsunuz?	Daha Az Destekliyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Daha Fazla Destekliyorum
8	Öğrenme biçiminizin olağan bir parçası olarak kanıt dayalı uygulamayı ne kadar destekliyorsunuz?	Hiç Desteklemiyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Tamamen Destekliyorum
9	Kanıt dayalı uygulama öğrenme şeklinizi ne kadar değiştirdi?	Hiç Değiştirmedim	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Tamamen Değiştirdi
10	Geçici bir heves olduğunu düşündüğüm için kanıt dayalı uygulamayı benimsemiyorum.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
11	Kanıt dayalı uygulama sosyal hizmetin klinik deneyimini yok sayan bir “yemek tarifi kitabı” gibidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
12	Sosyal hizmet istatistiklerle değil insanlarla ilgili olduğu için sosyal hizmet uzmanları kanıt dayalı uygulamayı kullanmamalıdır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
13	Kanıt dayalı uygulama sosyal hizmetin sanatsal yönünü göz ardı eder.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
14	Müracaatçılar için en iyi müdahaleyi seçerken mesleki deneyim araştırma bulgularından daha önemlidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum

15	Kanıt dayalı uygulama ulaşılan tüm araştırma çalışmalarının kalitesini arttırmak için eleştirel değerlendirme becerilerinin kullanımını gerektirir.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
16	Veri tabanlarında etkili arama becerisi ve bunlara kolay erişim kanıt dayalı uygulamada önemli bir yer tutar.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
17	Eleştirel olarak değerlendirilmiş kanıtlar, klinik değerlendirmeler ve deneyimler kullanılarak müracaatçıya uygun bir biçimde uygulanmalıdır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
18	Kanıt dayalı uygulama süreci, klinik soruların uygun şekilde tanımlanmasını ve formüle edilmesini gerektirir.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
19	Kanıt dayalı uygulama önerilen müdahalenin verimliliğini artırır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum
20	Ders kitaplarından sosyal hizmet müdahalesinin geçerliliğine dair kanıtlara ne sıklıkla erişirsiniz?	Hiçbir Zaman	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Her Zaman
21	Genel olarak, kanıtlara ne sıklıkla erişiyorsunuz?	Hiçbir Zaman	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Her Zaman
22	İnternetteki kanıtlara ne sıklıkla erişiyorsunuz?	Hiçbir Zaman	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Her Zaman
23	Araştırma makalelerindeki kanıtlara ne sıklıkla erişiyorsunuz?	Hiçbir Zaman	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Her Zaman
24	Müdahaleleri sistematik olarak değerlendiren diğer ikincil kaynaklardan elde edilen kanıtlara ne sıklıkla erişiyorsunuz?	Hiçbir Zaman	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Her Zaman
25	Günümüzde sosyal hizmet uygulamalarının kanıtlara dayalı olma oranına ilişkin tahmininiz nedir?	Hiçbiri Kanıt Dayalı Değil	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Hepsi Kanıt Dayalı
26	Mesleki uygulamalarınızda kanıtlara ne kadar ihtiyaç duyuyorsunuz?	Hiç İhtiyaç Duymuyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Çok İhtiyaç Duyuyorum
27	Bir yıl öncesiyile kıyasla bugün kanıt arama sıklığımız hakkında tahmininiz nedir?	Daha Az Kanıt Aramaktayım	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Daha Fazla Kanıt Aramaktayım
28	Kendimi kanıt dayalı uygulamayı benimseyen biri olarak görüyorum.	Kesinlikle Katılmıyorum	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	Kesinlikle Katılıyorum

Ölçeğin Alt Boyutları:

- 1,2,3,4,5,6,7,8,9 Gelecekte Kullanım;
- 10,11,12,13,14 Tutum;
- 15,16,17,18,19 Bilgi;
- 20,21,22,23,24,25,26,27,28 Kişisel Kullanım alt boyutuna aittir.

Ölçekte yer alan 10,11,12,13 ve 14. maddeler tersten puanlanmaktadır.

Özdemir-Ocaklı, B. ve Duyan, V. (2020). Yaşlı erkek hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçları üzerine nitel bir inceleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1547-1578.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 10.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 17.09.2020

YAŞLI ERKEK HÜKÜMLÜLERİN PSİKO-SOSYAL İHTİYAÇLARI ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME¹

A Qualitative Inquiry into the Psycho-Social Needs of Older Male Inmates

Burcu ÖZDEMİR OCAKLI*

Veli DUYAN**

*Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9027-2880 , ozdemirburcu@gmail.com

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-4316-5756 duyanveli@yahoo.com

ÖZET

Dünyada ve Türkiye’de yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Bu durum ceza infaz kurumlarındaki yaşlı sayısı artışını da beraberinde getirmektedir. Yaşlı hükümlülerin genç hükümlülerden farklılaşan psiko-sosyal ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçların belirlenerek gerekli önlemlerin alınması ve müdahalelerin yapılması gerekmektedir. Ancak Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Literatürdeki bu boşluktan yola çıkan bu çalışmanın amacı yaşlı erkek hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını ekolojik yaklaşım çerçevesinde ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında Ankara’daki 4 açık ceza infaz kurumunda (Ankara, Sincan, Ayaş, Kalecik) 50 yaş üstündeki 35 hükümlü ile nitel görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sosyal, duyuşsal ve tinsel gelişim kapsamında değerlendirilmiş, özellikle sosyal ve duyuşsal ihtiyaçların ceza infaz sürecinde yeterince karşılanamadığı, tinselliğin ise daha ön plana çıktığı görülmüştür. Aileye ve özgürlüğe duyulan özlem, utanç duygusu ve salıverilme sonrasına yönelik endişe gibi duyguların yanı sıra, yaşlı ayrımcılığı ve suç ayrımcılığı gibi deneyimler yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal iyilik hallerini olumsuz olarak etkilemektedir. Açık ceza infaz kurumlarının kapalı ceza infaz kurumlarına göre daha fazla tercih edilmesine rağmen yaşlı hükümlüler arasında alternatif ceza infaz modellerinin uygulanması isteği hâkimdir. Hem ceza infaz sürecinde, hem de salıverilme sonrasında yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal iyilik hallerini iyileştirmek ve desteklemek için sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaşlı hükümlüler, psiko-sosyal ihtiyaçlar, ekolojik yaklaşım

¹ Bu çalışma, Burcu Özdemir Ocaklı’nın ‘Yaşlı Hükümlülerin Sosyal Hizmet İhtiyaçları: Ankara Örneği’ adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

ABSTRACT

The share of older population is increasing in the world and in Turkey. This situation is accompanied by an increase in the number of older people in prisons. Older prisoners have different psycho-social needs compared to younger prisoners. Determining these needs is necessary to take preventive measures and make necessary interventions. However, research studies conducted in this field are limited in Turkey. The objective of this study is to demonstrate the psychosocial needs of older male prisoners within the scope of ecological theory. In this context, 35 semi-structured qualitative interviews with 35 older convicts over 50 are conducted in 4 open prisons (Ankara, Sincan, Ayaş, Kalecik) in Ankara. The findings show that social and affectual needs of older people could not be met adequately and spirituality has become more prominent during their time in prison. In addition to feelings like longing for family and freedom, sense of shame and anxiety about the aftermath of release, experiences such as ageism and crime type discrimination negatively affect the psycho-social well-being of older prisoners. Even though open institutions are preferred over closed institutions, the desire for alternative penal execution models is dominant. In order to improve the psycho-social well-being of older prisoners, social work interventions need to be developed.

Key words: Older prisoners, psycho-social needs, ecological approach

GİRİŞ

21. yüzyılın en önemli "mega trend"lerinden biri de şüphesiz demografik yaşlanmadır. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Teknolojik ve tıbbi gelişmelere bağlı olarak doğum ve ölüm oranlarının azalmasıyla birlikte ortalama beklenen yaşam süresi uzamakta, yaşlı bireylerin nüfus içindeki oranı göreceli olarak artmaktadır. 2014-2019 yılları arasında Türkiye'deki yaşlı bireylerin (65+) sayısı %21,9 oranında artarak 6.192.962'den 7.550.727'ye çıkmıştır. 65 yaş üstü bireylerin toplam nüfusun içindeki oranı ise %8 'den %9,2'ye ulaşmıştır (TÜİK, 2020). Yaşlanan nüfusla birlikte yaşlı tutuklu ve hükümlü sayıları da artış göstermektedir. Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporuna göre, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) tutuklu 55 yaş üstü birey sayısı 1995 yılında 32.600 iken 2010 yılında 124.400 kişiyle 4 katına çıkmıştır (Human Rights Watch, 2012). İngiltere'de 1990 ile 2000 yılları arasında, 50-59 yaş aralığındaki yaşlı hükümlü sayısı %111 artmış, 60 yaş üzeri hükümlü sayısı ise %216 artmıştır (Howse, 2003). Kanada'da da 2003-2014 yılları arasında belirgin bir artış yaşanmış, 50 yaş üstü hükümlülerin sayısı %101 oranında artmıştır (Stevens ve ark., 2018). Bu durum "cezaevlerinin grileşmesi" olarak adlandırılmaktadır (Gross, 2007).

Türkiye'deki hükümlü ve tutuklu bireylerin yaş gruplarına göre dağılımına ilişkin güncel veri mevcut değildir. Demografik yaşlanmayla birlikte yaşlı hükümlü ve tutuklu sayısının yıllar geçtikçe artması muhtemel bir durumdur, ancak yaşlı hükümlülerle ilgili yapılan son düzenlemelerle birlikte bu ceza infaz kurumlarında kalan daha fazla yaşlı

hükümlünün denetimli serbestlik ve konut infazından faydalanma fırsatı doğmuştur (Resmi Gazete, 2020).

Kriminolojik çalışmalarda yaş tanımları genellikle ülke bağlamında değişmektedir. ABD ve Avustralya'da kriminolojik bağlamda yaşlılık sınırı 50 olarak belirlenirken, İngiltere'de 60 ya da 65 yaş sınırı (Howse, 2003), Kanada'da ise 50-64 yaş aralığı kullanılmaktadır (Uzoaba, 1998). Ceza infaz sürecinin yaşlanma üzerine olan olumsuz etkisinin yanı sıra mükerrer suç oranları göz önünde bulundurulmaktadır. Yapılan çalışmalar 50 yaşından sonra tekrar suç işlemenin büyük ölçüde azaldığını göstermektedir. ABD'de yapılan bir çalışmaya göre 50 yaş üstü salıverilen hükümlülerin tekrar suç işleme oranı %2 iken, bu oran 65 yaş üstü bireyler için neredeyse %0'dır (Roberts, 2015). Türkiye'de ise adli çalışmalarda böyle bir yaş ayırımı mevcut değildir.

Her ne kadar literatürde farklı gruplandırmalar mevcut olsa da yaşlı hükümlüler genellikle kriminolojik olarak üç farklı kategoride değerlendirilmektedir (Aday, 1994; Goetting, 1984). Birinci kategoriye ilk kez 50 yaşından sonra hüküm giyen *yaşlı hükümlüler* oluşturmaktadır. İkinci kategoride ise 50 yaşını doldurmadan önce hüküm giyen ve *ceza infaz kurumunda yaşlanan hükümlüler* bulunmaktadır. Uzun süreli hapis cezası alan bu bireyler ceza infaz kurumunda 50 yaşını doldurmuş ve bu kurumda yaşlanmışlardır. Aralarında şartlı tahliye olmadan hayatını kaybedenler de bulunmaktadır. Üçüncü kategorideki *mükerrer hükümlüler* ise birden fazla hapis cezasına çarptırılmış hükümlülerdir ve 50 yaşından önce hüküm giymişlerdir. İkinci kategoride bahsi geçen hükümlüleri kapsamamaktadır.

Her yaş grubunda olduğu gibi, yaşlı bireyler de kendilerine özgü psiko-sosyal özelliklere sahiptir. Yaşam seyri yaklaşımına göre genetik faktörlerin yanı sıra, yaşam biçimi, karşılaşılan önemli yaşam olayları gibi çevresel, sosyal ve psikolojik faktörler de yaşlanma sürecini etkilemektedir (Elder, 1975). Erik Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre yaşlılık insan hayatının sekizinci ve en sonuncu safhasıdır. Bu dönemde yaşlı bireyler benlik bütünlüklerini umutsuzluğa karşı korumaya çalışırlar ve kendilerini "geride bırakabildikleri" olarak görürler (Zastrow & Kirst-Ashman, 2014). Benzer şekilde yaşlanma sürecini psiko-sosyal açıdan açıklamaya çalışan farklı birçok kuram (ör. aktivite, yaşamdan geri çekilme, süreklilik, rol kaybetme) bulunmaktadır. Ancak ceza infaz sürecindeki psiko-sosyal gelişim aşamaları çok farklı olabilir ve her bireyin yaşam döngüsü kendi içerisinde değerlendirilmelidir.

Hapsedilmeyle birlikte yaşlı hükümlüler birçok kayıp yaşamaktadırlar. Bu kayıplar arasında özgürlük, özerklik ve güvenlik duygusu yer almaktadır. Ayrıca, ceza infaz kurumları, zihinsel veya fiziksel olarak kırılğan yaşlı hükümlüler için ezici olabilecek yeni bir alt kültür, yabancı bir dizi kural ve dil sunmaktadır. Yapılan araştırmalar yaşlı hükümlülerin diğer yaş gruplarındaki hükümlülere göre daha fazla kaygı, bunalım, depresyon, güvensizlik, bağımlılık ve yetersizlik duyguları yaşadığını göstermektedir (Haugebrook vd.; 2010; Hayes vd., 2012; Murdoch, Morris ve Holmes, 2008; Panton, 1977). Uyarıların az olması yaşlı hükümlülerde “hayal kırıklığı, öfke, korku, üzüntü ve kızgınlık” gibi çok çeşitli duyguları da tetiklemektedir (Haney, 2006).

Yaşla birlikte dini pratiklerin arttığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalar dini pratiklerin yaşlıların duygusal iyilik halini güçlendirdiğini göstermektedir (Aday, Krabill ve Deaton-Owens, 2014; Koenig, George ve Siegler, 1988). Ayrıca öz değer kaybının önlenmesinde ve hayat mücadelesinin desteklenmesinde dinin büyük bir rol oynadığına dikkat çeken bir araştırma da bulunmaktadır (Clear vd., 2000). Başka bir çalışma ise dindarlık oranıyla ceza infaz kurumuna uyum seviyesi arasında olumlu bir ilişki bulmuştur (Clear ve Sumter, 2002).

Ülkemizde yaşlı tutuklu ve hükümlülere yönelik yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır ve genellikle yaşlı tutukluların/hükümlülerin sosyo-demografik profillerini ortaya çıkarmayı amaçlayan sosyolojik çalışmalardır (Saygılı ve Kökrek, 1997; Uslu, 2010). Farklı yaş gruplarındaki tutuklu ve hükümlülerin sosyal hizmet ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla yapılan bir adet çalışmaya (Soytürk, 2013), yaşlı bireyler özelinde psiko-sosyal ihtiyaçların tespitine yönelik ise yine bir adet çalışmaya rastlanmıştır (Polat, 2016). Ancak bu çalışmada belirlenen psiko-sosyal sorunlar nicel bir çalışma olması nedeniyle sınırlı kalmıştır ve derinlemesine bir analiz yapılması mümkün olmamıştır.

Görüldüğü gibi, gerontolojik sosyal hizmet ve adli sosyal hizmetin kesişiminde bulunan yaşlı hükümlü refahı giderek önemi artan bir konudur ve bu konuda yapılan araştırmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmak isteyen bu nitel araştırmanın amacı yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal sorunlarını ve ihtiyaçlarını belirleyerek hem mikro düzeyde müdahale hem de makro düzeyde politika önerileri sunmaktır.

Kuramsal Çerçeve

Araştırma kapsamında sosyal hizmetin temel kuramlarından biri olan “ekolojik yaklaşım” kullanılmıştır. Ekolojik yaklaşım sosyal hizmet uzmanlarının yedi farklı seviyede beş gelişimsel boyutu (fiziksel, sosyal, duyuşsal, bilişsel, tinsel) değerlendirerek sosyal olguları ve sorunları değerlendirmesine olanak tanımaktadır (Derezotes, 2000; Duyan, 2012). Ekolojik yaklaşımın bir boyutu olan çevresel koşullar, bireyin içinde yaşadığı fiziksel çevrenin bireyin beş gelişimsel boyutuna olan etkisini incelemeye olanak sağlar. Bu araştırma kapsamında ekolojik değerlendirmenin boyutlarından biri olan “çevresel koşullar” odak noktası olarak kullanılmış, ceza infaz kurumu ortamının, diğer bir deyişle yaşlı hükümlülerin içinde buldukları bu yapay yaşam alanının yaşlı bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını nasıl etkilediğine yönelik analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında da psiko-sosyal sorunların ve ihtiyaçların belirlenmesinde sosyal, duyuşsal ve tinsel gelişim boyutları incelenmiştir.

Sosyal gelişim bireylerin doğumlarından itibaren toplumsallaşma süreciyle başlayan ve yaşamlarının sonuna kadar çevreyle olan sosyal ilişkilerini kapsayan bir boyuttur. Hükümlü yaşlıların sosyal çevrelerini ise aileleri, akraba ve arkadaşları, diğer hükümlüler ve ceza infaz personeli oluşturmaktadır. Sosyal gelişim boyutunda yaşlı hükümlülerin sosyal çevresiyle olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca psiko-sosyal iyilik hali üzerinde olumlu etkisi olan boş zaman aktiviteleri (Paggi, Jopp ve Hertzog, 2016; Joulain vd., 2019; Pressman vd., 2009) de sosyal boyut kapsamında değerlendirilmiştir.

Duyuşsal ihtiyaçlar ise duygular, öz-farkındalık ve hissedebilme kapasitesiyle alakalıdır (Derezotes, 2000). Yaşlı hükümlüler ceza infaz sürecinde umutsuzluk, çaresizlik, üzüntü, özlem, kızgınlık, kırgınlık ve benzeri birçok duygu deneyimlemektedirler. Yaşlılıkla birlikte bu duyguların daha az ya da daha belirgin bir şekilde hissedilmesi mümkündür. Bu duyguların farkında olma ve bu duyguları yönetebilme kapasitesi duyuşsal açıdan önem arz etmektedir. Bu farkındalık ve kapasite biyo-psiko-sosyal faktörlerden etkilendiği gibi diğer tüm gelişimsel boyutlardan da etkilenmektedir. Duyuşsal gelişim kapsamında ise yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecindeki (kuruma ilk geliş, hüküm giyme ve salıverilme) duygularına odaklanılmıştır.

Tinsel boyut ise yaşlı hükümlülerin özellikle dini inanç ve pratikleri üzerinden analiz edilmiştir. Her ne kadar bu üç boyut ayrı olarak değerlendirilse de, her boyutun birbiriyle olan etkileşimi göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin birlikte yapılan bir tinsel aktivite (koşuş arkadaşlarıyla namaz kılmak/Kur'an okumak gibi), hem sosyal, hem de duyuşsal açıdan yaşlı hükümlüleri olumlu etkileyebilmektedir. Diğer bir deyişle, her boyut birbirini, her üç boyut da bir bütün olarak psiko-sosyal iyilik durumunu etkilemektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, toplumsal deneyimin nasıl yaratıldığı ve insanların bu deneyimle nasıl bağlantı kurduğuna odaklanmaktadır (Denzin ve Lincoln, 2005; Willis, 2007). Bu bağlamda nitel araştırma, yaşlı hükümlülerin ceza infaz kurumu deneyimlerini ve bu deneyimlere bağlı olarak ortaya çıkan psiko-sosyal sorunları ve ihtiyaçlarını belirlemede faydalı bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlı hükümlülerin ihtiyaçlarına yönelik literatürdeki boşluğa işaret eden bu çalışmanın amacı Ankara'daki Açık Ceza İnfaz Kurumları'ndaki hüküm giymiş yaşlı bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını belirlemek ve sosyal hizmet bağlamında çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında amaçlı örnekleme biçimlerinden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Araştırma için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 13.04.2017 tarihli ve 118 sayılı onay belgesi alındıktan sonra Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nden araştırma izni alınmıştır. Ancak terör suçlarından tutuklanmış ya da hüküm giymiş bireylerle görüşme izni verilmediği için, görüşmelerin sadece açık ceza evlerinde yapılması uygun görülmüştür. Ankara ilinde bulunan toplam 4 açık ceza infaz kurumunda (Ankara, Sincan, Ayaş ve Kalecik) 50 yaş üstü 35 hükümlüyle görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan 50 yaş üstü kişilerin üç alt kategoriyi (yaşlı, ceza infaz kurumunda yaşlanan, mükerrer) temsil edecek şekilde seçilmeleri hedeflenmiş, ancak yapısal engellerden dolayı sadece iki kategorideki (yaşlı ve mükerrer) yaşlı hükümlülerle görüşülmüştür.

Erkek hükümlü sayısının kadınlara oranla daha yüksek olmasından dolayı, sadece 50 yaş üstü erkek hükümlüler seçilmiştir. Suç niteliğinin araştırmanın konusuyla doğrudan ilgili olmamasının yanı sıra, suç niteliğinin bilinmesinin araştırmacıyı ve araştırma sonuçlarını etkileme olasılığı sebebiyle hüküm giyilen suçların niteliği

değerlendirme kapsamına alınmamıştır. Yapılan analizlerde katılımcıların kimliklerini gizli tutmak için farklı isimler kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Nitel görüşmeler için literatürden faydalanılarak konu kılavuzu hazırlanmıştır. Konular ana çerçeve olan üç gelişim boyutu (sosyal, duyuşsal, tinsel) etrafında şekillendirilmiştir. Bu kılavuzda yaşlı hükümlülerin sosyo-demografik bilgileri; ceza infaz kurumundaki yaşantıları; aileleriyle, diğer hükümlülerle ve ceza infaz personeliyle olan sosyal ilişkileri; ceza infaz sürecindeki duygu ve düşünceleri; ceza infaz kurumlarındaki tinsel pratiklerine yönelik bilgiler yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Adalet Bakanlığı'ndan alınan izinle birlikte 3 Temmuz 2017 ve 3 Ağustos 2017 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha önce belirlenen kriterlere uygun ve görüşme yapabilecek durumda olan yaşlı hükümlüler psiko-sosyal servis çalışanlarının yönlendirmesi ile görüşmelere katılmışlardır. Ceza infaz kurumu personeli her aşamada araştırmacı ve raportöre yardımcı olmuştur. Ancak ceza infaz kurumlarının şehir merkezine uzak olması (özellikle Sincan, Ayaş ve Kalecik Açık Ceza İnfaz Kurumları) ve toplu taşıma araçlarının yetersiz olması araştırmacı ve raportörün ulaşımı konusunda sıkıntı yaratmıştır. Görüşmeler genellikle psiko-sosyal servis elemanının odasında, sadece görüşmeci ve raportör eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Olası güvenlik problemi olduğu düşünülen bir ceza infaz kurumunda ise infaz koruma memuru da görüşmelere eşlik etmiştir. Görüşme analizlerinde bu durumun görüşme seyrini ve cevapları etkileyebileceği göz önünde bulundurulmuştur. Ses kaydı Adalet Bakanlığı iznine tabi olmadığından dolayı, araştırmacı ile birlikte görüşmelere bir adet raportör katılmıştır. Her görüşmeden sonra görüşmeci ve raportör görüşmelerin sağlamlasını yapmışlardır.

Katılımcılar genel olarak bilgi vermek için hevesli ve istekli bir tutum sergilemişlerdir. Araştırma konusu dışında da bilgi paylaşmak, sohbet etmek isteyen katılımcılara rastlanmıştır. Bu tür durumlarda araştırmacı katılımcıların belirli bir oranda farklı konulara değinmelerine ve kendilerini ifade etmelerine izin verilmiştir. Bazı katılımcılar görüşme sonunda görüşmelerin kendilerine iyi geldiğini, terapötik bir etki yarattığını belirtmişlerdir. Ancak bazı durumlarda araştırmacı ve katılımcılar arasındaki cinsiyet ve yaş farkı katılımcıların kendilerini tam olarak ifade etmeleri önünde engel teşkil etmiştir. Özellikle cinsel suçlardan hüküm giymiş yaşlı bireyler suçları ile konuşmaktan

çekinmişlerdir. Çok fazla konuşmak istemeyen, bilgi ve düşünce paylaşmaktan kaçınan katılımcılardan ise sondaj sorularıyla daha fazla bilgi alınmaya çalışılmıştır. İştirme problemi yaşayan yaşlı hükümlülerle görüşürken zorluk yaşanmıştır. Bu tür durumlarda sorular yüksek sesle ve birkaç kez tekrar edilmiştir. Görüşmeler 30 dakika ile 60 dakika arasında değişen sürelerde tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizi için raportörün aldığı notlar ve araştırmacının gözlemleri kullanılmıştır. Tüm notlar okunduktan sonra tematik içerik analizi yapılmıştır. Kodlamalar kuramsal çerçeveye ve literatüre dayanarak hazırlanan konu kılavuzu çerçevesinde yapılmış, ortaya çıkan ek temalar ana çerçeveye eklenmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarına yönelik bulgular üç ana başlık altında incelenmiştir. **Sosyal boyut** kapsamında aile ilişkileri, arkadaş ve akraba ilişkileri, ceza infaz kurumu içi ilişkiler irdelenmiştir. Aile görüşmelerini olumsuz etkileyen *ceza infaz kurumlarına olan coğrafi mesafe ve ulaşım zorlukları, maddi yetersizlikler, görüş sürecinin 'eziyetli' olması* gibi faktörler yaşlı hükümlülerin yüz yüze görüşme yerine telefon görüşmelerini tercih etmelerine sebep olmaktadır. Ceza infaz kurumu içindeki ilişkiler ise *diğer hükümlülerle olan ilişkiler* ve *ceza infaz kurumu personeliyle olan ilişkiler* olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Diğer hükümlülerle olan ilişkiler kapsamında suç ayrımcılığı ve yaşlı ayrımcılığı olmak üzere iki tema ortaya çıkmıştır. *Boş zaman aktiviteleri* de sosyal boyutun alt temalarından biri olarak değerlendirilmiştir.

Duyuşsal boyut kapsamında ceza infaz sürecinin farklı evrelerindeki duygular değerlendirilmiştir. *Ceza infaz kurumuna ilk geliş, ceza infaz süreci, salıverilme sonrası süreç* ve *psiko-sosyal servisten faydalanma* duyuşsal boyutun dört alt temasını oluşturmaktadır. Ceza infaz sürecinde ise ortaya çıkan alt temalar *aileye duyulan özlem, utanç duygusu, özgürlüğe duyulan özlem* ve hissedilen yaşlıdır. **Tinsel boyut** kapsamında ise dini pratiklere odaklanılmıştır.

1. Sosyal Boyut

Sosyal boyut, yaşlı hükümlülerin sosyal çevresini oluşturan unsurlar çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu kapsamda yaşlı hükümlülerin aileleriyle, arkadaş ve akrabalarıyla, diğer hükümlülerle ve ceza infaz kurumu personeliyle olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

Ayrıca sosyal hayatın bir parçası olan sosyal faaliyetler de “boş zaman aktiviteleri” olarak bu başlık altında değerlendirilmiştir.

a. Aile İlişkileri

Aile ilişkileri yaşlı bireylerin sosyal hayatının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler ailelerinin ceza infaz kurumlarındaki yaşlı hükümlüler için de büyük bir destek kaynağı olduğunu göstermiştir. Yaşlı bireylerin aileleri hakkında sorulan soruları cevaplarken genellikle keyif aldıkları, daha detaylı cevaplar verdikleri ve daha istekli oldukları gözlemlenmiştir. Yaşlı hükümlülerin aileleriyle olan ilişkilerine bakıldığında genellikle yakın bir ilişki içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle eşleri ve çocukları ile iletişimleri devam etmektedir. Genellikle telefon yoluyla aileleriyle görüşmekte olan yaşlı hükümlüler, ailelerinin ceza infaz kurumlarına gelmelerini istememektedirler. Hükümlülerin ailelerini istememe nedenleri arasında *ceza infaz kurumlarının “uzak” ve ulaşımın zor olması, maddi yetersizlikler, görüş sürecinin “eziyetli” olması ve alternatif görüşme imkânlarının bulunması* yer almaktadır:

Ceza infaz kurumlarının “uzak” ve ulaşımın zor olması: Ceza infaz kurumlarının yerleşim yerlerine uzak olması ve toplu taşıma imkânlarının olmaması aile ziyaretlerini olumsuz etkileyen durumlar arasında yer almaktadır. Yapılan ziyaretlerin aileye yük getirdiği düşüncesi hâkimdir.

“Çocuklar diyor gelelim diye ama ben erkek başıma burayı bulamam. Kimseye yük olmaya gerek yok. Yarım saat için rezillik çekmeye gerek yok.” (Samet, 57).

“Ailem gelmiyor, getirmiyorum. Ailem buraya ziyarete gelecek, olmadık eziyetlerle karşılaşacak. Yol uzak. Masraf” (Abdullah, 66).

“Çocuklarım ziyarete geliyordu kapalıdayken ama buraya gelemiyorlar, irak yer. Telefonla görüşüyoruz. Burası yaşlılar için zor. Çocuklarının torunlarının içinde olamıyorsun” (Rasim, 74).

“Benim ziyaretçim buraya gelmez. Ben de onları bu ortama sokmak istemedim” (Adem, 65).

Maddi yetersizlikler: Hükümlü yaşlıların gelir düzeylerine bakıldığında genel olarak düşük sosyo-ekonomik profillere sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum, ailelerin ziyaretleri önünde de bir engel teşkil etmektedir.

“[Geldiğimden beri] ailemle görüşemedim, (maddi) imkânım olmadı. Öyle de olsa ailemin gelmesini istemezdim. Oğlum gelir ama şu an çözüm arıyorlar” (İbrahim, 54).

“Aileme günde en az 3 sefer telefon açıyorum. Onları görüşe getirtmiyorum. Ekonomik açıdan zor, burası uzak. Zaten telefonla görüşüyoruz. İzine çıkıyoruz” (Aziz, 56).

Görüş sürecinin “eziyetli” olması: Yukarıda da belirtildiği gibi yaşlı hükümlüler ailelerinin ceza infaz kurumlarına gelmelerini istememektedir ve bu durumun nedenleri arasında ceza infaz kurumu koşullarının aile için uygunsuzluğu yer almaktadır. Görüşlerden önce ailenin güvenlik nedeniyle aranması ailelerin ve hükümlülerin sıklıkla dile getirdiği bir durumdur. Detaylı aramaların onur kırıcı olduğunu belirten yaşlı hükümlüler, ailelerin psikolojik şiddete maruz kaldıklarını söylemişlerdir.

“Görüşlerde sık sık ailemiz aranıyor. İçeriye uyuşturucu sokanlar yüzünden” (Seyfettin, 69).

“Biraktığımda çocuklarım küçücüktü. Şimdi evlendiler, memuriyete atıldılar. Çocukları oldu. Kolay değil. Kapalıdayken ziyaretime geliyorlardı. Bazen getirtmiyordum. Görüşe geldiğinde görüşçülerin de psikolojisi bozuluyor. Eşin çocukların ister istemez aramalarla (güvenlik) taciz ediliyor. O nedenle görüşlere getirtmiyordum” (Hacı, 60).

“Burada 3 ay kaldığımda ailemle görüşmedim. Sadece annem o zaman gidip geliyordu. Bir kere kapıda bayılmış geldiğinde, yaşlı insanlar (Koray, 51).

Açık ceza infaz kurumlarında sınırsız telefonla görüşme imkânı olması ve 3 ayda bir yaşlı hükümlülerin dışarı çıkma izinlerinin bulunması aile ziyaretlerinin tercih edilmemesine sebep olmaktadır.

“Ailem devamlı ziyarete geliyordu. Gelmeyin dedim. Artık ben 3 ayda bir izne gideceğim.” (Kurtuluş, 60).

“Kapalıda sadece açık görüşlere gelirlerdi. Burada ziyaretlere getirtmiyorum. Telefon görüşleri var zaten” (Haydar, 64).

“Ziyaretçim yok. Başka kanallardan biri para yatırıyor. Cezaevinin kapısına çocuklar gelmez. Çocuklarım gelsin istemem. Ziyaretçi gelirse kabul etmem dedim. İzinlerde gidiyorum” (Tacettin, 64).

“Ailem ziyarete gelemiyor. Cumartesi pazar olsa görüş daha çok gelecekler ama telefonla arıyoruz” (Hacı, 60).

b. Arkadaş ve Akrabalarla İlişkiler

Çekirdek ailenin yanı sıra, geniş aile, arkadaşlar ve yakın çevre de yaşlı bireylerin sosyal yaşamının büyük bir parçasıdır. Bazı katılımcılar ceza infaz kurumuna girdikten sonra yakın çevrelerinden tepki gördüklerini ve bu kişilerce dışlandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum bazı hükümlülerde güvensizlik duygusunu da beraberinde getirmiştir.

“Paramı kaybettim ama dostlarımı buldum. Etrafımda dost diye gördüklerimin dost olmadığını öğrendim” (Yusuf, 68).

Kadere küstüm, arkadaşlarıma küstüm. Şimdi babama güvenmem. İmzanın bedelini ödüyorum” (Samet, 54).

c. Ceza İnfaz Kurumu İçi İlişkiler

Yaşlı hükümlülerin ceza infaz süreci boyunca en yakın sosyal ağlarını ceza infaz kurumlarındaki diğer hükümlüler ve ceza infaz kurumlarındaki personel oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı hükümlülerin genel olarak diğer hükümlülere karşı ön yargılı olduğu ve diğer hükümlülerle yakın ilişki kurmaktan kaçındıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca yaşlı hükümlülere yönelik suç ayrımcılığı ve yaşlı ayrımcılığı da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ceza infaz kurumu çalışanlarıyla olan ilişkileri ise “sorunsuz” olarak nitelendirilmiştir.

Diğer Hükümlülerle Olan İlişkiler

Açık ceza infaz kurumlarında sosyal çevrenin büyük çoğunluğunu diğer hükümlüler ve çalıştıkları iş yurtlarındaki iş arkadaşları oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler yaşlı bireylerin genellikle diğer hükümlülerle yakın ilişki kurmaktan kaçındıklarını, hatta diğer hükümlülere karşı oldukça olumsuz duygular beslediklerini göstermektedir. Ceza infaz kurumlarda arkadaş edinilemeyeceğini, diğer hükümlülerin değer yargılarının kendilerininkilerle uyuşmadığını belirtmişlerdir:

“Konuşmayı çok sevmem. Buradan arkadaş çıkacağına ben inanmıyorum. Sadece kapalıda sohbet ediyorduk, çevre edindik. Ama burada arkadaş olmaz, tanıyamıyorsun. Aile ortamına girecek arkadaş olmaz, sadece sokakta yer içersin” (Selim, 64).

“Burada arkadaş edinilmez. Çeşitli suçlardan gelen var. Girmiş bir daha gelmiş. Dışarı çıkıp bir daha işleyip gelir. Suç makinesi olmuş. Devletin bu insanları ayırması lazım. Uyum sağlayamıyoruz” (İsmail, 73).

“Burada para falan taşımak güvenli değil, 10 tane insanlar birlikte yaşıyorsun. Öyle fazla arkadaşım yok. Daha çok emsallerim ile sohbet ediyorum” (Necdet, 67).

“Koğuştta kendi yaşitlarımız var. Cezaevinde içli dışlı olmak doğru değil, zarar verebilir. Mümkün olduğunca tek başıma idare ediyor” (Kenan, 58).

“Kişilerle ilişki kuramıyorum, yalnızlık daha tatlı geliyor. Kişilerle konuşurken sıkılıyorum. Arkadaş var da samimi değil” (İrfan, 60).

“Öyle insanlarla kalıyoruz ki burada hep çakal. Bugün çıksa yarın geri gelecek tipler hepsi. Onlarla ne paylaşacağım ki” (Hidayet, 63).

Suç Ayrımcılığı: Yaşlı hükümlüler arasında Özellikle hırsızlık, madde bağımlılığı ve cinsel suçlardan hüküm giyenlere karşı büyük bir önyargı ve ayrımcılık mevcuttur. Özellikle cinsel suçlardan hüküm giymiş yaşlılar bu durumdan rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda suç ayrımcılığı yapan yaşlı hükümlüler de bu durumdan psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir:

“Burada esrarcısı ile birlikte kalıyoruz. Benim onlarla samimiyetim olamaz. Esrarcısı, cinselden gelen suçlularla iletişim kuramam. Koğuştta bulunduğum yerde bir şey olur mu diye tedirgin oluyorum. Suç türüne göre ayırım olsa daha iyi olur” (Cevdet, 67).

“Pek arkadaş çevrem yok. Konuşacağım kimse yok. Uyuşturucudan yatıyor, hırsız, dolandırıcı burada. Kiminle konuşayım. Burada kültür düzeyi yüksek, iyi ailenin çocuğu yok. Hep ....’den (semt) insanlar dolu” (Asım, 65).

“Karışık koğuştayız. Dolandırıcı hırsız ile aynı koğuştayız. İrzci var mı bilmiyoruz. İdare suç ayırımı yapmıyor. Yaşa göre de olsun, suça göre de ayırım olsun. İrzci olursa ben ona bir şekilde zarar veririm. Fırsatını bulursa mahkûm onu içeride öldürür, kendi meselesi olarak görür. İrzcılar burada horlanıyorlar” (Dursun, 66).

Yaşlı Ayrımcılığı: Yapılan görüşmelerde sadece suç ayrımcılığı değil, yaşlı ayrımcılığının de mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Kuşaklararası çatışma ve uyuşmazlık, ceza infaz kurumlarında da sıklıkla yaşanmaktadır. Toplu yaşam

alanlarında gençlerin ve yaşlıların bir arada bulunması anlaşmazlıklara ve sorunlara yol açmaktadır. Katılımcıların çoğu gençlerle aynı odada ya da koğuştta kalmak istemediklerini, kendi yaşlılarıyla vakit geçirmek istediklerini belirtmişlerdir. Gençleri 'saygısız' olarak nitelendirmişler, kendilerine "hürmet" göstermediklerini belirtmişlerdir.

"Karışık koğuştta kaldım. Hepsi genç çocuk, hepsi uyuşturucudan falan gelmiş. TV izleyemedim, sigaradan rahatsız oldum. Yaşıma hürmeten pek bir şey demediler ama koğuştlarımızda akranlarımız olsa daha iyi olur. Şimdi koğuştlarda hep gençler. Birine bir şey diyemiyorum" (Asım, 65).

"Burada 10 kişilik koğuştayız. Kendi emsallerimiz ile aynı koğuştta vermiyorlar. (Gençlerle) iletişim konusunda sıkıntılar yaşıyoruz. Bazı çocukların aile terbiyesi yok. Kendi yaşlılarımızla, akranlarımızla kalsak daha iyi olur" (Halil, 60).

"Şimdiki genç takım tam takım. Gençlerle anlaşmamız mümkün değil. Yaşlıların gençlerle ilişkileri zor. Şimdiki gençlikle iletişim kuramıyorsunuz. Gençlerde saygısızlık oluyor. Koğuştları ayırsalar daha iyi olur" (İrfan, 60).

"Burada psikolojim bozuldu. Mahkûmların farklı farklı hepsinin psikolojisi bozuk. 18 kişi bir koğuştta yatıyoruz. Benim karşımda yatan mahkûm dolabımı açmış. İdareye söyledim. Burada cinayet işleyecek hale geldim. Koğuştumu değiştirin dedim. 20 yaşlarında adam. Kendi yaşlılarımla kalsam tabi daha iyi" (Haydar, 64).

"Adam genç geliyor sırada önümüze geçiyor. Saygı sevgi kalmamış" (Seyfettin, 69).

"Burada yaşlıyız, gelip sırada önüne geçerler. Bir şey diyemezsin. Zorbalık oluyor" (Kurtuluş, 60).

"Genelde yaşlılarla sohbet ederim. Gençlerle işimiz olmaz. Gençler kendine göre arkadaş seçiyor. Biz sayılıyız, 5-6 kişi yani. Şimdi pek saygı bir şey kalmamış. 'Lan' diye hitap ediyorlar, sıkıntı oluyor. Yaşlılarla kalmak çok daha iyi. Bizim elimize televizyon geçmiyor. Cezaevlerinde tuvaletten, televizyondan, 'yatakta sen üstte ben altta yatıyorum'dan çıkar dövüş. Telefon sırasında da demiyor ki bir 5 dakika da şu adam konuşsun. Saygı kalmamış" (Tahsin, 61).

Ceza İnfaz Personeliyle İlişkiler

Görüşmeler sırasında katılımcılara ceza infaz kurumu çalışanları ile ilişkilerine dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların en yoğun ilişki içinde oldukları kişiler infaz koruma memurlarıdır. İdare ve psiko-sosyal servis ile iletişimleri asgari seviyededir. Katılımcılar genel olarak ceza infaz kurumu çalışanlarından memnundurlar. Ancak verilen cevaplarda araştırma bulgularının idare ile paylaşılma korkusunun da etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir.

“Osman başkan (İKM) ile çok iyiyim. Burada sıkıntım yok. Saygı, sevgi var. İdareden kaynaklanıyor” (Muharrem, 62).

“İKM’ler memurlar ilgi gösteriyorlar, hepsi çok iyiler. Memur koğuşunda çok rahattım (kapalı ceza infaz kurumu). Çok yardımcı oluyorlar.” (Adem, 65).

“İdareden bir sıkıntı yok.” (Kenan, 58).

“Buradaki memurlar olsun, idare olsun çok severler beni. Tonton dede derler.” (Halil, 60).

d. Boş Zaman Aktiviteleri

Yaşlı hükümlülerin boş zamanlarında genellikle kitap okuma, televizyon izleme, bulmaca çözmeye, şiir yazma gibi aktiviteler yaptıkları gözlemlenmiştir.

“Bu hafta izine çıkacağım, 100 tane kitap getirip arkadaşlara hediye edeceğim. Şu an okuduğum kitaplar Suç ve Ceza ve Tutunamayanlar” (Yusuf, 68).

“Dışarıda kitap okumuyordum ama burada okuyorum. Daha önce 3 ay kaldığımda kitap okuyordum, arkadaşlarla vakit geçiriyordum” (Koray, 51).

“Cezaevinde 1 yıl şiir yazdım. Şiirlerim hep neşeli. Mahpusluk hakkında yazmam” (Samet, 57).

“Burada tiyatrolara gidiyoruz. Anıtkabir ziyaretine, maça gittik. Televizyon izliyoruz.” (Halil, 60).

Yaşlı hükümlüler sosyalleşme ve vakit geçirme açısından açık ceza infaz kurumlarının “daha iyi” olduğunu belirtmişlerdir.

“Burada (açık ceza infaz kurumu) çalıştığım için vakit çabuk geçiyor. Bahçeye 20 kere çıkar gelirim. Hareket yaparım” (Samet, 57).

“Açık cezaevi daha iyi. En azından dışardasın. Bahçeye bakıyorum, çimleri suluyorum. Zaman geçiriyorum, kafamı dağıtıyorum” (İsmail, 73).

“Burada (açık ceza infaz kurumu) daha farklı. Koşuşçuluk yapıyorum. İsteddiğin zaman telefonla görüşüyorsun. İnsanlarla daha iç içesin. Haftanın 5 günü burada ziyaret var” (Muharrem, 62).

“Burası kapalıya göre daha iyi. Orada 4 duvarın arasında sosyal yaşam yok, bir şey yok” (Erdoğan, 62).

2. Duyuşsal Boyut

Duyuşsal boyu kapsamında yaşlı bireylerin ceza infaz sürecindeki duygularına odaklanılmıştır. Bu kapsamda özellikle kritik aşamalar olan ceza infaz kurumuna ilk geliş, ceza infaz süreci ve salıverilme sonrası yaşanan duygusal süreçler değerlendirilmiştir. Özellikle ceza infaz sürecinde aileye özlem duyma, hüküm giymekten ötürü utanç duyma ve benzer şekilde özgürlüğe özlem duyma yaşlı hükümlülerin öne çıkan duyuşsal özellikleri arasında yer almaktadır. Ayrıca yaşlı hükümlülerin hissettikleri yaş da duyuşsal boyut kapsamında analiz edilmiştir. Buna ek olarak ceza infaz sürecinde psiko-sosyal destek alma ve ceza infaz kurumlarındaki psiko-sosyal servisten yararlanma durumları da değerlendirilmiştir.

a. Ceza infaz kurumuna geliş

Ceza infaz kurumuna ilk geliş, özellikle tutuklandıktan ya da hüküm giydikten sonra kapalı ceza infaz kurumlarına gelmek yaşlı hükümlülerce travmatik bir deneyim olarak değerlendirilmiştir. Hükümlüler belirli bir yaştan sonra ceza infaz kuruma gelmenin ağırlarına gittiğini, kendilerini oraya ait hissetmediklerini belirtmişlerdir. Yaşlı hükümlüler tarafından verilen aşağıdaki ifadelerde de eziklik, mahcubiyet, suçluluk ve umutsuzluk duygularının hâkim olduğu görülmektedir:

“Kapalı bir yerdesin. 73 yaşından sonra buraya gelmek ağır oldu” (İsmail, 73).

“İlk kapalıya geldiğimde şok olmuştum. Paramı vereyim bırakın beni dedim. Benim sicilim yok. Zoruna gidiyor insanın” (Muharrem, 62).

“Cezaevine ilk girdiğimde çok büyük eziklik duydum. Mahcubum, suçluluk duyuyorum” (Halil, 60).

“Filmlerde görürdüm, boynuna kart takarlar, fotoğrafını çekerler. İlk geldiğimde içeri ağlamaya başladım. Ağlama fotoğrafını çekelim dediler. Zorladım kendimi, fotoğrafımı çektiler” (Hidayet, 63).

“Buraya ilk geldiğimde bir daha çıkamayacağım diye düşündüm” (Aziz, 56).

b. Ceza infaz süreci

Görüşmeler sırasında katılımcılar yaşadıkları birçok farklı duyguyu dile getirmişlerdir. Bu duygular arasında en hâkim olanları aileye ve özgürlüğe duyulan özlemdir. Hissettikleri yaş sorulduğunda ise çoğu hükümlü oldukları yaştan daha genç hissettiklerini belirtmişlerdir.

Aileye duyulan özlem

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin en çok sıkıntı çektikleri konulardan bir tanesi ailelerine duydukları özlemdir. Ebeveynlere, eşlere ve özellikle de çocuklara ve torunlara duyulan özlem yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecindeki psikolojik durumlarını olumsuz etkilemektedir. Ailelerine duydukları özlemi dile getirirken de alternatif ceza infaz yöntemlerinin (elektronik kelepçe, denetimli serbestlik) uygulanabileceğini sıklıkla dile getirmişlerdir.

“Hırsızlık yapsam şahsen tamam ama üzülyorum. Çocuğum 19 aylık (ikinci eşinden). Buraya geliyor, baba diyor, onu özlüyorum (Gözleri doluyor). Aileyi özlüyorum. Aklım eşimde kalıyor. En üzüldüğüm nokta hanımın yalnız kalması” (Necdet, 67).

“Kamudan ceza alanlar için bu yaştan sonra çok zor. Ben hayatımda karakol yüzü görmedim. Benim için, ailem için ağır oldu. Gençliğimde yapmış olsam tamam bu adam şu suça eğilimli dersin. Bizim gibi hiç sicili olmayanlara kamu davası yerine denetimli serbestlik olabilir. En azından ailemizin yanında olurduk” (İsmail, 73).

“11 yıldır içerdeyim iyi halimi bozmadım. Bakanlığın buna çözüm bulması gerekiyor. Denetimli serbestlik, kelepçe, uygu bir şekilde evlerine, ailelerinin yanına göndermek olabilir. Yaşlılar illa ölsün mü içerde, bunu düşünmeleri lazım” (Seyfettin, 69).

“67 yaşındayım, bu saatten sonra eşimin, torunlarımın yanında olmak gerekir. Burada iki tane mahkûm gitti (öldü). Garantisi yok bu işin. Bizim gibi yaşlılar için kelepçe olsa ne olur. Ailenin içinde olmak farklı bir şey. Evde olsam çocuklarım bana danışır. Aile bağları daha kuvvetli olur” (Cevdet, 67)

“Denetimli serbestlikte olsak gözümüzün önüne bakarız. İnsanların içinde daha disiplinli oluyorsun, daha bir hayata sarılıyorsun. Denetime çıksam sanki Kâbe’ye gitmiş gibi olurum” (Ahmet, 61).

Utanç duygusu

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin hissettikleri utanç duygusu bazı aile bireylerinden ve yakın çevrelerinden ceza infaz kurumlarında olduklarını sakladıkları görülmüştür. Şehir dışında ya da yurt dışında çalışıyor izlenimi yaratan yaşlı hükümlülerin özellikle torunlarına bu durumu açıklamakta zorlandıkları görülmüştür.

“Ailem, çocuklarımın hepsi gelir. Ben etraftan saklıyorum burada olduğumu. Ben sevilen bir insanım. Ben cezaevine girdim diyemiyorum, komşularıma söyleyemiyorum, utanıyorum” (Adem, 65).

“Cezaevinde olduğumu birkaç kişi biliyor. Biri vasi, dışarda işlerimi takip eden kişi” (Dursun, 66).

“Torunum soruyor neredesin diye. Gürcistan'dayım dedim. Onları böyle avutuyorum. Ailemle telefonda görüşüyorum” (Muharrem, 62).

“Bu yaştayım, hanım üzüntüden vefat etti. Çocuklarım çok mutsuz. Bugün görüş var. Torunum gelecek. Torun sorunca ne iş yapıyorsun dede deyince, bahçe suluyorum diyorum” (Adem, 65).

“Gençken cezaevinde olmayı pek önemsemiyordum. Şu an torunlarım var, bana çok düşkünler. Beni şehir dışında çalışıyor biliyorlar” (Mahmut, 68).

Özgürlüğe duyulan özlem

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlüler ailelerinin yanı sıra özgür hayatı özlediklerini sıklıkla dile getirmişlerdir.

“Son derece kötü cezaevinde yaşam, çok zor. İnsan dışarıyı özlüyor” (İrfan, 60).

“İnsan çıkınca o sekiz saat bile ilaç gibi geliyor. İzin sonrası hüzün çöküyor” (Hidayet, 63).

“Özgürlüğünüzden mahrum olmak kötü bir şey” (İrfan, 61).

Açık ve kapalı ceza infaz kurumlarını özgürlük açısından karşılaştırmaları islendiğinde ise yaşlı hükümlüler açık ceza infaz kurumunun kapalıya göre daha özgür bir ortam sağladığını belirtmişlerdir.

“Kapalıya göre burası çok özgür bir ortam, insanlar hayata hazırlanıyor. Çok farklı burası çalışma var” (Yusuf, 68).

“Kapalı benim için mezara girmek gibi. Burada da yanlış yaptığın zaman seni kapalı ile korkutuyorlar” (Yaşar, 68).

“Kapalıdan açığa çıkmak, cehennemden cennete çıkmak gibi” (Hidayet, 63).

“Açıkta her tarafı gözün görüyor. Kapalıda tek göğü görüyorsun. Kapalıda çok ağladım hocam. Ağlaya ağlaya bir hal oldum” (Tayfun, 67).

“Kapalıda çalışma imkânı yok. Açıkta çalışma imkânı var. Kapalı 4 duvar, dışarıyı göremiyorsun. Tek bir odanı içindesin. Allah kimseyi oralara düşürmesin. Açıkta havayı görüyorsun. Yarı özgürlük. İstedğin an telefon açıyorsun. 3 gün izin alıyoruz gidiyoruz. Cenazen olursa gidebiliyorsun. İlk açığa çıktığımda yarı özgür hissettim. Kapalıda haftada bir gün 10 dakika telefon hakkın var. Açıkta açık görüş imkânının var” (Hacı, 60).

Hissedilen Yaş

Yaşlı hükümlülerin duyuşsal durumlarını belirlemek ve bu boyutu daha basit bir şekilde resmetmek için yaşlı hükümlülere hissettikleri yaş sorulmuştur. Böylece içinde buldukları fiziksel ve ruhsal durumun bütüncül bir analizinin yapılması mümkün olmuştur. Birçok katılımcı kendilerini oldukları yaştan daha genç hissettiklerini belirtmişlerdir.

“Kendimi 40-45 yaşında hissediyorum. Yürümeyi seviyorum. Bisiklete binerim bağa bahçeye gidince” (Necdet, 67).

“İçeri girmeden önce sorsanız 29 derdim, burada şimdi 30 oldum. Yaşımı bu zamana kadar hiç bilmem” (Samet, 57).

“Bu yaştan sonra açık cezaevi bizim için huzurevi gibi. Benim isteğim köyümde evim olsun, torunlarım yanımda olsun, başka dileğim yok. Ben evden de çıkmam. İzne gittiğimde çarşıya bile çıkmadım. Kendimi 40-50 yaşında hissediyorum” (Kahraman,72).

“Yaşlandığımı hissediyorum, yorgunluk oluyor insanda. Gönül yorgunluğu derler ya. Kendimi olduğumdan genç hissediyorum ama dışarda olsam kendimi daha zinde hissederdim” (Halil, 60).

“Gönüle kaldıktan sonra 18 hissediyorum ama 66 yaşındayım” (Abdullah, 66).

“Ben hiç yaşımı düşünmedim, daha genç hissediyorum. Hep çıkacağım, kurtulacağım diyorum. Çalışacağım, çocuklarıma yardımcı olacağım diyorum. Güçlüyüm, öyle de olmak zorunda.” (İrfan, 60).

“Kendimi 30-35 gibi hissediyorum çünkü dışarıda dolu dolu yaşadım” (Dursun, 66).

“Kendimi 45 yaşın üzerinde hissediyorum. Yürüyorum, koşuyorum” (Seyfettin, 69).

“Buralar beni üzüyor artık. Şimdi bakıyorum kendime, 3 çocuk yetiştirmişim. Burada olmak zor geliyor bu yaşta ama sorsan 35 yaşında hissediyorum” (Mahmut, 68).

Birçok katılımcı kendilerini oldukları yaştan daha genç görmekte olsa da, ceza infaz sürecinin kendilerini yıprattığını, bu süreç olmasaydı kendilerini daha genç ve enerjik hissedeceklerini belirten hükümlüler de bulunmaktadır. Yaşlanma süreçlerini hem fiziksel hem de ruhsal değişikliklerle tasvir etmişlerdir.

“Bu süreçte yaşlandığımı hissettim. Saçlarım döküldü, dişlerim protez. Bugüne kadar karakol yüzü görmemişim. Bir anda dünya tepene çökmüş gibi. Cezaevine girmeseydim çok daha genç hissederdim” (Adem, 60).

“Tansiyonum var, dişlerim kötü, idare ediyorum. Yaş ilerlemiş, hayatın çileyle geçmiş. Şimdi son günlerimi eziyet ile geçirerek gidiyorum. Yaşlıyım, ihtiyar diyorlar. Zoruma gidiyor. Birisi ihtiyar dediği için 3 ay küstüm. İsmimle hitap etmelerini isterim” (Yaşar, 68).

“Ben 3 sene zarfında yaşlandığımı hissettim. Emin ol, bir bakan bir daha bakardı. 5 sene önce saçımda beyaz yoktu” (Tahsin, 61).

“Benim gençlik resmime bakın tanıyamazsınız. Yaşlandığımı hissediyorum. 60 yaşından daha fazla hissediyorum. Dışarıda farklı sosyal yaşantılar olduğu için daha genç hissedersin. Burada hep mahkûm psikolojisi, moralin düşük olduğu için daha yaşlı hissediyorsun” (Hacı, 60).

“Cezaevinde yaşlandık. Dışarıda olsa farklı olurdu” (Haydar, 64).

c. Salıverilme sonrasına ilişkin kaygılar

Yapılan görüşmeler yaşlı hükümlülerin tahliye sonrası dışarıdaki yaşama uyum sağlama konusunda endişe duyduklarını göstermiştir. Yaşlı hükümlüler salıverilme sonrası iş bulmakta zorlanacaklarını, toplum tarafından damgalanarak ayrımcılığa maruz kalacaklarını düşünmektedirler.

“İşveren sicile bakıyor. Sürekli gözler üstünüzde oluyor. İlk başta mağduriyet oluyor. Buradan çıkınca yeniden işe başlayacağım. Sıfırdan başlayacağım” (Koray, 51).

“Mahkûm sıfatı olduğu için topluma adapte olmamız zor oluyor. Damgalanma oluyor. Vekilliğe aday olmak istedim ama utandım hırsızdan vekil mi olur derler diye” (Samet, 54,).

“Bilmiyorum topluma nasıl gireceğiz. Korkuyor insan. Eve gittim bir hafta dışarı çıkmadım. Dışarı çıktıktan sonra iş bulma umudu yok, kim iş verecek ki” (Kurtuluş, 60).

d. Psikososyal servisten yararlanma

Yapılan görüşmeler psiko-sosyal servisten faydalanan hükümlülerin sayısının oldukça az olduğunu göstermektedir. Psiko-sosyal servisten yararlanmama nedenleri arasında psiko-sosyal desteğin faydalı olacağını düşünülmemesi, psiko-sosyal servisten ilgi beklenmesi ve girişimde bulunulmaması ve psiko-sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği ya da olmaması bulunmaktadır. 11 yıldır ceza infaz kurumunda olan bir hükümlünün açık ceza infaz kurumuna geldiğinden beri psiko-sosyal servisten herhangi bir uzmanla görüşmediğini belirtmesi dikkat çekicidir.

“Geçmişini tazelemek bazen iyi olmuyor. Tabi bir şeyler paylaşınca insan bir şeyleri atabiliyor. Bu bence deşarjdır. Fakat bunu burada pek yapmıyorlar. Psikologla hiç görüşmedim” (Halil, 60).

“Psikologlar çağırıyorlar. İstesem de ilgi olacağını düşünmüyoruz. Hiç kimseyi çağırıyorlar, görüyoruz. Psiko-sosyal servisten daha fazla yararlanmak isterdim. Sizinle konuşmak bile beni rahatlatıyor” (İrfan, 60).

“Psikolojik olarak çok sıkıntılıyım. 7 sene kapalıda kaldım. Psikoloğa hiç çıkmadım” (Haydar, 64).

“Psiko-sosyal servis ile görüşmedim diğer ihtiyaçlarımı düşünmekten” (Aziz, 56).

“Psikologla hiç görüşmedim. Dilekçe yazmam gerekiyor. Olur mu olmaz mı (düşünüyorum)” (Necdet, 67).

“Şu an psikologla görüşme ihtiyacım yok. Zaten cezaevinde de öyle bir imkân yok. Psikolog doğum izninde şu an. Sosyal hizmet uzmanı da yok” (Hacı, 60).

“İlk geldiğimde psikologla görüştüm, onun dışında bir daha görüşmedim” (Koray, 51).

3. Tinsel Boyut

Tinsellik yaşlılıkta oldukça öne çıkan bir gelişimsel boyuttur. Özellikle ülkemizde yaşlılıkta birlikte dini pratiklerin arttığı görülmektedir. Yapılan görüşmeler de bu durumun ceza infaz kurumlarında benzer şekilde seyrettiğini göstermektedir. Sağlık durumları elverdiği sürece yaşlı hükümlüler namaz kılma, oruç tutma, Kuran okuma gibi dini pratikleri yerine getirdikleri, ceza infaz süreciyle dini pratiklerin arttığı gözlemlenmiştir.

“Daha önce burada kaldığımda Kuran kursu vardı. Ona katılmadığıma pişman oldum. Ramazan’da tüm orucumu tuttum. Alkol ile artık sıkıntım yok” (Koray, 51).

“Suçluluk duygusuyla başa çıkmak için namaz kılıyorum, gazete okuyorum, bulmaca çözüyorum” (Halil, 60).

“Dışarıda namaz kılmıyordum, içerde öğrendim. Dışarıda ayaklarım yere basmıyordu. Sincan Kapalı’da 4 kişi kalıyorduk. Genç namaz kılıyordu. Ben bu yaşa gelmişim, kalk silkelen dedim. O gün bir başladım. O çocuk öğretti bana namazı. Eroinmandı. Krize girdiğinde soğuk suya sokuyordum. O da benim gibi namaza orda başlamış. O zamandan beri namazıma devam ediyorum. Çıkınca cami yaptıracağım. Geri kalan hayatımda kendimi hayır işlerine adayacağım” (Dursun, 66).

Ceza infaz süreciyle birlikte dini pratiklerde artış görülse de bazı katılımcılar diğer hükümlülerin gösteriş için sadece ceza infaz kurumunda kaldıkları sürece dini pratikleri yerine getirdiklerini belirtmişlerdir:

“Burada namaz kılmıyorum. Burada namaz kılanlar hep ırcılar. Şimdi burada hoca olmuşlar” (Samet, 57).

“Ben kendi kendime tespih çekiyorum, bildiğim duaları okuyorum. Burada bazıları hapisneden çıkmak için namaza başlıyorlar” (Asım, 65).

“Burada namaz kılıyorlar ama dışarı çıkınca alkol alıyorlar” (Halil, 60).

TARTIŞMA

Yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını belirlemek için yapılan bu çalışmada yaşlı hükümlülerin özellikle sosyal ve duyuşsal boyutlarda birçok ihtiyaçlarının olduğu, bir

boyuttaki ihtiyacın ise diğer boyutu da olumsuz olarak etkilediği görülmüştür. Öte yandan tinsel ihtiyaçların büyük bir oranda da karşılandığı göze çarpmaktadır. Psiko-sosyal ihtiyaçların ise bir bütün olarak yeteri kadar karşılanamadığı, yaşlı hükümlülerin alternatif ceza infaz biçimlerini talep ettikleri görülmüştür.

Yaşlanmakta olan birey için ailesi en temel sosyal destek mekanizmasıdır ve bu araştırmanın gösterdiği gibi yaşlı hükümlüler için de ailenin psiko-sosyal iyilik haline olan etkisi çok büyüktür. Hükümlülerin aileleri ile kurdukları iletişimin hükümlülere psiko-sosyal destek sağladığı daha önceki çalışmalar tarafından da vurgulanmıştır (İçağasioğlu Çoban ve Akgün, 2011; Polat, 2016). Ceza infaz sürecinde aile bağlarının güçlü tutulması rehabilitasyon sürecine katkıda bulunarak mükerrer suçların işlenmesinin önlenmesine yardımcı olmakta, salıverilme sonrası toplumsal hayat uyumu da kolaylaştırmaktadır (Loucks, 2004). Bu sebeple araştırma sonuçlarında da ortaya çıkan coğrafi mesafenin uzaklığı, görüş sürecinin zorluğu ve maddi yetersizlikler, aile bağlarının güçlendirilmesi önünde engel teşkil etmektedir.

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin diğer hükümlülerle nitelikli ilişki kurmaktan kaçındıkları gözlemlenmiştir. Benzer şekilde sosyal aktivitelere katılım oranı yapısal sebeplerden (açık ceza infaz kurumlarındaki çalışma zorunluluğu) dolayı düşüktür. Polat (2016) da çalışmasında sosyal ve kültürel faaliyetlere hiçbir zaman katılmadığını belirten yaşlı hükümlü oranının oldukça yüksek (%38,3) olduğunu belirtmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal aktiviteler yaşlı bireylerin psiko-sosyal iyilik halini güçlendirmekte ve diğer hükümlülerle olan ilişkilerini olumlu yönde etkilemektedir (Paggi, Jopp ve Hertzog, 2016; Joulain vd., 2019; Pressman vd., 2009). Bu durumda yaşlı bireylerin sosyal destek mekanizmalarını güçlendirmek ve rehabilitasyonu desteklemek için yaşlı bireylerin gelişimsel özelliklerine uygun sosyal aktivitelerin düzenlenmesi gerekmektedir.

Yapılan görüşmeler yaşlı hükümlülerin en çok özlem duygusuyla mücadele ettiklerini göstermiştir. Benzer şekilde önceki çalışmalarda da hükümlülerin en çok ailelerine duydukları özlem duygusuna vurgu yapılmaktadır (De Smet vd. 2017; Loucks, 2004; Polat, 2016; Snyder vd., 2009). Bu özlem duygusuna çözüm olarak yaşlı hükümlüler tarafından alternatif (ev hapsi, denetimli serbestlik) ceza infaz yöntemleri dile getirilmiştir. Bu çözüm diğer çalışmalarda da katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır (Loucks, 2004; Polat, 2016). Duyuşsal ihtiyaçlar kapsamında sorulan "hissedilen yaş" sorusuna verilen yanıtlar ise çeşitlilik arz etmektedir. Bulunduğu yaştan kendini daha genç hisseden yaşlı hükümlüler olduğu gibi, kendini olduğu yaşta

ya da daha yaşlı hisseden hükümlüler de bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmalar, ceza infaz sürecinin yaşlanma sürecini hızlandırdığını; yaşlı hükümlüleri fiziksel, fizyolojik ve psikolojik olarak olumsuz etkilediğini göstermektedir (Bretschneider ve Elger, 2014; Heidari vd., 2017). Buna karşın ceza infaz sürecinin yaşlanma süreçlerini de olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bulgu literatürdeki diğer çalışmaları destekler nitelikte olsa da (Heidari vd., 2017; Soytürk, 2013), hiss edilen yaşın değişmemesi umut duygusunun yaşlı hükümlüler arasında hakim olduğuna işaret etmektedir.

Yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecinde karşılaştıkları diğer bir sorun ise yaşlı ayrımcılığıdır. Farklı ülke örneklerinde de yaşlı hükümlüler diğer hükümlüler tarafından alay konusu olabilmekte ve statü kaybına uğramaktadırlar (Bergman ve Amir, 1978; Kerbs, 2001). Polat (2016)'ın çalışmasında yaşlı hükümlülerin %40,8'i ceza infaz kurumlarında farklı yaş gruplarıyla bir arada kalmayı olumsuz bir deneyim olarak değerlendirirken, sadece %22,5 oranında katılımcı yaşlı bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmek adına yaş gruplamasına gidilmesini önermiştir. Her ne kadar Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 24. maddesinde hükümlülerin yaşlarına göre sınıflandırılmaları ile ilgili bir ibare bulunsa da (CGTİ, 2004), yaş gruplamaları sadece 18 yaş altı ve üstü olarak kurumsal olarak yapılmıştır ve 50 yaş üstü hükümlüler için resmi bir düzenleme bulunmamaktadır. Yaşa göre gruplandırılmalarının yaş ayrımcılığını güçlendiren bir durum olması literatürde hâkim olan bir konu olsa da ceza infaz kurumları bağlamında gruplandırılmalarının yaşlı hükümlülerin güvenliği, rehabilitasyonu ve kurumlar açısından da maliyet etkin olmaması sebebiyle tercih sebebi olabilmektedir (Kerbs ve Molley, 2009).

Görüşmelerden de anlaşıldığı gibi ceza infaz kurumları bünyesindeki psiko-sosyal servislerde hükümlülere yönelik birçok rehabilitasyon programı (Öfke Kontrolü Programı, Alkol ve Madde Bağımlılığı Programı, İntihar ve Kendine Zarar Verme Konusunda Farkındalık Programı, Özel Gözetim ve Denetim Programı, Salıverilme Öncesi Mahkûm Gelişim Programı ve Önce Düşün gibi) bulunsa da açık ceza infaz kurumlarında bu programlar uygulanmamaktadır. Bu programlar kapalı ceza infaz kurumlarında ise tüm yaş gruplarına standart bir biçimde uygulanmaktadır. Ayrıca yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal servisten faydalanma düzeylerinin düşük olması da dikkat çeken bir bulgudur. Polat (2016) da çalışmasında yaşlı hükümlülerin yarıdan fazlasının (%64,2) psiko-sosyal servisten yararlanmadıklarını tespit etmiştir.

Tinsel ihtiyaçlar ise ceza infaz sürecinde diğerk tüm ihtiyaçlar arasında en çok karşılanan ihtiyaçtır. Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin dini pratikleri yerine getirdikleri ve tinsel ihtiyaçlarını karşıladıkları görülmüştür. Ayrıca dini pratiklerde bulunmayan yaşlı hükümlülerin de bu süreçte oruç tutma, namaz kılma, Kur'an okuma gibi pratiklere başladıkları görüşmüştür. Hükümlüler için açılan Kur'an kursları, din görevlileriyle yapılan sohbetler tinsel ihtiyaçları destekleyici niteliktedir. Polat'ın çalışmasında da yaşlı hükümlülerin büyük bir oğunluğ (%82,1) ceza infaz sürecinde dini inanç ve ibadetlerinin kendileri için oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir (2016). Dini pratikler ve tinsellik yaşlı hükümlülerin en önemli psiko-sosyal destek mekanizmalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Yapılan görüşmeler yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal destek ihtiyaçlarının ceza infaz süreci ile sınırlı olmadığını göstermiştir. Her yaş grubunda olduğ gibi yaşlı bireyler için de salıverilme sonrası toplumsal hayata uyum sürecinde destek önem arz etmektedir. Yapılan diğerk çalışmalar da yaşlı hükümlülerin salıverilme sonrası da psiko-sosyal ve ekonomik desteğe ihtiyaç duydıklarını göstermektedir (Heidari ve ark., 2017; Loucks, 2004). Bu sebeple salıverilme sonrası yaşlı bireylerin sosyal uyum, iş bulma, ev bulma gibi konularda da desteklenmeleri gerekmektedir. Bu ihtiyacın karşılanması için 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu kapsamında ceza infaz kurumlarından salıverilen hükümlülere yardımcı olmak üzere koruma kurulları oluşturulmuştur (CTGM, 2020). Bu kurulların varlığı ve hizmetleri konusunda yaşlı hükümlülerin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlüler sıklıkla 65 yaş üstü bireylerin infazında alternatif yöntemler kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ceza infaz kurumu koşullarının yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun olmaması ve yaş ilerledikçe mükerrer suçların azalması (Roberts, 2015) konut infazı ve denetimli serbestlik gibi uygulamalar için haklı bir gerekçe oluşturmaktadır. Bu konuda da lkemizde COVID-19 salgını sonrasında bulaş riskinin ceza infaz kurumlarında yüksek olması sebebiyle düzenlemeler yapılmıştır. 15 Nisan 2020'de Resmi Gazete'de yayınlanan "Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" göre ağır bir hastalık, engellilik veya kocama nedeniyle hayatını yalnız idame ettiremeyen 65 yaşını bitirmiş hükümlüler denetimli serbestlikten faydalanabilecek, belirli suçlar haricinde 65 yaşını bitirmiş hükümlüler hükümlerinin son 1 yılını, 70 yaşını bitirenler hükümlerinin son 2 yılını, 75 yaşını bitirmiş hükümlüler ise hükümlerinin son 4 yılını konut infazı ile geirebileceklerdir.

Yaşlı hükümlülerin COVID-19 salgınından etkilenmelerini azaltmaya yardımcı olan bu alternatif ceza infaz uygulamaları, yaşlı bireylerin psiko-sosyal iyilik hallerine de katkıda bulunacaktır.

Tutuklu ve hükümlü bireylerin kişisel ve toplumsal gelişimlerinin sağlanmasında özellikle sosyal hizmetin rolü oldukça büyüktür. Bu süreçte psiko-sosyal desteğin sağlanması hem hükümlünün iyilik hali hem de arzu edilen topluma kazandırılmanın sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için büyük önem arz etmektedir (İl, 2003; Yücel, 2016) . Her açıdan örseleyici olan bu süreç özellikle yaşlılar gibi dezavantajlı gruplar için daha yıpratıcı olabilmektedir. Farklı gelişimsel özellikler ve ihtiyaçlar, özgürlüğün kısıtlanması ile birlikte daha fazla ön plana çıkabilmektedir. Çok boyutlu ve bütüncül bir değerlendirme yapabilme kapasitesine sahip olan sosyal hizmet uzmanları, tutuklu ve hükümlü bireylerin hem ceza infaz sürecinde hem de salıverilme sonrası toplumsal hayat uyum sağlama sürecinde birçok rol üstlenmektedir. Ceza infaz sürecinde kaynaklarla bağlandırma, hak savunuculuğu, danışmanlık ve eğiticilik gibi birçok rol üstlenen sosyal hizmet uzmanı, özellikle yaşlı bireylerin farklı gelişimsel özelliklerini ve ihtiyaçlarını bildikleri için, bu ihtiyaçlara cevap verebilecek bilgi, beceri ve değer bütününe sahiptir. Bireysel görüşmeler, grup çalışmaları, aile ile iletişim kurma, medikal ihtiyaçların belirlenmesi ve giderilmesinde aracı olma, salıverilme sonrası sosyal hayata uyumda destek sağlama bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla başvurduğu uygulamalardır. Bütün bu becerilerin yanı sıra adli sosyal hizmet alanında yaşlı bireylerle çalışacak olan sosyal hizmet uzmanlarının ve vaka yöneticilerinin koordinasyon becerisi, çok boyutlu değerlendirme yetisi, farklı düzeylerde müdahale becerisi, savunuculuk ve motivasyonel görüşme yapabilme becerisine sahip olması gerekmektedir.

SONUÇ

Ceza infaz kurumlarındaki yaşlı hükümlülerin sayısının artması, sosyal hizmet mesleğinin odağında olan ve dezavantajlı bir grup olarak nitelendirilen yaşlıların refahının sorgulanmasına neden olmaktadır. Hem “yaşlı” hem de “hükümlü” olmaktan kaynaklanan bu çifte dezavantaj, yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecindeki gereksinimlerini ön plana çıkarmaktadır. Yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada, yaşlı hükümlülerin sosyal, duyuşsal ve tinsel boyutlardaki ihtiyaçlarına yönelik tespitler yapılmıştır. Alanda benzeri bulunmayan bu çalışmanın bulguları hem literatüre katkıda bulunmakta, hem de yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarına yönelik sosyal hizmetlerin ve sosyal

politikaların geliştirilmesine yönelik kanıt teşkil etmektedir. Her ne kadar COVID-19 salgınıyla birlikte birçok yaşlı hükümlü denetimli serbestlik gibi alternatif ceza infaz yöntemlerinden yararlanmaya başlamış olsa da, özellikle kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan 50 yaş üstü birçok hükümlü ve tutuklunun psiko-sosyal refahını iyileştirmek büyük önem arz etmektedir.

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin nitelikli sosyal ilişki kurmadıkları ortaya çıkmıştır. Hükümlülerin ailelerinden uzakta farklı şehirlere nakil edilmesi, aynı şehirde olanların ise yine uzak ilçelerde bulunan ve toplu taşımayla ulaşımın zor olduğu ceza infaz kurumlarına erişememesi, yaşlı bireylerin aileleriyle yüz yüze görüşmesi yönünde engel teşkil etmektedir. Bu hususta mümkün olduğunca yaşlı bireylerin ailelerine yakın ceza infaz kurumlarına nakil edilmeleri, ceza infaz kurumlarına ulaşım araçlarının çeşitlendirilmesi, sıklaştırılması ve yol masraflarını karşılamakta güçlük çeken aileler için maddi destek mekanizmalarının oluşturulması önerilmektedir.

“Görüş kurallarının sıkı olması” da aileleri, akrabaları ve diğer arkadaşları ile yüz yüze görüşmeden caydıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Hem hükümlülerin, hem de ailelerinin güvenliği açısından yapılan bu uygulamaların insan onuruna yakışır ve mahremiyetin korunarak yapılmasının güvence altına alınması önerilmektedir. Buna ek olarak aile ile görüşme odalarının çoğaltılarak yaşlı hükümlülere öncelik verilmesi, aileleriyle birlikte kalma sürelerinin uzatılması önerilmektedir.

Ceza infaz kurumlarındaki diğer hükümlülerle olan ilişkiler ise dikkat çeken diğer bir konudur. Yaşlı hükümlüler diğer hükümlülerle arkadaşlık yapılmayacağını düşünmekte, genç hükümlülerin ise onlara saygı göstermediğini belirtmektedirler. Ancak yaşlı hükümlülerin en yakın sosyal ağını oluşturan kişilerin diğer hükümlüler olduğu düşünülürse, hükümlüler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi psiko-sosyal iyilik hali açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda hem hükümlülerin kaynaştırılması ve kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesi için etkileşimi artıracak sosyal aktivitelerin düzenlenmesi önerilmektedir. Örneğin akşamları ve hafta sonlarında yaşlı hükümlüleri zorlamayacak spor faaliyetlerinin (bocce ve masa tenisi gibi) ve oyun turnuvalarının (tavla, satranç, masa oyunları gibi) düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca hükümler arasında uygulanacak mentörlük gibi programlarla yaşlı ve genç hükümlülerin birbiriyle eşleştirilerek birbirlerine mentör olmaları kuşaklararası ilişkileri iyileştirmek ve özellikle ceza infaz kurumuna yeni gelenlere destek olmak açısından da faydalı olacaktır. Farklı kuşaklar arasındaki sorunların çözülememesi ve talep olması durumunda ise yaşlı hükümlülerin kendi yaşlılarıyla aynı koğuştta kalma imkânının

sağlanması da önerilmektedir. Ayrıca hükümlüler arasında yaş ayrımcılığı konusunda farkındalık yaratma çalışmaları yürütülmesi de önerilmektedir.

Bütün bu sosyalleşmeyi artıracak ve hükümlüler arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmeye destek olacak aktivitelere ek olarak yaşlı bireylerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri kursların açılması da önerilmektedir. Yaşlı hükümlüler çalıştıkları için kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan kurs imkânlarına sahip değildirler. Yaşlı bireylerin iş yüklerinin hafifletilerek bu araştırma sonucu ortaya çıkan bahçecilik, sebze-meyve yetiştirme, hayvancılık, arıcılık gibi kursların açılması önerilmektedir. Böylece yaşlı hükümlülerin hem sosyalleşebilecekleri, hem de onları salıverilme sonrası hayata hazırlayacak becerileri kazandıracak bir ortam sağlanacaktır.

Yaşlı hükümlülerin duyuşsal ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda kuruma ilk geldiklerinde yaşadıkları eziklik, mahcubiyet, suçluluk ve umutsuzluk duyguları ile başa çıkabilmeleri için psiko-sosyal servisin desteğinin ön plana çıkması gerekmektedir. Bu bağlamda psiko-sosyal servisin özellikle kuruma yeni gelen yaşlı hükümlülerle daha fazla görüşme yapmaları önerilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi hükümlüler arasında uygulanacak bir mentörlük programı, kuruma yeni gelen yaşlı bireylerin olumsuz duygularla başa çıkmalarına ve kuruma uyum sağlamalarına yardımcı olacaktır.

Aileye duyulan özlem ceza infaz sürecinde yaşlı hükümlüler arasında hâkim olan duygular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda psiko-sosyal destek sürecine ailelerin de müdahil edilmesi önerilmektedir. Üç ayda bir yapılan izinlerin iki ayda bir olarak sıklaştırılması ve süresinin bir haftadan iki haftaya çıkarılması önerilmektedir. Yaşlı hükümlülerin aileleriyle de düzenli görüşmeler yapılması, gerekli durumlarda ise yaşlı bireylerin evlerinin ziyaret edilerek sosyal inceleme raporları oluşturulması, buna göre de uygun sosyal hizmet müdahaleleri geliştirilmesi önerilmektedir.

Araştırma bulguları yaşlı bireylerin psiko-sosyal servisten yararlanma düzeylerinin düşük olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal servisten daha çok yararlanmalarının sağlanması, yaşlı hükümlülerle düzenli olarak görüşmelerin yapılması, psiko-sosyal servise başvurmayı kolaylaştırmak için matbu dilekçe örneklerinin sağlanması ya da yaşlı bireyler için dilekçe verme zorunluluğunun kaldırılması önerilmektedir. Ayrıca mevcut rehabilitasyon programlarının yaşlı

bireylerin gelişimsel özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesi ve yaşlı hükümlülere özel grup çalışmalarının tasarlanması önerilmektedir.

Psiko-sosyal destek ihtiyacının saliverilme sonrasında da devam etmesi bu araştırmanın bulguları arasındadır. Özellikle uzun süre ceza infaz kurumunda kalmış ve ceza infaz kurumunda yaş almış bireyler için tahliye sonrasında yönelik oryantasyon programlarının hazırlanması önerilmektedir.

Araştırmanın tüm bulguları ve özellikle de yaşlı hükümlülerin ailelerine ve özgürlüğe duydukları özlem göz önünde bulundurulduğunda yaşlı bireylerinin cezalarının alternatif yöntemlerle (denetimli serbestlik, konut infazı gibi alternatif yöntemler uygulanamıyorsa) infaz edilmesi daha uygundur. Ancak suçun niteliği gibi nedenlerden alternatif yöntemler uygulanamıyorsa yaşlı hükümlülerin kendilerini daha özgür hissedebilecekleri açık ceza infaz kurumlarının tercih edilmesi önerilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi yaşlı hükümlülerin refahı yeterince bilinmeyen bir alandır ve alanda bu tür birçok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarının yanı sıra fiziksel ve fizyolojik ihtiyaçlarının belirlenmesi de büyük önem arz etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda örneklem ya da çalışma gruplarına farklı şehirlerdeki farklı tip ceza infaz kurumlarının dâhil edilmesi, yaşlı kadın hükümlülere yönelik çalışmaların yapılması ve bu çalışmalarda nitel, nicel ve karma yöntem gibi farklı yöntemlerin kullanılması, yaşlı hükümlü refahı alanını zenginleştirerek bu alanda tasarlanacak sosyal hizmetlerin ve politikaların şekillenmesine yardımcı olacaktır.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 13.04.2017 tarihli ve 118 sayılı onay belgesi alınmıştır. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanmış, araştırmaya katılmak istedikleri takdirde ıslak imzalı olarak bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Araştırmanın tüm aşamaları araştırma etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiş, herhangi bir etik sorun ya da ikileme karşılaşmamıştır. Makaledeki alıntılarda kullanılmak üzere katılımcılara gerçek adları dışında bir isim verilmiş, kimliklerini ifşa edecek bilgiler kullanılmamıştır. Makalenin hazırlanmasında yayın etiği göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aday, R.H. (1994). Aging in prison: a case study of new elderly offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 38, 79-91.
- Aday, R.H., Krabill, J.J. & Deaton-Owens, D. (2014). Religion in the Lives of Older Women Serving Life in Prison, *Journal of Women & Aging*, 26(3), 238-256.
- Aday, R.H.,ve Maschi, T. (2019). The Challenge of Managing Aging Prisoners. Devon L. L. Polaschek Andrew Day Clive R. Hollin. *The Wiley International Handbook of Correctional Psychology*. Wiley Blackwell:US, 144-158.
- Bergman S, Amir, M. (1973). Crime and Delinquency among Aged in Israel, an Experience Survey. *The Israel Annals of Psychiatry and Related Disciplines*, 11, 33-48.
- Bretschneider, W., Elger, B. (2014). Expert perspectives on western European prison health services: Do ageing prisoners receive equivalent care in prison? *Bioethical Inquiry*, 11, 319-331.
- Clear, T.R, Hardyman, P.I., Stout, B., Lucken ,K., Dammer, H. R. (2000). The Value of Religion in Prison: An Inmate Perspective. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16(1), 53-74.
- Clear, T.R. & Sumter, M.T. (2002) Prisoners, Prison, and Religion. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35 (3-4), 125-156.
- CGTİ (2004). Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. No: 5275. Kabul Tarihi: 13.12.2004. <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/5275.htm>
- CTGM (2020). Ceza İnfaz Kurumlarından Salıverilen Hükümlülere Yönelik Yürütülen Çalışmalar.
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2005). Introduction: Entering the field of qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (1-17). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Derezotes, D. S. (2000) *Advanced Generalist Social Work Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- De Smet, S., De Donder, L., Ryan, D., Van Regenmortel, S., Brosens, D., Vandeveld, S. (2017). Factors related to the quality of life of older prisoners. *Qualitative Life Research*, 26 (6), 1571-1585.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Ankara.
- Elder, G.H. (1975). Age differentiation and the life course. *Annual Review of Sociology* 1: 165–90.

- Goetting, A. (1984). The Elderly in Prison: A Profile. *Criminal Justice Review*, 9(2), 14-24.
- Gross, B. (2007). Elderly offenders: Implications for corrections personnel. *Forensic Examiner*, 16(1), 56–61.
- Haney, C. (2006). The wages of prison overcrowding: Harmful psychological consequences and dysfunctional correctional reactions. *Journal of Law & Policy*, 22, 265–293.
- Haugebrook, S., Zgoba, K.M, Maschi, T., Morgen, K., Brown, D. (2010). Trauma, stress, health, and mental health issues among ethnically diverse older adult prisoners. *Journal of Correctional Health Care*, 16, 220–229.
- Hayes, A.J., Burns, A., Turnbull, P., Shaw, J.J. (2012). The health and social needs of older male prisoners. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 27, 1155–1162. doi:10.1002/gps.3761
- Heidari, R., Wangmo, T., Galli, S., Shaw, D.M., Elger, B.S. (2017). Accessibility of prison healthcare for elderly inmates, a qualitative assessment. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 52, 223-228.
- Howse, K. (2003). Growing Old in Prison: A scoping study on older prisoners, Centre for Policy and Ageing and Prison Reform Trust, United Kingdom.
- Human Rights Watch (2012). Old behind bars: The aging prison population in the United States. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/usprisons0112webwcover_0.pdf
- İçağasıoğlu Çoban, A., Akgün, R. (2011). Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Kalan Kadın Hükümlülerin Psikososyal Durumlarının Saptanması ve Sosyal Desteklerinin Belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2), 63-78.
- İl, S. (2003). Adli Sosyal Hizmet. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry*, 4 (2), 141-146.
- Joulain, M., Guillaume, M., Taliercio, A., Bailly, N., Ferrand, C. ve Gana, K. (2019). Social and leisure activity profiles and well-being among the older adults: a longitudinal study. *Aging and Mental Health*, 23, 77-83. 10.1080/13607863.2017.1394442.
- Kerbs J. J. (2000). The older prisoner: Social, psychological, and medical considerations. In: Dunlop BD, Rothman MB, editors. *Elders, crime, and the criminal justice system: Myths, perceptions, and reality in the 21st century*. Springer: New York, 207–228.
- Kerbs, J.J. ve Jolley, J.M. (2009). A Commentary on Age Segregation for Older Prisoners
Philosophical and Pragmatic Considerations for Correctional Systems, *Criminal Justice Review*, 34(1), 119-139.
- Koenig, H. G., George, L. K., & Siegler, I. C. (1988). The use of religion and other emotion-regulating coping strategies among older adults. *The Gerontologist*, 28(3), 303–310. <https://doi.org/10.1093/geront/28.3.303>

- Loucks, N. (2004). *Prison Without Bars: Needs, Support and Good Practice for Work with Prisoners' Families*. Dundee: Tayside Criminal Justice Partnership; Edinburgh: Families Outside.
- Maxwell, J. A. (2005). *Qualitative research design: An interactive approach*. (2nd Ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Murdoch, N., Morris, P., Holmes, C. (2008). Depression in elderly life sentence prisoners. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 23(9), 957-62.
- Paggi, M. E., Jopp, D. & Hertzog, C. (2016). The Importance of Leisure Activities in the Relationship between Physical Health and Well-Being in a Life Span Sample. *Gerontology*, 62, 450-458. doi: 10.1159/000444415
- Polat, B. (2016). *Ceza İnfaz Kurumlarında Yaşlı Olmak: Yaşlı Hükümlülerin Sorunları*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pressman, S., Matthews, K., Cohen, S., Martire, L., Scheier, M., Baum, A. ve Schulz, R. (2009). Association of Enjoyable Leisure Activities With Psychological and Physical Well-Being. *Psychosomatic Medicine*, 71, 725-732. 10.1097/PSY.0b013e3181ad7978.
- Resmi Gazete (2020). *Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. Kanun No. 7242 Kabul Tarihi:14/4/2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200415-16.htm>
- Roberts, S.K. (2015). *Aging in Prison: Reducing Elder Incarceration and Promoting Public Safety*. Center for Justice at Columbia University: New York.
- Saygılı, S. ve Kökrek, Z. (1997). Yaşlılarda Suç İşleme Üzerine Bir İnceleme. *Yeni Sempozyum*, 35 (1), 14-18.
- Snyder, C., Van Wormer, K., Chadha, J. & Jagers, J. (2009). Older adult inmates: the challenge for social work. *Social Work*, 54(2), 117-124.
- Soyturk, S. (2013). *Hükümlü Ve Tutukluların Sosyal Hizmet Gereksinimlerinin Değerlendirilmesi: Karaman M Tipi Kapalı-Açık Cezaevi Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Stevens, B. A., Shaw, R., Bewert, P., Salt, M., Alexander, R. & Loo Gee, B. (2018). Systematic review of aged care interventions for older prisoners. *Australasian Journal on Ageing*, 37(1), 34-42.
- TÜİK (2018). *İstatistiklerle Yaşlılar*, Haber Bülteni, Sayı: 33712. 18 Mart 2020.

- Uslu, N. (2010). Adli Psikiyatri Birimine Yatırılan Yaşlılarda Suç İşlemeyi Etkileyen Etmenler, Yayınlanmamış Psikiyatri Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- Uzoaba, J.H.E. (1998) Managing Older Offenders: Where Do We Stand? Correctional Service of Canada. https://www.csc-scc.gc.ca/research/092/r70_e.pdf
- Yücel, M.T. (2016). Adli Sosyal Hizmet Anlayışında Gerçekçi Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 3715-3733.
- Willis, J.W. (2007). Foundations of qualitative research: Interpretive and critical approaches. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zastrow, C. & Kirst-Ashman, K.K. (2015). İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II. Ankara: Nika Yayınevi.

Aslantürk, H., Kesen, N.F. ve Daşbaşı, S. (2020). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin aileye ilişkin değişkenler açısından incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1579-1598.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 18.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 29.09.2020

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE AİDİYETİNİN AİLEYE İLİŞKİN DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Examination of Family Belonging of University Students in Terms of Family-Related Variables

Hüsnünur ASLANTÜRK*

Nur Feyzal KESEN**

Serap DAŞBAŞ***

* Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, husnununur@yahoo.com.tr, ORCID ID: 0000-0002-8174-4970

** Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nfkesen@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6455-0293

*** Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gserap@gmail.com.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0969-6393>

ÖZET

Aidiyet ihtiyacının ilk olarak karşılandığı toplumsal kurum olarak aile, bireyin ruhsal, duygusal, sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yere sahiptir. Gelişimsel süreç boyunca farklı şekillerde ve derecelerde olmasına karşın, aileye karşı hissedilen aidiyet duygusu, bireyin yaşamındaki önemini korumaya devam etmektedir. Bireyin hayatındaki bu merkezi konumu nedeniyle aile aidiyetinin aileye ilişkin değişkenler açısından incelenerek bu değişkenlerle ilişkisinin ortaya çıkarılması, aile aidiyetinin anlaşılması için gereklidir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin aile yapısı, aile içi şiddet öyküsü ve aile ilişkilerine ilişkin değişkenler açısından incelenmesidir. Genel tarama modelinde tasarlanan çalışmanın örneklemini 2755 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veriler, kişisel bilgi formu ve Aile Aidiyeti Ölçeği ile toplanmış, SPSS Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularda; çekirdek aile yapısına sahip öğrencilerin aile aidiyetinin geniş aile yapısına sahip olanlardan; ebeveynleri birlikte yaşayan öğrencilerin aile aidiyetinin ebeveynleri boşanmış olanlardan daha yüksek; ailede şiddet gören, şiddeti sıklıkla yaşayan veya tanık olan öğrencilerin aile aidiyetinin diğerlerine göre daha düşük; demokratik aile tutumuna sahip öğrencilerin aile aidiyetinin diğer aile tutumlarına göre daha yüksek; ailesiyle kaliteli zaman geçiren, ailesi ile iletişimde duygularını ifade edebilen ve ailesi tarafından anlaşılan üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Aile aidiyetinin aileyle ilişkili başka değişkenler

açısından incelenmesine ve diğer örneklem gruplarında da çalışma yapılmasının aile çalışmalarına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile aidiyeti, aile içi şiddet, aile ilişkileri, üniversite öğrencileri.

ABSTRACT

As a social institution where the need for belonging is first met, the family has an important place in the psychological, emotional, social and economic life of the individual. Despite being in different shapes and degrees throughout the developmental process, the sense of belonging to the family continues to maintain its importance in the life of the individual. Family relations are among the determining factors of family belonging. Due to this central position in the life of the individual, it is necessary to examine the family belonging in terms of family-related variables, in order to understand the family belonging. The aim of this study is to examine the family belonging of university students in terms of family structure, family violence history and family relationships. The sample of the study designed in the general screening model was 2755 university students. The data were collected using the personal information form developed by the researchers and the Family Belonging Scale and analyzed with the SPSS Program. In the study, it was observed that the family belonging of the students with nuclear family structure was higher than those with extended family structure and the parents whose parents lived together were higher than divorced. The family belonging of students who have experienced or witnessed domestic violence is lower than others. Family belonging of students whose family has a democratic family structure is higher than other family attitudes; It was found that students who spend quality time with their family, who can express their feelings in communication with their family, and who are understood by their family, have higher family belonging than others. It was concluded that the variables of family structure, family violence history and family relationships examined in the study constitute a significant difference according to the family belonging of university students. It is believed that studying family belonging in terms of other variables related to the family, as well as conducting studies in other sample groups, will contribute to family work.

Key words: Family belonging, domestic violence, family relationships, university students

GİRİŞ

Kelime anlamı olarak “ilişkinlik, ilgi” olarak tanımlanan aidiyet kelimesi (Türk Dil Kurumu) etimolojik olarak incelendiğinde, ait olma kökünden türediği, “ait” kelimesinin ise “*taalluk eden, ilgisi olan*” anlamına gelen Arapça “*avdet*” kelimesinden geldiği görülmektedir. Aidiyet kelimesinin kullanımına bakıldığında ise ait olunan, aidiyet hissedilen birisini, bir kurumu işaret ettiği dikkat çekmektedir. Birey yaşamı boyunca ailesine, aile bireylerine, okuluna, öğretmenine, memleketine, yaşadığı topluma, mesleğine, çalıştığı kuruma aidiyet hissedebilir. Ancak tüm bu farklı kişiler ve kurumlar arasında aile, bireyin kişilerarası ilişkileri ilk deneyimlediği ve bu deneyimlerinden öğrendiklerini diğer ilişkilerine aktardığı toplumsal bir kurum olması nedeniyle diğerlerinden farklılaşmaktadır. Çocukluk döneminde ebeveynlerle ilişkiler, aileye karşı hissedilen aidiyet, bireyin gelecek yaşamında kuracağı yakın ilişkileri ve işlevselliğini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir (Mackinnon,

Henderson ve Andrews, 1993). Aile aidiyeti yüksek olan bireylerin, diğer bireylere ya da toplumsal kurumlara karşı aidiyet geliştirme ihtimalinin daha yüksektir (Hagerty vd., 2002).

Kavramsal olarak aidiyetin tanımlanması süreci ele alındığında, ortak noktaları bulunsa da araştırmacıların farklı tanımlamalar yaptığı görülmektedir. *“Bireyin kendisini bir sistemin ya da bir çevrenin vazgeçilmez ve ayrılmaz bir parçası olarak hissetme deneyimi”* olarak yaptığı tanımda Anant (1966) aidiyeti, vazgeçilmez ve ayrılmaz hissetmek üzerine kurgulamıştır. Ardından aidiyetin kavramsal serüveni devam etmiş ve bu konudaki çalışmalarıyla literatürde sıklıkla anılan Hagerty ve Patusky (1995) Anant’ın aidiyet tanımına *“değerli katılım”* ve *“uyum”* olmak üzere iki nitelik daha ekleyerek kavramı yeniden ele almışlardır. Bu iki unsurun içeriği değerlendirildiğinde *“değerli katılım”*ın ihtiyaç duyulma, değerli olma ve kabul edilme deneyimlerini, *“uyum”*un ise bireyin sahip olduğu özelliklerin çevresi ile ya da içinde bulunduğu sistem ile bağlantılı olduğu algısını kapsadığı görülmektedir. Araştırmacılar bu iki temel nitelik çerçevesinde aidiyeti *“bir sisteme ya da çevreye kişisel katılım deneyimi”* olarak kavramsallaştırmışlardır. Aynı zamanda aidiyetin oluşması için *“katılım için enerji”*, *“anlamlı katılım için potansiyel ve arzu”* ve *“paylaşılan ve tamamlayan özellikler için potansiyel”* olmak üzere üç öncülü de tanımlayan araştırmacılar, ait olma ihtiyacının karşılanması için bu öncüllerin varlığının önemine dikkat çekmişlerdir (Hagerty vd., 1992).

Aidiyetin bireyin temel güdülerinden biri olarak ele alınmasında önemli katkıları olan Baumeister ve Leary (1995) ise temel güdülerin sahip olduğu özelliklerden yola çıkarak yaptıkları çalışmada, ait olma ihtiyacını da değerlendirmişlerdir. Literatürdeki ampirik verilerden hareket eden araştırmacılar, *“bir ihtiyaç olarak ait olmayı bireylerin asgari seviyede de olsa devam eden, olumlu ve önemli kişiler arası ilişkiler kurmak ve devam ettirmek için ihtiyaç duydukları bir yayılma dürtüsü”* olarak tanımlamışlar ve bu ihtiyacın karşılanmasının sağladığı psikolojik doyuma dikkat çekmişlerdir (Baumeister ve Leary, 1995).

Temel bir insan ihtiyacı olarak aidiyet, bireyin yaşamında önemli bir yer tutar. İhtiyaçların tanımlanması ve sınıflandırılması ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, aidiyetin bir ihtiyaç olarak ele alındığı ve bu ihtiyacın bireyin yaşamındaki yerine odaklanan pek çok farklı yaklaşım olduğu görülmektedir. Rogers (1951)’in çalışmalarında olumlu kabul, Murray’ın çalışmalarında yakın ilişki ihtiyacı (Burger, 2016), Maslow (1970)’un çalışmalarında ait olma ve sevgi ihtiyacı ile ilgili

açıklamalarında bütünün parçası olma, ilişki kurma ve ait olma ihtiyacına yer verdikleri görülmektedir. Yine McClelland'ın ilişki kurma ihtiyacına (Uludağ, 2010; Yiğenoğlu, 2007; Eren, 2007), Alderfer (1969)'in ilişki ihtiyacına, Deci ve Ryan'ın ilişkili olma ihtiyacına (Deci ve Ryan, 1990, 2002,), Glasser'in sevgi ve ait olma ihtiyacına (Corey, 2008), Fromm'un ilişki ihtiyacı ve köklülük ihtiyacına (Geçtan, 2014) ilişkin açıklamalarında da aidiyet ve ait olma doğrudan ya da dolaylı olarak bir ihtiyaç olarak değerlendirilmiş ve bireyin yaşamındaki önemine ve merkezi konumuna dikkat çekilmiştir.

Aidiyetin kuramsal izi sürüldüğünde birçok farklı kuramda ait olma ihtiyacından ya da aidiyetten çeşitli bağlamlarda söz edildiği görülür. Adler'in sosyal ilgiye ilişkin açıklamalarında (Topses ve Bulut Serin, 2012; Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2016), bireyin ancak toplumsal hayat bağlamında anlaşılabilceğini belirten Sullivan'ın değerlendirmelerinde (Burger, 2016), ebeveynler ile çocuk arasındaki yakın ilişkinin doğasına ve önemine odaklanan bağlanma ve nesne ilişkileri kuramında da aidiyete ilişkin açıklamalara ve aidiyetin önemine ilişkin açıklamalara doğrudan ya da dolaylı olarak rastlamak mümkündür (Burger, 2016; Geçtan, 2014).

Aidiyet hissinin bir ihtiyaç olarak tanımlanması ve birçok farklı kuramsal açıklamada çeşitli yönleriyle ele alınması, bu hissin bireyin yaşamındaki etkisine işaret etmektedir. Bu noktada aidiyet ihtiyacının karşılanıp karşılanmaması, diğer bir ifade ile aidiyet hissinin varlığının ya da yokluğunun etkileri üzerine kurgulanan çalışmalar, aidiyetin, özellikle de aidiyet duygusunun ilk karşılandığı kurum olarak aile aidiyetinin önemini gözler önüne sermektedir.

Öncelikle aidiyetle ilgili çalışmalara bakıldığında aidiyeti pek çok ilişkili değişken açısından koruyucu bir faktör olarak değerlendiren çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak yüksek aidiyet hissine sahip olmanın psikolojik, sosyal ve duygusal olarak koruyucu bir etkiye neden olduğu fikrinin doğrulandığı görülmektedir. Hill (2009)'in aidiyet hissi, bağlılık ile intihar düşüncesi arasında ilişkiyi incelediği çalışmasında aidiyet, bağlılık ve intihar düşüncesi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Van Orden ve diğerleri (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise aidiyetin yokluğunun intiharla ilgili güçlü bir risk faktörü olduğu görülmüştür. McLaren ve diğerleri (2007) depresyon, yaşlılarda intihar fikri ve aidiyet duygusu arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında ise aidiyetin intiharı önleyici etkilerine rastlamışlardır ve aidiyet duygusunun

geliştirilmesine yönelik programların uygulanmasının gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Aidiyetin, özellikle bu ihtiyacın ilk karşılandığı yer olan aile aidiyetinin yokluğu bireyin kendisiyle ve toplumla olan bağlarının zayıflayarak yabancılaşmasına neden olabilir. Bu açıdan bakıldığında, aidiyet duygusu ile ruh sağlığı arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Aidiyet duygusunun yokluğu bireyin depresyona girmesine (Cockshaw vd., 2014), yalnız hissetmesine, duygusal stres yaşamasına neden olmakta ve ruhsal hastalıklara yakalanma riskini arttırmaktadır (Sargent vd., 2002). Aile aidiyetiyle ilgili olumlu bir algıya sahip olmak benlik saygısını olumlu şekilde etkilemektedir (Mueller ve Heines, 2012). Ayrıca aidiyet ihtiyacının karşılanmaması kaygı, endişe ve bunalıma sebep olmakta (Baumeister ve Tice, 1990) ve bireyin anti-sosyal davranışlar sergilemesine neden olabilmektedir (Twenge vd., 2001).

Türkiye’de ise aile aidiyetine ilişkin çalışmaların Aile Aidiyeti Ölçeği’nin geliştirilmesine yönelik olarak Mavili ve arkadaşları (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışma ile arttığı görülmektedir. Aile aidiyetinin farklı aile yapılarına sahip üniversite öğrencilerinde (Aslantürk, 2020), suça sürüklenen çocuklarda (Dursun, 2019), devlet koruması altında yetişen çocuklarda (Açıkel Gülel, 2019), boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarında (Avşar, 2019), ergenlerde (İlik, 2019) farklı değişkenlerle birlikte araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda aile ile ilgili farklı değişkenlere yer verildiği de görülmektedir. Bu genel çerçevede üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin aile ilişkilerine ilişkin değişkenlere göre incelenmesinin gelişmekte olan aile aidiyetine ilişkin literatüre ve aile alanında çalışan meslek profesyonellerine katkıda bulunacağı düşünülmüştür.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada temel olarak üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin aileye ilişkin değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç çerçevesinde araştırmada cevap aranan araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetleri aile yapısına ilişkin değişkenlere (aile yapısı ve ebeveynlerin beraber yaşama durumu) göre farklılaşmakta mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetleri aile içi şiddet yaşantısına ilişkin değişkenlere (aile içi şiddete maruz kalma durumu, aile içi şiddete maruz kalma sıklığı, aile içi şiddete tanık olma durumu) göre farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetleri aile içi ilişkilerine ilişkin değişkenlere (algılanan ailenin tutumu, aile ile birlikte düzenli olarak kaliteli zaman geçirme

durumu, aile ile iletişim kurarken duygularını ifade edebilme durumu ve ailesi tarafından anlaşıldığını hissetme durumuna) göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Çalışmanın genel amacı üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin aileye ilişkin değişkenler açısından incelenmesidir. Çalışma, üniversite öğrencileri üzerinde yapılacağı için “çok sayıda elemandan oluşan bir evrende evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile” (Karasar, 2003) gerçekleştirilen bir araştırma modeli olarak tanımlanan genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu çerçevede çalışma, genel tarama modelinde tasarlanan tanımlayıcı, kesitsel ve nicel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini, Selçuk Üniversitesinde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın yapıldığı dönemde Selçuk Üniversitesi'nde öğrenci sayısı üniversitenin internet sitesinden 88904, örneklem sayısı ise %95 güven aralığında 383 olarak belirlenmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için bu örneklem sayısının üzerine çıkmaya çalışılmış ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında farklı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören 2755 gönüllü üniversite öğrencisine ulaşılmıştır. Farklı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören öğrencilerin örneklemde temsil edilmesi amacıyla, örneklemin belirli özelliklere sahip kümelerle ayırarak oluşturulan gruplardan tesadüfi olarak seçilmesi esasına dayanan küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Bowling, 2005; Robson, 2015). Bu bağlamda fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören öğrencilerden en fazla sayıda öğrencinin bulunduğu ilk beş fakülte seçilmiş (Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İletişim Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Teknoloji Fakültesi) ve kümeler oluşturulmuş, oransız küme örnekleme yöntemi kullanılarak katılımcılara ulaşılmıştır. Örnekleme katılan üniversite öğrencilerinin yaş ortalamaları 20,74 olup, %51,1 'i kız, %48,9 'u erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın yapılması planlanan fakültelerin dekanlıklarından öncelikle izin alınmış, bu fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin ders programları edinilerek ilgili dersi veren öğretim üyeleri ile iletişim kurularak, çalışmanın amacı, içeriği ve veri toplama araçlarına ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Bu kapsamda öğretim üyelerinin

yönlendirmesi ile birlikte ders başlamadan ya da ders bittikten sonra anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada aile aidiyeti ile ilişkisi analiz edilecek olan değişkenlerin yer aldığı Kişisel Bilgi Formu, literatürden de faydalanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Formda yaş, cinsiyet ile birlikte katılımcıların aile yapısını (aile yapısı, ebeveynlerin birliktelik durumu), aile içi şiddet öyküsünü (aile içi şiddete maruz kalma durumu, aile içi şiddete maruz kalma sıklığı, ebeveynler arası şiddete tanıklık durumu) ve aileleriyle ilişkilerini (algılanan ailenin tutumu, aile ile birlikte düzenli olarak kaliteli zaman geçirme durumu, aile ile iletişim kurarken duygularını ifade edebilme durumu, ailesi tarafından anlaşıldığını hissetme durumu) ortaya koyan 11 soru yer almaktadır.

Mavili ve ark (2014) tarafından geliştirilen, geçerlik ve güvenirlik çalışması 1579 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen Aile Aidiyeti Ölçeği 4'ü olumsuz, 13'ü olumlu olmak üzere toplam 17 maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert tipte bir ölçek olan Aile Aidiyeti Ölçeği, "kendilik aidiyeti alt boyutu" ve "aile aidiyeti alt boyutu" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. 1, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17. maddelerin toplamı "kendilik aidiyeti alt boyutu"nu ölçerken, 2, 5, 8, 9, 16. maddelerin toplamı "aile aidiyeti alt boyutu"nu ölçmektedir. Her iki alt boyutun toplamı "aile aidiyeti toplam puanını" vermektedir ve puan arttıkça aile aidiyeti de artmaktadır. Faktör analizi ve varimax döndürme sonucunda ölçeğin, toplam varyansın %60'ını açıklayan iki faktörlü (aile aidiyeti ve kendilik aidiyeti) bir yapı gösterdiği görülmüş, iç tutarlılık katsayısı ise (Cronbach Alfa) 0,94 olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda iç tutarlılık katsayısı ise 0,87 olarak bulunmuştur. Literatürde 0,81 ve üzeri güvenirlik katsayısının yüksek düzeyde güvenilir olarak tanımlanmaktadır (Özdamar, 1999). Bu bilgiden hareketle çalışma kapsamında seçilen örneklem üzerinde Aile Aidiyeti Ölçeği'nin yüksek düzeyde güvenilir olduğu görülmektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmada eksik doldurulan veriler çıkarıldıktan sonra verilerin normal dağılım gösterip göstermediği ile ilgili çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış, çarpıklık ve basıklık değerlerinin 0.4 ile 0,9 arasında değiştiği görülmüştür. Değerlerin normal

dağılım için kabul edilen +1 ile -1 arasında değişen değerler arasında yer almasından dolayı normal dağılım gösterdiği sonucuna varılmış ve parametrik analizler uygulanmıştır. Parametrik analizlerden bağımsız örneklem T-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada toplanan bulgular Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından aile yapısına ilişkin bulgulara ilişkin farklılığın incelenmesi, aile içi şiddet öyküsüne ilişkin farklılığın incelenmesi ve aileleriyle ilişkilerine ilişkin farklılığın incelenmesine ilişkin bulgular olmak üzere üç kısımda sunulmuştur.

Öğrencilerin Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından aile yapısına ilişkin farklılığın incelenmesi kapsamında aile yapısı ve ebeveynlerin birliktelik durumuna ilişkin bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt boyutları Bakımından Aile Yapısına İlişkin Bulgulara İlişkin Farklılığın İncelenmesi.

	N	Aile Aidiyeti	Kendilik Aidiyeti	Toplam Aidiyet
		$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$
Aile yapısı (n=2745)				
Çekirdek aile	2096	18,12±3,16	51,71±7,36	69,83±9,57
Geniş aile	649	17,79±3,23	50,92±7,72	68,71±10,00
T testi		2,31	2,35	2,57
P değeri		0,02	0,01	0,01
Ebeveynlerin birliktelik durumu (n=2626)				
Birlikte	2502	18,08±3,15	51,75±7,23	69,83±9,42
Boşanmış	124	17,28±3,65	47,45±10,29	64,73±13,23
T testi		2,39	4,6	4,24
P değeri		0,01	0,00	0,00

Tablo 1’de yer alan aile yapısına ilişkin değişkenlere göre aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından incelenmesine ilişkin bulgulara bakıldığında; aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutlarının aile yapısı ve ebeveynlerin birliktelik durumlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Buna göre çekirdek aile yapısına sahip olan öğrencilerin aile aidiyet ölçeği ve alt boyutlarının ve toplam puanının geniş aile yapısına sahip aile yapısına sahip olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Ebeveynlerin birliktelik durumu

açısından ise anne babası birlikte olan öğrencilerin aile aidiyetlerinin anne ve babası boşanmış olanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin aile aidiyetlerinin aile içi şiddet yaşantısına göre incelenmesine ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur. Aile içi şiddet yaşantısına ilişkin değişkenler kapsamında aile içi şiddete maruz kalma durumu, aile içi şiddete maruz kalma sıklığı ve ebeveynler arası şiddete tanık olma durumu ele alınmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt boyutları Bakımından Aile İçi Şiddet Yaşantısına İlişkin Farklılığın İncelenmesi.

	N	Aile Aidiyeti	Kendilik Aidiyeti	Toplam Aidiyet
		$\bar{x} \pm s.d$	$\bar{x} \pm s.d$	$\bar{x} \pm s.d$
Aile içi şiddete maruz kalma durumu (n=2750)				
Evet	498	16,56±3,56	47,89±8,96	64,45±11,53
Hayır	2252	18,37±2,99	52,34±6,79	70,72±8,80
T testi		10,57	10,43	11,4
P değeri		0,00	0,00	0,00
Aile içi şiddete maruz kalma sıklığı (n=494)				
Genellikle	27	15,11±4,43	40,03±9,69	55,14±13,06
Ara sıra	157	15,48±3,69	44,43±9,53	59,92±12,25
Nadiren	310	17,21±3,24	50,14±7,66	67,36±9,85
F testi		15,52	36,01	34,67
P değeri		0,00	0,00	0,00
Ebeveynler arası şiddete tanıklık durumu (n=2740)				
Evet	330	16,40±3,50	47,35±8,52	63,76±11,01
Hayır	2410	18,27±3,06	52,11±7,09	70,39±9,18
T testi		9,19	9,69	10,45
P değeri		0,00	0,00	0,00

Tablo 2’de yer alan aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından aile içi şiddet yaşantısına ilişkin farklılığın incelenmesine ilişkin bulgular incelendiğinde, aile içi şiddete maruz kalma durumu, aile içi şiddete maruz kalma sıklığı ve ebeveynler arası şiddete tanıklık etme durumuna göre aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları puanı bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunduğu anlaşılmaktadır ($p < 0.05$).

Tablo 2’de yer alan bulgular incelendiğinde aile içi şiddete maruz kalma durumu bakımından ailede şiddete maruz kalan öğrencilerin aile aidiyetlerinin aile içi şiddete

maruz kalmayan öğrencilerden düşük olduğu anlaşılmaktadır. Aile içi şiddete maruz kalma sıklığı bakımından ise genellikle aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin aile aidiyetleri en düşük düzeyde iken; şiddete nadiren maruz kalan öğrencilerin aile aidiyet düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir.

Ebeveynler arası şiddete tanıklık etme durumu açısından ebeveynler arası şiddete tanıklık etmeyen öğrencilerin aile aidiyetlerinin şiddete tanık eden öğrencilere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin aile aidiyetlerinin aile içi ilişkilere ilişkin değişkenlere göre incelenmesine ilişkin bulgular Tablo 3’de sunulmuştur. Öğrencilerin aile ilişkilerine ilişkin değişkenler kapsamında algılanan ailenin tutumu, aile ile birlikte düzenli olarak kaliteli zaman geçirme durumu, aile ile iletişim kurarken duygularını ifade edebilme durumu ve ailesi tarafından anlaşıldığını hissetme durumuna yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Aileleriyle İlişkilerine İlişkin Farklılığın İncelenmesi.

	N	Aile Aidiyeti x±sd	Kendilik Aidiyeti x±sd	Toplam Aidiyet x±sd
Algılanan aile tutumu (n=2742)				
İlgisiz	76	14,17±3,50	38,34±10,10	52,51±12,57
Otoriter	460	16,55±3,24	48,90±7,72	65,45±9,88
Demokratik	1465	18,53±2,88	52,12±6,74	70,66±8,67
Aşırı ilgili ve koruyucu	741	18,41±3,12	53,43±6,37	71,85±8,51
F testi		95,42	135,65	146,93
P değeri		0,00	0,00	0,00
Aile ile birlikte düzenli olarak kaliteli zaman geçirme durumu (n=2752)				
Evet	1538	18,77±2,93	53,74±6,01	72,51±7,93
Hayır	1214	17,12±3,24	48,73±8,11	65,86±10,38
T testi		13,87	17,93	18,47
P değeri		0,00	0,00	0,00
Aile ile iletişim kurarken duygularını ifade edebilme durumu (n=2745)				
Evet	2535	18,10±3,14	51,83±7,24	69,93±9,44
Hayır	210	17,40±3,57	47,87±8,81	65,28±11,40
T testi		2,71	6,34	5,75
P değeri		0,00	0,00	0,00

Ailesi tarafından anlaşıldığını hissetme durumu (n=2743)				
Düşünenler	2066	18,65±2,87	53,07±6,38	71,73±8,21
Düşünmeyenler	677	16,18±3,34	46,81±8,42	63,00±10,78
T testi		17,25	17,72	19,3
P değeri		0,00	0,00	0,00

Tablo 3’de yer alan bulgular incelendiğinde aile aidiyet ölçeği ve alt boyutlarının algılanan aile tutumu, aile ile birlikte düzenli olarak kaliteli zaman geçirme durumu, aile ile iletişim kurarken duygularını ifade edebilme durumu ve ailesi tarafından anlaşıldığını hissetme durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($p<0.05$).

Algılanan aile tutumu açısından ailesinin demokratik olduğunu düşünen öğrencilerin aile aidiyetlerinin diğer algılanan aile tutumlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. İkinci en yüksek aile aidiyeti puanı alan öğrencilerin ailelerini aşırı ilgili ve koruyucu olarak tanımlayanlar oldukları anlaşılmaktadır. En düşük aile aidiyeti puanını ise ailesinin ilgisiz olduğunu düşünen öğrencilerin aldığı anlaşılmaktadır.

Aile ile birlikte düzenli olarak kaliteli zaman geçirme durumuna bakıldığında ise ailesiyle kaliteli zaman geçirdiğini söyleyen öğrencilerin aile aidiyetleri, geçirmedeğini söyleyenlere göre daha yüksek bulunmuştur.

Aile ile iletişim kurarken duygularını ifade edebildiğini söyleyen öğrencilerin aile aidiyet puanları duygularını ifade edemediğini söyleyen öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur.

Ailesi tarafından anlaşıldığını hissetme durumuna bakıldığında ise anlaşıldığını düşünen öğrencilerin aile aidiyet puanları anlaşılmadığını düşünenlere göre daha yüksektir.

TARTIŞMA

Yapılan çalışma sonucunda çekirdek aile yapısına sahip olan öğrencilerin aile aidiyet puanı, geniş aile yapısına sahip öğrencilerin aidiyetlerinden daha yüksek bulunmuştur. Literatürde de benzer şekilde çekirdek aile yapısının geniş aileye yapısına kıyasla daha yüksek aile aidiyeti ile ilişkilendirildiği çalışmalara rastlanmaktadır (Saki, 2018, Açikel-Gülel ve Daşbaşı, 2019). Bu sonuç, çekirdek aile yapısında ebeveynlerin, geniş aile yapısına kıyasla daha çok çocuklarına odaklanma imkanı bulmaları ve ebeveynlik deneyimlerinin bir önceki kuşağın

deneyimleri ile kıyaslanmaması gibi imkanlara sahip olabilirler. Böylece çocuklarıyla daha çok zaman geçirebilen; ilgisini, zamanını, dikkatini çocuğu ve eşi üzerinde odaklayabilen ebeveynlerin, aile içi bağıllık ve aidiyet duygusunun gelişmesi açısından daha uygun bir ortam yarattıkları düşünülebilir. Ayrıca genel olarak bakıldığında modernleşme ile birlikte aile yapısında geniş aile yapısından anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısına doğru bir değişimin yaşanmaya başladığı görülmektedir. Günümüzde özellikle kentli ailelerde çekirdek aile yapısının baskın olduğu bir yapının varlığı dikkat çekmektedir. Aile yapısının giderek küçülmesi, kalabalık yapıya sahip geniş ailelerin çözülmesiyle birlikte aile, anne-baba ve çocuklar dışındaki diğer aile üyelerini dışarıda bırakan bir yapıya evrilmektedir (Giddens, 2005). Aile yapısıyla ilgili yapılan çalışmalarda aile denildiğinde çoğunlukla anne-baba ve çocuklardan oluşan aile yapısının akla geldiğini göstermektedir. Literatürde ailenin tanımının ve algısının araştırılması amacıyla yapılan çalışmalarda, çoğunlukla kadın, erkek ve çocuklardan oluşan topluluğun, diğer bir ifade ile çekirdek aile yapısının aile olarak tanımladıkları görülmüştür (Anyan ve Pryor, 2002). Genel olarak aile denilince akla gelen ve ailenin tanımında yer alan bir aile yapısına sahip olmanın çekirdek aileye sahip öğrencilerin aile aidiyetlerinin yüksek olması sonucuyla ilişkilendirilebilir. Günümüzde kabul edilen ve onaylanan bir aile yapısının aile aidiyetini güçlendirdiği düşünülebilir. Ayrıca geleneksel geniş aile formunda ebeveynlerin aile büyüklerine karşı sorumlulukları, ev içi düzenin sağlanması ve aile sisteminin yanında, aile üyelerinin sayısının artmasıyla birlikte aile alt sistemlerinin sayıca fazla oluşu ve aile yapısının karmaşık bir hal alması aile aidiyetini etkileyebileceği de düşünülebilir.

Öğrencilerin ailelerinin birliktelik durumunun analiz sonuçlarına göre anne ve babası birlikte olan öğrencilerin aile aidiyet puanları anne ve babası boşanmış olan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Literatürde benzer sonuca ulaşan birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Ebeveynlerin ebeveynleri ile birlikte yaşayan tam aile yapısına sahip çocukların aile aidiyetlerinin, tek ebeveynli aile, üvey aile gibi aile yapılarından daha yüksek aile aidiyetine sahip olduğu sonucunu ortaya çıkaran çalışmalar olduğu görülmektedir (Aslantürk, 2020; Brown ve Manning, 2009; Hardway ve Fuligni, 2006; King vd., 2018). Benzer şekilde Avşar (2019)'ın 15-18 yaş grubundaki çocuklarla yaptığı çalışmasında boşanmış aile yapısından gelen çocukların aile aidiyetleri boşanmamış aile yapısından gelenlere kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur. Açikel Gülel (2019) tarafından yapılan bir çalışmada da ebeveynlerin birlikte olduğu ailelere sahip çocukların, ebeveynleri boşanmış

aileye sahip çocuklardan yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum özellikle ebeveynlerin ayrılma dönemlerinde yaşadıkları çatışmaların ya da ebeveynleri boşanmaya iten etmenlerin çocuklar üzerindeki etkileri ile açıklanabilir. Boşanma sürecindeki olumsuz yaşantılardan çocukları duygusal olarak tamamen korumanın zorluğu ve çoğu zaman velayet gibi konularda çocukların boşanan eşler arasındaki konumu ve bu durumun karmaşıklığının bu süreci deneyimleyen çocuklar açısından olumsuz deneyimler olarak ele alınabilir. Ayrıca ebeveynlerin boşanma sürecinde yaşadığı olumsuz deneyimlerin ve bu deneyimlerinin etkilerinin dolaylı olarak çocukların aile aidiyetlerini etkilediği de düşünülebilir. De Lanfe ve diğerleri (2014) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmadan boşanma/ayrılık sonucunda, ebeveynlerin depresyon gibi psikolojik sorunlar yaşadıkları ve kişiler arası ilişkilerini sürdürmekte zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum çocuklara ayrılan zaman ve çocuklara gösterilen ilginin azalmasına neden olabilecek bir etken olarak değerlendirilebilir. Ayrıca literatürde konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde anne-baba ve çocukların birlikte yaşadığı tam aile yapısının diğer aile yapılarına kıyasla çocuklara sunduğu kaynaklar açısından daha avantajlı olduğu görüşünü ortaya koyan çalışmalar olduğu görülmektedir (Amato, 2010; Barret ve Turner, 2005). Bu kaynaklara sahip olmanın aileyi birlikte tutan önemli bir avantaj olduğu, aksi durumlarda ebeveynlerin daha çok çalışması, ek iş yapması, çocukların çalışmak zorunda kalması, okulu bırakması gibi sosyal risklere açık olacağı düşünülebilir. Öte yandan aile yapısındaki farklılığın çocukların yaşam kalitesi algılarında anlamlı bir fark yaratmadığına (Şirin, 2014); aile yapısından ziyade, ailede yaşanan sürecin daha önemli olduğu sonucuna ulaşılan çalışmaların da bulunduğu görülmektedir (Landsford vd., 2001).

Algılanan aile tutumuna bakıldığında ise ailesinin demokratik olduğunu düşünen üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin diğer algılanan aile tutumlarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Aydoğan (2019) tarafından koruyucu ailelerde aile aidiyetini etkileyen faktörlerle ilgili yapılan bir çalışma da demokratik ebeveynlik tutumuna sahip olan ailelere hissedilen aidiyet duygusunun yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Avşar (2019)'ın boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarının aile aidiyetlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasında da, her iki grupta da demokratik tutum sergileyen ailelerin çocuklarının aile aidiyetleri diğer tutumlara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Yine İlik (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, aile tutumunu ilgisiz algılayan öğrencilerin aile aidiyetleri ailesinin tutumunu demokratik ve otoriter ve aşırı ilgili/koruyucu algılayan öğrencilere göre daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

King ve Boyd (2016) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada da ebeveynler arasındaki olumlu ilişkinin ve ergenlerin annelerinden algıladıkları olumlu tutum ile aile aidiyeti arasından anlamlı bir ilişkinin varlığına dikkat çekilmiştir. Ebeveynlerin gösterdiği duygusal sıcaklık ile aidiyet arasında bir ilişki olduğu (Skinner vd., 2005), anne ve babadan algılanan duygusal sıcaklık arttıkça aile aidiyetinin arttığı da görülmektedir (Durlanık, 2019). Aile içindeki demokratik tutum ailede ortak karar verme süreçlerinin işletildiği ve kararlara katılımın ön planda olduğu bir aile yapısını işaret etmektedir. Yapılan çalışmalarda kararlara katılım aile aidiyetinin bileşenlerinden biri olarak ele alınmaktadır (Aslantürk, 2020).

Şiddete maruz kalma ve tanık olma durumuna ilişkin ise ailede şiddet gören ve bu şiddeti sıklıkla yaşayan, ebeveynler arası şiddete tanık olan öğrencilerin aile aidiyetlerinin diğerlerine göre daha düşük aile aidiyetine sahip oldukları görülmüştür. Aile aidiyetini şiddete maruz kalma durumuna göre inceleyen bir başka çalışmada da bu çalışmanın bulgularına benzer şekilde ailesi tarafından şiddete maruz kaldığını ifade eden öğrencilerin, şiddete maruz kalmadığını ifade eden öğrencilere göre; sıklıkla şiddete gördüğünü ifade eden öğrencilerin nadiren şiddet gördüğünü ifade eden öğrencilere göre ve aile içi şiddete tanıklık ettiğini ifade edenlerin, tanıklık etmeyenlere göre daha düşük bulunmuştur (İlik, 2019). Literatüre bakıldığında ebeveyn çocuk arasındaki yakın ve sıcak ilişkilerin yetişkinlik dönemindeki yaşamın işlevselliği açısından önemli olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Mackinnon vd., 1991). Çocukların kişisel özelliklerine saygılı olmak, onların sorunlarına karşı duyarlılık göstermek de aile aidiyeti üzerinde etkili olan faktörler olarak görülmektedir (Aydoğan, 2019). Çocuklarla yakın ve sıcak ilişkiler kuramayan, onlara karşı ve birbirlerine karşı iletişim dili olarak şiddeti kullanan ailelerde aile aidiyetinin düşük olması da bu çerçevede açıklanabilir.

Aile ilişkileri ile ilgili olarak ise ailesiyle kaliteli zaman geçirdiğini, ailesi ile iletişim kurarken duygularını ifade edebildiğini ve ailesi tarafından anlaşıldığını düşünen gençlerin aile aidiyetleri diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Tüm bu sonuçlara paralel olarak literatürde aile aidiyeti aile üyeleri tarafından anlaşılma, beraber eğlenmek ve özen gösterme gibi duyguları da dahil edecek şekilde aileye dahil olma hissi olarak ele alınmaktadır (Goodenow, 1993; Leake, 2006). Aile içinde geçirilen zaman ve bu zamanın niteliği aile aidiyetini etkileyen önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir aile olmak ve bu aileye ait hissetmek, aile üyelerine zaman ayırmak ve bu zamanın niteliği ile ilişkilendirilebilir. Özellikle ailede birlikte geçirilen zamanın niteliğini ve içeriğini belirleyen en önemli etkenlerin aile

ritüelleri olduğu görülmektedir. Hedin (2014)'in koruyucu ailede yaşayan çocukların aile aidiyetlerini araştırdığı çalışmada, aile ritüellerini yerine getirmenin ve aile üyeleri ile birlikte zaman geçirmenin ve birlikte eğlenmenin aileye karşı hissedilen aidiyet duygusunu artırıcı özelliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Moriarty ve Wagner (2004), tarafından gerçekleştirilen aile ritüellerini ve bunların ailedeki anlamını konu alan bir çalışmada ise, aile ritüellerinin aile üyelerini birbirine bağlayıcı, bir araya getirici etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağlılık, maneviyat, sevgi, boş zaman, tören, kutlama ve gelişme gibi altı ritüelin belirlendiği çalışmada katılımcıların tümü her gün kendilerini ailelerine bağlı hissettikleri bir ritüeli gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Aslantürk (2020) tarafından yapılan çalışmada beraber vakit geçirme ve paylaşım, destek, eleştiri hakkı, fedakarlık, güven, özen, iletişim ve kararlara katılım, sevgi ve samimiyet, koşulsuz olumlu kabul olmak üzere aile aidiyetinin sekiz bileşenini belirlenmiştir. Bu bileşenlerin içeriğinin bu çalışmada elde edilen sonuçlarla uyumlu olduğu görülmektedir. Ailesi tarafından anlaşıldığını, düşünen, duygularını ifade edebilen ve anlaşıldığını hissedilen öğrencilerin aidiyetlerinin daha yüksek çıkması aidiyetin, aile içinde bu bileşenler üzerinden ifade edilmesiyle ilişkili olarak değerlendirilebilir. Yine literatürde aile uyumu, boş zamanlarını birlikte geçirme, aile üyelerinin kendilerini diğer aile üyelerine yakın hissetme ve aile birlikteliği çerçevesinde ele alınmıştır (Rivera vd., 2008). Dolayısıyla aile içindeki uyum, bu değişkenlerin varlığı ile değerlendirilmiştir. Aile üyeleri ile kurulan ilişkilerin ya da yaşanan deneyimlerin de aile aidiyetini etkilediği de görülmektedir (King ve Boyd, 2016).

SONUÇ

Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin ile ilişkilerine ilişkin değişkenlere göre incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, aile aidiyeti aile yapısına ilişkin değişkenler, aile içi şiddet yaşantısına ilişkin değişkenler ve aileleriyle ilişkilerine ilişkin değişkenler olmak üzere üç temel başlık altında ele alınmıştır.

Çalışma sonucunda çekirdek aile yapısına sahip olan üniversite öğrencilerin aile aidiyetleri geniş aile yapısına sahip olan üniversite öğrencilerinden; ebeveynleri birlikte yaşam üniversite öğrencilerinin aile aidiyetleri ise ebeveynleri boşanmış olanlardan yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Aile içi şiddet yaşantısına ilişkin değişkenlerle ilgili sonuçlarda ise, aile içi şiddet gördüğünü ifade eden öğrencilerin, aile içi şiddet görmediğini ifade eden öğrencilerden; aile içi şiddeti genellikle yaşadığını ifade eden öğrencilerin aile içi

şiddeti nadiren yaşadığını ifade eden öğrencilerden ve ebeveynleri arasında şiddete tanıklık eden öğrencilerin, ebeveynler arası şiddete tanıklık etmeyenlerden daha düşük düzeyde aile aidiyetine sahip oldukları görülmüştür.

Son olarak aile yaşantısıyla ilgili değişkenlerle ilgili sonuçlarda ise ailesinin tutumunu aşırı ilgili ve koruyucu ve ilgisiz olarak yanıtlayanlardan; Ailesiyle birlikte kaliteli zaman geçirdiğini söyleyen öğrencilerin, geçirmedini söyleyenlerden; ailesiyle iletişim kurarken duygularını ifade edebildiğini söyleyen öğrencilerin, duygularını ifade edemediğini söyleyen öğrencilerden ve ailesi tarafından anlaşıldığını düşünen öğrencilerin aile aidiyet puanları anlaşılmadığını düşünenlere göre daha yüksek bulunmuştur.

Boşanmış aileye sahip gençlerin aile aidiyetlerinin düşük olması ile ilgili olarak boşanmanın aile aidiyeti üzerindeki etkisini inceleyen ve bunun sebeplerine odaklanan çalışmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca boşanma sürecinde ebeveynlere ve çocuklara psiko-sosyal destek mekanizmalarının harekete geçirilmesi ile konuyla ilgili yeni hizmet modellerinin geliştirilmesinin de boşanmış aileye sahip gençlerin aile aidiyetlerini artırıcı etkisi olacağı düşünülmektedir.

Aile içi şiddetle ilgili yaşantıların aile aidiyeti önemli bir konu olduğu görülmektedir. Bu çerçevede özellikle çocukların aile içi şiddetten korunması ile ilgili olarak mevcut programların artırılması, aile içi şiddete maruz kalan ya da tanık olan çocuklara psiko-sosyal destek hizmetlerinin sistemli ve bu konuda eğitim almış meslek profesyonelleri tarafından düzenli bir şekilde verilmesinin etkili olacağı önerilmektedir.

Son olarak aile içi iletişimi ve ailede karar alma süreçlerine aile üyelerinin katılımı ile ilgili farkındalık yaratmaya ilişkin eğitim programlarının, aile danışmanlığı kapsamına alınması önerilmektedir. Aile içinde özellikle çocukların fikirlerini, duygu ve düşüncelerini dile getirebileceği ortamların yaratılması ve teşvik edilmesi ve bu konuda çocuk katılımını teşvik eden hizmet modellerinin bu konuda etkili olabileceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmaya dahil olan öğrencilerin gönüllü katılımını sağlamak amacıyla uygulama yapılacak sınıflarda araştırmacılar tarafından araştırmanın amacı, gönüllü katılım, gizlilik konularında bilgilendirme yapılmış, aynı hususlarla ilgili ayrıntılı bilgi ve araştırmacıların iletişim bilgilerinin yer aldığı bilgilendirilmeye, anket formunun ilk

sayfasında da yer verilmiştir. Ayrıca katılımcıların gönüllü katılımın sağlanması ve kimlik bilgilerinin gizli tutulması amacıyla dağıtılan anket formlarını uygulama ortamına konulan bir kutu içine kimlik bilgilerini belirtmeden koymaları sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkel Gülel, E. A., & Daşbaşı, S. (2019). Suça sürüklenmiş erkek çocuklarda aile aidiyeti ve yaşam doyumu ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 965-987.
- Alderfer, C. P. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(2), 142-175.
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666.
- Anant, S. S. (1966). Need to belong. *Canadas Mental Health*, 14(2), 21-27.
- Anyan, S. E., & Pryor, J. (2002). What is in a family? Adolescent perceptions. *Children&Society*, 16(5), 306-317.
- Aslantürk, H., & Mavili, A. (2020). The sense of family belonging in university students from a single parent family compared with those from a two-biological-parent family. *Current Psychology* <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00725-0>
- Avşar, E. (2019). Boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarının aile aidiyeti ve psikolojik sağlamlığının karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aydoğan, H. (2019). Koruyucu aile yanında kalan çocukların aile aidiyet duygularına etki eden faktörlerin değerlendirilmesi: İzmir örneği, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Barrett, A. E., & Turner, R. J. (2005). Family structure and mental health: The mediating effects of socioeconomic status, family process, and social stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 46, 156-169.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.
- Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1990). Point-counterpoints: Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 165-95.
- Bowling, A. (2005). Quantitative social science: the survey. In A. Bowling & S. Ebrahim (Eds.), *Handbook of Health Research Methods: Investigation, Measurement and Analysis* (pp. 190-214). Berkshire: McGrawHill
- Burger, J. M. (2016). *Kişilik: Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Brown, S. L., & Manning, W. D. (2009). Family boundary ambiguity, marital status, and child adjustment. *The Journal of Early Adolescence*, 20(3), 281-309.

- Choenarom, C., Williams, R. A., & Hagerty, B. M. (2005). The role of sense of belonging and social support on stress and depression in individuals with depression. *Archives of Psychiatric Nursing*, 19(1), 18-29.
- Cockshaw, W. D., Shochet, I. M., & Obst, P. L. (2014). Depression and belongingness in general and workplace contexts: A cross-lagged longitudinal investigation. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 33(5), 448-462.
- Corey, G. (2008). Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- De Lange, M., Dronkers, J., Wolbers, & M. H. (2014). Single-parent family forms and children's educational performance in a comparative perspective: Effects of school's share of single-parent families. *School Effectiveness and School Improvement*, 25(3), 329-350.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1990). A motivational approach to self: Integration in personality. In: *Nebraska symposium on motivation: Vol. 38, Perspectives on Motivation*, Eds: Dienstbier RD, Lincoln, University of Nebraska Press, p. 237-288.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2002). *Handbook of self-determination research*, University Rochester Press.
- Dursun, Y. (2019). Suça sürüklenen çocukların bağlanma stilleri ve aile aidiyetleri: Marmara Bölgesi örneği. Yayınlanmamış doktora Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Eren, E. (2007). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi, İstanbul, Beta Yayıncılık. Geçtan, E. (2014). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Goodenow, C. (1993). The psychological sense of school membership among adolescents: Scale development and educational correlates. *Psychology in the Schools*, 30(1), 79-90.
- Hagerty, B. M., & Patusky, K. (1995). Developing a measure of sense of belonging. *Nursing Research*, 44(1), 9-13.
- Hagerty, B. M., Lynch-Sauer, J., Patusky, K. L., Bouwsema, M., & Collier, P. (1992). Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 6(3), 172-177.
- Hagerty, B. M., Williams, R. A., & Oe, H. (2002). Childhood antecedents of adult sense of belonging. *Journal of Clinical Psychology*, 58(7), 793-801.
- Hardway, C., & Fuligni, A. J. (2006). Dimensions of family connectedness among adolescents with Mexican, Chinese, and European backgrounds. *Developmental Psychology*, 42(6), 1246-1258.
- Hedin, L. (2014). A sense of belonging in a changeable everyday life—a follow-up study of young people in kinship, network, and traditional foster families. *Child&Family Social Work*, 19(2), 165-173.

- Hill, D. L. (2009). Relationship between sense of belonging as connectedness and suicide in American Indians. *Archives of Psychiatric Nursing*, 23(1), 65-74.
- Ilik, D. A. (2019). Ergenlerde bağlanma stilleri ve aile aidiyetinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler* (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- King, V., & Boyd, L. M. (2016). Factors associated with perceptions of family belonging among adolescents. *Journal of Marriage and Family*, 78(4), 1114-1130.
- King, V., Boyd, L. M., & Pragg, B. (2018). Parent–adolescent closeness, family belonging, and adolescent well-being across family structures. *Journal of Family Issues*, 39(7), 2007-2036.
- Lansford, J. E., Ceballo, R., Abbey, A., & Stewart, A. J., (2001). Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and stepmother households. *Journal of Marriage and Family*, 63(3), 840-51.
- Leake, V. S. (2006). *Steps between, steps within: adolescents and stepfamily belonging* (Unpublished doctoral dissertation). University of Kentucky, Kentucky.
- Mackinnon, A.J., Henderson, A.S., & Andrews, G. (1991). The Parental Bonding Instrument: A measure of perceived or actual parental behavior? *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 83, 153–159.
- Mackinnon, A.J., Henderson, A.S., & Andrews, G. (1993). Parental “affectionless control” as an antecedent to adult depression: A risk factor refined. *Psychological Medicine*, 23, 135–141.
- Maslow, A. H. (1970). *Personality and Motivation*. New York: Harper&Row.
- Mavili, A., Kesen, N. F., & Dasbas, S. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 29-45.
- McLaren, S., Gomez, R., Bailey, M., & Van Der Horst, R. K. (2007). The association of depression and sense of belonging with suicidal ideation among older adults: Applicability of resiliency models. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 37(1), 89-102.
- Moriarty, P. H., & Wagner, L. D. (2004). Family rituals that provide meaning for single-parent families. *Journal of Family Nursing*, 10(2), 190-210.
- Mueller, C., & Haines, R. T. (2012). Adolescent perceptions of family connectedness and school belonging: Links with self-concept and depressive symptoms among gifted African American and Hispanic youth. *Gifted Children*, 5(2), 3.
- Rivera, F. I., Guarnaccia, P. J., Mulvaney-Day, N., Lin, J. Y., Torres, M., & Alegria, M. (2008). Family cohesion and its relationship to psychological distress among Latino groups. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 30(3), 357-378.
- Robson, C. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri, gerçek dünya araştırması. Ş. Çankır ve N. Demirkasımoğlu (Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Rogers, C. R. (1951). *Client-Centered Therapy; Its Current Practice, Implications, and Theory*. Boston: Houghton Mifflin.
- Ryan, R. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality*, 63(3), 397-428.
- Saki, Ü. (2018). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyet düzeylerinin spor ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Sargent, J., Williams, R. A., Hagerty, B., Lynch-Sauer, J., & Hoyle, K. (2002). Sense of belonging as a buffer against depressive symptoms. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8(4), 120-129.
- Skinner, E., Johnson, S., & Snyder, T. (2005). Six dimensions of parenting: A motivational model. *Parenting: Science and Practice*, 5(2), 175-235.
- Şirin, H. D. (2014). Ailelerde sosyo-demografik-ekonomik değişkenlerin aile yaşam kalitesine etkileri. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 2(1), 31-46.
- Topses, G., & Bulut Serin, N. (2012). *Psikolojik danışma ve kişilik kuramları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık,
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M., & Stucke, T. S. (2001). If you can't join them, beat them: effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(6), 1058-1069.
- Uludağ, T. (2010). Organizasyonlarda çalışanların motivasyonunun ölçülmesi ve bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Van Orden, K. A., Witte, T. K., Cukrowicz, K. C., Braithwaite, S. R., Selby, E. A., & Joiner, T. E. (2010). The interpersonal theory of suicide. *Psychological Review*, 117(2), 575-600.
- Yazgan İnanç, B., & Yerlikaya, E. E. (2016). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yiğenoğlu, E. (2007). Orta öğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre mesleki etkinliklerindeki güdülenmişliklerini sağlayan etmenler (Ankara ili Çankaya ilçesi anadolu liseleri örneği). Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erişen, M.A., Kesen, N.F. ve Daşbaşı, S. (2020). Psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1599-1623.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 18.06.2020
Makale Kabul Tarihi: 14.10.2020

PSİKOLOJİ, PDR VE SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN DUYGU STİLLERİ, OLUMSUZ DEĞERLENDİRİLME KORKUSU VE ALGILANAN SOSYAL YETKİNLİK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Investigation of Affective Styles, Fear of Negative Evaluation and Perceived Social Competency Levels of Psychology, Psychological Counseling and Guidance and Social Work Students by Various Variables

Mehmet Akif ERİŞEN*

Nur Feyzal KESEN**

Serap DAŞBAŞ***

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, akiferisen@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2490-391X

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nfkesen@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6455-0293

*** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, serapdasbas@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0969-6393

ÖZET

Bireylere psiko-sosyal destek sağlayan profesyonellerin çalışma sürecinde duygularını ayarlayabilmeleri (kontrol edebilmesi), sosyal becerilere sahip olmaları ve olumsuz değerlendirilmeye ilişkin farkındalıklarının olması gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmada psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Tanımlayıcı nitelikte olan araştırma Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde psikoloji, PDR ve sosyal hizmet eğitimi gören 18-30 yaş aralığındaki 485 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada duygu stilleri ölçeği, olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeği ve algılanan sosyal yetkinlik ölçeği olmak üzere üç farklı ölçek kullanılmıştır. Araştırmadaki bağımlı değişkenlerin katılımcıların bazı demografik özelliklerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Ancak katılımcıların bölümlerine göre bastırma, bastırma ve tolere duyguları, olumsuz

değerlendirilme korkusu düzeyleri ve algılanan sosyal yetkinlik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ayrıca araştırmada kullanılan ölçekler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre olumsuz değerlendirilme korkusu ile algılanan sosyal yetkinlik düzeyi ve başetme duygusu arasında negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra algılanan sosyal yetkinlik ile tolere, bastırma ve başetme duyguları arasında pozitif yönlü düşük düzeyli ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu, sosyal yetkinlik*

ABSTRACT

Professionals who provide psycho-social support to individuals should be able to adjust (control) their emotions during the work process, have social skills, and be aware of negative evaluation. In this context, the aim of this study was to investigate the affective styles, fear of negative evaluation and perceived social competence levels of psychology, PDR and social service students according to various variables. The descriptive research was carried out through online data collection methods with 485 students aged 18-30 who studying on psychology, social services and PDR departments. In the study, three different scales were used: the affective styles scale, the fear of negative evaluation scale and the perceived social competency scale. The dependent variables of the study differ according to the some demographic variables. However, no statistically significant difference was found between the participants' feelings of suppression, coping and tolerance, levels of fear of negative evaluation and perceived social competence levels according to their departments. In addition, statistically significant relationships were found between the scales used in the research. Accordingly, it was found that there is a negative and low-level relationship between the fear of negative evaluation and the perceived social competence level and the sense of coping. In addition, a positive low-level relationship was found between perceived social competence and feelings of tolerance, suppression, and coping.

Key words: *Affective styles, fear of negative evaluation, perceived social competency*

GİRİŞ

Genel anlamda bakıldığında psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde eğitim alan bireyler insanların ve toplumların sorunları ile ilgilenmek ve onlara psiko-sosyal anlamda destek olmak üzere eğitilmektedir. Bu bağlamda da bu psiko-sosyal destek sağlayıcılarının, danışanlarına destek olabilmeleri için öncelikle kendilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve sosyal yetkinlik anlamında güçlü bireyler olması gerektiği düşünülmektedir. Bu kavramların psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencileri için önemine değinmeden önce, kavramsal çerçevesi hakkında bilgilere yer verilecektir.

İnsanların en dikkat çekici özelliklerinden biri, farklı durumlara bağlı olarak duygularını düzenleme ve ayarlama kabiliyetidir. İnsanlar, bir olay yaşadıkları zaman duygularını zihinsel süzgeçten geçirdikten sonra davranışa dökerler (Ertürk, 2017). Bu kapasite insanları insan olmayanlardan ayıran bilişsel değerlendirme süreçleriyle yakından bağlantılıdır (Scherer ve Ellgring, 2007). Duygu düzenleme, insanların hangi

duygulara ne zaman sahip olduklarını ve bu duyguları nasıl yaşadıklarını ve ifade ettiklerini etkilene sürecini ifade eder. Duygu stilleri ise, duygulara duyarlılık ve duyguları düzenlemede bireyler arası farklılıklar olarak tanımlanır (Davidson, 2004; Erreygers vd., 2018; Hoffmann ve Kashdan, 2010; Totzeck vd., 2018). Nörobilim son zamanlarda duygu stillerinin, insanların dünyayı nasıl algıladıklarını ve olaylar karşısındaki karar verme şekillerini etkilediğini göstermiştir (Nielsen, 2018). Örneğin, üzgün ya da endişeli hissetmek bazı insanlar açısından bir sorun oluşturmazken, bazıları için ise bu duyguların düşüncesi bile rahatsız edici olabilmektedir (Gross ve John, 2003).

Duygu stilleri Hoffmann ve Kashdan (2010) tarafından gizleme (bastırma), ayarlama (başetme) ve kabullenme (tolere) olarak üç başlıkta ele alınmıştır. İlk stil bastırmayı ve ortaya çıktıktan sonra duyguları gizlemeyi ve önlemeyi amaçlayan tepki odaklı stratejileri içeren bastırma stratejileri olarak adlandırılmaktadır (Totzeck vd., 2018; Wang ve ark., 2016). İkinci stil bireylerin, belirli durumlara karşı kendini önceden hazırlaması ve daha önceki duygusal bilgi ve deneyimlerini kullanarak mevcut durumla daha iyi bir şekilde başetme (ayarlama) stratejisidir (Hoffmann ve Kashdan, 2010; Mennin vd. 2002;). Bu bireyler, günlük yaşamın kayıp ve kazançlarını başarılı bir şekilde yönetebilecek becerilere sahiptir. Üçüncü stil tolere ise, kişinin o anda var olan olumlu ya da olumsuz duygusal durumunu gizleme çabasında olmaması ve her türlü duyguyu rahatlıkla kabullenmesini içerir (Erreygers vd., 2018; Nielsen, 2018). Herhangi bir durumda kişinin duygularını gizleme veya bastırma eğilimi genellikle olumsuz sonuçlara yol açar, oysa başetme ve tolere duygusal olarak daha düzenleyici stiller olarak görülür (Aldao vd., 2010; Gross ve John, 2003; Ito ve Hofmann, 2014). Ayrıca başetme stili öncül odaklı duygu stili olarak değerlendirilirken, bastırma ve tolere stili tepki odaklı duygu stili olarak ele alınmaktadır (Hofmann ve Kashdan, 2010). Öncül odaklı duygu stilleri sayesinde karşılaşılabilecek durumlarla ilgili ön hazırlık yapılarak olası durumların kişiler üzerindeki etkileri kontrol altına alınabilirken, tepki odaklı duygu stillerinde ise durumlara karşı bir ön hazırlık olmadığı için ani tepkiler verilmektedir (Kesen, 2014).

İnsanların duyguları ve duygu stilleri birçok faktörle ilişki gösterebilecek bir konudur. Olumsuz değerlendirilme korkusu ve sosyal yetkinlik düzeyleri de bunlar arasında yer almaktadır. Olumsuz değerlendirilme korkusu ilk defa Watson ve Friend (1969) tarafından ele alınmış olup, bireylerin başka kişilerin kendilerini değerlendirmesinden endişe duyması, olumsuz değerlendirmeler karşısında sıkıntıya düşmesi ve başkaları tarafından olumsuz olarak algılanabileceği beklentisi içinde olması biçiminde

tanımlanmıştır. Bunun yanında olumsuz değerlendirilme korkusu; kişilerin yetenek, davranış ve performansları ile ilgili başka kişilerin kendilerini olumsuz değerlendireceğini düşünmesi sebebiyle, diğer kişilerle aynı ortamda bulunmaktan huzursuz olması ve bu tür ortamlardan çabuk sıkılması ve uzak durması, kötü duruma düşeceğini veya kişilerde olumsuz bir izlenim bırakacağı korkusu olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2008; Erdoğan ve Uçukoğlu, 2011; Leary, 1983). Ayrıca olumsuz değerlendirilme korkusu sosyal kaygı olarak da ele alınmakta (Özgüngör, 2006) ve olumsuz değerlendirilme korkusu yaşayan bireylerin sosyal fobiye sahip oldukları da dile getirilmektedir (Ünal vd., 2016).

İnsanlar yapıları ve yaşamları gereği birbirleri ile sürekli etkileşim içindedir ve bu etkileşim sürecinde birbirleri üzerinde ne tür bir etki bıraktıkları ve başkaları tarafından olumlu veya olumsuz algılandıkları konusunda endişe duyabilmektedirler (Çam vd., 2010). Olumsuz değerlendirilme korkusu yaşayan bu kişiler okul ve meslek hayatında başarısızlık, bir işte çalışamama veya becerilerinin altında olan işlerde çalışma, insanlarla ilişki kuramama veya var olan ilişkiyi sürdürmemeye, finansal bağımlılık, depresyon, agorafobi ve intihar düşünceleri yaşayan bireylerdir (Rape ve Heimberg, 1997; Yıldırım vd., 2011).

Sosyal yetkinlik ise, kişinin kendi kişisel ve çevresel kaynaklarını organize ederek olumlu sosyal sonuçları etkin bir şekilde yapma ve sürdürme yeteneği gibi küresel terimlerle tanımlanmaktadır (Boyom ve Parke, 1995; Ladd, 1999). Başka bir ifadeyle sosyal yetkinlik, belirli bir kişilerarası durumun getirdiği zorluklarla başa çıkmak için en uygun görülen bilişsel-davranışsal kaynakları seçme ve uygulama yeteneği olarak tanımlanabilir (Pinto vd., 2013). Sosyal yetkinlik, başarılı sosyal etkileşimler oluşturmak için bireyin benimsemesi gereken sosyal, duygusal ve bilişsel boyutları ifade eder (Most vd., 2011). İnsanların günlük ilişkilerinde önemli bir konuma sahip olan sosyal yetkinlik, başka kişilerle başarılı bir şekilde iletişime geçebilme yeterliliği (Giromini vd., 2016) veya iletişim becerilerini kullanabilme potansiyeli olarak da tanımlanmaktadır (Sarıçam vd., 2013). Ayrıca, bireyin duygusal farkındalığını, girişkenliğini, sosyalleşme eğilimini (Chen vd., 2000; Rydell vd., 1997) ve sosyal ilişkileri başlatma hazırlığını ve yeteneğini içerir. (Landry vd., 1997; Most vd., 2011).

Literatürde sosyal yetkinlikle ilgili yapılan tanımlamaların yanı sıra bu kavramın, kişilerin diğer insanlardan bağımsız ve yetkin bir kişiliğe sahip olması bakımından önemli olduğuna da dikkat çekilmektedir (Gedviliene, 2014). Sosyal yetkinlik, insanların zorluklarla başa çıkabilmesi, insanlarla olan ilişkilerini muhafaza ve devam

ettirmesi, etkili bir öğrenme, topluluk ve grup etkinliklerine aktif katılım sağlayabilmesi bakımından önemli ve gerekli bir unsurdur (Ateş, 2016).

Bu araştırmada psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümlerde öğrenim gören bireyler gelecekte psikososyal destek sağlayan profesyoneller olarak hizmet vereceklerdir. Bireylere hizmet sağlayacak olan bu profesyonellerin birey, grup ve ailelerle çalışma sürecinde duygularını ayarlayabilmesi (kontrol edebilmesi), sosyal olarak yetkin olması ve olumsuz değerlendirilmeye ilişkin farkındalıklarının olması beklenmektedir. Bu becerilerin yeterli düzeyde olmasının danışan/müracaatçılara sunulan hizmet kalitesinin iyileştirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Tüm bunlara ek olarak araştırmada katılımcılara cinsiyet, yaş, sınıf, gelir, anne-baba eğitim durumu gibi demografik değişkenlerin yanı sıra çocukluk döneminde travma geçirme ve sosyal faaliyetlere katılma durumları da sorulmuştur. Çünkü literatürde daha önce yapılan araştırmalarda çocukluk döneminde travma geçirme durumunun (Karaman, 2018; Kesen, 2014) ve sosyal faaliyetlere katılma durumunun (Ateş, 2016; Haugen vd., 2013; Köse vd., 2016) katılımcıların duygu stillerinde, olumsuz değerlendirilme korkularında ve sosyal yetkinliklerinde farklılıklara sebep olduğu dikkat çekmiştir. Bu çerçevede araştırma soruları şu şekilde düzenlenmiştir:

- Psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeyi cinsiyet, yaş, sınıf, aylık gelir, anne ve baba eğitim durumu, okunan bölüm, sosyal faaliyetlere katılma durumu ve çocukluk döneminde travma geçirme durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
- Psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeyleri arasında (korelasyonel) bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışma nicel bir araştırma deseninde ilişkisel tarama modelinde yapılan bir araştırmadır. Çalışmanın bağımlı değişkenleri; duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik olmak üzere 3 başlıkta ele alınabilecektir. Bu kısımda araştırmanın çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama yöntemi, veri analizi, sınırlılıkları ve etiği ele alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma Türkiye'deki üniversitelerde psikoloji, PDR ve sosyal hizmet lisans bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Altunışık ve arkadaşlarının (2012) oluşturduğu belirli evrenler için kabul edilebilir örneklem büyüklüğünü gösteren tablo incelendiğinde 100.000 kişilik evren büyüklüğünden sonra evrendeki kişi sayısı ne kadar artarsa artsın kabul edilebilir örneklem büyüklüğü 384 olarak sabit kalmaktadır. Araştırmada sosyal medyada hesapları olan (facebook, twitter, whatsapp vs.) psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde öğrenci olan öğrenci sayısı (evren) bilinmemekle birlikte örneklem olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 485 kişiye ulaşılmıştır. Yaşları 18-30 arasında değişen (Ort.±SS=21,01±1,93) katılımcıların 318'i kız, 167'si erkeklerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak araştırmada anket formu ve ölçekler kullanılmıştır. Anket formunun ilk kısmında demografik bilgilere yer verilmişken diğer kısımlarda duygu stilleri, sosyal yetkinlik ve olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeklerine yer verilmiştir. Bu ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıdaki şekildedir.

Demografik Bilgi Formu: Demografik bilgi formunda katılımcıların; cinsiyet, yaş, aylık gelir, anne-baba eğitim durumu, sınıf, bölüm gibi tanımlayıcı sorulara yer verilmiştir.

Duygu stilleri ölçeği: Hofmann ve Kashdan (2010) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Kesen (2014) tarafından yapılan 16 maddelik bir ölçektir. Duygu stilleri ölçeği; başetme (ayarlama), bastırma (gizleme) ve tolere (kabullenme) olmak üzere üç alt boyuttan oluşan 5'li likert tipine göre (1.Kesinlikle katılmıyorum-5.Kesinlikle katılıyorum) hazırlanmış bir ölçektir. Uyarlama çalışmasında duygu stilleri ölçeği genel iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0.77$ olarak bulunmuşken alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları sırasıyla; $\alpha=0.72$, $\alpha=0.75$ ve $\alpha=0.50$ olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada ise genel ölçek iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0.85$ bulunmuşken alt boyutların iç tutarlılık katsayıları sırasıyla; $\alpha=0.77$, $\alpha=0.83$ ve $\alpha=0.45$ olarak bulunmuştur. Ayrıca katılımcılar duygu stilleri ölçeğinin alt boyutu olan tolere duygu stilinde 4 ile 20 arası, bastırma duygu stilinde 6 ile 30 arası, başetme duygu stilinde 6 ile 30 arası puana sahip olabilecektir.

Algılanan sosyal yetkinlik ölçeği: Anderson-Butcher, Iachini ve Amorose (2008) tarafından geliştirilen, Sarıçam ve arkadaşları (2013) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ölçek altı maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Algılanan sosyal yetkinlik ölçeği 5'li likert tipine göre (1.Hiç katılmıyorum-5.Tamamen katılıyorum)

hazırlanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı uyarlama çalışmasında $\alpha=0.80$ olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise algılanan sosyal yetkinlik ölçek iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0.83$ olarak bulunmuştur. Katılımcılar algılanan sosyal yetkinlik ölçeğinden 6 ile 30 arası puan alabilecektir.

Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği Kısa Formu: Leary (1983) tarafından geliştirilmiş olan olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeğinin Türkçe uyarlaması Çetin, Doğan ve Sapmaz (2010) tarafından yapılmıştır. 12 madde ve tek boyuttan oluşan ölçek 5'li likert tipi (1.Hiç uygun değil-5.Tamamen uygun) derecelendirmeye sahiptir. Ölçek iç tutarlılık katsayısı, uyarlama çalışmasında $\alpha=0.96$ olarak bulunmuşken mevcut çalışmada $\alpha=0.88$ olarak bulunmuştur. Katılımcılar olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeğinden 12 ile 60 arasında bir puan alabilecektir.

Verilerin Toplanması

Veriler araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kişilerden çevrimiçi olarak toplanmıştır. Sosyal medya araçları üzerinden araştırma kapsamındaki bölümlere ait grup, sayfa ve hesaplarında çevrimiçi anket formu paylaşılarak psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde eğitim gören öğrencilere ulaşılmıştır. Çevrimiçi anket formunu doldurma aşamasında, katılımcılar psikoloji, PDR veya sosyal hizmet bölümlerinden birinde eğitim gördüklerine dair onay verdikten sonra ölçek sorularını cevaplamışlardır. Ayrıca araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 20 paket program kullanılmıştır. Skewness ve kurtosis değerleri incelendiğinde -1 ve +1 aralığında olduğu tespit edilmiş ve dolayısıyla verilerin normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında toplanan veriler üzerinde yapılan tanımlayıcı istatistiksel analizlerin yanı sıra bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve pearson korelasyon analizi yapılmıştır. ANOVA testi sonucunda istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunan gruplarda farkın hangi gruplardan kaynaklandığının tespiti için Scheffe testi uygulanmıştır. Ayrıca sonuçlar %95 güven aralığında ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular bazı sınırlılıklara sahiptir. Verilerin çevrimiçi ortamda sosyal medya aracılığı ile toplanması bu araştırmanın en önemli sınırlılıklarından birisini oluşturmaktadır. Dolayısı ile araştırma üniversitelerin psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde öğrenim görmekte olan ve sosyal medya hesabı olan öğrenciler ile sınırlıdır. Ayrıca araştırma sonuçları araştırmada kullanılan ölçeklerin ölçme nitelikleri ve katılımcıların verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

Araştırmanın Etiği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yazarlarından mail yolu ile izin alınmıştır. Ayrıca araştırmanın etik kurul onayı, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 29.04.2020 tarih ve 2020/474 karar numarası ile alınmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların cinsiyet, yaş, aylık gelir, anne-baba eğitim durumu, sınıf, bölüm sosyal faaliyetlere katılma sıklığı ve çocukluk döneminde travma geçirme durumu gibi tanımlayıcı özelliklerine ait dağılımlar tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

Özellikler	n	%	Özellikler	n	%		
Cinsiyet	Kız	318	65,6	Sınıf	1	137	28,2
	Erkek	167	34,4		2	146	30,1
Yaş	20 yaş ve altı	194	40,0		3	126	26,0
	21-22 yaş	205	42,3		4	76	15,7
	23 yaş ve üzeri	86	17,7	Bölüm	Psikoloji	95	19,6
Öğrencinin Aylık Geliri	0-499 TL	212	43,7		PDR	179	36,9
	500-999 TL	222	45,8		Sosyal Hizmet	211	43,5
	1000 TL’den çok	51	10,5	Baba eğitim durumu	Düşük	262	54,0
Anne eğitim durumu	Düşük	321	66,2		Orta	107	22,1
	Orta	48	9,9		Yüksek	116	23,9
	Yüksek	116	23,9				
Toplam	485	100,0	Toplam	485	100,0		

Buna göre katılımcıların %65’ini kız öğrenciler, %82,3’ünü 18-22 yaş aralığındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların %43,5’i sosyal hizmet, %36,9’u psikolojik danışmanlık ve rehberlik, %19,6’sı ise psikoloji bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Bunun yanında 2. sınıflar örneklemin %30,1’ini oluştururken, 1. sınıflar %28,2’sini, 3.

sınıflar %26'sını 4.sınıflar ise %15,7'sini oluşturmaktadır. Katılımcıların aylık eline geçen para miktarının ortalaması 578,13±390,58'dir. Katılımcıların anne-baba eğitim durumu sınıflamasında ilkokul ve ortaokul düzeyi eğitim düşük seviye; lise düzeyi eğitim orta seviye; üniversite ve üstü düzeyde eğitim ise yüksek seviye olarak kabul edilmiştir. Buna göre katılımcıların %66,2'sinin anne eğitim durumu düşük iken, %54'ünün baba eğitim durumu düşük olarak bulunmuştur. (Tablo 1).

Tablo 2. Katılımcıların Ölçeklerden Aldıkları Ortalama Puanlar

Ölçek/Alt Boyutlar		Min-Max	Ort±SS
Duygu Stilleri Ölçeği	Tolere	4-20	12,79±2,35
	Bastırma	6-30	17,81±4,69
	Başetme	6-30	19,40±3,98
Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği		12-60	34,32±8,72
Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği		6-30	25,16±3,11

Çalışmada öğrencilerin ölçek ortalamaları incelendiğinde ise tolere duygu stili ortalaması 12,79±2,35; bastırma duygu stili ortalaması 17,81±4,69; başetme duygu stili ortalaması 19,40±3,98; olumsuz değerlendirilme korkusu ortalaması 34,32±8,72 ve algılanan sosyal yetkinlik ortalaması 25,16±3,11 olarak bulunmuştur. Ölçeklere ait kesme noktası bulunmasa da katılımcıların duygu stillerinde ve olumsuz değerlendirilme korkusu düzeylerinde ortalama bir puana ve algılanan sosyal yetkinlik düzeyinde ise nispeten yüksek bir puana sahip olduğu söylenebilecektir (Tablo 2).

Tablo 3'te öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerine göre duygu stilleri, algılanan sosyal yetkinlik düzeyleri ve olumsuz değerlendirilme korkularında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan test sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların tanımlayıcı özellikleri arasında yer alan cinsiyet, çocukluk döneminde travma geçirme durumu ve sosyal faaliyetlere katılma sıklıklarına göre algılanan sosyal yetkinlik, olumsuz değerlendirilme korkuları ve duygu stillerinin alt boyutları olan başetme, bastırma ve tolere duygularında anlamlı fark olup olmadığını tespit edebilmek için bağımsız gruplarda t-testi yapılmıştır. Sınıf ve bölümlerine göre algılanan sosyal yetkinlik, olumsuz değerlendirilme korkuları ve duygu stillerinin alt boyutları olan başetme, bastırma ve tolere duygularında anlamlı fark olup olmadığını tespiti için ise tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. ANOVA testi sonucunda anlamlı fark bulunan değişkenlerdeki farkın hangi gruplardan kaynaklandığının tespiti için post hoc testlerinden Scheffe testi uygulanmıştır.

Tablo 3. Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Ölçeklerden Alınan Ortalama Puanların Dağılımı

Bağımsız Değişken	n	DSÖ			ASYÖ (Ort±SS)	ODKÖ (Ort±SS)
		Başetme (Ort±SS)	Tolere (Ort±SS)	Bastırma (Ort±SS)		
Cinsiyet						
Kız	318	19,22±3,65	12,61±2,19	17,45±4,52	25,33±2,79	34,63±8,85
Erkek	167	19,73±4,52	13,15±2,59	18,50±4,94	24,84±3,64	33,72±8,46
t		-1,242	-2,440	-2,364	1,525	1,089
p		0,215	0,015	0,018	0,128	0,277
Çocukluk Döneminde Travma Geçirme Durumu						
Evet	176	18,51±4,22	12,69±2,46	17,74±4,89	24,77±3,22	35,86±9,46
Hayır	309	19,90±3,75	12,85±2,28	17,85±4,58	25,38±3,04	33,44±8,15
t		-3,735	-0,740	-0,251	-2,075	2,837
p		<0,001	0,460	0,802	0,039	0,005
Sosyal Faaliyetlere Katılma Sıklığı						
Ara Sıra	250	18,70±3,93	12,66±2,39	17,77±4,72	24,53±3,19	34,82±8,76
Çoğunlukla	235	20,13±3,90	12,94±2,29	17,86±4,67	25,83±2,90	33,78±8,65
t		-4,009	-1,334	-0,215	-4,708	1,315
p		<0,001	0,183	0,830	<0,001	0,189
Sınıf						
1.Sınıf ¹	137	18,86±4,26	12,73±2,56	18,26±4,64	25,15±3,28	35,92±9,15
2.Sınıf ²	146	19,17±3,65	12,80±2,10	17,40±4,89	25,02±3,14	35,14±8,59
3.Sınıf ³	126	19,41±3,49	12,65±2,16	17,34±4,39	25,25±2,59	33,07±8,04
4.Sınıf ⁴	76	20,77±4,53	13,11±2,68	18,57±4,87	25,32±3,58	31,93±8,57
F		4,078	0,648	1,881	0,192	4,833
p		0,007	0,585	0,132	0,902	0,003
Fark Grupları		(1,2<4)	-	-	-	(1>4)
Bölüm						
Psikoloji ¹	95	19,07±3,74	12,71±2,01	17,97±4,78	25,29±2,74	34,24±8,76
PDR ²	179	19,72±4,26	13,05±2,42	17,87±4,85	25,18±2,92	33,49±8,37
Sosyal Hizmet ³	211	19,27±3,83	12,62±2,41	17,69±4,53	25,09±3,43	35,06±8,96
F		1,032	1,692	0,145	0,152	1,589
p		0,357	0,185	0,865	0,859	0,205
Fark Grupları		-	-	-	-	-

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların cinsiyetlerine göre duygu stilleri ölçeğinin alt boyutu olan tolere ve bastırma duygularında erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra başetme duygusunda, algılanan sosyal yetkinlik ve olumsuz değerlendirilme korkusu düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Çocukluk döneminde travma geçirmeyen öğrencilerin algılanan sosyal yetkinlik düzeyleri ve başetme duygusu puanları çocukluk döneminde travma geçiren öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bunun aksine çocukluk döneminde travma geçiren öğrencilerin olumsuz değerlendirilme korkularının çocukluk döneminde travma geçirmeyen öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların tolere ve bastırma duygularında çocukluk döneminde travma geçirme durumlarına göre anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Sosyal faaliyetlere katılma sıklıkları açısından katılımcıların başetme duygusunda ve sosyal yetkinlik düzeylerinde anlamlı fark bulunmuştur. Buna göre sosyal faaliyetlere

çoğunlukla katılan öğrencilerin başetme duygularının ve sosyal yetkinliklerinin ara sıra katılan öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin bölümlerine göre duygu stilleri, sosyal yetkinlikleri ve olumsuz değerlendirilme korkularında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Öğrencilerin sınıflarına göre tolere, bastırma duygusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak fark bulunamamasına rağmen toplam puanlar incelendiğinde bu üç değişken için de 4. sınıf öğrencilerin alt sınıflara göre daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin başetme duyguları ve olumsuz değerlendirilme korkularının sınıf düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Bu farkların hangi gruplardan kaynaklandığı incelendiğinde, 4. sınıf öğrencilerinin başetme duygularının 1. ve 2. sınıflara göre anlamlı derecede daha yüksek olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Olumsuz değerlendirilme korkusunda ise 1. sınıf öğrencilerin 4. sınıf öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olumsuz değerlendirilme korkusuna sahip olduğu bulunmuştur.

Tüm bunlara ek olarak Tablo 1'deki tanımlayıcı özellikler arasında gösterilen yaş, gelir, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre öğrencilerin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkuları ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu sebeple tablo 3'te bu değişkenlere ilişkin Anova testi sonuçlarına yer verilmemiştir.

Tablo 4. Ölçekler Arasındaki Korelasyon Analizine Ait Bulgular

<i>Pearson Korelasyon (n=485)</i>		<i>ODKÖ</i>	<i>ASYÖ</i>
<i>DSÖ</i>	<i>ASYÖ</i>	r	
			-,136**
		p	,003
	<i>Tolere</i>	r	
			-,081
		p	,075
	<i>Bastırma</i>	r	
			-,056
		p	,216
	<i>Başetme</i>	r	
		-,270**	
	p	,000	
			,219**
			,000
			,146**
			,001
			,307**
			,000

** . Correlation is significant at the 0.01 level.

DSÖ: Duygu Stilleri Ölçeği, ASYÖ: Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği, ODKÖ: Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği

Tablo 4'te olumsuz değerlendirilme korkusu, algılanan sosyal yetkinlik ve duygu stilleri arasındaki korelasyon analizine ait bulgulara yer verilmiştir. Buna göre olumsuz değerlendirilme korkusu ile algılanan sosyal yetkinlik düzeyi ve başetme duygusu arasında negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile öğrencilerin başetme duyguları yükseldikçe veya algılanan sosyal yetkinlik düzeyleri arttıkça olumsuz değerlendirilme korkularının azaldığı söylenebilecektir. Bunun yanı sıra algılanan sosyal yetkinlik ile tolere, bastırma ve başetme duyguları

arasında pozitif yönlü düşük düzeyli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani öğrencilerin kullandıkları tolere (kabullenme), bastırma (gizleme) ve başetme (ayarlama) duygu stilleri yükseldikçe algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin de arttığı söylenebilecektir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Buna ek olarak öğrencilerin duygu stillerinin, olumsuz değerlendirilme korkularının ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin okudukları bölüm, sınıf, cinsiyet, çocukluk döneminde travma geçirme durumu, sosyal faaliyetlere katılma sıklığı gibi tanımlayıcı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi de amaçlanmıştır. Araştırmanın birey ve toplumların sorunları ile ilgilenen ve onlara psikososyal anlamda destek olma konusunda eğitim verilen psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde eğitim gören öğrencilerle yapılması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Cinsiyete göre erkek öğrencilerin tolere ve bastırma puanlarının kız öğrencilerin tolere ve bastırma puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuşken, başetme stillinin cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Kesen (2014) tarafından 800 öğrenci ve Ertürk (2017) tarafından 348 öğrenci üzerinde yapılan çalışmalarda bu çalışmayı destekler nitelikte başetme düzeyinde anlamlı fark olmadığı ve bastırma düzeyinde erkeklerin lehine anlamlı fark bulunduğu tespit edilmiş, ancak tolere düzeyinde bu çalışmanın aksine anlamlı fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Totzeck ve arkadaşları (2018) tarafından 917 hasta üzerinde yapılan çalışmada erkek katılımcıların başetme, bastırma ve tolere düzeylerinin kadınların başetme, bastırma ve tolere düzeylerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Bingöl (2017) tarafından 271 üniversite öğrencisi ile yapılan çalışmada başetme, bastırma ve tolere duygu stillerinin cinsiyet faktörüne göre değişmediği tespit edilmiştir. Buradan hareketle cinsiyete göre katılımcıların duygu stillerinin değerlendirilmesinde tüm çalışmalarda farklı sonuçların olduğu dikkat çekmektedir. Bunun ise üzerinde çalışılan örneklem gruplarının farklı karakteristiklere sahip olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada öğrencilerin olumsuz değerlendirilme korku düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna benzer şekilde olumsuz değerlendirilme korkusunun cinsiyete göre farklılaşmadığı Ömür ve arkadaşlarının (2014) 825 öğretmen adayı, Köse ve arkadaşlarının (2016) egzersiz yapan 560 birey, Ünal ve arkadaşlarının (2016) 588 öğretmen adayı, Çetinkaya Yıldız ve Toprak'ın

(2016) 354 öğrenci, Sarıkaya ve Kibici (2017)'nin 18-25 yaş arası 135 öğrenci, Alkan (2015)'in 1299 öğrenci, Kıral ve Saracaloğlu (2018)'nin 467 lisans ve lisansüstü öğrencisi ile yapılan çalışmalarda da tespit edilmiştir. Tüm bunlardan hareketle farklı örneklem grupları üzerinde çalışılrsa da cinsiyete göre olumsuz değerlendirilme korku düzeyinin değişmediği söylenebilecektir.

Araştırma sonucunda algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin de cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Kara ve Gürbüz (2018) tarafından 18-63 yaş arası 206 yetişkin birey, Yaman ve Sarıçam (2014) tarafından 13-18 yaş arası 107 lise öğrencisi, Haugen ve arkadaşları (2013) tarafından 13-18 yaş arasında bulunan 2055 ergen öğrenci ve Ateş (2016) tarafından lise düzeyinde eğitime devam eden 428 öğrenci üzerinde yapılan araştırmalarda cinsiyete göre algılanan sosyal yetkinlik düzeyinin farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunların aksine Bayındır ve arkadaşları (2017) tarafından okul öncesi eğitime devam eden 303 çocuk ve anneleri üzerinde ve Bozkurt (2016) tarafından okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş arası 308 çocuk üzerinde yapılan araştırmalarda sosyal yetkinlik düzeyinin kız çocuklarda erkek çocuklara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yıldız (2017) tarafından 445 ortaokul öğrencisi ile yapılan çalışmada ise erkek öğrencilerin sosyal yetkinlik beklenti düzeyinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda cinsiyete göre farklılık görülmesinin hem farklı ölçme araçlarının kullanılması hem de farklı örneklem grupları üzerinde çalışılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çocukluk döneminde travma geçirme durumuna göre katılımcıların tolere ve bastırma duygularında anlamlı bir fark bulunamamışken; başetme stilinde anlamlı fark bulunmuştur. Buna göre travma geçirmeyen öğrencilerin başetme stillerinin travma geçiren öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kesen (2014) tarafından yapılan ve duygu stillerinin, çocukluk döneminde travma geçirme durumuna göre incelendiği çalışmada, bu çalışmadaki sonuçlara benzer şekilde çocukluk döneminde travma geçiren katılımcıların başetme duygularının travma geçirmeyenlere göre daha düşük olduğu ve bastırma ile tolere duygularında travma geçirme durumuna göre anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların çocukluk döneminde travma geçirme durumuna göre olumsuz değerlendirilme korkularında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre travma geçiren öğrencilerin olumsuz değerlendirilme korkularının çocukluk döneminde travma geçirmeyen öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İşitme engeli bireyler için travma olarak değerlendirilebilecek bir durum olarak ele

alınırsa Karademir (2011) tarafından işiten ve işitme engeli olan bireyler üzerinde yapılan çalışmada katılımcıların işitme engel durumuna göre olumsuz değerlendirilme korkusu düzeylerinde anlamlı bir fark olmadığı bulunmakla birlikte işitme engeli olan bireylerin olumsuz değerlendirilme korku ortalamasının nispeten daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin çocukluk döneminde travma geçirme durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre travma geçiren öğrencilerin algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin travma geçirmeyenlere göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Karaman (2018) tarafından göçmen öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada da çocukların travma sonrası stres bozukluk düzeyleri arttıkça algılanan sosyal destek düzeylerinin azaldığı görülmüştür.

Sosyal faaliyetlere katılma sıklıklarına göre katılımcıların duygu stilleri incelendiğinde; sosyal faaliyetlere çoğunlukla katılım gösteren kişilerin başetme stilleri bakımından ara sıra katılım sağlayan kişilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların tolere ve bastırma stillerinin sosyal faaliyetlere katılma sıklıklarına göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Saruhan (2018) tarafından yapılan çalışmada, sosyal ve duygusal olarak yalnız hisseden kişilerin duygu düzenlemede güçlük çektikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yine Yıldız (2016) tarafından 14-19 yaş aralığındaki gençler üzerinde yapılan araştırmada kişilerin yalnızlık düzeyleri arttıkça içsel ve işlevsel olarak duygu düzenleme konusunda sıkıntı yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Bunun yanı sıra sosyal faaliyetlere katılma sıklıklarına göre katılımcıların olumsuz değerlendirilme korkularının istatistiksel açıdan değişiklik göstermediği görülmüştür. Benzer şekilde Köse ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışmada sosyal etkinlik kapsamında değerlendirilebilecek olan spor yapma deneyimine göre katılımcıların olumsuz değerlendirilme korkularında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Ayrıca çalışma sonucunda sosyal faaliyetlere çoğunlukla katılım gösteren bireylerin algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin sosyal faaliyetlere ara sıra katılım sağlayan bireylere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu çalışmayı destekler nitelikte Ateş (2016) ve Haugen ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan çalışmalarda da sosyal etkinliklere veya spor faaliyetlerine katılanların, bu faaliyetlere katılmayanlara göre sosyal yetkinlik düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre duygu stilleri ele alındığında; 4. sınıfta olan katılımcıların başetme stillerinin 1. ve 2. sınıfta olan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcıların tolere ve bastırma stillerinin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak tolere ve bastırma stil puanları dikkate alındığında yine 4. sınıf öğrencilerinin toplam puanlarının diğer sınıflara göre nispeten yüksek olduğu görülmüştür. Kesen (2014) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin başetme duygusunda sınıfa göre anlamlı fark bulunamamışken, tolere ve bastırma duygusunda sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde fark olduğu bulunmuştur. Bunun ise iki çalışmada farklı örneklem grupları ile çalışılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öyle ki bu çalışmanın örneklemini psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde eğitim gören kişilerden oluşurken, Kesen (2014) tarafından yapılan çalışmanın örneklemini mühendislik ve sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören öğrencilerden oluşmaktadır.

Çalışmada öğrencilerin olumsuz değerlendirilme korkularında sınıflarına göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, 4. sınıfta okuyan öğrencilerin olumsuz değerlendirilme korkusu toplam puanlarının 1. sınıfta okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmektedir. Çetinkaya Yıldız ve Toprak (2017) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde 1. sınıfların olumsuz değerlendirilme korkusu 3. sınıflara göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ancak Ünal ve arkadaşları (2016), Sarıkaya ve Kibici (2017) ve Alkan (2015) tarafından yapılan çalışmalarda sınıf düzeyine göre olumsuz değerlendirilme korkusunda anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca öğrencilerin sınıf düzeylerine göre algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin istatistiksel açıdan farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sınıf düzeyine göre algılanan sosyal yetkinlik ortalamaları incelendiğinde 4. Sınıfların ortalamalarının diğer sınıflara göre yüksek olduğu görülmektedir. İliş (2018) tarafından eğitim fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada sınıf düzeyine göre öğrencilerin iletişim becerilerinin değişmediği görülmüştür. Yine Bingöl ve Demir (2011) ve Erözkan (2007) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda öğrencilerin sınıf düzeylerinin iletişim becerileri üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaştıkları görülmektedir.

Genel olarak 4. sınıf öğrencilerinin duygu stillerini, olumsuz değerlendirilme korkularını yönetmede ve algılanan sosyal yetkinliklerinde alt sınıflara göre daha

başarılı olmalarının ise eğitimleri boyunca aldıkları derslerin öğrencilerin bu yönlerini güçlendirmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bunların yanı sıra çalışma sonucunda katılımcıların bölümlerine göre duygu stillerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, Sallıoğlu (2002) tarafından edebiyat fakültesi, iktisadi ve idari bilimler fakültesi, eğitim fakültesi, mühendislik fakültesi ve fen fakültesinde öğrenim gören 544 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin bölümlerine göre duygu yoğunluklarının anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların olumsuz değerlendirilme korkularının bölümlere göre değişmediği görülmüştür. Ömür ve arkadaşları (2014) ve Kıral ve Saracaloğlu (2018) tarafından yapılan çalışmalarda da öğrencilerin bölümlerine göre olumsuz değerlendirilme korkularında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Ancak Ünal ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin bölümlerine göre olumsuz değerlendirme korkularının farklılaştığı görülmüştür.

Benzer şekilde çalışmada algılanan sosyal yetkinlik düzeyinin katılımcıların okudukları bölümlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Savaş (2018) tarafından 339 öğretmen adayı üzerinde yapılan çalışmada da bölümlere göre iletişim becerilerinin anlamlı fark göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunların aksine İliş (2018) tarafından eğitim fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada, öğrencilerin bölümlerine göre iletişim becerilerinin istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada bölümlere göre öğrencilerin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin anlamlı derecede farklılık göstermemesi beklenen bir durumdur. Çünkü psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde insanlara sosyal ve psikolojik anlamda destek olmaya yönelik eğitimler verilmesi ve bu alanda meslek profesyonellerinin yetiştirilmesinden kaynaklı bu bölümlerde okuyan öğrencilerin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin birbiriyle benzer çıkmasının normal olduğu düşünülmektedir. Bir diğer ifade ile bu bölümlerde bu alanlara yönelik olarak benzer düzeyde dersler okutulduğu ve bu eğitimlerin onların duygularla baş edebilmesini, sosyal anlamda yetkin olmasını ve olumsuz değerlendirilmeye karşı farkındalıklarının olmasını sağlamaya yönelik olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada duygu stillerinin tüm alt boyutları (başetme, bastırma ve tolere duyguları) ile algılanan sosyal yetkinlik arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki

olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile sosyal yetkinlikleri yüksek olan öğrencilerin başetme, tolere ve bastırma becerilerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Nielsen (2018) tarafından yapılan çalışmada da katılımcıların duygu stilleri ile dışa dönüklük arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Kesen (2014) tarafından yapılan çalışmada da başetme stili ile dışa dönüklük arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Duygu stillerinin alt boyutu olan başetme stili ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani başetme becerisi yüksek olan öğrencilerin olumsuz değerlendirilme korkularının düşük olduğu yorumu yapılabilecektir. Totzeck ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada başetme ve tolere stili ile depresyon, anksiyete ve stres arasında negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada tolere ve bastırma stilleri ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamışken, bunun aksine Erregeyers ve arkadaşları (2018) tarafından ergenler üzerinde yapılan çalışmada katılımcıların tolere ve bastırma duygularının olumsuz deneyimleriyle ilgili olumsuz duyguları üzerinde negatif yönlü bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Diğer bir ifade ile katılımcıların yüksek düzeyde tolere ve bastırma duygusuna sahip olmasının, olumsuz duygularını azalttığı yönünde bir sonuç elde etmişlerdir

Son olarak algılanan sosyal yetkinlik ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasında negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle öğrencilerin sosyal yetkinlik düzeyleri arttıkça olumsuz değerlendirilme korkularının azaldığı yorumu yapılabilecektir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde bireylerin sosyal yetkinlik düzeylerindeki artışın, akranlara karşı olan tutum ve davranışlar üzerinde olumlu yönde etkilerinin olduğunu göstermektedir (Hanish ve Guerra, 2002; Nelson ve Crick, 1999; Gür vd., 2015).

SONUÇ

Araştırmada psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkuları ve algılanan sosyal yetkinlik düzeyleri çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkuları ve algılanan sosyal yetkinlikleri arasındaki ilişki de ele alınmıştır.

Araştırmanın birey ve toplumların sorunları ile ilgilenen ve onlara psikososyal anlamda destek olma konusunda eğitim verilen psikoloji, PDR ve sosyal hizmet

bölümlerinde eğitim gören öğrencilerle yapılması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları, araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerle ve sosyal medya aracı kullanan psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümü öğrencileri ile sınırlıdır. Bunun yanı sıra anket formunda öğrencilere yalnızca çocukluk döneminde travma geçirip geçirmediikleri ve sosyal faaliyetlere katılma sıklıkları sorulmuş olup geçirdikleri travmanın boyutu, zamanı veya katılımcının travma algısının ne olduğu gibi sorular ve katıldıkları sosyal faaliyet türleri veya sosyal faaliyet algılarının ne olduğuna ilişkin sorular sorulmamıştır. Bunlar da araştırmanın sınırlılıkları kapsamında değerlendirilebilecektir. Bu konu ile ilgili olarak gelecekte yapılacak çalışmalarda katılımcılara travmayı ne olarak algıladıkları, yaşadıkları travmanın boyutu ve türü ile ilgili daha derinlemesine sorular yönetilip nicel yöntemin yanı sıra nitel yöntemlerle de veri toplanarak daha detaylı sonuçların ele alınması önerilebilir. Sosyal faaliyetlere katılım ile ilgili olarak ise bir deney bir kontrol grubunun oluşturulması ve sosyal faaliyetlere katılımın duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik üzerindeki etkisinin daha detaylı araştırılması önerilebilir. Bunun yanı sıra bu alanda yapılacak çalışmalarda daha geniş bir örneklem grubu ile çalışılabilir ve psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinin yanı sıra alan dışı olan farklı bölümler de örnekleme dâhil edilerek bu iki grup arasındaki farklılıklar da incelenebilir.

Toplumsal cinsiyet ayrımındaki en genel geçer göstergeler kadın olarak belirlenmiş cinse yönelik yaptırımlarla örneklenebilir. Tarihsel toplumsal olarak oluşturulmuş cinsiyet ayrımıyla kadın cinsine biçilen roller hep pasiflik, sakınma, korunma, savunma üzerinedir (Bingöl, 2014). Diğer yandan kadınların yetişme sürecinde geleneksel faktörlerin etkisi altında oldukları önemli bir gerçektir. Özellikle kişilik oluşum sürecinde kadınlar ailenin, erkekler ise daha çok arkadaş çevresinin ve diğer dış faktörlerin etkisi altında kaldıklarını belirtmektedirler. Bu durum toplumsal yapıda kadınların ev içerisindeki sorumluluk ve ilişkilere, erkeklerin ise ev dışındaki ilişkilere yönelik olarak görülmesiyle örtüşmektedir (Ersoy, 2009). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının etkileri bu çalışmadaki katılımcıların anne baba eğitim durumlarına da yansımıştır. Öyle ki katılımcıların %33,8'inin annesi orta ve yüksek düzeyde eğitim seviyesine sahipken bu oran baba eğitim seviyesinde %46 seviyelerine ulaşmaktadır. Tüm bunlardan hareketle kız öğrenciler toplumsal cinsiyet ayrımına maruz kalabileceği için olumsuz değerlendirilme korkusunun erkek öğrencilere göre daha yüksek ve bastırma, başetme ve tolere duygu stilleri anlamında erkek öğrencilere göre daha düşük puanlara sahip olmasına neden olabilir. Nitekim bu çalışmada elde

edilen sonuçlar da bu yöndedir. Araştırma sonucunda sosyal faaliyetlere sıklıkla katılan öğrencilerin duygu stilleri, algılanan sosyal yetkinlik puanlarının daha yüksek olduğu ve olumsuz değerlendirme korkusu puanlarının daha düşük olduğu göz önüne alınırsa eksik yönlerini kapatabilmeleri için kız öğrencilerin daha çok sosyal faaliyetlere katılımı sağlanabilir.

Çalışmada çocukluk döneminde travma geçiren katılımcıların tolere, bastırma ve başatma duygu stillerinin ve algılanan sosyal yetkinliklerinin travma geçirmeyen öğrencilere göre daha düşük olduğu ve olumsuz değerlendirilme korkularının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Psikolojik olarak travma geçirmiş çocuklar ve ergenler genellikle "çok kötü olduklarından" ve kendilerini suçluluk duygusu ve düşük özgüven sebebiyle gizleme eğiliminde olmaktadır (Tsiantis, 2003). Psikolojik olarak travmatize olmuş çocuk ve ergenlere yönelik terapötik yaklaşımı mümkün olduğu kadar korumak için sorunların dikkate alınması, anlaşılması ve ele alınması gerekir. Özellikle bu çalışma kapsamında ele alınan ve insanlara psikososyal anlamda destek olmaya yönelik eğitim gören öğrencilerin sorunlarının çözülmesi, farkındalıklarının artırılması ve eksik yönlerinin giderilmesi daha da önemli bir durum haline gelmektedir. Çünkü bu çalışmanın örneklem grubunda yer alan bireyler eğitimleri sona erdiğinde bu tip travma yaşamış veya yaşatmış ya da kendi yaşadıkları travmalara sebebiyet veren kişilerin özelliklerine benzer kişilikte bireylerle çalışmak durumunda kalacaklardır. Ayrıca profesyoneller çocukluk çağında yaşadıkları travmatik bir olayla karşılaştıklarında, çalıştıkları vakalara bazen iyi bazen kötü bir bakış açısı geliştirirler. Ancak her iki bakış açısında da vakayı değerlendirirken daha talepkâr, yıkıcı, dürtüsel, kışkırtıcı ve hırslı olabilirler (Tsiantis, 2003). Bu bağlamda çocukluk çağı travması geçiren öğrencilerin travmanın yaşamları üzerindeki olumsuz etkilerine dair farkındalıkları artırılarak, bu deneyimleri yaşamış danışman/müracaatçı grubuyla karşılaştığında olumsuz transferans (aktarım) yapması engellenebilecektir.

Glasser'e göre, eğlenme öğrenme karşılığında elde edilen bir ödüdür. Öğrenme, insanlara hayatta kalma avantajı sağlamıştır ve eğlence ihtiyacı insanın genlerine yazılmıştır (Akpınar ve Öz, 2013). Araştırma sonucunda eğlence ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahip olduğu düşünülen sosyal faaliyetlere katılım sıklığına göre katılımcıların başatma duygu stilinde ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinde anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra sıklıkla sosyal faaliyetlere katılan öğrencilerin duygu stillerinde ve algılanan sosyal yetkinliklerinde ara sıra katılan öğrencilere göre daha yüksek puanlara sahip olduğu ve olumsuz değerlendirilme korkusunda ise daha düşük puanlara sahip olduğu görülmektedir. Bu

bağlamda psikoloji, PDR ve sosyal hizmet bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme ve sosyal yetkinlik konularında güçlü olmaları gerektiği de göz önüne alınırsa bu bölümlerde okuyan öğrencilerin sosyal faaliyetlere daha sık katılmaları teşvik edilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yazarlarından mail yolu ile izin alınmıştır. Ayrıca araştırmanın etik kurul onayı, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 29.04.2020 tarih ve 2020/474 karar numarası ile alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, O. ve Öz, F.S. (2013). Gerçeklik terapisi: özellikler, temel kavramlar, tedavi, uygulama ve değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(43), 1-22.
- Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S. ve Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 30(2), 217-237.
- Alkan, V. (2015). *Akademik ortamlarda olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeğinin geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Altunışık, R., Coşkun, R. Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Anderson-Butcher, D., Iachini, A.L. ve Amorose, A.J. (2008). Initial reliability and validity of the perceived social competence. *Research on Social Work Practice*, 18(1), 47-54.
- Ateş, B. (2016). Lise öğrencilerinin algılanan sosyal yetkinlik puanlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 185-194.
- Aydın S. (2008). An Investigation on the Language Anxiety and Fear of Negative Evaluation Among Turkish". *Asian EFL Journal*, 2008, 421-444.
- Bayındır, D., Güven, G., Sezer, T., Akşin, E. ve Yılmaz, E. (2017). Annelerin kabul-red düzeyleri ile okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal yetkinlik ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Innovative Research in Education*, 4(1), 43-52.
- Bingöl, D. (2017). *Duygu stilleri ve duygusal zekanın yordayıcısı olarak bağlanma stilleri*. Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul.

- Bingöl, G. ve Demir, A. (2011). Amasya sağlık yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri. *Göztepe Tıp Dergisi*, 26, 152-159.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye’de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 108-114.
- Boyom, L. A. ve Parke, R. D. (1995). The role of family emotional expressiveness in the development of children’s social competence. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 593-618.
- Bozkurt, E. (2016). *Okul öncesi çocuklarının duyguları anlama becerileri ile sosyal yetkinlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Chen, X., Li, D., Li, Z., Li, B. ve Liu, M. (2000). Sociable and prosocial dimensions of social competence in Chinese children: Common and unique contributions to social, academic and psychological adjustment. *Developmental Psychology*, 36, 302–314.
- Çam, S., Sevimli, D. ve Yerlikaya, E.(2010) Olumsuz değerlendirilmekten korkma ölçeğine ilişkin bir geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 132-140.
- Çetin, B., Doğan, T. ve Sapmaz, F. (2010). Olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeği kısa formu’nun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35(156), 205-216.
- Çetinkaya Yıldız, E. ve Toprak, E. (2016). Psikolojik Danışman Adaylarının Empatik Eğilim, Utangaçlık, Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(2), 513-530.
- Davidson, R. J. (2004). Well-being and affective style: Neural substrates and biobehavioural correlates. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 359(1449), 1395-1411.
- Erdoğan, Ö. ve Uçukoğlu, H. (2011) İlköğretim okulu öğrencilerinin anne-baba tutumu algıları ile atılganlık ve olumsuz değerlendirilmekten korkma düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 51-72.
- Erözkan, A. (2007). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini etkileyen faktörler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 26, 59-72.
- Erreygers, S., Vandebosch, H., Vranjes, I., Baillien, E. ve Witte, H.D. (2018). The interplay of negative experiences, emotions and affective styles in adolescents' cybervictimization: A moderated mediation analysis. *Computers in Human Behavior*, 81, 223-234.

- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Ertürk, C. (2017). *Ergenlerde Narsistik Kişilik Özelliklerinin Duygu Stilleri ve Karar Verme Stilleri Yordama Düzeyi*. Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Gedviliene, G. (2014). The case of Lithuania and Belgium: Teachers and students' social competence. *European Scientific Journal*. 10(13), 181-294.
- Giromini, L., de Campora, G., Brusadelli, E., D'Onofrio, E., Zennaro, A., Zavattini, G. C. ve Lang, M. (2016). Validity and reliability of the interpersonal competence questionnaire: Empirical evidence from an Italian study. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 38, 113-123.
- Gross, J. J. ve John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348-362.
- Gür, Ç, Koçak, N., Demircan, A., Baç Uslu, B., Şirin, N. ve Şafak, M. (2015). Okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden 48-60 ay çocukların sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme durumlarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40(180), 13-23.
- Hanish, L. D. ve Guerra, N. G. (2002). A longitudinal analysis of patterns of adjustment following peer victimization. *Development and Psychopathology*, 14, 69-89
- Haugen, T., Safvenbom, R. ve Ommundsen, Y. (2013). Sport participation and loneliness in adolescents: The mediating role of perceived social competence. *Current Psychology*, 32(2), 203-216.
- Hofmann, S. G. ve Kashdan, T. B. (2010). The affective style questionnaire: Development and psychometric properties. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32(2), 255-263.
- Ito, M. ve Hofmann, S. G. (2014). Culture and affect: The factor structure of the Affective Style Questionnaire and its relation with depression and anxiety among Japanese. *BMC Research Notes*, 7(1), 590.
- İliş, A. (2018). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karademir, T. (2011). *İşiten ve işitme engelli futbolcularda olumsuz değerlendirilme korkusunun anne baba tutumları açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

- Karaman, H.B. (2018). *Göçmen ortaokul öğrencilerindeki travma sonrası stres bozukluğu, sosyal destek ve depresyon durumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Kesen, N.F. (2014). *Üniversite öğrencilerinin duygu stillerinin beş faktör kişilik özellikleri depresyon, anksiyete ve strese göre incelenmesi*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kıral, B. ve Saracaloğlu, S. (2018) Akademik Sahtekarlık Eğilimi ile Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Arasındaki İlişki. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 323-359.
- Köse, E., Bayköse, N., Bal Turan, E. ve Yerlisu Laoa, T. (2016). Düzenli egzersiz yapan bireylerde olumsuz değerlendirilme korkusunun vücut algılarını belirlemedeki rolü. *Mediterranean Journal of Humanities*, VI(2), 351-360.
- Ladd, G. W. (1999). Peer relationships and social competence during early and middle childhood. *Annual Review of Psychology*, 50, 333-359.
- Landry, S. L., Smith, K. E., Miller-Loncar, C. L. ve Swank, P. R. (1997). Responsiveness and initiative: Two aspects of social competence. *Infant Behavior and Development*, 20, 259-262.
- Leary, M. R. (1983). A brief version of the fear of negative evaluation scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(3), 371.
- Mennin, D. S., Heimberg, R. G., Turk, C. L. ve Fresco, D. M. (2002). Applying an emotion regulation framework to integrative approaches to generalized anxiety disorder. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9, 85-90.
- Most, T., Ingber, S. ve Heled-Ariam, E. (2011). Social Competence, Sense of Loneliness and Speech Intelligibility of Young Children With Hearing Loss in Individual Inclusion and Group Inclusion. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 19, 1-14.
- Nelson, D. ve Crick, N. R. (1999). Rose-colored glasses: Examining the social information processing of prosocial young adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 19, 17-38.
- Nielsen, J.H. (2018). The effect of affect: How affective style determines attitudes towards the EU. *European Union Politics*, 19(1), 75-96.
- Ömür, Y.E., Aydın, R. ve Argon, T. (2014). Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Akademik Sahtekarlık. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 5(9), 131-149.
- Özgüngör, S. (2006). Öz Bilinç, Olumsuz Değerlendirilme Korkusu, Performans Odaklı Sınıf Algısı ve Not Yönelimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(19), 1-8.

- Pinto, J. C., Taveira, M. C., Candeias, A. ve Araújo, A. (2013). Análise Fatorial Confiratória da Prova de Avaliação de Competência Social Face à Carreira. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 26(3), 469-478.
- Rapee, R. M., ve Heimberg, R. G. (1997). A cognitive-behavioral model of anxiety in social phobia. *Behavioral Research and Therapy*, 35(8), 741-756.
- Rydell, A. N., Hagekull, B. ve Bohlin, G. (1997). Measurement of two social competence aspects in middle childhood. *Developmental Psychology*, 33, 824–833.
- Sallıoğlu, G. (2002). *Aleksitimik olan ve olmayan üniversite öğrencilerinin duygu ifade eden sözcük ve deyimlere yükledikleri duygu yoğunlukları*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sarıçam, H., Akın, A., Akın, Ü. ve Çardak, M. (2013). Algılanan sosyal yetkinlik ölçeğinin türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 591-600.
- Sarıkaya, M. ve Kibici, V.B. (2017). Müzik öğretmeni adaylarının olumsuz değerlendirilme korkusu. Hamarta, E., Arslan, C., Çiftçi, S., Köksal, O. ve Çoklar, A.N. (Yay. Haz.). *Eğitim Araştırmaları* içinde (s.173-177). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Saruhan, V. (2018). *Genç yetişkinlikte sosyal ve duygusal yalnızlığın duygusal yalnızlığın duygu düzenleme gücünü açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Savaş, İ. (2018). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin iletişim becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Uludağ Üniversitesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Scherer, K. R. ve Ellgring, H. (2007). Multimodal expression of emotion: affect programs or componential appraisal patterns?. *Emotion*, 7, 158–71.
- Totzeck, C., Teismann, T., Hofmann, S.G., Brachel, R.V., Zhang, X.C., Pflug, V. ve Margraf, J. (2018). Affective styles in mood and anxiety disorders – Clinical validation of the “Affective Style Questionnaire” (ASQ). *Journal of Affective Disorders*, 238, 392-398.
- Tsiantis, J. (2003). Transference and countertransference issues in the inpatient psychotherapy of traumatized children and adolescents. Tsiantis, J., Sandler, A.M., Anastasopoulos, D. and Martindale, B. (Eds.), *Countertransference in Psychoanalytic Psychotherapy with Children and Adolescents* içinde (s.137-153). London: Karnac Books.
- Ünal, E., Arık, S. ve Uzun, B. (2016). Sınıf ve Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Olumsuz Değerlendirilme Korkuları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(22), 289-307.

- Wang, J., Xu, W., Fu, Z., Yu, W., He, L., Sun, L., He, J. ve Hofmann, S.G. (2016). Psychometric Properties of the Chinese Version of the Affective Style Questionnaire (C-ASQ) and its Role as a Moderator of the Relationship between Stress and Negative Affect. *Journal of Health Psychology, 21*, 1-10.
- Watson, D. ve Friend, R. (1969). Measurement of social-evaluative anxiety. *Journal of consulting and clinical psychology, 33*(4), 448.
- Yaman, E. ve Sarıçam, H. (2014). *Siber zorbalık ve algılanan sosyal yetkinlik arasındaki ilişkinin incelenmesi*. EYFOR-V Eğitim Yönetimi Forumu Sözlü Bildiri Kitapçığı.
- Yıldırım, T., Çırak, Y. ve Konan, N. (2011). Öğretmen adaylarında sosyal kaygı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(1), 85-100.
- Yıldız, M. (2017). Ortaokul öğrencilerinde sosyal yetkinlik beklentisi ve mantık dışı inançların yalnızlığa etkisi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, 15*, 25-41.
- Yıldız, M. A. (2016). Ergenlerde yalnızlık ile pozitiflik arasındaki ilişkide duygu düzenleme yöntemlerinin çoklu aracılığı. *Eğitim ve Bilim, 41*(186), 217-231.

Akçe, İ. ve Doğan, H. (2020). İntihar ve sosyal hizmet: İnternet haberleri üzerine bir inceleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1624-1652.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 03.06.2020
Makale Kabul Tarihi: 19.10.2020

İNTİHAR VE SOSYAL HİZMET: İNTERNET HABERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Suicide and Social Work: An Investigation on the Internet News

İslam AKÇE*

Hüseyin DOĞAN**

* Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Midyat MYO, Sosyal Hizmetler Bölümü, akceislam@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2020-5436

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Bulanık MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, shuhuseyindgn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0375-8437

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, intihar davranışı konusunda sosyal hizmet perspektifi ile farkındalık oluşturmak, haber dilinin intihar davranışı üzerindeki etkisini araştırmak ve intiharın haber diline yansımalarını irdelemektir. Elde edilen bulgular ve taranan literatür çerçevesinde konuyla ilgili ortaya çıkan sonuçlara yönelik koruyucu önleyici önerilerde bulunmak çalışmada hedeflenen bir diğer amaçtır. Yapılan çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak içerik analizi tekniğine dayalı yapılan tepkisiz bir araştırmadır. Bu çalışmanın örneklemini Google Haberler Arama Motoru üzerinden bazı filtrelemeler yapılarak elde edilen 200 haber içeriği oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular Maxqda 18.0 nitel veri programına işlendikten sonra temalar ve alt temalar şeklinde kodlanmıştır. Ayrıca bulguların yorumlanma sürecinde anlamın güçlendirilmesi amacıyla birebir alıntılar da yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde, erkeklerin kadınlara göre daha çok risk altında olduğu, aile içi geçimsizlik ve yoksulluk faktörlerinin intihar davranışının en önemli nedenleri arasında yer aldığı, kesici alet ve ateşli silahlar intiharlarda en çok kullanılan araç gereçler olduğu, taranan haberlerin büyük çoğunluğunun içeriklerinin DSÖ tarafından yayınlanan kılavuzdaki standartları karşılamadığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra intihar davranışının haberlerde yer almasının makro düzeyde etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yayınlanan haberlerle ilgili denetim mekanizmalarının artırılması gerektiği açıktır. Bununla birlikte alanda aktif olarak yer alan sosyal çalışmacıların intihar konusunda mezzo ve makro düzeyde çalışmalar yapması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *İnternet, intihar, haberler, sosyal hizmet*

ABSTRACT

The purpose of this study is to raise awareness of suicidal behavior with a social work perspective, to investigate the effect of news language on suicidal behavior and to examine

the reflection of suicide on the news language. Another aim of the study is to make protective and preventive suggestions for the results obtained on the subject within the framework of the findings and the literature searched. The study is an unresponsive research based on content analysis technique using qualitative research method. The sample of this study consists of 200 news content obtained through some filtering via Google News Search Engine. The findings were coded into themes and sub-themes after being processed in the qualitative data program of Maxqda 18.0. Also, in order to strengthen the meaning in the interpretation of the findings, one-to-one quotations were also made. As a result of the research, men are more at risk than women, domestic incompatibility and poverty factors are among the most important causes of suicidal behavior, cutting tools and firearms are the most used tools in suicides and the contents of the majority of the scanned news do not meet the standarts in the guidelines published by WHO. In addition, it was determined that having suicidal behavior in the news had macro effects. When evaluated from this point of view, it is clear that the control mechanisms related to the published news should be increased. Furthermore, it is thought that social workers actively involved in the field should carry out works at mezzo and macro level on suicide.

Key words: *Internet, suicide, news, social work*

GİRİŞ

İntihar (suicide) en genel anlamıyla; kişinin bilerek ve isteyerek kendi yaşamına son vermeyi seçmesi olarak tanımlanabilir (Durkheim, 1992: 42; Palabıykoğlu, 1994: 278). Yaşama ümidi ve gücüne karşı reaksiyoner bir düşünce ve tavır olan intihar (Stengel, 1962: 725), sadece kişinin kendisini ve yakın çevresini etkileyen bireysel bir davranış gibi görünse de aslında tüm topluma etki eden sonuçlara sahiptir. İntiharı toplumsal çerçevede ele alan ilk kapsamlı sosyolojik araştırma Durkheim'in "İntihar" adlı eseridir. Bu eserde Durkheim, intiharı tamamen sosyolojik bir kavram olarak ele almıştır. Toplumsal yapıdaki dinamiklerin intihar üzerindeki doğrudan etkilerine değinerek insanın hayatının her döneminde meydana gelebilecek intihar kavramına farklı bir perspektif kazandırmıştır (Durkheim, 1992). Bu perspektiften bakıldığında intihar salt bireysel bir davranış olarak düşünülduğünde bireyin kendisini öldürmeye götüren tüm süreçlerin ve koşulların göz ardı edilmesi anlamına gelir (Alptekin, 2008: 181) ki bu da sosyal hizmet disiplinin amacına ters düşmektedir.

İntihar sadece bireysel bir davranış değil aynı zamanda biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel etkenlere bağlı çok boyutlu karmaşık bir sosyal süreçtir (Alptekin, 2008: 182). İntihara karmaşık bir süreç olarak bakmak intiharla ilgili bazı davranış örüntülerinin ele alınmasını sağlamakta dolayısıyla intihar kavramına bütüncül bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu bakış açısı "çevresi içinde birey" yaklaşımını temel alan; mikro, mezzo ve makro boyuttaki sorunlara çözüm üretmeye çalışan sosyal hizmet mesleğini (Zastrow, 2016: 100) bu soruna karşı duyarlı kılmaktadır. Bu

çerçevede intihar; bireyin, ailenin ve toplumun iyilik halini ve sosyal işlevselliğini merkeze alan sosyal hizmet mesleği (Palmieri vd., 2008: 233; Ryding, Sorbring, Wernersson, 2018: 495) tarafından ele alınması elzem olan bir halk sağlığı sorunudur.

Sosyal hizmet mesleği açısından değerlendirildiğinde intihar; doğası gereği birçok risk faktörünü içinde barındırmaktadır. Bu risk faktörlerinden biri olan kitle iletişim araçları hem intiharın dinamiklerini anlamada hem de intiharı önlemedeki önemi azımsanamayacak düzeydedir. Kitle iletişim araçlarıyla ilgili kabul gören en temel görüş toplumsal düzeyde çok güçlü etkiler meydana getirdiğidir (Güllüoğlu, 2012: 71). Kitle iletişim araçları hakkındaki tartışmaların odak noktası ise toplumun ve bireylerin davranışlarını yönlendirmedeki etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlar; toplumsal çerçeveleri zayıflatmak ve her türlü etkiye uygun zemin oluşturmak gibi etkiler olabilmektedir (Işık, 2012: 53). Günümüzde birey ve toplum üzerinde son derece etkili olan kitle iletişim araçlarının; habercilik, toplumsallaştırma, tartışma, eğitim, motivasyon, kültürel gelişme, eğlence veya bütünleştirme gibi işlevleri bulunmaktadır (MacBridge, 1993: 15). Bu işlevlerden olan ve araştırma kapsamına dâhil edilen habercilik işlevi; kitle iletişim araçları arasında bilinen en temel işlevlerden bir tanesidir. Bu işlev bilgiyi gazete haberlerinden hedef kitleye doğrudan aktarmaktadır (Savaş, 2004: 3).

Günümüzde gerek haberlere erişiminin çok basit olması gerekse de intihar davranışının yoğunluğu¹ nedeniyle haberlerde yer alan intiharlar hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Kitle iletişim araçlarının bireyler ve toplum üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda; intiharın haberlerde detaylı ve betimsel olarak verilmesi; özendirici, taklit edici, öğretici veya uyarıcı bir nitelik taşıyabilmektedir (Palabıyıköğlu, 1994: 277). Bireyler haberlerde gördükleri intihar olaylarını, kendilerine zarar vermek ve bu zararın yeni modellerini öğrenebilmek için kullanabilmektedir. Dolayısıyla haberin intihar davranışı üzerinde dolaylı ve/veya doğrudan bir ilişkisinin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlardan hareketle bu çalışma intihar haberlerinin nasıl sunulduğunu ve bu haberlerin intihar davranışı üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca intihar sorununun sosyal hizmet mesleğinin bütüncül bakış açısıyla (Miley, O'Melia ve DuBois 2001: 45-46) internet haberleri üzerinden içerik analizi tekniğiyle araştırmak hedeflenmektedir.

¹ Türkiye İstatistik Kurumu (2018) verilerine göre ülkemizde 2018 yılında 3161 kişi intihar etmiştir.

İntiharın Medyadaki Haberlerde Temsili

Haberlerin intihar davranışı üzerindeki etkisi günümüze kadar birçok araştırmada yer edinmiş ve tartışmaların odağında olmuştur (Karakuş ve Cengiz, 2012: 2). İntihar ve medya arasındaki ilişkinin yer edindiği ilk örneklerden biri Wolfgang Von Goethe'nin "Genç Werther'in Acıları" adlı kitabıdır (Cengiz, 2009). Romandaki kurgunun Almanya'da birçok kişi tarafından intihar yöntemi olarak seçilmesi medyanın insanları intihar davranışına yönlendirme noktasındaki rolü üzerine yapılan çalışmaları odak noktası haline getirmiştir (Korap-Özel ve Deniz, 2016). Motto (1967), Stack (1983), Wasserman (1984) yapmış oldukları çalışmalarında medyanın intihar üzerindeki etkisine ilişkin anlamlı bir ilişkiye rastlamamış olsa da Yang vd. (2013), medyada yer alan haberlerde gösterilen intihar araçlarının intihar yöntemlerini etkilediği yönünde bir sonuca ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Ruder, Hatch, Ampanozi, Thhali, ve Fischer (2011) ve Maloney vd. (2014) medyanın kopya intiharlar üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Yip vd. (2006), Chen vd. (2012)'nin ise medyada yer alan gerçek intihar olaylarının intihar etkisini artırdığı yönünde çalışmaları yer almaktadır. Bu bağlamda intiharın medyadaki temsilinin araştırılması, intiharın önlenmesi ve dinamiklerinin saptanması noktasında önem arz etmektedir (Karakuş ve Cengiz, 2012: 2).

Cengiz (2009) ve Şavur, Cengiz ve Karakuş (2010) yapmış oldukları araştırmalarında Türkiye'de basılı gazetelerde intihar haberlerinin etik bir doğrultuda sunulmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Cengiz (2009: 35), Türkiye mediasında intiharla ilgili haberlerin dikkat çekici, ölenlerin ailelerini incitici tarzda haberler yayınladığını belirtmiştir. Özellikle medya tarafından yapılan haberlerde olayların gizemli bir şekilde yansıtılmaya çalışılması, romantik tarzda betimlemeler yapılması medyanın temsili noktasında etik bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Karakuş ve Cengiz, 2012: 2). Dünya Sağlık Örgütü gibi bazı organizasyonlar, intihar haberlerini yayınlanmasında etik doğrultuda hareket edilmesini sağlamak ve bu alanda çalışan personelleri eğitmek amacıyla kılavuz oluşturmuştur (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2017). Kılavuzda alandaki ilgili kişilere genel olarak üslup ve içerik noktasında yardımcı olacak bilgiler yer almaktadır. Buna göre kılavuzda özellikle şu hususlara dikkat çekilmektedir;

- Haberlerin başlıkları belirlenirken hassas davranılması gerektiği,
- Fotoğraf ve/veya video kullanıldığında ihtiyatlı davranılması gerektiği,
- Özellikle ünlülerin intihar durumlarında dikkatli olunması gerektiği,

- İnsanların destek alabileceği yerler hakkında bilgi verilmesi gerektiği,
- İntihar girişimi veya tamamlanmış intiharın gerçekleşmiş olduğu yer ile ilgili detayların paylaşılmasından kaçınılması gerektiği,
- İntihar notlarının paylaşılmaması gerektiği vb. belirtilmektedir.

Ayaz, Taşdelen, Adıyaman ve Yüksel (2018), intihar üzerine yapılan haberlerin ayrıntılı bir şekilde verilmesinin insanlara cazip geldiği düşüncesinin habercilikte yer edindiğini ifade etmektedir. Bundan dolayıdır ki yapılan haberlerde DSÖ (2017)'nün kılavuzu bilinçli bir şekilde göz ardı edilmekte, intihar haberleri kapsamlı ve dikkat çekici şekilde verilmektedir.

Sosyal Hizmetin Mesleğinin İntiharı Önlemedeki Yeri

İntiharın eşiğinde olan bireyin güçlendirilmesi ve intiharın önlenmesi noktasında sosyal hizmetin önemi azımsanamayacak düzeydedir. Zastrow (2016), intiharın önlenmesi noktasında yapılan çalışmalarda sosyal hizmet mesleğinin çok önemli bir yerde olduğunu vurgulamaktadır. İntihar davranışı bireyin kendisini etkilediği gibi çevresinde de derin etkiler bırakabilmektedir. Bireyin gelişiminde çevresinin aktif bir rol üstlenmesi mikro düzeyde yapılan çalışmaların yanı sıra mezzo ve makro düzeyde çalışmaların da yapılmasını gerekli kılmaktadır (Alptekin, 2008: 40). Odağ (2002), bireysel ve kurumsal eğitimlerin yanı sıra toplumun bilinçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İntihar davranışını “çevresi içinde birey” yaklaşımıyla ele alan sosyal hizmet mesleği (Özdemir, 2000: 1), yaklaşım ve uygulamalarında birçok unsuru birlikte alan ve bireyi çevresi içerisinde değerlendiren bir disiplindir. Klinik uygulamalar, etik ve mevzuat açısından değerlendirildiğinde Mishna, Antle ve Regehgr (2002: 265-266)'e göre, intihar alanı sosyal hizmet uygulayıcıları için zorlayıcı olabilmektedir. Özellikle mesleki etik ve mevzuat açısından sosyal hizmet uzmanları çok zor durumda kalabilmektedir. Mesleğin uygulayıcıları bir taraftan müracaatçıların kendi kararlarını vermelerinde ve haklarına öncelik verirken diğer bir taraftan da sağlıklı ve güçlü durabilmeleri için çaba sarf etmektedir.

Karakuş ve Cengiz (2012: 2), insanların intihar hakkındaki görüşlerini incelediği çalışmada; kadınlar için “duygusal nedenleri”, erkekler için ise “ekonomik nedenleri” intihar sebebi olarak saptamıştır. Ayrıca yapılan çalışmalarda ekonomik nedenlerin, kişilerarası iletişimin veya aileyle ilişkilerin intihar davranışına neden olabildiği belirtilmektedir. Bu bakımdan incelendiğinde intihar davranışı gerçekleştiğinde (intihar girişimi) bireye koruma ve bakım hizmetinin sağlanması gerekmektedir. Bu esnada yapılacak profesyonel görüşmelerde temel amaç bu

kişilerin gelecek ile ilgili kaygı düzeylerinin azaltılması ve bu konudaki dirençlerinin kırılmasıdır. Fakat bu tedavinin zaman alan bir süreç olduğu unutulmamalıdır. İntihar davranışının tam olarak ortadan kalkabilmesi veya intihar girişimlerinin önüne geçilmesi; kişinin aile veya çevresiyle mevcut ilişkilerinin düzeltilmesi, ekonomik olarak güçlendirilmesi ve gelecekle ilgili kaygı düzeyinin azaltılmasıyla gerçekleştirilebilir. Ayrıca Alptekin ve Duyan (2009), intiharı önlemek için; intihar olaylarının ve intihar davranışına neden olan risklerin belirlenmesinin, intihar davranışını gerçekleştirme ihtimali olan bireylerin izlenmesinin ve takiplerinin yapılmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Günümüzde intihar haberlerinin dili ve içerikleri sorunlu habercilik anlayışlarından biri olarak görülmektedir. (Korap-Özel ve Deniz, 2016: 236). İntihar üzerine yapılan haberler toplumu ve bireyleri doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Toplumun ve bireylerin sağlıklı bir gelişim gösterebilmesi için bu tür haberlere yönelik belirli bir çerçevenin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada araştırma kapsamındaki çıktılar göz önünde bulundurularak internette yayınlanan intihar haberlerinin tamamlanmış intihar davranışı üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmış ve elde edilen bulgular sosyal hizmet bakış açısıyla değerlendirilerek mikro mezzo ve makro düzeyde önerilere yer verilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamındaki şu alt sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır;

- a) İntihar davranışını içeren haberlerde bireyi intihara yönelten temel sebepler nelerdir?
- b) İntihar davranışını içeren haberlerin içeriğinde intiharda kullanılan araç ve gereçler ile işlenme şekliyle ilgili nasıl bir çerçeve çizilmektedir?
- c) İntihar davranışının medyaya yansımada kullanılan manşet ve görsellerde nasıldır?
- d) İntihar davranışının internet haberlerinde yer almasının psiko-sosyal etkileri (mikro, mezzo ve makro düzeyde) nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemi kullanılarak içerik analizi tekniğine dayalı yapılan tepkisiz bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemlerinin sosyal hizmet araştırmalarında kullanılabilirliği ve uygulanabilirliği yüksektir. Nitel araştırma; post-pozitivist düşünce oluşturan, birden çok doğruya sahip olabilen, gerçekliğin bireyin

katılımıyla olduğu, doğal ortamlarda gerçekleşen, tümevarımcı, öznel bir araştırma türüdür. Bu araştırma türünde informal bir dil kullanılmakta ve anlam plana çıkmaktadır (Krysik ve Finn, 2015:193). İçerik analizi benzer verilerin belirli kavramlarla ve temalar etrafında derlenmesi ve düzenlenmesini içermektedir. Tümevarımcı analiz olarak da adlandırılmaktadır. Başlıklar, kavramlar ve kategoriler ortaya çıkarılarak; veriler kodlanır, temalar bulunur, kod ve temalar düzenlenir, bulgular tanımlanarak yorumlanır. İçerik analizinde, bazı nicel veya nitel dokümanlardan yola çıkılarak, mesajdan elde edilen psikolojik, sosyolojik, tarihsel, ekonomik ve benzer türden bilgilerin ötesinde birtakım analizlere ulaşmak amaçlanır. İçerik analizinde dar anlamda betimlemeyi aşan sonuçlar çıkarmak önemlidir. Bir bakıma, betimsel çalışmadan elde edilen gösterge veya özellikler yerine yordlanmış özellikleri ikame etme gibi temel bir amaç vardır (Erişti, Kuzu, Yurdakul, Akbulut ve Kurt; 2017, 186-187).

İncelenen içerikler kitle iletişim araçları, kitaplar, gazeteler, kayıtlı tutanaklar vs. olabilmektedir. Tepkisiz araştırmada araştırma kapsamındaki bir araştırmacının parçası olduklarını bilmezler. Araştırmacı datasını oluştururken kişilerin üzerinde bir bağımsız değişkenin etkilerini inceler. Bu durumda ihtiyaç duyduğumuz verilere ulaşım daha sağlıklı olmaktadır. Bu bakış açısı ile geliştirilmiş teknikler bizi tepkisiz araştırma tasarımına götürür (Neuman, 2012: 463).

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın sınırlılıklarından biri arama motoru üzerinden yapılan araştırmada haberler incelenirken 01.1.2019 - 31.12.2019 gibi sınırlı bir zaman bölümünün ele alınmasıdır. Kısıtlama yapılmasının temel nedeni 2019 yılında ülkemizde gerçekleşen intihar davranışının diğer ülkelerde olduğu gibi artması ve özellikle gündemde fazla yer almasıdır. Ayrıca zaman kesitinin sınırlı olarak ele alınmasının nedeni söz konusu konuyla ilgili medyada yer alan birçok haberin olmasıdır. Kısıtlama yapılmaması durumunda araştırmanın kapsamı genişleyecek ve spesifik hedefe ulaşımında zorluk yaşanması muhtemel olacaktır.

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı arama motorunda sadece “intihar” kelimesinin aratılmasıdır. Bir anahtar kelime üzerinden araştırma yapmak araştırmanın kapsamını genişletmekte ve özel hedefe ulaşımında bazı zorluklarla karşılaşılmasına, araştırma dâhilinde olmayan birçok bilgi ve habere ulaşılarak bilgi kirliliğinin artmasına sebep olmuştur. Anahtar kelimelerin zenginleştirilmesi doğrudan istenen bilgiye ulaşımı daha mümkün kılacaktı.

Araştırma sadece ülkemiz sınırları içerisinde gerçekleşen intihar davranışlarını konu alan haberleri kapsamaktadır. Araştırmanın daha genel ve uluslararası düzeyde yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Bu çalışmada ikincil kaynakları kullanmak ve dolaylı veriler üzerinden içerik analizini gerçekleştirmek üzere “Google Haberler Arama Motoru” kaynak olarak seçilmiş, “1 Ocak 2019 - 31 Aralık 2019” tarihleri filtrelenerek “intihar” anahtar kelimesi ile haber taraması yapılmıştır. 278 adet haber taranarak çalışma kapsamına girmeyen (intihar girişimi, tamamlanmayan intihar, ele alınan tarihten önceki intiharlara ilişkin yeni bilgiler, reklam, tekrarlanan haberler) 78 haber çıkartılmış ve 200 haber içeriği detaylı olarak araştırılmıştır. Ayrıca elde edilen bazı bulguların aranma sıklığını tespit edebilmek amacıyla Google Trends uygulaması kullanılmıştır. Bu uygulama, kelime veya kelime gruplarının; hangi tarih aralığında veya hangi bölgede ne sıklıkla aratıldığını istatistiksel olarak kullanıcılara sunmaktadır. Kelime veya kelime grubunun zaman içindeki aratılma ilgisi en az 0 (sıfır) en fazla ise 100 (yüz) puanları ile değerlendirilmeye alınmaktadır.

Elde edilen veriler sınıflandırılarak temalar ve alt temalar halinde incelenmiştir. Bu kapsamda süreç içerisinde elde edilen veriler Maxqda 18.0 nitel veri işleme programına aktarılmış ve gerekli kodlama işlemleri yapılmıştır. Ayrıca veriler detaylı bir şekilde incelenerek okuyucuya verilmek istenen mesajların özü kavranmaya çalışılmıştır. Bulguların yorumlanması sürecinde haberlerden birebir alıntılar da yapılarak anlam güçlendirilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Ülkemizde 2019 yılı içerisinde “intihar” kelimesinin Google Haberler Arama Motoru üzerinden en çok aratıldığı dönemleri üçe ayırabiliriz. Bunlar; 3-9 Mart (98 puan), 16-22 Haziran (94 puan) ve 28-29 Aralık (100 puan) dönemleri olmuştur. Özellikle bu dönemlerde “intihar” kelimesi internet haberi okuyucuları tarafından çok yoğun bir şekilde aratılmıştır. Bölgeler bazında bakıldığında ise “intihar” kelimesini en sık aratan iller sırasıyla Siirt (100 puan), Çankırı (77 puan) ve Kırşehir (55 puan) olmuştur. En az aratan iller ise sırasıyla Hatay (4 puan), Sakarya (6 puan) ve Adana (6 puan) olmuştur (Google Trends, 2019).

Yapılan araştırmada tamamlanmış intihar haberlerinde tarih ve bölgelere bakıldığında; intihar davranışını gerçekleştirme süreci, haberlere yansımaya

intiharlar, tamamlanmayan intiharlar vs. göz önüne alındığında söz konusu aratmalarla doğrudan bir ilişkilendirme yapılamamaktadır. Fakat araştırma kapsamını oluşturan haberlerin tarih dağılımına bakıldığında 2019 senesinin başında, ortasında ve sonunda yığılmalar olduğu görülmektedir.

Haber içeriklerinin intihar davranışı hakkındaki reaksiyonları içerik analizi tekniğiyle incelenerek belirli temalara ve alt temalara sınıflandırılmıştır. Bu tema ve alt temalar Tablo 1’ de yer almaktadır.

Tablo 1. Tema ve alt temalar

Tema	Alt Tema
İntiharla ilgili yapısal özellikler	✓ Cinsiyet
	✓ Yaş
	✓ Olay öyküsü/nedeni
	✓ Kullanılan araç ve gereçler ile işlenme şekli
İntiharın haberlerdeki yansıması	✓ Manşet
	✓ Görsel kullanım
	✓ Haberin dili ve içeriği
İntiharın haberlerde yer almasının psikososyal etkileri	✓ Mikro ve Mezzo Etkiler
	✓ Makro Etkiler

İntiharla İlgili Yapısal Özellikler

İnternet haberleri üzerinde yapılan araştırmada elde edilen temalardan biri “intiharla ilgili yapısal özellikler” olmuştur. Bu temanın alt temaları cinsiyet ve yaş gibi sosyodemografik özelliklerin yanı sıra olayın öyküsü/nedeni ile kullanılan araç gereçler/ işlenme şekli olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet dağılımı

	n	%
Erkek	163	91,5
Kadın	37	18,5
Toplam	200	100

Tablo 2’de araştırmaya dâhil edilen haberler incelendiğinde tamamlanmış intihar davranışını gerçekleştirenlerin %91,5’i (n=163) erkek, %18,5’i (n=37) ise kadındır. Bu bağlamda cinsiyet söz konusu olduğunda erkeklerin kadınlara göre daha fazla tamamlanmış intihar davranışında bulunabilecekleri ifade edilebilir.

Ulusal literatürde bakıldığında intihar davranışı ile ilgili yapılan araştırmalarda yaklaşık olarak elde edilen oranlara paralel sonuçların varlığından söz edilebilmektedir. İlhan ve Sayar-Akaslan (2019: 74) intihar olgularının risk faktörlerini inceledikleri bir araştırmada erkeklerin kadınlara oranla üç kat daha fazla intihar

ettiğini belirtmektedir. Ülkemizde 2002-2015 yılları arasında intihar edenlerin sosyodemografik özelliklerinin araştırıldığı bir çalışmada bu süreç içinde toplamda 195764 kişinin intihar ettiği, bunların %68'inin erkek, %32'sinin ise kadın olduğu tespit edilmiştir (Özcan, Şenkaya, Özdin, Dinç, 2018: 17). Buna göre ülkemizde erkeklerin kadınlara göre iki kat daha fazla intihar ettiği görülmektedir. Fakat değişen sosyokültürel ve psikososyal etmenlere dayalı olarak bu durum farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Adıyaman'daki intihar olgularının araştırıldığı bir çalışmada kadınların erkeklere oranla intihar etme oranının çok daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu durumun ilin sosyokültürel özelliklerinden, kadınların toplumla bütünleştirilmesinin önündeki engellerden, düşük sosyoekonomik sebeplerden, eğitimsizlikten veya yoksulluktan kaynaklı olarak ortaya çıktığından bahsedilmektedir (Alptekin, Duyan, Demirel, 2006: 18). Yapılan bir başka çalışmada (Kozatepe, 2015: 39) kadınların erkeklere oranla daha fazla intihar ettiği, kadınların stres karşısında daha güvensiz oldukları, geleceğe yönelik endişelerinin daha yüksek olduğu, daha içe kapanık bir yaşama mecbur bırakıldıkları ve kadınları öfkeliendiren etkenlerin daha fazla olduğu gibi nedenler sıralanmaktadır.

Tablo 3. Yaş dağılımı

	n	%
0-18 Yaş aralığı	15	7,5
19-25 Yaş aralığı	35	17,5
26-35 Yaş aralığı	43	21,5
36-50 Yaş aralığı	49	24,5
51-65 Yaş aralığı	33	16,5
65 üzeri	17	8,5
Bilinmiyor	8	4
Toplam	200	100

Tablo 3'ten elde edilen bulgulara göre araştırmaya dâhil edilen haberlerin %24,5'inin (n=49) 36-50 yaş grubundaki kişilerden, %21,5'inin (n=43) 26-35 yaş grubundaki kişilerden, %17,5'inin de (n=35) 19-25 yaş grubundaki kişilerden oluştuğu saptanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgularda en az intihar davranışı gösterenlerin ise %7,5 (n=15) ile 0-18 yaş grubundaki bireyler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda orta yetişkinlik döneminde olan yetişkinlerin diğer yaş grubundaki bireylere göre daha sıklıkla intihar davranışında bulunabilecekleri söylenebilir. Elde edilen bulgu intihar sıklığının çocukluktan sonraki dönemlerde artabileceği yaşlılık döneminden sonra ise düşebileceğini göstermektedir.

Ülkemizde intihar sıklığının çocukluktan sonraki dönemde sistematik bir şekilde arttığından ve yaşlılık çağından sonra düştüğünden bahsetmek mümkündür. TÜİK (2018) verileri incelendiğinde intihar sıklığının en fazla 20-24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Buna göre ülkemizde tamamlanmış intihar vakalarının %11' i bu yaş aralığında gerçekleşmektedir. TÜİK (2018)'e göre intiharların büyük çoğunluğu 15-40 yaşlarında meydana gelmektedir. Özcan vd. (2018: 19)'nin yaptıkları araştırmada yaş ile intihar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı, 15 yaşından küçük olanlar ile 65 yaşından büyük olanların intihar oranlarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

İntihar ve yaş arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmaların birçoğunda çocukluk (15 yaş ve altı), gençlik (15-25) ve yaşlılık olarak üç sınıflandırma yapıldığı görülmüştür. Çocukluk çağı ölümlerinin intihar mı, cinayet mi yoksa ihmal veya istismardan mı kaynaklandığı ayrımını yapmak güçtür. Bundan dolayı literatürdeki verilerin sağlıklı olup olmadığı konusu tartışılmalıdır. Fakat çocuklar açısından biyopsikososyal yapının tam olarak gelişmemesi, ailesel bağ, genetik faktörler, düşük özbenlik veya aile içi ilişkiler intihar açısından risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Aysev, 1992: 19-20). Gençlik çağı intiharları dünyada olduğu gibi ülkemizde de en çok görülen intihardır. Bu yaşlardaki intiharların nedenleri arasında benlik kavramının gelişmesi, bireyin kimlik arayışı ve sosyalleşme gibi faktörlerin yanında sevgisizlik, aile baskısı, kaygı ve endişe gibi etkenler ön plana çıkmaktadır. Yaşlılık çağı intiharlarına bakıldığında ise ülkemizde ve dünyada yıl bazında ciddi artışların söz konusu olmadığı görülmektedir. Ülkemizde yaşlılık çağında intihar eden bireylerin oranının görece düşük olması ise geleneksel toplum yapısına bağlı olarak yaşlıların aile içindeki öneminden kaynaklanmaktadır (Kozatepe, 2015: 55-58).

Elde edilen veriler ve yapılan araştırmalar göz önüne alındığında her yaşta bireyin intihar davranışı gösterebileceği, intihar davranışını engelleyecek uygulamaların tüm yaş gruplarını kapsayacak nitelikte olması gerektiği görülmektedir.

Tablo 4. Olayın öyküsü/nedeni

	n	%
Aile içi geçimsizlik	60	30
Yoksulluk	53	26,5
Hastalık (biyolojik, psikolojik)	27	13,5
Romantik ilişkiler	23	11,5
Bilgisayar oyunu	5	2,5
Akademik başarısızlık	2	1
Bilinmiyor	30	15
Toplam	200	100

Araştırma kapsamındaki tamamlanmış intiharların büyük çoğunluğunun “aile içi geçimsizlik” ve “yoksulluktan” kaynaklandığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada “aile içi geçimsizlikten” dolayı intihar edenlerin oranı %30 (n=60) olarak bulunmuşken “yoksulluktan” dolayı intihar edenlerin oranı %26.5 (n=53) olarak saptanmıştır. Tablo 4’teki nedenlerin dağılımı incelendiğinde sırasıyla “hastalık” nedeniyle intihar edenlerin oranı %13,5 (n=27), “romantik ilişkiler” %11,5 (n=23), “bilgisayar oyunu” %2,5 (n=5), “akademik başarısızlık” %1 (n=2) şeklindedir. Bu bulgulara göre; aile içi sorunlar ile yoksulluğun bireylerin intihar davranışına yönelimlerinde önemli bir etken olabileceği söylenebilir.

Ülkemizde 2018 yılı içerisinde gerçekleşen intiharların nedenlerine bakıldığında; en fazla %21, 4 ile “hastalık”, %7,7 ile “geçim zorluğu”, %4 ile “aile geçimsizliği” yer almaktadır. Görece daha az olan nedenler arasında “hissi ilişki ve istediği ile evlenememe (%2.7), “ticari başarısızlık (%0,19)” ve “öğrenim başarısızlığı (%0,03)” yer almaktadır. Ayrıca nedeni bilinmeyen intiharlar %36,5 olarak görülmektedir (TÜİK, 2018).

İntihar nedenlerinin incelendiği bir araştırmada “hastalık” ve “ekonomik” sorunların en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir (Oktik, Ayla, Sezer, Bozver, 2003: 15). Güler ve Altın (2013:140-141) ise intihar haberlerinin gazetelerdeki yansımalarını inceledikleri araştırmalarında; intihar ve intihar girişimi haberlerinin %74’ ünde intiharın nedeninin yer aldığını belirtmektedirler. Belirtilen bu nedenler arasında en yüksek oranı %14,7 ile “aile geçimsizliği” almaktadır. İntiharın nedenleri arasında “hastalık” %13.1 ile ikinci sırada yer bulunmaktadır. Daha sonra sırasıyla “hissi ilişki veya istediği ile evlenememe” %12.6, “geçim sıkıntısı” %12.1, “öğrenim başarısızlığı” %2.4 şeklinde belirtilmektedir. Nedenleri bilinmeyen intiharların oranını ise %7.8 olarak ifade edilmektedir.

Ülkemizde tamamlanan intiharların birçoğunun ekonomik ve ailesel sorunlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yoksulluk ve yoksulluğun neden olduğu sorunlar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de büyük bir problemdir. Bu sorunla baş etmekte güçlük çeken bireyler bir kurtuluş reçetesi olarak intihara daha fazla eğilim gösterebilmektedir. Ailesel geçimsizlikler ise intihar davranışının bir diğer boyutudur. Yapılan araştırmalarda (Şevik, Özcan ve Uysal, 2012) intiharların genellikle 17:00-00:00 saatleri arasında gerçekleştiği saptanmıştır. Aile bireylerinin beraber olduğu anlarda intiharların yoğunluğunun artması beklenen bir durumdur.

Dolayısıyla bu intiharları engelleyecek psikososyal uygulamaların özellikle bu saatler arasına odaklanması gerekmektedir.

Tablo 5. Kullanılan araç ve gereçler ile işlenme şekli

	n	%
Kendini asarak	69	34,5
Silah kullanarak (Ateşli silah, kesici alet)	76	38
Kimyasal madde ve/veya ilaç kullanarak	7	3,5
Boğularak	8	4
Atlayarak	29	14,5
Bilinmiyor (adli tıp sürecinde)	11	5,5
Toplam	200	100

Araştırma kapsamına dâhil edilen tamamlanmış intiharlarda kullanılan araç gereçler veya işlenme şekline bakıldığında; silah kullanarak intihar edenlerin oranı %38 (n=76) iken; kendini asanların oranı %34,5 (n=69), bir yerden atlayanların oranı %14,5 (n=29), boğularak intihar edenlerin oranı %4 (n=8), kimyasal madde ve/veya ilaç kullanarak intihar edenlerin oranı ise %3,5 (n=7), intiharın gerçekleşme şeklinin bilinmediği olguların (Adli Tıp sürecinde olup henüz intiharlarının nedeni tam olarak bilinmeyenler) oranı ise %5,5 (n=11) olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, tamamlanmış intihar olgularında intiharın en çok silah kullanarak en az ise kimyasal madde ve/veya ilaç kullanarak gerçekleştiği görülmektedir.

Yapılan araştırmada ateşli silah kullanarak intihar edenlerin çoğunlukla mensubu oldukları mesleklerinden dolayı kendilerine verilen silahları kullandıkları görülmüştür. Bu kapsamda genelde silah sahibi olmanın özelde ise meslek gereği silah bulundurmanın intihar riskini arttırdığı söylenebilir. Nitekim yapılan çalışmalarda bu durumu destekler nitelikte veriler elde edilmiştir (Harmancı, Buçak, Gültekin, Güldibi, 2014; Taşdemir, 2007).

TÜİK (2018) verilerinde ülkemizde intihar eden 3161 kişinin yaklaşık yarısının intihar etme şekli kendisini asma olarak görülmektedir. Ateşli silah kullanarak intihar edenler ise yaklaşık olarak üçte bir oranındadır. Yüksek bir yerden atlamak suretiyle intihar edenlerin oranı ise tüm intiharları onda birini oluşturmaktadır. Yapılan başka bir araştırmada ise intihar edenlerin yaklaşık %43' ünün ateşli veya kesici silahlarla, %17' sinin ise yüksek bir yerden atlayarak intihar ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Ayaz, Taşdelen, Adıyaman, Yüksel, 2018: 17).

Tamamlanmış intiharlar veya intihar girişimleri genellikle elde edilmesi basit araç gereçlerle, uygun yer ve zamanlarda gerçekleşmektedir. Özellikle temin edilmesi

kolay olan araçlardan biri olan ip ve silahlar intiharları kolaylaştırmaktadır. Bu yöntemlerin tercih edilmesinin sebeplerinden bir tanesi de kesin sonuç vermesi olarak düşünülmektedir. Yapılan araştırmalarda ilaç kullanarak intihar edenlerin oranının bu araştırmanın aksine yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum ilaç kullanarak intihar edenlerin medyaya çok fazla yansımadağını, sansasyon yaratmadığı dolayısıyla haber değeri taşımadığını göstermektedir.

İntiharın Haberlerdeki Yansıması

İnternet üzerinden incelenen haberlerde ikinci tema “intiharın haberlerdeki yansıması” olmuştur. Bu tema manşet, görsel kullanımı ve haberin dili ve içeriği olmak üzere üç ayrı alt temaya ayrılmıştır.

Tablo 6. Manşet

	n	%
İntihar etti	86	43
Öldürüp intihar etti	51	25,5
Yaşamına son verdi	31	15,5
Canına kıydı	23	11,5
Siyanür	5	2,5
Mavi balina	4	2
Toplam	200	100

Haberlerde kullanılan manşet, içeriğe yönelik bir algının oluşmasında önemli bir etkidir (Kalender ve Salman, 2019: 478). Yapılan araştırmada haberlerin manşetlerinde intihara yönelik davranışların detaylandırıldığı görülmektedir. Ayrıca başlıkların seçiminde dikkat çekici ifadelerin kullanımı söz konusudur. Başlık seçimlerinde “intihar etti”, “siyanür” ve “mavi balina” gibi terimlere yer verilmesi manşetin DSÖ (2017)’nün intihar haberlerinin medyada verilmesi ile ilgili hazırladığı rapora uyuşmadığını da göstermektedir.

Tablo 6’deki manşetlerde kullanılan ifadelerin dağılımına bakıldığında; “intihar etti” %43 (n=86), “öldürüp intihar etti” %25,5 (n=51), “yaşamına son verdi” %15,5 (n=31), “canına kıydı” %11,5 (n=23), “siyanür” %2,5 (n=5) ve “mavi balina” %2 (n=4) olarak saptanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; internette yer alan haberlerde intihar kavramı ile öz kırımın farklı şekillerde vurgulandığı görülmektedir.

İnternetteki 115 intihar haberinin sunum şeklini araştıran bir araştırmada; verilen haberlerin %94’ünde “intihar” kavramının yer aldığı, haberlerin yaklaşık yarısında intiharın romantize edildiği belirtilmektedir. Ayrıca haberlerin birkaç tanesinde ise

“mavi balina” kavramının geçtiği ifade edilmektedir (İlhan, Ağtaş-Erhan, Kızılpınar, 2019: 8).

Araştırma kapsamında ele alınan manşetlerde kullanılan ifadelerin okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik olarak hazırlandığından söz etmek mümkündür. Örneğin;

“İstanbul havalimanında güvenlik işçisi intihar etti.” (12.06.2019, www.sozcu.com.tr).”,

“Dehşet! 3 kişiyi öldürüp intihar etti.” (04.03.2019, www.hurriyet.com.tr).

Üzerinde dikkatle durulması gereken başka bir konu “mavi balina” ve “siyanür” ifadeleridir. Manşetlerdeki bu ifadeler, intihar düşüncesi olanlara yol gösterici niteliktedir. Örneğin;

“Bir öğrenci siyanürle intihar etti.” (16.12.2019, www.hurriyet.com.tr).

“Adana’ da intihar eden E.K² Mavi Balina kurbanı çıktı.” (28.01.2019, www.takvim.com.tr).”

Tablo 7. Görsel kullanımı

	n	%
İntihar eden şahıs	61	30,5
Kullanılan araç/gereç (ip, silah, ilaç vb.)	49	24,5
Ceset	43	21,5
Video	17	8,5
İntiharın gerçekleştiği yer	15	7,5
Mezar	11	5,5
Mavi Balina oyun görseli	4	2
Toplam	200	100

Tablo 7’ de görsel kullanımının dağılımına bakıldığında; “intihar eden şahıs” kavramının kullanılma oranı %30,5 (n=61), “kullanılan araç gereçler” %24,5 (n=49), “ceset” %21,5 (n=43), video kullanımı %8,5 (n=17), “intiharın gerçekleştiği yer” %7,5 (n=15), “mezar” %5,5 (n=11), “mavi balina görseli” %2 (n=4) olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre; öz kısıyını gerçekleştiren insan figürünün ve intiharın gerçekleşme şekline ilişkin görselin yoğunlukta kullanıldığı görülmektedir.

Bazı haber içeriklerinde görsel kullanımı ve video aynı anda³ verilerek intiharın niteliği pekiştirilmiş, haber bütün detayları ile okuyucuya aktarılmıştır. Bu durum

² Haberin içeriğinde isim ve soyisim açık bir şekilde belirtilerek gizlilik ve mahremiyet göz ardı edilmektedir.

³ İki veya daha fazla görsel grubunun yer aldığı internet haberlerinde ilk olarak verilen görseller ele alınmıştır.

intihar düşüncesi olan bireyler üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Keza kitle iletişim araçlarının intihar davranışı üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalarda; intihar haberinin ilk sayfada büyük punto ile verilmesinin, manşette intihar kavramına yer verilmesinin ve intihar eden şahsın fotoğrafının verilmesinin okuyucunun dikkatini daha fazla çektiğini dolayısıyla etkilenme oranını yükselttiği belirtilmektedir. Bu etkinin minimize edilmesi için intihar haberlerinin iç sayfalarda, görselsiz veya fotoğraf değeri olmayan görsellerle sunulmasının gerekliliği ifade edilmektedir (Palabıyıköğlu, 1994: 283; Thompson, 1999: 450; Öztürk, 2015: 290). Yapılan başka bir araştırmada ise 256 haber içeriğinden yalnızca 20 tanesinde herhangi bir görselin bulunmadığı saptanmıştır. Bu haberlerin yaklaşık olarak yarısında intihar eden şahsa ait görsellerin yer aldığı; 34 tanesinde tabut, ölü veya mezar görselinin bulunduğu tespit edilmiştir (Ayaz vd., 2018: 16).

İntihar davranışına tanık olmak intihara eğilimli bireyler üzerinde intihar riskini arttırmak arttırmaktadır. Tanıklık doğrudan veya yazılı veya görsel medya ile de gerçekleşebilir. İntihar haberlerinde yer alan görsellere bakıldığında bu durum göz ardı edilmekle beraber DSÖ (2017)'nün görsel kullanımı ile ilgili tavsiyelerine de uymadığı görülmektedir.

Haberin Dili ve İçeriği

Günümüzde intihar haberlerinin dili ve içerikleri sorunlu habercilik anlayışlarından biridir. İntiharın medyada yer almasının ortaya çıkardığı sonuçların ciddiyetine bakıldığında intihar haberlerindeki dil anlatımın ve üslubun önem arz ettiği görülmektedir (Korap-Özel ve Deniz, 2016: 236). İntihar haberleri okuyucuyu etkileme potansiyeli ve özünde birçok biyopsikososyal etkeni barındırması açısından ele alındığında üzerinde gelişigüzel değerlendirmeler yapılacak bir konu olmamalıdır.

Karakuş (2012: 48) yaptığı araştırmasında; "İntihar yöntemlerinin ayrıntılı verilmesinin, intiharın anlaşılabilirliğinin ve inanılmazlığın vurgulanmasının, romantik cümlelerle bildirilmesinin, intiharın basite indirgenmesinin, haberin ilk sayfada yayınlanmasının, haber başlığında intihar kelimesinin kullanılmasının, ölen kişinin resminin basılmasının, kişinin davranışının cesur ve onaylanan bir davranış olarak verilmesinin" dikkat çekici unsurlar olduğunu dolayısıyla intihar düşüncesi olan bireylerde olumsuz etkiler bırakabileceğini ifade etmektedir.

Yapılan araştırmada haber içerikleri incelendiğinde haberlerin dilinin ve içeriğinin genellikle sorunlu olduğu, Dünya Sağlık Örgütü (2017) tarafından medya haberleri

için yayınlanan kılavuzda ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (2019) tarafından yayınlanan Türkiye’de Gazeteciler Cemiyeti Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi’nde yer alan önerilere uyulmadığı açıkça görülmektedir. Örneğin;

“Sakarya’da bir öğrenci siyanürle intihar etti: X ilçesinde Sakarya Üniversitesi Kimya Bölümü öğrencisinin, hayatına son verdiği siyanürü bir alışveriş sitesi üzerinden aldığı öğrenildi. Siyanürle intihar vakalarındaki artış tartışılırken, bir intihar haberi de Sakarya’dan geldi. Sakarya Üniversitesi Kimya Bölümü 3’üncü sınıf öğrencisi M.A.Ç, Sakarya’nın X ilçesi Y Mahallesi’nde siyanür içerek intihar etti. Yapılan incelemelerde M.A.Ç’ nin, siyanürü bir içeceğe karıştırarak içtiği belirlendi. Olayla ilgili incelemeleri derinleştiren ekipler, Ç. nin yaşamına son verdiği siyanürü bir alışveriş sitesi üzerinden aldığını belirledi⁴.” (06.12.2019, www.ensonhaber.com.tr).

Bu haberde intihar davranışında bulunan bireyin isim ve soyisim bilgilerinden adresine kadar olan özel bilgilerin açıkça ifşa edildiği (isim, soyisim, adres bilgileri gizlenmiştir), siyanür gibi öldürme oranı yüksek olan zehirli bir maddenin temininin sağlanması yönünden açık bilgiler verildiği görülmektedir. İdeal bir haber içeriğinden beklenen vakayı net bir şekilde ortaya koyması; açıklayıcı, tasvir edici, teşvik edici ve kullanılan araç gereçleri temin etmeye dayalı bilgilere yer vermemesidir (Sisask ve Värnik, 2012: 126). Bir başka haber içeriği şöyle aktarılmaktadır:

“Kastamonu’nda, ataması yapılmayan 21 yaşındaki matematik öğretmeni K.A kendini asarak yaşamına son verdi. Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Matematik Öğretmenliği bölümü mezunu olan 21 yaşındaki K.A’ nın kesin intihar nedeni bilinmiyor. Fakat milletvekili H.B, genç öğretmenin ölümüne ilişkin “Yok başka cehennem yaşıyoruz işte! K.A ataması yapılmayan öğretmen kardeşimizdi. Küçükken heyecanından uyuyamadığı...⁵” (05.06.2019, www.birgun.com.tr).

Bu haberin içeriğine bakıldığında intihar eden öğretmenin bu davranışını özendirici ve haklı kılan bazı söylemlerin olduğu görülmektedir. İntihar davranışlarının medyada kendi özel bağlamlarının dışına çıkartılmaması, içeriğin dramatize (her ne kadar dramatik olsa da) edilerek verilmemesi ve ajitasyon biçiminden uzak durulması gerekmektedir. Ayrıca içeriklerde intiharın bulunulan duygu durumundan kurtulmak için bir çözüm yolu olarak gösterilmemesi, kurbanı

⁴ İsim, soyisim ve adres bilgileri haber içeriğinde açık bir şekilde belirtilerek gizlilik ve mahremiyet göz ardı edilmektedir.

⁵ İsim ve soyisim bilgileri açık bir şekilde belirtilmektedir. Ayrıca haber içeriğinde intiharın haklı sebeplere dayandırıldığı ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin, ataması yapılmayan ve psikososyal problemler yaşayan bireylerin bu durumla özdeşim kurarak intihar düşünceleri üzerinde tetikleyici veya taklit edici etkiler bırakma riski bulunmaktadır.

intihar davranışı sebebiyle ün kazandırılmaması ve intiharı meşrulaştıran söylemlerin yansıtılmaması gerekmektedir.

İntihar Davranışının İnternet Haberlerinde Yer Almasının Psiko-sosyal Etkileri

Yapılan araştırmada elde edilen üçüncü tema “intihar davranışının internet haberlerinde yer almasının psikososyal etkileri” olmuştur. Bu tema “mikro ve mezzo etkiler ile makro etkiler” olarak iki alt temaya ayrılarak incelenmiştir.

Mikro ve Mezzo Etkiler

Bireyin sorunlarına çözüm ararken, ailenin çeşitli bileşenleri üzerinde durup incelenmesi kaçınılmazdır. Birey aileyi aile ise bireyi etkilemektedir. Dolayısıyla her intihar ardında bu ölümün acısını yakından hisseden bireyler bırakmaktadır. İntiharla gerçekleşen ölümlerin normal bir ölüme kıyasla çok daha farklı etkilerinin olduğu bilinmektedir. Öyle ki tamamlanmış intihar davranışlarının ardından bireyin yakın çevresi bu durumu inkar etme, çevreyle iletişimi kesme, taşınma veya travma sonrası stres bozukluğuna varan süreçler halinde geçirebilmektedir. Köse ve Aslan (2019: 5) bu etkileri intihar eden bireyin bencil olduğu ve geride bıraktıklarına değer vermemesi olarak tanımlanırken aynı zamanda suçluluk duygusu olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.

İntihar davranışının bir diğer etkisi de başka insanlar üzerinde yarattığı acı hazzıdır. Başkasının acısından haz alma eylemi olarak bilinen bu durum intihar davranışlarının haber içeriklerinde yer alması ile toplumda bazı entropik durumlara yol açabilmektedir (Goodman, 2007: 333).

Yapılan araştırmada haber içeriklerinde intihar davranışının mikro ve mezzo boyutlarda etkilerinin olduğu saptanmıştır. Örneğin;

“20 günlük bebeğini öldürüp intihar etti! Kocasından yürek burkan paylaşım.: Samsun’da bunalıma giren bir kadın 3 haftalık bebeğini öldürdükten sonra intihar etti. Olayın ardından kadının eşinin sosyal medya hesabından yaptığı duygu yüklü paylaşım ise yürek burktu. Olay, Atakum ilçesi Körfez Mahallesi’nde dün akşam saatlerinde meydana geldi. Edinilen bilgiye göre, F.B.B (27), girdiği bunalım sonucu evlerinde önce 3 haftalık kızı A.B’ yi bebek yastığı ile boğarak öldürüp daha sonra kendini asarak intihar etti. Kocasının telefonla arayıp ulaşamaması üzerine eve gönderdiği anne ve babası yedek anahtarla kapıyı açtıklarında korkunç manzarayla karşılaştı. Olayın ardından baba T.B. ise sosyal medya hesabından yürek burkan bir paylaşım

yaptı. T.B. paylaşımında, "Ah be karım, can parçam, ay yüzlüm. Ne yaptınız böyle, ben nasıl taşıyayım bu yükü. Rabb'im giderken öte dünyaya, çektiğiniz acıya karşı, ana- kız güle oynaya koşarak cennetiyle karşılasın sizi" ifadelerini kullandı." (04.09.2019, www.hurriyet.com.tr).

Haberde görüldüğü üzere aile üyelerinden birinin intihar sonucunda ölümü yaşayan bireyler üzerinde derin bir etki bırakmakta, aile dengesini sarsmakta ve aile bireylerinin işlevselliğine etki etmektedir. Geride kalan aile üyeleri ise tıpkı haberde yer alan baba gibi şok edici bir ölümün ardından travmatize olmaktadır. Ayrıca intiharla gerçekleşen ölüm doğal bir ölüm olarak görülmediğinden kalan aile üyeleri yaşadıkları probleme ek olarak çevresel beklentileri de karşılamak zorunda kalmaktadır.

Bir anlayış ve davranış bozukluğu olarak görülen intihar neredeyse tüm dinler, toplumlar ve kültürler gibi bizim kültürümüz tarafından da reddedilen bir eylem olarak görülmektedir. Dolayısıyla intihar davranışının, intihar eden kişinin sosyal çevresindeki bireyler ve topluluklar üzerindeki etkisi normal bir ölüme oranla daha fazladır. Bir başka haberde şöyle aktarılmaktadır;

***"Genç akademisyen üniversitede intihar etti:** Bir üniversitede görev yapan akademisyen görev yaptığı binanın 5 katından atlayarak intihar etti. Akademik kariyeri başarılarla dolu olan genç akademisyenin neden intihar ettiği henüz bilinmiyor. Edinilen bilgiye göre, üniversite binasının en üst katından kendini boşluğa bırakan Dr. G.G.S (35) beton zemine düştü." (04.12.2019, www.haberturk.com.tr).*

Söz konusu akademisyenin intihar etmesinin öğrencileri ve mesai arkadaşları üzerinde bıraktığı mezo etkinin normal bir ölüme oranla çok daha fazla olacağı düşünülmektedir. Ayrıca haber içeriğinde yer alan metinde kişinin gizlilik ve mahremiyet hakkının göz ardı edildiği görülmektedir. Görsellerde kullanılan materyallerin de bu haberi okuyacak aile bireyleri üzerinde olumsuz etkisinin olabileceği, aile bireylerinin yaşadığı travma boyutunu ve stres düzeyini arttıracığı düşünülmektedir. Medyada yer alan intihar davranışının mikro ve mezo boyutlardaki etkisini ortaya koyan örnekler aşağıda yer almaktadır:

***"Atış poligonunda intihar etti:** Başakşehir'de R.A(25) isimli genç atış yapmak için gittiği poligonda kalbine sıktığı kurşunla intihar etti. Acı haberi alarak Adli Tıp Kurumu'na gelen aile yakınları sinir krizleri geçirdi." (20.11.2019, www.haberler.com.tr).*

“Polis memuru, meslektaşının beylik tabancasıyla intihar etti: Olay, 15.30 sıralarında Kâğıthane Gürsel Mahallesi Çayır Sokak'ta meydana geldi. Edinilen bilgiye göre, 1 yıldır psikolojik tedavi gören ve raporlu olan Karaköy Polis Merkezi'nde görevli polis memuru Onur D.'nin silahı alınmıştı. Tedavisi devam eden memurun aynı evde kaldığı meslektaşının beylik tabancasıyla başına ateş sıkarak intihar etti. Sesleri duyan bir genç: Polis arkadaşının evine gelmiş. Arkadaşı bir işle uğraşırken onun silahını alıp kendini başından vurmuş. Arkadaşı da polis memuruymuş, psikolojik sorunları varmış dedi.” (27.05.2019, www.memurlar.net).

“Çorum'da aynı mahallede aynı gün 2 kişi intihar etti: Çorum'da dün akşam aynı mahallede yaşayan Gökhan T. ve Oktay A. evlerinde, kendilerini asarak yaşamlarına son verdi. Psikolojik sorunları olduğu iddia edilen Gökhan T.'nin kızına, “Seni çok seviyorum kızım. Özür dilerim” yazılı not bıraktığı ortaya çıktı.” (18.12.2019, www.tr.sputniknews.com).

İntihar davranışında amaç ne olursa olsun sonuç olarak çevreyi de etkisi altında bırakmaktadır. Özellikle aile bireyleri, intihar davranışını gerçekleştiren bireyin meslektaşları, görgü tanıkları büyük bir stres yaşamaktadır. Stres ve baskı altındaki aile bireylerinin buna ek olarak yakınlarına ait intihar haberleri ile medyada karşılaşmaları iyilik hallerini azaltmakta ve konuyla baş etme kabiliyetlerini düşürmektedir. İntihar davranışı sonrasında bazı aile bireylerinin intihar davranışı gösteren yakınlarına koruyucu ve destekleyici yaklaşım gösterirken bazı aile bireyleri ise duruma reddedici bir yaklaşım göstermektedir (Alptekin, 2008).

Makro Etkiler

İntihar davranışı üzerine yapılan araştırmalar intihar oranlarının kültürel ve toplumsal özelliklere göre değişiklik gösterdiği, toplumlardaki yoksulluğun, geçimsizliğin, rekabetin intihar sıklığını arttırdığını dolayısıyla intiharın bireysel değil toplumsal bir olgu (Durkheim, 1992) olduğunu göstermektedir. İntiharın medyada ayrıntılı sunulmasının toplum üzerindeki olumsuz etkilerine değinen Farr (akt: Palabıyıköçlü,1994: 278) tek bir paragrafın 20 kişiyi intihara sürükleyebileceğini, haberin kişiler üzerinde hayal etme dolayısıyla eylemi gerçekleştirme eğilimi doğurabileceğini ifade etmektedir. Farr aynı zamanda intihar haberlerinin kitle iletişim araçlarında yer almasına ilk karşı çıkanlardan biri olmuştur.

İntiharın haberlerde yer almasının toplumsal düzeydeki en belirgin nedenleri arasında “mavi balina” oyunu gelmektedir. Çevrimiçi viral bir oyun olan mavi balina,

ulusal ve uluslararası alanda birçok toplu intihara neden olmakta ve intiharı normalleştirmektedir (Roth, Abraham, Zinzow, Wisniewski, Khasawneh, Madathil, 2020: 12). Haberlerin makro düzeydeki etkilerinin yer aldığı ve mavi balina oyunundan kaynaklı bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

“Van’da toplu intihar şoku! Okuldan çıkan 5 kız öğrenci...: Bütün dünyada çocukları etkisi altına alan Mavi Balina adlı oyun, Van’da toplu intihara dönüşüyordu. Kayalıklara çıkan kızlardan biri intihar ederken, 3 kız ise koruma altına alındı. Van’da dün saat 11.00 sıralarında okuldan çıkan 5 kız öğrenci, merkez Tuşba ilçesinde yer alan Toprak Kale’nin kayalık bölgesine gitti. Burada kendini kayalıklardan boşluğa bırakan öğrencilerden 14 yaşındaki S.E. intihar ederken, yanında bulunan 4 arkadaşı ise son anda intihardan vazgeçti. Olay yerinde hayatını kaybeden S.’nin ölümüyle ilgili çıkan detaylar ise tüyler ürpertti. Küçük S.’nin ölümünün ardından emniyet ve savcılık araştırması sonucunda, ‘Mavi Balina’ oyunu ortaya çıktı.” (03.04.2019, www.milliyet.com.tr).

“Katil balina!: İzmir’de özel bir kolejde okuyan 16 yaşındaki T.M., intihar etti. Çocuğun, birçok ölüme neden olan ‘Mavi Balina’ oyunu oynadığı iddia edildi.” (05.04.2019, www.takvim.com.tr).

Türkiye’de 2019 yılı içerisinde en çok aranan kelimelerin zaman içinde gösterilen ilgisine bakıldığında 27.01.2019 – 02.02.2019 tarihleri arasında “mavi balina” teriminin yıl içindeki en yüksek popüleriğe ulaştığı görülmektedir. Onu takip eden dönem ise 07.04.2019 – 13.04.2019 arası olmuştur. Bölgeler bazında ise bu kelime grubunu en fazla aratan illerin sırasıyla Van, Bitlis ve Muş olduğu saptanmıştır (Google Trends, 2019). Tarih aralıklarına bakıldığında ilk “mavi balina” intihar haberinin iki gün ardından başka bir intiharın gerçekleştiği görülmektedir. Medyada yer alan haber içeriklerinin pratikleri çoğunlukla, örgütsel rutinlerinden kaynaklı olarak olaya dayalı şekilde kurulduğu bilinmektedir. Yapılan bir araştırmada “mavi balina” ile ilgili haberlerin büyük çoğunluğunda toplumda panik yaratmaya yönelik bir anlatımın olduğu, konuyu önce intihar davranışına odaklı trajik sonla ele aldığı ardından oyunun zararları hakkında bilgi vererek toplumu ve okuyucuları olumsuz bir şekilde etkilediği belirtilmektedir (Yıldız, 2018: 562).

İncelenen haberlerin tarihine bakıldığında iki gün içerisinde söz konusu oyunla alakalı iki intiharın peş peşe gerçekleştiği görülmektedir. Farklı tarihlerde gerçekleşen intiharların da araştırıldığı bu çalışmada oyunun medyada yer almasının intiharlar üzerinden doğrudan bir etkisinin olduğunu söylemek güçtür.

Fakat dolaylı etkilerinin olduğu varsayımında bulunmak ve bu bilgiyle hareket ederek medyanın özellikle söz konusu oyunla ilgili haberlerin sunumunda toplumu olumsuz anlamda etkilememek adına daha titiz olması gerekliliğini bildirmek yararlı olacaktır.

Toplum üzerinde olumsuz etkilere sahip bir diğer neden olan siyanürle intihar davranışlarının yer aldığı haberler araştırmamızda elde edilen başka bulgulardan biri olmuştur. Örneğin;

“Bakırköy’de biri çocuk 3 kişi ölü bulundu! Nedeni: Siyanürle intihar!”

(15.11.2019 www.haberturk.com.tr)

“Borç nedeniyle toplu intihar: 4 kardeşin ölüm sebebi siyanür” (06.11.2019,

www.evrensel.net)

“Sakarya’da bir öğrenci siyanürle intihar etti” (06.12.2019,

www.ensonhaber.com.tr).

Yapılan araştırmada “siyanür” kelimesinin 2019 yılı içerisinde internet haberleri üzerinden aranma ilgisine bakıldığında 03.11.2019 – 16.11.2019 tarihleri arasında en yüksek popülerliğe (100 puan) ulaştığı saptanmıştır (Google Trends, 2019). İller bazında ise Niğde (100 puan) bu kelimeyi en çok aratan il olmuştur. Ülkemizde son dönemlerde art arda ölümlere sebep olan siyanür ile intiharların artması ve medyada sıkça yer almasıyla beraber konuyla ilgili tartışmalar ve araştırmalar artmaktadır. Literatürde siyanürle gerçekleşen ölümlerin intihar değil cinayet olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır (Kalender ve Salman, 2019: 481; Sakarya, Güneş, Sakarya, 2013:5). Son zamanlarda artan siyanür intiharlarını araştırmak üzere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bir araştırma komisyonu kurduğunu ve sonuçları kamuoyuyla detaylı bir şekilde paylaşacağını belirtmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB], 2019). Siyanürle gerçekleşen intihar davranışlarının ivme kazandığı günümüzde medyada yer verilen konuyla ilgili haberlerde halk sağlığı üzerindeki etkilerini minimize edecek şekilde içeriklerin olması, siyanürün teminini açıklayan ifadelerle yer verilmemesi, intihara eğilimli kişileri tetikleyecek normalleştirmelerin yapılmaması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İntihar davranışında bulunan bireylerin bu eylemlerini anlamlandırma, haberlerin sunumunun etkilerini sosyal hizmet bağlamında değerlendirme ve sorunun çözümüne yönelik önerilerde bulunma üzerine yapılan bu araştırmanın ilk temasını

oluşturan “internet haberlerinin yapısal özellikleri” incelendiğinde; internet haberlerinde yer alan intiharlarda erkeklerin kadınlara göre intihar davranışını daha fazla gerçekleştirdikleri görülmektedir. İntihar eden bireylerin yaş grupları incelendiğinde; orta yaş grubunda olan bireylerin diğer yaştakilere oranla intihar etme sıklığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İntihar davranışının nedenlerine bakıldığında; aile içi geçimsizlik ve yoksulluk internet haberlerine en çok yansıyan nedenler olduğu saptanmıştır. Bu intiharlarda kullanılan araç ve gereçler en fazla ateşli silah veya kesici aletler olurken; intiharların büyük çoğunluğun kendini asma şeklinde gerçekleştiği saptanmıştır. Son olarak intiharın haberlerdeki temsil biçimine bakıldığında ise haber başlıklarında en fazla “intihar etti” kelime grubunun tercih edildiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik şiddet kapsamında değerlendirilmesi gereken bu bulgular “öldürme sonrası öz kıyım” kavramını ortaya çıkartmakta ve çalışmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır.

Aile içi geçimsizlik intiharın en önemli nedenleri arasında bulunmaktadır. Son yıllarda sosyal hizmet müdahalelerine verilen önemin ve bu müdahalelere olan ihtiyacın artmasıyla beraber aileye yönelik hizmetlerin de hem niteliğinde hem de niceliğinde orantılı şekilde artış söz konusu olmuştur. Bu alanda çalışan sosyal çalışmacıların aileye yönelik aile içi geçimsizlikle ilgili önleyici ve koruyucu uygulamalarda etkin rol oynaması gerekmektedir. Ayrıca ilgili alanda meslek elemanlarının aile içi geçimsizlikle mücadele etmede, ailedeki bireylerin işlevselliklerini ve krizlerle baş etme kabiliyetlerini yükseltecek mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeleri bu hususta önem arz etmektedir. Literatürdeki intihar davranışı ve aile ilişkisinin ele alındığı çalışmaların arttırılarak intiharı önlemeye yönelik farkındalığın oluşturulması gerekmektedir.

Yoksulluk intihar davranışının gerçekleştirilmesindeki en önemli risk faktörlerinden bir tanesidir. Yoksullukla mücadele ve bu anlamda sosyal adaleti sağlama, sosyal hizmet mesleğinin özünü oluşturan temellerden biridir. Sosyal çalışmacılar; yoksulluğa neden olan sosyal sorunları tespit eden, bu sorunlarla baş edecek gerekli politikaların belirlenmesine destek olan, sosyal refahı arttırmak adına kaynaklara olan erişimi sağlayan ve söz konusu kaynakların arttırılmasına yönelik çalışmalar yürüten meslek elemanlarıdır. Yoksullukla mücadelede sosyal çalışmacılar; mesleki bilgi ve becerilerini geliştirerek sosyal hizmet disiplinin değerler temelinde fonksiyonel müdahalelerde bulunmakla yükümlüdür. Yoksullukla mücadele kapsamında özellikle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’ nın saha

çalışmaları önemli olmakla beraber ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesinde ve sosyoekonomik desteklerin nitelikli olmasında personel ihtiyacına yönelik çalışmaların yapılması ve istihdamın artırılması gerekmektedir. Bu alanda yapılacak iyileştirici politikalarla intihar davranışına sebep olan faktörlerin azaltılması sağlanabilir.

Araştırmanın bir diğer temasını oluşturan “intiharın haberlere yansımaları”na ilişkin sonuçlar incelendiğinde; intihar haberlerini içeren internet haberlerinin manşetlerinde genellikle intihar kavramının kullanıldığı, haber görsellerinde intihar eden insan figürü, intiharda kullanılan araç ve gereçlerin ağırlıklı olarak yer aldığı belirlenmiştir. İntihar haberlerinin dili ve içeriğine bakıldığında ise isim, soy ismi, adres vb. kişinin mahrem bilgilerinin ve intiharın haklı sebeplere dayandırıldığı ifadelerin haber içeriğinde yer aldığı görülmüştür. İnternet haberlerinin büyük çoğunluğunda içerik ve üslubun DSÖ (2017) tarafından yayınlanan kılavuz niteliğindeki rehberine uyulmadan hazırlanarak etik ihlaller içerdiği; içeriklerde yer alan bilgilerin intihar eden şahsın yakın çevresi veya toplumsal bazdaki etkilerinin düşünülmeden panik havasında ve sansasyonel şekilde verildiği görülmüştür. Bu ihlaller günümüzde sadece ulusal alanda değil uluslararası mecrada da yapılmaktadır (Fu ve Yip, 2008). Dolayısıyla bu durum yalnız ülkemizde değil küresel bazda ele alınması ve üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir noktadır. İntihar haberlerinde bu tür içeriklerin yer alması psikososyal problemler yaşayan bireylerin intihar düşünceleri üzerinde tetikleyici veya taklit edici etkiler bırakma riski de bulunmaktadır. Bu risklerin ortadan kaldırılması için bu tür haberler oluşturulurken DSÖ (2017) tarafından medya profesyonelleri için oluşturulan kılavuzun göz önünde bulundurulması ve bu doğrultuda mahremiyete önem verilerek haber içeriklerinin oluşturulması önemlidir. Ayrıca yayınlanan haberlerde görece az olmasına rağmen “mavi balina” görselinin ve “siyanür” kelimesinin yer aldığı belirlenmiştir. Haber içeriğinde bu tür görsellerin yer alması özellikle çocuklar üzerinde oyunu tanıtıcı ve intiharı tetikleyici unsurlar barındırmaktadır. “Siyanür” kelimesinin yer alması ise intihar düşüncesi olan bireyler üzerinde fikir verici nitelikte olabilmektedir. Nitekim son yıllarda bu durum araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Özellikle mavi balina ve siyanür gibi kavramların intihar ile ilgili ulusal ve uluslararası literatürde kendine genişçe yer bulması, bu araştırmadan elde edilen veriler ile aynı zeminde bulunmaktadır.

Haber başlıklarında ve içeriklerinde dikkat çeken önemli bir diğer detay ise intihar eden bireylerin cinayet işledikten sonra intihar etmeleri durumu olmuştur. Toplumsal

cinsiyet ve kadına yönelik şiddet kapsamında değerlendirilmesi gereken bu bulgular “intihar öncesi cinayet” kavramını ortaya çıkarmakta ve çalışmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürde bu konuyla ilgili araştırmaların artırılması, literatürün zenginleştirilmesi, bilgilendirici ve aydınlatıcı faaliyetlerin yapılması akabinde koruyucu ve önleyici düzenlemelerin yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmanın son temasını oluşturan “intiharın haberlerde yer almasının psiko-sosyal etkileri”ne ilişkin sonuçlar incelendiğinde; İntihar haberlerinin kimi zaman aileyi kimi zaman toplumu etkileyecek düzeye varan etkileri olduğu görülmüştür. Aileler normal olmayan ölüm karşısında sevdiklerini kaybetmenin hüznünü yaşarken aynı zamanda gazeteler tarafından ikincil bir örselenmeye maruz kalmaktadır. Ailelerin yas süreci uzarken kısa dönemli psikososyal etkiler daha kalıcı hale gelerek uzun dönemli etkilere dönüşebilmektedir. Toplumsal düzeydeki etkileri ise birbirine bağımlı toplu intiharlara veya aynı nedenden kaynaklı birbirinden bağımsız intiharlara neden olabilmektedir. Bu durum göz önüne alındığında insanların biyopsikososyal bir varlık olmasından ve etkiye karşı verdiği tepkiden hareketle otomatikleştirilmiş habercilik anlayışından vazgeçilmesi gerektiği düşünülmektedir. Gazeteleri dijital ortamlarda denetleyen Basın İlan Kurumu’ nun intihar haberlerinin etki ve sonuçlarını değerlendirebilecek profesyonel meslek elemanlarını (sosyal hizmet uzmanı ve psikolog) bünyesinde bulundurması gerekmektedir. Ayrıca medya intihar haberlerini yayınlarken birey, aile ve toplum üzerindeki etkilerinin sorumluluğunu düşünerek ve bu konuda denetim mekanizmalarını faaliyete geçirerek hareket etmesi gerektiği düşünülmektedir. İntihar haberleştirilirken manşet kullanımına dikkat edilmeli, fotoğraf ve video kullanılmamalı, bireylerin özel bilgileri gizlilik sınırları ihlal edilmeden verilmeli, olayın nedeninin öyküleştirilmesinden kaçınılmalıdır. Haber içeriklerinde özellikle intihar konusunda bilinçlendirici ve önleyici kaynakların erişimini sağlayacak bilgilendirmelerin yer alması gerekmektedir. İntiharı toplumsal bir olgu olarak, neden-sonuç bağlamında değerlendirdiğimizde asgari düzeyde haberin medyada yer alması daha fonksiyonel olacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmanın verileri bazı filtrelemeler yapılarak *Google Arama Motoru* üzerinden alınmıştır. İnsan ve hayvan üzerinde yapılan klinik çalışmalarda etik kurul iznine ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan bu çalışmanın veri toplama sürecinde insan ve/veya

hayvanı kapsamına alan herhangi bir saha çalışması olmadığından etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır.

KAYNAKÇA

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB]. (2019). *Basın açıklamaları*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/mus/haberler/intihar-vakalarına-iliskin-basin-aciklamamiz-adresinden-erisim-saglandi>.
- Alptekin K, Duyan V, Uçan O. (2008). İntiharı önleme çalışmalarında sosyal hizmet mesleğinin rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 179-187.
- Alptekin, K. (2008). *Sosyal Hizmet Bakış Açısından Genç Yetişkinlerde İntihar Girişimlerinin İncelenmesi: Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alptekin, K. ve Duyan, V. (2009). İntiharı önleme: sorunlar ve öneriler. *Kriz Dergisi*, 17 (2) , 13-20. Doi: 10.1501/Kriz_0000000296.
- Alptekin, K., Duyan, V., ve Demirel, S. (2006). Adıyaman' da intihar girişimleri/Suicide attempts in Adıyaman. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 7(3), 150.
- Atli, A., Uysal, C., Kaya, M., Bulut, M., Güneş, M., Karababa, İ., Bez, Y., Beşaltı, S., Sır, A. (2014). Acil ünitesine intihar girişimi nedeniyle başvuran olguların değerlendirilmesi: Şanlıurfa örnekleme. *Journal Of Mood Disorders*, 4 (3), 110-4. Doi: 10.5455/jmood.20131230123128.
- Ayaz, F., Taşdelen, B., Adıyaman, F. ve Yüksel, E. (2018). İnternet Haber Sitelerinde İntihar Haberlerinin Sunumu. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 5-23. Doi: 10.18221/bujss.367372.
- Aysev, A. (1992). İntihar Girişimi Olan Çocuklarda Yaşam Olayları. *Kriz Dergisi*, 1 (1), 17-21. Doi: 10.1501/Kriz_0000000003.
- Cengiz, S. A., (2009) Basında Yer Alan İntihar ya da İntihar Girişimi Konulu Haberlerde Etik Sorunlar. *Kriz Dergisi*, 17 (2), 21- 38.
- Chen, Y.Y., Tsai, P., Huan Chen, P., Fan, C.C., Hung, G.C.L., ... , Cheng, A.T.A. (2012). The impact of media reporting of the suicide of a singer on suicide rates in Taiwan. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology*, 47(2), 215-221. Doi: 10.1007/s00127-009-0075-8.
- Durkheim E (1992) İntihar, Çev Ozankaya O, Ankara: İmge Kitapevi
- Dünya Sağlık Örgütü[DSÖ]. (2017). *İntiharı Önleme: Medya profesyonelleri için bir kaynak*. Geneva.http://www.who.int/mental_health/suicideprevention/resource_booklet_2017/en/
- Erişti S.D.B., Kuzu A., Yurdakul I.A., Akbulut Y., ve Kurt A.A (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Fu, K. W., ve Yip, P. S. F. (2008). Changes in reporting of suicide news after the promotion of the WHO media recommendations. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 38(5), 631-636.
- Goodman, N. (2007). Schadenfreude. *Br J Gen Pract*, 57(537), 333-333.
- Google Trends. (2019). <https://trends.google.com/trends/?geo=TR>
- Güler, Z., ve Altın, N. Ş. (2013). İntiharın Gazetelerdeki Yansımaları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 114-150.

- Güllüoğlu, Ö. (2012). Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 2(4).
- Harmancı, F. M., Buçak, M., Gültekin, E. ve Güldibi, M. (2014). Gazetelerde Polis İntihar Haberlerinin Sunumu. *Electronic Journal of Social Sciences*, 13(51).
- Işık, M. (2012). *Kitle iletişim teorilerine giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- İlhan, R., Ağtaş-Ertan, E. ve Kızılpınar, S. (2019). İntihar Haberlerinin Türkiye' deki Sunum Şekli: İnternetteki İntihar Haberleri Üzerine Bir İçerik Analizi. *Kriz Dergisi*, 27 (1), 4-11.
- İlhan, R. ve Sayar-Akaslan, D. (2019). İnternet Haberlerinde Yer Alan İntihar Olgularının Sosyodemografik Özellikleri. *Kriz Dergisi*, 27 (2) , 71-78 .
- Kalender, A. B., ve Salman, S. (2019). Haber etiğinin kaybolan sınırları: internet haberlerinde intiharın sunumu. *V. International Congress on Social and Education Sciences*.
- Karakuş, N. (2012). *Medyada İntiharın Temsili: Karikatürde İntihar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Karakuş, N. ve Cengiz S. A. (2012). Karikatürde intiharın temsiline eleştirel bir bakış. *Kriz Dergisi*, 20 (1), 1-18. Doi: 10.1501/Kriz_0000000329.
- Korap-Özel, E., Deniz, Ş. (2016). Türk Medyasının İntihar Haberlerini Sunumunda Etik Sorunlar: Cem Garipoğlu ve Mehmet Pişkin İntiharları. *Bilig Dergisi*, 77, 233-270.
- Kozatepe, E. (2015). *İntihar ve İntihara Teşebbüs Yöntemleri, Nedenleri ve Çözüm Yolları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Köse, A., ve Arslan, F. (2019). Sosyolojik Bir Olgular Olarak İntihar. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(1), 1-20.
- Krysik, J. L., ve Finn, J. (2015). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması*. Çev. Ed. E. Erbay). Ankara: Nika Yayınevi.
- MacBride S (1993) Birçok Ses Tek Bir Dünya İletişim ve Toplum – Bugün ve Yarın, Suat Sinanoğlu (bas. haz.), UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını, Ankara.
- Maloney J., Pfulman, B., Arensman, E., Coffey, C., Gusmao, R., ..., Scdmidtk A.(2014). "How to Adjust Media Recommendations on Reporting Suicidal Behavior to New Media Developments". *Archives of Suicide Research*, 18, 156-169.
- Miley, K. K., O'Melia, M., ve DuBois, B. (2001). Generalist social work practice: An empowering approach.
- Mishna, F., Antle, B. J. ve Regehr, C. (2002). Social work with clients contemplating suicide: Complexity and ambiguity in the clinical, ethical, and legal considerations. *Clinical Social Work Journal*, 30(3), 265-280.
- Motto, J.A. (1967). Suicide and suggestibility: The role of the Press. *American J. Psychiatry* 124, 252 - 256.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri* (Çev. S. Özge). İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Odağ, C. (2002).İntihar (Özkıyım): Tanım-Kuram-Sağaltım. İzmir, Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Yayınları No:3, İkinci Baskı.
- Oktik, N., Ayla, T. O. P., Sezer, S., ve Bozver, Ü. (2003). Muğla ili intihar ve intihar girişimlerinin sosyolojik olarak incelenmesi. *Kriz Dergisi*, 11(3), 1-19.

- Özcan, B., Şenkaya, S., Özdin, Y. ve Dinç, A. (2018). Türkiye'deki İntihar Vakalarının Çeşitli Kriterlere Göre İstatistiksel Olarak İncelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18 (40), 11-34. Doi: 10.21560/spcd.vi.282723.
- Özdemir, U. (2000). *Türkiye'de psikiyatrik sosyal hizmet*. Ankara: Aydınlar Matbaası.
- Özer, Ö. (2020). Kamu yararı haberciliği: intihar haberleri üzerine analitik bir çalışma. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, (5), 72-83.
- Öztürk, Ş. (2015). "Sosyal Medyada Etik Sorunlar", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(1), 287-311.
- Palabıyıkoglu, R. (1994). İntihar Davranışı ve Kitle İletişim Araçları. *Kriz Dergisi*, 2(2), 227-284.
- Palmieri, G., Forghieri, M., Ferrari, S., Pingani, L., Coppola, P., Colombini, N., ... ve Neimeyer, R. A. (2008). Suicide intervention skills in health professionals: A multidisciplinary comparison. *Archives of Suicide Research*, 12(3), 232-237.
- Roth, R., Abraham, J., Zinzow, H., Wisniewski, P., Khasawneh, A., & Chalil Madathil, K. (2020). Evaluating News Media Reports on the 'Blue Whale Challenge' for Adherence to Suicide Prevention Safe Messaging Guidelines. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 4(CSCW1), 1-27.
- Ruder, T. D., Hatch, G. M., Ampanozi, G., Thali, M. J., ve Fischer, N. (2011). Suicide announcement on Facebook. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 32(5), 280-282. <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000086>.
- Ryding, J., Sorbring, E., ve Wernersson, I. (2018). The understanding and use of reflection in family support social work. *Journal of Social Service Research*, 44(4), 494-508.
- Sakarya, D., Güneş, C., ve Sakarya, A. (2013). İnternette intiharı aramak: İnternet sitelerinin intihar ile ilişkili içeriklerine göre değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(1), 44-48.
- Savaş, G. (2004). Kitle iletişim araçlarına eleştirel bir yaklaşım. *Journal of Human Sciences*, 1(1).
- Sisask M., Värnik A. (2012). Media roles in suicide prevention: A systematic review. *International journal of environmental research and public health*, 9(1), 123-138.
- Stack, S. (1983). The effect of the Jonestown suicides on American suicide rates. *The Journal of Social Psychology* 119, 145-146.
- Stengel, E. (1962). Recent research into suicide and attempted suicide. *American journal of psychiatry*, 118(8), 725-727.
- Şavur, E., Cengiz, S. A. ve Karakuş, N. (2010). "2008 Yılında Ulusal Basında Yer Alan İntihar ya da İntihar Girişimi Konulu Haberlerde Etik Sorunlar". 46. Ulusal Psikiyatri Kongresi. "İntihar Haberlerinde Etik Sorunlar" Erişim Adresi: http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/24815/2012-intihar_haberlerinde_etik_sorunlar.pdf?show, Erişim Tarihi: 26.05.2020.
- Şevik, A. E., Özcan, H., ve Uysal, E. (2012). İntihar girişimlerinin incelenmesi: risk faktörleri ve takip. *Klinik Psikiyatri*, 15(4), 218-25.
- Taşdemir, M. (2007). *Polis İntiharlarının Sosyal Yönleri*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Thompson, S. (1999). The Internet and its potential influence on suicide. *Psychiatric Bulletin*, 23(8), 449-451.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (2019). Türkiye'de Gazeteciler Cemiyeti Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi. <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html> erişim tarihi: 30.05.2020.

- Türkiye İstatistik Kurumu[TÜİK] (2018). “İntihar İstatistikleri: 2018”, www.tuik.gov.tr adresinden alındı.
- Wasserman, I.M. (1984). “Imitation and suicide: A reexamination of the Werther effect”. *American Sociological Review* 49, 427-436.
- Yang A.C., Tsai, S.J., Yang, C.H., Shia, B.C., Fuh, J.L., ... , Huang, N.E. (2013). Suicide and media reporting: a longitudinal and spatial analysis. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 48(3), 427-435.
- Yıldız, F. (2018). Ölümcül “Mavi Balina” Oyununun Basında Temsiline Dair Eleştirel Bir Değerlendirme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 557-570.
- Yip Paul S.F., Fu, K.W., Yang Kris, C.T., Ip Brian, Y.T., Chan Cecilia, LW., ..., Hawton, K. (2006). “The effects of a celebrity suicide on suicide rates in Hong Kong”. *Journal of Affective Disorders*, 93, 245-252. doi: 10.1016/j.jad.2006.03.015.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

1. www.aksam.com.tr
2. www.birgun.com.tr
3. www.cnnturk.com.tr
4. www.ensonhaber.com.tr
5. www.euronews.com
6. www.evrensel.net
7. www.haberler.com.tr
8. www.haberturk.com.tr
9. www.hurriyet.com.tr
10. www.iha.com.tr
11. www.internethaber.com.tr
12. www.memurlar.net
13. www.milliyet.com.tr
14. www.ntv.com.tr
15. www.onedio.com
16. www.sabah.com.tr
17. www.sozcu.com.tr
18. www.takvim.com.tr
19. www.tr.sputniknews.com

Sever, M. ve Özdemir, S. (2020). Koronavirüs (Covid-19) sürecinde öğrenci olma deneyimi: Bir fotoses (photovoice) çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1653-1679.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi: 10.08.2020
Makale Kabul Tarihi: 23.10.2020*

KORONAVİRÜS (COVID-19) SÜRECİNDE ÖĞRENCİ OLMA DENEYİMİ: BİR FOTOSES(PHOTOVOICE) ÇALIŞMASI

The Experience of Being a Student During Coronavirus (Covid-19) Pandemic: A Photovoice Study

Melih SEVER*

Seyhan ÖZDEMİR**

* Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-5818-5114, e-posta: melihsever@sdu.edu.tr

** Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3530-6689, e-posta: seyhanozdemir@sdu.edu.tr

ÖZET

Fotoses, bireylerin günlük yaşamlarını fotoğrafladıkları katılımcı bir eylem araştırması yöntemidir. Bu çalışma, uzaktan eğitim sürecinde yaşananları fotoğraflar aracılığıyla somutlaştırmak ve katılımcı merkezli bir açıdan yorumlamak amacı ile yürütülmüştür. Pandemi döneminde öğrencilerin yaşadıkları kendi gönderdikleri fotoğraf ve açıklamalarla betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışmaya 154 öğrenci katılmış toplam 66 fotoğraf elde edilmiş ve katılımcılarla yapılan odak grup görüşmesi sonucunda 12 fotoğraf seçilerek bu çalışmada ele alınmıştır. Fotoğrafların ve yorumların analizinde 5 farklı tema inşa edilmiştir: Görünmeyi görünür kılma-Koronavirüs sürecini temsil eden sembolik imgeler, Koronavirüs bizi nasıl etkiledi? Koronavirüsün yansımaları, Pandemi süreci bize ne öğretti? Sürecin öğrettikleri, Ne yapmamız gerek? Toplumsal mesajlar, Fotoses çalışmasına katılmak nasıl bir deneyimdi? Fotoses çalışması hakkındaki görüşler.

Çalışma sonucunda, çalışmaya katılan öğrenciler özellikle ev içinde bakım yükünü temsil eden imgelere odaklanmış, aile içindeki özellikle kız öğrencilerin yemek yapma ve aile üyelerine bakım verme sorumluluğu ile uzaktan eğitim alma ve eğitime odaklanma arasında yaşadıkları gerilime dikkat çekilmiştir. Kırsal kesimde yaşayan öğrenciler için yoksunluklar betimlenmiş ve fırsat eşitsizliği vurgulanmıştır. Ayrıca koronavirüs süreci oldukça stres yüklü ve öz denetim becerisi gerektiren daha önce hiç karşılaşılmamış bir deneyim olarak imgelenebilir. Karamsarlık ve ümit arayışı öğrencilerin imgelerinde göze çarpmıştır. Koronavirüsün öğrencileri farklı yönlerden etkilediği; yalıtılmışlığın, uyumsuzluğun artması ile artan sorumlulukların katılımcılar üzerinde oluşturduğu tükenmişlik duygusu yorumlarda dile getirilmiştir. Bu çalışmada fotoses yönteminin özellikle genç nüfus ile birlikte uygulandığında oldukça verimli ve katılımcı odaklı bir çalışma olabileceği ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Koronavirüs, fotoses, uzaktan eğitim, pandemi, sosyal hizmet

ABSTRACT

Photovoice is a participatory action research method in which individuals photograph their daily lives. This study was carried out with the aim of concretizing the experiences in the distance education process through photographs and interpreting it from a participant-centered perspective. Students' experiences during the pandemic period were conveyed with the photographs and explanations they created themselves. A total of 66 photographs were obtained, from 154 students participated in the study. 12 photographs were selected as a result of the focus group interviews with the participants and were these were analyzed in this study.

In the analysis of photos and explanations, 5 different themes have been identified: Making the invisible visible - Symbolic images representing the coronavirus process, How did the coronavirus affect us? Reflections of the coronavirus, what has the pandemic process taught us? What the process teaches, What should we do? Social messages, What was it like to participate in photovoice research? Opinions about photovoice.

As a result of the study, the students who participated in the study focused especially on the images that represent the burden of care in the home, and the tension experienced by especially female students in the family between the responsibility of cooking and caring for their family members and their focus on distance education and education was highlighted. Deprivations for students living in rural areas are described and inequality of opportunity is emphasized. In addition, the coronavirus process is envisioned as an unprecedented experience that is highly stressful and requires self-control skills. Pessimism and the search for hope were evident in the images of the students. The coronavirus affects students in different ways; The feeling of burnout created by the increasing responsibilities with increasing isolation and incompatibility was expressed in the comments. It has been stated that the photovoice method can be a very efficient and participatory-focused work, when especially conducted with young population.

Key words: *coronavirus, photovoice, distance education, pandemic, social work*

GİRİŞ

Tüm Dünya'yı etkisi altına alan koronavirüs sürecinde olağanüstü gelişmeler yaşanmıştır. Koronavirüs salgını tüm dünyayı ve hayatın bütün yönünü olumsuz etkilemiştir. Bu çalışma tamamlandığı sırada da koronavirüs tüm dünyayı etkilemeye devam etmektedir. Eğitim ve öğretim sektörü özellikle bu süreçte sekteye uğramıştır. Tüm seviyedeki öğrenciler alışılmışın dışında uzaktan eğitimle eğitim öğretime devam etmeye çalışmaktadır.

Literatür incelendiğinde daha önceki yaşanan pandemilerde de mevcut durumu yönetebilmek için ilk yapılan müdahalelerden birinin okulların kapatılması olduğu görülmektedir (Hens vd., 2009). Koronavirüs pandemisinde de önceki pandemiler gibi birçok ülkede okullara ara verilmiştir (Sahu, 2020; Viner vd., 2020).

Dünyadaki okullardan bazıları 2019-2020 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılına bir sonraki seneye aktarmayı seçerken, bazı okullar da ise uzaktan eğitim platformu üzerinden eğitime devam etmeye karar vermiştir (Domenico vd., 2020; Viner vd., 2020).

Türkiye’de neredeyse tüm üniversiteler eğitimlerine ara verip uzaktan eğitim yolu ile 2019-2020 dönemini devam ettirme kararı almıştır. Bu dönemde üniversitelerin yüz yüze eğitime ara vermesiyle binlerce öğrenci okumak için geldikleri şehirlerden ailelerinin yanına gitmek durumunda kalmıştır. Yüz yüze eğitim yolu ile verilen eğitimler yerini bilgisayar ve internet üzerinden sağlanan eğitime bırakmıştır.

Öğrenciler bu süreçte birçok zorluklarla karşılaşmışlardır. Pandemi döneminin uzun sürmesi birçok öğrencinin farklı düzeylerde mağduriyet yaşamasına neden olmuştur. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir;

- Eşyalarının (bilgisayarları, elbiseleri, kitapları, notları vb.) okudukları şehirde kalması,
- Belirsizlikler (derslerin nasıl olacağı, sınavların nasıl olacağı vb.)(Karagün, 2020).
- Derslerin internet üzerinden yapılması (verimin düşük olması, internet erişimi, ses kesilmesi, derslerin kayıt yapılmaması, derslerden geri kalma gibi) (Keskin & Derya, 2020).
- İnternete erişimin kısıtlı olması, kırsal kesimde yaşama, internet alt yapısının olmaması
- Adaptasyon sorunu (derslere adaptasyon, ailenin yanında okumak ve aynı zamanda çalışmak gibi)
- Ailevi sorunlar (işsizlik, ders çalışma ortamının olmaması gibi)
- Sağlık sorunları (Hastalığı geçirmiş olanlar, ailesinde kronik rahatsızlığı olanlar gibi)
- Psikolojik sorunlar (uzun süre içeride kalma, sıkıntı, stres, endişe, bunalım, yorgunluk, umutsuzluk gibi) (Çetin & Özlem, 2020).

Bu dönemde dersleri ve sınavları uzaktan eğitim ile tamamlamak hem öğrenciler hem de akademisyenler için farklı bir deneyim olmuştur. Bazı katılımcılar bu deneyimi “*Yatakların sınıf sırası, bilgisayarların kalem ve defterler konumuna geçtiği bir dönem olması*”, olarak açıklarken başka bir öğrenci ise, “*pandemi döneminde ‘öğrenci olmak’ Titanik filmindeki devasa gemi batarken keman çalan müzisyenler gibi olmaya benzer*” şeklinde ifade etmiştir.

Literatürde üniversite öğrencilerinin pandemi dönemindeki deneyimlerini ele alan çalışmalar kısıtlıdır. Türk alanyazında ise bu yöntemle hazırlanmış çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu açıdan bu çalışmanın Türkiye bağlamında alandaki boşluğu doldurması hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Çalışma Tasarımı ve Gruplar

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin pandemi sürecindeki deneyimlerini ortaya çıkarmak için nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırma daha önce bu deneyimi yaşamamış bireylerin uzaktan eğitim alma sürecinde yaşadıklarını duyurma amacını taşımakta, uzaktan eğitim sürecinde yaşanan zorluklara ve önerilere odaklanmaktadır. Desen olarak katılımcı eylem araştırması yaklaşımı benimsenerek Fotoses (photovoice) metodu kullanılmıştır. Fotoses, “insanların belirli bir fotoğraf tekniği ile topluluklarını aktarabileceği, temsil edebileceği ve geliştirebileceği bir süreç” olarak tanımlanmıştır (Wang & Burris, 1997: 1).

Fotoses ilk olarak 1990'larda sosyal değişimi savunan bir yöntem olarak Wang ve Burris tarafından geliştirilmiştir. Topluluk meselelerini keşfetmek için anlatıyı fotoğrafla harmanlama yaklaşımını tanımlamak için önermiştir. Fotoses, katılımcılarını günlük yaşamlarının bir konusu hakkında fotoğraf çekmeye ve toplu olarak tartışmaya ve tartışılan konuyu ele alacak önerilerde bulunmaya teşvik etmektedir (Baum vd., 2006; Nykiforuk vd., 2011).

Fotoses tekniği, eylem araştırmacılarının günümüzdeki trendi ise fotoğrafları dünyayı görselleştirme araçlarını normalde kullanmayan bireylerin bakış açılarından dünyaya doğru algısal bir erişim sağlamak için araştırmacıya bir imkân olarak kullanmaktır (Clark & Zimmer, 2001; Wang, Cash & Powers, 2000).

Wang ve Burris (1997: 370), fotoğrafın asıl amacının “insanların topluluklarının güçlü yönlerini ve kaygılarını kaydetmelerini ve yansıtmasını sağlamak, büyük ve küçük grup fotoğrafları tartışması yoluyla önemli topluluk sorunları hakkında eleştirel diyalog ve bilgiyi teşvik etmek ve politika yapıcılarına ulaşmaktır”.

Fotosesin teorik kökleri eleştirel pedagoji, feminist teori ve topluluk fotoğrafçılığına dayanmaktadır (Wang & Burris, 1997). Freire (1972)'in eleştirel pedagoji konusundaki görüşüne göre, bireyin baskıcı bir durum hakkındaki farkındalığı diyalog yoluyla oluşturulabilmekte ve bu diyalog fotoğrafçılık yoluyla ortaya çıkabilmektedir.

Görsel sosyoloji ve antropolojiyi temel alarak çıkan fotoses daha sonra halk sağlığını iyileştirmek ve politikayı etkilemek için katılımcı bir eylem araştırma yöntemi olarak uyarlanmıştır (Wang & Burris, 1997).

Katılımcı eylem araştırmalarından biri olan fotoses araştırması genellikle dezavantajlı grupların seslerini imajlar yolu ile aktarmasına ve seslerini duyurmasına yönelik

kullanılmıştır (Wang, Cash, & Powers, 2000). Bir değişimi oluşturmak üzere araştırılan toplumun kendi öznelere katıldığı bir araştırma türü olarak fotoses toplum sağlığı (Catalani & Minkler 2010; Tanhan & Strack, 2020), damgalanma ve ayrımcılık (Russinova, Mizock & Bloch, 2017) alanlarında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Strack, Magill ve McDonagh (2004) fotoses yönteminin gençlerin sesini duyurmasında kişisel ve sosyal kimliklerinin gelişmesinde ve güçlenmesinde etkin olarak kullanılabilecek bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Fotoses yönteminde, araştırmacıların fotoğrafları katılımcının katılımı olmadan araştırma amacıyla kullanmaları mümkün değildir (Nykiforuk vd., 2011). Bundan dolayı fotoses araştırmacıları, gerçek anlamıyla katılımcılara yaşamlarının belirli özelliklerinin fotoğrafını çekmelerini ister (Ulin, Robinson & Tolley, 2004). Ayrıca fotoses, katılımcıların kendilerini ve toplumlarını, işlerini ve kameranın objektifinin odaklanabileceği herhangi başka bir şeyi tanımlama imkânı sağlar (Lune & Berg, 2016).

Fotoses, üniversite öğrencilerinde kullanım için özellikle uygundur, çünkü üniversite karar vericilerine ulaşmada etkili ve öğrencilere seslerini duyurma ve potansiyel olarak üniversite politikasını etkileme fırsatı vermektedir (Goodheart vd., 2006). Ayrıca, toplumsal değişime ve güçlendirmeye odaklanmasıyla, pandemi ilgili deneyimlerini kendi yaşam resimlerine dayanarak paylaşmaya ve tartışmaya davet edildiğinden, üniversite öğrencileri için de uygun bir yöntemdir (Lögberg, Nilsson & Kostenius, 2020).

Bu çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin (N=154, 22 çalışma grubu) koronavirüs sürecinde uzaktan eğitimi fotoses (photovoice) yöntemiyle yorumlamaları incelenmiştir. Bu çalışmada bu gruplardan gelen 66 fotoğraftan sadece 12'si seçilip analiz edilmiştir. Bu fotoğraflar kademeli olarak elenmiş, sadece farklı yorum ve görselleri içeren maksimum çeşitliliği ve yorum zenginliğini baz alan bir şekilde ele alınmıştır. Sonuçta her biri farklı yorum ve bakış açısını sunan aynı zamanda katılımcıların öznel dünyalarında farklı sesler üreten fotoğraflar analiz edilmiş ve katılımcıların kendi yorumları incelenmiştir. Fotoğrafi çeken katılımcı ve grupların kendilerine verdikleri müstear isimler fotoğrafların altında verilmiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından gerekli izin alınmıştır (14.07.2020 tarihli ve 94/10 sayılı kararı).

Fotoses Prosedürü

Veri toplama ve analizine rehberlik etmek için Wang ve Burris (1994)'in üç aşamalı fotoses süreci kullanılmıştır:

- 1) Tartışma için katılımcılar tarafından fotoğraf seçimi,
- 2) Katılımcıların pandemiyi kendi "seslerinde" bağlamsallaştırması ve tanımlaması,
- 3) Tartışmadan kaynaklanan konuların ve temaların kodlanması.

Fotoğraf analizi üç aşamadan (fotoğrafın seçimi, hikâyeleri anlatma ve kodlama) oluşur. İlk aşamada küçük veya büyük gruplarla kendilerini en iyi yansıtan fotoğraflara karar verilir. İkinci aşamada katılımcılar fotoğraflarla ilgili hikâyeler paylaşır. Son olarak ise, kodlamada öncelik vermek istedikleri konuları belirlerler (Lune & Berg, 2016).

Öğrencilerin yaşadığı sorunlar, beklentiler, gelecek ümitleri ve sürecin onlara kattıkları kendi oluşturdukları ve yorumladıkları fotoğraflar üzerinden aktarılmıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinden koronavirüs sürecinde üniversite öğrencisi olma deneyimini betimleyen en az üç fotoğraf çekmeleri istenmiştir. Bunun için telefonlarını veya kameralarını kullanmaları ve herhangi bir etik sorun olmaması için insan yüzü veya kendilerini çekmemeleri istenmiştir.

Ardından öğrencilerden, birlikte grup görüşmesi yapacakları 6 veya 7 kişilik grup oluşturmaları istenmiştir. Her grup üyesinden kendi oluşturduğu üç resmi, gruplarında paylaşması istenmiş ve bu fotoğrafları gruplarında tartışarak toplamda 3 resim ve yorumunu seçmeleri beklenmiştir. (Yani grup üyeleri hep beraber oylama yaparak en yüksek oyu alan 3 fotoğrafı seçecek şekilde grup süreci tasarlanmıştır. Her katılımcı 10 üzerinden fotoğraflara puan vermiş en yüksek toplam puanı alan 3 resim grup resmi olarak seçilmiştir). Her öğrenci resmi ve resmin arkasına yazılan görüşleri birlikte yorumlamıştır. Yorumlamak için alttaki sorulara cevap vermeleri beklenmiştir. İngilizce SHOWED kısaltması ile geçen bu yönerge altı sorudan oluşmaktadır: (a) Burada ne görüyorsunuz?; (b) Burada gerçekte neler oluyor?; (c) Bu hayatımızla nasıl bir ilişki içindedir ?; (d) Bu durum, endişe veya güç neden var?; (e) Bu görüntü başkalarını nasıl eğitebilir? ve (f) Bu konuda ne yapabiliriz?. SHOWED, katılımcıların resimlerini kolayca tanımlamaları için bir araç olarak kullanılmaktadır (Wang & Burris, 1997).

Veri Analizi

Bu çalışmanın veri analizi üç aşamada gerçekleşmiştir. Bunlar; katılımcıların endişelerini yansıtan fotoğrafları seçmek; fotoğrafların her katılımcı için ne anlama geldiğini/ temsil ettiğini tartışma; son olarak ise, fotoğraflardan ortaya çıkan sorunları, temaları veya konuları kodlamaktır (Wang ve Burris, 1997).

Gruplar koronavirüs sürecinde öğrenci hayatını temsil ettiklerini düşündükleri 3 resmi seçtikten sonra yorumlamış ve bu resimle ilgili olarak yukarıdaki soruları cevaplamıştır. Her grup toplamda üç resim ve yorumu oluşturduktan sonra toplamda 22 grup ve 66 fotoğraf seçilmiştir. Bunlardan aynı temayı ve somut eşyaları kullanan (örneğin bilgisayar ve not kağıtları gibi) 12 fotoğraf elenmiş, yorum ve fotoğraftaki imgelerin uyuşmadığı 15 fotoğraf da ayrıca analizden çıkartılmıştır. Tüm sorulara cevap verilmeyen 4 fotoğraf ayrıca elenmiş ve geriye kalan 25 fotoğraf araştırmacılar tarafından içerik ve yorum çeşitliliği göz önüne alınarak 19'a indirilmiştir. Araştırmacılar tarafından seçilen fotoğraflar katılımcılar ile yapılan online grup toplantısında tartışılmış ve katılımcı odaklı bir yöntem olan fotoses araştırmasında katılımcıların bulguların son halini araştırmacılarla birlikte tartışması ve yorum ve görsel zenginlik açısından incelemesi ile bu sayı 12'ye indirilmiştir. Sonuçta bu çalışmada 12 fotoğrafın yer almasına ve analiz edilmesine karar verilmiştir. Fotoğrafların analizinin ardından bu çalışmanın nasıl bir deneyim olduğu, katılımcılara kattığı bakış açısı, farkındalık ve çalışma hakkındaki görüşleri sorulmuş ve cevaplar çalışmanın katılımcıların değişimi ve farkındalığı açısından yorumlanmıştır.

BULGULAR

Katılımcı öğrencilerin kendi oluşturdukları fotoğraflar grupları tarafından ve toplu olarak yapılan online görüşmede incelenmiş ve öğrencilerin sürecin kendilerine yansımaları farklı açılardan değerlendirildikleri görülmüştür.

Grup görüşmesi, odak grup, katılımcılar ve araştırmacıların online görüşmesi sonucundan toplam 5 temada karar kılınmıştır. Bu temalar şu şekilde ele alınmıştır

- Görünmeyeni görünür kılma-Koronavirüs sürecini temsil eden sembolik imgeler,
- Koronavirüs bizi nasıl etkiledi? Koronavirüsün yansımaları,
- Pandemi süreci bize ne öğretti? Sürecin öğrettikleri,
- Ne yapmamız gerek? Toplumsal mesajlar ve fotoses çalışmasına katılmak nasıl bir deneyimdi?

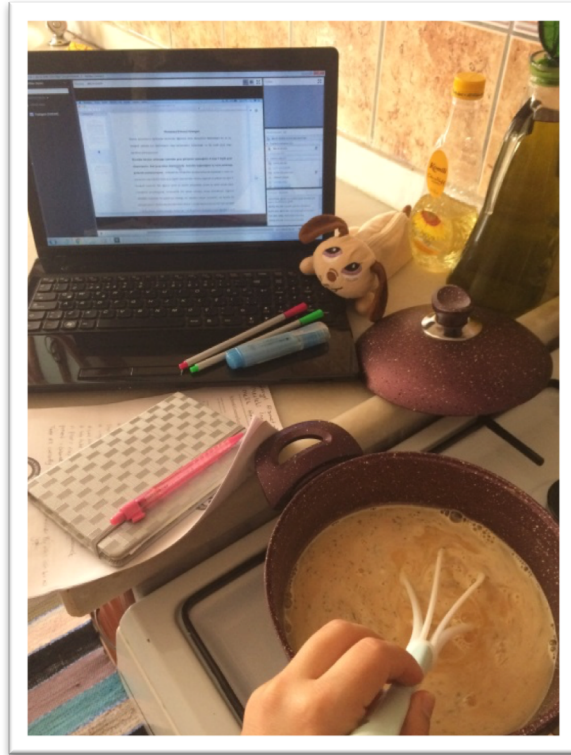
- Fotoses çalışması hakkındaki görüşler.

Tablo 1. Fotoses Analizi

Görünmeyeni görünür kılma- Koronavirüs sürecini temsil eden sembolik imgeler	Koronavirüs bizi nasıl etkiledi? Koronavirüsün yansımaları	Pandemi süreci bize ne öğretti? Sürecin öğrettikleri	Ne yapmamız gerek? Toplumsal mesajlar	Fotoses çalışmasına katılmak nasıl bir deneyimdi? Fotoses Çalışması Hakkındaki Görüşler
Mutfakta ocak başında kullanılan bilgisayar	Artan sorumluluklar	Dayanışma	Sabretmek gerek.	Farkındalığın artması
Otobüs durağındaki "hayallerimden geçiyor mu?" yazısı	Hayallerin aksaması	Kendine dönüş	Sağlık çalışanları ile empati yapmanın gerekliliği	Paylaşımın rahatlatıcı gücü
Uzaklardan çekilen tek başına kalmış bir köy evi	Yalıtılmışlık	Alternatif yaşamın keşfi	Bu süreçte kişisel gelişime odaklanmalı	İç görü kazanma ve yalnızlık hissini azaltması
Tamamlanamamış bir yapboz	Uyumsuzluk	Karamsarlığa kendini bırakmamak	Pandemi sürecinin fırsatlarını kullanmak	Sanatın dili ve gücü
Kaynayan çaydanlık	Sabırsızlık	Umuda tutunmak	Topluma psiko-sosyal destek sağlanmalı	
Öz yönetim ve stres becerileri başlıklı kitap bölümü ve gözlük	Başa çıkmaya çalışma	Kendin için çaba göstermek	Yakınlara hastalığa yakalananlara sosyal destek sunmalı.	
Çıkmaz yola giden merdiven	Ümitsizlik	Kabullenmek ve olduğun yerden başlamak	Herkese eşit imkânlar sunulması için çaba göstermek gerek.	
Solmuş gül	Hayal kırıklığı, tükenmişlik	Desteğe ihtiyacım var		
Harabe evin demir parmaklı penceresi	Korku ve kaygı	Yalnız değilim		
Siyah bulutların ardındaki ay	Karamsarlık ve bekleyiş	Yardım ederek iyileşmek.		
Kara bulutlar ve gökkuşağı	Ümit ve çökkünlük	Umut ve sabırla aşılabilir engeller.		
İki ayrı imkânın (imkansızlığın) resmedilmesi	Eşitsizlik	Hayat herkese eşit davranmıyor.		

Görünmeyi görünür kılma-Koronavirüs sürecini temsil eden sembolik imgeler

Gözle görülmeyen bir virüsün tüm Dünya'yı etkisi altına almasından sonra herkesin hayatı aksadığı gibi öğrenciler de bu süreçten etkilenmiştir. Katılımcılar pandemi sürecinde yaşadıklarını fotoğraflara dökerek kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Çoğu öğrenci bilgisayar, ev ve ders notlarını ön plana çıkarırken bazı öğrenciler metaforlar yoluyla durumlarını aktarmaya çalışmıştır.

Resim 1. Bir yanımda ders, diğer yanımda ders ötede bakım yükü (Leyla-Tabiat grubu tarafından çekildi.) Fotoğraf mutfakta çekilmiş. Ocağın üzerinde çorba dolu tencere var ve çorba yapılıyor. Ocağın yanında tezgâhın üzerinde bilgisayar bulunuyor ve bilgisayarda uzaktan eğitim programı açık ve ders anlatılıyor, bilgisayarın hemen önünde ders notları ve bir tane küçük gri bir defter bulunmaktadır. Defterin üzerinde pembe bir kalem bulunuyor. Bilgisayarın yanında kalemlik var kalemlüğün yanında ise şişede sıvı yağ bulunmakta onun yanında ise bir tane zeytinyağı şişesi vardır. Bilgisayarın üzerinde de iki tane renkli kalem bir tane mavi renkli fosforlu kalem bulunmaktadır.

Bir öğrenci pandemi sürecinde ev içi bakım yükünün derslerini engellediğini, bakıma muhtaç ve hastalık riski yüksek insanlarla birlikte yaşamının zorluklarını aktarmıştır.

Bu fotoğraf benim karantina günlerini nasıl geçirdiğimi anlatıyor. Evdeyim ve evde 65 yaşında bir annem var evde sadece annem ve ben yaşadığımız için

evin günlük işlerini ben yapmak zorunda kalıyorum. Aynı zamanda internet üzerinden derslerime katılıp dersleri dinlemem ve bana verilen çalışmalarını zamanında yapmam gerekiyor. Günlük ev işlerini ben yapmak zorunda olduğum için ders dinleme ve ev işlerini yapma işini aynı anda yapmaya çalışıyorum çünkü ikisini de yapma sorumluluğu benim üzerimde. Anneme içmesi için çorba pişirirken aynı zamanda da canlı dersime katılıp ders dinliyorum. Burada üzerimde olan ağır sorumluluklarımın hayatımı nasıl zorlaştırdığını anlatmak istiyorum. Bu fotoğraf; zor günler geçiriyorum, üzerimde fazla sorumluluklar var ama bununla başa çıkabilirim, bu zor günlerde hayatımı nasıl devam ettirebilirim, nasıl devam ettiriyorum onu gösteriyor. İnsanın başına her zaman zorluklar gelebilir önemli olan bizim bu kötü günlerde nasıl hareket ettiğimiz ve kendimizi nasıl motive ettiğimizdir. (Leyla)

Resim 2. Soyutlanmışlık (Zehra-Yaşam grubu tarafından çekildi) *Uzaklarda bir köy. Köy ortamı, çekmeyen telefon ve internet... Şebeke sıkıntısı ve mobil ağ altyapısı olmadığı için köyde çoğu zaman derslere katılamıyor ve çalışmalarımızı yapamıyoruz. Sınırlı kaynak erişimimiz var. İzolasyondan dolayı şehirlere gidemiyor ve birçok kaynaktan yararlanamıyoruz. Şu an çoğumuz kendimizi bu köy kadar ıssız ve sessiz hissediyoruz çünkü olanaklara erişim sıkıntısı bizim sahip olduğumuz bilgi birikiminin üstüne eklenememesine ve zamanla unutulmasına yol açıyor. Şu an internet ve şebeke erişimine bu köy kadar uzağım.*

Başka bir katılımcı herkesin internete erişiminin olmaması bir yana temel ihtiyaçların bile giderilmekte zorlanıldığı bir yaşamın pandemi ile daha da belirginleştiğini ve zorlaştığını aktarmıştır.

Olanaklara ulaşım konusunda Türkiye'nin her bölgesinde yaşayan insanlar eşit şartlara sahip olamayabilir. Şebeke ve internet sıkıntısı yaşayan bölgelerdeki öğrenciler dersler ve çalışmalardan eksik kalabilmekte ve bu

onların eğitim hayatını olumsuz etkileyebilmektedir. Bilgiye ulaşamayan öğrenci zamanla bildiğini unutabilir ya da kötü notlarla karşı karşıya kalabilir. İnternete erişimin yanı sıra köy ortamında su ve elektriğe olan ihtiyaç, sürekli kesilen su ve hayatın felç oluşu insanları sanal dertlerden yasal dertlere itebiliyor. Suya erişim insanların 1. pozitif hakları statüsünde yer alırken bu olumsuzluk diğer tüm olumsuzlukları solluyor. (Zehra)

Karşılaştıkları güçlüklerden biri, online eğitime katılamamaları. Bu güçlüğü ise nedeni kimi zaman problemlili internet kimi zaman köyde veya şehirde de olsa yaşadıkları bölgedeki yetersiz koşullar. (Hümeyra)

Covid-19 sürecinde okulların tatil olduğu ilk dönemlerde köyde yaşamam sebebiyle internet erişiminde sorunlar yaşamam, dersleri takip etmekte zorlanmam bu resimle benim aramdaki ortak noktadır. Evde okul hayatımı devam ettirebilmeye uyum sağlamam oldukça zaman aldı. Ailem bu dönemde ders çalışabilmem için bana destek oldular ama dikkat dağınıklığımanın olması sebebiyle uzaktan eğitim sürecinde zorlandım. (Derya)

Resim 3. Çıkmaz yol (Talha-Uzak grubu tarafından çekildi) Bu fotoğrafta önü sarmaşıklarla kaplı bir merdiven görüyorsunuz bana önümüzdeki engelleri öngöremediğimiz şeylerin olduğunu ve o sarmaşıklarla sarılı kapının arkasında ne olduğunu bilmediğimizden dolayı süreç hakkındaki belirsizliği yansıttı. Salgın nedeniyle bir anda içine düştüğümüz bu durumun vermiş olduğu şaşkınlık kafamızda soru işaretlerine neden oldu ve bizi daha çok olumsuz düşüncelere itti. Soru işaretlerinin, bizi çıkmaza iten düşüncelerin bu sarmaşıklar gibi etrafımızı sarması bizi ruhen yorar oldu. Bu salgın merdivenin önündeki engel olan kapı gibi bizim de eğitimimize engel oldu daha doğru ifade ile bizi engel olduğuna inandırdı.

Bir katılımcı (Talha) ise pandeminin iletişimi aksattığını ve kendini çıkmazda hissettiğini aktarmaktadır.

Yüz yüze eğitimin bir süreliğine duraklamasının verdiği üzüntü ile hala içimize sinmeyen online eğitime uyumu zorlaştırdı. Hocalarımızla kurulamayan sağlıklı iletişim ve haliyle sistemde oluşan aksaklıklar dolayısıyla örgün eğitimde aldığımız o tadı alamamak, memnuniyetsizlik bize eksi olarak yansıdı. Sanki merdiven çıkıyoruz ama bir yere varamıyoruz, sanki önümüzde hep bir engel...

Koronavirüs bizi nasıl etkiledi? Koronavirüsün yansımaları

Üniversitelerin normal yüz yüze eğitime ara vermesi ile birlikte tüm ülkede öğrenciler ailelerinin yanına döndü. Bu süreçte öğrencilerin yarım kalan çabaları, tamamlanamayan eğitimleri ve bitirilmemiş işleri onları düşündürmeye devam etmiş görünmektedir. Öğrenciler bir yandan eski normale özlem duyup hayallerini düşünmeye devam ederken diğer yandan ümitsizlik ve belirsizlikle başa çıkmaya çalışmaktadır.

Resim 4. Yarım Kalmışlık (Muhammed-Yalnızlar grubu tarafından çekildi) Fotoğrafa baktığımızda bir durak ve durağa yazılmış 'hayallerimden geçiyomu?' yazısını görüyoruz. Bir süredir boşuştığımız salgın dönemi; kilitli kapılar, sessiz sokaklar, endişe ve telaş, birbirimize çarparak yürüdüğümüz yollarda bir o kadar uzak olma çabası şimdi, hiç alışık olmadığımız bu hayatın ortak noktası ne olabilirdi? Kimi can attı dışarı çıkmak ve gökyüzüne karışmak için, kimi koşmak istedi hiç durmadan yorulana kadar, kimi hem yakın hem uzak oldu sevdiklerine ve özlemlerine gün saydı, kimi ise evinde bir gece rahatça uyuyabilmek ve sevdiklerine sarılabilmek için mücadele etti kıyasıyla.

Resim 5. Tamamlanamayan (Canan-Mor grubu tarafından çekildi)
 Fotoğrafta bazı puzzle parçaları var. Puzzle parçaları düzgün bir şekilde ilerlerken araya uyumsuz bir puzzle parçası karışmış. Diğer parçalar da yerleştirilmemiş şekilde duruyor. İlerde de bomboş bir çocuk parkı görünüyor. Bana göre bu fotoğraf koronavirüs nedeniyle yarım kalmış hayatlarımızı temsil ediyor. Fotoğrafta hayatımızı temsil eden nesne başta düzgün bir şekilde ilerleyen puzzle parçaları. Ardından gelen uyumsuz parça ise koronavirüs. O uyumsuz parça olan koronavirüs geldikten sonra her ne kadar puzzle yani hayatımız devam etmeye çalışsa da yarım kalıyor. Boşta kalan puzzle parçaları ise yapmayı planlayıp uyumsuz parça olan koronavirüs yüzünden yapamadıklarımızı temsil ediyor. Arka planda görülen boş çocuk parkı ise yarım kalmış hayatımızı pekiştiriyor. Artık kimse dışarı çıkmıyor, çocuklar parklarda, sokaklarda oynamıyor.

Bir katılımcı aksayan eğitim öğretim döneminin öğrenciler üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır.

Bu fotoğraf benim gibi olan öğrenciler içinse şunları hatırlatıyor; biz öğrenciler olarak normal hayatlarımıza devam ederken ilk koronavirüs vakasıyla birlikte okulumuz bahar dönemini evde yapmaya karar verdi. Hepimiz memleketlerimize dönüp normal hayatlarımızı yarım bıraktık. Sadece derslerimizi değil sınavlarımızı bile elektronik ortamda yapmak zorunda kaldık. Kısacası bu fotoğraf benim gibi olan binlerce öğrencinin de yarı kalmış hayatlarını temsil ediyor. (Canan)

Pandemi süreci bize ne öğretti? Sürecin öğrettikleri

Yaşamlarında ilk defa böyle bir süreçle karşılaşan öğrenciler bu süreçle nasıl başa çıkmaları gerektiğini yaşayarak öğrenmek durumunda kaldılar. Katılımcılar ruh

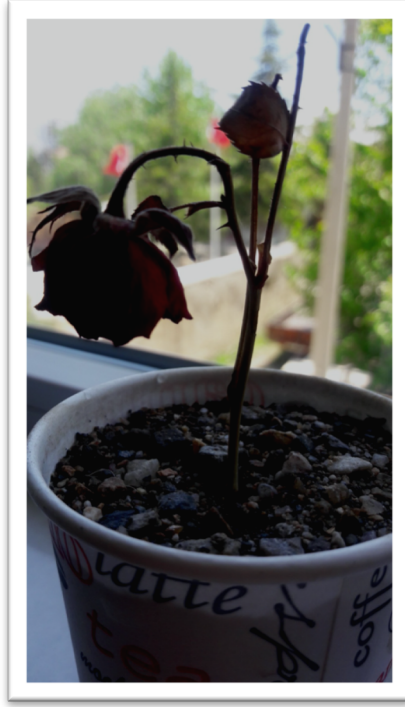
sağlığını etkileyen bir süreç olmasına dikkat çekerek sürecin yönetimine vurgu yapan paylaşımlarda bulundular.

Resim 6. Başa Çıkmak için Gereken Beceriler (Hümeýra-Gece grubu tarafından çekildi) Resimde bir kitap, bir gözlük var ve gözlüğün odağında iki kelime yazıyor; “öz yönetim becerileri” ve “stres yönetimi”. İlk olarak, gerçekten stresle baş etmeyi biliyor muyum? İkinci olarak eğer biliyorsam, bunu nasıl yapacağımı biliyor muyum? Stres yönetimi kelimesi üzerinde düşünüyorum.

Bir katılımcı stresin başa çıkılması gereken seviyede olduğunu ve süreci atlatmakta zorlandığını aktarmıştır.

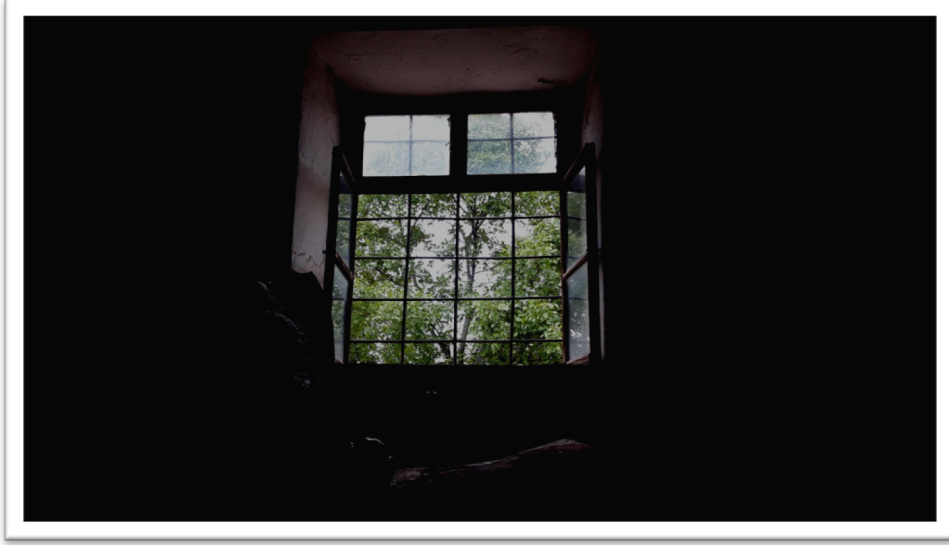
Bu fotoğrafta sorun (kitabı okuyamamak) ve çözüm (gözlük) bir arada. Hatta çözüm, sorununda üstünde yani ulaşması o kadar kolay ki... Genel olarak hayal kurarken uzağa bakarız. Sorunlarımız bazen kitap olur bazen kalem hatta bazen su şişesi ancak çözüm her zaman gözlüktedir; çünkü miyobuz ve uzağı net görebilmek için gözlüğü takmak gereklidir. Gözlük ise stres yönetimidir. (Hümeýra)

Resim 7. Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak (Pınar-Okyanus grubu tarafından çekildi) Cam kenarında saksıda olduğu gibi kurumuş boynu bükük bir gül fotoğrafı. 'Bir yaşanmışlık hikâyesini, üzüntüyü, hüznü, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı, mutsuzluk, yorgunluk, yıkılmışlık, hayata olan inancını ve umudunu kaybetmiş içinde karanlık dışarıda aydınlık görünen içinde fırtınalar kopan bir insanı temsil eder. Bu fotoğraf içerde fırtınalar kopan dışarıdan renkli görünen, tüm enerjisi yok olmuş, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağına kendini inandırmış, mutsuz, hayata olan inancını kaybetmiş, umudunu yitirmiş, yorgun, daha çok acı hatıralarını hatırlayan zamanla yalnızlaşmış, üzgün bir beni anlatıyor.

Bir katılımcı paylaşımında ruhsal sorunlara ve yalnızlığa dikkat çekmiştir. Süreçte hali hazırda var olan kaygıların ve ruhsal endişelerin daha da arttığına ve yardıma ihtiyacı olanların olabileceğine vurgu yapmaktadır.

Dünyada yaşanan pandemi süreci hepimizi olumsuz etkiledi. Hayat kargaşası birden duruldu ve evlere tıkıldık buda psikolojik bunalımı ortaya çıkardı, olumsuz düşünceler ruhsal problemleri ortaya çıkardı. İçimize attığımız ne kadar dert varsa ortaya çıkardı. Bu fotoğraf insanlara, yardıma ihtiyacım var, ilgiye, sevgiye, mutlu olmaya, psikolojik desteğe ihtiyacım var bana yardım edin diye çığlık atıyor.

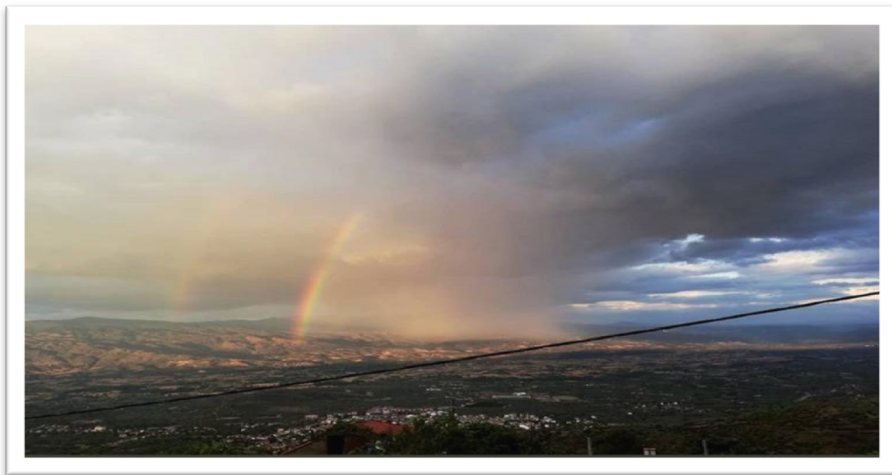
Resim 8. Umut Işığı (Pınar-Okyanus grubu tarafından çekildi)
Harabe yıkılmış bir evin demir parmaklı penceresi... Korkuyu, endişeyi, kaygıyı, stresi, paniği, umutsuzluğu, hayatındaki renkleri kaybetmiş bir kişiyi ve karanlığın ardındaki ışığı temsil ediyor. Tamda benim hayatımı anlatıyor. Renklerimi kaybettim sanki sadece siyah görüyorum, korkuyorum, daralıyorum, nefes alamıyorum. Acı hatıralar kendimle baş başa kaldığım evde beynimi kemiriyor. Bu resimde korkularımı, endişelerimi, stresimi, kaygılarımı, umutsuzluğumu, panik atağımı ama her şeye rağmen küçük bir ışığın tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırabileceğini anlatıyor.

Bir katılımcı ise sürecin insanlarda bunalıma, bunaltıya ve yoğun kaygıya neden oluşunu aktarmıştır. Yeni normal denen sürece alışmanın kolay olmayacağını göstermektedir.

Sosyal hayattan uzak kalmak, evden çıkamamak, virüs paniği, bende hasta olurum endişesi korkuya kaygıya sevk ediyor. Evde oturup tüm gün beynimizde olumsuz şeyler düşünüp psikolojik bunalıma giriyoruz. (Pınar)

Resim 9. Aydınlığa göz kırpması (Buse-Karanlık grubu tarafından çekildi) Bu fotoğrafta somut olarak karanlığı aydınlatan, siyah bulutlar arasında kalan dolunay var. Fotoğrafta aslında görünen bulutlar arasında gölgelenmiş ayın ışığını tam anlamıyla yansıtamadığıdır. Tıpkı geçmiş olduğumuz pandemi döneminde önümüzü tam olarak göremediğimiz ve ileriye dönük planlar kurmamızı engelleyen bu dönem gibi. Bu görseldeki siyah bulutlar pandemi dönemini ve Covid-19'u temsil ederken dolunay ise gelecek güzel günleri temsil etmektedir. Fakat gelecek güzel günlerin önünde kara bulutlar dolaşüyor. Bu bulutlar belirsizlik olarak insanların hayatında da kaygı ve endişeye neden olmaktadır.

Resim 10. Karmaşa ve kasvet (Gültekin-Mor grubu tarafından çekildi) Fotoğrafın sağ tarafında kara bulutların olduğu kasvetli bir hava var. Güneş olmadığı için fotoğrafın sağ tarafı karanlıkta kalmış. Sol tarafta ise kara bulutlardan sonra tekrar yeryüzünün üzerine

vuran ve dünyayı aydınlatan güneş ışıkları ve gökkuşağı görülüyor. Fotoğrafta kapalı ve kasvetli olan sağ taraf bana koronavirüs ile birlikte gelen korkuyu, endişeyi ve gerginliği anımsatıyor. Koronavirüs'ün ülkemizde görülmeye başlamasıyla insanlar korku ve endişeyle evlerine kapandılar ve tüm ülke sessizliğe büründü. Tıpkı yağmurlu bir günde insanların evlerinde kalmayı tercih etmeleri ve etrafın yine sessizleşmesi gibi. Ama fotoğrafta yağmurlu ve kasvetli havadan sonra güneş doğmuş ve gökkuşağı çıkmış. Bu ise umudu temsil ediyor. Bu durumun kalıcı değil geçici olduğunu ve bu kötü günlerin ardından güneşin tekrar ülkemiz üzerine doğacağını ve normal, sıradan hayatlarımıza tekrar geri döneceğimiz umudunu temsil ediyor. Fotoğrafta kara bulutların olduğu ve kasvetli bir havanın hâkim olduğu sağ taraf benim şu anki hayatımı temsil ediyor. Okulumun dönemi kapatmasıyla diğer tüm öğrenciler gibi memleketime geldim ve tıpkı fotoğrafın sağ tarafının insanda yarattığı olumsuz duygular gibi korkuyla, endişeyle ve bekleyişle geçen kapalı bir hayatım var. Ama yine de fotoğrafın sol tarafındaki gibi güneşin üzerimize tekrar doğup bizleri aydınlatacağına ve gökkuşağının bana umut olacağına inanıyorum.

Sürecin karanlık ve tehlikeli yüzü katılımcılar için kasvetli bir yaşam atmosferine dönüşmüştür. Katılımcılar aydınlığı yani pandemi sürecinin sona ermesini endişeli şekilde beklemektedir.

Ne yapmamız gerek? Toplumsal mesajlar

Katılımcı öğrenciler bu süreçte insanların sabırlı olmasını, toplumsal dayanışmanın önemini ve yardımlaşma ihtiyacını öne çıkartmıştır. Empati yapmanın sağlık çalışanları ile işbirliği içinde kurallara uymanın önemine ve ümitvar olmanın gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Resim 11. Sabrın Taşması (Selime-Mor grubu tarafından çekildi)
 Fotoğrafta görünen bir ocak, çaydanlık ve bu çaydanlığın içinde olan su. Bu fotoğrafta çaydanlık içinde kaynayan su bana siniri, sabrı, hevesi, korkuyu ve tahammül sınırlarını anımsatıyor. Koronavirüs ile evine dönmek zorunda bırakılan öğrenciler, evlerinden atılanlar, sürecin işleyişini her gün yeni bir kararla takip etmek zorunda bırakılanlar, üç haftalık kısa bir süreç diye düşünerek her şeyi geride bırakanlar, bu yıl mezun olacak ve okulu uzayacak öğrencileri anımsatıyor. Yanan bir ateş üzerinde kaynayan su değil öğrencilerin sabrı, hevesleri ve taşan sularında tahammülsüzlükleri. Bu süreçte her güne yeni kararlarla uyanmak ve ilk kez karşılaştığımız bir pandemi süreci, evde olmak istemeyen hayata dolu dolu bakmaya çalışan tüm öğrencileri ve tabii ki beni duygusal anlamda çöküşe uğrattı.

Kendime bile tahammülüm kalmadığı gibi çevremdeki insanlara karşı da böyle olmaya başlamıştım. Bu resimdeki olumsuzluğu oluşturan şey bizim dönemimizde yaşayan insanların, ilk kez bir salgın hastalıkla karşılaşmasıydı. Ne yapacağını, nasıl davranacağını bilmeyen insanlar bu süreci ve getirdiklerini sabırsızca izlediler. Bu durumdan etkilenen büyük bir kesimde öğrencilerdi. Zaman geçtikçe normalleşmeye gidilen süreçte, böyle yaşamaya alışmak ve normalleşirken tüm tedbirlere uymak süreci daha hızlı atlatacağımızı düşündüğü için daha umutlu bakabilir, güzel günlerin geleceğine inanabiliriz. (Selim)

Bir öğrenci, sürekli evde olduğu için boğulduğunu hissettiği ve şikâyet ettiği çalışmalarından beş dakikalığına kafasını kaldırsın. Bir doktor, hemşire veya hastanelerde çalışan bir temizlik görevlisi olduğunu hayal etsin ve şunları düşünsün; her gün enfekte olma riskine rağmen o virüs yuvasına gitmek ve enfekte insanlarla bir arada olmak, onlarla çalışmak zorundasın. Günlerce evine gidemeyeceksin ve sevdiklerine sarılmaya en çok ihtiyaç duyduğun günlerde onlardan uzak kalmak zorundasın. (Hümeysra)

Her türlü korkuya kaygıya endişeye paniğe ve bunlar gibi olumsuz durumlara rağmen sonunda bir umut vardır. O ışığı fark ederseniz iyi olacaksınız. Mevlâna'nın da dediği gibi "Ümitsizliğin ardında nice ümitler var. Karanlığın ardında nice güneşler var." Korkularımızı endişelerimizi insanlara anlatmak onların da aynı endişeleri taşıdığını duymak belki bizi biraz rahatlatabilir. (Pınar)

Resim 12. Fırsat Eşitsizliği (Derya-Gül grubu tarafından çekildi) Bu resimde İki adet oyuncak bebek, minyatür mutfak eşyaları, defter, kalem, mutfak havlusu, bilgisayar ve birkaç kitap bulunmaktadır. Bu resimde Covid-19 sürecindeki iki farklı öğrencinin eğitimlerine devam etme biçimlerine, Covid-19 sürecinde yaşadıkları zorluklara ve fırsat eşitsizliğine dikkat çekilmektedir. Fotoğrafın sağ tarafındaki mavili bebek; gerekli imkânlara sahip, ders çalışabilmesi için ailesi tarafından desteklenen bir öğrenciyi temsil etmektedir. Fotoğrafın sol tarafındaki uzun boylu pembe bebek ise Covid-19 sürecinde ekonomik yoksunlukları artan, işsizlik sorunu yaşayan, geçimsizliğin olduğu bir ailedeki öğrenciyi temsil etmektedir.

Bazı katılımcılar koronavirüsün nasıl üstesinden gelinmesi gerektirdiğiyle ilgili toplumsal mesajlar vermişlerdir;

Ailelerin çocuklarına karşı daha anlayışlı olmaları, çocuklarının öğrenimlerine huzurlu bir aile ortamı oluşturarak katkıda bulunmaları gerekmektedir. Aynı zamanda tüm öğrencilerin daha eşit imkanlara sahip olabilmeleri için kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları çalışmalar yapmalıdırlar. Bu süreçte çocukların aile ortamında yaşadığı sorunların araştırılması ve bu soruna çözümler üretebilmek için sosyal hizmet uzmanlarının aktif olarak çalışması gerekmektedir. Virüs sebebiyle illerde, ilçelerde, mahallelerde desteğe ihtiyacı olan bireyler, aileler tespit edilmelidir. Ev ziyaretleri yapılamasa da sosyal hizmet uzmanları tarafından gerekli tedbirler alınarak kapıda kısa bir görüşme yapılması sağlanarak, kaynaklar sunulmalıdır. Örneğin; internet erişimi olmayan çocuklar için öğretmenler tarafından hazırlanan konu anlatımları, etkinlikler her hafta öğrencilerin evlerine ulaştırılabilir, haftanın sonunda neler öğrendiğini yazmasını isteyerek öğretmenlerine gönderilmesi sağlanabilir. Ailelerle de iletişimi koparmamak için en azından telefonla konuşulmalıdır. (Derya)

Yapmamız gereken olumsuz düşüncelere takılıp kalmadan bu durumu nasıl olumlu hale getirebilirim kendime neler katabilirim elimdeki imkanları en verimli şekilde nasıl değerlendirebilirim bunları görmek ve çabalamak. (Talha)

Koronavirüs bittikten sonra hepimizin tekrar yarım kalan hayatlarımıza döneceğimizi, planlarımızı gerçekleştirmeye devam edeceğimizi insanlara anlatmamız gerekiyor. İnsanlar üzerindeki bu konudaki karamsarlığı yıkmamız gerekiyor. (Canan)

Tek yapmamız gereken bu zorlu süreçte umudumuzu kaybetmeden sabretmeyi öğrenmeliyiz. Her derdin bir dermanı vardır sözü ile kendimizi motive ederek karamsarlığa düşmeden bu süreci atlatmayı başarmalıyız. Çevremizde hastalığa yakalanan akraba, arkadaş, komşularımızı desteklerimizle yanlarında olduğumuzu göstermeliyiz. Hasta oldukları için dışlamamalı, herkesin başına gelebileceğini unutmamız gerekir. (Buse)

Umutlarımızı kaybetmememiz ve sabırla güneşin doğmasını beklememiz gerek. Sonuçta bugünler sonsuza kadar sürmeyecek ve güneş bu ülkenin ve dünyanın üzerine yeniden doğacak. İnsanlar artık evlerinde durmak istemiyor. "Kim bilir daha kaç ay kalacağız? Belki de 1 yıl." diye düşünerek karamsarlığa kapılıp dışarı çıkmak istiyorlar. İnsanlara bu durumun geçici olduğunu ve eğer evlerinde kalmaya devam edip umutlu ve sabırlı olurlarsa bu sürecin kısalmayacağını ama eğer kalmazlarsa bu sürecin daha da uzayacağını anlatmalı, onları bilinçlendirmeliyiz. (Gültekin)

Fotoses çalışmasına katılmak nasıl bir deneyimdi? Fotoses Çalışması Hakkındaki Görüşler

Öğrencilere fotoses çalışması hakkındaki görüşleri sorulduğunda öğrenciler çalışmanın özgün ve öğretici olduğu konusunda birleştiler. Çalışma sonunda çalışmaya katılan tüm öğrencilerden alınan geri dönütler aşağıda temsil edilen alıntılardan yola çıkılarak yorumlanmıştır. 4 farklı tema altında analiz edilen geri dönütler fotosesin olumlu ve güçlendirici bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Katılımcılar, farkındalıklarının arttığını ve arkadaşlarının bu süreçteki yaşam koşullarının farkına varıp empati yapabildiklerini kendileri ve aileleri üzerinde düşünebildiklerini belirtmişlerdir.

Farkındalığın artması

Bu çalışma bu süreçte yaşadığımız zorluklar ya da kolaylıkların farkında olmamızı ve tekrar gözden geçirmemizi sağladı...Özellikle yaratıcılığımız açısından oldukça verimli bir çalışma olduğunu düşünüyorum. K1

Fotoses çalışması hepimizi çoğu anlamda sarsan bir süreci somutlaştırmamıza vesile olarak bizlerde birtakım farkındalıklar yarattı. Bu süreçte mental olarak nasıl yıprandığımızı ve bize ne gibi olumlu yönler

sağladığını anlayarak yaşadığımız iki farklı durumu da aynı anda görmemize neden oldu. K6

Katılımcı öğrenciler bu çalışma sayesinde sadece kendilerinin değil diğer öğrencilerin de benzer sorun ve deneyimler yaşadığını anlamış ve bu sorunları paylaşmanın rahatlatıcı ve sağaltıcı olduğunu dile getirmiştir.

Paylaşımın rahatlatıcı gücü

...tam manası ile pandemi süreci boyunca biriktirdiklerimizi dile getirebileceğimiz bir ortam fırsatı aslında...içimizi dökmemizi sağladı.

...takım halinde fikir alışverişleri yaparken sergilediğimiz fotoğraf ve metin haricinde birçok fotoğrafa da yorumlar getirdik ve süreç hakkın da yaşananların aslında yakın duygular olduğunu ve bu sıkıntılı döneminde elbet bitip bir gün eski hayatlarımıza kavuşacağımıza dair birbirimize umut olduk. K2

Bu süreçte covid-19'a karşı endişelerimiz bu çalışmayla diğer insanlarında aynı endişeleri yaşadığını görerek kaygılarımızı paylaşarak ve birbirimize umut dolu konuşarak stresimiz biraz daha azaldı. Bu süreçte verilebilecek en anlamlı ve yaratıcı çalışma olduğunu düşünüyorum. K4

Yani bu çalışma kendimi keşfetmem ve başka bireylerin bu süreçte hissettikleri ve kendi hislerimi karşılaştırıp bu durumdan nasıl çıkabilirim sorgulatarak bir nevi kendimize terapi yapmamızı sağladı. Pandemi sürecine farklı bakış açısıyla bakabilme farkındalığı kazandırdı. K8

Fotoğrafların paylaşımı katılımcıların yalıtılmış duygularının azaltılmasında etkili olmuş görünmektedir. Benzer şekilde katılımcı öğrenciler kendilerini ifade edecek fotoğraflar oluştururken kendilerine dair içgörü kazandıklarını ifade etmişlerdir.

İçgörü kazanma ve yalnızlık hissinin azalması

Fotoses korona virüs sürecinde içimizde birikmiş olan duyguları açığa çıkarmamıza yardım etti. Grup arkadaşlarımda da yazılarını okuduğumda aslında benim gibi neredeyse herkesin benzer duygulara sahip olduğunu gördüm. Bu duyguları ortaya çıkardıktan sonra kendimi analiz etmeme yardımcı oldu. Çünkü bu karamsarlık duygularımı içimde yaşıyordum ve bu duyguları paylaşarak bir arınma yaşadım bu açıdan yararlı bir uygulama olduğunu düşünüyorum. K3

Kendimi ifade eden fotoğraflar ararken esasında nasıl bir ruh halinde olduğumu kendim düşünmeye başladım ve çalışma sayesinde kendimin bu dönemde muhtaç ve iletişime aç olduğumu gördüm. Çalışma ve sınavlardan yorulmuş fakat bunları içinde bulunduran okula özlem dolu olduğumu fark ettim.

Daha sonra grup arkadaşlarım fotoğraflarını da görünce aşağı yukarı onların benimle aynı durumda olduğunu anladım yani çalışma sayesinde ruh halimin farkına vardım, grup çalışması olması sayesinde ise bu hissettiklerimin normal olduğunu, yalnız olmadığımı fark ettim. K8

Katılımcılar pandemi deneyimlerini sanatsal bir etkinlik olarak gördükleri fotoğraf oluşturma yoluyla aktarabildikleri için çalışmaya katılmakta zorlanmadıklarını aksine çalışmanın süreci daha da etkin ve eğlenceli şekilde geçirmelerine yardımcı olduğunu belirtmiştir.

Sanatın Dili ve Gücü

İçinde bulunduğumuz durumu, ruh halimizi somut bir şeylerle anlatmak, kafamızın bir an için dağılmasına, vakit geçirmemize çok yardımcı oldu. Kaynayan bir çaydanlıktan, kuş kafesine veya uzaktan eğitime imkanı olmayanların yaşadığı fırsat eşitsizliğini anlatan bir çok fotoğraf çektik. İçinde bulunduğumuz durumu sanatla dile getirerek birbirimizi anladık. Bu çalışmayı daha fazla insanın görmesini ve sadece üniversite öğrencisi değil farklı yaş grubundaki insanların yapmasını isterdim. K5

Hissettiğimiz soyut kavramları ve hissiyatları fotoğraf çekerek daha somut bir hale getirerek anlatmış olduk. Böylelikle içimizde ki durumu nasıl değiştirebiliriz, hislerimiz fark ederek bu süreçte yaşadıklarımızı somut olarak gösterip, yorum yaparak güçlendirmiş olduk. K7

Koronavirüs sürecinde yaşanan yalıtılmışlığın öğrenciler üzerinde oluşturduğu sıkıntı ve baskıyı bu araştırma ile fark ettikleri ve iletişim kurma ihtiyaçlarını anladıkları görülmüştür. Ayrıca ortaya çıkan 5 farklı temanın kodları oldukça olumsuz bir tablo içermekle birlikte öğrenciler yaşamlarında ortaya çıkan bu kesintinin anlaşılması için fotoses yöntemini kullanmayı oldukça başarılı bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcı öğrencilerin fotoses araştırması ile birlikte sürecin kendileri açısından ne anlam ifade ettiğini daha iyi ve derinden anladıklarını belirtmeleri önemlidir. Ayrıca üniversitede alınan eğitimin ve uzaktan eğitimin karşılaştırılmasının yapıldığı ve avantajların ve dezavantajların değerlendirildiği görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma koronavirüs sürecinde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim deneyimlerinin öğrenci merkezli bir bakış açısıyla fotoses yöntemi ile aktarılması ve tartışılması amaçlanmıştır. Bu çalışma ayrıca Türkiye’de henüz yaygınlık kazanmamış olan fotoses (photovoice) yönteminin bir uygulamasını yaparak katılımcı eylem araştırmalarında etkili bir yöntem olabileceğini de göstermeyi amaçlamıştır.

Koronavirüs pandemisinin ortaya çıktığı Çin’de yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin bu süreçte kırsal bölgede bulunma ve aile gelir düzeyindeki belirsizlik nedeniyle anksiyete yaşadığı belirtilmektedir (Cao vd., 2020). Başka bir çalışmada da “uzaktan eğitim”, “psikolojik etki”, “internet erişiminde imkân kısıtlılığı” gibi nedenler bu süreçte öğrencilerin en çok sorun yaşadığı konular olarak belirtilmektedir (Wang vd., 2020). Sürecin belirsizliği ve kendini koruma kaygısı öğrencilerin derslerine odaklanmasını zorlaştırmakta ve öğrenciler psikolojik olarak olumsuz etkilenmektedir (Cao vd., 2020; Lee, 2020; Wang vd., 2020).

Türkiye’de yapılan bir çalışmada öğrencilerin bazıları ekonomik nedenler, buldukları yerleşim bölgesi ve evde internet ve bilgisayarının olmaması gibi nedenlerden dolayı uzaktan eğitim ile ders takibi yapamadıklarını belirtmiştir (Kürtüncü & Aylin, 2020). Bu anlamda kırsal bölgelerde yaşayan internet erişimi olmayan öğrencilerin diğerleri ile eşit eğitim alabilmesi için üniversiteler tarafından desteklenmelidir (Wang vd., 2020).

Çalışmaya katılan öğrenciler özellikle ev içinde bakım yükünü temsil eden imgelere odaklanmış, aile içindeki özellikle kız öğrencilerin yemek yapma ve aile üyelerine bakım verme sorumluluğu ile uzaktan eğitim alma ve eğitime odaklanma arasında yaşadıkları gerilime dikkat çekmiştir. Kırsal kesimde yaşayan öğrenciler için yoksunluklar betimlenmiş ve fırsat eşitsizliği vurgulanmıştır. Ayrıca koronavirüs süreci oldukça stres yüklü ve öz denetim becerisi gerektiren daha önce hiç karşılaşılmamış bir deneyim olarak imgelenmiştir. Karamsarlık ve ümit arayışı öğrencilerin imgelerinde göze çarpmıştır. Bu anlamda sürecin devamının üniversite öğrencilerinin psikososyal süreçlerinde olumsuz yansımaları artırabileceği düşünülmektedir.

Koronavirüsün öğrencileri farklı yönlerden etkilediği; yalıtılmışlığın, uyumsuzluğun artması ile artan sorumlulukların katılımcılar üzerinde oluşturduğu tükenmişlik duygusu yorumlarda dile getirilmiştir. Katılımcılar sürecin içsel bir dönüşüme kapı araladığını ve birlikte olmanın ve sosyal dayanışmanın önemini kavradığını

aktarmıştır. Aynı şekilde toplumsal olarak dayanışmanın ve virüsten koruma ve korunmanın öneminin anlaşılması gerektiğini paylaşmışlardır.

Son olarak öğrenciler katılımcı bir eylem çalışması olan fotosesin kendileri için farkındalık artırıcı eğlenceli ve değerli bir çalışma olduğunu belirtmiştir. Paylaşım yapmanın birlikte çalışmanın ve ümide tutunmanın kendilerini güçlendirdiğini ve yalnız olmadıklarını hissetmelerini sağladığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların bu tür çalışmaların yaygınlık kazanmasını istemesi ve çalışmanın kendileri için içgörü sağlayan bir çalışma olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir.

Uzaktan eğitim sürecinde fırsat eşitsizliklerinin gündeme getirilmesi ve daha adil süreçlerle eğitimin planlanması önemli görünmektedir. Katılımcı öğrenciler evde artan sorumluluklarla birlikte eğitime odaklanmanın güçlüğüne yaşamakta ayrıca yalnızlık, karamsarlık ve ümitsizlik gibi olumsuz duygularla başa çıkmaya çalışmaktadır. Öğrenciler için üniversitelerin çevrimiçi psikososyal destek mekanizmalarını hayata geçirmesi önerilmektedir.

Türkiye’de katılımcı eylem araştırmalarında fotosesin artan şekilde kullanımı ve gelecekte yapılacak toplumsal çalışmalarda katılımcıların aktif olarak inşa edecekleri süreçlerin ön planda olması önerilmektedir. Fotoses yöntemi ile yapılan çalışmalar öğrencilerin oldukça aşina oldukları fotoğraf ve medya kullanımını bilimsel ve toplumsal araştırmacıların kullanımına sunmaktadır. Bu anlamda fotosesin gençler ile yapılan çalışmalarda oldukça verimli ve başarılı sonuçlar üreteceği düşünülmektedir. Gelecek çalışmalarda özellikle öğrenciler ile ilgili farklı konularda (öğrenci evleri veya yurtları, öğrenci gözünden bulunduğu şehirler, öğrenci gözünden akademisyen gibi) fotoses yöntemiyle çalışmalar yapılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 14.07.2020/94/10 Etik Kurul Karar toplantı tarihi, toplantı sayısı ve karar sayısı ile etik yönden uygun bulunmuştur. Bu karara istinaden araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi’nde öğrenim gören Sosyal Hizmet bölümü öğrencileriyle yürütülmüştür.

KAYNAKLAR

- Baum, F., MacDougall, C., & Smith, D. (2006). Participatory action research. *Journal of epidemiology and community health*, 60(10), 854.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, 287, 112934. <http://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>
- Catalani, C., & Minkler, M. (2010). Photovoice: A review of the literature in health and public health. *Health education & behavior*, 37(3), 424-451.
- Clark, L., & Zimmer, L. (2001). What we learned from a photographic component in a study of Latino children's health. *Field Methods*, 13(4), 303-328.
- Çetin, C., & Anuk, Ö. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık Ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örnekleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189.
- Domenico, L. Di, Pullano, G., Coletti, P., Hens, N., & Colizza, V. (2020). Expected impact of school closure and telework to mitigate COVID-19 epidemic in France. Erişim tarihi: 16.04.2020 Erişim adresi: https://www.epicxlab.com/uploads/9/6/9/4/9694133/inserm_covid-19-school-closure-frenchregions_20200313.pdf
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed* Harmondsworth. UK: Penguin, 19721.
- Goodheart, Fern Walter, Joanne Hsu, Ji H. Baek, Adrienne L. Coleman, Francesca M. Maresca, and Marilyn B. Miller. 2006. "A View through a Different Lens: Photovoice as a Tool for Student Advocacy." *Journal of American College Health* 55(1), 53–56.
- Hens, N., Ayele, G. M., Goeyvaerts, N., Aerts, M., Mossong, J., Edmunds, J. W., & Beutels, P. (2009). Estimating the impact of school closure on social mixing behaviour and the transmission of close contact infections in eight European countries. *BMC Infectious Diseases*, 9(187), 1-12. <http://doi.org/10.1186/1471-2334-9-187>.
- Karagün, E. L. İ. F. (2020). Spor Bilimlerinde Güncel Konular ve Araştırmalar-2 Covid-19 Pandemisiyle.
- Keskin, M., & Derya, Ö. Z. E. R. (2020). COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kürtüncü, M., & Kurt, A. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 66-77.

- Lögberg, U., Nilsson, B., & Kostenius, C. (2020). Young Migrants' Experiences and Conditions for Health: A Photovoice Study. *SAGE Open*, 10(2), 2158244020920665.
- Lune, H., & Berg, B. L. (2016). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson Higher Ed.
- Nykiforuk, C. I., Vallianatos, H., & Nieuwendyk, L. M. (2011). Photovoice as a method for revealing community perceptions of the built and social environment. *International Journal of Qualitative Methods*, 10(2), 103-124.
- Russinova, Z., Mizock, L., & Bloch, P. (2018). Photovoice as a tool to understand the experience of stigma among individuals with serious mental illnesses. *Stigma and Health*, 3(3), 171.
- Ulin, P. R., Robinson, E. T. and Tolley E. E. (2004). *Qualitative Methods in Public Health: A Field Guide for Applied Research*. Sanfransisco: Jossey-Bass.
- Sahu, P. (2020). Closure of universities due to coronavirus disease 2019 (COVID-19): Impact on education and mental health of students and academic staff. *Cureus*, 2019(4), 4–9. <http://doi.org/10.7759/cureus.7541>.
- Strack, R. W., Magill, C., & McDonagh, K. (2004). Engaging youth through photovoice. *Health Promotion Practice*, 5(1), 49-58.
- Tanhan, A., & Strack, R. W. (2020). Online photovoice to explore and advocate for Muslim biopsychosocial spiritual wellbeing and issues: Ecological systems theory and ally development. *Current Psychology*, 1-16. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00692-6>
- Viner, R. M., Russell, S. J., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., ... Booy, R. (2020). School closure and management practices during coronavirus outbreaks including COVID-19: a rapid systematic review. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 0(0), 1–8. [http://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30095-X](http://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30095-X)
- Wang, C. C., Cash, J. L., & Powers, L. S. (2000). Who knows the streets as well as the homeless? Promoting personal and community action through photovoice. *Health promotion practice*, 1(1), 81-89.
- Wang, C., & Burris, M. A. (1994). Empowerment through photo novella: Portraits of participation. *Health education quarterly*, 21(2), 171-186.
- Wang, C., & Burris, M. A. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health education & behavior*, 24(3), 369-387.
- Wang, C., Cheng, Z., Yue, X.-G., & McAleer, M. (2020). Risk management of COVID-19 by universities in China. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(2), 36. <http://doi.org/10.3390/jrfm13020036>

Bayram, Y. ve Artan, T. (2020). Odaklan, keşfet ve fark et: Yaşlılar ile çalışmada bilinçli farkındalık terapisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1680-1702.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 01.06.2020
Makale Kabul Tarihi: 17.08.2020*

ODAKLAN, KEŞFET VE FARK ET: YAŞLILAR İLE ÇALIŞMADA BİLİNÇLİ FARKINDALIK TERAPİSİ

Focus, Explore And Notice: Mindfulness Therapy in Working with The Elderly

Yunus BAYRAM*

Taner ARTAN**

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Doktora Programı, ybayram@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0375-556X

** Doç. Dr., İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, taner.artan@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8716-2090

ÖZET

Bilimsel ve klinik alanda yaygınlaşmaya başladığı 1970'li yıllardan itibaren yapılan birçok araştırma sonucunda bilinçli farkındalığın bireyin iyilik haline önemli ölçüde katkı sağladığı bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bu nedenle bilinçli farkındalık terapisi tamamlayıcı bir klinik süreç olarak son yıllarda geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Bu kullanım alanlarından en önemlilerinden birisi de yaşlı çalışmalarını içermektedir. Yaşlılık geleceğin en önemli sorunlarından biri olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önünde durmaktadır. Bilinçli farkındalık terapisi ise yaşlı sorunlarının çözümü noktasında bilimsel ve klinik olarak ispatlanmış birçok yarar ortaya koymaktadır.

Bu derleme çalışmasında bilimsel olarak bireyin biyo-psiko-sosyal iyilik haline pozitif katkı sunan bilinçli farkındalık terapisinin yaşlılık alanındaki katkıları ve uygulamaları tartışılmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında yaşlılar ve bilinçli farkındalık terapisinin bilimsel ve kavramsal ilişkisinin kurulduğu giriş kısmı bulunmaktadır. Bu bölümden sonra bilinçli farkındalık terapisinin temel felsefesinin ve hedeflerinin tartışıldığı ikinci bölüm gelmektedir. Bundan sonraki bölümde yaşlılarla çalışırken gerçekleştirilen bilinçli farkındalık uygulamalarından bahsedilmektedir. Çalışma araştırmanın genel olarak değerlendirildiği sonuç kısmıyla tamamlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yaşlı, bilinçli farkındalık, psikoterapi

ABSTRACT

As a result of many studies conducted since the 1970s when it started to become widespread in the scientific and clinical fields, it has been scientifically proven that mindfulness contributes significantly to the individual's well-being. For this reason, mindfulness therapy has had wide use in recent years as a complementary clinical process. One of the most important of these uses includes elderly work. Old age stands before developed and developing countries as one of the most important problems of the future. Mindfulness therapy offers many scientifically and clinically proven benefits in the solution of elderly problems.

In this study, the aim and practices of mindfulness therapy, which positively contribute to the bio-psycho-social well-being of the elder individuals are discussed. In the first part of the study,

there is an introduction part where the scientific and conceptual relationship of the elderly and mindfulness therapy is established. After this part, the second part, which discusses the basic philosophy and goals of mindfulness therapy, is presented. In the next section, mindfulness practices that are carried out while working with the elderly are discussed. The study is completed with the conclusion part where the research is evaluated in general.

Key words: *Elderly, mindfulness, psychotherapy*

GİRİŞ

Bilinçli farkındalık bilimsel alan yazında 1970 yılında Massachusetts enstitüsünde yapılan çalışmalarla görünürlüğü artan tamamlayıcı, üçüncü dalga bir terapi yöntemidir. Bilimsel ve tıbbi alanda kullanımı görece yeni olsa da bilinçli farkındalığın yöntemlerinin temeli M.Ö. 500'lü yıllarda Buda'nın acıyı yenme pratiklerine dayanmaktadır. Buda yaptığı uygulamaların en temel amacının "kişiyi acıdan kurtarmak" olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu acıları insanlar bizzat kendileri yaratmaktadır. Ve yine bu acılardan kurtuluş insanın dikkatini kendisine yönlendirmesiyle mümkün olacaktır (Bindseil & Kitchen, 2017). Peki bu yöntemin yaşlının sorunlarının çözümüne katkısı olabilir mi?

Bilinçli farkındalık uygulamalarının bireylerle çalışmada efektif bir yöntem olduğu psikoloji ve sosyal hizmet bilimlerinde yapılan birçok çalışmayla açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yapılan bu bilimsel çalışmalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında geniş bir şekilde tartışılacaktır. Bilinçli farkındalık yönteminin özellikle post-travmatik stres bozukluğu, depresyon, yalnızlık, sosyal izolasyon, intihar, madde ve alkol bağımlılığı, umutsuzluk gibi psikopatolojilerin çözülmesinde pozitif katkıları bulunmuştur (Martins, 2014). Bilinçli farkındalık uygulamalarının yaşlılar ile çalışmada kullanılabilir olması, bu psiko-patolojilerin çözümlerine etkileri üzerinden temellenmektedir. Bir başka ifadeyle bilinçli farkındalık uygulamalarının çözümüne pozitif katkı sağladığı birçok psikopatoloji, yaşlıların içinde bulunduğu yaşam döneminin fizyolojik, psikolojik ve sosyal özellikleri neticesinde sıklıkla yaşadıkları sorunlardır. Bilimsel alanda söz konusu psikopatolojilerin çözümüne katkı sunan bilinçli farkındalık terapisinin, bu sorunları sıklıkla yaşayan yaşlılarda kullanılması beklenmektedir. (Sheets, 2014).

Bilinçli farkındalık ile yaşlılık dönemi ilişkisinin belirgin bir biçimde anlaşılması için yaşlılık sorunu ve yaşlılık dönemi özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Yaşlılık konusu dünyada bilimsel alanyazında önemi her geçen gün artan kompleks bir alandır. Yaşlılık konusunda yapılan bilimsel çalışmalarının giderek artmasının en temel sebebi dünyanın giderek yaşlanıyor olmasıdır. Birleşmiş Milletler'in "2019 Dünya Nüfus Beklentisi Revizyonu" na göre dünyada yaşlı nüfus oranı 2020 yılı

itibariyle %10'a yaklaşmaktadır. Aynı rapor bu oranın 2060'lı yıllarda %18, 2080 yılında %20'nin üzerinde ve 2100 yılında %22 seviyelerini aşacağını göstermektedir (United Nations, 2019).

Genel olarak yaşlılık ile ilgili yapılan çalışmalarda bu dönemde bedensel gerilemeler (yürüme, koşma vb gibi hareketlerin yapılamaz hale gelmesi), seksüel gerilemeler (üreme etkinliğinin kaybı, hormonal değişimler vb) ve zihinsel gerilemelerin (bellek kaybı, demans, Alzheimer,) meydana geldiğini göstermektedir (Duyan, Yolcuoğlu ve Artan, 2014). Smyer ve Qualls (1999)'a göre ise kişi yaşlılık dönemiyle birlikte aşağıdaki kayıpları yaşamaktadır:

- 1) Güç ve fiziksel yetenek kaybı
- 2) Gençliğin ve dolayısıyla yakışıklılığın/güzelliğin kaybı
- 3) Eş, akraba, arkadaşlık gibi yakın ilişkilerin kaybı
- 4) Güç ve prestij kaybı
- 5) Yakınlaşma ve cinsel fırsatların kaybı
- 6) Tanınma kaybı
- 7) Umut duygusunun kaybı

Onlara göre bu kayıpların tamamı kişinin baş etmesi gereken birtakım psikolojik güçlükleri meydana getirmektedir. Bunların başında mutsuzluk, huzursuzluk, depresyon, umutsuzluk, ölüm anksiyetesi ve stres gelmektedir. Tüm psikolojik sorunların çözülmesi için yaşlı bireyin terapi sürecine dahil edilmesi gerekmektedir (Smyer ve Qualls, 1999). Bilinçli farkındalık yönteminin yaşlı bireyler için önemi tam olarak bu konuda ortaya çıkmaktadır. Yaşlanan dünyada, yaşlılık döneminde sıklıkla yaşanan bu sorunların toplum içinde artış göstermesi beklenmektedir. Dolayısıyla bugün azınlık olan yaşlı nüfus için yapılan refah çalışmaları, yarın kitlesel sosyal sorunlarının çözümü için yapılacak refah çalışmalarına dönüşecektir. Bilinçli farkındalığın yaşlıların sorunlarının çözülmesi üzerindeki olumlu katkıları bu bağlamda söz konusu psikoterapinin değerini ve önemini arttırmaktadır. Peki bu olumlu katılara örnek bilimsel alanyazındaki çalışmalar nelerdir?

Bilinçli farkındalık uygulamalarına yönelik bilimsel katkılar özellikle son yıllarda büyük artış göstermektedir. Bugün ortalama olarak yılın her günü için yeni bir bilinçli farkındalık makalesi yayınlanmaktadır (Bindseil & Kitchen, 2017). Alanyazında bilinçli farkındalık ile ilgili oldukça fazla sayıda vaka örnekleri, tıbbi değerlendirme çalışmaları, kültürel adaptasyon çalışmaları, araştırma makaleleri ve kuramsal

çalışmalar bulunmaktadır. Baer (2003) tarafından yapılan bilinçli farkındalık ile ilgili bir dizi meta analiz çalışmasında söz konusu yöntemin kronik ağrı, kanser, fibromiyalji, depresyon, anksiyete, panik, yaygın anksiyete bozukluğu, yeme bozuklukları sorunlarının çözülmesinde orta derecede olumlu katkılarının bulunduğu sonucuna varılmıştır. Ledesma ve Kumano (2009) yaptıkları çalışmada, kanserli hastalarla yapılmış 10 adet bilinçli farkındalık temelli stres azaltma çalışmasının sonuçlarını analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre bilinçli farkındalığın kansere dayalı psikolojik sorunların çözülmesinde olumlu etkilerin bulunduğu ortaya konmuştur.

Daha yakın tarihli bir meta analiz çalışmasında yine kanserli hastalarda yapılmış 29 bilinçli farkındalık temelli stres azaltma çalışması analiz edilmiştir. Eberth ve Sedlmeier (2012) tarafından yapılan analiz sonucunda bilinçli farkındalığın stres azaltma, olumlu ruh hali, kaygının azalması ve dikkat seviyesinin artışı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Grossman, Niemann, Schmidt ve Walach (2004)'ın yaptıkları çalışmada alanyazında bilinçli farkındalık ile ilgili 20 çalışma meta analize tabi tutulmuştur. Yapılan analizin sonucunda bilinçli farkındalığın günlük yaşamda fiziksel sağlık sorunları ve psikososyal sorunlarla başa çıkma becerilerini geliştirdiğini bulmuşlardır.

Tüm bu meta analiz çalışmaları ve bilinçli farkındalık çalışmalarının yanı sıra bilinçli farkındalığın psikopatolojilerin ortadan kaldırılmasına yaptığı pozitif etki, kontrollü klinik çalışmalarla da ortaya konmuştur. Bilinçli farkındalık ile ilgili ilk kontrollü klinik çalışmalarından birini Kabat-Zinn ve arkadaşları (1998) gerçekleştirmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, farkındalık uygulamalarının tıbbi ve psikolojik iyileşme sürecini belirgin bir şekilde hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır. İlk klinik çalışmalardan sonra özellikle bilinçli farkındalık temelli bilişsel terapinin gelişmesiyle birlikte psikopatolojiler üzerinde bilinçli farkındalığın tedavi edici etkisi daha belirgin bir biçimde gösterilmeye başlanmıştır. Teasdale ve arkadaşları (2000) ile Segal ve arkadaşlarının (2010) yaptıkları kontrollü klinik araştırmalarda bilinçli farkındalığın anksiyete, depresyon, manevi duyguların tatminsizliği, empati becerilerinin zayıflığı gibi sorunların çözümüne pozitif katkılarda bulunduğu gösterilmiştir. Carlson ve arkadaşlarının (2013) yaptıkları çalışmada bilinçli farkındalığın yaşam kalitesinin artmasına katkıda bulunduğu ve sosyal destek sistemini efektif hale getirmeye yardımcı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bower ve arkadaşlarının (2015) onkoloji hastalarıyla yaptıkları çalışmada bilinçli farkındalığın hastaların stres, duygu durum bozukluğu ve yorgunluk hissi sorunlarını azaltıcı etkilerinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Gayner

ve arkadaşlarının (2012) yaptığı çalışmada HIV pozitif 117 erkek için farkındalık temelli stres azaltma grupları düzenlenmiştir. Gruba katılan erkeklerin katılmayanlara kıyasla tıbbi rahatsızlık durumlarıyla ilgili farkındalık düzeylerinin arttığı ve sorunlarıyla başa çıkabilme becerilerinin yükseldiği sonucuna varılmıştır.

Sephton ve arkadaşlarının (2007) yaptıkları çalışmada ciddi fonksiyonel bozukluğu bulunmayan fibromiyalji hastalarında bilinçli farkındalığın depresyon semptomlarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. De Vibe ve arkadaşlarının (2015) yaptıkları çalışmada kadın tıp ve psikoloji öğrencileri, yedi haftalık bilinçli farkındalık temelli bilişsel terapi eğitimi almışlardır. Alınan eğitim sonucunda bu öğrencilerin bu eğitimi almayan öğrencilere kıyasla zihinsel psikolojik iyilik halleri artmış, stres durumları azalmış ve kendi öznelliklerine ilişkin algıları gelişmiştir. Ayrıca yine bu eğitimlere katılan öğrencilerin katılmayanlara kıyasla derslere ve ödevlere katılımlarında da belirgin artışlar gözlemlenmiştir.

Alanyazında bulunan bilinçli farkındalık ile ilgili bilimsel çalışmalar, bu yöntemin depresyon, anksiyete, stres, yalnızlık, sorunlarla başa çıkmada yetersizlik ve zayıf empati sorunlarının çözümüne önemli pozitif katkılar sağladığını göstermektedir. Tüm bu sorunları içinde buldukları yaşam döneminin koşulları neticesinde sıklıkla yaşayan yaşlılar için bilinçli farkındalık yönteminin uygulanması yaşlılık refahının sağlanması adına önemli katkılar sunacaktır. Bu nedenle bilinçli farkındalık yönteminin açıklanması ve yaşlılar ile çalışmada nasıl kullanılacağına anlaşılması yaşlı refahı için önemlidir.

BİLİNÇLİ FARKINDALIK

Klinik bir kavram olarak kullanılmadan önce farkındalık kavramı, “bir şeye dikkat etme veya herhangi bir şeye tüm dikkati aktararak bilinçli bir şekilde bu şeye ilişkin bilgi kazanma” anlamlarında kullanılmıştır. Daha basit bir ifadeyle “herhangi bir şeye veya konuya daha fazla odaklanmak” anlamını karşılamıştır. Ancak özellikle geçtiğimiz 25-30 yıl içerisinde bu kavramın ifade ettiği anlamlarda dramatik dönüşümler meydana gelmiştir. Bugün popüler kültür içerisinde bilinçli farkındalık veya farkındalık dendiği zaman akla güzel bir çiçek, yeşil ormanların arasından akan bir dere, sessiz bir şekilde oturmuş yoga yapan bir kişi veya mutluluğu çağrıştıran ihtişamlı bir gün batımı gibi huzuru çağrıştıran manzaralar gelmektedir. Artık farkındalık bir şeye fazla odaklanmak değil huzuru ve dinginliği ifade eden bir anlama dönüşmüştür (Bindseil & Kitchen, 2017).

Bilinçli farkındalığın popüler kültürde bu şekilde algılanması, farkındalık kavramının klinik bir anlam kazanmasının sonucudur. Farkındalık uygulamaları stres, ağrı, anksiyete ve korkuları azaltmadaki etkililiği ve kişinin benliğini keşfetmesine olan katkısı nedeniyle popüler kültürde huzur ve mutluluk resimleriyle imgelenmektedir (Mcbee, 2008). O halde klinik öncesi anlamından veya popüler kültürdeki temsillerinden ziyade klinik bir kavram olarak bilinçli farkındalık dendiği zaman ne anlaşılmalıdır?

Sorunun cevabının açık bir şekilde verilebilmesi için öncelikle bilinçli farkındalığın tanımlarına bakmak gerekmektedir. Oxford sözlüğündeki tanıma göre bilinçli farkındalık *“Kişinin dikkatini şimdiki zamana toplaması sonucunda oluşan bir durumdur ve terapötik bir teknik olarak bireyin şimdiki zamana odaklanması sonucu oluşan duygularını, düşüncelerini ve bedensel duyumlarını önyargısız ve suçlayıcı olmayan bir kavrayış ile kabul etmek.”* anlamına gelmektedir (Oxford Universty, 2015). Germer ve arkadaşlarına (2005) göre bilinçli farkındalık *“Kişinin şimdiki zamandaki deneyimleri anlayıp kabul etmesi”* dir. Bilinçli farkındalık uygulamalarının klinik olarak bilimsel alanyazında gelişmesinde önemli bir rolü olan Jon Kabat-Zinn’e (2005) göre bilinçli farkındalık *“Dikkatin amaçlı bir şekilde, yargılayıcı bir tutum olmaksızın şimdiki zaman deneyimlerine odaklanmasıdır.”*

Bilinçli farkındalığa ilişkin alanyazında bulunan tanımlamalar kökenini Buda’nın felsefesinden almaktadır. Buda yaşamı boyunca insanlara bizzat kendileri tarafından yarattıkları acılardan kurtarmayı öğretmeye çalışmıştır. Ona göre kişi dikkatini arzularına, isteklerine, bedenine, tinsel düşüncesine ve şimdiki zamanına aktaramamaktadır. Bu durum kişinin yaşamına acının girmesine neden olmaktadır. Birey arzuları üzerine düşünüp bununla ilgili farkındalık elde ettiğinde onları kontrol etme gücüne ve dolayısıyla acıdan kurtulma potansiyeline sahip olmaktadır. Bu durum bireyin istekleri, bedeni ve tinsel yapısı içinde açık bir şekilde geçerlidir (Hanh, 2019). Ancak tüm bu farkındalık süreci hangi zamanda gerçekleşmektedir?

Buda bireyleri acıya sürükleyen en önemli yanlıştın, kişilerin geçmiş zamanda yaşamaya devam etmeleri olduğunu iddia etmektedir. Çünkü kişi değiştiremeyeceği anılarda yaşayarak yalnızca acı hissetmektedir. Geçmişte yaşayan biri asla arzuları, istekleri, bedeni ve tinsel yapısı üzerinde farkındalık sağlayamamaktadır. Tüm bunların dışında insan ontolojik olarak da yalnızca şimdiki zamanı deneyimlemektedir. Buda’ya göre şimdiki an dışında herhangi bir zaman dilimi yoktur. Geçmiş ve gelecek yalnızca yanılsamalardan ibarettir. Kişi her zaman şimdiyi deneyimler. Gelecek ve

geçmiş asla deneyimlenememektedir (Hanh, 2019). Birey zaten olmayan bir şeyi referans alarak benliğini ve karakterini var etmektedir. Örneğin bir kişi kendisine “Ben asla eşime seni seviyorum diyemem.” fikrini dikte edebilmektedir. Kişi bu fikrini geçmişte eşine karşı takınmış olduğu iletişim şekli üzerinden temellendirmek durumundadır. Eğer kişi geçmişinden kurtulmuş olsaydı eşine her an “seni seviyorum” potansiyeline sahip olacaktı. Çünkü bu noktada kişiye bunun aksini ispat eden bir yaşam deneyimi bulunmuyor olacaktı. Buda’ya göre geçmiş ilk olarak bireyin bu şekilde acıya sürüklenmektedir. Ancak geçmişin pişmanlığı veya geleceğin kaygısının kişiyi acıya sürükleyen diğer tarafı bilinçli farkındalık ile ilgili klinik uygulamaların temelini oluşturmaktadır (Huxley, 2018).

Bilinçli farkındalık terapisine göre geçmiş veya gelecekte yaşaması kişinin şu anki duygularına, düşüncelerine, isteklerine, arzularına, benliğine ve ruhsal yapısına odaklanamamasına neden olmaktadır. Kişi geçmiş ve gelecek yanılsamaları üzerinden acıya sürüklenirken “Neden hırslıyım, bedenim nasıl hareket ediyor, düşüncelerim beni bunaltıyor mu, bu hayattaki yerim nedir, neden kimseyi sevemiyorum?” soruları yerine “Keşke ben de ona bağırıyaydım, neden ona güvendim, keşke onunla bu kadar yakın ilişki kurmasaydım, acaba evim olacak mı, gelecekte çok param olacak mı, acaba ne zaman öleceğim, yaşlanınca bana kim bakacak?” gibi fikirlerle yaşamaktadır. Bu nedenle geçmişin ve geleceğin yanılsamalarında yaşayan kişi, kendisi ve çevresiyle ilgili farkındalığını arttıramadığı için acıya mahkûm olmak mecburiyetindedir (Zinn, 2005).

Kişinin şimdiki ana odaklanması bilinçli farkındalığın en temel noktasıdır. Bu sağlandıktan sonra kişinin farkındalığının artması için en önemli basamak atlatılmış olacaktır. Şimdiki ana odaklanan, arzuları, istekleri, duyguları, düşünceleri ve tinsel yapısı üzerine düşünen birey kendisini fark etme potansiyeline sahip olmaktadır. İnsan yaşamı boyunca arzuları, istekleri, duyguları, düşünceleri ve tinsel yapısı üzerine düşünmeden, bu yapılarla ilgili farkındalık sağlamadan yaşamını devam ettirebilme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel aynı zamanda tıpkı kişinin yanılsamaya dayanan geçmiş veya gelecek zamanda yaşaması gibi bireyin acılarının kaynağıdır. Bir başka ifadeyle bu durum şuna işaret etmektedir: Kişi bilinçli bir şekilde ne istediğinin, arzuladığının, duygularının ve düşüncelerinin neler olduğunun farkında değildir (Atalay, 2019).

Tüm bu yapılardan bağımsız bir kişi kendisine acı veren potansiyel süreçlerin farkında olmadan stresli ve sorunlu bir yaşam yaşamaktadır. Bu noktada bilinçli farkındalık

kişiyi terapötik olarak tüm bu kaynaklar üzerine şimdiki zamanda düşünmeyi önermektedir. Bu duru düşünme ile birlikte kişi duygularının, düşüncelerinin, bedeninin ve ruhsal yapısının özelliklerini keşfetme ve dolayısıyla bunları bilinçli bir şekilde yönetme fırsatına sahip olacaktır (Zinn, 1990). Örneğin komşusunun araba alması yüzünden sinirlenip çocuğuna kızan bir baba düşünülürken; bilinçli farkındalığa göre bu kişide oluşan stres ve sorunun kaynağı yine kişinin kendisi olmaktadır. Burada kişi "Neden komşumun yeni bir araba alması bende öfke ve strese neden oluyor, başka birinin mülk elde etmesinin benim için anlamı ne, bedenim neden komşumun araba alması haberini duyunca büyük bir enerji ile yüklendi, bu hissettiğim duygusal ve bedensel tepkiler komşumun araba almasını istemeyişimin bir göstergesi mi, eğer öyleyse neden böyle bir fikre kapılıyorum?" sorularını sormadan, bu sorulara dikkatini şimdiki anda ve önyargısız bir biçimde yöneltmeden acıdan kurtulma potansiyeline sahip olamayacaktır. Kişi sorunu kendisine yeni bir araba alarak veya çocuğuna şiddet uygulayarak çözemez. Çünkü acının kaynağı dışarı değil bizzat kişinin kendisidir (Zinn, 2005). Diğer bir ifadeyle kişi arzuları, istekleri, duyguları, düşünceleri ve tinsel yapısı üzerine farkındalık geliştirmede süreci acının kaynağını dışarıda aramaktadır. Ancak kişiye acı veren dışarıdaki bilinmeyenler değil içerideki bilinmeyenlerdir. Tüm bu nedenler ışığında bilinçli farkındalığın açıklanmasında kişinin kendi arzuları, istekleri, duyguları, düşünceleri ve tinsel yapısı üzerine farkındalık kazanması oldukça önemlidir.

Buraya kadar genel olarak değerlendirildiğinde bilinçli farkındalığın tanımlarında yer alan "şimdiki zaman" ve "kişinin kendi arzuları, istekleri, duyguları, düşünceleri ve tinsel yapısı üzerine dikkatini yöneltmesi" vurgularının acıdan kurtulma amacıyla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çünkü bilinçli farkındalığın kökeninin dayandığı felsefi sistemin en temel amacı kişinin acıdan kurtarılmasıdır. Bilinçli farkındalık tanımlarının bir diğer temel vurgusu ise önyargısız kabullenmedir. Çalışmanın ilerleyen kısmında bilinçli farkındalık kavramını tanımlamada kullanılan bu vurgu acı kavramıyla ilişkisi üzerinden değerlendirilecektir.

Günümüzde bilimsel ve klinik çalışmalarda bireylerin yaşam deneyimlerinin önyargısız bir şekilde kabul edilmesi, terapötik bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu yöntem, bir diğer terapötik yöntem olan bireyin kendisini rahatça anlatmasına olanak tanımakta ve onu desteklemektedir. Dezavantajlı konuma düşmüş kişi profesyonel meslek elemanı ile görüşmeye gelmeden önce sıklıkla birden fazla kişi tarafından sorunu yüzünden etiketlenmekte

ve aşağılanmaktadır (Atalay, 2019). Tüm bu etiketleme ve aşağılama sürecini herkesten önce kişi kendisine karşı başlatmaktadır. Kişinin kendisini değersizleştirilmesi ve kendisine karşı saygısının azalmasına neden olan bu durum, aynı zamanda kişinin kendisine karşı olan bilinçli farkındalığının da önüne geçmektedir. Şimdiki zamanda arzuları, istekleri, düşünceleri, bedeni ve tinsel yapısı üzerine farkındalık kazanmaya çalışan birey kendisiyle ilgili rahatsız edici sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu noktada hem kişi hem de çevresinde bulunan profesyonel meslek elemanı tarafından farkına varılan bu tespitlerin kişinin iyilik halinin sağlanması amacıyla önyargısız bir biçimde kabul edilmesi gerekmektedir (Zinn, 2005). Bu önyargısız kabullenme ile birlikte birbirini destekleyen iki temel fayda ortaya çıkacaktır: Bunlardan ilki kişi kendisiyle ilgili vardığı tespitler ne kadar rahatsız edici olursa olsun onu yargılamayan ve ona bu konuda destek olan birilerinin var olduğunu fark etmektedir. İkinci büyük fayda ise kişi kendisiyle ilgili ne kadar rahatsız edici olursa olsun diğer sorunları tespit edip anlatma konusunda güçlendirilmektedir.

Örneğin kişi bilinçli farkındalık çalışmaları sırasında istekleri üzerinde farkındalık sağlamaya çalışırken kendisinin “bencil” bir birey olduğunu fark etmiştir. Birlikte çalıştığı profesyonel meslek elemanının önyargısız kabullenici tavrına güvenen birey, fark ettiği bu tespitini terapistiyle paylaşmaya karar vermiştir. Kişinin terapötik ilişki kurduğu profesyonel meslek elemanı destekleyici ve güçlendirici tutumuyla kişinin bu sorunu aşmasına yardımcı olmuştur. Tüm bu süreç kişiye “Her ne kadar kötü ve yanlış şeyler yapmış olsam da baştan başlamak için gücüm ve bana yardımcı olan destekçilerim var.” ve “Bencil olduğumu fark ettim ve çözmek için uğraşıyorum. Acaba başka kendimle ilgili nelerin farkında değilim?” kavrayışlarını kazandırmaktadır. Dolayısıyla önyargısız bir biçimde kabullenme kişinin kendisine acı veren şeyi tespit ettikten sonra bunu paylaşması ve çözmesi için en önemli aşamalardan biridir. Bir diğer ifadeyle bilinçli farkındalık tanımlarında ortak olan “şimdiki zaman” ve “kişinin kendi yapısı üzerine düşünmesi” vurguları kişinin hayatına hangi noktalardan acının girdiğinin tespitine odaklanmaktadır. Ancak “önyargısız bir biçimde kabullenme” vurgusu daha çok tespit edilen acının paylaşılması ve ortadan kaldırılması aşamalarına gönderme yapmaktadır (Zinn, 1990).

Yukarıda genel olarak bilinçli farkındalık tanımlarında ortak olan şimdiki zaman, kişinin istek, arzu, düşünce, beden ve tinsel yapısı üzerine dikkatini toplaması ve önyargısız kabullenme aşamaları üzerinden bilinçli farkındalık kavramının tanımı ve temel felsefesi değerlendirilmiştir. Aşağıda ise bu temel felsefe üzerine geliştirilen

bilinçli farkındalık uygulamalarının yaşlılık alanında en etkin şekilde kullanımına ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

YAŞLILAR İLE ÇALIŞMADA BİLİNÇLİ FARKINDALIK UYGULAMALARI

Bilinçli farkındalık uygulamalarının klinik ortamdaki ilk çalışmalarının grup çalışması üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Klinik olarak yöntemin uygulanmasında bireylerle birebir çalışmak yerine grupların tercih edilmesinin nedeni grup desteğinin farkındalık çalışmalarına olan pozitif terapötik etkisidir. Özellikle araştırmanın ilerleyen kısımlarında değerlendirilecek olan bilinçli farkındalık uygulamalarından bazıları direkt olarak bu uygulamaları grup çalışmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu bilinçli farkındalık uygulamalarına örnek olarak grup tartışması, toplu meditasyon ve nefes egzersizi çalışmaları gösterilmektedir (Bindseil & Kitchen, 2017).

Konuyla ilgili olarak bilinçli farkındalık uygulamalarının klinik tarihi incelendiğinde ise; yapılan bilimsel çalışmalar, grup süreçlerinde bilinçli farkındalık uygulamalarının bireylerin yararı için daha uygun sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Jon Kabat-Zinn (1990) Massachusetts Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bilinçli farkındalık uygulamalarının klinik anlamda ilk örneklerini, sekiz haftadan oluşan bir psiko-eğitim grubunda gerçekleştirmiştir. Daha sonrasında bilişsel davranışçı psikologlar tarafından bilinçli farkındalık uygulamaları bilinçli farkındalık temelli bilişsel terapi başlığı altında geniş bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamaların büyük çoğunluğunun yine grup çalışması şeklinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu temel çalışmalarla birlikte yaygınlaşan bilinçli farkındalık uygulamaları yeme bozuklukları, alkol ve madde bağımlılıkları, depresyon ve stres gibi sorunlarla başa çıkmak için oluşturulan grup çalışmalarıyla klinik alanda geniş bir şekilde kullanılmıştır (Bindseil & Kitchen, 2017).

Geçmişte yapılan bilimsel çalışmalar ve sonuçları göz önünde bulundurulduğunda yaşlılar ile gerçekleştirilecek bilinçli farkındalık uygulamalarının grup çalışması şeklinde yapılmasının daha yararlı olacağı anlaşılmaktadır. Bilinçli farkındalık uygulamalarını yaşlı bakımında uzun zamandır kullanan Lucy Mcbee (2008)'ye göre oluşturulacak gruplar sekiz ile on kişi arasından oluşturulmalıdır. Bu sayı, grubu oluşturan yaşlı bireylerin biyo-psiko-sosyal durumuna göre değişiklik gösterebilmektedir. Yaşlılar ile gerçekleştirilecek bilinçli farkındalık temelli grup çalışmaları (bu grupların amacı stres, depresyon, anksiyete, bağımlılık ve istismar ile başa çıkma gibi yaşlılık dönemini içeren konular olabilmektedir.) sekiz haftalık bir kurs şeklinde planlanmalıdır. Bu kurs süresince yaşlı bireylere grubun hedefiyle ilgili olarak

haftada iki gün ve her gün de yalnızca iki saat olacak şekilde bilinçli farkındalık temelli psiko-eğitim sağlanmalıdır. Yapılacak her bir grup oturumu ise ortalama kırk beş dakika ile bir saat arasında değişmektedir. Ancak grubu oluşturan yaşlıların biyo-psiko-sosyal özelliklerine göre bu süreler ve zamanlar değişiklik gösterebilmektedir (Mcbee, 2008).

Bilişsel farkındalık temelli yaşlı gruplarıyla çalışmada bir diğer önemli faktör grubu oluşturan yaşlıların istekliliği, kararlılığı ve devamlılığıdır. Sekiz haftalık grup süreci boyunca devamlı ve kararlı bir şekilde gruptan faydalanan yaşlıların grubun amacına yönelik daha büyük adımlar attıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca yaşlı bireylerin birçoğu içinde yaşamış oldukları dönemin özellikleri sebebiyle sık sık hastane randevusu almak zorunda kalabilmektedirler. Bu bağlamda tüm bu tıbbi süreçler de göz önünde bulundurularak grup üyelerinin devamlılığın sağlanmasına özen gösterilmelidir. Bununla birlikte yaşlılarla yapılacak bilinçli farkındalık gruplarının gerçekleşeceği fiziki ortamın da geniş rahat ve özellikle sessiz olması gerekmektedir. Yapılacak uygulamaların tamamı dikkatin belirli alanlara yoğunlaştırılması sürecini içermektedir. Bu nedenle grup üyelerinin dikkatlerini yoğunlaştıracakları bölgelerinden başka bir yere çekecek herhangi bir dış faktörün (ses, görüntü, koku vb.) olmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Yaşlı grup üyelerinin dikkatlerini odaklamalarına yardımcı olabilmek için grup çalışmasının başında hafif müzik ve nefes egzersizi gibi uygulamaların kullanılması kişiler için yararlı bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Martins, 2014).

Mcbee (2008) yaşlılarla yaptığı bilinçli farkındalık temelli stres azaltma gruplarının süreçlerini genel olarak şu şekilde ifade etmektedir:

” ... Gruplar genellikle liderli, sessiz bir oturma ile başlar. Bu sessiz oturma sırasında katılımcıları nefeslerine veya bedenlerine dikkat etmeye ve zihinleri dolaştıklarında dikkatlerini yeniden odaklamaya teşvik ediyorum. Bu liderli meditasyonu takiben grup üyeleri ile teker teker görüşüyorum. Genellikle, grup üyeleri ağırlı veya stresli durumlara yanıt vermenin yeni yolları hakkında konuşuyorlar ve önceki gruplarda öğrenilen teknikleri başa çıkmak için nasıl kullandıklarını açıklıyorlar. Sonrasında bilinçli farkındalık ile ilgili yeni bir uygulama tanıtıyorum. Yeni beceriler her zaman deneyimle öğrenilir. Bu nedenle yeni sunduğum bilinçli farkındalık uygulamasıyla ilgili soruları ve cevapları grup üyeleri, izin verilen belirli bir süre içerisinde birlikte

değerlendirirler. Grup son olarak ya grubun amacına yönelik görüntülerle ya da sessiz meditasyonla sona erer.”

Yaşlılar ile gerçekleştirilen bilinçli farkındalık temelli terapi gruplarında uygulanan yedi temel uygulama bulunmaktadır (Segal ve diğerleri, 2002; Mcbee, 2008; Martins, 2014; Sheets, 2014). Bunlar bilinçli farkındalık temelli beslenme, meditasyon, bilinçli farkındalık temelli nefes egzersizleri, bilinçli farkındalık temelli vücut algılanması, grup tartışması ve sevgi temelli meditasyondur. Araştırmanın ilerleyen kısmında yaşlılarla gerçekleştirilen bilinçli farkındalık çalışmalarının anlaşılabilmesi adına her bir uygulama birer birer değerlendirilecektir.

Bilinçli Farkındalık Temelli Beslenme

Bir yaşlının günlük yaşamı boyunca sürekli olarak gerçekleştirdiği en önemli faaliyetlerin başında yemek yeme davranışı gelmektedir. Yemek yeme davranışı bireyin biyo-psikolojik yapısı üzerinde geniş bir etkiye sahiptir. Yapılacak uygulamada ise yaşlı grup üyelerinden yemek yeme davranışını gerçekleştirirken tüm dikkatlerini bu alana kanalize etmeleri beklenmektedir. Yaşlı bireylerden yedikleri yemeğin katılığı, tadı, baharatı, pişme derecesi, aroması ve kendileri üzerinde bıraktığı etkiler üzerine düşünmeleri istenmektedir. Yaşlılarla gerçekleştirilen bu uygulama ile birlikte kişinin sağlıklı beslenme, tat duygusunun farkına varma ve kendisi için daha iyi ürünleri ve tatları keşfederek yemek yeme ile birlikte mutluluğun artırılması öngörülmektedir (Sheets, 2014).

Bu uygulama sonrasında elde edilen geri bildirimlerde yaşlıların yemek yeme davranışı üzerine dikkatlerini topladıklarında yedikleri yemeklerin tatlarını daha iyi aldıkları ve kendi damak tatlarına uygun yemekleri daha uygun bir şekilde belirledikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca yaşlı bireylerin yemeklerini yavaş ve dikkatli yedikleri zaman beslenme sürecinden çok daha haz aldıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bunun dışında yapılan geri bildirimlerde yaşlıların dikkatli bir şekilde yemek yiyebilecekleri ortamlarının bulunmadığını, sürekli yemek yerken dikkatlerinin dağıldığını, bu nedenle yemek yeme davranışındaki hazzın ve farkındalığın azaldığı ifade edilmiştir. Son olarak, yapılan uygulamalarda yaşlı bireylerde var olması muhtemel beslenme sorunları nedeniyle çeşitli, rahatça tadılabilir ve doğranmış gıdaların kullanılması önerilmektedir (Mcbee, 2008).

Meditasyon

Düşünceler, ortaya çıkmadan önce henüz deneyimleyemediğimiz bir keşif alanıdır. Bir düşünceyi deneyimleyebilmek ise, onu ortaya çıkarmak ve onunla ilgili farkındalık kazanmakla mümkün olmaktadır. İnsanoğlu yaşam boyunca düşünme sürecini binlerce kez deneyimlemektedir. Ancak tüm bu düşünme süreçlerinin kaçında bu düşüncelere dışarıdan bakıp değerlendirme şansına sahip olabilmektedir? Bu temel soru bilinçli farkındalık uygulamasının felsefesiyle gelişmiş derin düşünme/meditasyon uygulamalarının yaşlı bireyler için yararını göstermektedir Yaşlı birey yaşamı boyunca geçmişle ve geleceğiyle ilgili onlarca düşünce ile birlikte çeşitli duygular yaşamaktadır. Geçmiş ile ilgili düşüncelerin çoğunlukla pişmanlıkla ilgili duyguları harekete geçirdiği bilinmektedir. Gelecekle ilgili düşünceler ise kaygı ve korku duygularına neden olmaktadır. Tüm bu duygular yaşlı bireyin yaşamına acı duygusunun giriş yaptığı temel yapılarıdır. Dolayısıyla düşünce bireyin acılarının ve sorunlarının üstesinden gelmede temel bir rol oynamaktadır (Smith, 2004).

Yaşlılarla yapılan meditasyon uygulamalarında kişilerden düşünceleri duyguları, arzuları ve istekleri üzerine yargılayıcı olmayan bir tutumla tarafsız bir biçimde şimdiki zamanda düşünmesi beklenmektedir. Örneğin yaşlı bir bireyden geçmişini unutup şimdiki ana odaklanarak ve herhangi bir yargıda bulunmayarak “Tüm insanlar kötüdür.” fikri üzerine düşünülmesi istenmektedir. Yaşlı, bu meditasyon alıştırmalarında tarafsız olacağı için bu fikir ve fikrin neden olduğu duygular üzerinde objektif bir biçimde farkındalık sahibi olacaktır. Bilinçli farkındalık bu bağlamda yaşlı bireyin bir düşünceyi objektif bir biçimde ortaya çıkarıp, bu düşünceyi fark edip onunla çalışma ve onu yeniden düzenleme fırsatını sunmaktadır (Smith, Borchelt, Maier ve Jopp, 2002). Çünkü meditasyon çalışmalarında kişi, düşünceden etkilenen ve duygusal tepkiler veren birey değil; bu düşünceyi eleştiren objektif bir benlik konumuna geçmektedir. Meditasyon uygulamalarının bir diğer önemli katkısı yaşlı bireylerin önceki düşünce, duygu ve isteklerine vermiş olduğu tepkileri objektif bir şekilde gözlemleyip daha sonrasında aynı düşünce karşısındaki tepkilerini yeniden yaratma fırsatını sağlamasıdır (Allen, Bromley, Kuyken ve Sonnenberg, 2009).

Yaşlı bireylerle yapılan bilinçli farkındalık uygulamalarında meditasyon uygulamaları öğrenilmesi en uzun süren uygulamadır. Çünkü yaşlı bireyden beklenen dikkatini yalnızca belirli düşüncelere odaklamasıdır. Ancak yapılan uygulamalarda yaşlı bireylerin sıklıkla belirli düşüncelerde sabit kalamayarak düşünceler arasında dikkatin dağılmasına neden oldukları görülmektedir (Bindseil & Kitchen, 2017). Dolayısıyla bu

süreç yaşlı bireylerin belirli düşünce, arzu ve istekleri tespit etmesini, bunlar üzerinde farkındalık kazanmasını ve tepkilerini yeniden oluşturmasını negatif etkilemektedir. Yaşlı bireylerle yapılan meditasyon çalışmalarından elde edilen geri bildirimlerde; yaşlı bireylerin kendileri üzerine farkındalık kazandıkları, davranışları ve düşünceleri üzerinde daha çok farkındalık sahibi oldukları ve yaşamlarını etkileyen düşünce, duygu ve arzularını yeniden oluşturmaya istekli oldukları anlaşılmaktadır (Mcbee, 2008).

Bilinçli Farkındalık Temelli Nefes Egzersizleri

Yaşlı gruplarla yapılan bilinçli farkındalık uygulamalarında nefes egzersizleri oldukça önemlidir. Bu egzersizlerin en önemli terapötik yararı kişiyi yargısal olmayan bir tutuma ve şimdiki zamana odaklanmasına yardımcı olmasıdır. Bu nedenle yaşlılar ile yapılan bilinçli farkındalık gruplarında nefes egzersizi bir başlangıç uygulaması olarak değerlendirilmektedir (Sheets, 2014).

Grup çalışmasının başında yaşlı grup üyelerinden nefeslerine odaklanmaları istenmektedir. Yaşlı bireyler bu egzersiz ile birlikte nefes alışverişlerine, nefeslerinin şiddetine ve havanın vücudundaki dolaşımına odaklanmaktadır. Böylece yaşlı birey grup çalışmasına başlamadan önceki geçmiş zaman sorunlarından ve gelecek zaman kaygılarından arınmaktadır. Kişi böylece henüz başlangıçta yapılan nefes egzersizi uygulamasıyla diğer bilinçli farkındalık uygulamalarını yapmaya hazır hale getirilmektedir. Bir başka ifade ile nefesine odaklanarak şimdiki zamana, yargılayıcı olmayan bir tutumla ulaşan birey meditasyon, bilinçli farkındalık temelli beslenme, grup tartışması gibi uygulamalara çok daha başarılı adapte olmaktadır (Martins, 2014).

Bir başlangıç alıştırmaları olması dışında nefes egzersizleri, kişide var olan stres, kaygı, mutsuzluk ve yas gibi duyguların olumsuz etkilerinin azaltılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin yaşlı gruplarında sıklıkla kullanılan teknikte yaşlı bireylerden ilk 10-15 dakika arasında nefeslerine odaklanılması istenmektedir. Daha sonrasında yaşlı bireylere tüm stres duygularını içlerine aldıkları nefeslerin içine hapsettiklerini düşünmeleri söylenmektedir. Böylece yaşlı bireyler her nefes aldıklarında bu nefeslere stres duygularını yerleştirerek nefeslerini bıraktıklarında bu duygular dışarı çıkarılmaktadır. Yeterince odaklanılmış bir nefes egzersizi uygulamasında söz konusu teknik oldukça psikolojik yarar sağlamaktadır (Allen ve diğerleri, 2009). Ancak bu çalışmanın yaşlılar ile yapılıyor olması belirli risklere neden olmaktadır. Yaşlı bireylerde nefes problemleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla böylesi tıbbi

durumlarda yaşlıların iyilik haline uygun olan egzersiz düzeyleri planlanmalıdır (Mcbee, 2008).

Yaşlılarda sıklıkla görülen biyo-psiko-sosyal rahatsızlıklar bilinçli farkındalık yöntemlerinin birçoğunun tüm yaşlılara uygulanabilir olamamasına yol açmaktadır. Ancak nefes egzersizi basit ve yorucu olmayan bir süreci içerdiği için yaşlı bireylerin çoğuna uygulanabilir bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle nefes alan her yaşlı birey için bir bilinçli farkındalık uygulaması planlanabilmektedir. Ancak yaşlı bireylerin hassas durumları sıkı bir değerlendirmeye tabi tutularak belirtilen uygulamaların şiddeti, miktarı ve türü buna göre planlanmalıdır (Segal, Williams ve Teasdale, 2002).

Yönlendirilmiş/Güdümlü Görüntüler

Yaşlı bireylerle gerçekleştirilen bilinçli farkındalık temelli grup çalışmalarında belirli bir amaca yönelik olarak gösterilen fotoğrafların kişinin odaklanmasında ve farkındalık kazanmasında önemli etkileri olduğu görülmektedir. Buna göre belirli fotoğraflar veya görüntüler yaşlı bireylerde kişilerin olumsuz ruh haline ket vuran önemli etkilere sahiptir. Ayrıca yaşlı bireyler belirli görüntülere dikkatlerini odaklayarak kendi benlikleri üzerindeki kavrayışlarını derinleştirmektedirler. Örneğin yeşil ormanların içerisinde akan nehir görüntüsünü gören yaşlı bireylere bu görüntüye odaklanarak bu fotoğraftaki yerde olduklarını düşünmeleri istenmektedir. Daha sonrasında yaşlı bireylere bu derenin kenarında iken hissettikleri duyguları, düşünceleri ve arzuları üzerine odaklanmaları beklenmektedir. Böylece yaşlı bireyler hızlı ve doğru bir biçimde şimdiki ana çekilmekte ve dikkatlerini odaklama konusunda görsel imgelerle desteklenmektedir (Sheets, 2014).

Yönlendirilmiş görüntü çalışmaları özellikle karmaşık duygu-durumlarına veya konuşma problemlerine sahip yaşlılar için uygun özellikler taşımaktadır. Sözel iletişimden kaçınan yaşlı bireylerin bilinçli farkındalık uygulamalarından yararlanabilmesi için bu yöntem oldukça önemlidir. Aşağıda verilen örnekte yaşlı bireylerle yapılan bilinçli farkındalık temelli stres azaltma gruplarından birinde kullanılan yönlendirilmiş görüntü uygulaması gösterilmektedir (Mcbee, 2008):

“...Grup üyelerinden bir plaj hayal etmelerini, plajı olabildiğince net bir şekilde görene kadar odaklanmalarını, plajdaki kumun ve denizin kokularını almalarını, plajdaki sesleri duymalarını ve tüm bunların tenlerinde hissetmelerini istedim. Daha sonra onlardan güneşi ciltlerinde hissetmelerini

ve sıcak, iyileştirici ışığı vücutlarının yardımı ihtiyacı olan herhangi bir yerine yönlendirmelerini istedim. Işığın hepimizde teker teker akmasına izin verdik ve sonra sadece nefesimizi takip ettik. Bu 15 dakika sürdü. Daha sonra grubu oluşturan yaşlıların neredeyse hepsi rahatlamış görünüyorlardı.”

Bilinçli Farkındalık Temelli Vücut Algılanması

Yaşlı bireyler genellikle vücutlarını toplumun yaşlı algısı merceğiyle görmektedirler. Bu nedenle vücutlarını engelli, hasarlı ve hastalıklı yapılar olarak değerlendirmektedirler. Vücutları konusunda farkındalığa sahip olmayan yaşlı bireyler, bedenlerindeki işleyiş veya hislerden habersiz bir biçimde yaşamlarını sürdürmektedirler. Onlar yalnızca toplumun da dayatmasıyla birlikte bedenlerindeki “hasarları ve eksiklikleri” görmektedirler. Böylece bireylerin yaşamına acı duygusu beden algıları üzerinden girmektedir. Özellikle yaşlılık döneminde bedende yaşanan fizyolojik değişimler, yaşlı bireylerin bu acıyı çok daha fazla hissetmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle yaşlılarla bilinçli farkındalık temelli grup çalışmaları yaparken vücut taraması yöntemini kullanmak oldukça önemlidir (Bindseil & Kitchen, 2017).

Bilinçli farkındalık temelli vücut algılanması uygulaması genellikle uzanarak veya yavaş ve sakin bir şekilde yapılan belirli hareketlerle birlikte uygulanmaktadır. Yaşlı bireye uzandığı veya belirli yavaş hareketler yaptığı esnada tıpkı bir haritayı takip ediyormuş gibi bedenini gezmesi (dikkatini bedeninin her bir uzvuna vermesi) beklenmektedir. Yaşlı bireyden, bedeninde fark ettiği her bir uzva, bu uzvun kişiye hissettirdiklerine ve bu hislerin kişi üzerindeki etkisi üzerine odaklanması istenmektedir. Dikkatini tamamen vücuduna veren yaşlı bireyin bu uygulamadan elde edeceği en temel farkındalık bedenindeki “hasarlı ve eksik” olmayan yapıları keşfetmesi olacaktır. Örneğin “Evet dizlerim çok ağrıyor ve bu bana çok acı veriyor. Ama kollarım hiç ağrıyorum. Birçok işimi kollarımla yapabiliyorum. Yalnızca dizlerimin ağrması bedenimi tamamen hasarlı ve engelli yapmıyor.” farkındalığını kazanabilmektedir. Uygulamadan elde edilecek bir diğer önemli yarar yaşlı bireyin vücudunun tamamını hissederek bedeninin acıları ve hazları üzerine farkındalık sahibi olmasıdır. Bu durum yaşlı bireyin beden algısı üzerinden yaşamına giren acının azaltılması ve ortadan kaldırılması için oldukça önemlidir (Rejeski, 2008).

Yapılan uygulamalardan elde edilen geri bildirimlerde, yaşlı bireylerin kendilerini daha iyi hissettikleri, bedenlerinin uzun zamandır farkında olmadıkları bölümleri üzerine farkındalık geliştirdikleri, bedenlerinin zayıf yönleriyle birlikte güçlü yönlerini de keşfettikleri ve bugüne kadar kendi bedenleri üzerine geliştirmiş oldukları algıların

yanlışığı üzerine bilinç geliştirdikleri ifade edilmiştir (Mcbee, 2008). Dolayısıyla bilinçli farkındalık temelli vücut algılaması özellikle yaşlıların güçlendirilmesi ve güçlü yönlerinin fark edilmesinde oldukça gerekli ve önemli bir bilinçli farkındalık uygulamasıdır.

Grup Tartışması

Bilinçli farkındalık uygulamalarının klinik düzeyde uygulanmaya ve yaygınlaşmaya başlamasından itibaren grupla çalışma yöntemi bu çalışmaların gerçekteştirilmesinde sıklıkla kullanılmıştır (Zinn, 1990). Özellikle yaşlı bireylerin elde etmiş oldukları kazanımları diğer grup üyeleri ile paylaşması, bu uygulamalarının amacına ulaşması için oldukça önemlidir (Segal vd., 2002). Grup çalışmasının bilinçli farkındalık uygulamalarında kullanılmasının bir diğer önemli nedeni yaşlı bireyin farkındalığının doğru bir şekilde gerçekteştirilmesinin sağlanmasıdır. Yapılan çalışmalarda yaşlı bireylerin elde ettikleri farkındalıkları grup ortamında paylaşarak daha doğru bir şekilde tanımlayabildikleri ve anlayabildikleri görülmüştür (Atalay, 2019). Bu nedenle yaşlı birey elde ettiği farkındalığı grupla paylaşarak hem grup üyelerinin terapötik gelişimine katkı sağlamakta hem de kendi farkındalığını başarılı bir şekilde tanımlayabilmektedir. Ayrıca yapılan grup tartışmasında elde edilen farkındalık üzerine yapılan değerlendirmeler, bir başka farkındalık ihtiyacı olan çalışma alanını ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin kişi arzuları üzerine meditasyon yaptıktan sonra elde etmiş olduğu farkındalığı grup üyeleriyle paylaşabilmektedir. Bu noktada lider ve grup üyeleri bu farkındalığı değerlendirirken kişinin arzularını şekillendiren duyguları üzerine de düşünmesinin gerekli olduğu sonucu ortaya çıkabilmektedir (Mcbee, 2008).

Grup tartışması uygulaması sıklıkla, yapılan bir diğer bilinçli farkındalık uygulaması sonrasında gerçekteştirilmektedir. Yaşlı bireyin farkındalığını tüm katmanlarıyla kavrayabilmesi ve kendisini rahatça ifade edebilmesi için liderin ve diğer grup üyelerinin kabullenici ve yargılayıcı olmayan tutumları oldukça önemlidir. Kabullenici olmak ve ön yargılı olmamak bilinçli farkındalık uygulamalarının tamamında kullanılmaktadır. Ancak grup tartışması dışındaki diğer uygulamalarda kişinin kendisinin öznel kimliğiyle baş başa olduğu görülmektedir. Grup tartışmasında ise yaşlı bireylerden kendilerini tamamen diğer grup üyelerine açmaları beklenmektedir. Bu durum diğer bilinçli farkındalık uygulamalarına kıyasla grup çalışmasında kabullenici, anlayışlı ve yargılayıcı olmayan tutumları ön plana çıkarmaktadır (Martins, 2014).

Aşağıda yaşlılarla yapılan bilinçli farkındalık temelli stres azaltma grubunda oturma meditasyonu sonrasında yapılan grup tartışmasına ilişkin bir örnek paylaşılmıştır. Bu örnekte özellikle yaşlı bireyin lider aracılığıyla meditasyonda farkındalık kazandığı deneyimlerini başarılı bir şekilde aktarması ve anlaşılır hale getirmesi üzerine odaklanılmaktadır (Bindseil & Kitchen, 2017):

“Jean: Ben otururken sırtımda çok fazla acı hissediyordum.

Lider: Sırtının hangi kısmında acı yaşadın?

Jean: Sırtımın ortasında hissettim (sırtını işaret parmağıyla göstermektedir).

Lider: Peki acıyla ilgili herhangi bir düşünce ya da duygu fark ettin mi?

Jean: Bu sırt ağrısını her zaman hissediyorum.

Lider: Mmm. Sonra herhangi bir şey olup olmadığını fark ettin mi?

Jean: Nefese odaklanmaya başladım ve omurganın yukarı ve aşağı hareket eden bir akordeon olduğunu düşündüm, omurga yukarı ve aşağı hareket ederken ağrı hafifledi ve hareketin farkına vardım.”

Sevme Meditasyonu

Bilinçli farkındalık uygulamasında şimdiki zamana odaklanma, önyargısız olma ve kabullenici bir tutum sergileme bu yöntemin temel felsefesini oluşturmaktadır. Ancak bir insan kendisini veya bir başkasını geçmişteki bütün hatalarını görmezden gelerek önyargısız bir tavırla nasıl benimser? Bu sorunun cevabı bilinçli farkındalık uygulamasındaki “sevgi” temasını ön plana çıkarmaktadır. Konuyla ilgili olarak Buda “Bir kişiyi tam anlamıyla bilmek için onu derinden sevmeniz gerekir.” cümlesiyle sevmeyi bir farkındalık kazanma uygulaması olarak değerlendirmektedir (Huxley, 2018). Çünkü sevmek acı deneyiminin olmadığı ve huzurun hissedildiği manevi bir atmosferi kişiye yaşatmaktadır.

Yaşlı bireylerle yapılan sevme meditasyonunda ise kişilerden dikkatlerini sevme, merhamet etme, af dileme ve şefkat temaları üzerine odaklamaları istenmektedir. Bu uygulama diğer yaş grubundaki kişilere kıyasla yaşlılar için daha önemli kazanımlar sağlamaktadır. Çünkü yaşlı bireyler, diğer yaş grubundaki kişilere kıyasla engellilik, kayıp, ölüm, yas ve pişmanlık sorunlarıyla daha fazla iç içe bir yaşam sürdürmektedirler (Smith vd., 2002). Bu sorunlar yaşlı bireylerde stres, ölüm anksiyetesi, depresyon ve umutsuzluk gibi psiko-patolojilerin ortaya çıkmasına neden

olmaktadır (Smith, 2004). Ancak yapılan sevgi meditasyonu uygulamasında yaşlı bireylerden sevgi, merhamet, şefkat ve huzur temalarına odaklanmaları istenerek bu patolojilerin negatif etkilerinin azaltılmasına çalışılmaktadır. Aşağıda, bilinçli farkındalık temelli stres azalma grubunda yapılan sevgi meditasyonu uygulaması sonrasında yaşlı grup üyelerinden alınan bazı geri bildirimler verilmiştir. Bu geri bildirimler sevgi meditasyonu uygulamasının yaşlı bireylerin psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerini göstermektedir (Mcbee, 2008):

“Bir grup üyesi meditasyon sırasında kendisini genç bir kadın gibi mutlu hissettiğini söyledi. Bir diğer grup üyesi ise “Bu meditasyon bana iyi ve huzur dolu bir duayı hatırlatıyor” dedi. Yine aynı grupta bulunan bir diğer yaşlı grup üyesi “Bu grup beni dünyayla barış içinde hissettiriyor, tüm bedenime ve ruhuma yardım ediyor” dedi.”

SONUÇ

Bilinçli farkındalık uygulamalarının kökleri milattan önce 500'lü yıllara dayanmaktadır. Ancak bu alanda bilimsel ve klinik çalışmalar 1970'li yıllarda Jon Kabat Zinn'in yapmış olduğu çalışmalarla artış göstermeye başlamıştır (Bindseil & Kitchen, 2017). Bu terapinin yaşlı bireylerin biyo-psiko-sosyal iyilik haline sunmuş olduğu pozitif katkı, bilinçli farkındalık uygulamalarının yaşlılarla ile çalışmada kullanılmasını sağlamıştır. Yapılan bilimsel çalışmalarda yaşlı bireylerin içinde yaşamış oldukları yaşam döneminin getirdiği yalnızlık, depresyon, stres, yas, ölüm anksiyetesi, pişmanlık ve umutsuzluk gibi sorunların etkisinin azaltılmasında bilinçli farkındalık uygulamalarının pozitif katkıları ortaya konmuştur (Martins, 2014). Yapılan bilimsel ve klinik çalışmalarla yaşlı alanında etkililiği ortaya konan bilinçli farkındalık terapisinin gelecekte yaşlı bireylerle çalışmada çok daha geniş bir alanda kullanılması öngörülmektedir.

Üçüncü dalga bir terapi uygulaması olarak bilinçli farkındalık uygulamasının temel felsefesi şimdiki zaman, kişinin istek, arzu, düşünce, beden ve tinsel yapısı üzerine dikkatini toplaması ve önyargısız kabullenme temaları üzerinden şekillenmektedir (Atalay, 2019). Bu temel vurgular üzerinden şekillenen terapinin en temel hedefi kişinin içinde bulunduğu acısını hafifletmek ve ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle özellikle yaşlılık alanında sıklıkla kullanılan yedi temel bilinçli farkındalık uygulaması bulunmaktadır. Bunlardan ilki yaşlı bireylerin yeme ve beslenme süreçlerine odaklanan bilinçli farkındalık temelli beslenme uygulamasıdır. İkincisi yaşlı bireyin istek, arzu, düşünce, beden ve tinsel yapısı üzerine dikkatini toplamasını içeren

meditasyon uygulamasıdır. Üçüncüsü kişinin nefesine odaklanarak dikkatini bir alana toplama becerisini aktarmayı hedefleyen bilinçli farkındalık temelli nefes egzersizleridir. Dördüncüsü kişinin dikkatini amaçlı bir biçimde oluşturulmuş görüntülere aktararak yaşlı bireyin iyilik halini hedefleyen yönlendirilmiş/güdümlü görüntüler uygulamasıdır. Beşincisi yaşlı bireyin bedeninin güçlü ve farkında olmadığı bölgeleri üzerine farkındalık yaratma amacıyla gerçekleştirilen bilinçli farkındalık temelli vücut algılanmasıdır. Altıncısı yaşlı grup üyelerinin elde etmiş oldukları farkındalıkları birbirine aktararak lider aracılığıyla farkındalıklarını geliştirdikleri grup tartışması tartışmasıdır. Ve sonuncusu yaşlı bireylerin ölüm korkusu, stres, kayıp ve depresyon gibi sorunlarının etkisinin azaltılması amacıyla gerçekleştirilen sevme meditasyonu uygulamasıdır.

Yaşlılık sorunu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri gelecekte bekleyen en önemli sorunlardan biridir. Yaşlanan bir dünyada yaşayan insanların bu soruna kayıtsız kalmaması gerekmektedir. Yaşlılık alanında yapılan her bir çalışma potansiyel olarak geleceğe yapılan olumlu bir katkı olarak görülmelidir. Bu nedenle yaşlıların biyo-psiko-sosyal iyilik halini arttıran bilinçli farkındalık uygulamalarının dünyada olduğu gibi Türkiye’de bilimsel ve klinik alanda geliştirilmesi gerekmektedir. Bu gelişim bilimsel ve klinik alanda yapılacak yeni bilinçli farkındalık temelli yaşlı uygulamalarının sayısının artmasıyla mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu değerli saha ile ilgili araştırmacıların ve uygulayıcıların katkı sunması önemli ve gereklidir.

KAYNAKÇA

- Allen, M., Bromley, A., Kuyken, W. ve Sonnenberg, S. J. (2009). Participants’ experiences of mindfulness-based cognitive therapy: It changed me in just about every way possible. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 37(4), 413–430. doi:10.1017/S135246580999004X
- Atalay, Z. (2019). *Mindfulness*. Ankara: İnkılap Yayınevi.
- Baer, R. A. (2003). Mindfulness Training as a Clinical Intervention: A Conceptual and Empirical Review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 125–143. doi:10.1093/clipsy.bpg015
- Bindseil, K., & Kitchen, K. (2017). Mindfulness and Social Work. F. J. Turner (Dü.) içinde, *Social Work Treatment : Interlocking Theoretical Approaches* (Sixth Edition b., s. 325-337). Oxford University Press.

- Bower, J. E., Crosswell, A. D., Stanton, A. L., Crespi, C. M., Winston, D., Arevalo, J., ... Ganz, P. A. (2015). Mindfulness meditation for younger breast cancer survivors: A randomized controlled trial. *Cancer*, 121(8), 1231–1240. doi:10.1002/cncr.29194
- Carlson, L. E., Tamagawa, R., Speca, M., Faris, P., Doll, R., Stephen, J. ve Drysdale, E. (2013). Randomized controlled trial of mindfulness-based cancer recovery versus supportive expressive group therapy for distressed survivors of breast cancer (MINDSET). *Journal of Clinical Oncology*, 31(25), 3119–3126. doi:10.1200/JCO.2012.47.5210
- de Vibe, M., Solhaug, I., Tyssen, R., Friberg, O., Rosenvinge, J. H., Sørli, T., ... Bjørndal, A. (2015). Does Personality Moderate the Effects of Mindfulness Training for Medical and Psychology Students? *Mindfulness*, 6(2), 281–289. doi:10.1007/s12671-013-0258-y
- Eberth, J. ve Sedlmeier, P. (2012, 2 Eylül). The Effects of Mindfulness Meditation: A Meta-Analysis. *Mindfulness*. Springer. doi:10.1007/s12671-012-0101-x
- Gayner, B., Esplen, M. J., De Roche, P., Wong, J., Bishop, S., Kavanagh, L. ve Butler, K. (2012). A randomized controlled trial of mindfulness-based stress reduction to manage affective symptoms and improve quality of life in gay men living with HIV. *Journal of Behavioral Medicine*, 35(3), 272–285. doi:10.1007/s10865-011-9350-8
- Germer, C. (2005). Mindfulness: What is it? Why does it matter? In C. Germer, R. Siegel, & P. Fulton (Eds.), *Mindfulness and psychotherapy*. New York: Guilford Press,
- Grossman, P., Niemann, L., Schmidt, S. ve Walach, H. (2004). Mindfulness-based stress reduction and health benefits: A meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research*, 57(1), 35–43. doi:10.1016/S0022-3999(03)00573-7
- Hanh, T. N. (2019). *Buda'nın Öğretisi* (2. Baskı b.). (N. Yener , Çev.) İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Huxley, A. (2018). *Kadim Felsefe* (5, Baskı b.). (M. Yetkin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kabat- Zinn, J. (2005). *Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life*. New York: Hyperion Books.
- Kabat-Zinn, J., Wheeler, E., Light, T., Skillings, A., Scharf, M. J., Copley, T. G., Bernhard, J. D. (1998). Influence of a mindfulness meditation-based stress reduction intervention on rates of skin clearing in patients with moderate to severe psoriasis undergoing phototherapy (UVB) and photochemotherapy (PUVA). *Psychosomatic Medicine*, 60(5), 625–632. doi:10.1097/00006842-199809000-00020
- Kabat- Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. New York: Random House Publishing Group.

- Ledesma, D. ve Kumano, H. (2009, Haziran). Mindfulness-based stress reduction and cancer: A meta-analysis. *Psycho-Oncology*. doi:10.1002/pon.1400
- Martins, Carla. (2014). *Mindfulness-Based Interventions for Older Adults: Evidence from Practice*. Philadelphia, PA: Jessica Kingsley.
- Mcbee, L. (2008). *Mindfulness Based Elderly Care*. New York : Springer Publishing Company.
- Oxford Universty. (2015). *Oxford Dictionaries*. Oxford Universty Press.
- Rejeski, W. J. (2008). Mindfulness: Reconnecting the body and mind in geriatric medicine and gerontology. *Gerontologist*. Gerontological Society of America. doi:10.1093/geront/48.2.135
- Segal, Z. V., Bieling, P., Young, T., MacQueen, G., Cooke, R., Martin, L., Levitan, R. D. (2010). Antidepressant monotherapy vs sequential pharmacotherapy and mindfulness-based cognitive therapy, or placebo, for relapse prophylaxis in recurrent depression. *Archives of General Psychiatry*, 67(12), 1256–1264. doi:10.1001/archgenpsychiatry.2010.168
- Segal, Z. V., J. M. G. Williams, and J. D. Teasdale. (2002). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression: a new approach to preventing relapse*. New York: The Guilford Press.
- Sephton, S. E., Salmon, P., Weissbecker, I., Ulmer, C., Floyd, A., Hoover, K. ve Studts, J. L. (2007). Mindfulness meditation alleviates depressive symptoms in women with fibromyalgia: Results of a randomized clinical trial. *Arthritis Care and Research*, 57(1), 77–85. doi:10.1002/art.22478
- Sheets, Kelly. (2014). *How to Lead Meditation Groups for Seniors: A Resource for People Who Work with Seniors*. Create Space Independent Publishing Platform.
- Smyer, M. A., & Qualls, S. H. (1999). *Aging and mental health*. Maiden, MA: Blackwell.
- Smith, A. (2004). Clinical uses of mindfulness training for older people. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*. doi:10.1017/S1352465804001602
- Smith, J., Borchelt, M., Maier, H. ve Jopp, D. (2002). Health and Well-Being in the Young Old and Oldest Old. *Journal of Social Issues*, 58(4), 715–732. doi:10.1111/1540-4560.00286
- Teasdale, J. D., Segal, Z. V., Williams, J. M. G., Ridgeway, V. A., Soulsby, J. M. ve Lau, M. A. (2000). Prevention of relapse/recurrence in major depression by mindfulness-based cognitive therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(4), 615–623. doi:10.1037//0022-006x.68.4.615
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). *İstatistiklerle Yaşlılar 2018 Yılı Raporu*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engelli->

db/hastaliklar/Yasli_Sagligi/raporlar_istatistikler/TUIK_Yasli_Istatistik_2018.pdf
adresinden alındı. (Erişim: 18.04.2020)

United Nations. (2019). *World Population Prospects 2019*. United Nations Department of Economic and Social Affairs: <https://population.un.org/wpp/> adresinden alındı. (Erişim: 15.04.2020)

Kara, Y. (2020). Yeni bir yaklaşım olarak dilbilimsel sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1703-1718.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 11.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 19.08.2020

YENİ BİR YAKLAŞIM OLARAK DİLBİLİMSEL SOSYAL HİZMET

Linguistic Social Work As A New Approach

Yunus KARA*

*Arş. Gör., Altınbaş Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, yunus.kara@altinbas.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7812-5845

ÖZET

Sosyal hizmet uzmanları, aktif bir biçimde dil ile çalışmaktadırlar ve müdahale süreçlerini gerçekleştirmek için iletişim, konuşma ve görüşme becerilerini kullanmaktadırlar. Tam bu noktada, dilbilimsel sosyal hizmet, açık bir iletişimi, dil çeşitliliğini ve bu kapsamda bireylerin güçlendirilmesini savunan bir yaklaşımı benimser. Dilbilimsel sosyal hizmet, farklı kültürlere duyarlı bir hizmet sunulması noktasında dilin önemine dikkat çekerek, müracaatçıların kendi tercih ettikleri dili kullanmalarında güçlendirici bir perspektifi savunur. Bu makalede, sosyal hizmet mesleği ve disiplini için dilin önemine vurgu yapılarak, kültürel yetkinlik ve güçlendirme yaklaşımı ile aynı bağlamda olan dilbilimsel sosyal hizmet kavramı açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil, dilbilimsel sosyal hizmet, güçlendirme, kültürel yetkinlik

ABSTRACT

Social workers actively work with language and use their communication, speaking and interviewing skills to carry out intervention processes. At this point, linguistic social work adopts an approach that advocates open communication, linguistic diversity and empowerment of individuals in this context. The linguistic social work advocates a empowering perspective for clients to use their preferred language, by highlighting the importance of language at the point of providing a service sensitive to different cultures. This article explains the concept of linguistic social work, which is in the same context as the cultural competence and empowerment approach, with an emphasis on the importance of language for the social work profession and discipline.

Key words: Language, linguistic social work, empowerment, cultural competence

GİRİŞ

Dil, insan etkileşimi ve iletişiminin birincil aracıdır. Dil, deneyimlerin birebir yansıtılmış temsili değildir, ancak bu deneyimlerle ilgili düşüncelerin, algıların ve yorumların şekillendirilmesinde önemli bir rol oynar (Condon, 1985: 59). İnsanlar yaşadıkları deneyimleri süzgeçten geçirmek, farklılaştırmak, kategorize etmek ve kavramsallaştırmak için dili kullanırlar (Efran ve Heffner, 1991; Johnson, 1972). İnsanların, dil ve söylemde kullandığı kelimeler ve kategoriler, gerçeklikle ilgili kabul edilmiş varsayımlarının yapı taşlarını oluşturur (Greene ve Lee, 2002). Aynı zamanda dil, insanlık tarihinin ilk zamanlarından beri, ruh halinin, tutumların, görüşlerin, davranışların ve kararların güçlü bir belirleyicisi olarak ifade edilir (Shapiro, 1979; Warner, 1980; Watzlawick, 1978).

Dilin iki ana işlevinin olduğu söylenebilir (Saussure, 2014; Söderström, 2014). Birincisi, konuşulan seslerin veya geleneksel sembollerin kullanılmasıyla, düşünce ve duyguların ifade edilmesi için bir sistem olma işlevidir. İkincisi, ortak bir dilsel çeşitlilik ile karakterize edilen bir dilsel topluluğa referans etmek işlevini bünyesinde barındırır. Dil, özdeşleşmenin önemli bir parçası olarak kabul edilir ve kültürün ayrılmaz bir ögesidir (Chomsky, 2012; Riley, 2007). Dil aynı zamanda gerçekliğin inşasında değerli bir araç olarak kabul edilmektedir (Burr, 2003).

Dünyadaki dil ile ilgili süreçlerde, dilbilimsel peyzajın çeşitlendiği, bunun yanı sıra bazı küresel dillerin hâkimiyeti sonucunda dillerin geliştiği, değiştiği, birleştiği ve bazı durumlarda ise nesillerinin tükendiği de görülmektedir (Trudgill, 2000; Mohanty, 2010). Ellis (2006), herhangi bir kültürde norm olarak kabul edilen tek dilliliğin, çeşitliliğin sağlanmasında engel oluşturabileceğini belirterek, tek dilli olma durumuna çok fazla dikkat edilmediğini savunmaktadır. Bu, iki dilliliğin tek dilli eğilimler için "öteki" ve "anormal" olarak algılanması fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla dil ideolojileri ve iki dillilik; vatandaşlık, sömürgecilik ve göç gibi sosyal yapıya ilişkin süreçlerle bağlantılıdır (Heller, 2008). Dahası dil tutumlarının günlük yaşamımıza nüfuz etmesine rağmen; her zaman kamuya açık bir şekilde ifade edilmediğini ve dilsel ayrımcılığın sınırlarının belirlenmesinin zor olduğunu söylemek mümkündür (Garrett, 2010; Harrison, 2007).

Dil kullanımının, bir kişinin kimliğiyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca dil, direniş, güçlendirme ve dayanışma alanı olarak kendine birçok ortamda yer bulur (Pavlenko ve Blackledge, 2004). Birçok çalışma, insanların kendilerini tanımlamak için diller arasında geçiş yaptığını da göstermektedir (Rampton, 1995; Back, 1996). İnsanların kendilerini 'daha yüksek' sınıfta göstermek için telaffuzlarını değiştirdiği (Labov, 1966), mal ve hizmet kazanabilmek için farklı yerlerde farklı aksan kullandığı (Baugh, 2003) görülmektedir. Farr (2011) ise, küresel kurumların baskın dil ideolojileri olsa bile yerel toplulukların dil uygulamalarının sembolik bir değere sahip olduğunu savunmaktadır.

Bu makalede, sosyal hizmet uzmanlarının dil hakkında bilmesi gerekenleri ifade etmek amacıyla, dilin hem gerçekliğin inşasında hem de sosyal hizmetteki yeri ifade edilerek, dilbilimsel sosyal hizmet kavramına açıklık getirilecektir. Daha spesifik olarak, akademik eğitimlerde, saha uygulamalarında ve mesleki gelişim süreçlerinde dilin öneminin farkında olunması, farklı dilsel kökenlerden gelen müracaatçılarla bilinçli ve uygun bir şekilde etkileşim kurulmasına yönelik bir tartışma zemini oluşturulacaktır.

Dil ve Gerçekliğin İnşası

İnsan yaşamı, baştan sona, bir anlama ve yorumlama sürecinden oluşmaktadır (Kırmızıoğlu, 2017: 65). Yorumlama ile birlikte, insanların yaşam deneyimleri üzerinde durularak, farklı kimliklerin, kültürlerin ve dolayısıyla dillerin anlaşılması sağlanır. Tam

bu noktada, yorumsamacı yaklaşım, insanların kimliklerinin anlamının ve doğasının, sosyal ve kültürel bağlamda anlaşılmasını ifade etmektedir (Akbaş; 2003; Elster, 2007; Walsham, 1995). Bu yaklaşımda, insanların yaşadıkları toplum ve kültürdeki diğer insanlarla nasıl etkileşimde bulunduğu ve bireylerin kendi kültürlerini özgürce ifade edip edemediği sorgulanmaktadır (Whitley, 1984). Benzer şekilde, kültürler, kimlikler ve diller, insanların fikirlerini, düşünce biçimlerini ve onlar için önemli olan anlamları inceleyerek anlaşılabilir (Boas, 1995). Dolayısıyla yorumlama, yaşanmış deneyimlerimize, bireyselleşmiş ifade biçimlerimize dayanan ve bu değişkenler aracılığıyla devam eden bir süreçtir.

Yorumsamacı yaklaşım, karmaşık sosyal ortamların ve durumların anlamlı bir şekilde kurgulanmasını ve bireylerin birbirleriyle olan etkileşimini sorgulayarak toplumu ve insanı anlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Kaya, 2019: 272). Yorumlama, insanın anlam bulma çabasını ileri götürerek, bireylerin kültürleri, geçmişleri ve bununla bağlantılı süreçleri anlamasına yardımcı olur. Yorumsamacı yaklaşımda, yaşam deneyimleri ile ilişkili kavramların, sözcüklerin anlamlarının ortaya çıkarılması önem arz etmektedir (Cevizci, 2005: 829). Sözcüklerin anlamının ortaya çıkarılması, o sözcüklerin kullanıldığı sosyal, kültürel ve politik bağlamı da ortaya koyabilmektedir. Böylece o bağlama ilişkin özellikler kavranmış olabilecektir.

Yorumsamacı yaklaşımın en temel kavramının dil olduğunu söylemek mümkündür (Fırıncioğulları, 2016: 42). Dil bir araç olmaktan çok anlaşılması gereken bir varlığı temsil etmektedir. Bunun yanı sıra yorumsamacı yaklaşım, insanların tecrübelerinin ve deneyimlerinin dil yoluyla inşa edildiğini savunmaktadır. Yorumsamacı yaklaşımda, insan dünyasının anlaşılabilmesi için dilin anlaşılması gerekmektedir. Dil, anlamları, kodları ve değerleri kapsayan en temel insan ürünlerinden birisidir (Cormican, 1978). Dil içinde bulunan tüm kavramlar anlamlandırma sürecinin bir parçasıdır ve bu süreç yorumu da içermektedir. Yorumlama sürecinde, dilde var olan sosyal, kültürel, politik, psikolojik unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Bireyin, dili kullanırken hem içinde bulunulan dönemin ve toplumsal algıların hem de kendi içsel süreçlerinin anlaşılması mümkündür.

Yorumsamacı yaklaşım, sosyal hizmet mesleği açısından, bireylerin diğer insanları ve içinde yaşadıkları toplumu anlamalarına yardımcı da olmaktadır (Pulla ve Carter, 2018: 10). Sosyal hizmet mesleği uygulamalı bir sosyal bilim olarak yaşam deneyimlerini ve gerçekliği dil ile inşa etmektedir ve dil aracılığıyla müracaatçıların gerçekliğinin algılanması, anlamlandırılması ve yorumlanmasını sağlamaktadır. Müracaatçı merkezli olan bu süreç, bireylerin güçlü yönlerinin farkına varması, olumlu benlik geliştirmesi ve kendini olduğu gibi ifade etmesini sağlamaktadır (Yıldırım, 201: 99). Dil, birey ile sosyal dünya arasındaki ilişkiye aracılık eder ve müracaatçının sözlü ifadeleri, kendi deneyimleri (hissettikleri, düşündükleri, anladıkları vd.) ile yakından ilişkilidir (Hall ve Valdiviezo, 2019). Müracaatçılar deneyimlerini ifade etmekle

kalmayarak, süreç boyunca bu deneyimleri aktif olarak inşa etmektedirler. Sosyal hizmet uzmanları ve müracaatçılar sadece basit bir sohbet içerisinde bulunmazlar. Çeşitli kurumsal ve toplumsal kısıtlamalar, kültürel önyargılar ve sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temellerinin aracılık ettiği bir süreçte beraber hareket ederler. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanı, uygulamanın her aşamasında, büyük bir sosyal hizmet söylem topluluğunun (sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temeli, mesleğin etik ilkeleri, sosyal hizmet kurum ve kuruluşları vd.) bir parçasıdır ve görevi, bu söylemi, müracaatçılar için anlaşılabilir kelimelere dönüştürmektir.

Bireylerin dil aracılığıyla, kendi yaşamları ile ilgili olumlu düşünceler ve duygular geliştirebilmesi, yaşamlarının kontrolünü daha fazla ele alabilmeleri ve geleceğe yönelik anlamlı bir vizyon oluşturabilmelerine yönelik diğer bir süreç, anlatı terapisinde görülmektedir. Anlatı terapisi, ilk olarak 1970-1980 yılları arasında Michael White ve David Epston tarafından toplumdaki söylemlerin, kimliklerimizin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğuna atıfla geliştirilmiştir (White, 2008). Terapideki anlatılar aracılığıyla, insanlar yaşam deneyimlerini yorumlayarak, bu yaşam deneyimlerine yükledikleri anlamları ifade ederler (White ve Epston, 1990). Anlatısal terapötik görüşmeler sırasında, problemler nesnelleştirilir ve kişiden ayrı olarak dışsallaştırılır, böylece kişi problem olarak kabul edilmez (Freedman ve Coombs, 1996). Ayrıca insanlar kendileri için sorunlu olan yaşam deneyimleri üzerinde düşünme fırsatı bularak, anlatılardan, alternatif başarı öykülerini yeniden yazabilmektedir. Bu durum onları, değişimin birer parçası olmaları yönünde güçlendirerek, soruna karşı bir eylem planı gerçekleştirebilmelerini sağlayabilmektedir (Drewery ve Winslade, 1997; Payne, 2006).

Anlatı terapisi, dilin, gerçekliğin mecazi bir temsili olduğu kabulünden yola çıkarak, gerçekliğin kendisini değil, yalnızca gerçekliğin bir yorumunu temsil etmektedir (Van Wyk, 2009: 258). Böylece bireyi, sorunlar içerisinde hapsolması yerine soruna karşı harekete geçmesi için motive etmektedir.

Sosyal Hizmet ve Dilin Kullanımı

Sosyal hizmet, dil merkezli (iletişime ve dil ile ifade edilen her türlü aktarıma dayanması) bir disiplin ve meslektir, ancak dil farkı açısından yeterince veya sistematik olarak kavramsallaştırılmamıştır. Bir meslek olarak sosyal hizmet, yakın zamana kadar dil sorunlarına çok fazla dikkat etmeden çalışmalar gerçekleştirmiştir (Timms, 1968). Sosyal hizmet uzmanlarının, dili, pasif bir araçtan çok, daha bütüncül bir anlayışla geliştirmesi ve farklı uygulama ortamlarına göre yapılandırması gerekmektedir (Gregory ve Holloway, 2005; Parton ve O'Byrne, 2000).

Dilin bir kültür taşıyıcısı olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal hizmet mesleği, toplumsal bir uygulama, bilim ve öğrenme alanı olarak tüm teorik bilgi tabanı çerçevesinde, dil ve kavramlar yoluyla üretilen anlamlar üzerine inşa edilmiştir. Dil, topluluklar arasındaki uyumu ve farklı kimliklerin tanınmasını teşvik etmektedir.

Sosyal hizmetin temel yardım işlevi dilsel etkileşime dayanmaktadır. Kısacası, dil, sosyal hizmeti birçok düzeyde tanımlamaktadır. Harrison (2006) sosyal hizmeti özellikle dil merkezli bir etkinlik olarak tanımlarken, Dominelli (2004) ise dilin hem bir uygulama hem de bir uygulama aracı olduğunu belirtmiştir.

Dil ve iletişim, sosyal hizmet mesleği ve eğitimindeki teorilerin, mevzuatların, politikaların ve uygulamaların önemli özellikleri arasında yer almaktadır (D’Cruz, Gillingham ve Melendez, 2007; Habermas, 1987; Hawkins, Fook ve Ryan, 2001). Sosyal hizmet uzmanlarının farklı geçmişlerden ve kültürlerden gelen çeşitli insanlarla iletişim kurması gerekir. Kurulan iletişimlerin (yüz yüze görüşmeler, telefon görüşmeleri ve e-postalar, mektuplar ve metin mesajları gibi yazılı görüşmeler) genellikle terapötik, öğretici ve kuralcı olduğu görülmektedir (Forrester vd., 2008; Lishman, 2009; Koprowska, 2010; Trevithick, 2012). Bununla birlikte, uzmanların, yaşadıkları kültür ve edindikleri dil, gerçekleştirdikleri uygulamaları, gözlemleri ve yorumları şekillendirmekte ya da sınırlandırmaktadır (Pomeroy ve Nonaka, 2013). Ayrıca sosyal hizmet uygulamalarında, iletişimin önemi vurgulanmasına rağmen, müracaatçılar ve uzmanlar ve farklı kurumlardaki profesyoneller arasında bir takım iletişim zorlukları olduğuna da dikkat çekilmektedir (Lucas, 2014).

Refah hizmetlerinin sunumunda, dilin kültürel öneminin göze çarptığını söylemek mümkündür (MacFarlane vd., 2009; Pohjola, 2016). Hizmetlerin, müracaatçıların ana dilinde veriliyor olması, dilin ve kültürün hayatta kalmasını destekler niteliktedir. Sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri, farklı dillerde hizmetlerin sunulması gereken önemli alanlardır. Bir kamu hizmeti olarak sosyal hizmet, zayıf bir konumdaki nüfus grubunun temel haklarının gerçekleştirilmesinden sorumludur. Bu temel haklar, kendi diline ve kültürüne sahip hizmet alma hakkını da içerir (Chau ve Yu, 2009; Engstrom vd., 2009; Khawaja vd., 2013). Sosyal hizmet uzmanlarının, bahsi geçen temel hakları koruyabilmeleri için kültürel olarak yetkin olmaları gerekmektedir. Kültürel yetkinlik (cultural competence), kültürü anlamak, tanımak ve okumakla başlamakta, farklı kültürlerden insanlarla etkin bir şekilde çalışmayı ifade etmektedir (Edwards, 2016; Gökçearsan Çifci ve Uzunaslın, 2019). Kültürel yetkinlik, müracaatçının var olan iyilik halini en üst düzeye çıkaracak koşulların yaratılmasına, bireylerin, grupların ve toplumların çeşitlilik ve uyum içinde yaşamasına aracılık etmektedir (Sue ve Torino, 2005). Bunun yanı sıra, bireyler için sunulan hizmetlerin daha erişilebilir hale gelmesi, farklı kültürlere yönelik uygulamaların ve politikaların gerçekleştirilmesini de kapsamaktadır (Olsen Bhattacharya ve Scharf, 2006).

Müracaatçılara yapılan sosyal hizmet müdahalelerinin güçlendirici ve yardımcı bir tarafı olduğunu söylemek mümkündür (Greene, Lee ve Hoffpauir, 2005). Güçlendirme (empowerment), bireylerin var olan güçlerinin ortaya çıkarılması ve bu güçleri kullanmalarının teşvik edilmesidir (Erbay, 2019). Güçlendirme, kendi kaderini tayin etmek isteyen kişi veya özne tarafından başlatılabilen ve devam ettirelilen bir

süreçtir. Sosyal hizmet uzmanları, diğer meslek elemanları ve bireyin çevresindeki kişiler, bu güçlendirme sürecinde yardımcı konumdadır. Güçlendirme süreci, müracaatçının kendi kaderini belirlemesi, kendi yaşamını olumsuz etkileyen sorunların tanımlanması ve sosyal adalet vurgusuyla bireyin özgürleşmesini kapsamaktadır (Tuncay ve Erbay, 2006: 66). Sosyal hizmet mesleğinde güçlendirme yaklaşımı, her bireyin potansiyel olarak bir güce sahip olduğunu savunmaktadır. İnsanların gelişim potansiyelinin sınırı olmamakla birlikte, her birey, grup ve toplumun güçlü yönleri vardır. Dil, müracaatçıların yaşamlarını devam ettirebilme ve hizmetlere erişebilme noktasındaki en önemli güçlerinden birisi olarak kabul edilebilmektedir.

Dil, hem değerlendirme hem de müdahale aşamalarında sosyal hizmet uygulamalarına öncülük etmektedir (Ferrara, 1994; Rumelhart, 1984; Sands, 1988). Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı değişiminde önemli bir rol aldığı göz önünde bulundurulduğunda, dil kullanımlarımızı incelemek ve müracaatçıların psiko-sosyal iyilik halini güçlendirebilecek, sosyal ilişkilerinde ve kurduğu diyaloglardaki etkileşimleri dikkate almak önem arz etmektedir. Müracaatçının tercih ettiği dili kullanmasına izin vermek ve bu durumu teşvik etmek, sosyal hizmet değerleriyle tutarlı olmaktadır. Güçlendirme yaklaşımı ile birlikte farklı dillerin kullanımının desteklenmesi, müracaatçıların kendi kaderini tayin etme hakkı ile birlikte, müdahale süreci boyunca yetkin ve aktif katılımcılar olabilmelerini sağlamaktadır.

Sosyal hizmet mesleği “yardım” kelimesi ile yakından ilişkilidir (Greene, Lee ve Hoffpauir, 2005). Sosyal hizmet uzmanlarının yaptıkları mesleki çalışmaların birçoğu yardım ilişkisi üzerine kuruludur ve süreç boyunca “yardım eden bir kişi” varsa, “yardım alan bir kişi” de vardır. Birçok kültürde yardım etmek, yardım edilen kişinin bir şekilde “eksik” olduğunu ima etmektedir. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçı ile yaptıkları görüşmelerde, “Size nasıl yardımcı olabilirim?”, “Benden ne tür bir yardım istersiniz?” gibi sorularla müracaatçıların kendilerini güçsüz ve yetersiz hissetmelerine yönelik bir imaj pekiştirmelerine neden olabilir. Sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini “yardımcı”, müracaatçıları ise “yardıma ihtiyacı olan” olarak tanımlamaları, ilişkiyi hiyerarşik bir pozisyona dönüştürerek, müracaatçıların güçlendirilmesi ve kendi kaderini belirleme hakkı gibi mesleğin önemli ideal ve işlevlerini zayıflatabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının, “yardım” ve “yardımcı” gibi kelimeleri dikkatli bir şekilde kullanmaları gerekmekte, bu kelimelerin anlamlarının müracaatçılar üzerindeki potansiyel zararlı etkilerini göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir. Bahsi geçen durumda, iletişim süreçleri göz önüne alındığında, sosyal hizmet uzmanını gönderici, müracaatçı ise alıcı konumdadır. Sosyal hizmet uzmanının, müracaatçıya dil aracılığıyla ileteceği mesajların (sembollerin ve kelimelerin kombinasyonu) olumsuz olması, gönderici ve alıcı arasındaki iletişimi bozabilmekte ve müdahale sürecini aksatabilmektedir (Artan ve Kumbasar, 2017).

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılar ile kurdukları ilişkide, müracaatçının nasıl tanımlandığı da önem arz etmektedir. Güçlendirme çerçevesinde bakıldığında, “engelli/sakat birey” kavramı yerine “yetenekleri olan insan” ya da “özel gereksinimi olan birey” kavramının kullanılması, “zihinsel engel” kelimesi yerine “öğrenme güçlüğü/zorluğu” kelimesinin kullanılması, “korunmaya muhtaç çocuk” kavramı yerine “korunmaya ihtiyacı olan çocuk”, “hasta” kelimesi yerine “hizmet kullanıcısı” kelimesinin kullanılması, “şiddet mağduru” yerine “şiddete maruz kalan” kavramının kullanılması, “suçlu çocuk” yerine “suça sürüklenen çocuk” kavramının kullanılması, “kimsesiz çocuk” yerine “refakatsiz çocuk” kavramının kullanılması, “ruhsal hastalığa sahip birey” yerine “ruhsal hastalık tanısı konmuş birey” kavramının kullanılması müracaatçı ile terapötik bir diyalog kurulmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca müracaatçıların nasıl tanımlanacağı konusunda, öznelerin fikrini sormak ve onların katılımını sağlamak, tanımlamaların/kavramların kullanılması noktasında hiyerarşik bir pozisyon içermemesi açısından önem arz etmektedir.

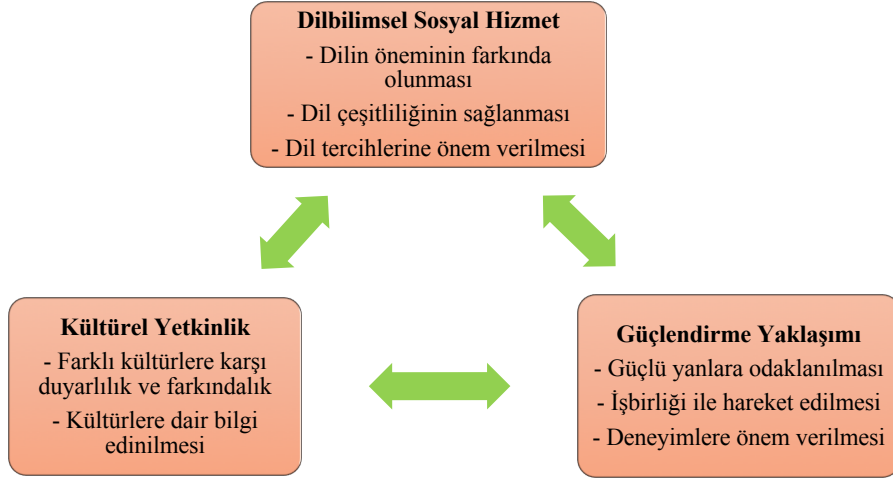
Her ne kadar kültürel ve dilsel olarak uygun hizmetlere duyulan ihtiyaç açık olsa da, bunların en iyi nasıl sağlanacağına dair çok az araştırma veya kanıt vardır. Bazı uygulamalar arasında iki dilli personelin işe alınması, tüm kurum çapında kültürel yeterlilik eğitimi verilmesi ve kültüre özgü sağlık hizmetleri ve sağlık eğitimi materyallerinin sağlanması yer alır (Le Sage, 2006; Uttal, 2006). Ayrıca sosyal hizmet kuruluşlarında çalışan profesyonellerin, kurum belgelerini (broşürler, formlar vb.) müracaatçılar tarafından kullanılan dillere çevirerek diller arasında köprü kurması da önerilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının, dil uzmanı olduklarını söylemek mümkündür (Casado, Negi ve Hong, 2012). Dil ile çevrelenmiş ve kurgulanmış bir toplulukta faaliyet gösterirler ve uygulamalarını gerçekleştirmek için iletişim, konuşma ve görüşme becerilerini kullanırlar. Sosyal hizmet uzmanları, dili; basit bir iletişim aracı olarak, meslektaşlarla özel bir profesyonel söylem aracı olarak ve müracaatçı etkileşiminde kültürler arası anlamlar üretmek ve terapötik bir süreç oluşturmak için kullanırlar.

Dilbilimsel Sosyal Hizmet

Dilbilimsel sosyal hizmet, kültürel duyarlılığın güven ilişkileri bağlamında gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Bir dilin başka bir dil ile değiştirilmesi, dildeki farklı anlamların, nüansların ve kodların kolayca çevrilmesi mümkün değildir. Kişinin kültürel dilini kullanma hakkı ona bireysel ve toplumsal olarak güvenlik sağlar (Brascoupé ve Waters, 2009). Kültürel dil, kişisel deneyimler, değerler ve bireyin içinde yaşadığı çevre ile yakından ilişkilidir. Dilbilimsel sosyal hizmet, bahsi geçen unsurları, kültürel yetkinlik ve güçlendirme yaklaşımı ile birleştirerek, ekolojik yaklaşımı da desteklemektedir (Şekil 1). Ayrıca sosyal hizmetin, kültürün taşıyıcısı olarak görülen dili, daha derin ve kültürel açıdan hassas bir şekilde incelemesini önermektedir. Sosyal hizmetin, kültürel farkındalığın yanı sıra, eleştirel, yeni ve

yaratıcı hizmetleri azınlık gruplarına sunması, bu grupların tercih ettikleri dilleri kullanma fırsatı ve ortamı sunması gerekmektedir (Mullaly, 2007). Bu bağlamda, özellikle azınlık gruplarına, göçmenlere ve mültecilere saygı duymak, dilleri ve kültürlerini yaşatmalarını desteklemek, kişilerin kendilerini ifade etmelerine ve yardım sürecine aktif bir biçimde katılmalarına olanak sağlamaktadır.

Şekil 1. Dilbilimsel Sosyal Hizmetin Bağlamı (Gökçearslan Çifci ve Uzunaslan, 2019; Yıldırım, 2014 kaynakları temel alınarak oluşturulmuştur)

Dilbilimsel sosyal hizmet, dil temelindeki hakların hem bireysel hem de toplum düzeyinde tanınmasının, tıbbi, yasal ve siyasi kurumlara erişimin sağlanması ve aktif vatandaşlığın teşvik edilmesi için temel olduğunu savunmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal hizmet uzmanlarının farklı diller arasında köprü kurması var olan güç dengesizliklerini en aza indirebilecek bir potansiyele sahiptir. Dilin gücünün farkında olunarak, sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçılar, kurum ve kuruluşlar ile ilgili ne tür kavramlar kullanıldığına dikkat etmesi ve bu kavramların güç, kontrol, vizyon sağlama ya da karmaşaya neden olma gibi süreçlere eşlik edip etmediğini değerlendirmesi önem taşır (Gregory ve Holloway, 2005).

Aktif ve anlaşılabilir bir iletişimin yerine getirme noktasında, sosyal hizmet mesleği ve disiplininin önemli bir işlevi olduğunu vurgulayan dilbilimsel sosyal hizmet, kullanılan kelimelerin tam olarak ne anlama geldiğine dikkat edilmesini önermektedir. Bu yaklaşımı destekleyen bir biçimde, Parton ve O'Byrne (2000: 45), sosyal hizmetin, dilin gücünün anlaşılmasına ve değişim yaratmak için insanlarla birlikte diyalog kurulmasına dayalı sosyal yapıcı bir yaklaşımı savunmaktadır.

Dilbilimsel sosyal hizmet, azınlık dillerinin kullanımı da dahil olmak üzere, dili temel bir insan hakkı olarak görür ve böylece sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet yükümlülüğü ile paralel olarak, müracaatçıya uygun bir dilde hizmet sunulmasını teşvik eder. Bununla birlikte, dilbilimsel sosyal hizmet, konuşulan her bir dilin, geliştirilebilecek bir kaynak olarak görülmesi gerektiğini savunur.

Sosyal hizmet uzmanlarının, dilsel çeşitliliğin arttığı topluluklarda çalışmasına yönelik çağrılar mevcuttur (Piedra, 2006). Dil sorunlarıyla uğraşmak zorunda olmayan topluluklar bile artık dilsel olarak erişilebilir hizmetlere artan bir ihtiyaç olduğunu kabul etmektedir (Bamford, 1991; Bender ve Harlan, 2005; Casey vd., 2004). Dilbilimsel sosyal hizmet, çok dilli bir düzeni savunarak, sosyal hizmet uzmanlarının birden fazla dil bilmesinin müdahale süreçlerini kolaylaştırabileceğini savunmaktadır. Engstrom ve Min (2004), dile uygun kaynakların eksik olması, göçmenlik ve kültür ile ilgili yaşanan durumların, sosyal hizmet uzmanlarının birden fazla dil bilme gerekliliğini ortaya çıkardığını belirtmektedir. Sağlık ve insan hizmetlerindeki iletişimsizlik yaygın olmakla birlikte, dil engelleriyle ilgili sorunlar ve bunun sonucunda yanlış anlama riski dilsel olarak uygun hizmetlere duyulan gereksinimin altını çizmektedir (Bamford, 1991; Elderkin-Thompson, Silver ve Waitzkin, 2001). Özellikle göçmenlerle yapılan çalışmalar, kültürel olarak uygun hizmetlerin yaratılması ve sunulması, sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarının öncelikle müracaatçıların dil tercihleriyle ilgilenmesi gerektiğini belirtmektedir (Biever vd., 2002; Smith, Hawkins ve Carnes, 1999). Bu durum, müracaatçıların sunulan hizmetlere erişim, çocuk refahı, ev içi şiddet ve toplum sağlığının geliştirilmesine yönelik hizmetleri arama ve bulma konusunda etkili olmaktadır (Masaki, Kim ve Chung, 1999; Min, 2001; Musser-Granski ve Carrillo, 1997; Suarez, 2000; Tang, 1996; Zambrana, 1996).

Dil kullanımı sosyal ve politik bir faaliyettir; güç ilişkilerinin kurulmasını ve kişinin gerçekliği nasıl algıladığını belirler (Bishop, 2008; Harrison, 2006). Dil heterojen bir özellik göstermekte, farklı lehçelerin, sosyal durumların kodlarından, konuşma yollarından ve türlerinden oluşmaktadır. Dilin kendisi gerçeği tasarlayıp yarattığından, konuşma ile ilgili kodların seçimi tarafsız olmamaktadır. Dildeki kodlar, bireylerin değer seçimlerinin ve ayrımlarının yaratılmasını sağlamaktadır. Ancak sosyal hizmet mesleği ve disiplinde kullanılan dillerin genellikle tarafsız olduğu düşünülmektedir (Dominelli, 2004). Bununla birlikte, sosyal hizmet için temel zorluk, mesleki dilin kodlarının müracaatçıların anladığı günlük dile nasıl çevirebileceğini belirlemektir (Engstrom vd., 2009). Bu noktada, herhangi bir dilin romantikleştirilmemesi, idealize edilmemesi önem taşır. Sosyal hizmet uzmanlarının, kullandıkları dildeki negatif söylemlerin fazla olması, sadece problemle ilgili kavramlara odaklanması ve müracaatçıyı bu kavramlar üzerinden damgalaması sorun teşkil eder. Hizmetlerin sunumunda, sosyal hizmet uzmanlarının toplumdaki egemen kültürde uygulanan modelleri kullanması da azınlık grubu üyelerinin sorunlarını çözmeye yetersiz kalmaktadır.

Dilbilimsel sosyal hizmet, açık kodlar kullanan ve çeşitliliği anlamak için bilinçli bir girişimde bulunan bir dilin benimsenmesini içerir. Bunun yanı sıra iletişimin aynı seviyede olduğu, farklı kültürlerin benimsendiği ve çeşitliliğin merak edildiği bir dil yapısını savunur. Kültüre duyarlı bir dil, kültürel yetkinlik ile ilgili becerileri savunan

sosyal hizmet mesleğinde önemli bir yer tutar ve farklı grupların sosyal ve tarihsel bağlamlarını ve kültürel özelliklerini anlamaya dayanır. Kültürel açıdan hassas bir dil, olayları farklı şekilde görmeyi ve yeni bir farkındalık oluşturmayı mümkün kılar. Bu, tüm tarafların sosyal gerçekliğini anlamaya ve dilin altında yatan amaç ve anlamları belirlemeyi gerektirir. Yerel topluluklarla çalışırken, dil anlayışı ile kültürel anlayış arasındaki ilişkiyi araştırmak ve kavramların çok boyutluluğunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Burada mesele sadece dil ve anlamları değil, sosyo-tarihsel, kurumsal ve yaşam ortamları hakkında kültürel bir bilgidir. Sosyal hizmet uzmanlarının kültürel bilgiyi okuyabilmeleri ve anlamlandırabilmeleri için müracaatçının dilini konuşması gerekmektedir (Yaman ve Akyurt, 2013). Müracaatçının dilini konuşmak, kültürel bilginin, değerlerin ve inançların veri olarak kabul edilmesidir. Dil yeterliliğinin, başkalarının dilini anlayabilmek manasına geldiğini söylemek yetersiz kalmakta, kelimelerin ötesinde, salt anlayıştan derin anlayışa kadar deneyimsel ve kültürel anlamlara doğru gidilmesi gerekmektedir.

Dillerdeki farklı söylemler, daha geniş politik, sosyal sonuçlar ve toplumsal gerçeklik hakkındaki görüşlerin ifade edilmesine olanak sağlamaktadır (Gee, 2010). Sosyal hizmet uzmanının, müracaatçı ile görüşmeleri sırasındaki kelime ve dil kullanımı kritik derecede önemlidir ve farklı diller arasında köprü kurma sorumluluğu bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı arasındaki güç ilişkilerinin dikey ya da asimetric olmaması için müracaatçıların seslerine değer verilmesi ve katılımcı yaklaşımlara doğru bir ilerlemenin desteklenmesi gerekmektedir (Beresford ve Carr, 2012). Böylece sosyal hizmet uzmanı terapötik bir diyalog kurarak, genişletilmiş, güçlendirilmiş bir benlik tanımını içeren süreci müracaatçı ile birlikte inşa etmiş olur.

Dilin farklı sosyal, kültürel ve politik bağlamda incelenmesi noktasında, cinsiyetlerle olan ilişkisini de göz önünde bulundurmak gerekir (Hornsby, 2000). İkinci dalga feminizmin başlangıcından bu yana dil ve cinsiyet ilişkisi, tartışmaların merkezinde yer almıştır. Dildeki baskın eril söylemlere dikkat edilmesi gerekliliğine yönelik yapılan bu tartışmalar, özellikle eril söylemle ilişkili (adam, insanoğlu, bilim adamı vb.) kelime ve zamirlerin genel kullanımlarının dilde örtük bir cinsiyetçiliğe neden olduğunu savunmaktadır. Eril söylemlerden arınmış bir dil kullanımı, bireylerin yaşam deneyimlerine saygı duyan ve öznelerin kabulünü destekleyen bir sürece de aracı olmaktadır. Feminist yaklaşımlara ek olarak, radikal yaklaşımlarda ise, dil öğretimi ya da öğreniminin genellikle güç ilişkilerine dayalı olduğu belirtilmektedir (Mininni, 2006). Radikal yaklaşımlara göre, bireyler hizmetlere erişim konusunda, baskın olan dili öğrenmek zorunda kalmakta, iktidar mekanizmaları baskı ve kontrol uygulayarak insanlara tek dili zorunlu kılmaktadır. Bu yaklaşımlarda, dilin politik bir alanının olduğu, farklı inanç sistemlerinin, sosyal olarak üretilen ve paylaşılan bilgilerin, değerlerin ve kuralların dil ile yeniden inşa edildiği üzerinde durulmaktadır.

SONUÇ

Dil, toplumdaki en önemli sistemlerden birisidir. Dilin anlaşılması günlük gerçekliklerin yorumlanmasında ve anlamların kolektif tarihsel ve kültürel deneyimleri yansıtmasında etkilidir. Kültürel ve dilsel bir azınlık grubuyla çalışırken dil yüksek önem kazanmaktadır. Dil, bu noktada, güç ilişkilerinin farklılıkları ve unsurları hakkında bilgi vermektedir. Herhangi bir azınlık dili, insanların kültürünü, geleneklerini, geçim kaynaklarını ve içinde yaşadıkları bağlamı yansıtan sembolik bir kod içermektedir. Bununla birlikte, dil, örtük, sembolik, kültürel, sosyo-tarihsel ve bağlamsal anlamları da benimsemektedir. Benzer şekilde, toplumsal ve kültürel bir çalışma alanı olarak sosyal hizmetin kendi tarihi ve uygulama ortamları vardır. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının farklı bir kültürel geçmişe sahip azınlık grupları da dahil olmak üzere insanların yaşama ve çalışma şeklini ve gerçekliğini nasıl yorumladıkları önem kazanmaktadır.

Sosyal hizmet, dezavantajlı grupların sesini duyurma, haklarını savunma ve taleplerini dikkate alma konusunda önemli bir konuma sahiptir. Hak savunuculuğu noktasında, söylemin yerine dikkat çekmek gerekir. Mikro, mezo, makro ve küresel düzeyde algıların ve anlayışların değişimi için söylemin nasıl oluşturulduğu ve kullanıldığı önemlidir. Dilbilimsel sosyal hizmet, bahsi geçen bağlamda gerçekleşen sosyal hizmet söylemi için bir çerçeve sunarak, değişen sosyo-ekonomik, felsefi ve politik durumların analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Analizlerin yapılması noktasında, dildeki söylemlerin, anlamların ve ifadelerin ne kadar kapsayıcı ve evrensel olduğu, sosyal hizmet uzmanının, kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarının, müracaatçının ve uygulamalardaki sorunların nasıl kavramsallaştırıldığı ve inşa edildiğinin, bilgi, beceri ve değer temelinin nasıl kurgulandığının incelenmesi gerekmektedir.

Dilbilimsel sosyal hizmet, hem mesleğe hem de literatüre, eleştirel bir bakış açısı sağlayabilmektedir. Aynı zamanda bu bakış açısı, sosyal hizmet eğitiminin, sosyal hizmet politikalarının ve müracaatçıların ihtiyaçlarının yeniden değerlendirilmesini de içermektedir. Sosyal hizmet kuruluşlarının, dilsel çeşitliliğe önem veren uygulamalar, hizmetler tasarlaması ve finanse etmesi, bu kapsamda personel çalıştırması gerekmektedir. Bu uygulamaların ve hizmetlerin başarılı bir şekilde tasarlanabilmesi ve faaliyete geçirilebilmesi müracaatçılarla ve toplumla ortaklık geliştirilmesi ile mümkündür.

Dilbilimsel sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanlarının, küreselleşme ile birlikte, sosyal, politik ve ekonomik alanlarda, hangi dili öncelikli olarak seçtiklerini sorgulaması gerektiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle, dilbilimsel sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanlarının, dilsel çeşitliliğin sağlanması yönünde politika planlamalarını, mesleki gelişimlerini bu yönde desteklemeleri gerektiğini

belirtmektedir. Bu durum, sosyal hizmet uzmanlarının ve ilgili kuruluşların sundukları hizmetlerin, müracaatçılara tercih ettikleri dilde sağlanmasını da kapsamaktadır.

Dilbilimsel sosyal hizmet, özellikle sosyal ve politik bağlamda gerçekleştirilen dilbilimsel çalışmalara katkı sağlayarak, yaşam deneyimlerinin aktarımı, farklılıklar üzerinde durulması ve sosyal hizmette mevcut dil anlayışlarının çeşitlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Yerel ve uluslararası toplulukların dilsel bilgi tabanını dikkate alan dilbilimsel sosyal hizmet, bu toplulukların gerçekliğini yansıtması açısından geliştirilebilir de bir alandır.

Müracaatçıyla olan yardım sürecindeki diyalogların ve iş birliğinin temeli olarak dilin yeniden değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Kültürel yetkinlik, güçlendirme ve müracaatçının bulunduğu yerden başlama ve çevresi içinde birey yaklaşımları dikkate alınarak, müracaatçının sürece aktif katılımının desteklenmesi, terapötik bir diyalogun oluşturulması gerekmektedir. Terapötik bir diyalogun oluşturulması müracaatçı için istenen olumlu değişimlerin sağlanmasındaki müdahalelerin ve çözüm planlarının da temelini oluşturur.

Sosyal hizmet uzmanının kullandığı dil hem değerlendirmenin hem de müdahalenin yönünü ve etkisini belirlemede çok önemlidir. Dil, politika ve uygulama arasındaki dinamik ara yüzün merkezinde yer alır ve bir meslek olarak sosyal hizmet sorgulamayı, eleştirmeyi, savunuculuğu ve yeniden çerçevelemeyi bırakmamalıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının, çalıştıkları alan ile ilgili olarak kullandıkları mesleki dile dair süreçleri, söylemleri ve bunların müracaatçılar üzerinde etkisine dair kanıta dayalı çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının sundukları hizmetleri tek bir dil ile sınırlamaması, çok dilli bir deneyim bilinci geliştirmesi gerekmektedir. Sosyal hizmetin dil kimliğine daha fazla odaklanması ve sosyal hizmet öğrencileri için kültürel açıdan yetkin bir dil eğitimi için zemin hazırlanmalıdır. Amaç, sosyal hizmet uzmanının, sadece uygulamalarda kullanmak için ikinci bir dili konuşma becerisini edinmesi değil, dilin kimliğe nasıl bağlandığını keşfederek, bireylerin deneyimlerini nasıl inşa ettikleri hakkında bir anlayış kazanmasıdır.

Sosyal hizmet uzmanının, farklı dilleri kullanması ve bu diller arasında aracılık etme becerisi, farklı bir kültür, arka plan ve demografiye sahip bir müracaatçıyla etkili bir müdahale oluşturmada önemli bir fark yaratabilir. Bu durum kültürel yetkinlik, güçlendirme yaklaşımı ve müracaatçının bulunduğu yerden başlama ilkeleriyle de yakından ilişkilidir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2003). Kültürel sembollerini yorumsamacı bir bakış açısıyla okuma ve sosyal hizmet ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14 (1), 20-24.
- Back, L. (1996). *New ethnicities and urban culture: racisms and multiculturalism in young lives*. London: UCL Press.

- Bamford, K. W. (1991). Bilingual issues in mental health assessment and treatment. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 13 (4), 377–390.
- Baugh, J. (2003). “Linguistic Profiling” In Makoni, S., Smitherman, G., Ball, F. and Spears, A. (Eds), *Black linguistics: Language, society and politics in Africa and the Americas* (pp. 155-168). London: Routledge.
- Bender, D. E., Harlan, C. (2005). Commentary: Increasing Latino access to quality health care: Spanish language training for health professionals. *Journal of Health Management Practice*, 11 (1), 46–49.
- Beresford, P., Carr, S. (2012). *Social care, service users and user involvement*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Biever, J. L., Castano, A. T., de las Fuentes, C., Gonzalez, C., Serin-Lopes, S., Sprowls, C. (2002). The role of language in training psychologists to work with Hispanic clients. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33 (3), 330–336.
- Bishop, V. (2008). Why learn a language? The potential of additional language tuition for linguistic identity awareness and anti-discriminatory practice within British Social Work education. *Social Work Education* 27 (8), 913–924.
- Boas, F. (1995). *Race, language and culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brascoupé, S., Waters, C. (2009). Cultural safety: Exploring the applicability of the concept of cultural safety to aboriginal health and community wellness. *Journal of Aboriginal Health*, 5, 6–41.
- Burr, V. (2003). *Social constructionism*. London: Routledge.
- Casey, M. M., Blewett, L. A., Call, K. T. (2004). Providing health care to Latino immigrants: Community-based efforts in the rural Midwest. *American Journal of Public Health*, 94 (10), 1709–1711.
- Casado, B., Negi, N., Hong, M. (2012). Culturally competent social work research: Methodological considerations for research with language minorities. *Social Work*, 57 (1), 1–10.
- Cevizci, A. (2005). “*Hermeneutik*”, Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chau, R., Yu, S. (2009). Culturally sensitive approaches to health and social care: Uniformity and diversity in the Chinese community in the UK. *International Social Work*, 52 (6), 773–784.
- Chomsky, N. (2012). *Doğa ve dil üzerine* (Çev. Ayşe Banu Karadağ). İstanbul: Sözcükler.
- Condon, J. C. (1985). *Semantics and communication*. New York: Macmillan.
- Cormican, J. D. (1978). Linguistic issues in interviewing. *Social Casework*, 59, 145–151.
- D’Cruz, H., Gillingham, P. and Melendez, S. (2007). Reflexivity, its meanings and relevance for social work: A critical review of the literature. *British Journal of Social Work*, 37 (1), 73-90.
- Dominelli, L. (2004). Crossing international divides: Language and communication within international settings. *Social Work Education*, 23 (5), 515–25.
- Edwards, J. B. (2016). Cultural intelligence for clinical social work practice. *Clinical Social Work Journal*, 44, 211–220.
- Efran, J. S., Heffner, K. P. (1991). Change the name and you change the game. *Journal of Strategic and Systemic Therapies*, 10, 50–65.
- Elderkin-Thompson, V., Silver, R. C., Waitzkin, H. (2001). When nurses double as interpreters: A study of Spanish-speaking patients in a U.S. primary care setting. *Social Science & Medicine*, 52, 1343–1358.
- Ellis, E. (2006). Monolingualism: The unmarked case. *Estudios de Sociolingüística*, 7 (2), 173-196.
- Elster, J. (2007). *Explaining social behaviour: More nuts and bolts for the social sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engstrom, D. W., Piedra, L. M., Min, J. W. (2009). Bilingual social workers: Language and service complexities. *Administration in Social Work*, 33 (2), 167-185. DOI: 10.1080/03643100902768832

- Engstrom, D. W., Min, J. W. (2004). Perspectives of bilingual social workers: You just have to do a lot more for them. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work, 13* (1), 59–82.
- Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19* (42), 41-64.
- Farr, M. (2011). Urban plurilingualism: Language practices, policies, and ideologies. *Journal of Pragmatics, 43*, 1161-1172.
- Ferrara, K. W. (1994). *Therapeutic ways with words*. New York: Oxford University Press.
- Fıncıoğulları, S. (2016). Sosyal bilimler ve hermeneutik üzerine kısa bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi, 33*, 37-48.
- Forrester, D., Kershaw, S., Moss, H., Hughes, L. (2008). Communication skills in child protection: How do social workers talk to parents? *Child & Family Social Work, 13* (1), 41-51.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gee, J. P. (2010). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. London: Routledge.
- Gökçearslan Çifci, E., Uzunaşlan, Ş. (2019). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kültürel Yetkinliği Geliştirmenin Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30* (1), 213-230.
- Greene, G. J., Lee, M. Y., Hoffpauir, S. (2005). The languages of empowerment and strengths in clinical social work: A constructivist perspective. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services, 86* (2), 267-277.
- Greene, G. J., Lee, M. Y. (2002). "The social construction of empowerment" In M. O'Melia & K. K. Miley (Eds.), *Pathways to power: Readings in contextual social work practice* (pp. 175–201). Boston: Allyn & Bacon.
- Gregory, M., Holloway, M. (2005). Language and the shaping of social work. *British Journal of Social Work, 35*, 37–53. DOI:10.1093/bjsw/bch161
- Guerrero, E. G., Khachikiana, T., Kimb, T., Kong, Y., Vega, W. A. (2013). Spanish language proficiency among providers and latino clients' engagement in substance abuse treatment. *Addictive Behaviors, 38* (12), 2893–2897. DOI: 10.1016/j.addbeh.2013.08.022
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action*. Cambridge: Polity.
- Hall, J., Valdiviezo, S. (2019). The social worker as language worker in a multilingual world: Educating for language competence. *Journal of Social Work Education, 56* (1), 17-29. DOI: 10.1080/10437797.2019.1642275
- Harrison, G. (2007). Language as a problem, a right or a resource?: A study of how bilingual practitioners see language policy being enacted in social work. *Journal of Social Work, 7* (1), 71-92.
- Harrison, G. (2006). Broadening the conceptual lens on language in social work: Difference, diversity and english as a global language. *British Journal of Social Work, 36*, 401-418.
- Hawkins, L., Fook, J., Ryan, M. (2001). Social workers' use of the language of social justice. *British Journal of Social Work, 31* (1), 1-13.
- Heller, M. (2008). Language and the nation-state: Challenges to sociolinguistic theory and practice. *Journal of Sociolinguistics, 12* (4), 504-524.
- Hornsby, J. (2000). "Feminism in philosophy of language: Communicative speech acts" In Fricker, M., Hornsby, J. (Eds.), *The cambridge companion to feminism in philosophy*. Cambridge University Press.
- Johnson, W. (1972). *Living with change: The semantics of coping*. New York: Harper & Row.
- Kaya, F. (2019). Yorumsamacı yaklaşımda anlama kavramının önemi ve pozitivizm eleştirisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11* (22), 271-280.
- Khawaja, N., McCarthy, R., Braddock, V., Dunne, M. (2013). Characteristics of culturally and linguistically diverse mental health clients. *Advances in Mental Health 11* (2), 172–187. DOI: 10.5172/jamh.2013.11.2.172

- Kırmızıoğlu, H. (2017). Hermeneutik, postmodernizm ve iktisadi yansımaları. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5 (5), 63-73. DOI: 10.25272/j.2147-7035.2017.5.5.06
- Koprowska, J. (2010). *Communication and interpersonal skills in social work*. London: Sage.
- Labov, W. (1966). *The social stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- Le Sage, M. R. (2006). Linguistic competence/language access services (LAS) in end-of-life and palliative care: A social work leadership imperative. *Journal of Social Work in End-Of-Life & Palliative Care*, 2 (4), 3–31. DOI:10.1300/ J457v02n04_02
- Lishman, J. (2009). *Communication and social work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lucas, S. E. (2014). *Social Work in a Multilingual World: Interpreter-Mediated Encounters (Doctoral Thesis)*. School of Nursing, Midwifery, Social Work and Social Sciences University of Salford, UK.
- Malgady, R. G., Zayas, L.H. (2001). Cultural and linguistic considerations in psychodiagnosis with Hispanics: The need for an empirically informed process model. *Social Work*, 46 (1), 39–49.
- Masaki, B., Kim, M., Chung, C. (1999). *The multilingual access model: A model for outreach and services in non-English-speaking communities*. Harrisburg, PA: National Resource Center on Domestic Violence.
- MacFarlane, A., Singleton, C., Green, E. (2009). Language barriers in health and social care consultations in the community: A comparative study of responses in Ireland and England. *Health Policy*, 92, 203–210.
- Min, J. W. (2001). *The Process and Outcomes of Long-Term Care Decision-Making Among Korean American Elderly (Unpublished Doctoral Dissertation)*. School of Social Welfare, University of California–Los Angeles.
- Mininni, G. (2006). "Marxist theories of language" In Brown, K. (Ed.), *Encyclopedia of language & linguistics* (pp. 526-530). Elsevier Science.
- Mohanty, A. K. (2010). Languages, inequality and marginalization: Implications of the double divide in Indian multilingualism. *International Journal of the Sociology of Language*, 2010 (205), 131-154. DOI: 10.1515/ijsl.2010.042
- Mullaly, B. (2007). *The new structural social work*. Oxford: Oxford University Press.
- Musser-Granski, J., Carrillo, D. F. (1997). The use of bilingual, bicultural paraprofessionals in mental health services: Issues for hiring, training, and supervision. *Community Mental Health Journal*, 33 (1), 51–60.
- Olsen, L., Bhattacharya, J., Scharf, A. (2006). *Cultural competency: What it is and why it matters*. California Tomorrow.
- Parton, N., O'Byrne, P. (2000). *Constructive social work: Towards a new practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Pavlenko, A., Blackledge, A. (2004). *Negotiation of identities in multilingual contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Piedra, L. M. (2006). "Revisiting the language question" In Engstrom, D. W., Piedra, L. M. (Eds.), *Our diverse society: Race and ethnicity—Implications for 21st century American society* (pp. 67–87). Washington, DC: NASW Press.
- Pohjola, A. (2016). Language as a cultural mediator in social work: Supporting Sámi culture with services in Sámi. *International Social Work*, 59 (5), 640–652. DOI:10.1177/0020872816646818
- Pomeroy, E., A. Nonaka (2013). language and social work: Are we really communicating effectively? *Social Work* 58 (2), 101-104.
- Pulla, V., Carter, E. (2018). Employing interpretivism in social work research. *International Journal of Social Work and Human Services Practice*, 6 (1), 9-14.
- Rampton, B. (1995). Language crossing and the problematisation of ethnicity and socialisation. *Pragmatics*, 5 (4), 485-514.
- Riley, P. (2007). *Language, culture and identity: An ethnolinguistic perspective*. London: Continuum.

- Rumelhart, M. A. (1984). When understanding is the real issue. *Social Casework*, 65, 27–33.
- Sands, R. G. (1988). Sociolinguistic analysis of a mental health interview. *Social Work*, 33, 149–154.
- Saussure, F. (2001). *Genel dilbilim yazıları* (Çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Shapiro, T. (1979). *Clinical psycholinguistics*. New York: Plenum.
- Smith, M. L., Hawkins, C. A., Carnes, L. (1999). Spanish for social workers: Preparing students for multicultural social work practice. *Journal of Baccalaureate Social Work* 5 (1), 74–80.
- Söderström, S. (2014). Lost in translation? Communication challenges in minority families' and healthcare workers' interactions. *Disability & Society* 29 (5), 807–820.
- Suarez, Z. E. (2000). "Hispanics and health care" In Cafferty, P. S. J., Engstrom, D. W. (Eds.), *Hispanics in the United States* (pp.195–235). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Tang, K. C. (1996). Utilization of medical services-difficulties and solutions: A case study of Chinese Australians in Sydney. *Journal of Multicultural Social Work*, 4 (2), 47–58.
- Timms, N. (1968). *The language of social casework*. London: Routledge.
- Tran, T. V., Ferullo, D. L. (1997). Indochinese mental health in North America: Measures, status, treatments. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 24, 3–20.
- Trevithick, P. (2012). *Social work skills and knowledge: A practice handbook*. Maidenhead: McGraw-Hill/Open University Press.
- Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics: An introduction to language and society*. London: Penguin.
- Tuncay, T., Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet, güçlendirmeye retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (1), 53-69.
- Uttal, L. (2006). Organizational cultural competency: Shifting programs for Latino immigrants from client-centered to a community-based orientation. *American Journal of Community Psychology*, 38, 251–262.
- Walsham, G. (1995). The emergence of interpretivism in is research. *Information Systems Research*, 6, 376-394.
- Warner, R. (1980). "Language and disease concepts" In Simpson, M. A. (Ed.), *Psycholinguistics in clinical practice: Languages of illness and healing* (pp. 19–33). New York: Irvington.
- Watzlawick, P. (1978). *The language of change*. New York: Basic Books.
- Whitley, R. (1984). The scientific status of management research as a practically-oriented social science. *Journal of Management Studies*, 21, 369-390.
- Yaman, Ö. M., Akyurt, M. A. (2013). Sosyal hizmete kültürel yaklaşım: 2011 Van depremi örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (26), 105-144.
- Yıldırım, Ş. (2018). Müracaatçı merkezli yaklaşımın sosyal hizmet uygulamalarında kullanımı. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (3), 97-112. doi:10.18026/cbayarsos.465712
- Yıldırım, B. (2014). Bir yaklaşımın anatomisi: Güçlendirme. İçinde: V. Işıkhani (Ed.), *Prof. Dr. Gönül Erkan'a Armağan: Sosyal Hizmet ve Mülakat*. (ss. 183-191). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.
- Zambrana, R. E. (1996). "The relationship of health perceptions, physical and mental health, and language use to usual source of care" In Lillie-Blanton, M., Leigh, W., Alfaro-Correa, A. (Eds.), *Achieving equitable access* (pp. 75–98). Lanham, MD: University Press of America.

Albayrak, H. (2020). Sosyal hizmetin anlatı araştırması ile buluşması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1719-1745.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 30.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 03.09.2020*

SOSYAL HİZMETİN ANLATI ARAŞTIRMASI İLE BULUŞMASI

Locating Narrative Inquiry with Social Work

Hande ALBAYRAK*

* Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-2972-9490, e-posta: hande.albayrak@kocaeli.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı anlatı anlayışını ve araştırmasını tanımlayarak sosyal hizmet araştırması ve uygulaması için bir yaklaşım sunmaktır. Anlatı araştırmalarına dair yapılan literatür taramasında sosyal hizmette anlatıya dönüşün görünürlüğü de ele alınmıştır. Felsefi köklerini postmodernizm, sosyal inşacılık, yapılandırmacılık ve feminizden alan anlatı anlayışı ve araştırmaları yaygınlaşarak, bugün hemen hemen her disiplinindeki çalışmalara yansımaya başlamıştır. Bu yüzden de anlatı araştırmasının, sosyal hizmet disiplini çerçevesinde tanıtılması önem taşımaktadır. Çalışmada öncelikle deneyim, anlatı, hikaye gibi temel kavramlar bağlantısal olarak açıklanmıştır. Kavramlara dair oluşturulan anlayışın ardından anlatı araştırması, görüşme süreci, hikayenin oluşumu ve analiz biçimleri tanımlanmıştır. Son olarak ise sosyal hizmet araştırmalarında ve uygulamalarında sessizleştirilen ve ötekileştirilen bireylerle çalışma konusu meta ve karşıt anlatılar bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: *Anlatı araştırması, anlatı, hikaye anlatımı, sosyal hizmet*

ABSTRACT

The main purpose of this study is to define an understanding of narrative and narrative inquiry and to provide an approach for social work research and practice. In the literature review on narrative studies, the visibility of the narrative turn in social work was also examined. The understanding of narrative and narrative research, which takes its philosophical roots from postmodernism, social constructivism, constructivism and feminism has become widespread and is reflected in studies in almost every discipline today. Therefore, it is important to introduce narrative research within the framework with social work discipline. In the study, firstly, basic concepts such as experience, narrative and story are explained in relational. Following the understanding of the concepts, narrative research, interviewing process, formation of the story and analysis forms is defined. Finally, the issue of working with individuals who are silenced and marginalized in social work researches and practices has been addressed in the context of meta and counter narratives.

Key words: *Narrative research, narrative, storytelling, social work*

GİRİŞ

Son yıllarda özellikle sosyal hizmet, psikoloji, hemşirelik gibi birçok disiplinde de insana dair yaşantıların pozitivist bir anlayışla standartlaştırılmış testlerle anlaşılamayacağı düşüncesinin gelişmesiyle yaygın olarak nitel araştırma kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Nitel araştırma yönteminin, yaklaşımlarının ve stratejilerinin temel ilkeleri doğrultusunda gerçekleşen anlatı araştırması ise bu kapsamda önemli bir alan haline gelmiştir. Anlatı araştırması, nitel araştırmanın fenomenoloji, kuram oluşturma, etnografi ve durum çalışması gibi nitel araştırma yaklaşımlarından biridir. Araştırmalarda anlatıya dönüş, elbette nitel araştırmalara yönelen ilgiyle birlikte ele alınmalıdır (Kim, 2016). 1960'lı yıllardan itibaren sosyal bilim alanlarından tarih, antropoloji, halk bilimi, psikoloji, sosyolinguistik, iletişim çalışmaları ve sosyoloji gibi disiplinlerde anlatı çalışmaları yapılmaya başlanmıştır (Riessman ve Quinney, 2005). Akademik anlatıya olan bu ilgisinde ise 1960'ların ve 1970'lerin hak hareketlerinin, normatif olan baskın hikayeleri reddetmeleri ve ötekileştirilmiş olanların sesini duyma çabası etkili olmuştur (Davis, 2014; Holstein ve Gubrium, 2011; Fraser ve MacDougall, 2017). Felsefi köklerini postmodernizm, sosyal inşacılık, yapılandırmacılık ve feminizden alan anlatı anlayışı yaygınlaşarak (Etherington, 2011), bugün hemen hemen her disipline ve mesleğe nüfuz etmiştir. 1980 ve 1981 yılında antropoloji, psikoloji, sanat tarihi, felsefe, edebiyat gibi alanlardaki anlatı çalışmaları iki sayı olarak Eleştirel Araştırma Dergisi'nde yayınlanmış ve derginin editörü, "anlatı araştırmasının artık sadece psikoloji ve dilbilimlerinin ilgi alanı olmadığını, insan ve doğal bilimlerinin tüm dallarında olumlu bir içgörü kaynağı haline geldiğini" belirtmiştir (Kim, 2016: 6). 1993 yılında Hayatların Anlatı Çalışması (Narrative Study of Lives) isimli yıllık seri ve Anlatı Araştırmaları (Narrative Inquiry) isimli dergi ile ise anlatı araştırmalarında disiplinlerarası çalışmaların ivme kazandığı belirtilmektedir (Chase, 2005 akt: Creswell, 2013). Anlatı araştırmalarına bu ilginin nedenini Bell ve Hydén (2017), pozitivist paradigmanın insanı anlamaya dair sunduğu sınırlı bilgi, post-yapısalcılığa artan ilgi, özgürleştirici hikaye anlatımının çekiciliği ve eyleyen öznenin gücü gibi çeşitli kaynaklara dayandırarak açıklamaktadır.

Anlatı araştırmasına yönelime dair bu genel bilgilerden sonra sosyal hizmet alanında anlatı araştırması kendine ne zaman ve hangi konularda yer bulmuştur? Sosyal hizmet disiplininde ilk olarak anlatı araştırmasını kullanan Laird (1988) olmuş, ardından Riessman (1990a) boşanma ve toplumsal cinsiyet konusunda yaptığı bir araştırmada kullanmıştır (Riessman, 2008). Daha sonraları ise çeşitli kitaplarda

sosyal hizmet uzmanlarının anlatı araştırması üzerine yazıları ve araştırmaları olmuştur (Hall, 1997; Laird, 1993; Riessman, 1994; Shaw ve Gould, 2001). Ancak sosyal hizmet alanındaki dergilerine bakıldığında anlatı araştırmasının o zamanlar kendine yeterince yer bulamadığı görülmektedir. Sosyal hizmette anlatıya dönüşe bakıldığında; Riessman ve Quinney (2005), 1990-2005 yılları arasında sosyal hizmet alanında yayınlanan 200'den fazla makaleyi değerlendirerek yaptıkları çalışmalarında diğer alanların aksine sosyal hizmette anlatı araştırmalarının “yeterince iyi” yapıldığı çok az çalışma olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmalarındaki bir diğer önemli bir sonuç ise, anlatı teorisinin sosyal hizmet uygulamasına bilgi olarak yansımalarının, anlatı yöntemlerinin sosyal hizmet araştırmalarında yer bulmasından daha fazla gelişmiş olduğudur (Riessman ve Quinney, 2005). Benzer şekilde Riessman (2008)'a göre de sosyal hizmet araştırmalarında, anlatı kavramları sınırlı düzeyde benimsenmiştir. Anlatı araştırmasının sosyal hizmet araştırmalarında yeterince yer bulamayışının nedenini; akademide (fon kaynakları, dergiler ve lisans üstü eğitim de dahil olacak şekilde) nesnel ve nicel araştırma metotlarına yönelimin olması; profesyonel alanın dışında kalanı okuyarak, kendi disiplininin çerçevesinden konuya bakmayı gerektiren anlatının doğası gereği çapraz disiplinler olması; analizin genellikle çok ayrıntılı ve karmaşık verilere dayandığı için zaman alması gibi zorluklarla açıklamışlardır (Riessman ve Quinney, 2005). Son olarak ise sosyal hizmette anlatıya dönüşe dair önemli bir gelişme ise “Nitel Sosyal Hizmet (Qualitative Social Work)” Dergisi'nin 2017 yılında “Sosyal Hizmet ve Anlatıya (Kısmen?) Dönüş (Social Work and Narrative (Half?) Turn)” adında özel bir sayı çıkartarak, sosyal hizmette anlatı çalışmalarına ilginin artması konusunda teşvik edici bir yaklaşım benimsemeleridir.

Anlatı araştırmasındaki temel nokta, aynı sosyal hizmetteki gibi ilişkilerdeki insan etkileşimleridir. Anlatının fenomenolojide dayandığı bazı kökenler olsa da, uygulamalarda, artık yaşanmış deneyimin ve bireylerin “ardındaki” dünyaların ötesine doğru yönelim mevcuttur (Riessman ve Quinney, 2005). Bu noktada bireyleri ve yaşadıklarını derinlemesine anlamak ve uygun uygulamayı gerçekleştirebilmek için yaşanmış deneyimin ve bireylerin “ardındaki” dünyaların ötesine bakabilmek konusunda, anlatı anlayışının bilgisi yardımcıdır. Bilindiği üzere sosyal hizmet çalışmaları, çeşitli sorunlar yaşayan bireylerle görüşmeler yapılarak insanların yaşadıkları deneyimleri anlama ve sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleme temelinde

yapılmaktadır. Dolayısıyla anlatı anlayışı sosyal hizmetin bu amacı için derinlemesine bir anlayış sunması bakımından önemlidir.

Bu çalışmada anlatı anlayışını ve araştırmasını tanımlayarak sosyal hizmet araştırması ve uygulaması için bir yaklaşım edinmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle deneyim, anlatı ve hikaye gibi kavramlar üzerinde durulduktan sonra anlatı araştırması genel hatları ile tanımlanmıştır. Ardından ise anlatı araştırması kapsamında görüşme sürecinin ve hayat hikayesini oluşturmanın nasıl olduğu ve buralarda araştırmacının rolü açıklanmıştır. Görüşmelere dair bilgilerden sonra anlatı araştırmasının analiz çalışmalarının çeşitlerine yer verilmiştir. Son olarak ise sosyal hizmet araştırmalarında ve uygulamaları kapsamında özellikle sessizleştirilen ve ötekileştirilen bireylerle çalışma konusu, meta ve karşıt anlatılar bağlamında ele alınmıştır.

Temel Kavramlar: Deneyimden Anlatıya, Anlatıdan Hikayeye Giden Bir Süreç

Anlatı araştırmasını anlamak için öncelikle “anlatı” kavramına, anlatının deneyimden farkına ve anlatının insanın hayat hikayesindeki yerine bakmak gereklidir. Çünkü anlatı araştırması Connelly ve Clandinin (1990)’in de belirttiği gibi, insanların bireysel ve sosyal olarak hikayeler anlattıkları ve hikayeleşen bir hayat sürdürüklerinden yola çıkarak insanların dünyayı nasıl deneyimledikleri üzerine odaklanmaktadır. Bu odağın daha iyi anlaşılması için bahsedilen bu kavramların birbiri ile bağlantısı net bir şekilde açıklanmalıdır.

İlk olarak anlatı literatüründe geniş bir yer kaplayan deneyim kavramına bakıldığında, anlatının deneyimi kapsadığı görülmelidir. Deneyim, anlatı yoluyla oluşturulan ve insanların olayları ve karşı karşıya kaldıklarını anlamlandırmasını sağlayan bir şey olarak görülür (Riessman, 1993). Scott (1991) öz bir şekilde bunu, deneyimlerin anlamlandırılmasında anlatı/anlatımın işlevi olarak açıklamıştır. Bu, anlatıcının “benlik kavramı”nın bir parçası olarak ortaya çıkan bir meta-anlatı dahilinde deneyimleme ve yorumlama süreçlerinde bireylerin aktif rol aldıkları anlamına gelir. Dolayısıyla birey, meta anlatı doğrultusundaki deneyimleri yoluyla inşa edilmektedir. Örneğin bu duruma kadın deneyimi üzerinden bakılırsa, kadın deneyimi cinsiyet kimliğini kuran pratikler bütünü olarak ele alınmalıdır. Yani kadın deneyimi toplumsal cinsiyetin bir sonucu değildir (Scott, 1991: 779). Bu açıklamalar bireyin tarihsel, sosyal ve kültürel koşulları bağlamında deneyimlere dair anlatıların anlam kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda anlatı, Uzun (2015)’un da ifade ettiği üzere deneyimin anlamlı hale dönüştürülmesinin bir yolu olarak görülmektedir.

Deneyimlerden kaynaklanan algılamalar yoluyla, insanlar fikir geliştirir ve bunları belirli sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamda anlatıya dönüştürür.

Anlatı ise, insanın yaşadığı çeşitli olayları ve eylemlerini amaç odaklı süreçlerle tematik olarak birleştirerek bir araya getiren söylem kompozisyonunun türüdür (Polkinghorne, 1995). Her konuşma ve metin anlatı değildir. Çoğu zaman karşılıklı iletişimde ayrıntılı bir olay örgüsünün, karakterlerin ve bir ortamın yansıtılması gerekmez (Riessman, 1993). Bu yüzden de anlatıyı, diğer söylem biçimlerinden ayıran şey, ardışıklık (sequence) ve sonuç (consequence) içermesidir. Buna göre, olaylar belirli bir dinleyici kitlesi için anlamlı olacak şekilde seçilir, organize edilir, bağlantılandırılır ve değerlendirilir (Hinchman ve Hinchman, 1997; Riessman, 2004; Riessman ve Quinney, 2005). Yani dinleyici kitlesinin bireysel, sosyal ve kültürel koşullarına göre de anlatı şekillenir. Burada Uzun (2015)'un ifade ettiği üzere bireylerin kişisel anlatılarını, egemen grubun ideolojisi tarafından şekillendirilen meta anlatılara katkıda bulunacak şekilde hegemonik anlatı biçiminde ifade etme eğilimi görülmelidir. Çünkü meta anlatının tahakküm gücü, bireyin anlatısında kendini göstermektedir.

Günlük kullanımda hikaye (story) ve anlatı (narrative) çokça kullanılmaktadır. Ancak anlatının ve hikayenin farklı şeyler olduğuna dikkat çekilmelidir. Örneğin “Herkesin bir hikayesi var” cümlesinin popüler kültürde de kullanılan yükselen bir trend olduğu, insanların hikayelerini paylaştıkları televizyon programlarında dahi görülmektedir. Anlatı araştırmacısı için buralarda aktarılan hikayelerde eksik olan şey, Riessman ve Quinney'nin de ifade ettiği gibi, gerçeklerin bu şekilde nasıl bir araya getirildiğine dair analitik bir bakıştır. Birey anlatısını kimin için, nasıl ve ne amaçla yapılandırmıştır? Anlatıyı yapılandırmasında hangi kültürel kaynaklara başvurmuştur? Birey anlatısıyla neye ulaşmaya çalışıyor? Hikayede alternatif karşıt anlatıları önerebilecek boşluklar ve tutarsızlıklar var mı? Popüler kullanımda bir “hikaye”, derinleşmiş bilgi için savunulabilir bir pozisyon olan yorumlama gerektirmeyen bireyin kendisi için konuşması olarak görülmektedir (Riessman ve Quinney, 2005).

Ancak anlatı araştırmasında hikaye, insan hayatının bir bölümünü, yer ve zaman kavramına bağlayarak ele alır. Dolayısıyla kişilerin anlatılarının zamansal açıdan başlangıcı, ortası ve sonu olan düzenlenmiş anlatı etkinliklerinden hikaye oluşur. Anlatılar insan deneyiminin sadece bir kısmına yer verir ve hikayeler anlatılara dayanır (Kim, 2016: 8). Kişisel hikayeler, yalnızca bir kişiye hayatının hikayesini anlatmanın bir yolu değildir; kimliklerin modellendiği araçlardır (Rosenwald ve

Ochberg, 1992b akt: Riessman, 1993). Hikayeler, eylemlerin ve olayların, amaçlara ulaşmak ve amaçları gerçekleştirmek için olumlu ve olumsuz katkıda bulunduğu insan deneyimini benzersiz biçimde tanımlayan bir bilgi türünü ifade eder. Bir başka deyişle insan eylemlerini ve deneyimlerini, yaşam olaylarının değişikliklerini ve mücadelelerini ve kişilerin eylemlerinin farklılığını ve karmaşıklığını anlamak için hikayeler kullanılır. Zaman ve mekân içinde gelişen deneyimi bulmak için deneyimlerin hikayesinin içerisine olaylar koymaya çalışılır. Tüm bunlarla bireylerin duygularını, hedeflerini, algılarını ve değerlerini içererek insan deneyimlerini anlamaya yönelik bilgi sunulur (Polkinghorne, 1995). Anlatı, zaman ve mekânı aşan bir zaman makinesi içerisindedir. Herhangi bir hayat hikayesi kesişen bir dizi anlatının bir parçasıdır (Macintyre, 2007: 218 akt: Kim, 2016: 8).

Burada öykü ve hikaye kavramının farkının da açıklanması önemlidir. Her ne kadar birçok kaynakta birbirinin yerine geçen şekilde kullanılsa da aslında öykü ile hikayenin tanımı farklıdır. Soyşekerci (2014)'nin de belirttiği gibi öyküde yaşama dair birdenbire başlayan ve biten bir kesit sunulur yani öykünün öncesi ve sonrasına yer verilmez. Öyküde söylenmeyen, yazılmayan, aktarılmayan boşluklar vardır ve boşlukları anlamlandırmak ve yeniden yazma konusu okuyucuya bırakılır. Ek olarak nedensellik yerine, sorunların karmaşık yumağının anlatımı ön plana geçer (Soyşekerci, 2014). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere anlatı araştırmasında, anlatılardaki zamansal boşluklar doldurularak başlangıcı, ortası ve sonuna yer verilerek hikaye oluşturulduğu için hikaye kavramı daha doğrudur.

Kavramlar arasındaki bu farklılıkları özetleyebilmek için şu noktalara dikkat çekilmelidir. Anlatı, bireyin sosyal bağlam üzerinde vurgulanmış halidir. İnsanların hayatları devam eden deneyimsel bir süreçtir ve hayal edilmiş bir geleceğe doğru ilerleme meselesidir. Bu yüzden de insanlar hikayelerini yeniden ve yeniden anlatır. Kişi hikayeleri aynı anda yaşar, anlatır ve tekrar anlatır ve yeniden yaşar (Connelly ve Clandinin, 1990). Bir başka ifadeyle anlatılar, algısal deneyimi yapılandırır, hafızayı düzenler, yaşam olayını parçalar ve amaç inşa eder (Bruner, 1987:15 akt: Riessman, 1993) ve buradan da hikayeler yeniden yeniden oluşur. Eğer gerçekten birinin hikayesini anlamak istiyorsak, hikayede etkili olan ve aslında anlatılarını şekillendiren tarihsel, politik, çevresel, kişisel faktörleri ve hikayeye dahil olan herkesi keşfetmek gerekir (Kim, 2016: 236).

Anlatı Araştırması

Anlatı yaklaşımının felsefi temeli daha öncede belirtildiği gibi postmodernizm, sosyal inşacılık, yapılandırılmacılık ve feminizme dayanır. Bunlardan postmodernizmin anlatı araştırmasına yansımada temel bilgilere ve ayrıcalıklı söylemlere (büyük anlatılara) ilişkin tek bir doğru, kesinlik ve nesnel gerçeklik olmadığı tezi vardır. Sosyal inşacılık teorisinde gerçekliğin toplumda sosyal olarak üretilen bir meta olduğu bilgisi vardır. Toplumda üretilen sosyal gerçekliğe göre bireyler kendi dünyalarını inşa ettiği için ve tarihin, bağlamın, kültürün, dilin, deneyimin ve anlayışların gömülü olduğu sosyal yapı gözetilmeksizin bireyin gerçekliğini nasıl kurguladığı anlaşılabilir. Bireyin gerçekliği elbette geçmiş yaşantısının bugüne olan yansıması anlatı yoluyla nasıl aktardığı ile anlaşılabilir ve anlam kazanır (Baldwin, 2013). Anlatı yaklaşımının felsefi temelindeki yapılandırılmacılık ise, gerçekliğin bireyin kendi yarattığı bir ürün olduğu fikrine dayanır. Her birey, dünyayı ve deneyimlerini kişisel inanç sistemleri yoluyla görür ve yorumlar. Dolayısıyla anlatı araştırması, bireylerin bu inanç sistemleri içinde kendilerini, kimliklerini şekillendiren tutumlarını, değerlerini ve fikirlerini görmemize ve nasıl bir anlam inşa ettiklerini duymamıza olanak tanır. Feminizmin ise araştırma ilişkilerini danışmanlık ve işbirliği olarak görmesi; araştırmadaki güç ilişkisi meselesini ele alarak eşitliği sağlamaya çalışması; özellikle de ötekileştirilen grupların seslerini duyurma konusunda bir platform sunarak güç ve özerklik yaratmaya yardımcı olması; düşünümSELLikle bildiklerimizi nasıl keşfedeceğimiz konusunda şeffaflık sunması ve katılımcılarla elde edilen bilgilerin sahipliğini paylaşarak hakim anlayıştaki profesyonellerin uzman olduğu varsayımını sorgulamaya başlaması bakımından anlatı araştırmasında önemli bir yeri vardır (Etherington, 2011). Bu felsefi temellere bakarak anlatı araştırmaları şöyle tanımlanabilir: Anlatı araştırmaları, klasik doğru, gerçeklik, anlam ve bilgi kavramlarından şüphe duyar. Anlatılarda ve hikayelerde ortaya çıkan güç ilişkilerini sorgulamayı amaçlayarak, meta-anlatıyı ya da evrensel gerçeği reddetmek için birden fazla gerçekle ilgili karmaşık ayrıntıları ele alır (Kim, 2016).

Anlatı araştırması, insanın eylemini tanımlamak için kullanılan hikayeler içinde nitel araştırma tasarımlarının bir alt kümesini ifade eder (Polkinghorne, 1995). Ancak çoğu nitel görüşmede, konuşmanın çoğu anlatı değil, soru-cevap alışverişi, argüman ve diğer tartışma biçimindedir (Riessman, 2002). Çünkü anlatı, bireyin deneyimlerini ortaya koyan bir başlangıç, orta ve bir sonu olan bir hikaye olarak tanımlandığı zaman birçok şekil alır (Manning ve Cullum-Swan, 1994 akt: Larsson ve Sjöblom, 2010). Buradan yola çıkarak anlatı araştırmasını, deneyim ve anlatıları araştıran

hikaye anlatımı metodolojisi olarak tanımlamak (Kim, 2016:106), nitel araştırma görüşmesinden farkını ifade etmek açısından yardımcıdır.

Anlatı araştırması literatüründe, anlatı yöntemleri genellikle bireylerin farklı kimliklerini veya içsel benliklerini nasıl deneyimlediklerine erişim sağlamak için stratejiler olarak tanımlanır (Larsson ve Sjöblom, 2010). Dolayısıyla anlatı araştırmasında araştırmacı ve katılımcılar arasındaki işbirliği vasıtasıyla, zamansallık, yer ve sosyal çevreyle sosyal etkileşim içinde deneyimleri anlamanın ve araştırmanın bir yolunu sunar. Anlatıyı toplamanın ise birçok aracı vardır. Bunlar; saha notları, günlükler, görüşmeler, hikaye anlatımı (storytelling), mektup yazma, özgeçmiş ve biyografik yazı gibi araçlara yer verilmektedir. Bu yüzden de Connelly ve Clandinin (1990: 20) “anlatı araştırmasının” adına “anlatı içerisinde araştırma” denmesinin daha doğru olduğunu ifade ederek anlatının hem bir fenomen hem de bir yöntem anlamına geldiğini vurgularlar (Clandinin ve Connelly, 2000).

Anlatı araştırmasının boyutlarını belirten ve kavramsal çerçeve olarak yer alan “zamansallık, toplumsallık ve yer” vurgusu, anlatı araştırmasını diğer araştırmalardan ayıran özelliktir. Bu üç vurgu üzerinde durarak araştırmacı, katılımcının deneyimlerinde yarattığı ilişkisel yansımaları araştırır (Clandinin ve Huber, 2010). Connelly ve Clandinin (2006: 481) anlatı araştırmasında, anlatıyı düşünebilmeyi öğrenmek için anlatı araştırmasının tasarımının önemini vurgulamış ve dikkate alınması gereken çeşitli unsurları belirlemişlerdir:

1. *Yaşam alanını düşünme/görüntüleme*: Bir anlatı araştırması tasarlamak “bir hayal gücü eylemini” içerir. Araştırmanın yapılacağı yeri, katılımcının yaşadığı yeri, deneyimin yaşandığı yerin neresi olduğuna dair yaşam alanını hayal etmeliyiz. Böylece, bir anlatı araştırması tasarımı, alan içerisinde olan her şeyin kişisel olarak da farkında olmayı planlamaktır.
2. *Saha metinlerini toplamada başlangıç noktası olarak yaşama ve anlatma*: Anlatı olarak düşünme geçmişte yaşanmış olanları hayal etmeyi (anlatma) ve gözler önüne serildiği gibi başkasının yaşam rolünü ezberleyerek yaşamayı (yaşama) içerir. Anlatma görüşmeler, röportajlar, kişisel günlük, fotoğraflar, eserler, konuşmalar vb. yollarla toplanır ve yaşama ise, gözlem ve/veya katılımcı gözlemleri yoluyla araştırma alanındaki yaşam yoluyla kazanılır. Dolayısıyla, anlatı araştırması, yaşamak, anlatmak, tekrar anlatmak ve tekrar yaşamak gibi dört eylemi içerir.

3. *Vurguların tanımlanması ve dengelenmesi* (zamansallık, toplumsallık ve yer): Yaşam alanının hayal edebilmek için anlatı araştırmasının vurgularını göz önüne almalıyız.
- Zamansallık: Anlatı araştırması bir olayın veya bir kişinin zamansal açıdan dönüştüğünü kabul eder. Bu yüzden bir olayı ya da bir kişiyi geçmiş, şimdiki zamanda ve mümkünse geleceği de yansıtılmasıyla ilişki içinde tanımlanır. Genel olarak, geçmişin önem taşıdığı, şimdiki zamanın değer taşıdığı ve geleceğinde niyeti ifade ettiği belirtilmektedir.
  - Toplumsallık: Anlatı araştırması, katılımcı ve/veya anlatıcının kişisel ve toplumsal koşullarıyla da ilgilenir. Toplumsallık, anlatı araştırmasının çoğunlukla bir kişinin düşüncelerine ve duygularına odaklanılmasını veya çoğunlukla kişisiz hale getirilen toplumsal koşullara odaklanılmasını engeller.
  - Yer: Eylemin gerçekleştiği, karakterlerin olduğu ve hikayelerini yaşadığı ve kültürel ve sosyal bağlamın rolleri kısıtladığı ve etkinleştirdiği yerdir. Anlatı araştırmasında örneğin okul, ev, topluluk veya çevre gibi çalışmaya etkisi olan yerlerin çeşitli yönlerini görmeyi gerektirir. Bir anlatı araştırmacısının her yeri etkisiyle birlikte düşünmesi gereklidir.
4. *Araştırmada kendine yatırım*: Bir anlatı araştırmasını tasarlarken pişirme kazanı olarak kendimize yatırım yaparak sahadaki yaşanmış verileri toplamak gerekir. Bunu yaparken araştırmacı, katılımcıların yaşamlarıyla kendisini iç içe geçmiş bir durumda bulabilir ki, bu durum veri toplamayı etkiler, katılımcılarla ilişkiyi ve araştırma metnini de etkiler.

Anlatı araştırmasını felsefi temellerini ve anlatı araştırmasının öne çıkan temel noktalarını tanımladıktan sonra, anlatı araştırmasına dair bazı sınırlılıklar, eleştiriler ve zorluklardan da bahsedilmelidir. Anlatı araştırmasının yöntemine dair literatürde yer alan sınırlılıklar ve eleştiriler; analizdeki zaman taahhüdünün çok sayıda katılımcıyı içeren araştırmalarda kullanılmasını zorlaştırması, katılımcılarla yakın ilişki kurulması ve araştırmacının bir analizdeki rolü dolayısıyla katılımcı olarak görülmesi, katılımcılarla kurulan ilişkiden dolayı araştırma sürecini sonlandırma konusunda yaşanan güçlük, araştırmacının katılımcının hikayelerini daha geniş anlatılar içerisine yerleştirmesinin katılımcının yaşadığı deneyimi etkilemesi, araştırmacının süregelen anlatı yapılarını paylaşmasının hikayenin yeniden

anlatılması üzerindeki etkisi (Josselson, 1996), analizinde birleşik yöntemlerin eksik olması dolayısıyla yöntemlerin uygulanmasındaki zayıflığın sonuçların güvenilirliğini etkilemesi,) hikayelerin doğası gereği belirsiz ve yoruma açık olması nedeniyle araştırmacının öznelliğinin bu yaklaşımda özel bir etkisinin olması (Peshkin, 1988) gibi sıralanabilir.

Anlatı araştırmasının zorluklarını ise Creswell (2013) işlem basamakları ve karakteristik özellikleri dolayısıyla tanımlamıştır. Bunlar; katılımcı ile ilgili yoğun veri toplanmasının gerekmesi, katılımcının içinde yaşadığı ortamın çok iyi anlaşılmasının gerekliliği, belirli hikayeleri bir araya getiren ana kaynakları belirlemenin farklı bakış açılarına sahip bir anlayışı ve keskin bir gözü gerektirmesi, katılımcılarla aktif işbirliğinin gerekliliği, araştırmacının katılımcıların hikayelerini tartışması ve sonrasında bunu kendi kişisel ve siyasi arka planlarına dair belirleyici noktalarla nasıl yeniden hikayeleştirdiğini yansıtmaya gibi sıralanabilir. Burada yer verilen anlatı araştırmasına dair bahsedilen bu sınırlılıklar, eleştiriler ve zorluklar, anlatı araştırmasının görüşme ve analiz sürecine dair bilgilerin ele alındığı diğer başlıklar okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır.

Anlatı Araştırmasında Görüşme Süreci ve Hayat Hikayesini Oluşturma

Anlatıları hikayeye dönüştürme noktasında araştırmacı önemli bir konumdadır. Anlatıların bir olay örgüsü içerisinde düzenlenmesi, araştırmacı tarafından yapılmaktadır.

Olay örgüsü, bireysel olayların içeriksel anlamının görüntülenebileceği bir kavramsal düzen şemasıdır. Hikayelerde geçmişten günümüze ve geleceğe doğru olaylar, yorumlamalar, motivasyonların ve yaşadığımız şeylerin sonuçlarının etkili olduğu dolayısıyla olay örgüsü kurulurken olayları nedensel olarak bağlantılandırarak etkiye dönüştürme yoluyla ilişkilendirme yapılır. Olay örgüsü, olayları bir hikayede oluşturmak ya da yapılandırmak için çeşitli işlevleri içerir. Bunlar: (a) hikayenin başlangıcını ve bitişini işaret eden geçici bir aralığın sınırlandırılması, (b) hikayeye dahil edilecek etkili olayların seçimi için kriterler sağlanması, (c) olayların belirli bir sonuca katkısını gözler önüne serme hareketi içerisinde zamanla düzenlenmesi ve (d) olayların birleşik bir bütün olarak hikayeye katkı sağlayıcı olarak sahip olduğu anlamları açıklığa kavuşturulması veya açıklanması (Polkinghorne, 1995).

Görüşme esnasında olay örgüsünü sağlayacak nitelikte sorular sorabilmek için anlatı araştırmasında görüşmelerde çok fazla yapılandırılmış bir soru kağıdının kullanılmadığı, çoğunlukla yarı yapılandırılmış formlarla görüşmelerin yapıldığı

belirtilmektedir. Bunun sebebi, bireylerin anlatılarının kendi dünyalarında şekillendiği gibi kaydedilmesinin önem verilmesi ve bunu yaparken de bireyin anlattıklarını olay örgüsü içerisinde hikayeleştirebilmek için uygun yerde gerekli soruların sorulmasına esneklik imkanı tanınmasıdır. Görüşme soruları entelektüel olarak merak, esneklik, açık fikirlilik ve araştırma süreçlerine uyumun bir parçası olarak oluşturulur ve sezgi ve beklenti için bir alan açar (Kim, 2016: 97).

Etherington ve Bridges (2011) anlatı araştırmacısının meraklı bir şekilde, bilmeyen pozisyonundan ('curious, not knowing' position) başlayarak, anlatıcının sosyal ve kültürel bağlamı ele almasına yardımcı olan sorulara odaklandığını belirtmiştir. Burada özellikle olaylar karşısında bireyin hislerine, duygularına, düşüncelerine tutumlarına, fikirlerine; diğer insanların önemine; anlatıcının değerler, inançlar ve amaçlar temelinde seçimlerine ve eylemlerine; tarihsel sürekliliğe ve deneyimlerin temsil eden metaforlar, semboller ve yaratıcı ve sezgisel bilme yolları üzerinde bağlamı yakalamasına yönelik sorular sorulmaktadır (Etherington ve Bridges, 2011: 12). Etherington (2011) anlatı araştırmasında bireyin hikayesini olay örgüsüne oturtabilmek ve sosyal ve kültürel bağlamı yakalayabilmesine yardımcı olmak için araştırmada sorulması gereken soruları örneklendirmiştir. Bunlar;

- “Bana ... deneyimlerinizi anlatabilir misiniz?” yerine “..... olduğu zaman neler yaşadığınızı anlatabilir misiniz?”, diğer karakterleri hikayeye davet etme sorusu: “Kiminle birlikteydin?” “O zaman ne oldu?”, hikayelerin zamansal doğasını çağırma sorusu: “Bu ne kadar sürdü?”, anlamlandırmayı ifade etme sorusu: “Bütün bunlardan ne tür anlamlar çıkardın?”, dönüm noktasını bulma sorusu: “Bunun devam edemeyeceğini ne zaman anladın?”
- Sosyal ve kültürel bağlamsallığın (değerlerin, inançların, alışkanlıkların vb. ayrıntıların) keşfedilmesine dair sorular: Bunu nasıl biliyorsun? Bunun neden olduğunu düşünüyorsun? Bunun hakkında ne düşünüyorsun? Bu genellikle yaptığın bir şey miydi? Bu senin için uygun muydu?
- Anlatıcının olaylar karşısındaki duyularının, duygularının, düşüncelerinin, tutumlarının ve fikirlerinin şekillendirilmesinin ve ilişkilendirmesinin doğasına dair sorular: Neyi görebilirdiniz / duyabildiniz?, Sana nasıl geldi? Neler olup bittiğine dair anlayışınız neydi? Bununla nasıl başa çıktın? Seni nasıl etkiledi? Sana nasıl hissettirdi? Bu durum hakkında ne düşündünüz? Bu yaptığı hakkında ne düşünüyorsun?

- Diğer kişilerin önemine dair sorular: Anlatıcının ilişkiler ağı olayları nasıl etkiliyor? Diğer karakterler kimlerdi? Ailen bu konuda ne düşündü? Birilerinden yardım istedin mi? Neler olup bittiğinin farkında olan başka biri var mıydı? Arkadaşlarınız neredeydi?
- Anlatıcının değerleri, inançları ve amaçları temel alan seçimleri ve eylemlerine dair sorular: Neden oraya gitmeye karar verdin? Niçin bunu yapmak istiyorsun? Ne yapmayı düşünüyorsun? Ne olmasını istiyorsun? Ne zaman buna karar verdin?
- Anlatıcının bir yerden (bağlamsal bilgi) geldiğini ve bir yere gideceğini anlamak için tarihsel sürekliliğe dair sorular: O zaman hayatının geri kalanında neler oluyordu? Hangi yıldır? Bu olduğunda kaç yaşındaydın? O zaman okula gidiyor muydun? Sonunda oraya gittin mi?
- Olay örgüsünü tamamlamak için hikayenin başlangıcı, ortası ve sonuna dair sorular: Hikayen nerede başlıyor? Bu duruma nasıl geldin? Bundan sonra ne oldu? Sen ne zaman güvende olduğunu fark ettin? Şu anda ne düşünüyorsun?
- Metaforlar, semboller ve yaratıcı, sezgisel bilme yollarına dair sorular: Bu ne gibiydi? 'Bu bir çukur içine düşmeye benziyordu' dedin. Bu konuyu biraz daha açabilir misin? (Etherington, 2011).

Anlatı araştırmasının özü, araştırmacı ile katılımcı arasındaki ilişkide yatmaktadır; bir başka deyişle anlatı araştırması ilişkisel bir süreçtir (Clandinin ve Connelly, 2000). Görüşme sürecinde hem katılımcının hem de görüşmecinin dayanışması hakimdir; çünkü her ikisi de katılımcının hayatının önemli yönlerini savunmaya çalışıyorlardır (Kim, 2016: 169). Araştırmacıya hikayesini anlatan kişi, bir dizi olayı sadece basit bir şekilde anlatmakla kalmaz, aynı zamanda hikayenin nasıl geliştiği hakkında bilgi verir. Araştırmacı ve katılımcı, anlatısal bir ortak yapım yapıyorlar gibi görülebilir, yani etkileşim süreci boyunca gelişen bir hikaye üretecek biçimde bir diyalog alışverişinde bulunurlar (Riessman, 2002, 2003). Yukarıda örnek verilen sorulara bakıldığında bu diyalog içerisinde hikayenin nasıl geliştiği görülecektir.

Görüşme esnasında araştırmacı ile görüşülen kişinin arasındaki etkileşim dolayısıyla hikaye farklı bir biçim alabilmektedir de (Reissman, 1993). Çünkü sorulan sorularla, birey belki daha önce hiç düşünmediği konular ya da gözden kaçırdığı kişiler hakkındaki soruları cevaplarırken daha önce anlattığından başka bir biçimde hikayesini anlatabilir. Bu duruma ilişkin kendi anlatı araştırması sırasında Kim (2005:

57-58) sanki katılımcıları tarafından tasarlanmış hikayeleri yayınlamaya çalışan bir "ebe" gibi hikayenin doğumuna yardımcı pozisyonunda hareket ediyormuş gibi hissettiğini belirtmiştir.

Bir sonraki aşama olan görüşmelerden sonra görüşmelerin yazıya dökülmesi yani deşifre işleminde ise çok ayrıntılı bir deşifrenin yapılmasının önemli olduğu belirtilmektedir. Nitel araştırmalarda da ayrıntılı transkripsiyonların nasıl olması gerektiği üzerinde durulmaktadır: "Sessizlikleri, yanlış başlangıçları, vurguları, "uhm" gibi sözcüksel olmayan sesleri, konuşmalarını "öyle" veya "böyle" gibi söylem belirteçlerini ve anlatıya dinleyici katılımının diğer işaretlerini eklemeleri gerekir mi?" (Reissman, 1993) Bilinmektedir ki, sessizlikler, molalar, kahkaha, mizah, duraklamalar, yanlış başlangıçlar ve anlatılardaki belirsizlikler, çok sesliliği ve karşıt anlatıların ortaya çıkışını temsil edebilir (Riessman ve Quinney, 2005; McKenzie-Mohr ve Lafrance, 2014; Fraser ve MacDougall, 2017). Bu yüzden de görüşme sürecinde görüşülen kişinin gözlemlenen mimikleri, nefes almaları, heyecanlanmaları, yanlış başlangıçları gibi tepkilerine yer verilmesi anlatı araştırması için önemli bir bilgi sağlamaktadır.

Görüşmeler yapıldıktan sonra anlatı araştırmasının yazma aşamasında Connelly ve Clandinin (1990), araştırmacının rolüne dair önemli bir diğer noktaya işaret etmişlerdir. Yazma aşaması araştırmacıya elde edilen anlatıları genişletme (broadening), derine inme (burrowing) ve yeniden yapılandırma (restroying) olmak üzere 3 analitik araç sunmaktadır. Genişletme ile anlatıda katılımcının değerlerine, karakterine ya da bulunduğu sosyal, kültürel ve tarihsel çevrenin de dahil edildiği daha geniş çerçeveden bakma durumu ifade edilir. İkinci olarak derine inme aşamasında araştırmacı, katılımcıların duygularına, yaşadığı anlaşmazlıklara, ikilemlere, yaşanan olayın ve çevrenin katılımcı üzerindeki etkisi üzerinde durarak bunların deneyimleri neden ve nasıl etkilediği üzerinde durur. Araştırmacı anlatılara geniş ve derin bir çerçeveden baktıktan sonra ise anlatıları hikayeleştirme, yani yeniden yapılandırma sürecine geçer ve bu noktada katılımcının hikayesinde öne çıkan deneyimler belirginleşmiştir (Kim, 2016: 207). Spence (1986) görüşmeler esnasında katılımcının anlatmadığı ancak hikayeleştirme sırasında olay örgüsü kurulurken anlatıyı düzeltme işlemi yapılması ile belirsiz anlatının araştırmacı tarafından dengelenmeye çalışılmasını yargısal bir konu olarak görmüştür. Yapılan bu işleme de "anlatı düzeltme-narrative smoothing" adını vermiştir. Bu, araştırmacının okuyucuya bir kapı açma ve anlatılanların yanında anlatılmayanlara karşı da dikkatli olması meselesidir (akt: Connelly ve Clandinin, 1990).

Yazma aşamasında anlatının düzenlenmesi ve yorumlanmasında Riessman (2002) araştırmacının dil üzerine yoğunlaşması gerektiğini vurgulamıştır. Riessman (2002) 'a göre, anlatının anlamlandırılması kullanılan dil vasıtasıyla olmaktadır ve kullanılan dil anlatının yorumlanmasını da etkilemektedir. Bu çerçevede anlatının anlamında dilin üç analitik işlevi vardır. Bunlar içeriği ifade eden düşünsel işlev, konuşmacılar arasındaki rol ve ilişkiler ile ilgili kişilerarası işlev ve yapıyı yansıtan metinsel işlevler, yani metnin bölümlerinin sözdizimsel ve anlamsal olarak nasıl bağlandığıdır. Anlam bu birkaç farklı seviyeden aktarılır. Birinin söylediği (düşünsel), bir şeyin nasıl söylendiği (metinsel) ve kime söylendiği (kişilerarası) ile bağlantılıdır. Bu sosyal bağlam, anlatının anlamını anlama sürecinde çok önemlidir (Riessman, 2002).

Araştırmacının konumu noktasında Connelly ve Clandinin, (1990) anlatıları yazarken araştırmacıyı “birden fazla benin” bulunduğu bir durumda ifade etmişlerdir. Yani anlatıyı yazarken hem bir araştırmacı hem bir kadın hem bir yorumcu hem de bir araştırma katılımcısı olarak çok sesli olarak ifade etmiştir. Bunun yanında Peshkin (1985 akt: Connelly ve Clandinin, 1990) araştırma alanında bizim de sadece bir araştırmacı olarak orada bulunmadığımızı, politik, ekonomik ve sosyal koşullar altında bir insan olarak orada bulunduğumuzu ifade eder. Riessman (2002) bir araştırmacının tarafsız ve nesnel olmasının ve insanların neyle ilişkili olduklarını rapor etmenin imkânsız olduğunu belirtmektedir. Öte yandan araştırmacının, üzerinde çalıştığı kişisel deneyimlere doğrudan erişimi yoktur. Ancak araştırma süreci, incelenmekte olan temel deneyimlerin farklı temsil seviyelerini içermektedir. (Larsson ve Sjöblom, 2010). Bu noktada anlatı araştırmacısının bu araştırmayı yapmadaki kişisel, uygulamaya dönük ve sosyal gerekçelerini yazması önemlidir. İlk olarak kişisel gerekçelendirmede “araştırmacının kendi deneyimleri, gerginlikleri ve kişisel araştırma bulmacası bağlamında araştırmayı gerekçelendirmesi olarak açıklanmaktadır. Uygulamaya dönük gerekçelendirmede araştırmacının, uygulamayı değiştirme veya dönüştürme olasılığını değerlendirmenin önemine dikkat çekilir. Sosyal gerekçelendirmede ise “çalışmayı yapınca ne olacağı ve kimin önemsendiği” konusu üzerinde durulur. Burada teorik gerekçelendirme sosyal eylem ve politikaya dair gerekçelendirme olarak iki şekilde düşünülmektedir. Teorik gerekçe metodolojik açıdan ve disiplin bilgisi açısından doğrulamayı gerektirir. Sosyal eylem ve politika konusunda ise toplumun belli bir kesimine yönelik bir durumun etkilerini gözler önüne sermeyi ifade eder (Clandinin ve Huber, 2010). Anlatı araştırmasında araştırmacının “Bu konuda çalışmaya karar verdim çünkü....” ile başlayan cümleyi, kendisinin bu çalışmayı yapma nedenini, kişisel yaşantısındaki

bu araştırmanın yeri, uygulamada gerçekleştirmek istediğinin ne olduğu ve sosyal anlamda bu çalışmayı yapmasının ne gibi çıktıları olacağı bağlamında yazması önemlidir. Burada araştırmacının konu ile bağlantısının anlaşılması da sağlanacaktır.

Anlatı Araştırmasında Analiz

Anlatı analizinde öncelikle anlatıların olay örgüsüyle zamana dayalı tutarlı bir bütün halinde düzenlenmesi sonucu hikayelerin oluşturulması gereklidir. Bu hikayelerin çözümlenmesi için ise öncelikle olaylar ve eylemler arasındaki boşlukları doldurmada “anlatı düzeltme” yönteminin kullanılması gereklidir. Bunun nasıl yapılacağına bir önceki bölümde yer verilmiştir. Bu sayede okuyucunun, hikayelerde anlatıların neden ve nasıl olduğunu ve katılımcıların neden ve ne şekilde eylemlerde bulduklarını anlamalarına yardımcı olmaya çalışılır. Kim (2016)’in belirttiği gibi anlatı analizi ile yapılandırılan son hikaye ile okuyuculara, başkasının yaşadığı deneyimlerle anlaşılabilir bir insan fenomeni olarak empati kurmalarına yardımcı olacak bir şekilde hitap edilmesine çalışılır.

Anlatı araştırması, insanların hikayelerini kendileri tarafından söylendiği gibi yer verirken, geleneksel, modernist bir bakış açısıyla doğru, gerçeklik, bilgi ve kişilik görüşlerine meydan okuyarak bu hikayelerin sistematik olarak toplanması, analiz edilmesi ve temsil edilmesi için bir araçtır (Etherington, 2011). Bunun Polkinghorne (1995: 15)’nin anlatı analizi bağlamında araştırmacının basamaklarını Kim (2016: 197-198) şu şekilde özetlemiştir:

- Etkinliklere, eylemlere, olaylara ve diğer veri öğelerine bunları bir olay örgüsü içinde bir araya getirmeye odaklanır;
- Parçadan bütüne veya bütünden parçaya doğru ileri ve geri yineleyen hareket kullanır;
- Anlatı düzeltme işlemini kullanarak olaylar ve eylemler arasındaki boşlukları doldurur;
- Bağlantısız veri öğelerinin aralığını okuyucunun tutarlı görebileceği bir şekilde yapar;
- Son hikayeyi veriyle uyumlu hale getirirken, verilerin kendisinde açık olmayan anlatı anlamlarını getirir;
- Anlamı vurgular ve bir hikayenin metaforik zenginliklerini sürdürür.

Anlatı analizinin birçok farklı biçimi vardır. Bunlardan bazıları anlatıların içeriğine, bazıları anlamına, bazıları ise hem anlamına hem içeriğine odaklanır. Bu

araştırmadaki felsefi konumlanışa bağlıdır (Etherington, 2011). Polkinghorne (1995) anlatıların analizi ve anlatı analizi olmak üzere analizdeki iki temel yaklaşım farkından bahsetmiştir. Anlatıların analizinde, hikayeler, bilinebilir bir gerçekliğe açılan bir pencere olarak görülebilir. Bu hikayeler teoriden türetilen kavramlar kullanılarak analiz edilebilir. Bu analiz örneğin tematik analiz veya gömülü teorideki (grounded theory) verilerden türetilen kavramlarla ortaya çıkarılabilir. Ya da hikayeler, deneyimlenen yaşamın dağınıklığına, farklılıklarına, derinliğine ve dokusuna değer veren sosyal olarak konumlandırılmış bilgi yapıları olarak görülerek anlatı analizi yapılabilir (Polkinghorne 1995; Etherington, 2011).

Reissman (2005) bir çalışmasında anlatı analizi çeşitlerini 4 başlık altında tematik analiz, yapısal analiz, etkileşimsel analiz ve edimsel analiz olarak sınıflandırmıştır. Bu kapsamda tematik analiz (thematic analysis) sınıflandırması Polkinghorne (1995) 'un da geliştirdiği iki yoldan biri olan anlatıların paradigmatik analizi bu çerçevede değerlendirilebilir. Anlatıların paradigmatik analizi ve anlatı analizi olmak üzere iki farklı yolu geliştiren Polkinghorne (1995) paradigmatik analizi şu şekilde ifade etmiştir. Birincisi anlatıların analizi olarak da açıklanabilen paradigmatik analiz anlatıları ya da hikayeleri veri olarak içeren hikayeler arasında ortak temaları veya kavramsal bulguları belirlemeye çalışarak analizlerinde yineleyici bir hareketi vurgulayan paradigma tipolojileri ya da kategoriler üreten çalışmalardır. Bu kategoriler ve sınıflandırmalarda deneyimlerin aslında ısmarlama olarak oluşturulduğu ve ortak öğelerin vurgulanmasıyla da tanıdık deneyimler inşa edilmesine olanak veren kavramlarla bilişsel ağları oluşturulduğu üzerinde durulur. Paradigmatik bilgi, bir kavram olarak adlandırılan tek tek kelimelerle korunurken, anlatılan bilgiler hikayelerde de muhafaza edilir. Paradigmatik bilgi, eylemler arasında neyin ortak olduğuna odaklanırken, anlatı bilgisi her eylemin özel ve öznel niteliklerine odaklanır. Verilerin paradigmatik analizini kullanması, diğer nitel araştırmalara benzerdir ve pek çok nitel araştırma çalışması, paradigma türü bir analiz kullanmaktadır. Çoğu zaman bu yaklaşım tek bir hikaye değil, birkaç hikayeden oluşan bir veri tabanı gerektirir. Araştırmacı, aralarında hangi kavramların görüldüğünü keşfetmek için farklı öyküleri inceler. İki tür paradigma araştırması mümkündür: (a) kavramların önceki teori veya mantıksal olasılıklardan türetildiği ve bu kavramların örneklerinin bulunup bulunmamasına karar vermek için verilere uygulanan; örneğin, kişilik tiplerinin örneklerini veya savunma mekanizmalarının kullanım yerlerini bulmak için psikanalitik teorinin kullanılması ve (b) kavramlardan tümevarım olarak veri türetilenler. Örneğin; önceden teorik olarak türetilen

kavramları empoze etmek yerine, veriden kavramlar geliştiren gömülü teori gibi (Polkinghorne, 1995). Reissman (2008) tematik analizden bahsederken, önceden var olan teorinin sözlü ve yazılı anlatıların yorumlanmasını nasıl şekillendirdiğini ve bu anlatılarla bireysel ve grup kimliklerinin nasıl şekillenerek dönüştüğünü ve sosyal eylem için itici güç (örneğin otoriteye karşı direniş) oluşturduğunu Adsız Alkolikler (AA) kendine yardım destek gruplarına katılan bireyler üzerinden örnekle açıklamıştır. Reissman (2005)'in belirttiği gibi anlatı analizinin yapılması çok sayıda kişi ile yapılan nitel yöntemle görüşmeler için uygun değildir. Çünkü anlatı analizinde, hikayenin kendisinin en ufak ayrıntısına kadar araştırma nesnesi olarak neden bu şekilde anlatıldığı ele alınır.

Yapısal analiz (structural analysis) kapsamında ise Polkinghorne (1995)'un ifade ettiği ikinci yol olan anlatı analizi verileri eylemleri, olayları ve olayları içeren ancak elde edilen anlatıları bir hikaye içerisinde olay örgüsü vasıtasıyla sentezleyip yapılandırarak analizleri hikayeler üreten çalışmalardır (ör. Biyografiler, geçmişler, vaka analizleri). Anlatı analizinde ise anlatıların analizinden ayıran bir araştırmada kullanan araştırmada sonuç, hikayeleşen bir anlatıdır. Anlatıların analizi hikayeleri ortak öğelere taşıırken anlatı analizi öğelerden hikayelere taşınır. Analitik görev, araştırmacı tarafından, veri öğeleri arasındaki bağlantının, sonuçta ortaya çıkan açılmakta olan bir zamansal gelişimin parçaları olarak görüntülenmesini sağlayan bir olay örgüsü geliştirmesini veya keşfetmesini gerektirir. Araştırmacı, "Bu nasıl oldu" gibi sorularla başlar veya "Neden bu ortaya çıktı?" gibi sorulara açıklayıcı bir cevap sağlayan bir hikayenin oluşturulmasına katkıda bulunan bilgi parçaları arar. Anlatı analizi süreci, aslında, veriyi, onu oluşturan parçalara ayırmaktan ziyade sentezlemektir. Anlatı bütünleştirmesiyle oluşturulan hikaye, insanın amacı ve seçimiyle; olası olaylar, eğilimler ve çevresel baskı kavramlarının bir araya getirilmesini sağlar. Bir anlatı analizinin sonucu, geçmiş olayları bir araya getirerek nihai sonucun nasıl ortaya çıkabileceğini hesaba katarak geriye dönük olan bir açıklama oluşturur. Bu analizde, araştırmacı, öncesi-sonrası bir süreklilik boyunca verilerin olaylarını organize ederek insan deneyiminin zamansal ve gelişim boyutuna dahil olur (Polkinghorne, 1995). Polkinghorne'un kavramsallaştırması, anlatılarla çalışmanın iki farklı yolunu öneriyor: (1) veri olarak daha geniş toplumsal konuları anlamak için anlatıları kullanmak ve (2) belirli bir konunun çeşitli öğeleri yoluyla anlatı üretmek ve açıklamak.

William Labov ve meslektaşları tarafından 30 yılı aşkın bir süre önce geliştirilen muhtemelen ilk anlatı analizi metodu olan yapısal yaklaşım, kapsamlı anlatıdaki bir

hükmün işleyişinin -gerçekleştirdiği iletişimsel çalışmayı- analiz etmektedir. Labov (1982) daha sonra kısa, konu odaklı ve zamansal olarak sıralanmış hikayeleri bir kişi üzerinden mikro analiz gerçekleştirerek ele alma yaklaşımını değiştirmiştir; ancak bir anlatı yapısının temel bileşenlerini korumuştur: Özet (hikayenin özeti ve/veya konusu); yönlendirme (okuyucuyu yönlendirmek için zaman, yer, karakter ve durum bağlamını sağlamak); karmaşıklaşan eylem (soruna neden olayın yer verildiği olay sırası veya olay örgüsü, genellikle bir kriz ve dönüm noktasına yer verilmesi); değerlendirme (anlatıcının, anlam üzerinde yorum yapma ve duyguyu ifade etmek için eylemden geri adım atması - anlatının "ruhu"); Çözümleme (olay örgüsünün sonucu); ve bir coda-final (hikayeyi sonlandırıp, günümüze geri getirme). Tüm hikayeler tüm öğeleri içermeyebilir ve değişen bölümlerde olabilirler. Tematik yaklaşım gibi, yapısal yaklaşımın katı bir biçimde uygulanması, tarihi, etkileşimsel ve kurumsal faktörleri dikkate almadığı için anlatıları dezavantajlı hale getirebilir (Reissman, 2005: 3).

Etkileşimsel analizde (dialogical analysis) ise vurgu, anlatıcı ve dinleyici arasındaki diyalog süreci üzerindedir. Hikaye anlatan ve soru soranın ortaklaşa konuşmaya katılmasını, tıp, sosyal hizmet ve adli süreç gibi deneyim anlatılarına sebebiyet veren belirli ortamlarda gerçekleşir. Etkileşimsel yaklaşımdan vazgeçilmeden tematik içeriğe ve anlatı yapısına dikkat edilir, ancak anlatıcıların ve dinleyicilerin iş birliğine dayalı anlam üreten birlikte inşa etme süreci olarak hikaye anlatmayla ilgilenilir. Kişisel deneyim hikayeleri, anlatıcının yaşam dünyasında düzenlenir ve soru sorma ve karşılıklı cevapların alışverişleri bu hikayenin içine yerleştirilir. Bu yaklaşım, konuşmanın tüm katılımcılarını içeren transkriptler gerektirir ve etkileşimin dilin ötesinde yer alan öğeleri de kapsayan özelliklerine de yer verilmesiyle güçlenir (Reissman, 2005: 4).

Edimsel analizde (performative analysis) etkileşimsel yaklaşım genişletilerek, konuşulan sözcüğün ötesine geçilerek sahne metaforunun da işaret ettiği gibi, hikaye anlatımının bir geçmişe sahip "ben" tarafından performans olarak görülmesiyle ilgilenilir – bu yaklaşımda bir kitle, dil ve jestleriyle incelenir ve “yalnız söylemekten” ziyade “yapma” üzerinde durulur. Praxis olarak dramaturjiden anlatıma uzanan performatif yaklaşım içinde değişkenliğin olduğu bir sosyal eylem şeklidir. Dolayısıyla anlatı araştırmacıları farklı özellikleri analiz edebilirler: Sözlü bir anlatıda sahne almasına izin verilen aktörler (örneğin anlatıcılar/hikayedeki başkarakterler de dahil karakterler ve hikayedeki diğer konuşmacılar); düzenlemeler (performans koşulları ve gerçekleştirilen hikayenin düzenlemesi);

karakterler arasındaki diyalogun hayata geçirilmesi (bildirilen konuşma); ve izleyicinin tepkisi (gösterilen dramayı yorumlayan dinleyici ve daha sonra okumaların yorumlanması). Performatif görüş, iletişim uygulamalarına yönelik çalışmalar ve kimlik yapımının ayrıntılı çalışmaları için uygundur- anlatıcıların bilinmesini ister ve kimlerin kimliklerini "yaparken" izleyiciyi içine almalarını gerektirir (Reissman, 2005:5). Reissman (2008: 124) etkileşimsel/edimsel analiz için "odak gruplarını, toplulukla toplantılar ve sınıflarda yapılan çalışmaları" analiz etmek için uygun bir yöntem olduğunu öne sürmektedir.

Görüldüğü gibi anlatı analizinde birçok yol vardır. Bu makalede yer verilenin dışında da anlatı analizine dair çeşitli modellemeler bulunmaktadır. Hikayeleşen anlatının amacına uygun olarak analiz biçiminin seçimi yapılmalıdır. Anlatı analizine dair örneklemeler sunan Reissman (1993, 2005, 2008)'in çalışmaları bu konuda önemli bir kaynaktır. Analiz konusunda hatırlanması gereken önemli bir nokta Polkinghorne (1995)'un ifade ettiği anlatıların analizi ve anlatı analizi ayrımını yapmaktır. Nitel araştırmalarda çoğunlukla yapılan tematik analizde anlatıların paradigmatik analizi yapılmaktadır. Burada yer verilen etkileşimsel, yapısal ve edimsel analizler ise daha çok sonuç olarak hikayeleşen bir anlatı olduğu için anlatı analizi kapsamına girmektedir.

Meta ve Karşıt Anlatılar: Sessizleştirilen Bireyler ve Sosyal Hizmet

Bazı deneyimler hakkında konuşmak oldukça zor gelebilir. Özellikle de toplumda kabul görmesi zor olan tecavüz, taciz, istismar gibi travmatik deneyimler hakkında konuşmak daha zordur. Bu koşullar altında bireyler deneyimlerine isim vermekte bile zorlanarak, yaşadıklarını kendilerine bile açıkça ifade etmekte zorlanabilirler. Bireyler bu deneyimleri hakkında konuşmak yerine susarak sessizliğe bürünürken, aslında olumsuz yargılardan dolayı susturulmuş, sessizleştirilmişlerdir. Anlatılar tarihsel, sosyal ve kültürel bir bağlamda geliştiği için bazı deneyimler hakkında konuşmak da buna uygun olarak şekillenmektedir. Rosenwald ve Ochberg (1992a)'ın belirttiği gibi sosyal yaşam/kültürün bireyin hikayesi aracılığıyla kendini gösterdiği için anlatı araştırmacılarının konuşmalara iyi bakması gerekir. Böylelikle anlatılardaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, ırksal ayrımcılıkları veya hafife alınan diğer iktidar biçimlerini ele almaları mümkün olur. Bireyler doğalmış gibi konuşurlar ancak kullandıkları kavramların terimlerin kültürel ve tarihsel olarak koşullu olduğunu analiz edebilmek anlatı araştırması ile mümkündür (akt: Reissman, 1993: 8).

Anlatı metodolojileri, toplumdaki ötekileştirilen ve ikincilleştirilen grup üyelerine özellikle odaklanarak toplumda var olan güç farklılıklarını görünür kılmak konusunda araştırmacılar için işlevsel bir yol sunar (Elliot, 2008: 145 akt: Uzun, 2015: 74). Sessizleştirilen ve ötekileştirilen grupların uygun bir aracılıkla seslerini duyurmanın ve yaşadıklarına dair anlayış geliştirmenin hem anlatı araştırmasında hem de sosyal hizmet uygulamasında önemli bir yeri vardır (Riessman ve Quinney, 2005). Ancak Reissman (1993)'ın belirttiği gibi bu ses verme meselesi, anlatı araştırmasında sesin yorumlanarak duyurulması anlamına gelmektedir. Örneğin feminist araştırmalarda hayat hikayesi üzerine yoğunlaşarak susturulmuş kadın gruplarının deneyimlerdeki çeşitliliğe "ses verme" vurgusu, anlatı araştırması ile sesin yorumlanarak duyurulması anlamına gelmektedir (Reissman, 1993).

Anlatı araştırmaları, insanların yaşamlarını derinlemesine anlamak için çok umut verici bir yaklaşımdır. Bu yüzden de sosyal hizmet araştırması yapılırken anlatı yöntemleri büyük önem taşıyabilir (Riessman ve Quinney, 2005). Sosyal hizmet için anlatıların önemli bir işlevi, bireyleri ve grupları anlamayı inşa etme yeteneğidir. Kendimize anlattığımız ve bize anlatılan hikayeler, benlik duygumuzu inşa etmektedir. Kişilikteki ana akım formülasyonlarının aksine, bir anlatı perspektifi kimliği bağlam içinde akışkan, çoğul ve birlikte yaratılmış olarak kavramsallaştırır (McKenzie-Mohr ve LaFrance, 2017). Deneyimlerin, benliğin ve kimliğin anlatılarla inşa edildiği bilgisi, sosyal hizmetin değişim ve gelişim, güçlendirme ve özgürleşme gibi amaçlarına dair önemli bir işleve işaret etmektedir. Riessman (1993) ifade ettiği gibi insanlar kimlikleri ve yaşamlarının inşası için kişisel anlatılardaki geçmiş olayları ve eylemleri, neyi dahil etmeleri neyi çıkarmaları gerektiğini ve onlar için anlamlarını düşünerek düzenlerler. Bunun içinde belirli deneyimleri anlatıya dönüştürürler ve çoğunlukla da ideal ve gerçek, ben ve toplum arasında bir aykırılık bulunur (Riessman, 1993: 2-3). Bu aykırılığa dair hikayeyi oluşturma noktasında ise etkili olan noktalara bakmak gerekir. Ancak bazı hikayelerin diğerlerine göre daha fazla tahakküm gücü vardır. Bu gücü, bazı hikayelerin kültür içerisinde medyada, politika belgelerinde ve günlük konuşmada yaygın olarak kendini göstermesi ile elde edilen "meta (master) statü" ile açıklanır. Dolayısıyla tüm hikayeler toplumdaki etkilerinde eşit değildir (Frank, 2010 akt: McKenzie-Mohr ve LaFrance, 2017). Andrews (2004) meta anlatıların, insanların deneyimlerinden neyin normatif olarak kabul edildiğini tanımlamasına yol açan güçlü bir yapı olduğunu ifade eder. Ve bu yapı içerisinde meta anlatılar, içselleştirilmeye güçlenir. Dolayısıyla meta anlatıya uygun anlatılar dile getirilerek meta anlatı yeniden üretilir ve daha da güçlendirilir. Ancak deneyimler

bilindik meta anlatı ile eşleşmediğinde bu deneyimlerin temelleri sorgulanır ve meydan okuma orada başlar (Andrews 2004 akt: Uzun, 2015). İşte o zaman meta anlatılara uymayan karşıt anlatılar oluşur. Baskın kültürel ideolojiye uygun deneyimler hikayeleştirilirken, bu ideolojiye uymayan deneyimler ise aktarılmaz (Roche ve Wood, 2005).

Delgado (1989) araştırmasında hikayeleri incelerken, egemen grubun ideolojisi tarafından şekillenen sosyal ve yasal hikayeler karşısında insan vicdanını duyarlı hale getirmek için karşıt hikaye anlatımını önermiştir. Karşıt hikayelerin, anaakım fikirlere ve statükoya yönelik memnuniyeti sorgulama işlevi vardır. Bir başka deyişle karşıt hikayeler bireylerin baskın ideolojiye ve onu destekleyen varsayımlara itiraz etme yollarından biridir. Karşıt hikayeler, dışlanan bireylerin ve grupların gerçekliğine bir kapı açarak, yeni dünyanın inşa edilmesine ya da yaşanılanın dışında bir dünya için olasılıkları hayal edilmesine yardımcı olur (akt: Kim, 2016: 14). Sosyal hizmet perspektifi, bizi anlatıların insanların yaşamlarındaki özellikle de özgürleşme veya zarar verme potansiyeli olan etkilerine yönlendirir. Anlatıların sonuçları baskıcı olduklarında, mücadele etmelerini gerektirir ve bu gibi durumlarda karşıt anlatılar, insanları yaşamları için yeni ve daha yararlı hikayeler anlatmaları konusunda destekler. Ancak burada netleştirilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Bütün meta anlatılar baskıcı sistemleri desteklemez ve bütün karşıt anlatılar özgürleştirici hedefler için çalışmaz (McKenzie-Mohr ve LaFrance, 2014, 2017).

Anlatı araştırmasında da sessizleştirilen öteki grupların bu aykırılık ve karşıtlık içeren anlatılar ön plana çıkarılarak bireyin hikayesi ele alınır. Burada nedensel ardışıklığı içeren sorular sorarak bireyin dönüm noktaları keşfedilmesi, sosyal hizmet uygulaması için de başlangıç noktalarından birini ifade eder. Toplumdaki kültürel ideolojiye uymayan deneyimler kabul görmeyeceği için hikayeleştirilmezken, sosyal değişimi sağlamak için karşıt hikâyelerin oluşturulması ve aynı zamanda yaygınlaştırılarak duyurulması da gerekmektedir. Bu bireylere ulaşarak bu sessizliğe neden olan durumlarla birlikte seslerinin yorumlayarak duyurulması noktasında çoğunlukla ötekileştirilen gruplarla çalışmalar yapan sosyal hizmet uzmanları eşsiz bir konumdadır. Anlatı araştırmasının görüşme sürecindeki zamansallık, toplumsallık ve yer vurgusu sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıları ile rutin görüşmelerinde de dikkate aldıkları unsurlardır. Örneğin bir sosyal inceleme raporuna bakıldığında sosyal hizmet uzmanının bu noktalara dikkat ettiği görülmektedir. Burada sosyal hizmet uzmanlarının görüşmelerinde Etherington (2011)'in belirttiği anlatı araştırmasındaki anlatıcının sosyal ve kültürel bağlamı ele

almasına yardımcı olan (ne, nerede, ne zaman, kiminle, neden, hangi koşullarda gibi) soruların kullanılması önemlidir. Bu sorular sosyal hizmet uzmanının, müracaatçının değerleri, inançları ve amaçları temelinde seçimleri ve eylemlerini değişen zaman içerisinde anlamasına imkan tanır. Öte yandan müracaatçının yaşadıklarının nasıl anlamlandırıldığı üzerinde durulması da çalışmanın şekillendirilmesinde önemli bir bilgi sunar. Yaşamının bir parçası olan ve yaşadıklarında etkileri olan diğer bireyleri dahil etme ve dönüm noktalarını bularak hikayeyi oluşturmaya yardımcı soruları sorulmalıdır. Bu sorular özellikle de sosyal hizmet uzmanlarının, bireylerin hayatında anlatıların nasıl işlev ve sonuçları olduğunu değerlendirmesi ve ona uygun uygulamalar gerçekleştirmesi anlamında da önemlidir.

Türkiye’de Sosyal hizmet uygulamalarında anlatı anlayışının nasıl kullanıldığına dair bir çalışma olmadığı için bu konuda net bir şey söylenmesi mümkün değildir. Ancak sosyal hizmet kuram ve yaklaşımları göz önünde bulundurulduğunda, anlatı anlayışının sosyal hizmette büyük çoğunlukla kullanıldığı ifade edilebilir. Öte yandan sosyal hizmet uygulamalarında anlatı anlayışının kullanılmasının bir diğer boyutu olarak anlatı terapisi de önemli bir uygulama alanı sunmaktadır. Fırat (2019) sosyal hizmette anlatı terapisi ile ilgili çalışmasında müracaatçının sorunundaki sosyal ve kültürel süreçlere odaklanma ve meta anlatıları yapı-sökümüne uğratma yoluyla, alternatif hikayelerde yeni bir anlatının nasıl inşa edilebileceği üzerinde durmuştur.

Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçısının gerçek duygu ve düşüncelerini ya da söylediklerinin gerçek anlamını çevresi içerisinde birey yaklaşımı ile sosyal ve kültürel bağlam, yerel bilgi, birey, grup, yapı ve sistemleri temel alarak iyice kavramaya çalışır. Bu konuda sosyal hizmet araştırmalarında da müracaatçıların hikayesine dair derinlemesine anlayış kazanılması için anlatı anlayışı içerisinde çalışmalar yapılmaya başlanması daha iyi anlamak için önemli bir yol sunmaktadır. Bu araştırmaların sonucunda ise özgürleştirici ve güçlendirici uygulama modelleri için bir bilgi edinilebilir. Dolayısıyla anlatı anlayışının sosyal hizmete yansımaları hem araştırma hem de uygulama bağlamında değerlendirilmesi önemlidir.

SONUÇ

Bugün sosyal bilim alanında anlatıya dönüşün 1960’lı veya 1970’li yıllardan itibaren başladığını düşünürsek bu kadar zaman içerisinde sosyal hizmet araştırmalarında anlatıya dönüş konusunda nerede olduğumuza bakmak önemlidir. Daha önce de belirtildiği üzere sosyal hizmet araştırmalarında anlatı yaklaşımı kullanılarak

gerçekleştirilen çok az çalışma vardır. Türkiye'deki sosyal hizmet araştırmaları özelinde bakıldığında ise henüz yeni yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Sever (2018)'in sosyal hizmet doktora tezinde kök hücre nakli olan hasta ve ailelerinin hastalık anlatıları ve Albayrak (2019)'ın ise çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında annelik anlatıları konularında yaptıkları anlatı araştırmaları buna örnek verilebilir. Özellikle de kadına yönelik şiddet, çocuk ihmal ve istismarı gibi birçok travmatik deneyimi olan sessizleştirilmiş bireylerle çalışmaların yapıldığı sosyal hizmet araştırmalarında anlatı araştırmalarının kullanılması önemlidir. Çünkü bireylerin sessizleşmesine neden olan ve bireylerin hikayelerini şekillendiren sosyal ve kültürel bağlamı sosyal yapı içerisinde sunabilmek noktasında anlatı araştırması önemli bir yol sunmaktadır.

Sosyal hizmet lisans ve lisans üstü eğitimlerinde de anlatı anlayışına ve araştırma bilgisine ne derece yer verildiği konusu üzerinde de durulması gereklidir. Bu anlamda Türkiye'de özellikle standart olmayan sosyal hizmet eğitiminin ders içerikleri akademisyene bağılı olarak değişiklik gösterdiği için bu konuya ne kadar yer verildiğinin tespiti konusunda da bir araştırma yapılabilir.

Sosyal hizmet araştırmalarının ve eğitiminin yanında sosyal hizmet uygulamalarında anlatı anlayışının nasıl yer bulunduğuna dair araştırmalar geliştirilmesi gereklidir. Riessman ve Quinney (2005) çalışmalarında belirttiği gibi anlatı teorisinin sosyal hizmet uygulamasına bilgi olarak yansımalarının, anlatı yöntemlerinin sosyal hizmet araştırmalarına yansımından daha fazla gelişmiştir. Türkiye'deki sosyal hizmet uygulamaları için de bu bilginin geçerliliğine bakmak önemlidir. Bu yüzden sosyal hizmet uygulamaları anlamında anlatı anlayışının değerlendirildiği bir sosyal hizmet araştırmasının yapılması önemli bir açığı doldurabilir.

Anlatı araştırmasını sosyal hizmetle buluşturma amacındaki bu makalede görüldüğü üzere anlatı araştırması, sosyal hizmet uzmanlarının günlük olarak yaptığı bireysel görüşmeler ve değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gereken bir bilgi çerçevesi sunmaktadır. Bu çerçeve, bireylerin anlatılarının ardındaki dünyada bu gerçeklikler nasıl bir araya geldiğini anlamak, bireyin anlatısını bu şekilde yapılandırmasında etkili olan faktörlerin farkına varmak ve sosyal ve kültürel bağlamları görebilmeyi sağlamaktadır. Anlatı yaklaşımı ile hareket ederken müracaatçıların deneyimlerini neden bu şekilde hikayeleştirdiğini görmek, sosyal değişim ve gelişim, bireyin özgürleşmesi ve güçlenmesi amacındaki sosyal hizmet uygulamasında odak noktalarını yakalamak anlamına gelmektedir. Bireylerin

hikayelerinde meta ve karşıt anlatıların nerede durduğunu ve hangi amaca hizmet ettiğini görmeyi sağlayan anlatı anlayışı, sosyal hizmet uygulamasını şekillendirmede önemli bir bilgi sağlamaktadır. Özellikle de bireylerin deneyimlerini nasıl algıladıklarını sosyal ve kültürel bağlamı içeren anlatılarından görmek, bu anlatıların bireylerin gelecekteki yaklaşımları ve eylemleri hakkında da bir bakış sunar. Bu da sosyal hizmet uygulamalarında problem alanlarını, güç alanlarını değerlendirme ve uygun bir planlama ile sosyal hizmet uygulamasının şekillendirilmesinde yardımcı olur. Bu çalışmada anlatı araştırması ile birlikte sunulan anlatı anlayışının, sosyal hizmet araştırma ve uygulamalarına daha fazla yerleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, H. (2019). *Feminist sosyal çalışma perspektifiyle çocuğun uyuşturucu madde bağımlılığında hakim annelik ideolojisine karşı annelik pratiği anlatıları*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Baldwin, C. (2013). *Narrative social work: theory and application*. Bristol: The Policy Press.
- Bell, H. ve Hydén, M. (2017). Introducing the special issue: Social work and the narrative (half?) turn. *Qualitative Social Work*, Vol. 16(2), 161–165. <https://doi.org/10.1177/1473325017692460>
- Clandinin D. J. ve Connelly F. M. (2000). *Narrative inquiry: Experience and story in qualitative research*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Clandinin, D. J. ve Huber, J. (2010). Narrative inquiry. B. McGraw, E. Baker & P. Perterso (Ed.), *International encyclopedia of education (3rd ed.)*. içinde (436-441. ss.) New York, NY: Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.01387-7>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri-Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. M. Bütün ve SB Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Connelly F. M. ve Clandinin D. J. (2006). Narrative inquiry. Green J., Camili G., Elmore P. (Ed.), *Handbook of complementary methods in education research* içinde (477–487.ss.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Connelly, F.M. ve Clandinin, D.J. (1990). Stories of experience and narrative inquiry. *Educational Researcher*, 19(4), 2-14. <https://doi.org/10.3102/0013189X019005002>

- Davis, J.E. (2014). Narrative and social movements: The power of stories. Davis J.E. (Ed.) *Stories of Change: Narrative and Social Movements*, Kindle edition. Albany NY: SUNY Press.
- Etherington, K. ve Bridges, N. (2011). Narrative case study research: On endings and six session reviews, *Counselling and Psychotherapy Research*, 11(1), 11-22. <https://doi.org/10.1080/14733145.2011.546072>
- Etherington, K. (2011). Narrative approaches to case studies, [Powerpoint slides] Erişim: 09.01.2020 <https://www.keele.ac.uk/media/keeleuniversity/facnatsci/schpsych/documents/counselling/conference/5thannual/NarrativeApproachestoCaseStudies.pdf>
- Fraser, H., ve MacDougall, C. (2017). Doing narrative feminist research: Intersections and challenges. *Qualitative Social Work*, 16(2), 240-254. <https://doi.org/10.1177/1473325016658114>
- Firat, E. (2019). Sosyal hizmette bir postmodern terapi olarak anlatı terapisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 330-352. <https://doi.org/10.33417/tsh.516870>
- Hall, C. J. (1997). *Social Work as Narrative: Storytelling and Persuasion in Professional Texts*. Oxford: Ashgate.
- Hinchman, L. P. ve Hinchman, S. K. (Ed.) (1997). *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Holstein, J. ve Gubrium J (2011) The constructionist analytics of interpretive practice. Denzin NK and Lincoln YS (Ed.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (4th ed) içinde (341–357.ss.). Los Angeles: Sage.
- Josselson, R. (1996). *Ethics and process in the narrative study of lives*. Newbury Park, CA: Sage.
- Kim, J.H. (2016). *Understanding Narrative Inquiry: The Crafting and Analysis of Stories as Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Laird, J. (1988). Women and stories: restorying women's self-constructions. M. McGoldrick, C. Anderson, & F. Walsh (Eds.), *Women infamilies: A framework for family therapy* içinde (427-450.ss.). New York: Norton.
- Laird, J. (Ed.) (1993). *Revisioning Social Work Education: A Social Constructionist Approach*. New York: Haworth.
- Larsson, S. ve Sjöblom, Y. (2010). Perspectives on narrative methods in social work research. *International Journal of Social Welfare*, 19(3), 272-280. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2009.00672.x>

- McKenzie-Mohr, S. ve Lafrance, M.N. (2014). Women's discursive resistance: Attuning to counter-stories and collectivizing for change. McKenzie-Mohr S ve Lafrance MN (Ed.), *Women Voicing Resistance* içinde (191-205. ss.). Routledge: East Sussex.
- McKenzie-Mohr, S. ve Lafrance, M. N. (2017). Narrative resistance in social work research and practice: Counter-storying in the pursuit of social justice. *Qualitative Social Work*, 16(2), 189-205. <https://doi.org/10.1177/1473325016657866>
- Peshkin, A. (1988). In search of subjectivity—one's own. *Educational researcher*, 17(7), 17-21.
- Polkinghorne, D.E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 8 (1), 5-23.
- Riessman, C. K. (1990). *Divorce talk: Women and men make sense of personal relationships*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Reissman, C. H. (1993). *Narrative Analysis*. Newbury Park, CA: Sage.
- Riessman, C. K. (ed.) (1994) *Qualitative Studies in Social Work Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Riessman, C. K. (2004). Narrative Analysis. M. S. Lewis-Beck, A. Bryman ve T. Futing Liao (Ed.) *Encyclopedia of Social Science Research Methods* içinde (705-709. ss.). Newbury Park, CA: Sage.
- Reissman, C. H. (2005). Narrative Analysis. Nancy Kelly, Christine Horrocks, Kate Milnes, Brian Roberts, David Robinson (Ed.), *Narrative, memory and everyday life*. İçinde (1-7.ss.). University of Huddersfield Press: Huddersfield. http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/4920/2/Chapter_1__Catherine_Kohler_Riessman.pdf
- Reissman, C.K. ve Quinney, L. (2005). Narrative in social work a critical review, *Qualitative Social Work*, 4 (4), 391-412. <https://doi.org/10.1177/1473325005058643>
- Riessman, C.K. (2002). Analysis of personal narratives. Gubrium Holstein J. (Ed.) *Handbook of Interview Research* içinde (695–710.ss.). London: Sage.
- Riessman C.K. (2003). Performing identities in illness narrative: Masculinity and multiple sclerosis. *Qualitative Research* 3(1), 5–33. <https://doi.org/10.1177/146879410300300101>
- Riessman, C.K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. CA, USA: SAGE Publications.

- Roche, S. E. ve Wood, G. G. (2005). A narrative principle for feminist social work with survivors of male violence. *Affilia*, 20(4), 465-475. <https://doi.org/10.1177/0886109905279960>
- Sever, M. (2018). *Kök hücre nakli olan hasta ve ailelerinin hastalık anlatıları*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Shaw, I. ve Gould, N. (Ed.) (2001). *Qualitative Research in Social Work: Method and Context*. Newbury Park, CA: Sage.
- Soyşekerci, H. (2014). Öykü yaşamın içinde, Erişim: 12.02.2020 <https://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/oyku-yasamin-icinde-i-1161>
- Uzun, E. (2015). *Personal narratives of nationalism in Turkey*. (Doktora tezi, The University of Edinburgh, England). Erişim: <https://www.mobt3ath.com/uplode/book/book-11088.pdf>

Alsancak, F. (2020). Kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulamalarında sağır toplumunu düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1746-1763.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 09.03.2020
Makale Kabul Tarihi: 10.09.2020

KÜLTÜRE DUYARLI SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA SAĞIR TOPLUMUNU DÜŞÜNMEK

Thinking Deaf-Community on Cultural-Based Social Work Practices

Fatmanur ALSANCAK*

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-1414-3358, e-posta: fatmanuralsancak@sakarya.edu.tr

ÖZET

Sosyal hizmet uzmanlarının kültürel yeterliliğe sahip olmaları, mesleğin etik ve değer ilkeleriyle örtüşen bir boyuttur. Kültürel yeterlilik, birlikte çalışılan müracaatçı kitlesinin kültürel özelliklerinin bilinirliğini gerektirmektedir. Sağır toplumunun kültürel bir grup olarak ele alındığı bu çalışmada, bu grubun kültürel özellikleri, aile dinamikleri, barındırdığı alt kültürel grup olarak CODA'lar ve sağır toplumu ile kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulaması ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, işitme engelli ile sağır kavramlarının ayrıldığı noktaların anlaşılması, bir müracaatçı grubu olarak Sağır toplumunun sosyokültürel özelliklerinin ortaya koyulması ve Sağır müracaatçılar için kültüre duyarlı yaklaşım ışığında sosyal hizmet uygulamasının tartışılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda sosyal hizmet uzmanlarının sahip olması gereken kültürel yeterlilik ilkesinden hareketle Sağır toplumuna bakış açısının yeniden değerlendirilmesi, Sağır toplumunun en önemli dinamiklerinden CODA gruplarının özelliklerinin tanınması ve Türk İşaret Dili'nin sosyal hizmet uygulaması için önemi ele alınmıştır. Sağır ebeveynlerin işiten çocukları anlamına gelen CODA kavramı ile Sağır toplumunun aile dinamikleri incelenmiş, Sağır müracaatçılarla çalışmada etkin sosyal hizmet müdahalesi için kültüre duyarlı yaklaşımın önemi vurgulanmış, Türk İşaret Dili'nin sosyal hizmet uzmanları tarafından bilinmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sağır dünyası, sağır toplumu, CODA, kültüre duyarlı yaklaşım, sosyal hizmet.

ABSTRACT

The fact that social workers have cultural competence is a dimension of the profession that coincides with the principles of ethics and value. Cultural competence requires awareness of the cultural characteristics of the client groups working together. In this study, in which the deaf society is considered as a cultural group, the cultural characteristics of this group, family dynamics, CODAs as the subcultural group it contains, and the practice of culture-sensitive social work with the deaf community are discussed.

The aim of this study is to understand the points where the concepts of hearing impaired and deaf are separated, to reveal the sociocultural characteristics of the Deaf community as a

client group and to discuss the practice of social work in the light of a culture sensitive approach for Deaf clients. In line with this purpose, based on the principle of cultural competence that social workers should possess, the perspective of the Deaf community is re-evaluated, the recognition of the characteristics of CODA groups, one of the most important dynamics of the Deaf community, and the importance of Turkish Sign Language for social work practice. The family dynamics of the Deaf community were examined with the concept of CODA, which means deaf parents' hearing children. In working with Deaf clients, the importance of culture-sensitive approach for effective social work intervention was emphasized and it was suggested that Turkish Sign Language should be known by social workers.

Key Words: Deaf-world, deaf community, CODA, culture sensitive approach, social work.

GİRİŞ

Kültür bir toplumun en belirleyici unsurlarındandır. Sosyal hizmet etik ve değer ilkelerinden yola çıkılarak müracaatçıların kültürel özelliklerine önem verilmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçıların özelliklerini tanımaya çalışırken üzerinde durulan önemli husus, müracaatçının değer yargılarını, ritüellerini, inanç sistemini, gündelik yaşam pratiklerini, başkalarıyla etkileşimde bulunduğu davranışları içinde barındıran kültürel özellikleridir. Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği, sosyal hizmet uzmanları için kültürel yeterlilik standartlarını belirlemiş ve sunmuştur. Sosyal hizmet uygulamalarında kültürel yeterliliğin ön plana çıktığı kültürel gruplarla çalışmada, grubun dil ve kültürüne ait özelliklerin tanınması, alt kültür gruplarının bilinmesi, sosyal sorunların ve baş etme yollarının öğrenilmesi etkin bir sosyal hizmet müdahalesi için gereklidir.

Kültürel olarak ele alınması ve kültürel bileşenlerinin incelenmesi gereken, ancak alanyazında henüz yer bulamayan bir kültürel grup olarak Sağır toplumu, sosyal hizmet uzmanlarının sahada sık sık karşılaştığı ancak engellilik çatısı altındaki bir pencereden bakarak ele aldığı bir müracaatçı grubudur. Sağır toplumunun kültürel bileşenlerini öğrenmek, Sağır birey ve aileleriyle çalışan sosyal hizmet uzmanları için elzemdir. Bunun için öncelikle neden Sağır bireyleri engelli müracaatçı grubundan ayrı ele almak gerektiğinin anlaşılması gerekmektedir.

Sağır toplumunun kültürel özelliklerini anlamaya çalışırken bu toplumun en önemli dinamikleri olarak ele alınan “sağır ebeveynlerin işiten çocukları” olarak bilinen CODA’lar üzerinde durulmuştur. CODA bireyler, işiten toplum ile Sağır toplumu arasında köprü rolünü üstlenen ve işiten topluma işaret dilini öğreten bir konumdadır. Bu yönüyle ayrıca ele alınması gereken, Sağır toplumunu dışarıya yansıtan önemli bir alt kültürel gruptur.

Bu çalışmanın genel hattını Sağır toplumunun kültürel özellikleri ve Sağır toplumu ile kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulaması oluşturmaktadır. Kültüre duyarlı yaklaşım bağlamında Sağır toplumu, engellilik bağlamının dışında tutularak kültürel bir müracaatçı grubu olarak ele alınmıştır. Bunun için Sağır dünyasına ilişkin kavramlar irdelenmiş, Sağır toplumun kültürel özellikleri incelenmiş, Sağır ebeveynlerin işiten çocukları olan CODA'ların önemi ve rolleri üzerinde durulmuş ve bu bağlamda kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulaması tartışılmıştır.

Kültürel Bir Grup Olarak Sağır Toplumu

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2019 verilerine göre dünya nüfusunun %5'i (466 milyon insan) işitme engellidir. Bu sayının 2050'ye kadar 900 milyon olacağı, her 10 kişiden 1'inin işitme kaybına sahip olacağı öngörülmektedir (WHO, 2019). Alanyazında işitme engeli, işitme kaybı, işitme zorluğu, Sağır kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmakta, bu durum tanımların ayrıldığı noktaları açıklamak gereğini doğurmaktadır. Normal düzeyde işitebilen bir insanın 25 dB olan eşik değerinde işitiyor olması veya her iki kulağının da duyabiliyor olması beklenirken işitme engellilerin duyma eşığının bu oranın altında olduğu bilinmektedir. *İşitme kaybı* hafif, orta, şiddetli veya ağır düzeyde olabilir. Bir kulağı veya her iki kulağı etkileyebilir ve kendi konuşmasını veya yüksek sesleri duymakta zorluklara yol açabilir. *İşitme zorluğu* ise işitme kaybının hafif ile şiddetli arasında olduğu anlamına gelir. İşitme güçlüğü çeken kişiler genellikle konuşma dili aracılığıyla iletişim kurarlar ve işitme cihazlarından, koklear implantlardan, diğer yardımcı cihazlardan ve altyazıdan faydalanabilirler. Sağır bireyler çoğunlukla çok az veya hiç duyulmadığını ima eden ağır işitme kaybına sahiptir. İletişim kurmak için ise işaret dilini kullanırlar.

Türkiye'de sayıları net olarak bilinmemekle birlikte 3,5 milyon işitme engellinin olduğu bilinmektedir (Kemaloğlu, 2016). İşitme engelli tanısı alanların birçoğu Türk İşaret Dili (TİD) kullanmamakta, bazıları cihaz veya koklear implant ile işitebilmekteyken bazıları yaşlanma ile ilişkili sağlık sorunlarına bağlı işitme kaybına uğramaktadır. *Sağır* olarak adlandırılan ancak bu kültürel gruptan ayrılan işitme engelliler ile Sağır bireylerin birbirinden ayrıldığı nokta ise iletişim biçimleri ve Sağır toplumunu biraraya getiren unsurlardır. Sağır toplumunun anlaşılabilmesi için öncelikle bu unsurların bilinmesi gerekmektedir.

Ortak dil, yaşam tecrübesi ve aidiyet hissedilen bir kültürde yaşayan, işaret dili ile iletişim kuran ve ortak kültürün aktarımını sağlayan işitmeyen bireylerin oluşturduğu topluluk Sağır toplumu olarak nitelendirilmektedir. Sağır toplumunun üyeleri ileri

derecede işitme kaybına sahip bireylerden, Sağır ebeveynlerin işiten çocuklarına kadar çok geniş bir yelpazeyi içermektedir. Sağır dünyası, doğal ve görseelliğe dayalı jest dili kullanan ve kendilerini işitme engelli olarak gören, konuşabilen ve yazabilen büyük bir gruba karıştırılmaktadır. Sağır dünyası, bu gruba göre nispeten daha küçük “görsel bireyler”den oluşmaktadır. Bu zıtlık İngilizce alanyazında “Deaf- deaf” olarak ayrılmaktadır. Örneğin işitme zorluğuna sahip olanlar Sağır toplumunda aktif bir sosyal yaşama sahipken diğerlerinin aktif olmaması bu ayrıma gidilmesinde belirleyici olmuştur. Konuşabilen ve sonradan işitme kaybına uğrayan bireyler, işitme bozukluğuna sahip olduklarını ve kendilerini Sağır dünyanın içinde tanımladıklarını düşünmektedir. Bu durum, Sağır toplumu ile işitme engellilerin yeniden tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Sağır toplumu bir *işitme engelliler toplumu* olarak ele almak, bu toplumun dinamiklerinin tam anlamıyla bilinmezliği ve engellilik bakış açısının benimsenmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Toplumun engelli bireylere bakış açısı (acıma duygusu, yabancı muamelesi, baskı ve şiddet vb.) ve engelli bireylerin yaşadığı sosyal dışlanma sorunları Sağır toplumunun kendine özgü sorunlarıyla bütünleşmekte, dolayısıyla bu grubun bilinirliğine gölge düşürmektedir.

Sağırın engelli bireyler olarak tanımlanmasının birçok dezavantajı ortaya çıkmaktadır. Engellilik inşasının sonucunda Sağır bireylerin kendilerini engelli olarak kabul etmemeleri, Sağır çocuklar için gereksiz tıbbi ve cerrahi risklere maruz bırakması, Sağır dünyasının geleceğini riske atması ve yanlış anlaşılmaya bağlı olarak sorunlara çözüm üretilmemesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sağırın bir etnik grup olarak nitelendiren ve sosyal bir grup olarak Sağır dünyasının kimliğini karakterize eden unsurlar olduğunu savunan Lane (2005), etnik bir grubun ayırt edici özelliklerini şöyle ifade etmektedir;

- Topluluğun adı
- Gelenekler
- Topluluk hissiyatı
- Sosyal yapı
- Davranış normları
- Değerler
- Sanat formları
- Bilgi
- Geçmiş
- Akrabalık

Kendini ve başkalarını tanımlama, etnisitenin en temel özelliğidir (Smith, 1986). Sağır toplumunun sahip olduğu dünya, alanyazında *Sağır Dünyası* olarak yer almaktadır. Sağır dünyasındaki bireyler, bu dünyanın içinde güçlü bir kimliğe sahiptir ve bu kimliğe

sadıktır. Kendi kimliklerini işiten dünyasında da sürdürürler. Bunu sağlayan kolay bir iletişim, olumlu kimlik ve vekil bir ailedir.

Sağır kültüründe Sağır dünyasına ilişkin normlar vardır. Bunlardan bazıları, karar alma ve ortak fikir birliğine ilişkin kurallar, bilginin yönetimi, iletişimin inşası, statü kazanma ve minnettarlığa ilişkin ortak kurallardır. Etnik bir grubun temel değer sistemi, sahip oldukları kültürel normlarından ortaya çıkar. Etnik grupların en temel değeri, kültüre bağlılıktır. Kültürel normlar, sözel kurallar kadar herkes tarafından onaylanmayabilir. Bu tür kurallar, belirli bir dilsel ve kültürel gruba üye olarak bilmeniz gerekenleri söyler; birinin aslında yaptığı veya söylediği şey, önceliği olan diğer kurallar da dahil olmak üzere, bir dizi etkileyici faktöre bağlıdır. Sağır bireyler, liderlerini ve liderin özelliklerine, alt tabakanın kaygılarına, Sağır tarihindeki önemli olaylara ve işiten insanlarla birlikte oldukları durumları yönetebilmeye ilişkin kültüre özgü bilgilere sahiptir. İşaret dilini ne zaman, kimlerle hangi formlarda kullanacağını bilmesi, Sağır olarak tanımlanmanın önemli bir parçasıdır. Sağır dünyasının bir sohbeete girmek, konuşma sırası beklemek, dürüst ve kibar konuşmak gibi kendine özgü normları vardır. Sağır dünyası kendi içinde sosyal, spor, politika, dini, edebi ve buna benzer farklı alanlarda örgütlenmektedir (Hoffmeister, Bahan ve Lane, 1996). Ayrıca birçok etnik azınlıkta olduğu gibi, tüm etnik grubun kendine özgü özelliklerini somutlaştırdığı karizmatik liderleri vardır (Smith, 1986). Sağır toplumunu ilgilendiren sosyal sorunların çözümüne kavuşması için oluşturulan örgütlerin Sağır liderleri vardır.

Sağır toplumunu birarada tutan en önemli unsur ortak bir dile -işaret diline- sahip olmalarıdır. Anadil, bir halkın ruhunu yansıtır. Dil, bireylerin atalarından aldıkları gerçeklikleri koruma ve kurtarmalarının yanında henüz doğmamış nesillere de aktarılmasının en kesin yoludur (Fishman, 1989). Sese dayanmayan bir dil, Sağır dünyasını işiten toplumdaki keskin bir şekilde ayıran birincil unsurdur. İşaret dili öykü anlatıları, mizah, kelime oyunları, pandomim ve şiir Sağır dünyasının sanatsal faaliyetlerinden bazılarıdır. Tiyatro ve diğer görsel sanatlar da Sağır toplumuna hitap etmekte, sanatı icra eden Sağır gruplar oluşturulmaktadır.

Etnik gruplar, tarih, bölge, soy ve akrabalık bağları ile bağlılık kurarlar. Sağır dünyası, filmler, kitaplar ve hikayelerle zengin bir tarihe sahiptir. Geçmiş, etnik bir kimliğin anlamı ve ortak bir arayışın kaynağıdır. Bu nedenle Sağır dünyasının üyelerinin kendi tarihlerine özel bir ilgisi vardır. Bu ortak tarih duygusu, ardışık olarak devam eden nesilleri birleştirmekte (Fishman, 1982) ve kültürel aidiyeti ve devamlılığı

sağlamaktadır. Sağır kuşakların anlatıları ile görsel hafızanın yazıya aktarımı Sağır toplumunun kültürel özelliklerinin korunmasını sağlamaktadır.

Bazı sosyal bilimciler, akrabalığı, minnettar olunan dayanışma duygusuna olan borç olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Etnisite biricik olan geniş bir aileyi somutlaştırır; üyeler birbirine ve kültürel mirasa bağlılık hissederler. Bu aynı zamanda kan bağı ve genetik benzerlik aranmaksızın gruba aidiyet hissidir. Buradaki aile metaforu Sağır dünyasının tümünü yansıtan güçlü bir dayanışma hissini göstermektedir. Akrabalık, kuşaklararası devamlılığı sağlayan ve geçmişe uzanan bir köprüdür. Sağır dünyası, bilgi, dil, normlar ve değerlerin bir kuşaktan diğerine aktarımını sağlar. Bu aktarım çocukların Sağır aileler tarafından sosyalizasyonu ile gerçekleşir. Ancak kuşaklararası devamlılığın büyük bir avantajı olduğu gibi dezavantajı da bulunmaktadır. Dezavantajı, işiten ebeveynlerin farklı etnokültürel özelliklere sahip olması, şekillenmiş dilin eksikliği ve bu dili çocuklarına aktaramamalarıdır. Shein ve Delk (1974) Sağır ebeveynlerinin çocuklarının %90'ının işitebilen çocuklar olduğunu belirtmiştir. Anne-baba ile çocukları arasındaki bu farklılık zamanla bazı sosyal sorunları da getirmektedir. Bu durum, işiten ebeveynlerin sahip olduğu çocukların Sağır olmalarında da görülebilir. Sağır çocuklarını okullarında, mahkemelerde, toplumda savunamadığı gibi Sağır çocuğun dilini de savunamamaktadır. Bu dil farklılığına bağlı kopukluk, kuşaklararası aktarımı olumsuz yönde etkilemekte ve beraberinde birçok sorunu getirmektedir. Kuşaklararası devamlılığın avantajı ise işaret dili aracılığıyla kuşaklararası aktarımın daima gerçekleşecek olmasıdır. Diğer dillere göre işaret dili, görsel bir dil olarak Sağır insanların sahip olduğu değerleri diğer Sağır nesillere aktarmada bir avantaj olarak değerlendirilmektedir (Lane, 2005). Böylece dil yoluyla kültürel aktarım gerçekleşmiş olur.

Bir engelli grubu olarak bakıldığında Sağır bireylerin yaşadığı birçok sorun olduğu görülebilmektedir. Sorunların "engelli" olmakla ilişkilendirilmesi ile radikal çözümler yerine yardım odaklı çözümlerin getirildiği bir dünyada Sağır insanların bir alt kültür grubu olarak ele alınması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Sağır bireylerin birçoğu kendilerini işiten toplumun içinde gerçekleştirirken bazıları kendilerini Sağır toplumuna ait olarak görmektedir. Sonradan işitme yetisini kaybeden ve işaret dili ile iletişim kurmayan bireylerin Sağır toplumuna değil işiten toplumuna aidiyet hissettikleri bilinmektedir (Singleton ve Tittle, 2000). O halde Sağır insanların aidiyetlerinin onların odyogram sonuçları ile ilgili değil Sağır toplumunu bir araya getiren unsurlarla ilişkilendirilmesi

gerekmektedir. Bu ayrımın en temelinde dil birliği bulunmakta, kültürel özelliklerin sonradan edinilen dil -işaret dili- ile açıklanamayacağı görülmektedir.

Kültürel bir toplum olarak ele alındığında Sağır toplumunun içindeki en önemli bireyler, Sağır anne, baba, büyükanne, büyükbaba veya bakımverenlerin yetiştirdiği işiten çocuklar (CODA)'dır. CODA bireyler hem Sağır hem işiten toplumun içinde çift kültürlü ve çift dilli olarak yaşamlarını sürdürmektedir. CODA'lar farklı bir kültürel toplumun üyeleri olarak ve bu kültürel toplumun iletişimde kilit rolü üstlenerek özel bir alt grubu oluşturmaktadır. Alanyazında Sağır ebeveynlerin işiten çocuklarına ilişkin oldukça az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunun nedenini Filer ve Filer (2000), bu grubun göreceli olarak görünmez olduğuna dayandırmaktadır. Diğer bir nedeni ise Sağır dünyasını anlamaya dönük çalışmaların yetersizliğidir. Sağır toplumunu engellilikle ilişkilendiren çalışmalar, bu toplumun kendine özgü dinamiklerini ve üyelerinin sahip olduğu sorunların incelenmesini olanaksız kılmaktadır. Bu bakımdan CODA bireylerin bu kültür bağlamında ele alınması Sağır toplumun bilinirliği açısından önemlidir.

Sağır Kültürü İçin Kilit Pozisyon: CODA'ların Yeri

“Children of Deaf Adults” İngilizce deyiminin kısaltması olan ve Sağır ebeveynlerin çocukları anlamına gelen CODA terimi, bir veya birden fazla Sağır birey tarafından büyütülen işiten bireyleri tanımlamak için kullanılmaktadır. “CODA” hem İngilizce konuşan kültürlerde akademik literatür ve gündelik dilde hem de giderek yaygınlaşan şekilde Türkçe’de kullanılmaktadır. CODA teriminin dışında uluslararası literatürde “Mother-Father Deaf” ya da “KODA (Kid of Deaf Adults)” terimlerine de rastlanmaktadır.

Sağır dünyası ile işiten dünya arasında köprü görevi gören CODA bireyler iletişim ve erken ebeveynleşme sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun nedeni ise hem aynı aile içinde hem de aile dışında Sağır dünyası ile işiten dünya arasında sürekli iletişim köprüsü sorumluluğunu üstlenme halidir. Shein ve Delk, 1974'te yaptığı bir çalışmada Sağır bireylerin %90'ının Sağır bir başkası ile evlendiğini ifade etmektedir. Aynı çalışmada CODA'ların büyükanne ve büyükbabalarının işitebildiğini, çünkü Sağırların %90'ının işiten ebeveynlere sahip olduğunu belirtmektedir (Shein ve Delk, 1974; Filer ve Filer,2000; Rienzi,1990). Bu durum bir dizi zorluğu ortaya çıkarmaktadır. İşiten ebeveynlerin birçoğunun işaret dili bilmemeleri nedeniyle torunlar (CODA'lar) genellikle ailede iki dilli olan ve büyükanne ve büyükbabaların ve ebeveynlerin dilini anlayan tek kişidir. CODA bireylerin ebeveynleri, işitme

engellerinden ötürü kendi ebeveynleriyle iletişim konusunda önemli ölçüde zorluklar çekmektedir. CODA'ların kendi ebeveynlerinden çok büyükanne ve büyükbabalarının otoritesini kabul etmeleri aile içi güç dinamiklerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir.

2018 yılında yapılan bir çalışmada 41 CODA bireye çift dilli olarak yaşamanın dezavantajları sorulmuş ve CODA'ların %34,1'i küçük yaşta ebeveyn olmak, %19,5'i iletişim sıkıntıları yaşamak, %19,5'i akranlarıyla eşit konumda olmamak olarak yaşadıkları dezavantajları ifade etmiştir. Bunların dışında özel yaşantının olmaması, duygu aktarımının eksik olması ve okul başarısızlığı da CODA olmanın dezavantajları olarak açıklanmıştır (Alsancak,2018). Erdoğan, Arı ve Cin (2018)'in "İki Dünya Arasında: İşitme Engelli Ebeveynlerin İşiten Çocuklarının (CODA'ların) Kimlik Gelişimleri" adlı çalışmasında CODA'ların Sağır ve işiten toplumun arasında sıkışmış ve arada kalmış oldukları ve bu durumun CODA kimliğine yansımaları ele alınmıştır. Kültürel bir toplum içinde CODA'lar sosyal kimliklerini bu iki kültürel grup içinde inşa etmektedir. CODA'ların kurduğu dil aracılığı ve tercümanlık pozisyonu, 6-12 yaş arasında başlamakta (Hall ve Robinson, 1999) ve tüm yaşamları boyunca devam etmektedir. İki dilli büyümek CODA'ların ayırt edici bir özelliğidir.

CODA'ların dil gelişim özellikleri işiten ve konuşan ailelerde büyüyen diğer bireylere göre farklılık göstermektedir. Bu grubun büyük çoğunluğu çift dilli (bilingual) olarak büyümektedir; anadili işaret dili olmakta ve genelde konuşma dilini sonradan sosyal çevreden, örneğin geniş aile üyeleri veya bakımverenler aracılığıyla öğrenmektedir. CODA'ların çift dilli olmaları, diğer iki konuşma dilini birden bilerek büyüyen çocuklardan farklılık göstermekte ve "bimodal bilingualism" (çift yönlü iki dillilik) olarak tanımlanmaktadır (Toohey, 2010). Yapılan araştırmalarda CODA'ların dilsel gelişimlerinin işaret ve konuşma dilindeki ilk kelimeleri öğrenmede farklılaştığı görülmüştür. CODA bebek üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada, bebeğin 16 aylıkken kelime öğrenmede işaret dilinde daha iyi olduğu görülmüş, 20 aylıkken hem işaret dili hem de konuşma dilinde kelime öğrenmede işitebilen ebeveynlerin çocuklarıyla aynı noktaya geldiği saptanmıştır (Brackenbury, Ryan ve Messenheimer, 2005; Kanto, Huttunen ve Laakso, 2013). Düşünülenin aksine annenin veya babanın (ya da her ikisinin) sesli iletişim kurmuyor olması, CODA'ların dil gelişiminde ciddi oranda etki etmemektedir. Julias Maetas y Moores (1980) "Erken Linguistik Ortam: İşitme Engelli Ebeveynlerin Çocuklarıyla Etkileşimleri" adlı çalışmasında, Sağır ebeveynlerin çocuklarıyla iletişim kurmakta kullandığı yöntemler listelenmiştir: Bunlardan ilki ses ve ağız oynatmadır. Diğer yöntem olan işaret dili ile duygu

aktarımının gerçekleştiği bilinmektedir. CODA çocuklar, *Fingerspelling* olarak bilinen jest ve mimiklerle kurulan iletişimde dokunarak veya fiziksel yönlendirme aracılığıyla işaret dilindeki kelimeleri Sağır ebeveynlerinden öğrenebilmektedir. Çocukların ebeveynleriyle ve diğer CODA akranlarıyla etkileşime girdiklerinde kendi aralarında işaret dili ile anlaştıkları görülmüştür. Bu çalışma CODA'ların iletişim kurarken öncelikle anadilleri olan işaret dilini kullandıklarını, dolayısıyla bir alt kültür grubu olarak Sağır kültüründen bağımsız ele alınamayacağını göstermektedir.

CODA'lar aile içinde kendilerini ve ebeveynlerini korumaktan sorumlu bir pozisyondadır. İşitebilen çocuklar, çevreden gelen etiketlerle karşılaştığında bunu ailesine tercüme etmemeyi tercih etmektedir. Ailenin işiten çocukları, toplumsal damgalar ve tüm ailenin Sağır olduğuna ilişkin düşüncelerle ve zorbalıkla karşılaşmakta ve bu çatışma ortamında ailesini korumaya çalışmaktadır. CODA çocuklar genellikle akran grupları tarafından reddedilmeye maruz kalarak izole edilmektedir. İşiten toplumun çocukları, CODA çocuğun Sağır ailesiyle iletişim kurmak istememektedir (Filer ve Filer, 2000). Bu da CODA çocukları yalnızlığa itmekte, duygu ve düşüncelerini kendi ailesinden saklamalarına neden olabilmektedir. Ayrıca CODA çocuklar günlük yaşamda ebeveynlerinin duyamayacağı sesleri (yangın alarmı, hırsızlar, doğal afet vb.) takip ederek ailelerini sürekli korumaya çalışmaktadır. Bu sorumluluk bilinciyle büyüyen çocuklar zamanla işiten insanlara karşı "ailenin sözcüsü" olma rolünü üstlenmektedir. Bu sözcü olma hali çocukluk döneminden itibaren ebeveyn rolü ile çatışmaktadır (Alsancak,2018). CODA olmanın özel ve zorlu yönü olarak nitelendirilebilecek bu durum CODA'ların sosyokültürel özellikleriyle ilişkilendirilmeli, akranlarına kıyasla bir "farklılık" olarak ele alınmalıdır.

CODA bireyler, Sağır toplumunun ilk gözden tanıkları ve iletişim köprüleridir. Özel bir grup olmaları, Sağır kültürünü zenginleştiren bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Kendi alt dinamiklere sahip olan Sağır toplumunun yapısını anlamak ve özelliklerini daha iyi yorumlayabilmek için CODA gruplara başvurulmaktadır. Türkiye'de örgütlü bir sivil oluşum olarak göremediğimiz CODA'ların Sağır toplumu içinde barınan kültüre ait bir grup olması kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulamaları için önemlidir.

Sağır Toplumu İçin Sosyal Hizmet ve Kültüre Duyarlı Yaklaşım

Sosyal hizmet insanlara kendi kendilerine yardım etmeleri için yardım etme yönteminin bilimsel uygulanması ile çeşitli kaynakların, kişilerin, grupların ve küçük toplumların ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılması sanatıdır (Duyan, 2008). Sosyal hizmet mesleği, insan ilişkilerinde problem çözme ve güçlenmeye yardımcı

olur ve bireyin iyilik halini geliştirmek için güçlenmesini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet insan davranışı ve sosyal sistemlerin etkileşime girdiği noktalarda müdahale eder.

Sosyal hizmet mesleğinin üç temel yönteminden biri olan birey ve aileler ile sosyal hizmet, uygulamalarının amacı, genel olarak davranışların ve sosyal ilişkilerin olumlu yönde değiştirilmesidir. Aile, üyeleri arasında karşılıklı etkileşim ve bağlılık olan bir sistemdir. Üyelerinden birinin sorunu aile içi ilişkileri etkileyeceği gibi, bir üyedeki değişim de diğer üyeleri etkilemektedir. Bu bakımdan sorun çözüme sürecine tüm ailenin katılımı ve katkısı sağlanmalıdır. Birey ve aile ile sosyal hizmet yöntemi kendine özgü felsefesi ve metodolojisi olan psikososyal bir tedavi biçimidir; birey ve ailenin kendi üyelerinin yanı sıra bulunduğu sosyal çevre ile sağlıklı ilişkiler geliştirip sürdürmesini amaçlar. Tüm bu müdahale sistemlerinde sosyal hizmet uzmanlarının sahip olması gereken beceriler olmalıdır. Bu becerilerden en önemlisi etkileşime girdiği grup ve toplumları tanımak ve kültürel bileşenlerini anlayabilmektir.

Gitterman ve Germain (2008), sosyal hizmet uzmanının birey ile çevresi içindeki uyumunu incelerken kültürün çevre ile nasıl bir etkileşim içinde olduğunu göz önüne alması gerektiğini ifade etmektedir. Fiziksel ve sosyal çevrenin inşa edilme sürecinde kültür etkili olmaktadır. İnsanların fiziksel yapılar içindeki sosyal etkileşimleri kültür etkiler. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı, kültürden bağımsız bir ekolojik sistemi düşünmemelidir. Bireyi çevresi içinde ele alırken sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı, müracaatçının kültürünün ve alt-kültürünün değerleri, inançları ve kabullerini ve bunların müracaatçının kendi değer, inanç ve kabulleri ile nasıl uyum sağladığını keşfetmelidir (Teater, 2014). Etik karar alma süreciyle de ilişkili olarak sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının kültürünün ve toplumsal baskının kültüre yansımalarının içinde bulunduğu soruna etkisini görebilmelidir. Kültürel değer, norm ve inançların müracaatçının sorununa ne gibi olumlu katkıları olabileceğini, nasıl daha olumlu bir birey-çevre uyumunun sağlanabileceğini yahut müracaatçının sorunu çözüme sürecine ne gibi zararları olduğunu göz önünde bulundurarak müdahale etmelidir. Sosyal hizmet uzmanı burada müracaatçının değer ve kabulleriyle uyumlu müdahaleler geliştirmelidir.

Toplumların değerren yapısı farklı kültürlere duyarlı bilgi ve uygulamayı beraberinde getirmektedir. Bu durum sosyal hizmet uzmanının sahip olması gereken becerilerden biri olarak *kültürel anlamda yetkin* olmayı gerektirmektedir. Kültürel anlamda yetkin olabilmek için sosyal hizmet uzmanları;

- Kültürün etkisinin farkında olmalıdır.
- İçinde bulunduğu toplumun kültürel özelliklerini tanınmalıdır.
- Farklı kültürleri öğrenmelidir.
- Bireyin içinde bulunduğu grup ve toplumun kültürel geçmiŐine ilişkin bilgi sahibi olmalı ve buna göre sosyal hizmet becerilerini ve yaklaŐımlarını uygulamalıdır (Duyan,2008).

Sosyal hizmet ve diğer yardım meslekleri, özellikle son yıllarda kültürel açıdan farklı grupların dünyasını anlama konusuna dikkat çekmektedir. Uluslararası sosyal hizmet federasyonunun müracaatçılara karşı etik sorumluluklarda bahsettiği üzere sosyal hizmet uzmanı;

- Kültürü, kültürün insan davranışı üzerindeki etkisini ve toplumdaki işlevini anlamalı, her kültürün güçlü yönleri olduğunu kabul etmelidir.
- Müracaatçıların kültürü hakkında bilgi sahibi olmalı, kültürel farklılıkları kabul etmeli ve duyarlı olmalı, hizmetleri sunarken hizmet alanın kültürünü göz önünde bulundurarak davranmalıdır.
- Sosyal farklılıkların doğasını ve ırk, renk etnik ve ulusal köken, cinsiyet, yaş, medeni durum, siyasi görüş, dini inanç, cinsel tercih, biyolojik farklılıklara yönelik baskıları anlamaya çalışmalı ve bu konuda eğitim programlarına katılmalı ve kendini geliŐtirmelidir.

Özge  zg r (2014), çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasında farklılıklar ele alınırken içinde bulunulan sosyokültürel ve politik bağlamın göz ardı edilmemesi gerekliliğini, bireyler, gruplar ve toplumlar arasında sürekli birbirini etkileyen ve değiştiren bir dönüŐümsel sürecin yaşandığını vurgulamıştır. Bu süreç özellikle azınlık gruplarının kültürel geçmiŐleriyle çevreye uyum sağlama ve başa çıkma becerilerine vurgu yapar ( zg r, 2014). Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasında önemli bir araç olarak evre ele alınırken hem mikro hem makro sistemlere odaklanılmalı, kültürel grubun çatışmaları, algıları, çevresel engelleri ve fırsatları değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Sağır toplumunun sosyal hizmetlerle keŐiŐtiėi noktada sorunların ve ihtiyaçların tespitinde kültürel yaklaşım sergilenmelidir.

Toplumların yapısındaki dinamik olma hali beraberinde çeŐitlilikleri ve farklılıkları da getirmektedir. Bu eŐitlilik Şüphesiz sosyal hizmet uygulamalarına yansımakta, sosyal hizmet uzmanının kültürel yetkinliğinin önemini hatırlatmaktadır. Kültürel yetkinlik,

insanların tutum ve davranışlarını etkileyen içinde yaşadığı kültürün özelliklerini anlamaya ve kültürel duyarlılığın gelişmesiyle şekillenen etik çalışmaya işaret etmektedir. Sosyal hizmet alanyazınında kültürel yetkinliğin bir perspektif olup olmaması tartışması süregelmektedir (Uzunaslan ve Gökçeaslan Çiftçi, 2019).

Kültüre duyarlı uygulamalar, kültürel açıdan farklı müracaatçı gruplarına sunulan hizmetlerin kalitesini arttırmaya yönelik uygulamalardır. Bu uygulamalar uzmanın farklı bir kültürden gelen müracaatçılarla etkili bir şekilde çalışması için sahip olması gereken bilgi, beceri ve değerlerin toplamıdır (Attepe Özden, 2018). Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW), 2015 yılında Sosyal Hizmet Uygulamasında Kültürel Yeterlilik Standartları'nı yayınlamış ve burada sosyal hizmet uzmanlarını kültürel olarak yetkin olmaya çağırmıştır (NASW,2015). İnsani farklılıklara saygı duymak, değer vermek ve uzmanın içinde bulunduğu kültürel yapıyla ilgili öz değerlendirmesi kültürel yeterliliğin en temel amaçlarıdır. Sosyal hizmet uzmanı kültüre duyarlı uygulamalarda mesleğin temel ilkelerinden hareketle müracaatçının kültürel özelliklerini tanımalıdır. Müracaatçıların günlük yaşam pratikleri, kültürel kalıp yargılar, değer sistemi, inançlar, ritüelleri ve sosyal beklentileri sosyal hizmet uzmanının değişim sürecine ilişkin karar verme mekanizmasında doğrudan göz önünde bulundurması gereken unsurlardır. Grubun sosyal, ekonomik, sağlık, eğitim sisteminde yaşadığı sorunlar ve ihtiyaçları araştırılarak sistematik problemleri öğrenilmelidir. Carmen Ortiz Hendricks (2003) sosyal hizmet uzmanlarının kültürel olarak yeterli olmayı öğrenebilmeleri için bir model önermiştir. Bu modele göre uzmanların uygulamalardaki çeşitlilik barındıran tecrübelerden edindikleri yeni bilgilere karşı farkındalık oluşturmak ve kültürel olarak ne kadar başarılı olduğuna ilişkin öz değerlendirme yapmak sosyal hizmet uzmanları ve süpervizörler için önemli bir adrestir.

Müracaatçı gruplarını anlamak, onların kültürel özelliklerini yakından tanımayı gerektirir. Bunun için sosyal hizmet uzmanları, etnik ya da kültürel bir grupla çalışırken gruba özgü bilgileri edinmeye çalışmalı, grubun farklı bir dili varsa gerektiğinde öğrenmeli ve grubun lideri ile ortak çalışmalara katılmalıdır. Müracaatçılarla etkileşim kurarken içinde olduğu alt kültürün de özelliklerini tanımalı ancak bunu yaparken bireyi karikatürize etmekten kaçınılmalıdır (Sheafor ve Horejsi, 2016). Müracaatçının gücünü göz ardı etmek, sözsüz iletişimi (beden dili, jest ve mimikler) yanlış yorumlamak, aile değişkenlerini yanlış anlamak çokkültürlü müracaatçılarla çalışmada yapılan en yaygın hatalardır. Özellikle ailenin yapısı, aile üyeleri arasındaki güç dinamikleri, büyükanne/büyükbaba-ebeveyn-çocuk ilişkisindeki değer yargılar

sosyokültürel yapıdan bağımsız değildir. Bir karar verme aşamasında ailede kimin sözüne öncelik verildiği, kimden tavsiye beklendiği gibi hususlar sosyal hizmet uzmanının sosyal inceleme ve müdahale süreçlerinde göz önüne alması gereken noktalardır.

Kültürel gruplarla çalışırken önemli olan bir diğer husus dil farklılığıdır. Toplumun ortak dilinden farklı bir dil konuşan müracaatçılarla çalışırken tercüman desteği önemlidir. Ancak müracaatçının tercüman talebi veya reddi etik açıdan belirleyici olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı, sürekli olarak çalıştığı kültürel gruplarla çalışırken onların dilini öğrenmeye çalışmalı, hassas deyimleri ve dil kalıplarını bilmelidir. Bu birlikte çalışılan müracaatçı(lar)nın diline ve kültürüne saygı göstermenin bir ifadesidir.

Kültürel gruba özgü toplumsal ve sistematik sorunlar, sosyal hizmet uzmanının asıl çözmeye çalıştıkları sorunun ana kaynağı olabilir. Bu nedenle çalışılan kültürel gruba özgü ırkçılık/ayrımcılık, yoksulluk, işsizlik, yaşanan ev ortamı, sağlık güvencesi, eğitime erişim ve diğer yapısal sorunların müracaatçı için ne anlama geldiğini anlayabilmek, onun penceresinden sorunu görebilmek için onun dil ve kültürel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Nitekim kültür ile sosyal sorunlar iç içe yaşanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanının etkili müdahaleyi gerçekleştirmesi, kültürel bir grubun tarihsel bağlamını bilmesi ve deneyimlerini bu bağlamda anlayabilmesiyle yakından ilişkilidir.

Buna göre onyıllardır bir engelli topluluğu olarak ele alınan ve medikal perspektifin ifadesiyle “işitme engelli” olarak tanımlanan Sağır toplumunun kültürel özelliklerinin sosyal hizmet uzmanı tarafından bilinmesi ve tanınması gerekmektedir. Bunun için sosyal hizmet uzmanlarının bir diğer sahip olması gereken beceri etkin iletişim kurabilmektir. Farklı dil ve kültürlere sahip topluluklarla çalışırken sosyal hizmet uzmanları farklılıklara saygı ve kültürel öğeleri tanıyarak bu toplumların kültürel özelliklerine hâkim olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları, kişinin kültürünün müracaatçıların davranışını, değerlerini, beklentilerini, iletişimini ve kararlarını nasıl etkileyeceğini anlamalıdır. Bu bağlamda Sağır toplumuna profesyonel yardımın sağlanabilmesi bakımından sosyal hizmet uzmanlarının Türk İşaret Dili öğrenmeleri oldukça değerli olacaktır. Nitekim Sağırlarla iletişim kurabilen ve Sağır dünyasının kendine has özelliklerini bilen sosyal hizmet uzmanlarına ihtiyaç vardır.

Sağır toplumunun güç dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda engellilik perspektifiyle ilişkili olarak Sağırların ayrımcılığa ve şiddete maruz kaldıkları toplumsal bir gerçekliktir. Medyada görünen “işitme engellilere dayak” haberleri bunun en somut

örneğidir. Sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımı ışığında Sağır toplumunun karşılaştıkları eşitsizliklerle ve sosyal dezavantajlarla mücadele edebilmesi için donanım kazanmalarına yardım edilmelidir (Thompson, 2013). Sosyal ve politik bir süreç olarak Sağır toplumunu güçlendirme, kendi yaşamlarında daha fazla kontrol kazanmalarına yönelik bir değişim sürecini içermektedir. Özgürleştirici bir uygulama olan güçlendirme, yapısal sorunlarla karşılaşan Sağır ailelerin (örneğin okuldan dışlanma, iletişimsizliğe dayalı toplumdaki izolasyon ve tıbbi boyuttaki sorunlar, şiddete maruz kalma vb.) kendi farklılıklarının toplumsal düzlemdeki karşılığına ilişkin farkındalık kazanmalarını sağlamalıdır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, hem kültürel bir farkındalığa sahip olmalı hem de savunuculuk rollerini bu sahada gerçekleştirmelidir.

Sağır toplumu ile sosyal hizmet uygulamalarında hiç şüphesiz aile üyeleri göz ardı edilmemeli, toplumun dinamikleri unutulmamalıdır. Sağır toplumunun en önemli alt kültür grubu olan CODA'lar, sosyal hizmet uzmanları için önemli bir gruptur. Sağır müracaatçının sorunlarının görünürlüğü, sorunu nasıl tanımladıkları, güçlü ve zayıf yönleri, gereksinimleri ve beklentilerini anlamak için sosyal hizmet uzmanı CODA'larla iletişim kurabilmektedir. Çift dilli olarak büyüyen ancak kültürel olarak Sağır kültürüne aidiyet hissedilen CODA'lar, bireyle, ailelerle, grup ve topluluklarla çalışırken kilit rol oynamaktadır.

Sağır toplumun sorunlarını en iyi bilenler olarak CODA'lar, Sağır toplumunun savunuculuğunu yapmakta, iletişim köprülerini kurmakta, farkındalık ve sosyal sorumluluk çalışmalarında sivil olarak çalışmakta ve kendi anne ve babalarının sorunlarını üstlenmektedir. Bu bakımdan CODA'ların sosyal hizmet uzmanları ile iş birliği içinde çalışmaları beklenebilir. Nitekim Sağır toplumundan bağımsız ele alınmaması gereken bir grup olan CODA'lar, kendi ortak sorunları için ve Sağır toplumu için çalışmakta, bu açıdan iki yönlü incelenmesi gerekli bir gruba oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının gerek Türk İşaret Dili öğrenmelerinde gerekse Sağır toplumunun psikososyal ve toplumsal sorunlarına çözüm üretmekte CODA'ları anlamaları gerekmektedir. Zira kültürel yetkinliğe sahip bir sosyal hizmet uzmanı aile üyelerinin spesifik sorunlarını da ele almakta ve çok yönlü müdahale planı gerçekleştirmektedir.

Güçlendirme ve diğer sosyal hizmet uygulamaları için sosyal hizmet uzmanlarının kültürel duyarlılığının ön plana çıkması bu çalışmanın temennisidir. Bunun Sağır toplumu adına gerçekleştirilmesi ve Türk İşaret Dili bilen sosyal hizmet uzmanlarının

sayısının artması ile etkin müdahaleler gerçekleşecek, makro boyutta farkındalık sağlanacaktır.

Sonuç Yerine

Kültürel gruplarla çalışırken sosyal hizmet müdahalelerinin etkin olabilmesi, o grubun görünürlüğü ve bilinirliğiyle ilişkilidir. Sağır toplumunun Türkiye'deki görünürlüğü konusunda sorunlar olduğu bilinmekte, engellilik çatısı altındaki tüm gruplarla birlikte ele alınmaktadır. Bu genel çatı altında kendine özgü sorunlar ve kimlik edinimleri bilimsel çalışmalarca incelenmelidir. Sağır kimliği, Sağır toplumunun içinde edinilen bir kimliktir. Sağır kültürünün Türkiye'de yeni bir akademik alan olarak gelişmesi son birkaç yıl içinde gerçekleştirmiş, sosyal ihtiyaçları ve sosyal hizmetlere erişimleriyle ilgili çalışmaların oldukça dar kapsamda olduğu görülmüştür.

Yapılan çalışmalarda daha önceleri işitme engelli olarak nitelendirilen Sağır toplumu, bir engelli grubu olarak edilgen bir yerde konuşlandırılmış ve medikal model çerçevesinde ele alınmıştır. Oysa Sağır toplumu kültürel bir toplumdur. Bunu kanıtlayan unsurlar ise kendilerine özgü dil, kültür, değer sistemi ve sosyal yapıya sahip olmasıdır. Bu grubun sosyal ihtiyaçları ve sosyal hizmetlere erişimiyle ilgili çalışmalar ise yine engellilik görüşünden dışarı çıkmadan ele alınmıştır.

Sosyal sistemleri bir bütün olarak ele alan, bireyi çevresi içinde ele alan ve hem birey hem ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanları, kültürel yetkinlik becerisine sahip profesyonellerdir. Sosyal hizmetin müdahale yöntem ve teknikleri kullanılarak kültürel gruplara ve topluluklara yönelik çok boyutlu bir planlı değişimi kapsayan mesleki uygulama yapılmaktadır. Sağır toplumu, sosyal hizmet uzmanları için bir engelli grubu olarak değil kültürel bir grup olarak ele alınmalıdır. Bu toplumun sosyal ve kültürel özellikleri bilinmeli, sorunları ve ihtiyaçları anlaşılmalıdır. Bunun için sosyal hizmet uzmanlarının işaret dili öğrenmeleri oldukça kıymetlidir. Zira mesleki uygulama bireyin bulunduğu noktada başlamaktadır.

Sağır toplumu ile çalışan sosyal hizmet uzmanları, bu gruba ait olan en temelde işaret dili tercümanlarının büyük bölümünü oluşturan CODA'ları ve diğer farklılıkları tanımalı, bu bütünlüğün Sağır kültürünü oluşturan bir yapıda olduğunu anlayabilmelidir. Birey, aile, grup ve topluluklar nezdinde Sağır toplumu sorunlarını ele alan sosyal hizmet uzmanı için CODA'lar önemli bir alt kültür grubudur. Çift dilli ve Sağır kültürüne ait bir ortamda yaşayan bu grup, sosyal hizmet uzmanının iletişim becerilerini ve kültürel yetkinliğini geliştirmede kilit bir gruptur. Sağır toplumunun karşılaştığı şiddet, ayrımcılık, sosyal dışlanma, hizmetlere erişememe, haklardan

faydalanamama sorunlarında sosyal hizmet uzmanı etkin müdahaleler için Sağır müracaatçı ile iletişim kurarken Türk İşaret Dili ile iletişim kurmalıdır. Ancak Türk İşaret Dili bilmeyen sosyal hizmet uzmanlarının olduğu göz önünde bulundurulduğunda CODA'lar ile işbirliği yapılmalıdır. Sosyal hizmet mesleğinin en temelinde yer alan insan hakları ve sosyal adalet için mücadele ederken Sağır toplumunun hak mücadelesinde CODA grubu sosyokültürel özellikleriyle tanınmalı, iletişim köprüleri kurularak CODA örgütlerle koordinasyon içinde Sağır toplumunun hakları savunulmalıdır.

Sosyal hizmet uzmanının mevcut rolleri olan kolaylaştırıcı, arabulucu, savunucu, bağlantı kurucu, aktivist, eğitmen, danışman, koordinatör, araştırmacı, klinisyen gibi rollerin Sağır toplumunun güçlendirilmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Sağır müracaatçılarla ve CODA'larla çalışırken sosyal hizmet uzmanı;

- Sağır toplumunun kültürel özelliklerini bilerek uygulama yapmalı, "kültürel bir grup" olarak ele almalıdır.
- CODA'larla koordinasyon kurmalı, Sağır toplumunun gereksinimlerini ve haklarını savunmada CODA'larla işbirliği içinde hareket etmelidir.
- Sağır toplumunun dili olan işaret dilinin işiten toplum tarafından öğrenilmesi için toplumu harekete geçirmelidir.
- Sağır toplum ile işiten toplum arasındaki farklılıkları bilmeli ve sosyal içerme çalışmaları kapsamında sosyal politikalara yön verebilmelidir.
- Sağır müracaatçılarla çalışırken yazışma yolu yerine işaret dili ile iletişim kurmalı, mümkün takdirde işaret dilini öğrenmelidir.
- Kamu hizmetlerine erişimde zorlanan Sağır müracaatçılar için başta farkındalık çalışmaları olmak üzere aracılık etmeli ve doğru kaynaklarla buluşturmalıdır.
- Sağır toplumunun hakları için mücadele eden örgütlerle birlikte onların ihtiyaç ve beklentilerine cevap veren projeler yapılmalıdır.
- Sağır toplumun ve kültürün anlaşılmasını kapsayan sosyal hizmet araştırmaları yapılmalıdır.

Özetle Sağır toplumuyla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının Sağır toplumunu ve kültürel özelliklerini anlayabilmeleri için iletişim kanalı olan işaret dilini bilmeleri ve farklılıklara saygı ve kültüre duyarlılık başta olmak üzere mesleki etik ilkeler çerçevesinde sosyal hizmet uygulamasının yürütülmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Alsancak, F. (2018). Sağır Ailelerin Çocuklarının Psikososyal Sorunları. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 5, 25, 2118-2129.
- Attepe Özden, S. (2018). Mültecilerle Çalışmada Kültürel Yetkinlik: Sosyal Hizmet Uygulaması İçin Bir Çerçeve, *Sosyal Hizmet Kongresi Mülteciler ve Sosyal Hizmet (içinde)*. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 312-313.
- Brackenbury, T., Ryan, T. ve Messenheimer, T. (2006). Incidental Word Learning in A Hearing Child Of Deaf Adults. *Journal Of Deaf Studies And Deaf Education*, 11(1), 76-93.
- Duyan, V. (2008). *Sosyal Hizmeti Anlamak*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Yayın No. 11, Ankara.
- Erdoğdu, F. (2018). *İki Dünya Arasında: İşitme Engelli Ebeveynlerin İşiten Çocuklarının (Coda'ların) Aile ve İletişim Deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Erdoğdu, F., Arı, E. ve Cin, F.M. (2018). İki Dünya Arasında: İşitme Engelli Ebeveynlerin İşiten Çocuklarının (CODA'ların) Kimlik Gelişimleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16, 35, 91-139.
- Filer, R. ve Filer P. (2000). Practical Considerations For Counselors Working With Hearing Children Of Deaf Parents. *Journal Of Counseling And Development*, 78, 38-43.
- Fishman, J. (1982). *A Critique Of Six Papers On The Socialization Of The Deaf Child*. National Research Conference On The Social Aspects Of Deafness(içinde), 6-20. Gallaudet College, Washington.
- Fishman, J. (1989). Language And Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective. *Multilingual Matters*, Philadelphia.
- Gitterman, A. ve Germain, C.B. (2008) *The Life Model Of Social Work Practice: Advances in Theory And Practice*. Columbia University Press, New York.
- Hall, N. ve Robinson, A. (1999). *Language Brokering Behaviour Of Young Children in Families Of Pakistani Heritage*.Erişim adresi: www.Esri.Mmu.Ac.Uk/Resprojects/Brokering/Articlesz.Php.
- Kanto, L., Huttunen, K. ve Laakso, M. L. (2013). Relationship Between The Linguistic Environments And Early Bilingual Language Development Of Hearing Children in Deaf-Parented Families. *Journal Of Deaf Studies And Deaf Education*, 18(2), 242-260.
- Kemaloğlu, Y. (2016). Türkiye'de İşitme Engelinin ve Sağırın Genel Görünümü ve Sorunları, *Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları (içinde)*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Lane, H. (2005). Ethnicity, Ethics And The Deaf-World. *Journal Of Deaf Studies And Deaf Education*, 10 (3), 291- 310.
- Lane, H. Hoffmeister ve Bahan, B. (1996). *A Journey into The Deaf-World*. Dawnsignpress, USA.
- Maestas Y Moores, J. (1980). Early Linguistic Environment: Interactions Of Deaf Parents With Their Infants. *Sign Language Studies*, 1-13.
- NASW (2015). *Standarts and Indicators For Cultural Competence in Social Work Practices*.
- Ortiz Hendricks C. (2003). Learning And Teaching Cultural Competence in The Practice Of Social Work, *Journal Of Teaching in Social Work*, 23(1-2), 73-86.
- Özgür, Ö. (2014). *Çokkültürcü Sosyal Çalışma*. Sabev Yayınları, Ankara.
- Rienzi, B. M. (1990). Influence And Adaptability in Families With Deaf Parents And Hearing Children. *American Annals Of The Deaf*, 135 (5), 402-408.
- Schein, J. D., ve Deik, M. T. (1974). *The Deaf Population Of The United States*. Silver Spring, National Association Of The Deaf.
- Sheafor, B.W. ve Horejsi C.J. (2016). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel İlkeler ve Teknikler* (Ed. Durdu Baran Çiftçi). Nika Yayınevi, Ankara.
- Singleton, J.L. ve Tittle, M.D. (2000). Deaf Parents And Their Hearing Children, *Journal Of Deaf Studies And Deaf Education*, 5(3):221-36.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origin Of Nations*. Cambridge Press, Blackwell.
- Teater, B. (2014). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama İçin Bir Giriş*. Nika Yayınevi, Ankara.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* (Ed. Özlem Cankurtaran ve Burcu Hatipoğlu Eren). Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Toohy, E. N. (2010). *Phonological Development in Hearing Children Of Deaf Parents*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. The University Of Connecticut., USA.
- Uzunaslın, Ş. ve Gökçeaslan Çifci, E. (2019). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kültürel Yetkinliği Geliştirmenin Önemi. *Journal Of Society And Social Work*, 30(1).
- WHO (2019). *Deafness And Hearing Loss*. Erişim Adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>.
- <http://www.sacder.com/coda-nedir/> erişim tarihi: 23.03.2019

Bayram, Y. ve Yaman, Ö.M. (2020). İlk dönem sosyal çalışma disiplinin bilimsel zemini: Sosyal kanıt modeli. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1764-1785.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 18.10.2019
Makale Kabul Tarihi: 14.09.2020

İLK DÖNEM SOSYAL ÇALIŞMA DİSİPLİNİNİN BİLİMSEL ZEMİNİ: SOSYAL KANIT MODELİ

Scientific Background of The First Period Social Work Discipline: Social Evidence Model

Yunus BAYRAM*

Ömer Miraç YAMAN**

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Doktora Programı, ORCID ID: 0000-0002-0375-556X, ybayram@bartin.edu.tr

** Doç. Dr., İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-9989-8575, omy@istanbul.edu.tr

ÖZET

Kökleri çok daha eskilere dayanan sosyal çalışma disiplinin bilimsel bir alan olarak ortaya çıkışı 19.yy'a dayanmaktadır. Ortaya çıktığı ilk dönemlerde sosyal çalışma disiplinin bilimsel bir alan olup olmadığı geniş bir biçimde tartışılmıştır. Dönemin öncü sosyal çalışmacıları mesleğin bilimselliğinin oldukça geniş bir biçimde tartışıldığı bu dönemde, sosyal çalışma uygulamalarını kanıta dayandırarak sosyal çalışma disiplinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesinde önemli rol oynamışlardır. Diğer bilim dallarında olduğu gibi sosyal çalışma disiplinin de bir bilim dalı olarak kabul edilmesi, kanıta dayalı uygulamaların ve kuramların oluşturulmasıyla mümkün olmuştur. Bu çalışma sosyal çalışma biliminin ilk dönemlerinde gerçekleştirilen uygulamalarda kullanılan sosyal kanıt modelini ele almaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, sosyal çalışma disiplinin bilimsel bir alan olarak kabul edilmesine ortam hazırlayan kanıta dayalı temelini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyal kanıt modeli, ilk dönem sosyal çalışma, kanıt türleri

ABSTRACT

The emergence of the social work discipline, which has its roots in the past, dates back to the 19th century. In the early stages of its emergence, it was widely debated whether social work discipline was a scientific field. Leading social workers of the period played an important role in the acceptance of the discipline of social work as a discipline by basing social work practices on evidence in this period when the science of the profession was discussed extensively. As in other disciplines, it is possible to accept the discipline of social work as a branch of science by establishing evidence-based practices and theories. This study examines the social evidence model used in the first period of social work science. Therefore, this study reveals

the evidence-based basis that provides the environment for the acceptance of social work discipline as a scientific field.

Key words: *Social evidence model, the first period of social work, types of evidence*

GİRİŞ

Sosyal kanıt temelli sosyal çalışma uygulaması, sosyal çalışma disiplininin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir. Bir bilim dalının en temel amacı, insanın sosyal ve fiziksel çevresine ait bilgisini arttırmak, bu bilgiler üzerinden insan yararına uygun yeni bilgi kümeleri oluşturmak ve bireyin çevresine uyum kapasitesini arttırmaktır (Sarton, 1997). Her bilim dalı bunu yaparken kendi bilim dallarına özgü kanıtları kullanmak durumundadır. Çünkü kanıta dayanmayan, sorgulanmayan, ampirik gözlemler ve yargısal kanıtlarla belirlenemeyen argümanlar, bilimin konusu içerisinde ancak kanıtlanmaya muhtaç varsayımlar olarak nitelendirilebilirler (Şahin ve Gürbüz, 2018: 20-21). Dolayısıyla bilim tarihi içerisinde bir bilgi kümesinin bilim dalı olarak değerlendirilmesinde, söz konusu bilgi kümesinin kendisini kanıta dayandırması zorunlu bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Wootton, 2015: 3-8).

Sosyal çalışma disiplininin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında kanıt temelli sosyal çalışma uygulamalarının gerekliliği, öncü sosyal çalışmacılar tarafından geniş kapsamda değerlendirilmiştir. Sosyal çalışma biliminin ilk dönemlerinde, bu disiplinin bir bilim dalı olup olmadığı değerlendirilirken; sosyal çalışmanın kanıta dayanıp dayanmadığı tartışma konusu olmuştur (Flexner, 1915). Bu nedenle öncü sosyal çalışmacılar sosyal çalışma disiplininde hangi argümanların kanıt sayılabileceği, bu kanıtların güvenilirliğinin neye göre ölçüleceği, kanıtların tasnifinde hangi faktörlerin etkili olacağı gibi sorulara sistematik cevaplar aramışlardır. Bu soruların cevaplandırılması adına öncü sosyal çalışmacılar dönemin hukuk biliminden geniş bir biçimde faydalanmışlardır. İnsanı bilgi toplama aracı olarak değerlendiren sosyal çalışma bilimi tam olarak bu noktada hukuk bilimi ile ortak paydaya sahiptir. Dönemin öncü sosyal çalışmacıları bu ortak alandan hareket ederek sosyal çalışma biliminin bilimsel zeminin oluşturmayı amaçlamışlardır. Sosyal kanıta dayalı modelin oluşturulmasında dönemin hukuk biliminin geniş bir etkisi olmuş, yine o dönemin bilimsel kavrayışı da bu modelin oluşumuna katkıda bulunmuştur (Richmond, 1917). Tüm bu çalışmaların sonucunda ortaya konan “sosyal kanıt” kavrayışı ile birlikte öncü sosyal çalışmacılar, sosyal çalışma disiplininin bilimsel bir zemine ulaştırılması yolunda önemli katkılar sunmuşlardır. Büyük bir bölümü uygulamaya dayalı olan sosyal çalışma disiplini, kendisini bilimsel bir zemine oturttuk ilk dönemde gerçekleştirilen uygulamaları da kanıta dayalı hale getirmiştir. Dolayısıyla sosyal

çalışma biliminin ilk dönemlerinde ortaya konulan sosyal kanıta dayalı model, ilk dönem sosyal çalışma biliminin ve bu dönemde gerçekleştirilen kanıta dayalı mesleki uygulamaların anlaşılması adına önemli bir yere sahiptir.

1. İLK DÖNEM SOSYAL ÇALIŞMA BİLİMİNDE SOSYAL KANIT KAVRAMI

Sosyal çalışma biliminin en başından itibaren bilimsel kanıta büyük önem verilmiştir. Sosyal çalışma biliminin kurucularından olan Richmond (1917: 8)'a göre sosyal çalışmada kanıt, müracaatçının sosyal zorluklarının doğasını ve çözüm yollarını belirten, kişisel ve aile geçmişi ile ilgili tüm gerçekleri içeren bir olgudur. Addams (1909: 42-43) ise kanıtı, verilerin sistemli bir biçimde toplanması ve bilimsel süreçlerle birlikte analiz edilerek değerlendirilmesi şeklinde ifade etmiştir. Tüm bilim dallarında olduğu gibi sosyal çalışma disiplini de kendi mesleği içerisinde sonuçlara ulaşırken önermelerini ve hipotezlerini sağlam kanıtlarla desteklemek zorundadır (Barnett, 1909: 125). Sosyal çalışma disiplinin bir bilim dalı olarak ortaya konmasında sosyal kanıta dayalı uygulamaların tarihsel rolü ve önemi büyüktür. Bu noktada şu soruları sormak bu uygulama modelini anlamak açısından önemlidir; sosyal çalışmada kanıt tam olarak nasıl elde edilir, nasıl kullanılır, nasıl analiz edilir ve gerçekliğe ulaşmada kanıtların niteliği ve niceliği nasıl olmalıdır?

Bu soruların ilkine verilmiş en önemli cevap Richmond'dan gelmiştir. Richmond (1917: 9), bu uygulama modelinin temelini açıklarken sosyal çalışmacılar için evin fiziksel yapısına dair gözlemler, ailenin birbiri ile olan ilişkileri, aile üyelerinin öncelikleri, sağlık durumlarına dair belgeler, suç kaydını içeren belgeler, eğer okula giden varsa okul kaydı ile ilgili belgeler, ailenin yakın komşuları ile gerçekleştirilen görüşmeler, ev sahibi ile gerçekleştirilen görüşmeler, mahkeme kaydı var ise bununla ilgili belgeler, çalışılan kurumda işçiye dair belgeler, işveren ile gerçekleştirilen görüşmeler, ailenin nüfus kayıtlarına ilişkin belgeler vb. gibi bütün belge ve görüşmelerin farklı özelliklere tabi olsa da sosyal kanıt özelliği taşıdıklarını ifade etmiştir.

Müracaatçılarla ilgili değerlendirmeler gerçekleştirilirken veriye dayalı kanaatler oluşturmak sosyal çalışma biliminin en temel yaklaşımı olmuştur. Ancak sosyal kanıt doğa bilimlerindeki kanıtlardan ayıran önemli bir özelliği bulunmaktadır. Bu özellik sosyal kanıtın her haliyle biricik ve kendine özgü olan insan ile ilgili doğrudan veri toplamasıdır. Örneğin; kimya biliminde suyun yüz santigrat derecede buharlaşması, yapılmış olan ampirik değerlendirmeler ile ortaya çıkarılmıştır. Deney koşulları sabit tutulduğu müddetçe suyun moleküllerinin kendisine has bir irade ile bir önceki etki sonucunda verdiği tepkiden farklı bir tepki vermesinin beklenmesi rasyonel

gözükmemektedir (Güntut vd., 2017: 161-167). Ancak konu sosyal çalışma bilimi içerisinde değerlendirildiğinde rasyonel olmayan durum, aynı etkiye aynı koşullar altında her insanın aynı tepkiyi vermesi olacaktır. Çünkü insan, varoluşu itibariyle seçim yapabilen, her anı en az diğer anlar kadar tek ve biricik olan ve ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir canlıdır (Kant, 2014: 26). Bu tarz bir canlı ile ilgili doğrudan veri toplanması ve toplanan bu verilerin değerlendirilmesi sürecinin elbette su molekülleri ile ilgili verilerin toplanması ve değerlendirilmesi sürecinden farklılık göstermesi beklenecektir. Bu farklılık ilk dönem sosyal çalışma uygulamasında verilerin analiz şeklini, niteliksel ve niceliksel özelliklerini ve tasniflerini şekillendirmiştir. Peki, sosyal kanıt modeli kanıtların elde edilmesi sürecinde ne tür sorunlara çözüm yolları üretmiştir?

Sosyal çalışma bilimi vakalarını değerlendirirken en önemli veri toplama yöntemlerinin başında mesleki görüşme gelmektedir. Gerçekleştirilen mesleki görüşmede tanıklar akraba, komşu, kişinin kendisi, olaydan etkilenen mağdur, kişinin aile fertleri, işverenleri, öğretmenleri, iş arkadaşları vb. gibi kişiler olabilmektedir (Richmond, 1917: 81). Roller çeşitlenip değişse de kanıta dayalı yaklaşımda bir sosyal çalışmacı için bu kişilerin ortak iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi bu kişilerin üzerinde çalışılan vaka ile ilgili etkisi, gözlemi veya değerlendirmesi bulunmaktadır. Bu bağlamda bu kişiler ile mesleki görüşme yapmak vakanın gerçeğe en yakın şekilde anlaşılması adına önem arz etmektedir. İkincisi ise bu kişilerin tamamı "insan"dır ve insan olmalarının gereği olarak meslek çalışanına verecekleri bilgilerde dikkat, hafıza güçlüğü, güven, dürüstlük, ön yargı, tahmin ve öneri gibi değişkenlerin etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulamasında bu değişkenler önemlidir. Çünkü verilerin değerlendirilmesinde bu değişkenlerin artıları ve eksileriyle birlikte yapılacak analizler doğruya en yakın kanıtları oluşturacaktır. Bu noktada bahsedilen değişkenler, sosyal çalışma biliminin insanı temel konu olarak ele almasının, sosyal kanıt oluşturmanın karakteristik özelliklerini nasıl şekillendirdiğini belirgin bir biçimde göstermektedir. Bu yüzden değişkenlerin en önemlilerinin açıklanması, insanın sosyal kanıt modelindeki yerinin daha açık bir biçimde anlaşılması noktasında önem arz etmektedir (Richmond, 1917: 73-79). Ancak her bilim dalında olduğu gibi değişkenler söz konusu bilim dalının ilgilendiği temel nesneye göre değişkenlik göstermektedir. Sosyal çalışma biliminin temel çalışma konusunun insan olması, kanıt elde edilirken üzerinde durulması gereken değişkenlerin yapısını etkilemiştir. Sosyal çalışma biliminin ilk dönemlerinde insan-

kanıt ilişkisi göz önünde bulundurularak kanıt elde etme sürecinde ortaya çıkan değişkenler tanımlanmıştır.

İlk dönem sosyal çalışma biliminde kanıta ulaşmada insan faktörü oldukça önemlidir. Doğa bilimlerinde sonuca ulaşırken kanıt elde edilen maddenin doğası oldukça önemsenmektedir. Bu noktada kanıtın maddenin doğasına uygun bir biçimde analiz edilmesiyle sonuca ulaşılmaktadır. Örneğin; deprem bölgeleri ile ilgili bir çalışma yapan coğrafya bilimi, doğanın kendisinden kaynaklanan fay hattı kırıklarına odaklanmaktadır. Bu derin kırıkların nedenlerine ve ortaya çıkardığı sonuçlara odaklanan coğrafya bilimi, kanıt kaynağının iradesi olmayışından hareketle iradesiz nesnelere arasındaki ilişkilere odaklanmıştır. Coğrafya biliminin bu noktada kanıt kaynağının iradesizlik özelliğini göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Sosyal çalışma bilimi de tıpkı coğrafya bilimi gibi veri kaynaklarının özelliklerini analiz ederek kanıtın güvenilirliğini arttırmaya özen göstermiştir. Ancak doğa bilimlerinden farklı olarak sosyal çalışma biliminin veri kaynağı insandır ve insandan elde edilen veriler her zaman doğrudan kesin kanıt olarak kabul edilememektedir (Flexner, 1915).

1.1. SOSYAL KANIT MODELİNİN İNSANIN YAPISINDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR ÜZERİNDEN ŞEKİLLENEN KÖŞE TAŞLARI

İlk dönem sosyal çalışma bilimine göre insanın doğru bilgi vermemesinin /verememesinin nedenleri ise dikkat, bellek, telkine açıklık/önerilebilirlik, ırkçı ve ulusalcı düşünceler, önyargı ve kalıp yargılardır. Söz konusu unsurların insan üzerindeki etkisi, sosyal çalışma biliminin en temel veri kaynağının analiz edilmesinde ortaya çıkabilecek sorunların çözümlenebilmesi adına büyük önem arz etmektedir (Richmond, 1917).

1.1.1. Dikkat

Genel olarak dikkat kavramı, duygularla düşünceyi bir nokta üzerinde toplama, uyanıklık hali olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş anlamda bakıldığında ise bilinçli bir algılamada vücudumuzun dış dünyadan bilgi almasını sağlayan duyu organları, bilgileri bütün olarak değil parça parça beynimize aktarmaktadırlar (Türk Dil Kurumu, 2006). Dikkat ve bilinç üzerine geniş çalışmalar yapan Revonsuo (2016: 37) dikkat ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir; *“Dikkat, bazı bilgilerin daha ileriye götürülüp detaylı bir biçimde işlenmesi için seçilmesini ifade eder. Dikkat bazı sinyalleri güçlendirirken bazılarını ise süzgeçten geçirip bırakır.”* Bu bilgilerin hangisinin dikkat tarafından bilince aktarılacağını ise o anki dikkat odağı belirlemektedir. Kişinin ilgisi, aktifliği, verdiği önem, geçmiş yaşam öğrenimleri, zamanın kullanımı, ortamın uygunluğu vb.

gibi faktörler ile yakından ilişkili olan dikkat kavramı, bu faktörlerin etkisiyle görsel bilgilerin yalnızca belirli parçalarına yönelmektedir. Bu anlamda bireyler dikkat kavramını önemsemeden, kesin olarak emin oldukları hatalı varsayımlar yapabilmektedirler (Wenzel ve David, 2005: 15-20).

Richmond'ın konuyla ilgili verdiği bir vaka örneğinde; Bay P golf oynamayı çok seven, kültürlü, hevesli ve kişileri örgütleme yapısına sahip bir kişidir. Bir gün Bay P, her zaman golf oynadığı kulübün başkanlığına seçilir. Ancak golf sahasının bir bölümünden otoyolun geçmesi sebebiyle arabaların yarattığı tehditlerin golf oyuncuları için önemli problemlere yol açabileceğini fark eder. Bunun üzere başkan P, yönetim kuruluna sahanın otoyola yakın olan kısmına bir tabela yaptırılmasını ve bu tabelada konuya ilişkin uyarıların bulunmasını teklif eder. Yönetim kurulu söz konusu teklife, yaklaşık olarak altı yıldır böyle bir tabelanın bulunduğu ve başkan P'nin uzun zamandır bu kulüpte golf oynaması sebebiyle bunu görmesi gerektiği cevabını verir. Varsayalım ki bir sosyal çalışmacı Bay P'ye golf sahasının içerisinden geçen otoyola yakın bir yerde tabela olup olmadığını sorsun. Bay P, hiç şüphe etmeden burada herhangi bir tabelanın bulunmadığına yemin edebilirdi. Richmond (1917: 66-67) vaka anlatımını sonlandırırken şu eklemeyi yapmaktadır; *"Bu beyefendinin açık dikkatsizliği ile ilgili şöyle bir açıklama yapılmıştır: altı yıldır tabela tarafından verilen uyarıya otomatik olarak dikkat etmiş olabilir ve bu nedenle onun için önemi uzun süreden beridir ortadan kaybolmuş olabilir."* Yukarıda bahsedilen vakada sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulamasının ortaya çıkmasında insanın önemi çok açık bir biçimde görülmektedir. Eğer uzman kanıta dayalı analiz ve değerlendirme yapmadan vakadaki kişinin tanıklığını doğru kabul etmiş olsaydı belirli bir süre tabelanın varlığı kabul edilmeyecek, tabela ortaya çıktıktan sonra ise ifadesi alınan kişinin yalan beyan verdiği sonucuna ulaşılmış olacaktı. Oysa gerçekte kişinin yanlış bir beyan verme maksadının bulunmadığı, insan olmanın vermiş olduğu varoluş biçimiyle kendisinin de farkında olmadığı bir dikkat probleminin varlığı görülmektedir.

Bir başka vakada ise bir sosyoloji yüksek lisans öğrencisi aile ile ilgili geniş kapsamlı araştırma yapmak üzere aile ziyaretine gönderilmiştir. Ancak öğrenci aile ziyaretini gerçekleştirdikten sonra eşin sağlıklı görünüp görünmediği, çocukların sayısı, evin oda sayısı ve büyüklüğü ile ilgili herhangi bir fikrinin oluşmadığını görmüştür. Buna karşın öğrenci babanın hangi sendikaya üye olduğunu, sigorta durumunu, işçi-işveren ilişkisine dair çok kapsamlı ve geniş bilgileri elde etmişti. Daha sonrasında bu öğrencinin ev ziyaretine giderken sendikalaşma ile ilgili bir tez yazdığı ortaya çıkmıştır. Yukarıda anlatılan olayda öğrencinin dikkatinin yazdığı tez konusu üzerine

şekillendiği ve bu motivasyon sebebiyle diğer gözlem ve görüşmelere dikkatini vermeyerek öğrenme sürecinin gerçekleşmediği sonucu ortaya çıkmaktadır (Richmond, 1917: 68). Bu vaka çok önemlidir çünkü sosyal çalışma uygulamasında mesleki uygulamayı yürüten meslek elemanının da insan olduğu bilgisini vurgulamaktadır.

Sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulamasında insan faktörünün önemli etkisi dikkat kavramı üzerinden belirgin bir biçimde okunabilmektedir. Uygulama modelinin dikkat kavramı üzerine eğilmesinin en temel sebebi insan algısının dikkat kavramı üzerinden şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal kanıtın temel kaynağı olan insan, yaptığı yorumlamaları ve değerlendirmeleri algılamaları ve gözlemlerine göre yapmaktadır. İnsanın algılamaları ve gözlemleri ise dikkat noktası üzerinden şekillenmektedir (Wenzel ve David, 2005: 15-20). Bu bağlamda değerlendirildiğinde sosyal kanıt kavramının insan kavramından bağımsız ve ilişkisiz düşünmek rasyonellikten uzak bir çıkarım olacaktır. Daha somutlayıcı bir örnekle ifade etmek gerekirse, bir kişinin “Ahmet’in evinin penceresinin önünde çiçek yok çünkü ben Ahmet’in evine defalarca gittim” cümlesi, kişinin dikkati göz önünde bulundurulduğunda desteklenmeye muhtaç bir yorum olarak değerlendirilmeli ve daha fazla veriyle birlikte bu yorum desteklenmeli veya yanlışlanmalıdır.

1.1.2. Bellek

Sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulamaları gerçekleştirilirken kişilerin yaptığı tanıklıklar genelde kendilerinin var olan anıları ve geçmiş deneyimleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bazı vakalarda toplanmak istenen veriler günümüzden yıllar öncesi ile ilişkili olabilmektedir. Bu nedenle meslek çalışanı verileri toplarken tanıkların bellek bilgilerinden yararlanmak durumunda kalmaktadır (Langlois ve Seignobos, 1898: 175). Ancak bu noktada bellek bilgilerinin her zaman tam anlamıyla doğru ve kesin olmayacağı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Konuyla ilgili olarak ilk dönem sosyal çalışma biliminde sosyal kanıt modelinin geliştirilmesinde etkili olan Gross, geçmiş deneyimler ile ilgili yapılan yorumların güçlü ve zayıf yönlerinin bulunabileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre zayıf bir bellek aktarımı, kişinin geçmiş durumla ilgili açık ve net bir bilgisinin olmamasına rağmen geçmiş durumu yanlış ve eksik anlatması sonucunda oluşmaktadır (Gross, 1911: 384). Modern psikolojinin kurucusu Wunt ise bellekle ilgili olarak kişilerin geçmiş deneyimlerini güncel etki ve motivasyonlarla değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bilişsel faaliyetler olarak değerlendirmemiz gerektiğini ifade etmiştir. Aslında Wunt bu tanımıyla birlikte zayıf

bellek aktarımının nedenine belirgin bir biçimde gönderme yapmaktadır. Çünkü onun bellek anlayışında kişi saf olarak geçmişi anlatmamaktadır. Kişi bellek aktarımını gerçekleştirirken güncel etki ve motivasyonlar ile birlikte bu anılarda bazı değişiklikler, eksiklikler veya abartılar meydana gelebilmektedir (Zangwill, 1950). İnsan ile doğrudan etkileşim kuran bir disiplin olmanın sonucu olarak sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulaması, bellekten kaynaklanabilecek bu sorunların önüne geçilebilmesi adına önemli bir uygulama modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bellekten kaynaklanan veri sorunlarının çözümlenmesinde müracaatçıların veya tanıkların bellek aktarımı sürecini iyi analiz etmek gerekmektedir. Gross bu süreci açıklarken kişilerin belleklerindeki hatıralara geçmiş dönemdeki bazı kitlesel felaketler (savaşlar, doğal afetler vb.), önemli siyasi olaylar (devlet başkanının seçilmesi, darbe girişimleri vb gibi), ulusal veya sivil bir dönüm noktası (seçim veya önemli bir tatil organizasyonu), kayıtlı bir aile olayı (doğum, ölüm vs.) veya doğal bir fenomen (şiddetli sel, çığ, su baskını vs.) ile ilişkilendirerek bunu gerçekleştirebildiklerini ifade etmektedir (Gross, 1911: 384-386). Örneğin Gross'un hipotezini bir örnekte kullandığımızda, bir sosyal çalışmacı müracaatçısına Türkiye'de 2017 yılında, "Tanımadığınız bir aileye çocuğunuzu teslim ettiğinizi söylediniz. Yaklaşık olarak hangi yıllardı, hatırlayabiliyor musunuz?" diye sorduğunda müracaatçı bu soruya "Tam olarak hatırlamıyorum ama bu 80 darbesi zamanlarıydı sokaklarda rahat dolaşamıyorduk ondan eminim." veya "Kesin bir tarih hatırlamıyorum ama bizim akrabalarımızın evi yıkılmıştı o büyük 1999 depreminde, yaklaşık olarak o zamanlardaydı" şeklinde cevapları verme ihtimali beklenecektir. Gross'a göre bellekteki anılara ulaşma sürecinde bu metot bellekteki hatıraların güçlü bir biçimde aktarılmasında önemli bir faktör olarak ifade edilirken aynı sürecin yapılacak ufak bir hata ile hatıraların zayıf bir biçimde hatırlanmasına sebep olacağı belirtilmektedir (Gross, 1911: 387).

Bellek kavramı insan-kanıta dayalı uygulama modeli ilişkisi içerisinde değerlendirildiğinde uygulama modelinin insan üzerinden şekillendiği açık bir biçimde görülmektedir. Yalnızca psikolojinin değil ontoloji ve epistemolojinin de temel argümanı olan bellek kavramı, insanın ne olduğuna dair araştırmalarda temel odak noktalarından biri olmuştur. Aristoteles'ten Rene Descartes'e kadar birçok filozof insanın varlığı ve "ne"liğiyle ilgili açıklamaları ve tanımlamaları yaparken bellek kavramı üzerinden değerlendirmeler yapmışlardır (Taylor, 2001). Sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma modeli felsefi ve bilimsel çalışmalarla keşfedilen ve açıklanan insan tanımına sosyal çalışma biliminin adapte olması sonucunda zorunlu olarak ortaya

çıkıştır Bir başka ifadeyle keşfedilen insan tanımına sosyal çalışma biliminin adapte olması teori ve uygulama modelleri geliştirmesiyle mümkün olmaktadır.

1.1.3. Telkine Açık Olma-Önerilebilirlik

Herhangi bir fikir akımı, kişi, düşünce veya duygunun kişinin üzerindeki etki gücü genel olarak kişinin telkine açık olma oranı veya önerilebilirlik şeklinde açıklanmaktadır. Bu bir bakıma kişinin söz konusu üçüncül faktörün iddialarını onaylamak ve çoğaltmak için aşırı hazır olmak anlamına da gelmektedir (Langlois ve Seignobos, 1898: 157). Haliyle bu durum kişinin üçüncül faktörün ortaya koymuş olduğu fikrin kendisinin fikri olduğu görüşüne inanmasına kadar bireyin hayatını etkilemektedir. İlk dönem sosyal çalışma öncülerinden Wigmore'un konuyla ilgili aktardığı bir vaka örneği şu şekildedir: Bu vakada çocuklarla çalışan bir sosyal hizmet kuruluşu, henüz gençlik yıllarının başında bir kız çocuğuyla ilgili çok zorlu bir uygulama yürütmüştür. Bu kız çocuğu okulda hırslı, öğrenmeye aç ve kurallara uyan bir davranış dizgesine sahipken sokaklarda yaşayan iki arkadaşının etkisiyle küfür, madde ve alkol, fuhuş vb. gibi kötü alışkanlıklar göstermiştir. Bu toplum örgütünün sosyal çalışmacısı bu kızla çalışırken kızın söylenenleri anlayabildiğini ve kısa sürede davranışlarına yansıtılabildiğini fark etmiştir. Ancak kızla ne kadar çalışma yapıldıysa da kız kötü davranışlara sahip kişilerin etkisiyle kötü davranışlar sergilemiş ve konuyla ilgili ilerleme kaydedilememiştir (Wigmore, 1913: 580).

Yukarıda anlatılan vaka örneğinde genç kızın önerilebilirlik durumunun aşırı derecede fazla bulunuyor olması, kişinin kendisine ulaşamamasına neden olmuştur. Kişi o sıra yalnızca bulunduğu ortamın norm ve kurallarını kabul ederek bu kurallara hızlı bir şekilde adapte olmayı tercih etmiştir. Ancak bu durum kişinin yalnızca ortamlara göre bir kişiliğe büründüğünü ve gerçek kişiye asla ulaşamadığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle kişi, bu zayıflık nedeniyle ne kötü ne de iyidir. Çünkü gerçek kişiye ulaşamamıştır. Burada iyi veya kötü olan kişinin kendisi değil büründüğü rolleridir. Buna karşın kişi hem kötü hem de iyidir. Aynı zamanda kişinin bu eksikliğin üstesinden gelmek yerine rollere bürünmeyi tercih etmesinden dolayı kişinin içinde bulunduğu durum bu şekilde açıklanmıştır.

Konuya ilişkin olarak Richmond (1917: 70)'un verdiği vaka örneğinde aynı zayıflığın bir başka versiyonu ortaya konmaktadır. Bu vakada daha önce yapmış olduğu hırsızlık olayından sonra hapis cezası alan, cezası bittikten sonra bir firmada şoför olarak çalışmaya başlayan orta yaşlı bir aile babası anlatılmaktadır. Bu kişi şoför olarak çalıştığı firmada işverenin arabasını izinsiz olarak kullanmış ve arabaya zarar

vermiştir. Bunun sonucunda bu işten ayrılan baba daha sonrasında birkaç tane daha işe girmişse de sürekli bir işte çalışmamıştır. Daha sonra bir gözetim memurunun söz konusu baba ile yakından ilgilenerek iş hayatıyla ilgili bu kişiye destek vermesi sonucunda baba çalıştığı işteki verimini arttırmış, eşine ve çocuklarına karşı ilgisi uyanmış ve tüm gözetim memurlarını “yüksek karakterli kişiler” olarak yorumlamıştır. Ancak ilgili gözetim memurunun bu işten ayrılması sonucunda baba kısa süre içerisinde eski yaşamına geri dönmüş hırsızlık, ailesine karşı ilgisizlik ve sorumsuzluk davranışlarını yinelemeye devam etmiştir.

Bir önceki genç kız vakasıyla aynı zayıflığı taşıyan baba kısa süreli bir ilgi ve kontrol ile hızlı bir dönüşüm yaşamış ve hayatını değiştirmeye çalışmıştır. Ancak bu değişim ve dönüşüm kişinin bizzat kendisinde değil gözetim memurunun söylediklerini yücelten rolünün bünyesinde gerçekleşmiştir. Yukarıda bahsedilen değerlendirmelerin tamamı burada aynı şekilde geçerli görülmektedir. Burada babanın gözetim memuru ile ilgili vereceği beyanlarda herhangi bir negatiflik beklemek pek de olası gözükmemektedir. Aynı şekilde bu soru genç kıza iletilmiş olsaydı genç kızın okulu ve öğretmenleriyle ilgili oldukça pozitif yorumlamalar gerçekleştirmesi beklenen bir durum olacaktı.

Sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma anlayışında veri toplanırken telkine açıklık oranının yüksek olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. İnsani yapının bir gereği olarak bu özelliğe -Richmond’un ifadesiyle eksikliğe- sahip olan insan ile gerçekleştirilecek mesleki görüşmelerde, sağlam ve gerçeği barındıran kanıtı elde etmenin tek yolu tanıklık yapan kişinin bir insan olduğunu unutmamak ve bu insan olma durumunun getirilerinin yorum ve değerlendirmelere olan etkisini göz ardı etmemektir (Richmond, 1917: 70-71). Bu da diğer bir bakış açısıyla şu anlama gelmektedir: Sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için insan denen canlının kapsamlı ve bütüncül bir biçimde bilinmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.1.4. Irkçı ve Ulusalçı Düşünceler

Irkçı ve ulusalçı davranışları açıklamaya yönelik olarak yapılan tanımlamalardan “ilkçi”¹ bakış açısına göre her insan yaşamın doğası gereği belirli bir ırkın ve ulusun

---

¹ Irkçı ve ulusalçı davranışları açıklamaya yönelik olarak literatürde oldukça geniş tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar ekseninde belirli başlı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Böylece bu davranışları açıklamaya yönelik yapılan tanımlamalar gruplar halini almıştır. İlkçi bakış açısı bu anlamda söz konusu tartışmalarda ortak tanımlamaları içerisinde barındıran “taraf” olarak nitelendirilebilir.

üyyesi olarak dünyaya gelmektedir. Ancak sadece doğumla şekillenen bir süreç olmayan ırkçılık ve ulusalcılık kavramları belirli bir coğrafyada bulunan bu insanların dil, din, kültürel değerler, sosyo-kültürel yaşam başta olma üzere belirli bir topluluğa ait özgün özellikleri de içerisinde barındırmaktadır (Smith, 1994: 118). Açıklayıcı bir örnekle açıklamak gerekirse bu durum belirli bir ulusun veya ırkın üyesi olan işçilerin benzer kültürel faaliyetlere, konuşma biçimlerine ve inanış biçimlerine sahip olması anlamına gelmektedir (Calhoun, 1997: 3). Sosyal çalışmanın bilimsel bir alan olarak ortaya çıktığı ilk dönemlerde ve günümüzde ırkçılığın özellikle işçiler üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Bir meslek elemanı bu tarz vaka örnekleri ile çalışırken aşırı ırkçı ve ulusalcı sistemlerde işçilerin bireyselliğinin yok olduğunu işçilere atfedilen özelliklerin yalnızca o ırkın veya o milletin ortak özellikleri olabileceği ihtimalini her zaman göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin; Amerika'da yaşayan bir İrlandalıya, İrlandalı müracaatçının karakter özellikleri ile ilgili sorular yöneltildiği zaman dönüt olarak yapılan pozitif ve olumlu açıklamalarda milliyetçiliğin etkisi mutlak surette göz önünde bulundurulmalıdır.

Konuyla ilgili olarak Addams (1909: 50-55), bir meslek elemanının veri toplarken özellikle bu müracaatçı belirli bir milletin veya ırkın göç topluluğuna ait ise çok daha dikkatli olması, verileri değerlendirirken çok daha fazla veri karşılaştırması yapması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin bir müracaatçının komşuları, müracaatçıyla ilgili koruyucu, yüceltici, aşağılayıcı veya deşifre edici amaçlarla bir takım genellemeler üzerinden kendi değerlendirme ve çıkarımlarını oluşturabilmektedirler. Bu durum gerçeğe ulaşmayı amaç edinen meslek elemanı için önemli bir problem olarak belirtilmektedir. Bu problemi ırkçılık kavramı üzerinden açıklayan bir örnek sorunu anlaşılır kılacaktır. Bu örnekte Ivanoviç'in hırsızlık yaptığını söyleyen bir komşu, bu çıkarımını daha önce duymuş olduğu "Ruslar hırsızlık olayına fazlasıyla karışmaktadır." duyumunun etkisiyle gerçekleştirmiş olabilir. Ulusçuluk ve ırkçılık düşüncelerinin en önemli etkileri kişilerin zihinlerinde belirli kalıplar ve yargılar oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum o kişi ile ilgili algıdan önce kişinin ulusu ve ırkıyla ilgili yapılandırılmış etiketlerin yorumlamada ve değerlendirmede kriter kabul edilmesine neden olmaktadır.

İlk dönem sosyal çalışma biliminde bireyi tanımadan kişinin ulusu ve ırkı ile ilgili etiketlerin tanınması ile ilgili olarak Hull'un (akt. Richmond, 1917: 73) yazmış olduğu makalesi önemlidir. Hull'un İtalyanlar ile ilgili yazmış olduğu makalesi, ilk dönem sosyal çalışma biliminde ırkçı ve ulusalcı düşünce yapısının bireyin davranışlarını ne derecede yönlendirebildiği noktasında önemli doneler sunması bakımından oldukça

önemlidir. Makalede Hull, bu kişilerin ırkları ve dilleri noktasında yoğun bir gurur duyma davranışlarının bulunduğunu, kendi kültürlerini diğer kültürle kıyaslamaktan hoşlanmadıklarını, birbirileri ile ilgili gerçekleştirmiş oldukları çeşitli eylemlerde sebeplere ve nedenlere dayanmaktan çok duygusal kararlarla hareket ettiklerini, kendilerine has kültürel faaliyetleri yaşama noktasında hassasiyetlerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Bu kişiler yaşamları boyunca edinmiş oldukları kültürel mirası yaşatarak kendi ırklarının varlıklarını yaşatma amacını taşımaktadırlar. İlk dönem sosyal çalışma öncülerinden olan Balch (1910: 842) ise, bu tarz topluluklarda müracaatçının davranışlarının bağlı bulunduğu ırk veya ulusun değerleriyle örtüşme ihtimalinin yüksek olmasından kaynaklı olarak bir meslek elemanının, müracaatçısının davranışlarını anlamlandırmasında müracaatçısının bağlı bulunduğu ırk veya ulusun norm ve değerlerinin başarılı bir biçimde analiz etmesinin büyük önem ifade ettiğini belirtmiştir.

İrkçılık ve milliyetçilik fikirleri insanların sıklıkla etkilendiği ve günlük yaşam içerisinde bireylerin davranış ve düşünce kalıplarını şekillendiren önemli kavramlardır. Kanıta dayalı sosyal çalışma anlayışı içerisinde sosyal kanıta ulaşırken verilerin, bu kavramların etkisiyle manipüle edilmesi potansiyeli, sosyal çalışma biliminin doğrudan insan ile ilişkili bir disiplin olmasından kaynaklanmaktadır.

1.1.5. Önyargı

En öz haliyle herhangi bir kanıta, bilgiye veya deneye dayanmayan, kişilerin kendi zihinlerinde yarattıkları kategoriler ve bu kategorilere atfetmiş oldukları etiketler üzerinden oluşturmuş oldukları öncül fikirlere önyargı denmektedir (Goldstein, 1980: 348). Önyargı, bununla birlikte kalıp yargılar ile birbirini tamamlayan ve ayrımcılık argümanı ile karşılıklı etkileşim halinde olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu perspektifle değerlendirildiği zaman önyargı yalnızca belirli kişilere veya gruplara yapılan yorumlamalar değil, tüm yaşama ve genele yayılan kalıpsal bir zihinsel şemaya işaret etmektedir (Bilgin, 1996: 98). Allport yaptığı bilimsel çalışmalarda, insanların dünya üzerindeki nesne ve fikirleri algılayabilme ihtiyacı duyduklarını ifade etmiştir. Ancak karşılaşılan bu yeni fikirler, kendi başlarına ayrı ayrı sınıflandırılmak yerine daha önceki kalıp yargılar ve önyargılar ile özdeşleştirilerek insan zihninde kategorileştirilmektedir. Bu sayede bireyler kendilerini, karşılaşılan yeni durumla ilgili belirsizlikten kurtarmaktadır (Allport, 1954). Zihnimizde kalıp yargılar ve önyargılar ile şematize ettiğimiz yeni olgunun özellikleri, öncül yorumlamalar üzerinden bilişsel süreçler aracılığıyla kavranmaktadır. Bu nedenle söz konusu kalıp yargılar ve

Önyargılar kişi tarafından karşılaşılan yeni durumun gerçekten asli özelliğiymiş gibi algılanmak durumunda kalmaktadır. Örneğin yeni tanışılan sarışın, beyaz tenli, mavi gözlü bir yabancıya “Bu kişi Rus olmalıdır.” kalıp yargısı, bütün Japonların çalışkan olduğu yargısı ve Arapların temiz olmadığı yargıları bireylerin bu bilişsel sürecin işleyişinden etkilenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kişi ilk defa tanışmış olduğu bu kişileri, bir birey olarak düşünmek yerine -ki böyle yaparsa o kişiyle ilgili birçok belirsizlik oluşur; kişi güvenilir mi, bu kişinin özellikleri nelerdir, aile özellikleri nelerdir vb.- daha önceki kalıp yargıları ve önyargılarıyla değerlendirerek zihinsel sınıflandırmasını gerçekleştirmektedir (Paker, 2012: 3-5). Dolayısıyla bir sosyal çalışmacı mesleki çalışmalarını yürütürken müracaatçısıyla ilgili veri toplama süreçlerinde önyargılara ve kalıp yargılara dikkat etmek durumundadır.

Yukarıda belirtildiği gibi müracaatçıyla veya vakayla ilgili tanıklık yapan bireyin görüşleri ve yorumlamaları belirli bir kalıp yargı ve önyargı eklemeleriyle oluşmaktadır. Sosyal çalışma bölümü stajyerleri ve henüz mesleki kariyerlerinin başında olan sosyal çalışmacılar için en büyük risklerden biri mesleki görüşme gerçekleştirmiş olduğu bireylerin, bir ayna gibi tamamen saf, yalın ve objektif olduğunu zannetmeleridir. Söz konusu sosyal çalışma bilimi olduğunda sosyal çalışma disiplinin temel çalışma odağının doğrudan insan olması sebebiyle söz konusu saflık ve tarafsızlık her zaman verilerle desteklenmesi gereken varsayımlar olarak değerlendirilmek durumundadır.

Sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulamasında önyargının önemine dair vaka örnekleri bu kavramın mesleki uygulamadaki öneminin başarılı bir biçimde kavranması adına önemlidir. İlk vaka, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan Sırp asıllı bir kadının kendi milletinden bir çevirmene güvenmesiyle ilgilidir. Çevirmen, bu kadına Amerika Birleşik Devletleri’nin kendisini ve üç çocuğunu sınır dışı edeceğini söylemiştir. Richmond bu noktada söz konusu tercümanın kadına verdiği yanlış bilgilerin nedeni ile ilgili olarak yanlış anlama veya kasıtlı olarak kadından fayda sağlama ihtimalleri üzerinde durmuştur. Kadın bu olay sonucunda üç çocuğunu bırakarak ortadan kaybolmuştur. Sosyal hizmet kuruluşu, kadını yeniden çocukları ile buluşturmak için iki ay, kadının sınır dışı edilmeyeceğine ve bu konuyla ilgili Amerika Birleşik Devletleri’ne güvенеbileceğine inandırmak için ise yaklaşık olarak üç yıl mesleki uygulama gerçekleştirmek durumunda kalmıştır (Richmond, 1917: 75). Tüm bu süreçlerin yaşanmasında kadının kendi dilini konuşması sebebiyle bu kişinin söylediklerinin tamamının doğru olacağı önyargısı önemli bir yer tutmaktadır. Vakayı çalışan meslek elemanı bu kadınla ilgili olarak; tercümanın kadının kendi dilini konuşması ve kadının kendi milletinden olması sebebiyle ön yargılı olarak bu kişiye

güvenmeye meyilli olduğunu ifade etmiştir. Bir başka ifadeyle tüm bu süreçlerin yaşanmaması için kadının tercüme eden kişiye eleştirel bir tutumla yaklaşarak, “Beni neden sınır dışı edecekler, dayanakları nedir, hangi sorun böyle bir sonucu doğurdu?” vs. gibi soruları sorması yeterli olacağı anlaşılmaktadır.

Diğer bir vakada ise kendisi ve çocukları için maddi yardım isteyen bir kadının aile bireylerinin önyargılarının, gerçeği nasıl manipüle ettiği görülmektedir. Bu vakada ilk olarak kendisi ve çocukları için yardım talep eden kadının kız kardeşi ile mesleki görüşme gerçekleştirilmiştir. Kadının kız kardeşi ile gerçekleştirilen mesleki görüşmede, kız kardeş evi terk eden kocanın çok kötü biri olduğunu, kötü alışkanlıklarının bulunduğunu ve ablasının her zaman çocuklarının bakımı için çok zorlandığını ancak asla çocuklarını kocası gibi yalnız bırakmadığını ifade etmiştir. Daha sonra sosyal çalışmacı söz konusu kadının kayınpederi ile mesleki görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede kayınpeder, gelinin çocuklarının bakımı yüzünden pek fazla dışarı çıkamadığını, kendisinin maddi anlamda aileye destek verdiğini ve arada sırada torunları ve geliniyle birlikte kaldıklarını ifade etmiştir. Daha sonrasında sosyal çalışmacı ev sahibiyle mesleki görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede ev sahibi suçlunun evi terk eden kocanın olduğunu, çocukların yanında kalan annenin kirayı düzgün bir biçimde ödediğini ve çocuklarının bakımını üstlendiğini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak annenin akşamları kasabaya inerek çalıştığını ifade etmiştir. Vakayla çalışan meslek elemanı, annenin akşamları kasabaya inişleri üzerine odaklanarak ilerleyen süreçte söz konusu annenin hayat kadınlığı yaptığını ve dört çocuğu bulunan kadının iki çocuğunun evden giden eşinden değil de başka kişilerden olduğunu ortaya çıkarmıştır (Richmond, 1917: 78).

Yapılan görüşmede kız kardeşin yalnızca ablasının eşini kötüleyerek ablasının hatalarını göremediği ve onun her daim doğru işler yaptığı yargısına inandığı belirlenmiştir. Kayınpederin ise aile onuru söz konusu olması sebebiyle akşamları çalışmaya giden gelinin toplumsal kabullere uygun bir işte çalıştığına inandığı sonucuna varılmıştır. Son olarak ev sahibinin de düzenli olarak kirasını ödeyen ve çocuklarını başı boş bırakmayan bu kadın için pozitif bir bakış açısı geliştirme eğiliminde olduğu ortaya çıkarılmıştır. Tüm bu önyargılar ekseninde gerçekleştirilen yorumlamalar gerçeğe ulaşma amacıyla olan sosyal çalışmacı için aşılması gereken engeller olarak değerlendirilmelidir. Araştırmasının kapsamını ve güvenilirliğini arttırmak için fazlaca kaynakla görüşmeyip yalnızca kız kardeş, kayınpeder ve ev sahibi ile görüşen bir sosyal çalışmacı vereceği kararlarla dört çocuğun hayat kadını anne ve onun çevresi ile büyüme riskine neden olmuş olacaktır. Daha doğru bir

ifadeyle sosyal çalışmacı vereceği bu kararlarla topluma hırsız, hayat kadını, suç mağduru, suç mensubu, alkol, madde, sigara bağımlısı olma potansiyeline sahip dört kişinin katılmasına neden olacaktır (Richmond, 1917: 78-79).

Sosyal çalışma uygulamalarında sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulamasının önemini altını çizen bu vaka söz konusu uygulama modelinin birey ve toplum eksenindeki gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sosyal çalışma disiplinin insan ile çalışmasından kaynaklı olarak kanıt oluşturmada engel teşkil eden önyargı ve kalıp yargı sorununa sosyal çalışma, sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulama modeliyle çözüm önerisi getirmiştir. Diğer bir ifadeyle, insan yararı için doğrudan insanla çalışan sosyal çalışma biliminin veri toplamada insandan kaynaklanan eksiklikleri giderirken insan ile doğrudan çalıştığı bilincinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla insan ile çalışarak gerçeklere ulaşmayı hedefleyen sosyal çalışma bilimi, temel odağının özelliklerine adapte olmuş uygulama modelleri geliştirmiştir.

1.2. SOSYAL KANITA DAYALI SOSYAL ÇALIŞMA UYGULAMASINDA KANIT TÜRLERİ

Sosyal çalışma disiplini bir bilim dalı olarak verilere ve kanıtlara dayalı bir biçimde uygulama faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bilimsel bir disiplin olmanın vazgeçilmez özelliği olan bu durum, meslek çalışanın uygulamalarını yürütürken elde ettiği kanıtları doğru bir şekilde tasnif etmesiyle mümkün olacaktır. Bu noktada özellikle hukuk biliminden oldukça fazla yararlanan sosyal çalışma disiplini, elinde var olan kanıtları özelliklerine göre tasnifleyerek gerçeğe ulaşmaya çalışmaktadır (Thayer, 1898: 263).

Aşağıda daha detaylı olarak açıklanacak olan bu kanıt türlerinde ortaya konan analizlerin gerçekliği elde edilen kanıtın türü ile yakından ilişkilidir. Örneğin, duyulara seslenen gerçek kanıtlar ile yapılan analizlerle başka bir insanın yaptığı ikincil referans kanıtlar ile yapılan analizler arasında gerçeğe ulaşma bağlamında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Birincisinde, sosyal çalışmacı direk evde yemek masasının üzerinde gördüğü yemekler ve elindeki saat ile bu ailenin o gün saat 19:00 da yemek yediği sonucuna ulaşırken ikincisinde, Ahmet'in Mehmet'in kendisine anlattığı bilgiyi sosyal çalışmacıya anlatması ile birlikte ailenin o gün saat 19:00 da yemek yediği sonucuna ulaşılmaktadır. Açık bir şekilde görülmektedir ki kanıtların sınıflandırılması, meslek elemanının verileri ve varılan yorumlamaları değerlendirirken gerçeğe ulaşmasında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak burada özellikle gözden kaçırılmaması gereken nokta, sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma uygulama

modelinde veri toplanırken insan faktörü ne kadar etkiliyse verilerin tasnifinde de insan faktörü bir o kadar etkili ve şekillendirici bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır (Gross, 1911). Bu uygulama modelinin detayları açıklandıkça sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma modelinde insan kavramının etkilemediği ve şekillendirmediği herhangi bir alanın bulunmadığı daha da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum sosyal kanıta dayalı sosyal çalışma anlayışında kanıtların tasniflerini irdelemenin aslında sosyal çalışma disiplinin insan kavramını nasıl okuduğu ile yakından ilişkili olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

1.2.1. Gerçek Kanıtlar

Gerçek kanıt, direkt beş duyu organımıza sunulan verilerden elde etmiş olduğumuz kanıtlardır. Bu kanıt türü Amerika Birleşik Devletleri'nin hukuk sistemindeki şu şekilde bir örnekle açıklanmaktadır: Bir terzi ile müşterisi arasında yaşanan bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Müşteri ismarladığı ceketin kendi beden ölçülerine uymadığını iddia ederken terzi ise dikmiş olduğu bu ceketin müşterisinin beden ölçülerine tam olarak uyduğunu iddia etmektedir. Bu durum karşısında müşteri, ceketi mahkeme huzurunda jürinin önünde giymekte ve jüri direkt görmüş oldukları bu tabloyu yorumlayarak terzinin veya müşterinin haklı olup olmadığına karar vermektedir (Thayer, 1898: 263). Amerika Birleşik Devletleri'nin hukuk sisteminde anlatılan bu örnekte gerçek kanıtta olması gereken beş duyu organı ile algılanan ve direkt sunulan verilerin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu örnekte müşteri daha önce kendisinin bu ceketini giyerek ceketin kendisine uymadığını söylemek yerine direkt olarak ceketini giymekte ve bu durum net bir biçimde sürecin kendi saflığı içerisinde jüriye sunulmasıyla gerçekleştirilmektedir.

Gerçek kanıt, sosyal çalışma uygulamasında çok önemli ve hayati bir kavram olarak görülmektedir. Octavia Hill, ev ziyaretlerini sosyal çalışma uygulamasının en önemli basamaklarından sayarken (akt. Maurice, 1913: 354-365), Addams (1912: 145-148), müracaatçılar ile çalışırken onların yaşam ortamlarını kendi doğallığı içerisinde görerek nesnelere meslek elemanına veri sağlaması gerektiğini belirtmiş, Richmond (1917) ise tıbbi çalışmalarda bazı zorunlu ofis uygulamalarını dışarıda tutarak müracaatçının yaşam ortamının direkt olarak gidip görülmediği, belirli rutin anket sorularıyla birlikte verilerin toplandığı bir sosyal çalışma uygulamasının başarılı olamayacağını ifade etmiştir.

Sosyal çalışma öncülerinin ev ziyaretleri, iş yeri ziyaretleri, okul ziyaretleri vb. gibi direkt meslek elemanının kendi beş duyu organıyla birlikte elde ettiği verileri

toplamasını sağlayan uygulamalara yönlendirmeler yapmaları, sosyal çalışma biliminin gerçek kanıtlara verdiği önemi göstermektedir. Richmond (1917: 57) gerçek kanıtla ilgili olarak *“Bir müracaatçının evinin görünümü, müracaatçının içinde yaşadığı yaşam koşullarını gösteren gerçek bir kanıttır; masadaki yemek ailenin henüz yemek yemeye başlamadığının gerçek kanıtıdır bunun gibi gerçek kanıta dayanan birçok değerlendirme yapılabilir.”* demiştir.

Verinin direkt olarak meslek elemanına ulaşmasında herhangi bir insanın aracı olmaması, bu verilerin güvenilirliğini ve açıklığını arttırmaktadır. Gerçek kanıt diğer bir ifadeyle, veri-sosyal çalışmacı etkileşimine insan faktörünün bulaşmamasıdır. Bu noktada yukarıda veri toplama sürecinde “insan” kavramı yüzünden oluşabilecek sorunlar anlatılırken insanın dikkat problemleri, bellek sorunları, önyargıları, telkine açıklığı gibi özellikler sebebiyle verilerin güvenilirliğini düşürdüğü belirgin bir biçimde anlatılmıştır. Toplanan verilerin tasnifinde, verileri çeşitli nedenlerle isteyerek veya istemeyerek manipüle edebilecek potansiyele sahip insanın etkisinin göz önünde bulundurulması gerekli ve önemli olmuştur.

1.2.2. Referans Kanıtlar

Referans kanıtı, insanoğlunun ortaya koymuş olduğu iddia, yorum, çıkarım ve değerlendirmelerdir. Meslek elemanı sosyal çalışma uygulamasını gerçekleştirirken söz konusu kanıtların kaynağının insanoğlu olması nedeniyle verilerin çeşitli nedenler yüzünden (bellek, ön yargı, kalıp yargılar, dikkat vs.) eksik veya yanlış verilebilme ihtimalini göz önünde bulundurmalıdır. Bununla birlikte referans kanıtlar verinin doğrudan oluşu ve dolaylı oluşuna göre iki türe ayrılmıştır. Doğrudan referans kanıtlarda kişi bir olayı beş duyu organıyla deneyimlemiş olup bu deneyim üzerinden değerlendirme ve yorumlamalarını gerçekleştirmektedir. “Ahmet zaten hep sarhoştur.” veya “O adam her zaman paranın ve şöhretin peşindedir.” gibi söylemlerin tamamı doğrudan referans kanıtlarının özelliğidir. Dolaylı referans kanıtlarda ise bir kişinin olay hakkındaki görüşleri, olayı yaşayıp kendisine anlatan başka bir kişinin görüşüne dayandırması sonucu elde edilen verilerden oluşmaktadır. “Ahmet’ in söylediğine göre o adam çok sigara içmiş.” veya “Söylentilere göre o kadın dün gece bir adamla evden çıkmış.” gibi söylemler dolaylı referans kanıtlara diğer bir ifadeyle “söylenti referans kanıtlara” örnek ifadelerdir (Langlois ve Seignobos, 1898: 94).

Referans kanıtların bir diğer ayrımı ise veri kaynaklarının etkileşim kurduğu konu ile ilişkisine göre yapılmaktadır. Veri kaynağı konu hakkında ilk elden kaynak ise birincil

referans kanıt, eğer ikincil elden kaynak ise ikincil referans kanıt olarak ifade edilmektedir (Richmond, 1917: 57). Çocuk müracaatçısının eğitim durumu ile ilgili bilgi almak isteyen bir meslek elemanı için birincil referans kanıt müracaatçının öğretmeni olacaktır. Bu noktada müracaatçının annesi ikincil referans kanıt olarak değerlendirilmelidir. Ancak çocuk müracaatçısının uyku problemi ile ilgili veri toplamak isteyen meslek elemanı için müracaatçının annesi bu sefer birincil referans kanıt olarak değerlendirilecektir. Burada asıl önemli kıstas veri kaynağının araştırılan konu ile ilgili yakınlığı ve uzmanlığıdır.

Veri tasniflerinin uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi sosyal çalışma uygulamasının başarısı için büyük önem arz etmektedir. Konuyla ilgili vaka örneklerinde bu tasniflerin önemi daha belirgin bir biçimde görülmektedir. Tasniflerin önemi ile ilgili ilk vakada, bir işveren ve işçisi arasında yaşanan problemler yer almaktadır. İşveren ile gerçekleştirilen görüşmede, işçisinin dinsiz, gergin ve işten kaçmaya çok meyilli olduğunu ifade etmiştir. Ancak işçinin müdürü ile gerçekleştirilen görüşmede işçinin iş yerine geç geldiği ve iş yerinden erken ayrıldığı bilgisine ulaşılmış olup işçinin dinsiz ve gergin oluşu ile ilgili herhangi bir bilgi alınamamıştır. Son olarak işçinin evinde yapılan görüşmede işçinin hasta bir eşinin olduğu ve çaresiz bir biçimde babalarını bekleyen çok sayıda çocuklarının bulunduğu anlaşılmıştır. Annenin hasta olması sebebiyle işçinin çocukların yemeği ve bakımlarını sağlayabilmek adına işten erken çıkmak durumunda kaldığı kanaatine ulaşılmıştır. Bu vakada görüleceği üzere iş adamı, müdür ve işçi doğrudan kaynaklardır ancak işçinin durumu ile ilgili bilgi edinme açısından müdür birincil referans kanıtları işveren ise ikincil referans kanıtları aktarmıştır. Meslek elemanı son olarak işçi ile görüşmesinde de bir takım referans kanıtları elde etmiş, evdeki gerçek kanıtlarla birlikte (hasta eşin durumu, çocukların gözlenen durumu, evin durumu vb.) referans kanıtların analizlerini birleştirerek değerlendirmelerini gerçekleştirmiştir. Değerlendirmesinin sonucunda sosyal çalışmacı iş adamının, işçisinin yalnızca işe geç gelip erken çıkmasının ön yargısal bir biçimde işçisi hakkında dinsiz, gergin ve işten kaçmaya eğilimli yorumlarının yapmasına neden olduğu sonucuna varmıştır. Vaka örneği üzerinde de görüldüğü şekliyle meslek elemanı, elde ettiği verileri doğru bir biçimde tasnif ederek güvenilir kanıtlara ve bu kanıtlar sayesinde başarılı bir sosyal çalışma uygulamasına ulaşmayı başarmıştır (Richmond, 1917: 58).

Diğer bir vaka örneğinde bir doktor evinde yakın arkadaşını, arkadaşının eşini ve yeni doğan çocuğunu bir süre boyunca misafir etmiştir. Fakat kısa bir zaman sonra bir hemşire doktora kendisinin misafir ettiği ailenin yeni doğan çocuğunun frengi hastası

olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine doktor evde bu çocuğun ve ailesinin kullandığı bütün eşyaları dezenfekte etmiştir. Daha sonra doktor yeni doğan çocuğun doktoruyla iletişime geçerek hastalığın detaylarını öğrenmek istemiştir. Ancak yeni doğan çocuğun doktorundan elde ettiği bilgilere göre çocuk frengi hastası değil uyuz hastasıdır. Daha sonra kendisine bilgi veren hemşireyle görüşen doktor çocuğun frengi hastası olduğunu hemşirenin bizzat çocuğun annesinden öğrendiğini ortaya çıkarmıştır (Richmond, 1917: 58).

Bu vaka, referans bilgilerinin veri kaynaklarının konuyla ilişkisine göre ayrılmasındaki önemini vurgulayan değerli bir örnektir. Söz konusu hastalık olduğu zaman birincil referans kaynağı her zaman doktorlar olmalıdır. Bu vakada görüldüğü üzere hemşire ve doktorun annenin verilerini birincil referans kabul etmesi, bütün yanlış sonuçlara ulaşmaların en temel sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir anne dahi birden çok nedenden ötürü kendi çocuğunun hastalığı noktasında eksik veya yanlış bir bilgiye sahip olabilmektedir. Bu bağlamda bir sosyal çalışmacı birincil referans kanıtları elde etmede veri kaynaklarını çok iyi belirleyebilmelidir. Bu durum insanı temel alan sosyal çalışma biliminin gerçeğe ulaşmasında önemli bir göstergedir.

1.2.3. Dolaylı Kanıt

Bu kanıt türü, bir sosyal çalışma uygulamasında her şeyi yakalamak anlamına gelmektedir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle dolaylı kanıt, insanın beyanları dışında kalan ve vakanın çözümlenmesine yardımcı olan her türlü verinin değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Dolaylı kanıtın en önemli özelliği güvenilirliğinin yüksek olmasıdır. Çünkü dolaylı olarak bir gerçeğin iddiasında bulunmaktadır (Thayer, 1898: 270-280). Varsayalım ki bir meslek elemanı, ebeveynlerinin çocuğuna şiddet uyguladığı söylenen bir eve ev ziyaretinde bulunmuş olsun. Bu ziyaret esnasında çocuğun vücudunda bulunan morluklar ve yaralar, bu yaraların vücut üzerindeki şekli ve konumu vb. gibi dolaylı kanıtlar henüz mesleki görüşme gerçekleştirilmeden meslek elemanın konuyla ilgili verilere ulaşmasına yardımcı olacaktır. Bu noktada beş duyu organıyla algılanan ve meslek elemanının bilgi ve birikimiyle analiz edilen bu kanıt türleri, çoğu zaman saf gerçeği göstermektedir. Bu ebeveynler çocuğunun merdivenlerden düştüğünü iddia etseler bile yaraların oluşum şekli ebeveynlerinin bu ifadesini desteklemeyecektir. Bu noktada dolaylı kanıtlar, her zaman insanoğlunun süzgecinden geçmeyerek saf bir biçimde alıcıya ulaştığından sosyal çalışma uygulamasında önemli bir konumda bulunmaktadır (Richmond, 1917: 60).

Sosyal çalışmacı bir annenin çocuğuyla ilgili olarak sürekli ders çalıştığına dair yapmış olduğu açıklamayı referans bilgi olarak kabul edebilir. Ancak bu bilginin başka verilerle desteklenmesi ve bu şekilde güvenilirliğinin artırılması gerekmektedir. Ancak meslek elemanı bu aileye haber vermeden düzenli olmayan zaman dilimlerinde yaptığı ev ziyaretlerinde sürekli olarak çocuğu ders çalışırken gözlemlerse elde edilen bu dolaylı kanıt, ilk referans kanıtı göre daha güvenilir bir veri olarak değerlendirilecektir (Wigmore, 1913: 580-585).

İnsanın herhangi bir şekilde etkin olmadığı gerçek kanıt ve dolaylı kanıt, tam da bu özelliği sebebiyle güvenilirliği yüksek olan kanıt türleridir. Ancak bu kanıtlar dahi muhakkak vakanın kapasitesi ve sınırları el verdiği müddetçe çeşitli veri ve kanıtlarla desteklenmeli ve bu şekilde sosyal çalışma uygulaması planlanmalıdır (Flexner ve Baldwin, 1914: 52). Bununla birlikte birbirine çok benzeyen gerçek kanıt ile dolaylı kanıt arasındaki çok temel bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık gerçek kanıtta verilerin doğrudan herhangi bir analize gerek kalmadan direkt olarak elde edilmesi (evin üç odasının olmasının evin üç odası olması önermesinin kanıtı olması gibi), dolaylı verilerin ise verilerin beş duyu organı tarafından algılanması sonrasında bilgi ve tecrübeler ile yorumlanmasıyla elde edilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın her iki verinin en temel ortak özelliği insandan olabildiğince izole edilmiş veri kaynaklarından kanıtların toplanmasıdır.

SONUÇ

Sosyal çalışma disiplinin bir bilim dalı olarak kabul görmesinde sosyal kanıtı dayalı yaklaşımın etkisi oldukça önemlidir. Bilimin doğası gereği her bilim dalı, çevreyi anlamlandırabileceği kanıtlara ihtiyaç duymaktadır. Sosyal kanıt ise sosyal çalışma biliminin insanı ve çevresini anlamlandırmasına yarayan argümanları oluşturmaktadır. Bu bağlamda sosyal kanıt sosyal çalışma biliminin oluşumunda söz konusu disiplinin bilimsel zeminini temsil etmiştir.

İlk dönem sosyal çalışma biliminde sosyal kanıtı dayalı yaklaşım incelendiğinde ilk olarak kanıt kavramının diğer bilimlerden daha farklı olduğu görülmektedir. Sosyal kanıt anlayışında kanıtların sistematize edilmesinde en önemli faktörün “insanın yapısı” olduğu ortaya çıkmaktadır. İlk olarak insanın dikkat, bellek, telkine açık olma, ırkçı ulusalcı düşünceleri gibi özellikleri nedeniyle vermiş olduğu bilgilerin direkt olarak gerçek kanıtlar olarak değerlendirilemeyeceğinden bahsedilmektedir. Bu durum insanın neden olduğu ancak insan tarafından ifade edilmeyen, açıklığı direkt olarak ortaya konan kanıtların ihtiyacını doğurmuştur. Bahsedilen ihtiyaç ise kanıtların

doğrudan kanıt, referans kanıt ve dolaylı kanıt şeklinde kategorize edilmesine neden olmuştur. Böylece sosyal kanıt yaklaşımında elde edilen her kanıtın gerçekliğe ulaşmadaki katkısı benzer şekilde değerlendirilmemiştir. Dönemin hukuk kavrayışından geniş bir biçimde yararlanan ilk dönem sosyal çalışmacılar kanıt yaklaşımını insanın özelliklerini göz önünde bulundurarak şekillendirmişlerdir.

Yalnızca sosyal çalışma disiplinin bilimselliğini arttırmak değil aynı zamanda gerçekleştirilen mesleki uygulamaların kalitesini arttırmak için de sosyal kanıt yaklaşımının ilk dönem sosyal çalışma biliminde kullanıldığı görülmektedir. Kişinin iyilik halinin sağlanmasında sorunun başarılı bir biçimde tespit edilmesi hayati önem arz etmektedir. Dönemin hukuk sisteminden yararlanılarak oluşturulan bu yaklaşım, sosyal çalışma müdahalesini gerektiren sorunun tespitinin başarılı bir biçimde sağlanması adına geniş olanaklar sağlamıştır. Günümüzde 1990'lı yıllardan sonra geniş bir biçimde sosyal çalışma literatüründe kullanılan kanıta dayalı sosyal çalışma yaklaşımının sosyal kanıt modeli ile benzer argümanları kullanması, mesleğin tarihsel temelleri içerisinde bilimselliğe verdiği önemi belirgin bir biçimde göstermektedir.

Sosyal çalışma biliminin tarihi ile ilgili yapılacak bilimsel araştırmalar, diğer bilim dallarında olduğu gibi sosyal çalışma biliminin de sağlam temeller üzerine oturmasını sağlayacaktır. Günümüzde özellikle Türkiye'de halen hak ettiği yeri bilim ve toplum alanında bulamayan sosyal çalışma disiplinin geçmişi ve geleceği arasında kurulacak köprü, sosyal çalışma bilim dalının toplumsal işlevselliğini ve bilimselliğini arttıracaktır. Ayrıca yapılacak tarihsel araştırmalarda günümüz sosyal çalışma yaklaşımlarının en temel hallerinin anlaşılması ve süreç içerisindeki değişimi daha belirgin bir biçimde kavranacaktır. Bu nedenle geçmişinden güç alan ve kendisini bilimsel bir zemin üzerine inşa eden sosyal çalışma disiplinin oluşturulması için disiplinin kuramsal ve toplumsal temellerinin araştırılması gerekmektedir. Yapılan bu çalışmada sosyal çalışma disiplinin kuruluşunda kullanılan bu yaklaşımın günümüz sosyal çalışma uygulamalarında halen kullanılabilirlikte olması bilim dalının geçmişinin geleceğine yapacağı katkısının yalnızca küçük bir örneği olarak görülmektedir. Yapılacak tarihsel araştırmalar, bu örnekleri arttırarak sağlam geçmişinden güç alan sosyal çalışma bilim dalının ilerlemesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Addams, J. (1909). *The Spirit of Youth and the City Streets*. New York: Macmillan.
Addams, J. (1912). *A New Conscience and an Ancient Evil*. New York: Macmillan.
Addams, J. (1961). *Twenty Years At Hull House*. New York: A Signet Classic.

- Allport, G. (1954). *The Nature Of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Balch, E. G. (1910). *Our Slavic Fellow Citizens*. New York: Charities Publication Comitte.
- Barnett, C., & Barnet, S. A. (1909). *Towards Social Reform*. London: T. Fisher Unwin.
- Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri Ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Calhoun, C. (1997). *Nationalism*. Buckingham: Open University Press.
- Flexner, B., Baldwin, R. (1914). *Juvenile Courts and Probation*. New York: The Century Co.
- Flexner, Abraham (1915). *Is Social Work A Profession?*. New York: The New York School Of Philanthropy.
- Gross. (1911). *Criminal Psychology*. Boston: Little, Brown and Company.
- Goldstein, J. (1980). *Social Pscyology*. London: Academic Press.
- Güntut, M., Güneş, P., & Çetin, S. (2017). *Ortaöğretim Kimya 9. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kant, I. (2014). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, & F. Akatlı, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Langlois, C. V., & Seignobos, C. (1898). *Introduction To The Study Of History*. London: Duckworth.
- Maurice, E. (1913). *Life Of Octovia Hill: As Told In Her Letters*. London: Macmillian.
- Paker, M. (2012). Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi*, 1-12.
- Revonsuo, A. (2016). *Bilinç: Öznelliğin Bilimi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Richmond, M. (1917). *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation.
- Sarton, G. (1997). *Bilim Tarihinde Yöntem*. (R. Demir, M. Dosay, Y. Unat, Çev.) Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Smith, A. (1994). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, F., Gürbüz S. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 4. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Taylor, C. (2001). *Sources Of The Self: The Making Of Modern Identy*. London: Harvard University Press.
- Thayer. (1898). *A Preliminary Treatise On Evidence At The Coomon Law*. Boston: Little, Brown.
- Türk Dil Kurumu. (2006, Eylül 27). Aralık 15, 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=insan adresinden alındı.
- Wenzel, A., & David, C. (2005). *Cognitive Methods and Their Aplication to Clinical Research*. Massachusetts: American Psychological Association.
- Wigmore, J. H. (1913). *The Principles Of Judicial Proof*. Boston: Little, Brown And Company.
- Wootton, D. (2015). *The Invention of Science: A New History of the Scientific Revolution*. New York: Harper Collins.
- Zangwill, O. L. (1950). *Modern Psikolojinin Gelişimi*. (Y. Özakpınar, Çev.) Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Tok, M.G. ve Orbay, İ. (2020). Ekolojik sosyal hizmet perspektifinde su güvensizliği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1786-1808.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 01.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 23.09.2020*

EKOLOJİK SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDE SU GÜVENSİZLİĞİ

Water insecurity in ecological social work perspective

Mevlüt Görkem TOK*

İsmail ORBAY**

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Psikoloji Bilim Uzmanı, Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı, ORCID ID: 0000-0001-5000-2432, m.gorkem.tok@gmail.com

** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-6529-4204, ismailorbay@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma dünyanın güncel sorunu olan su güvensizliğini sosyal hizmet bakış açısı ile ele almaktadır. Küresel bir problem olan su güvensizliğine karşı sosyal hizmet uzmanlarının yürütebilecekleri müdahalelere dair bir yaklaşım çerçevesi sunmaktadır. Su güvensizliği, hem bireyler hem de ekosistem açısından olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu çalışma ile su güvensizliği problemini sosyal hizmet disiplini tarafından görünür kılmak ve çözüm stratejileri üretmek amaçlanmıştır. Su güvensizliği konusunda gerekli değişimi sağlamak için; insan hakları, sosyal adalet ve ortak sorumluluk ilkeleri temelinde yaratıcı uygulamaların sosyal hizmet uzmanları tarafından ortaya koyulması dünya ve ekosistem için önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Su güvensizliği, su kıtlığı, su ve sosyal hizmet, yeşil sosyal hizmet*

ABSTRACT

This paper deals with water insecurity, which is the current problem of the world, from a social work perspective. It provides a framework for an approach to the interventions that social workers can carry out against water insecurity, which is a global problem. Water insecurity causes negative consequences for both individuals and the ecosystem. This study aims to make it visible by the social work discipline and produce to solution strategies by means of social work practices and science. In order to provide the necessary change in water insecurity, it is important for the world and the ecosystem that creative practices are put forward by social workers on the basis of human rights, social justice and shared responsibility principles.

Keywords: *Water insecurity, water scarcity, water and social work, green social work*

*“Dünya herkesin ihtiyacına yetecek kadarını sağlar,
fakat herkesin hırsına yetecek kadarını değil.”*

Mahatma GANDHI

GİRİŞ

Su, canlı yaşamının devam edebilmesi için zaruri ihtiyaçlardan biridir. Ekolojik yaşamın önemli bir parçası olan su; tüm canlıların ihtiyaç duyduğu bir besin olmakla birlikte bazıları için habitat, modern insan yaşamı için ise araç ve kaynaktır. Suyun kullanım amaç ve yöntemi tüm canlılar arasında farklılaşmaktayken insanların su ile kurduğu ilişki, değişmekte olan küresel politikalar doğrultusunda şekillenir. Neoliberal politikaların etkisiyle birlikte su kullanımının amacı, insan yaşamını sürdürmekten çok kapitalist oluşumların kâr oranlarını artırma ve sosyo-politik ve ekonomik güç kazanma amacına dönüşmüştür (Furlong, 2010). Tüketimi, çevresel adalete duyarsız biçimde sürdüren bir sistemde, tükenebilir doğal kaynak olan su her geçen gün önem kazanmasına rağmen tüketim alışkanlıklarının ve ekonomik çıkarların su kaynaklarına verdiği zararlar göz ardı edilmektedir.

İlkel zamanlardan itibaren tarımda ve içme suyu olarak kullanılan su, teknolojinin gelişmesiyle birlikte, ev içi tüketimde ve sanayide vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir (Brewis vd., 2020). Su, yalnızca insanın günlük yaşamının değil, modern toplum düzeninin, üretimin ve doğal dengenin herhangi bir sapma olmaksızın fonksiyonlarını yerine getirmesi yani ekosistemin devamlılığı bakımından hayati bir role sahiptir.

Su, yapay tüketimin yanı sıra milyonlarca canlıya ev sahipliği yapmaktadır. İnsanın da içine dahil olduğu ekolojik ve modern yaşamın sürdürülebilmesi bakımından hayati öneme sahip olan su kaynakları her geçen gün zarara uğratılmaktadır (Öktem ve Aksoy, 2014). Bu nedenle su kullanımına ilişkin küresel önlemlerin alınmasının gerekliliği son derece açık olmasına karşın su kullanımına ilişkin pek az ülkede politikalar aracılığıyla önlem alınmış olup çoğu ülkede ise herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Örneğin; Avrupa Komisyonu, sürdürülebilir su yönetimi ve gıda üretimi için ihtiyaç duyulan yeni çözümleri geliştirmek üzere Horizon 2020 çerçevesinde; Akdeniz Bölgesinde Araştırma ve Yenilik Ortaklığı (PRIMA) hazırlamış ve üzerinde anlaşma sağlamıştır. PRIMA kapsamını Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Lübnan ve Tunus gibi ülkeler oluşturmaktadır. AB

üyesi olmayan Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus ve Türkiye de yılda 200 milyon avro ile bu ortaklığa katılacağına taahhüt etmiştir (Aydın, 2017).

İnsan yaşamı için en önemli kaynakların başında gelen su ile ilgili gelişen dünyada gün geçtikçe önemli çalışmalara hız verilmekte ve ülkemizde de olası kıtlık durumlarına karşı önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Su kıtlığına bağlı su güvensizliği problemine karşı alınan önlem pratiklerine farklı disiplinlerin aktif katılım göstermesi, sürece bütüncül ve çözüm odaklı bir perspektif sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmada, su güvensizliğine karşın koruyucu ve önleyici uygulamalar yürütebilecek bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmet bilgisi temel alınarak su güvensizliği problemi irdelenmiştir. Su ve temiz suya erişim sorunu su güvensizliği olarak ele alınmış, suya erişim bir insan hakkı olarak açıklanmış, sosyal hizmet odağında su güvensizliğine karşı geliştirilmiş politikaların Türkiye’de uygulanabilmesi amacıyla sosyal hizmet müdahalelerine değinilerek sosyal hizmet uzmanlarının yürütebilecekleri uygulamalar tartışılmıştır.

Tükenen Doğal Kaynak: Su

Dünyanın yüzde 70’i sudan oluşmaktadır. Bu oran dünyanın su bakımından zengin bir gezegen olduğu varsayımına yol açsa da tüm suların yalnızca yüzde üçü içilebilir durumdadır. Ayrıca bu oranın yalnızca yüzde 0.5’i kullanılabilir olup geri kalanı buzullarda ve yer altındadır (Dominelli, 2018). Bu oran canlılar için doğrudan tüketim kaynağı olan içilebilir suyun gezegenimizde oldukça az miktarda bulunduğu anlamına gelirken insan eylemlerinin suya karşı duyarlı olmasına dair bir beklentiyi de meydana getirmektedir. Su kıtlığı günümüzde somut bir problem haline gelmiştir. Dünya Kaynakları Enstitüsü (WRI) tarafından 2019 senesinde hazırlanan su kıtlığı raporundaki su kıtlığı yaşayan ülkelerin bulunduğu listenin ilk beş sırasında Katar, İsrail, Lübnan, İran ve Ürdün bulunmaktadır. Aynı rapor insanların yüzde 25’e yakınının su kıtlığı riski ile karşı karşıya olduğunu da ortaya koymaktadır (Mitlin, Beard, Satterthwaite, ve Du, 2019). Su kıtlığının yalnızca bu ülkelerde görülmesi bu sorunun coğrafi konuma dayalı olduğunu düşündürse de gelecek yıllarda su kıtlığı yaşayacağı tahmin edilen ülkelerin coğrafi dağılımındaki çeşitlilik bu problemin küresel ölçüğe sahip olduğunu göstermektedir (Seckler, Barker, ve Amarasinghe, 1999).

Su, tahmin edilen hızdan daha hızlı bir biçimde tükenmektedir. 2006 yılında yapılan tahminlere göre 2025 yılında dünyanın üçte birinin su kıtlığı içerisinde olacağı söylenmiş olsa da aynı tahmin 2020 yılında yapıldığında 2025 yılında dünyanın üçte

ikisinden fazlasının su kıtlığı yaşayacağı yönündedir (WWF, 2020). Gelecekteki su problemine dair yürütülen tahminlerin 14 yıl içerisinde beklenenden daha fazla olacağı yönünde değişmiştir. Karşı karşıya olunan problemin ciddiyeti ve hızı, mevcut tüketim alışkanlıklarının değişmesi gerektiğine dair önemli bir gerekçe olmasına rağmen su tüketiminin herhangi bir politikaya dayanmaması ile devletlerin, şirketlerin, toplumların ve bireylerin suyu kullanım şekillerinin yeniden üretim kaygısı yerine ucuz yoldan tüketim odaklı yapılanması, su kıtlığını uzak geleceğin sorunu olmak yerine günümüz problemlerinden biri haline getirmiştir. Günümüzde su kıtlığı yaşayan Katar, İsrail, Lübnan, İran, Libya (Hofste, Reig, ve Schleifer, 2019) gibi ülkelerin yıllar boyunca su kıtlığı ile ettikleri mücadele dünyanın geri kalanına suyun tükenmekte olduğuna ilişkin önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Bireysel su tüketimi küresel çapta küçük bir paya sahip olsa da bireysel gereksiz su tüketimi önemli ölçüde su israfına neden olmaktadır (Young vd., 2019). Hane içinde kullanılan su ihtiyacı asgari tonlarla giderilebilecek iken bu kullanım günlük 224 litre ile bireysel tüketimin yüksekliğinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Evlerde kullanılmakta olan suyun yaklaşık olarak yüzde 28'ini banyo ve tuvaletlerde, çamaşır makinelerini kullanırken yüzde 22'sini, duş alırken yüzde 17'sini, sadece musluklarda yüzde 16'sını ve yüzde üçünü de diğer alanlarda kullanmakta olup; yüzde 14'lük kısmı ise ev içi su tesisatlarındaki sızıntılarda kaybedilmektedir (Mayer vd., 1999). Yalnızca ev içi su tesisatlarındaki sızıntı ile uzun vadede yaşanacak su kaybı, gezegende bulunan su kaynaklarının hızla tükenmesine neden olmaktadır.

Ekolojik yaşamın devamı için faydalanılan suyun tarımda kullanılması son derece gerekli bir kullanım biçimi olsa da erişilebilen tatlı suyun yüzde 60'ı, kontrolsüz sulama sistemleri, verimsiz uygulama yöntemleri ve bolca suya ihtiyaç duyan bitkilerin kurak bölgelerde yetiştirilebilmesi için harcanmaktadır (Maleksaeidi ve Karami, 2013). Geçmiş zamanlardan bugüne kadar verimsiz ve savurgan su kullanımı yöntemleri ile nehirler, göller ve yeraltı suları kurutulmuştur.

İhtiyaç fazlası tüketim ile su kaynaklarının tükenmesinin yanı sıra kirlilik de su kaynakları için olumsuz bir yer etmektedir. İnsanlığın dünyaya verdiği pek çok zarardan biri olan su kaynaklarının kirlenmesi son yıllarda özellikle plastik üretimi ve tüketimi ile ciddi bir kirlilik problemi haline gelmiştir (Firidin, 2015). Kirlilik ve gereğinden fazla su kullanımı, daha hızlı ve geniş kapsamlı su kıtlığına ve ekolojik yaşama ciddi biçimde zarar verebilecek önemli bir risk faktörüdür (Pawar, 2013).

Endüstrileşme ile insanların yaşamlarının son derece kolay hale gelmesinin maliyeti küresel ısınmayı ortaya çıkarmıştır (Freedman ve Jaggi, 2005). Geri dönüşü olmayan yöntemlerle doğal kaynakların kullanılması, çevrenin kirlenmesi ve üretim esnasında ekolojik dengeye verilen zararın önlenmesi amacıyla herhangi bir girişimin bulunmaması gezegenin olağan iklim koşullarına etki ederek olağan işleyişi tahrip edici etkide bulunmuştur. Özellikle kimyasal süreçlerle gerçekleştirilen her üretim başta su kaynakları olmak üzere diğer doğal kaynakları gelişigüzel bir biçimde tüketmekle birlikte ekolojinin yenilenmesine izin vermemektedir (Anju, Ravi ve Bechan, 2010).

Denizlere ve nehirlere kanalizasyon sularının atılması, her yıl sahil temizlikleri yapıldığı halde yaz aylarında denizlerin kirlenmesi, tarımsal faaliyetler için kimyasal tarım ilaçları ile gübrelemelerin yapılması, bazı organize sanayi ve endüstri kuruluşlarının kıyı kesimlere kurulması ve atıklarını denize bırakmaları gibi örnekler su kirliliğinin her geçen gün arttığını göstermektedir. Büyük ölçekli faaliyetlerin sebep olduğu kirliliğin yanı sıra bireysel olarak insan eylemleri de çevreye farklı zararlar vermektedir. Hava, su, toprak, gürültü ve ışık kirliliğine neden olan davranışların bireysel olması ekolojik sisteme zarar vermeyeceği anlamına gelmemektedir. Ev içi su kullanımında gereksiz miktarda su tüketimi, atıkların kanalizasyonlar aracılığıyla büyük su kütlelerine ulaşması gibi durumlar su kirliliğine neden olarak yakın gelecekte su kıtlığına zemin hazırlamaktadır. İnsan faaliyetlerinden kaynaklanan atık suyun yüzde 80'i kirlilik giderilmeden suyollarına deşarj edilmektedir (UNDP, 2015b). Gündelik insan yaşamını son derece kolaylaştıran ancak ekolojik sisteme verdiği zararı tahmin edildiğinden çok olan plastik içeren ürünlerle su kaynaklarının kirlenmesi (mikroplastikler aracılığıyla) insanların çevreye verdiği en sık rastlanan zararlardandır (Wabnitz ve Nichols, 2010). Özellikle tek sefer kullanım için üretilen plastik materyaller geri dönüşümü olmaksızın yer altı suları, deniz ve okyanuslara karışarak su kirliliğine doğrudan neden olmakla birlikte su altı canlı yaşamını da tehlikeye atmaktadır (Gawande, Zamare, Renge, Tayde, ve Bharsakale, 2012).

Suyu boşa harcamak, suyu kirlenmek ve/veya kirlenmesine katkı sunmak su kıtlığına doğrudan katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle su kirliliğinin dikkatli bir şekilde izlenmesi ve önlenmesi gerekir. Su her ne kadar sonsuz bir kaynak gibi görünüyorsa da tüketimi ve paylaşımı kontrol altında tutulması gereken doğal bir kaynaktır. Zira küresel ısınmanın neden ve etkileri ile birlikte doğal su kaynaklarının birer birer yok oluşu tüm dünyada örnekleriyle görülebilmektedir (Fuller ve Harhay, 2010). Öte yandan su kendi kendini yenileyebilen bir doğal kaynaktır ancak insani su tüketim hızı

bu yenilenme döngüsünün karşılayabileceğinden daha yüksektir (Postel, Daily ve Ehrlich, 1996).

Kullanılabilir su kaynakları ile su ihtiyacının örtüşmeyeceği ve bu açığın yıllar içerisinde artacağı bilinmektedir. UNDP, 2006 yılında 35 ülkenin 2020 yılında su kıtlığı yaşayacağına dair bir beklenti ortaya koymuştur ancak güncel durumun bu beklentilerin ötesinde olduğu anlaşılmaktadır (Cordeiro ve Servando, 2019). 2020 yılında 44 ülkenin su kıtlığı bakımından yüksek risk grubunda oluşu, 24 ülkenin ise orta-yüksek su kıtlığı yaşaması bu durumun gözlenebilir şekilde bir sorun teşkil ettiğine işaret etmektedir (Cordeiro ve Servando, 2019).

Suyun tüketim biçimi ekosistem içerisinde her alanda farklı tezahürler gösterir. Suyun tüketim miktarına ve su kirliliğine bağlı olarak oluşan sorunlar su kıtlığını meydana getirir ve bu tür sorunlar su güvensizliği çatı kavramı altında açıklanmaktadır.

Su Güvensizliği

Canlı yaşamının temel ihtiyaçlarından olan suya karşı insanlığın olumsuz tutumu dünyadaki su kaynaklarının hızla tükenmesine neden olmakla birlikte yeni kavramların ortaya çıkmasına da ortam hazırlamıştır. Su kaynaklarının kirlenerek kullanılamaz hale gelmesi ya da tükenmesi durumunda canlıların aktif ve sağlıklı bir yaşam tarzı için yeterli suya erişim sağlayamaması ve suya erişimin belirsiz olması durumu su güvensizliği olarak tanımlanmaktadır (Pawar, 2013; Wutich, 2020). Bu belirsizlik içme suyu olarak kullanılan bir doğal kaynağa erişimin kesin olmaması, sağlıklı yaşam sürme ve gıda üretimini sağlamak amacıyla erişilebilir olmayan maliyetleri de kapsamaktadır (Mitchell, 2019). Su güvensizliği, yalnızca insanları değil ekosistemde yer alan her canlıyı etkileyeceği bilinen problemlerin var oluş süreçlerindedir (Choudhary, Schuster, Brewis, ve Wutich, 2020).

Su güvensizliği; kıtlık, yoksullara ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik, kötüye kullanım, ticarileşme, politika ve yasaların eksikliği gibi kritik unsurlardan oluşmaktadır (Pawar, 2013). Bu kritik unsurları barındıracak şekilde su güvensizliği kavramı üç önemli noktaya vurgu yapılmaktadır. Bu kavramlar;

- Erişim; bir su kıtlığı ile karşı karşıya kalındığında suyu kimin temel bir hizmet olarak alması gerektiğine karar vermek için ilke ve prosedürlerin oluşturulmasını açıklamak için kullanılır (Pawar, 2013). Bireylerin kullanım amacı fark etmeksizin ihtiyaç duyduğu suyu elde edebilmelerinin değerlendirilmesine odaklanır.

- Yeterlik; ihtiyaç duyulan suyun bireylere, hanelere ve topluma yeterli miktarda dağıtımına ve yeniden dağıtımına işaret eder (Stevenson ve ark., 2012).
- Aktif ve sağlıklı yaşam tarzı; insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri amacıyla ihtiyaç duydukları yeteri kadar suya erişim sağlandığında bu suyun içilebilir ve insani koşullara uygun biçimde kullanılarak sağlıklı bir yaşamın devam ettirilmesi için elverişli olmasını değerlendirir (Choudhary ve ark., 2020; Kangmennaang, Bisung, ve Elliott, 2020).

Su kaynaklarının kullanılamaz hale gelmesi su güvensizliğini destekleyen bir faktördür. Hızla artan dünya nüfusunun talep ettiği su miktarı ile doğadan ödünç alınan kullanılabilir su kaynaklarının dengeli dağılmaması fazla ve yanlış su kullanımına işaret etmektedir (Gezer ve Erdem, 2018). Ülkelerde gerçekleşmekte olan kalkınma hareketleri kapsamında yapılan barajlar, su ve su akışına karşı gerçekleşen insani müdahaleler, sanayi atıklarının varlığı vb. nedenlerle güvenli içme suyu olumsuz etkilenerek su kıtlığını arttırmakta ve su güvensizliğine neden olmaktadır (Pawar, 2013). Suyun güvensizlik kelimesi ile anılması dahi yakın zamanda kitleleri etkileyecek bir su kıtlığı ile karşılaşılacağı imgesini oluşturmasına rağmen suyun savurgan bir biçimde kullanılmasının önüne geçilememiştir. Zira su güvensizliğine etki eden etmenlerin başında suyu boşa harcamak ve suyu kirletmek yer almaktadır.

Yapılan araştırmalar hane halkı su güvensizliği oranlarının gelişmekte olan ülkelerin kendi içlerinde ve bu ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterdiğini ortaya koymakta ve kent ile kırsal kesim arasında farklılıklar olduğunu açıklamaktadır. Bazı düşük ve orta gelirli ülkelerde su güvensizliği nispeten duyulmamış olsa da gelişmiş ülkelerde oldukça yaygındır ve hatta önemli bir deneyim değişkenliği bulunmaktadır. Bu nedenle, su güvensizliğine günümüzde ve gelecekte en çok nerede karşılaşılabileceği hakkında daha fazla bilgi edinmek oldukça önemlidir (Young vd., 2019).

Kabul edilebilir kalitede yeterli miktarda suya erişimin bulunmaması; bireylerin sağlıklı ve aktif yaşam sürmesine, toplum refahının artmasına, sosyo-ekonomik kalkınmaya, ekolojik yaşam döngüsünün devam etmesine bir engel oluşturarak çok boyutlu yeni sorunları meydana getirebilir (Stevenson vd., 2012). Su güvensizliği sonucunda karşılaşılan problemler mevcut dezavantajlar ve sosyal sorunlar ile etkileşerek tezahür edebilir. Farklı sosyal boyutlardan dezavantajlara sahip olan insanların karşılaştığı her yeni problem, bireyin kendisine ve çevresine var olmaya devam eden sorun ile birlikte etki ederek karşılaşılan sorunların etki kapasitesinin artmasına neden olur (Nair, Paul, ve Menon, 2008; Wutich, 2020). Yoksul, yaşlı, engelli ve mülteci gibi

güçlenme gereksinimi bulunan grupların yeterli miktarda ve temiz suya erişiminin her zaman kesin olmadığı bir yaşam düzeni içerisinde hayatlarını devam ettirmeleri mevcut problemin farklı köklerle olgusallaşmasına neden olabilir (Abedin, Habiba, ve Shaw, 2013). Örneğin; Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde çok fazla insan evde güvenli su temini konusunda sıkıntı yaşar ve temiz su hizmetlerine erişemezse hanehalkı su güvensizliği ile içinde bulunulan COVID -19 pandemisinin yayılımını hızlandırabilir ve insanlar üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olabilir. Zaten kalabalık ve su güvensizliğinden etkilenen bölgelerde hastalıkların yayılması ile ilgili bireylerdeki kaygı artacak, artan endişe durumu da ayrımcılığa ve dezavantajlı bireylerin istismarına yol açacaktır (Staddon vd., 2020). Buna bağlı olarak kaynakların bireylere, gruplara ve toplumlara tahsis edilme süreçlerinin sosyal politikanın temel işlevlerinden olduğu düşünüldüğünde sosyal sorunları ortadan kaldırmak ve bireylerin, grupların ve toplumların güçlenmelerini amaçlamak doğrultusunda uygulanmakta olan sosyal politikaların su güvensizliği kavramı ile birlikte gözden geçirilmesi insani bir ihtiyaçtır (Pawar, 2013).

Suya Erişim ve Suyun Dağıtımı

Suyun ulaşılabilirliği ve erişilebilirliği, günümüzde neoliberal politikaların etkisiyle ve özelleşme yoluyla ticari bir boyuta ulaşmıştır. Dolayısıyla piyasalaşan suya erişebilmek ve istenen zamanda yeteri kadar temiz su kullanabilmek, insan hakları bağlamından uzaklaşarak ekonomik bir varlık göstergesi haline gelmiştir (Sertyeşilışık, 2017). Çok boyutlu yoksulluk endeksi hesaplamalarında çeşitli göstergelerden biri olan temiz suya ulaşım faktörü suyun bir insan hakkı olmasına rağmen ekonomik koşullarla olan ilgisinin somut görünümündendir (UNDP, 2019).

UNDP tarafından insani gelişim üzerine yapılan çalışmalarda yaşam standardı kalitesinin göstergelerine temiz içme suyuna ulaşma durumu dahil edilerek esasen suyun bir insan hakkı olduğu vurgulanmaktadır (UNDP, 2015a). Ancak günümüz dünyasında suya ulaşmakta güçlük çeken toplumların var olması insan hakları ihlallerinin meydana geldiğini betimlerken aynı zamanda bireylerin dezavantajlar bakımından çeşitli ortak özelliklere sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Suya erişim konusunda yaşanan adaletsizlikler suyun dağıtımı ve yeniden dağıtımı kavramlarını ele almayı gerektirir (Özsoy, 2009). Suyun dağıtımı; ev içi tüketim, tarım, sanayi ve canlı yaşamının devamı için kullanılması amacıyla nasıl dağıtıldığı ile ilişkili olup özellikle yoksul ve dezavantajlı birey ve gruplar için nasıl dağıtıldığını ifade eder. Suyun yeniden dağıtımı ise bir insan hakkı olarak suya evrensel erişimin sağlanması

ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için adil bir dağıtımın gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. UNDP, suyun sektörler arasında dağıtımında derin bir eşitsizlik olduğunu, mevcut politikaların adil dağıtım kriterlerini karşılamadığını belirterek suyun belirlenmiş değerler ve prensipler ışığında yeniden dağıtılması gerektiğini öne sürmektedir (UNDP, 2019).

Suyun yeniden dağıtımı ile su kıtlığı yaşayan bölgelere su ulaştırılması ise farklı bir rekabet ortamını ve yeni bir piyasayı gündeme getirmiştir. Özellikle bireysel tüketicilere -hakları olan- suya ulaşabilmelerinin maliyeti olarak geri dönen emek ve ekonomik harcamalar, ticarileşen hakları ortaya çıkarmıştır (Kırkıcı, 2019; Sertyeşilışık, 2017). UNESCO tarafından 2009 yılında hazırlanan bir raporda su kıtlığının göl, nehir veya yeraltı sularından çok fazla su çekilmesi sonucunda ortaya çıkacağı, bunun sonucunda tedariklerin tüm insan ve ekosistem gereksinimlerini yeterince karşılayamayacağı, buna bağlı olarak da insanlar, endüstriler ve ekosistemler gibi potansiyel kullanıcılar arasında rekabete yol açacağı belirtilmiştir (UNWATER, 2009). Dolayısıyla varlıklı olmanın ya da yoksul olmanın bir işareti ve tükenmekte olan suya ulaşım faktörü bireyleri, grupları ve toplumları kendi biriciklikleri özelinde farklı boyutlarla etkilemektedir (Maleksaeidi ve Karami, 2013). Ekonomik değer atfedilen ve piyasalaşan suya erişim konusunda yoksulluk içerisinde olan sistemler doğrudan etkilenmektedir. Güvenli olmayan kaynaklardan su kullanan, temiz olmasa da suyu ev içi tüketimde kullanan, pek çok bakteri ve hastalık kapan ve bu nedenle hayatını kaybeden insanların olması bu durumun örneklerindendir (Watkins, 2006).

Suyun Sosyal Politikası

Su kaynakları kamu-özel ortaklığı çerçevesinde, kamu malı statüsüyle devletlerin tasarrufu altındadır. Fakat imtiyaz sözleşmeleriyle su konusundaki tüm hizmetlerin kamudan özel sektöre devredilmesi yoluyla su hizmetleri özelleştirilmektedir. İçme suyunun sağlanması ve su arıtma (sanite etme) hizmetlerinin yürütülmesi gibi faaliyetler su hizmetlerini kapsarken yerel yönetimler her iki hizmetin de yürütülmesinden doğrudan sorumlu olabilmekte veya dağıtım hizmetlerini özelleştirebilmektedir (Özsoy, 2009). Kamu-özel ortaklığı ile yürütülen uygulamalarda, şirketlerle yapılan sözleşmelere göre şirketler, su kaynakları üzerinde mülkiyet hakkı iddia edebilmekte olup, özelleştirmeye birlikte su kaynaklarına doğrudan erişimi engellemek gibi eylemlerde bulunma hakkına sahip hale gelebilirler.

Bunun sonucunda su kaynakları kamu malı statülerini kaybederek geniş kitleleri etkileyen problemleri ortaya çıkarabilir.

Özel kuruluşlara devredilen su hizmetlerinin sürekliliğini sağlayabilmek ve kalite güvencesini arttırabilmek gibi nedenlerle yeni piyasa kurallarının uygulandığı bir sektör yaratılmaya çalışılmaktadır (Özsoy, 2009). Su hizmetlerinde uygulanan yeni piyasa kuralları, özel kuruluşların rolü arttıkça kamu yararının gözetilmesi ilkesinin değişmesine neden olarak su hizmetlerinin uygulama alanında yerini özel çıkarların korunması ilkesine bırakmaktadır. Bu durum, özel kuruluşların etkinlikleri su faturalarına yansıtılmalarına ve suya erişimi zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak su faturalarını ödeyemeyen kişi ya da gruplar su ve su kaynaklarından mahrum kalabilmektedir.

Su hakkının sağlanabilmesi için öncelikle herhangi bir insanın, gelir seviyesine bakılmaksızın, yaşamın ve sağlığın devamlılığını sürdürmek amacıyla gereken minimum düzeyde (içmek, yemek hazırlamak, hijyen ve temizlik gibi temel insani ihtiyaçların karşılanması için gereken su miktarı) temiz (kaliteli) suya erişime sahip olması gerekmektedir (Smets, 2002; akt. Atvur 2013).

2006 İnsani Kalkınma Raporu, su kaynaklarına yönelik küresel uygulamaların başarılı olabilmesi için; tüm hükümetlerin suyu insan hakkı olarak kabul etmesi, su arıtma hizmetleri ile ilgili ulusal stratejilerin belirlenmesi, uluslararası yardım ile ulusal planların desteklenmesi ve küresel bir eylem planının geliştirilmesi maddelerini içeren dört temel gereklilik ortaya koymaktadır (Watkins, 2006). Bu gerekliliklerin gerçekleşmesi neticesinde de ülkeler tek başlarına su güvensizliği ile mücadele etmeyecek olup, küresel çapta su güvensizliğine karşı tedbirlerin alınması ve desteklenmesi sağlanmış olacaktır.

Küresel sistemde önemli bir etkiye sahip Birleşmiş Milletlerin görüşleri ve 2010 tarihli kararı, su hakkının yaygınlaşması yönünde atılan olumlu bir adım olarak düşünülebilir. İnsani ve ekolojik olarak ortak çıkarların korunması ve suya erişim sorunlarının çözümü için etkili sonuçların alınmasını sağlayabilmek amacıyla su hakkı konusuna devletler yasal düzenlemlerinde yer vermelidir (Atvur, 2013).

Temel bir insan hakkı olduğu düşünülen suyun neoliberal politikalarla özelleştirilerek satın alım gücü ile birlikte anılması farklı bölgelerde farklı sorunlara neden olabilmektedir. Ekonomik bir değer ifade eden temiz suya erişebilmek her birey, grup ve toplum bakımından kolaylıkla elde edilebilir bir kaynak değildir. Özellikle yoksulluk yaşayan kişiler gündelik yaşamlarını idame ettirmek için gereksinim duydukları temel

ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanırken sosyal adaletin tam anlamıyla sağlanamaması nedeniyle yeteri kadar suya erişememeleri yaşam kalitelerini doğrudan etkilerken yoksulluğun sürdürülmesine de neden olur. Su kaynaklarının özelleştirilmesi, sağlık hizmetlerinin özel sektör aracılığıyla sunulmasına benzer biçimde insanların yaşamına etki eder ve mevcut sosyal sorunları artırarak ve yenilerini ortaya çıkararak yeni bir problem terminolojisinin gelişmesine neden olur.

Sosyal politikalara yön veren ve uygulayan bir disiplin ve meslek olan sosyal hizmet, sosyal sorunları çözümlerken pek çok kuramdan faydalanır. İnsanların, dünyayı ekonomik amaçlarla sömürmeleri sonucunda ortaya çıkan problemlerden olan iklim krizinin getirdiği olumsuz koşulları anlamak, bu durumun insanlara olan etkisini irdelemek ve çözüm yolları üretmek amacıyla ekososyal hizmet ve yeşil sosyal hizmet gibi bakış açılarından faydalanır.

Sosyal Hizmetin Su Güvensizliğine Bakışı

Sosyal hizmet sorun çözmeyi ve toplumsal refahı artırmayı amaçlarken kılavuz ve hedef olarak insan haklarına başvurur; her bireyin belirlenmiş hak ve özgürlüklere sahip olduğunu kabul eder ve uygulamalarını insan haklarını pratiğe dökerek gerçekleştirir (Zastrow, 2014).

Sosyal hizmet, toplum refahını amaçlayan bir meslek olmasına karşın dünyada meydana gelen çevresel felaketler sonucu oluşan değişimlerin insanlar üzerindeki etkisi üzerine çalışmaya geç bir dönemde başlamıştır. Bu duruma gerekçe olarak sosyal hizmetin, insan merkezci (anthropocentric), klinik ve modernist paradigmaya dayanarak meslekleşme süreci öne sürülmektedir (Ramsay ve Boddy, 2017). Son yıllarda akademik alanda sosyal hizmetin çevre ile ilişkisine, ekososyal hizmet bakışı açısının kullanılmasına rastlansa da çevresel sorunların insanlar üzerindeki etkileri uzun yıllar boyunca devam etmiştir. 2014 yılında Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu (International Federation of Social Workers, IFSW), *Küreselleşme ve Çevre* adlı kılavuzuyla sosyal hizmet uzmanlarını mesleki müdahalelerinde doğal çevreyi de gözetmeleri için teşvik etmesiyle birlikte sosyal hizmet doğal yaşama daha duyarlı hale gelmiştir (IFSW, 2014). Ayrıca bu kılavuzun sosyal hizmetin profesyonel ilkelerinden olan sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri ile yaklaşılmasını önermesiyle birlikte çevresel felaketler doğrudan sosyal hizmetin alanına girmiştir.

Ekososyal hizmet alanı ile olgusallaşmaya başlayan sosyal hizmetin bu alanı sosyal sorunları insan merkezli ele almaktan çok ekososyal bir paradigma ile mercek altına

alır. Esasen ekososyal hizmet yeni bir sosyal hizmet alanı olmaksızın sosyal hizmetin her alanında faydalanılabilecek ve insanları doğal çevreye verilen zararlarla yüzleştirebilecek bir bakış açısıdır. Bu bakış açısı ekosistemdeki tüm yaşamın birbirine bağlı olduğunu ve dolayısıyla herkesin refahını teşvik etmek için kaynakların adil ve sürdürülebilirliğini amaçlar. Bu doğrultuda çeşitli kavramlar kullanılmaktadır ancak pek çok kavram, kapsayıcılığı ve değişen dünya düzenine göre yenilenmemesi nedeniyle eleştirilmektedir. Çevresel adalet, ekolojik adalet gibi kavramların sağladığı paradigma sosyal hizmetin araçları ile eşzamanlı kullanılarak yeşil sosyal hizmet uygulaması olarak uygulanmaktadır.

Çevresel adalet, tüm insanları farklılıklarıyla kapsayarak çevre koruma hedefi taşıyan politikaların üretilmesi, uygulanması ve güçlenmelerine ilişkin eşit ve anlamlı bir katılımı taahhüt eder. Odaklandığı husus ise her bireyin herhangi bir çevresel faaliyetin olumsuz koşullarını eşitsiz bir şekilde taşımaması ve alınacak kararların süreçlerinde aktif rol oynayarak karar vericileri etkilemektir. Bireylere etkin bir rol veren bu kavram yapısal eşitsizlikleri kapsamaması ve iklim krizi ve çevre yönetimi gibi politik sonuçların insanlar üzerindeki etkileri önemsemesi nedeniyle insan merkezliği öne sürülerek eleştirilir (Ramsey vd., 2016; Rambaree vd., 2019).

Ekolojik adalet ise çevresel bozulmaları insan merkezci bir bakış açısıyla ele almak yerine yapısal eşitsizliklere de değinerek; insanları ekosistemin yalnızca bir parçası olarak değerlendirir ve böylece ekosistemin unsurları olan diğer tüm canlıları odak haline getirir. Yalnızca insanların değil su kaynaklarının, su canlılarının, ormanların, havanın kısacası tüm ekosistemin iyiliğini savunur. Temel önerisi ise insanların ekosistem olmaksızın hayatlarına devam edemeyeceğini önerir, bu durum insanların beslenme, su ve temiz hava ihtiyaçlarıyla doğrudan ilgilidir (Ramsey vd., 2016; Rambaree vd., 2019).

Yeşil sosyal hizmet ise “Çevresel kriz verilen verilen yanıtların yoksulluğa, yapısal eşitsizliklere, sosyoekonomik farklılıklara, sanayileşme süreçlerine, tüketim kalıplarına, küresel bağımlılıklara ve sınırlı doğal kaynaklara karşı nasıl meydan okuduğu ve bunları nasıl ele aldığı üzerine odaklanmaktadır.” (Dominelli, 2018: 12).

Tüm canlılara fiziki çevreleri ile birlikte saygı duyulması gerektiğini, insanlar ve çevreleriyle güçlendirici ve sürdürülebilir ilişkiler geliştirmeyi, yoksulluğun azaltılmasını, aşırı tüketim sonucu gelişen sanayi modelini irdelemeyi ve sosyal ve çevresel adaleti teşvik etmeyi öneren yeşil sosyal hizmet uygulaması, dünyada

kaynaklarının adil dağılımını bu kaynakları özenle kullanmayı savunur. Sürdürülebilir ve zenginleşen dünya idealinin gerçekleşmesi için insanlarla mikro, mezo ve makro düzeyde çalışılması gerektiğini ve bunu yaparken de doğa ve toplum ilişkilerine saygıyı gözetmeye, var olmayı bir arada ele almaya dikkat çeker (Dominelli, 2018).

Sosyal hizmet, diğer sorun alanlarına yaklaşırken kullanmakta olduğu eklettik bilgi ve insan hakları, sosyal adalet ve ortak sorumluluk ilkeleri ile su güvensizliğini kendi sorun alanında tanımlayabilir. Sosyal hizmet ile suyun ilişkisi esasen suyun bir insan hakkı olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan hakları, tüm insanları kapsayan temel hak ve özgürlükleri tanımlarken herhangi bir ayırım gözetmemektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde su hakkına doğrudan değinilmese de bildirgenin üçüncü maddesi¹ yaşam hakkından bahsetmektedir. İnsan yaşamı için vazgeçilmez bir öneme sahip olan su, yaşam hakkı bağlamında temel bir ihtiyaç olarak değerlendirilmelidir. İnsan hakkı olarak tanımlanan su; erişim, dağıtım ve tüketim bağlamında politikalarla değerlendirilerek insan haklarına duyarlı bir biçimde en uygun koşullarda sunulması gerekir.

Su hakkında üretilen politikaların yapılmasında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise sosyal adalettir (Özsoy, 2009). Özgürleştirici bir disiplin olan sosyal hizmet, insan haklarının yanı sıra sosyal adaleti de bir merkez olarak kabul eder. Sosyal adalet; bireysel farklılıklara saygı yaklaşımıyla, toplumdaki yer alan her bir ferdin toplumsal süreçlere aktif katılımını, tüm süreçlerde adil bir sistem oluşturulmasını ve bireylere eşit imkanların sunulmasını teşvik eden bir ilkedir (Bozdemir ve Duman, 2020). Aynı zamanda sosyal adalet kavramı eşitliğin sağlanmasını ve korunmasını, bireylerin sahip oldukları haklarla ilgili bilinçlendirilmesini de kapsamaktadır. Sosyal adalet kavramı yalnızca ekonomik gelir dağılımının neden olduğu eşitsizliklerden meydana gelen sorunlara odaklanmamakta, ayrıca insan hak ve özgürlüklerinin yerine getirilmesi suretiyle gelir dağılımına eleştirel bir şekilde yaklaşır (Tuncay ve Erbay, 2006). Dolayısıyla refahın artırılması, dezavantaj oluşturacak koşulların ortadan kaldırılması ve bireylerin güçlenmeleri hedefiyle sürdürülen sosyal adaletin suya erişim konusundaki bakış açısı yine sosyal devlet unsurlarını gözetken ve toplumsal refahı destekleyen bir rolde olacaktır. Temiz ve yeterli miktarda suya erişim sağlamanın temel insani haklar ve özgürlükler kapsamında ele alınması nedeniyle sosyal adalet kavramı sınıflı toplum yapısına ve suyun sınıflı dağıtımına eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır (Firdin, 2015; Özsoy, 2009). Olası bir su kıtlığı yaşandığında

---

¹ Madde 3: "Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır."

ekonomik harcama yaparak suya erişme imkanına sahip olamayan yoksulluk içerisinde yaşayan bireylerin, mevcut dezavantajlı durumları ile su güvensizliğini birlikte yaşamaları halinde karşılaşılabilecekleri sorunlar insan hakları ve sosyal adalet bağlamında değerlendirilmelidir.

Sosyal sorunlar birbirleri ile ilişkili bir şekilde tezahür ederler. Dolayısıyla bir sorun nedeniyle güçlük yaşayan bir birey çeşitli sistemler nedeniyle farklı dezavantajlar yaşayarak pek çok sorunu birlikte deneyimleyebilir. Bu noktada yoksulluk nedeniyle temiz suya erişememe, beslenme gibi hayati bir ihtiyacın giderilememesi, bu doğrultuda artan hastalıklar ve ölümler sosyal bilimlerin müdahale etmesi gereken; insan hakları, sosyal adalet ve ortak sorumluluk ilkeleri ile ele alınması gereken bir soruna evrilmektedir (Mitchell, 2019; Pawar, 2013).

Bireylerin, grupların ve toplumun birbirleri ile devamlı bir ilişki içerisinde olduklarını ve herhangi bir unsurda meydana gelen değişimin sistemin bütününe etkileyeceğini öne süren sistem teorisine göre su güvensizliği irdelendiğinde sistemlerden birinde suya ulaşamama nedeniyle hastalık ve ölümlerin olması diğer alt sistemlere de etki ederek bireyleri biyopsikososyal anlamda derinden etkileyecektir (Adeel, 2016; Young vd., 2019). Sosyal hizmet, etkin problem çözmeyi, gelişimsel kapasitenin artırılmasını, baş etme stratejilerinin kazanılmasını, ihtiyaç grupları ile kaynak, hizmet ve fırsatları ilişkilendirmeyi, sosyal politikalar üreterek sorunlara makro yaklaşmayı amaçlayan bir meslek olarak insan ve toplum refahına karşı bir tehdit olan suya ulaşamama durumunda meydana gelebilecek her tür olumsuz yaşam deneyimlerini önlemek ve mevcut kaynakları korumak için uygulamalar yürütür (Zastrow, 2014). Bu uygulamalar genellikle pek çok yönden güçlenme gereksinimi bulunan ve çeşitli dezavantajlara sahip olan nüfus grupları ile birlikte planlanır ve uygulanır. Etkili bir uygulama modeli olan önleme çalışmaları ise sorun ile karşılaşmadan önce kanıta dayalı uygulamalar neticesinde sorunu tahmin ederek bu sorundan etkilenebilecek bireylerle sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirmektedir (Horejsi ve Sheafor, 2014).

Su güvensizliği kavramı ise su kıtlığının bir habercisi olarak sosyal hizmet uygulamalarına yön verebilir. Su kıtlığı meydana gelmeden önce gündeme alınması gereken su güvensizliğinin gelecek zamanlarda toplumda nasıl tezahür edeceği, dezavantajlı bireylerin bu problemten nasıl etkileneceği ve en etkili çözüm yöntemlerinin neler olduğunun kanıta dayalı bir şekilde tasarlanarak uygulanabilir hale getirilmesini sağlayabilir. Su kıtlığının oluşması halinde koruyucu sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirilerek problemin etkisinin azaltılması amaçlanabilir.

Suya erişim problemi ile karşılaşıldığında bu problemde en hızlı bir şekilde etkilenecek olan kişiler sosyal sorunlar yaşayan müracaatçı gruplarıdır. Başta yoksulluk olmak üzere çeşitli bakımdan güçlük içerisinde yaşamını idame ettiren bireylerin doğrudan etkileneceği bir problem olan su kıtlığı ekolojik perspektif ile sosyal hizmet mesleğinin kendisine problem edinmesi gereken güncel bir sorun alanıdır. İnsan haklarının yerine getirilmesi, sosyal adaletin sağlanması amacıyla bireyler, gruplar ve toplumla çalışan sosyal hizmet mesleği, suya erişmekte güçlük çeken müracaatçı grupları ile birlikte çalışabilir ve bütüncül bakış açısı vasıtasıyla karar alma süreçlerinde bulunmayan/bulunamayan grupların suya erişim haklarının yerine getirilmesi amacıyla savunuculuk yapabilir (Dominelli, 2018). Yaşam hakkından ve insanın onur ve değerine olan saygı ilkesinden hareketle sosyal hizmet, su kıtlığının yaşanması halinde müracaatçı gruplarının refahını korumak amacıyla suyun yeniden dağıtımında sosyal politikaları harekete geçirerek mesleki çalışma gerçekleştirir.

Sosyal hizmet mesleğinin uluslararası düzeyde politikalarını belirleyen Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonunun yayınlamış olduğu Sosyal Hizmet ve Küresel Kalkınma Ajandası kapsamında 2017 ve 2018 yıllarında Toplumsal ve Çevresel Sürdürülebilirliği Teşvik Etme konusu gündem olarak belirlenmiştir (Jones ve Truell, 2012). Her ne kadar sosyal hizmet uzmanları için küresel bir gündem olarak toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi belirlenmiş olsa da sosyal hizmet uzmanlarının kendi mesleki gündemlerine ekolojik konular başta olmak üzere su güvensizliğini almadıkları çevre konuları ile ilgili tutumları hakkında yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Yanardağ, 2019).

Toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlik düşünüldüğünde su ekosisteminin korunmadığı durumlarda su kıtlığı yaşanabilecek bu da toplumsal sorunları beraberinde getirecektir (Case, 2017). Günümüzde su ve su tüketimi, adil su paylaşımı, temiz içme suyuna erişim, su ekosisteminin korunması gibi konular tüm dünyanın gündemi haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda artış gösteren su tüketimi ve su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı gibi nedenlerle yaşanabilecek su kıtlığı için sosyal politika müdahalelerine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaca karşılık sosyal hizmet uzmanları, farkındalığın artırılması, gerekli politikaların oluşturulması ve uygulanması aşamalarında rol alabilir (Pawar, 2013).

Sosyal Hizmetin Rolü

Su güvensizliğinden etkilenen mevcut eşitsizliklerin yeni biçimlerini fark etmek ve karşılaşılan zorlukların güçlenme yoluyla üstesinden gelinmesi amacıyla önemli katkılar sunmak sosyal hizmetin temel bütüncül hedeflerindedir. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla çeşitli paradigmalardan faydalanılarak su güvensizliğine sosyal hizmet perspektifi ile yaklaşılabilir.

Ekososyal hizmet uygulaması, mevcut sosyal hizmet becerilerinin çevre sorunlarına yaratıcı bir şekilde uygulanmasını gerektirir. Yapılan çalışmalar sosyal hizmet becerilerinin çevresel bozulmaları azaltmak ve önlemek amacıyla kullanılmasının yararlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu beceriler arasında ihtiyaç analizi, toplum planlaması, toplum örgütlenmesi, toplum kalkınması, toplum eğitimi ve ağ oluşturma değişim ve güçlenme odaklı müdahale becerileri yer alır (Rambaree vd. 2019).

Su güvensizliğine karşı yeşil sosyal hizmet ise insan sağlığını tehlikeye atacak riskli faaliyetlerden kaçınmayı, karşılaşılabilecek tehditleri fark ederek güvenlik açığını azaltarak dayanıklılığı artırmayı, olası su kıtlığı gibi problemlerle karşı hazırlıklı olmayı ve bu tür afetler gerçekleşmeden önce önleme çalışmalarının yapılması konusunda toplumsal roller öne sürmektedir (Dominelli, 2018).

Politikalara eleştirel yaklaşmak, sosyal medyayı kullanarak sayıca fazla insana ulaşmak, bilinç yükseltici atölye çalışmaları yapmak, kamusal alanda değişikliklerin sağlanması bakımından lobicilik aracılığıyla karar vericilere alternatifler sunarak uygulanacak fikirlere etki etmek gibi faaliyetlerle su tüketimi bilincine dair bir politik ilerleme sağlanabilir.

Sosyal hizmetin odağında çevresel bozulmalara müdahale etmenin önemli bir yeri vardır ancak sosyal hizmet, çevresel bozulmanın önlenmesinde proaktif olmalıdır. Buna bağlı olarak da su güvensizliğinde erişim ve yeterlilik konuları dikkatle irdelenmeli, her bireyin adil bir biçimde suya erişimi konusunda çalışmalar önceliklendirilmelidir. Özellikle toplumla çalışma kapsamında verilebilecek eğitimlerin temel amacı topluma su kullanımı ile suyun şimdiki ve yakın gelecekteki durumu hakkında farkındalık kazandırmak olmalıdır. Toplum meydana getiren sistemlerin su kullanımı hakkında farkındalığa sahip olmaları ve bilinçli tüketim eylemlerinde bulunmaları tehdit altında bulunan su kaynaklarının yok olmasının önünde önemli bir koruyucu faktördür.

Kamu kurumlarının ve özel kuruluşların su kaynaklarını koruma konusunda etkin rolünün su sağlayıcılığı olmasının yanında, eğitim de önemli rollerinden biridir. Çevre duyarlılığı eğitimlerinin küçük yaşta verilmesiyle ve çocuklarla birlikte ebeveynlerinin de bu eğitimlere katılımı sayesinde, çevre duyarlılığı eğitimleri daha fazla bireye etki edebilmektedir. Tüm bu eğitimlerin de su güvensizliğine karşı aktif ve sağlıklı yaşam kavramına eşdeğer olacağı düşünülmektedir. Örneğin; Melbourne, Avustralya'da eğitimler ve farkındalık kampanyaları ile su tüketimi yüzde 57 oranında azaltılmış, California, ABD'de ise su tüketimi eğitimlerin etkisi ile birlikte yüzde 20'ye yakın bir oranda azalma olduğu raporlanmıştır (Bryx ve Bromberg, 2009; Zuchowicki ve Kuczynski, 2008; akt. Atvur 2013).

Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanmakta olan su raporları sonuçlarına göre ülkemiz hızla "su yoksulu" olma yolunda ilerlemektedir. Bunu önleyebilmek amacıyla; ülkemizde de su yönetimi hakkındaki mevcut politikalar incelenmeli ve yeni politikalar geliştirilmeli, tüm ülke genelinde kamu, özel kuruluşlar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları iş birliği içerisinde suyun kullanımı ve çevresel duyarlılık konularında eğitim faaliyetleri düzenlenmelidir (Gezer ve Erdem, 2018). Sosyal hizmet uzmanının toplumu harekete geçirici, kolaylaştırıcı, kaynakları harekete geçirici ve koordine edici rolleri bu eğitim faaliyetlerinde sıklıkla kullanılmalıdır. Yeşil sosyal hizmetin hedeflerinin uygulanması mevcut bilimsel bilginin toplumun harekete geçmesiyle birlikte pratiğe aktarılması ile mümkündür. Dolayısıyla bu eğitimler yeşil sosyal hizmet uygulamasının sunduğu politik hareketlerle örülü bir araştırma ve uygulama alanından temellendirilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm dünya ülkeleri gibi ülkemiz de hızla su kıtlığı yaşamaya yaklaşmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde su kıtlığı ile karşı karşıya kalındığında veya su kıtlığı yaşamaya kısa bir dönem kaldığında önlemler genellikle hızla arttırılmaktadır. Türkiye doğal kaynaklar açısından her ne kadar zengin bir coğrafi konuma sahip olsa da kaçınılmaz olan bu gerçek aslında bir su güvensizliğidir.

Su güvensizliğine karşı; su kıtlığı yaşamaya kısa bir zaman kalmadan çok daha önce gerekli önlemler alınmalıdır. Buna bağlı olarak da toplumsal yaşam düzenine dokunacak radikal sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Gerekli sosyal politikaların şekillenmesi konusunda da "sosyal adalet" ilkesi mesleğinin etik kodları arasında yer eden ve toplumla çalışma konusunda da bilgi, beceri ve değerlere sahip olan sosyal hizmet uzmanları öncülük etmelidir. "Çevresi içinde birey" anlayışı ile

müracaatçıları değerlendirilen sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların çevresi ile ilgili değişim ve gelişmeleri de izlemeli, gerektiği durumlarda da rehberlik etmelidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının su politikalarında hem merkezi hem yerel yönetimlerde sosyal politikaların düzenlenmesi kapsamında savunuculuk rolünü de aktif bir şekilde kullanması gerekmektedir. Suyun ev, tarım, sanayi ve ekosistemlere nasıl dağıtıldığı, bu tür dağıtımdan en çok hangi sistemlerin etkilendiği konusunda farkındalık yaratmaları gerekmektedir. Bu kapsamda; Orman ve Su İşleri Bakanlığında istihdam edilecek sosyal hizmet uzmanları saha araştırmaları yaparak su güvensizliğine yönelik toplumun ihtiyacı doğrultusunda gerekli projelerin planlanmasının ve yürütülmesinin sağlanması, toplumu bilinçlendirmek amacıyla toplumla çalışma kapsamında sosyal hizmet uzmanının rehberlik rolünün aktif bir şekilde kullanılması önerilmektedir.

Yeşil sosyal hizmet uygulamasının önerilerinden olan sosyal, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde uygulamalarda bulunan kurum ve kuruluşlarla bağlantı kurulmalı ve kaynak ve hizmetlerin eşit biçimde dağıtılmasını destekleyen politikalar üreterek su güvensizliği ile önlem almak suretiyle mücadele edilebilir (Dominelli, 2018). Bu doğrultuda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı gibi su tüketimi ile dolaylı olarak ilgili olan bakanlıklarda sosyal hizmet uzmanları istihdam edilebilir. Böylece su kaynaklarının kullanımını gerektiren projelerin topluma ve ekosisteme olası etkilerinin biyopsikososyal bakımdan ortaya konulmasında sosyal hizmet uzmanları savunuculuk rolü ile yer alabilir. Çevresel Etki Değerlendirme Raporları'na katkı vererek geri dönüşü olmayan müdahaleleri önleme ve toplum bilinçlenmesine ilişkin çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Ülkemizde Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermekte olan Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü, ülkemizde su ve su kaynaklarını değerlendirme, yönetme ve düzenleme gibi hedeflere ulaşmak amacıyla görev ve yetkileri olan önemli bir kurumdur. DSİ'nin enerji kaynakları, tarımda sulamanın önemi, içme suyu hizmetlerine ulaşılabilirliğin sağlanması ve desteklenmesi, çevresel düzenlemeler ile su taşkınlarının önlenmesine yönelik çalışmaların yapılması gibi sorumlulukları da vardır. DSİ'nin "*Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Yasa*"da da değişiklikler yapılarak su politikalarının su güvensizliği yaratmayacak şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Olası bir su kıtlığı yaşandığı durumda suya erişimin nasıl olacağına dair de yasal düzenlemeler yapılmalı ve sosyal hizmet uzmanları bu düzenlemeleri ayırım

gözetmeksizin toplum yararını gözeterek incelemeli ve politika önerileri sunabilmelidir.

Eşitlik ve adalet arayışı çevresel eşitliği gerektirir, tüm canlıların güvenli ve temiz ortamlara eşit erişme hakkı mesleki müdahalelerde göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle yoksullukla mücadele eden dezavantajlı grupların olası su kıtlığı durumunda suya erişimi ile ilgili sosyal politika önerilerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra su tüketimi konusunda danışmanlık, biyopsikososyal ihtiyaç ve sorunlara yönelik bilinçlendirme ve gerektiği durumlarda da toplulukları ve kanaat önderlerini harekete geçirme konusunda da sosyal hizmet uzmanları aktif rol alabilir.

Sosyal hizmet uzmanları politik olmalı, kamusal değerlerin ve politikanın geliştirilmesinde liderlik göstermeli, güçlenme odaklı hak ve adaleti savunmalıdır. Tüm bunların yerine getirilmesinden önce dünyada henüz eşitsiz bir biçimde yaşanan su güvensizliğinin diğer disiplinlerin yanı sıra sosyal hizmet bilimi ve mesleğini de ilgilendirdiğine dair bilinç oluşturulmalı ve bu sorunun önemi kavranmalıdır. Derin ekoloji hareketinin önerdiği gibi sosyal hizmet de insanların ekolojiden ayrı olmadığını, insanların yeryüzü ile ilişkilerinin birlikte ele alınmasını ve ortak ve sürdürülebilir refahı hedeflemek gerekli ve bütüncül bir girişimdir (Rosenhek, 2006). Sosyal hizmetin ekosistem sorunlarına eğilmesi yeterince geç kalınmış bir adımdır. Hem sosyal hizmet uygulayıcıları hem de sosyal hizmet bilimi su güvensizliğine dair yeni sorunları tespit edebilmeli ve bu sorunlara için çözüm üretim sürecinde yeniliklere açık olmalıdır. Ekosistemin devamlılığını sağlamak için paradigmlar geliştirilip pratiğe aktarılmalıdır.

Eklektik bilgi ile beslenen ve zenginleşen sosyal hizmet özellikle su güvensizliği gibi küresel olmasına karşın henüz her bölgeyi etkilemeyen sorunlarla çalışırken politika, sosyal ve fiziki bilimler gibi diğer disiplinlerden faydalanmalı ve iş birliği ile doğru değerlendirme ve çözüm üretme sürecini vaka yönetimi yaklaşımından faydalanarak yürütmelidir.

Sonuç olarak; sosyal sorunlara yönelik çözüm ve önleme uygulamaları sunan sosyal hizmet mesleği; su güvensizliği konusunda bireylerle, gruplarla ve toplumla yeşil sosyal hizmet, ekolojik adalet, biyolojik çeşitliliğin korunması, karşılıklılık ve dayanışma ışığında gerekli değişimi başlatmalı ve bu değişimi sürdürebilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abedin, M. A., Habiba, U., & Shaw, R. (2013). *Water insecurity: A social dilemma*. Emerald Group Publishing.
- Adeel, Z. (2016). *Imagining Indus: overcoming water insecurity in the Indus Basin*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg.
- Anju, A., Ravi S, P., & Bechan, S. (2010). Water pollution with special reference to pesticide contamination in India. *Journal of Water Resource and Protection*, 2010.
- Atvur, S. (2013). Küresel su politikalarında temel tartışmalar. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 315-334.
- Ayboğa, E. (2010). *Yaşam Hakkı Olarak Su*. İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.
- Aydın, A. (2017). Avrupa birliği üyesi olarak Güney Kıbrıs'ta su kıtlığı ile mücadele. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 25-34.
- Bozdemir, R., & Duman, N. (2020). Sosyal hizmet ve sosyal adalet savunuculuğu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (69).
- Brewis, A., Workman, C., Wutich, A., Jepson, W., Young, S., & Household Water Insecurity Experiences - Research Coordination, N. (2020). Household water insecurity is strongly associated with food insecurity: Evidence from 27 sites in low- and middle-income countries. *Am J Hum Biol*, 32 (1).
- Bryx, D., & Bromberg, G. (2009). Best practices in domestic water demand management. *Friends of the Earth Middle East FoEME*. Tel Aviv.
- Case, R. A. (2017). Eco-social work and community resilience: Insights from water activism in Canada. *Journal of Social Work*, 17 (4), 391-412.
- Choudhary, N., Schuster, R., Brewis, A., & Wutich, A. (2020). Water insecurity potentially undermines dietary diversity of children aged 6-23 months: Evidence from India. *Matern Child Nutr*.
- Cordeiro, A., & Servando, K. (2019). These countries are the most at risk from a water crisis. Erişim adresi: <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-countries-facing-water-crisis>.
- Dominelli, L. (2018). *Yeşil Sosyal Hizmet*. (Çev. Ed. Arzu İçağasioğlu Çoban) Ankara: Nika Yayınevi.
- Firidin, E. (2015). Su sorununun, su hakkı ve su etiği çerçevesinde değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 43-55.
- Freedman, M., & Jaggi, B. (2005). Global warming, commitment to the Kyoto protocol, and accounting disclosures by the largest global public firms from polluting industries. *The International Journal of Accounting*, 40 (3), 215-232.
- Fuller, A. C., & Harhay, M. O. (2010). Population growth, climate change and water scarcity in the southwestern United States. *American journal of environmental sciences*, 6 (3), 249.

- Furlong, K. (2010). Neoliberal water management: trends, limitations, reformulations. *Environment and Society: Advances in Research*, 1, 46-75.
- Gawande, A., Zamare, G., Renge, V., Tayde, S., & Bharsakale, G. (2012). An overview on waste plastic utilization in asphaltting of roads. *Journal of Engineering Research and Studies*, 3 (2), 1-5.
- Gezer, A., & Erdem, A. (2018). Su stresi, su kıtlığı ve su tasarrufu hakkında halkın farkındalığının belirlenmesi: Akdeniz Üniversitesi örnek çalışması. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(2), 113-122.
- Hofste, R. W., Reig, P., & Schleifer, L. (2019). 17 countries, home to one-quarter of the world's population, Face Extremely High Water Stress. Erişim adresi: <https://www.wri.org/blog/2019/08/17-countries-home-one-quarter-world-population-face-extremely-high-water-stress>.
- Horejsi, J., & Sheafor, B. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler* (D. B. Çiftçi Ed. 1. Baskı): Nika Yayınevi.
- IFSW. (2014). Globalisation and the environment. Erişim adresi: <https://www.ifsw.org/globalisation-and-the-environment>.
- Jones, D. N., & Truell, R. (2012). The global agenda for social work and social development: a place to link together and be effective in a globalized world. *International Social Work*, 55 (4), 454-472.
- Kangmennaang, J., Bisung, E., & Elliott, S. J. (2020). 'We Are Drinking Diseases': Perception of Water Insecurity and Emotional Distress in Urban Slums in Accra, Ghana. *Int J Environ Res Public Health*, 17 (3).
- Khozondar, B. E., & Köksal, M. A. (2017). *Elektrik üretiminde su tüketimi ve co2 salımı ilişkisi*. VII. Ulusal Hava Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu.
- Kırkıcı, D. D. (2019). *Su güvenliği kavramının ve su güvenliği indekslerinin bir değerlendirmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Magsig, B. O. (2015). *International water law and the quest for common security*. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Maleksaeidi, H., & Karami, E. (2013). Social-ecological resilience and sustainable agriculture under water scarcity. *Agroecology and sustainable food systems*, 37 (3), 262-290.
- Mayer, P. W., DeOreo, W. B., Opitz, E. M., Kiefer, J. C., Davis, W. Y., Dziegielewski, B., & Nelson, J. O. (1999). Residential end uses of water. İçinde: The Water Research Foundation: Amer Water Works Assn.
- Mitchell, F. M. (2019). Water (in) security and American Indian health: social and environmental justice implications for policy, practice, and research. *Public Health*, 176, 98-105.
- Mitlin, D., Beard, V. A., Satterthwaite, D., & Du, J. (2019). *Unaffordable and Undrinkable: Rethinking Urban Water Access*. Erişim adresi https://wriorg.s3.amazonaws.com/s3fs-public/unaffordable-and-undrinkable_0.pdf.

- Muluk, Ç. B., Kurt, B., Turak, A., Türker, A., Çalışkan, M. A., Balkız, Ö., ... Zeydanlı, U. (2013). *Türkiye’de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif*. Nair, K. N., Paul, A., & Menon, V. (2008). *Water insecurity, institutions, and livelihood dynamics: a study in Plachimada, Kerala, India*. Delhi: In collaboration with Centre for Development Studies, Daanish Books.
- Öktem, U., & Aksoy, A. (2014). Türkiye'nin su riskleri raporu. *WWF-Türkiye, Ofset Yapımevi*.
- Özsoy, S. (2009). *Su ve yaşam: suyun toplumsal önemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Pawar, M. (2013). Water insecurity: a case for social policy action by social workers. *Australian Social Work*, 66 (2), 248-260.
- Postel, S. L., Daily, G. C., & Ehrlich, P. R. (1996). Human appropriation of renewable fresh water. *Science*, 271 (5250), 785-788.
- Rambaree, Meredith C. F. Powers & Richard J. Smith (2019) Ecosocial work and social change in community practice, *Journal of Community Practice*, 27: 3-4, 205-212.
- Ramsay, S., & Boddy, J. (2017). Environmental social work: A concept analysis. *The British Journal of Social Work*, 47 (1), 68-86.
- Rosenhek, R. (2006). Earth, Spirit and Action: The Deep Ecology Movement as Spiritual Engagement. *The Trumpeter*, 22 (2).
- Seckler, D., Barker, R., & Amarasinghe, U. (1999). Water scarcity in the twenty-first century. *International Journal of Water Resources Development*, 15 (1-2), 29-42.
- Sertyeşilişik, E. (2017). Türkiye'nin su kaynaklarının ekonomi politikası üzerine bir inceleme. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 10 (1), 28-30.
- Staddon, C., Everard, M., Mytton, J., Octavianti, T., Powell, W., Quinn, N., ... & Geere, J. (2020). Water insecurity compounds the global coronavirus crisis. *Water International*, 1-7.
- Stevenson, E. G., Greene, L. E., Maes, K. C., Ambelu, A., Tesfaye, Y. A., Rheingans, R., & Hadley, C. (2012). Water insecurity in 3 dimensions: an anthropological perspective on water and women's psychosocial distress in Ethiopia. *Soc Sci Med*, 75 (2), 392-400.
- Tuncay, T., & Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet güçlendirmeye retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (1), 53-70.
- TÜİK. (2019). Belediye Su İstatistikleri. *Haber Bülteni*, 2018. Erişim adresi:<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30668>.
- UNDP. (2015a). *İnsani Gelişme Raporu: İnsani Gelişme İçin Çalışma*. Erişim Adresi:<https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2015%20%20c4%b0nsani%20Geli%20Raporu%20%20c3%96zeti%20V5.pdf>.
- UNDP. (2015b). Sustainable development goals. İçinde: United Nations Development Programme New York, NY.

- UNDP. (2019). *İnsani gelişme raporu: 21. yüzyılda insani gelişmedeki eşitsizlikler*. Erişim adresi: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home.html>.
- UNWATER. (2009). Water in a changing world. The United Nations World Water Development Report 3. *World Water Assessment Programme: Paris, France*, 429.
- Wabnitz, C., & Nichols, W. J. (2010). Plastic pollution: An ocean emergency. *Marine Turtle Newsletter* (129), 1.
- Watkins, K. (2006). Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis. *UNDP Human Development Reports (2006)*.
- Wutich, A. (2020). Water insecurity: An agenda for research and call to action for human biology. *Am J Hum Biol*, 32 (1), e23345.
- WWAP. (2019). The United Nations World Water Development Report 2019: Leaving No One Behind. Paris.
- WWF. (2020). Water Scarcity. Erişim adresi: <https://www.worldwildlife.org/threats/water-scarcity>.
- Yanardağ, U. (2019). Türkiye'de çevre odaklı sosyal çalışma uygulamalarını düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30 (1), 309-329.
- Young, S. L., Collins, S. M., Boateng, G. O., Neilands, T. B., Jamaluddine, Z., Miller, J. D., ... Wutich, A. (2019). Development and validation protocol for an instrument to measure household water insecurity across cultures and ecologies: the Household Water In Security Experiences (HWISE) Scale. *BMJ Open*, 9 (1), e023558.
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmette Giriş* (D. B. Çiftçi Ed. Baskı ed.): Nika Yayınevi.
- Zuchowicki, W., & Kuczynski, W. (2008). Study on water consumption in apartment buildings in Koszalin. *Przemysł Chemiczny*, 87 (5), 628-629.

Kaya-Kılıç, A. ve Tekin, H.H. (2020). Sosyal hizmet eğitiminde iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik uygulamalar: Beceri laboratuvarı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1809-1826.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 23.06.2020
Makale Kabul Tarihi: 26.09.2020

SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNDE İLETİŞİM BECERİLERİNİ KAZANDIRMAYA YÖNELİK UYGULAMALAR: BECERİ LABORATUVARI

Applications for Gaining Communication Skills in Social Work Education: Skills Laboratory

Ayten KAYA KILIÇ*

Hasan Hüseyin TEKİN**

* Dr., Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, aytenkayakilic@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7884-7111

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, drhhtekin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6300-4098

ÖZET

Sosyal hizmet odağında insan ve insanla iletişim olan akademik bir disiplindir. Sosyal hizmet mesleğinde iletişimde yetkinlik, tüm müracaatçı gruplarıyla etkileşimlerde ve tüm faaliyetler için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları alanlarda yaptıkları mesleki görüşme ve müdahalelerde iletişim becerilerine sahip olmaları ve bu becerileri kullanabilmeleri önemlidir. Profesyonel mesleki kimlik gelişimi, sosyal hizmet eğitiminin temelidir ve mesleğin bilgi, beceri ve değerlerinin öğrencilere kazandırılması bu gelişimin önemli bir bileşenidir. Sosyal hizmet eğitiminde iletişim becerilerinin kazandırılmasında görüşme ve gözlem odası, aynalı oda, oyun odası gibi uygulama ortamlarının oluşturulduğu beceri laboratuvarlarına ihtiyaç vardır. Bu ortamlarda rol oynama, video kaydı, oyunla iletişim, yaratıcı drama, psiko-drama gibi teknikleri içerecek eğitim müfredatlarının oluşturulması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet eğitimi, iletişim, iletişim becerileri, beceri laboratuvarı

ABSTRACT

Social work is an academic discipline focusing on human and human communication. Competence in communication in the social work profession is vital for interactions with all applicant groups and for all activities. For this reason, it is important for social workers to have communication skills and to use these skills in their professional interviews and interventions. Professional identity development is the basis of social work education and gaining students the knowledge, skills and values of the profession is an important components of this

development. Skills laboratories where practice environments such as interview and observation room, mirrored room, game room are created are needed to help students gain communication skills in social work education. It is recommended to create curriculum that will include techniques such as role playing, video recording, communication with the game, creative drama, psycho-drama in these environments.

Key words: Social work education, communication, communication skills, skills laboratory

"Yanlış üslup doğru sözün celladadır."

Sadi Şirazi

GİRİŞ

Sosyal hizmet odağında insan ve insanla iletişim olan akademik bir disiplindir (Nazlıer ve Akoğlu, 2018). İnsanla çalışan tüm disiplinlerde olduğu gibi sosyal hizmet uzmanlarının uygulamaya ilişkin yol gösterici bilgi ve becerileri ile donatılmaları mesleki gelişimi destekleyen ve artıran önemli bir unsurdur (Thompson, 2016; Kıriloğlu, 2019). Sosyal hizmet, çocuk, yaşlı, yoksul, kadın ve engelliler gibi toplumun savunmasız ve dezavantajlı durumdaki kişilere ve ailelerine hizmet veren bir meslektir. Sosyal hizmete başvuran tüm müracaatçıların seçenekleri hakkında bilgi sahibi olmaları, profesyonel olarak desteklenebilmeleri sosyal hizmet uzmanlarının doğru ve etkin şekilde iletişim kurmalarını gerekli kılmaktadır (Bolger, 2008).

Sosyal hizmet mesleki uygulamaları, ilk olarak sosyal hizmet uzmanı- müracaatçı arasında kurulan olumlu yardım ilişkisi ile başlamaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2016: 19). Bu yardım ilişkisinin sağlıklı ve güvenli bir şekilde yürütülebilmesi ve sürecin istenilen şekilde sonlandırılması olumlu iletişim kurulmasını zorunlu kılmaktadır (Artan ve Kumbasar, 2017; Nazlıer ve Akoğlu, 2018). Dolayısıyla, sosyal hizmet uzmanları çalıştıkları alanlarda hizmet verdikleri tüm müracaatçı gruplarına yönelik yaptıkları görüşme ve müdahalelerde iletişim becerilerine ihtiyaç duymaktadırlar (Grant ve Kinman, 2012). Müracaatçılarla yakın ilişki kurmak, kapsamlı değerlendirmeler yapmak, etkili müdahale planları geliştirmek ve uygulamak sosyal hizmet uygulamalarındaki temel beceriler arasında yer almaktadır (Jones, 2015). Payne (2006), sosyal hizmet uygulamasını toplumsal değişim ile bireysel refahın gelişimi arasında karşılıklı bir etkileşim olarak yorumlamaktadır (akt. Peeters, 2012). Trevithick vd. (2004), sosyal hizmet mesleğinde iletişim becerilerinin önemini "İyi iletişim, sosyal hizmette en iyi uygulamanın kalbidir. Sosyal hizmet, iletişim becerilerinin önemini ve bu becerilerin etkili uygulama ile nasıl bağlantılı olduğunu ilk tanıyan mesleklerden olma özelliğine sahiptir." şeklinde ifade etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının sahip olmaları gereken profesyonel yardım ve müdahale becerileri, genel iletişim becerileri üzerine inşa edilmekte ve geliştirilmektedir. Genel iletişim becerilerini kazanılan en önemli yer ise sosyal hizmet lisans ve lisans üstü eğitim programlarıdır. Profesyonel meslek kimliğinin gelişimi sosyal hizmet eğitiminin temelidir ve mesleğin bilgi, beceri ve değerlerinin öğrencilere kazandırılması bu gelişimin önemli bileşenidir. Bu düşünceden hareketle sosyal hizmet eğitiminin amacı; öğrencilerin sosyal hizmetin tüm alanlarında ve birey-grup-toplum her düzeyde yetkin olmalarını sağlayacak mesleki müdahale bilgi ve becerisi ile donatılmalarını sağlamaktır (Bulut, 2003; Moran ve Hughes, 2006).

Nitelikli sosyal hizmet eğitimi için teori ve pratiğe dayalı derslerin, öğrencilerin farklı müracaatçı gruplarıyla iletişim kurma becerisini geliştirmeye imkân sağlaması gerekmektedir (O'Connor vd., 2009). Sosyal hizmet eğitiminde öncelikle öğrencilerin iletişimin doğasını kavramaları sağlanmalı ve görüşmede bilgi veren kişinin (sosyal hizmet uzmanı) alıcının (müracaatçı) bilgi durumunu değiştirmeyi amaçladığını anlamaları gerekmektedir (Bolger, 2008). Sosyal hizmet eğitimlerinde sözlü ve sözsüz iletişim becerilerinin uygulamalı eğitim ile öğrencilere kazandırılması önemlidir (Dinham, 2006). İletişim becerilerinin kazandırmaya yönelik sunulacak uygulamalı eğitim olanakları öğrencileri bir taraftan lisans eğitimin son yılında yapacakları alan uygulaması (staj) derslerine diğer taraftan mezun olduktan sonra yürütecekleri mesleki çalışmalara hazırlanması açısından önemlidir.

Munro (2011) sosyal hizmet uzmanlarının 'doğrudan çalışma' tekniklerini gittikçe daha az kullandıklarını ve temel iletişim becerilerine dayalı görevlerde başka meslek mensuplarından destek talep ederek kendi becerilerindeki güveni kaybettiklerini ileri sürmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet öğrencilerinin mezun olduktan sonra yürütecekleri mesleki çalışmalarda kullanacakları iletişim becerilerini öğrenciyken kazanmaları ve pekiştirmeleri önemlidir (Bolger, 2008). Burgess (2004), sosyal hizmet bölüm müfredatlarının oluşturulmasında yenilikçi eğitim uygulamalarının hazırlanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet lisans ve lisansüstü eğitim sürecinde öğrencilere iletişim becerileri kazandıracak yenilikçi uygulama tekniklerinin kullanılması ve mezun olmadan bu becerilerle donatılmaları mesleğin sahadaki işlevselliği açısından önemlidir.

Konu ile ilgili yapılan literatür incelemesinde, sosyal hizmet mesleğinde ve eğitiminde iletişim becerilerine yönelik hazırlanan çalışmaların sınırlı düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmanın amacı, sosyal hizmet eğitiminde

iletişim becerilerinin öğrencilere kazandırılmasında beceri laboratuvarlarının önemine ve kullanılacak bazı tekniklere ilişkin bilgi vermektir.

Sosyal Hizmet Mesleğinde İletişim Becerileri

İletişim, sözlü ve sözsüz sembollerin değişimi yoluyla düşünce, duygu, tutum ve fikirlerin paylaşılmasıdır (Kadushin ve Kadushin, 1997). Bir diğer tanım "İletişim; bir bilginin, düşüncenin, duygunun, tutum ve kanının bir araç vasıtasıyla bir bireyden bireye, bireyden gruba, gruptan bireye, gruptan gruba, toplumdaki gruba ve toplumdaki topluma karşılıklı aktarılma sürecidir" (Güney, 2017: 222). Bu tanımlarda da görüldüğü üzere iletişim, toplumsal yaşam içinde yer alan tüm bireylerin diğer kişi ve gruplarla ilişki kurmasını sağlayan temel bir araçtır.

İletişim sayesinde insanlar birbirlerine duygu ve düşüncelerini aktarabilmekte, örgütsel ve toplumsal hayatın sürekliliği sağlanabilmektedir (Güney, 2017). İnsana hizmet veren bir meslek olması nedeniyle iletişim sosyal hizmet uygulamaları için bir ön koşuldur ve sözlü, sözsüz, yazılı iyi iletişim becerileri en iyi uygulamaların temelini oluşturmaktadır (Bolger, 2008). Sosyal hizmet mesleki faaliyetleri açısından iletişim becerileri etkili sosyal hizmet uygulamalarının merkezinde yer almakta ve iletişimde yetkinlik, tüm müracaatçı gruplarıyla etkileşimlerde ve tüm faaliyetler için hayati önem taşımaktadır. (Richards vd., 2005). Müracaatçıların kendilerini ifade edebilmeleri, sorunları ve ihtiyaçlarını açıklayabilmeleri, anlaşıldıklarını ve önemsendiklerini hissedebilmelerini ve desteklenebileceklerine olan inancı sağlayan en önemli unsur sosyal hizmet uzmanının doğru ve etkili iletişim kurmasına bağlıdır. Doğru iletişim, sosyal hizmet uzmanlarının etkileşim yoluyla olumlu sonuç alma olasılığını artırmakta, müracaatçıları daha etkili bir ilişki kurmaya teşvik etmelerine yardımcı olmaktadır (Bolger, 2008).

Sosyal hizmet mesleğinde en yaygın beceri bireyle görüşme becerisidir (Dinham 2006: 841). Görüşme, sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasında kurulan mesleki ilişki ve karşılıklı etkileşim sürecidir (Sheafor ve Horejsi, 2016: 161). Görüşmede, sosyal hizmet uzmanlarının dinleme, sorgulama (açık uçlu sorular sorma), sözsüz iletişim ve empati gibi birçok beceriye sahip olmaları gerekmektedir (Bolger, 2008). Bireyle görüşme üç önemli unsur içerir. İlki müracaatçıyı karşılamadır. Karşılama, sosyal hizmet uzmanının sözlü ve sözsüz beceriyi çok kısa sürede karşı tarafa aktarmasıdır. Sosyal hizmet uzmanı tarafından yapılan samimi bir karşılama müracaatçının kendini ifade edebileceği, sorunlarını konuşabileceği doğru meslek elemanının karşısında olduğu hissini yaratmakta ve mesleki çalışmanın devam edip

etmeyeceğini de belirlemektedir. İkincisi, müracaatçının sosyal hizmet uzmanına başvuru amacını ortaya koyan bilgi alma sürecidir. Bu süreçte sorulan soruların amaca uygun olması bir taraftan başvurunun doğru ifade edilmesini diğer taraftan başvuru konusundan uzaklaşmamasına olanak sağlamaktadır. Sonuncusu, sosyal hizmet uzmanının müracaatçıya ihtiyaç duyduğu bilgiyi verme sürecidir. Diğer iki süreçte olduğu gibi bu aşamada da sosyal hizmet uzmanının müracaatçıya hizmetler ve kaynaklar hakkında doğru bilgileri vermesi, durumuyla ilgili net sınırlar çizmesi önemlidir (Sheafor ve Horejsi, 2017: 28-29). Gibbons ve Gray (2002), iyi sosyal hizmet uygulamalarının özgünlük, sıcaklık ve şefkat gibi kişilerarası becerileri kapsamaması gerektiğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla iletişim becerileri çok çeşitli becerileri kapsamaktadır (Richard vd., 2005).

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla iletişim sürecinde kurdukları güven ilişkisi, empatik yaklaşım, koşulsuz olumlu bakış, içtenlik, objektiflik gibi unsurları dikkate almalıdırlar (Sheafor ve Horejsi, 2016: 161-163). Bunların yanı sıra selamlaşma, ses tonu, göz teması, kişisel alan, vücudun konumu, yüz ifadeleri, dokunuş, el-kol hareketleri, giyim ve görünüş gibi unsurların da iletişim sürecindeki önemli unsurlardır (Yeşilkayalı, 2016). Bu denli karmaşık, zorlayıcı ve duygusal yüklü etkileşimlerde yer alan sosyal hizmet uzmanlarının gerekli becerileri sahip olmaları önemlidir.

Sözlü iletişim: Diğer kişi ya da kişilerle yapılan yüz yüze etkileşimdir. Bu etkileşim, kullanılan cümleleri, soruları, ifade edilenleri ve vurguları içermektedir (Thompson, 2016). Sosyal hizmet uzmanlarının sözlü iletişimde; açık, basit ve anlaşılır bir dil kullanmaları, çok hızlı, uzun ve karmaşık konuşulmaması ve konuşulanların karşı taraf için anlaşılıp anlaşılmadığına dikkat edilmesi gerekmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2016:164). Tüm bunların yanında sözlü iletişimde görüşülen kişinin özellikleri (eğitim düzeyi, statüsü vs.) düşünce ve inançlarına dikkate alınarak iletişim kurulmalıdır.

Sözsüz iletişim: Sözlü iletişimi destekleyen ve anlamlandıran jest, mimik, beden dili gibi unsurları barındıran iletişim türü sözsüz iletişimdir (Thompson ve Ergin, 1994). Herhangi bir sosyal iletişim sürecinde iletişimi anlamlı kılan unsurların %60'nın sözsüz iletişim unsurları olduğu bilinmektedir (Burgoon ve Bauce, 2003: 179). Yani sözlü iletişim ne ilettiğinizle ilgiliyken sözsüz iletişim ise nasıl ilettiğimizle ilgilidir. Thompson (2016: 127), sözsüz iletişimin duygusal durum ve ruh halinin bir göstergesi olduğunu ve sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla yaptıkları çalışmalarda kullandıkları kelimeler kadar sözsüz iletişimi de başarılı bir şekilde yapmaları gerektiğini

belirtmektedir. Sözsüz iletişimde pozitif ilişkiye katkı sağlayabilecek gülümseme, oturuş biçimi, empatik mimikler, dinlediğini belli etme gibi yaklaşım biçimleri diyalog sırasında sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı üzerinde olumlu bir etkiye neden olur ve güvene dayalı bir ilişki oluşmasını sağlar (Riggall, 2012: 19; Price, 2015: 23). Tüm bunların yanında yüz ifadelerinde ve el kol hareketlerinde abartıya kaçılmaması, karşı tarafa dinlendiği ve önemsendiğini belirtir şekilde olması gerekmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2016: 168).

Beden oryantasyonu sosyal hizmet müdahale sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının dikkat etmesi gereken bir diğer husustur. Vücut hareketleri ve duruşu, kinezik iletişim sürecinin seyrini ve işlevini kullanım şekline göre olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek unsurlardır (Lackie, 1977). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanının vücudunun ve yüzünün müracaatçıya dönük olması, göz temasının kurulması eşit, otoriter olmayan, anlamlı bir ilişkinin geliştirilmesini teşvik etmekte (Trevithick, 2011: 338) ve terapotik iletişimin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Elliott ve Freire, 2007).

İletişim sürecinde bedeninin etkisini ortaya koyan önemli bir iletişim yasası proksemidir. Uzamsal iletişim olarak da bilinen proksemi iletişim sürecindeki etkileşim mesafesidir. Proksemik yasaya göre etkileşim mesafesi mahrem alan (50 cm), kişisel alan (20-150 cm), sosyal alan (150-350 cm) ve genel alan (350 cm +) olarak dörde ayrılır (Türkgeldi, 2016: 98). Sosyal hizmet uzmanları çok farklı gruplarla farklı alanlarda ve düzeylerde mesleki çalışmalar yürütürler. Bu çalışmaların hepsinin kendine özgü iletişim kalıpları vardır. Klinik bir görüşmedeki proksemi ile bir eğitim sırasında ya da çocuklarla çalışmada proksemi yasaları birbirinden farklıdır. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçının öfkelenip saldırmamasına ya da kendini değersiz hissedip uzaklaşmasına neden olacak mesafelerdeki iletişimden kaçınmaları ve müracaatçı ile duruma göre iletişim etkileşim mesafesini ayarlamaları önemlidir.

Sosyal hizmet uzmanları için önemli olan diğer bir iletişim unsuru da meta iletişimdir. Deyimsel ifadeler, dil oyunları, sözcüklere eşlik eden sözsüz imgeler, el hareketleri, seslendirme, ses tonu değişimleri, sesin genişliği, tonlama gibi meta iletişim mesajları sosyal hizmet uzmanlarına mesajları nasıl yorumlayacağına dair bilgi verir. Meta iletişim yalnızca kelimelere değil konuşanın bu kelimelere yüklediği anlama odaklanır ve müracaatçılar ile olan iletişimimizi nasıl yorumlayacağımızı öğretir. (Kadushin ve Kadushin, 1997: 33). Sosyal hizmet uzmanlarının görüşme esnasında verilen mesajı doğru anlaması, iletilen mesaj altında yatabilecek ana mesajları sorunun doğru bir

şekilde tespit edilerek doğru ve uygun müdahale planının hazırlanması açısından önemlidir.

Telefonla iletişim: Telefonla iletişim sosyal hizmet uzmanları tarafından sıklıkla yapılan bir iletişim çeşididir. Sosyal hizmet uzmanları, acil servise getirilen bir vakanın yakınlarına ulaşabilmek, cezaevinde kalan bir hükümlünün ailesinden haber alamadığı durumlarda aileyle iletişime geçmek, kurum bakımına alınan çocuğun annesine çocuğun durumu hakkında bilgi vermek, klinikte yatan hastanın ihtiyaçları konusunda yakınlarına bilgi vermek, hasta hakları ve çalışan hakları birimlerinde hastalar ve hasta yakınları ile görüşmek, müracaatçılar için ilgili diğer kurum ve kuruluşlarla iletişim kurmak gibi birçok alanda çeşitli müracaatçıların sorunlarını çözümlenmede ya da ihtiyaçlarını karşılamada sıklıkla telefonla iletişim kurmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki hayatlarında önemli bir yere sahip olan telefonla iletişim de sosyal hizmet müdahale sürecinde kullanılan önemli iletişim türlerinden biridir.

Yazılı iletişim: Yazılı iletişim ustalık gerektiren bir beceridir (Thompson, 2016). Sözlü iletişime göre daha değiştirilebilir düzeltilebilir bir beceri olsa da sosyal hizmet uzmanları tarafından başka kurumlara ya da kişilere gönderdikleri belgelerin uygun iletişim kalıpları kullanılarak yazılması, ifade edilmek istenenlerin doğru bir şekilde karşı tarafa aktarılmasına özen gösterilmesi, ne istendiğinin açık bir şekilde yazılması önem taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanları tarafından görev aldıkları kurumdan diğer kurum ve kişilere yazılan üst yazılarda; giriş cümlesinde belgenin hangi kurumdan hangi amaçla yazıldığı belirtilmeli, gelişme bölümünde yazışma yapılan kurumdan neyin talep edildiği ayrıntılı olarak açıklanmalı, sonuç cümlesinde talep edilen işlemin nasıl yerine getirileceği belirtilerek yazılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları için sosyal inceleme raporu en önemli yazılı mesleki araçlardan biridir (Hasgöl, 2017). Bu önemli mesleki araca yönelik beceri kazandırmak amacıyla bazı üniversitelerin lisans müfredatlarında rapor yazma ve resmi yazışma dersleri yer almaktadır.

Sosyal Hizmet Eğitiminde İletişim Becerilerinin Kazandırılması

Sosyal hizmet eğitiminin amaçlarından biri öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak (Moss vd., 2007) ve farklı müracaatçılarla çalışabilmelerini sağlamaktır (Ayling 2012: 765). Bu amaç doğrultusunda sosyal hizmet bölümündeki öğretim üyelerinin, öğrencilere iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik çeşitli teknikleri kullanmaları gereklidir (Moran ve Hughes 2006). Öğrencilerin

ustalaşması beklenen genel becerilerin başında farklı müracaatçılarla etkili ve doğru iletişim kurabilmek gelmektedir (Fortune vd., 2007: 34). İletişim becerileri içinde etkili ve doğru iletişim sözlü ve sözsüz iletişim, empati, dinleme, güven ortamı oluşturma, müracaatçının bulunduğu yerden başlama gibi çok çeşitli beceriler yer almaktadır (Richards vd., 2005: 418).

Sosyal hizmet eğitiminde beceri kazanımına önem verilerek arzulanan becerilerin geliştirilmesi konusunda öğrencilerin aktif olacakları uygulamalar gerçekleştirilmelidir. İngiltere'de ve Avrupa'da birçok üniversitede sosyal hizmet eğitim programlarında iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik çeşitli teknikler uygulanmaktadır (Richards vd., 2005: 410). Kullanılan başlıca teknikler rol oynama, video kaydı, psikodrama, oyunla iletişim gibi tekniklerle temel kişilerarası becerilerin geliştirilmesine odaklanılmakta ve deneyimsel öğrenme sağlanmaktadır (Trevithick vd., 2004: 20). Bu eğitimler bilgiyi edinme ve etkili düşünme becerileri ile kişiler arası iletişim becerileri ve kendine güveni geliştiren eğitimlerdir (Jhonson vd., 1998).

Beceri Laboratuvarı

Sosyal hizmet eğitiminde, öğrencilerin kavramsal bilgiyi alan deneyimleriyle birleştirmelerini sağlayacak öğretim modellerini ve tekniklerini geliştirmek önemlidir. Bu doğrultuda sosyal hizmet bölümlerinde kullanılan becerileri laboratuvarları; öğrencilerin sosyal hizmet uygulama becerileri ile donatılmalarına, kendileriyle ilişkili değerlendirme yapabilmelerine ve öğrendiklerini pekiştirmelerine yardımcı olmaktadır (Wong, 2001).

Mesleki öğrenme ve gelişim, gözlemsel ve deneyimsel öğrenmeyi içermektedir (O'Connor vd., 2009). Dolayısıyla sosyal hizmet eğitimi hem gözlemsel hem de deneyimsel öğrenmeyi gerçekleştirmeyi sağlayacak programların kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda Amerika'da ve Avrupa'da sosyal hizmet lisans ve lisansüstü düzeyde uygulanan beceri laboratuvarları 20.yüzyılın son döneminden bu yana kullanılmaktadır. Richards vd. (2005) Amerika'da sosyal hizmet programlarının etkili ve aktarılabılır yollarla iletişim becerileri eğitimi geliştirmek amacıyla beceri laboratuvarları kurmaları için ek ödenek aktarıldığını belirtmektedir.

Öğrencilerin 'nasıl yapılacağını öğrenebilmeleri' beceri laboratuvarı çalışmalarının ve genel olarak iletişim becerileri eğitiminin temel varsayımlarından biridir (Moss vd., 2007). İletişim becerilerinin öğretiminde kullanılan beceri laboratuvarları öğrencilere becerilerini güvenli bir ortamda uygulama deneyimi sunmaktadır. Öğrenciler beceri

laboratuvarlarında sosyal hizmet uygulama becerilerini sınamakta ve eğitmenleri tarafından yapılan geri bildirim ile becerilerini şekillendirmektedirler (Allain vd., 2006).

Beceri laboratuvarlarında öğrenciler müracaatçılar veya sosyal hizmet uzmanları arasında geçebilecek belirli senaryolar üzerinden rol oynama gibi tekniklerle eğitmenler eşliğinde uygulama yapmakta ve sosyal hizmet mesleği açısından en iyi nasıl tepki verebileceği üzerinden düşünmeye ve davranmaya teşvik edilmektedir. Bu uygulamalar öğrencilerin uygulama becerilerinin geliştirilmesine fırsat sağlamaktadır (Moss vd., 2007). Beceri laboratuvarlarında sadece rol oynama değil aynı zamanda video kaydı yoluyla da sık sık geri bildirim olanağı sağlayan senaryolaştırılmış uygulama fırsatları sunulmaktadır (Trevithick vd., 2004: 26). Senaryolaştırılmış uygulama fırsatları öğrencileri lisans eğitiminin son yılında yapacakları alan uygulama (staj) derslerine hazırlaması açısından da önemlidir. Öğrencilerin lisans eğitiminin ilk üç yılında aldıkları teorik bilginin uygulamaya nasıl dönüşeceğini görmelerine fırsat tanımakta ve aynı zamanda teorik eğitimle pratik eğitim arasında köprü görevi gören önemli bir amaca hizmet etmektedir.

Beceri laboratuvarlarında öğrencilere sağlanan bir diğer eğitim desteği yazma becerilerinin geliştirilmesidir. Alter ve Adkins (2001), yaptıkları çalışmada, Denver Üniversitesi'nden mezun olan sosyal hizmet bölüm öğrencilerinin yazma becerilerinde eksiklikler olduğunun belirlendiğini, profesyonel sosyal hizmet uygulamaları için yazma becerilerinin gerekli olduğunu ve bu doğrultuda 1998 yılında okulda pilot bir programa başladığını, ve program kapsamında öğrencilerin yazma becerilerinin değerlendirilmesi ve beceri laboratuvarında yıl boyunca öğrencilere eğitmenler tarafından yazma becerilerini kazandıracak eğitimlerin sunulması kararlaştırıldığı belirtilmektedir.

Rol Oynama

Uzun yıllar boyunca, sosyal hizmet akademisyenleri öğrencilere pratik deneyim fırsatları sunmak için rol oynama aracılığı ile simülasyon yöntemini kullanmışlardır (Hargreaves ve Hadlow, 1997). Rol oynama sosyal hizmet eğitiminin 20. yüzyıl son çeyreğinden bu yana uygulanan önemli bir tekniktir (Urbang, 1999). Rol oynama tekniğinin sosyal hizmet eğitimine katkısı “gerçeklik testi” ve “risk almanın” güvenli bir sınıf ortamında keşfedilebilmesi ve öğrencilerin meydan okuyabilecekleri bir öğrenme ortamı yaratmasıdır (Moss, 2000). Rol oynama tekniğinin kullanıldığı derslerde öğretim üyesi tarafından uygulama becerilerinin kullanılması, etkili öğrenme ve etkili uygulamanın gerçekleşebileceği bir ortam oluşturmaktadır (Knight, 2001). Büyük grup

rol oynama uygulamasında temel ilke, öğrenme grubundaki her bir öğrencinin alıştırmada bir rol oynamasıdır (Moss, 2000).

Rol oynama, oyunla iletişim, psikodrama ve grup uygulamalarında oldukça sık kullanılan tekniklerden biridir. Rol oynama sürecinde çeşitli uygulama ortamları (müracaatçının evi, sosyal hizmet birimi, hastane vb.) ve müracaatçı gruplarını (çocuk, aile, yaşlı, ruhsal hastalar vb.) kapsayan senaryolar yer alabilmektedir. Rol oynama tekniği sayesinde öğrenciler çeşitli sorumluluklar üstlenerek tüm iletişim becerilerini uygulamalı olarak kazanabilmekte (Bolger, 2008) ve gerçek yaşam durumlarına karşı hazırlıklı olmayı öğrenebilmektedirler (Okvuran, 1994). Rol oynama empatik düşünme ve davranmanın gelişimine katkı sağlamaktadır, bu nedenle sosyal hizmet eğitim içerikleri kurgulanırken terapötik iletişim ve empati konusunda kuramsal bilgilerin verildiği derslerin yanı sıra rol oynama tekniğinin kullanılması yararlı olmaktadır (Tuncay ve İl, 2009: 44). Hargreaves ve Hadlow, (1997) rol oynamanın başarılı bir şekilde kullanılması deneyimsel öğrenmeye elverişli bir ortamın oluşturulması için eğitmenin 'rol modeli olarak kendini bilinçli olarak kullandığı' bir yöntem olarak belirtmektedir.

Moss (2000), sosyal hizmet eğitiminde kullanılan rol oynama tekniğine ilişkin birtakım sıkıntıların yaşandığını ve bu sıkıntıların ortadan kaldırılmasında; öğrencilerin uygulamaya tam olarak girmelerine yardımcı olmak için belirlenen senaryonun doğru, gerçekçi ve iç tutarlılığının olması gerektiğini, rol oyunundaki karakterlerin öğrencilerin ve eğitimcilerin etkileşimlerini şekillendirecek düzeyde yapılması gerektiğini belirtmektedir. Rol oynama tekniklerinin kullanılacağı derslerin mutlaka rol oynamayı içeren psikodrama, yaratıcı drama, grup oturumları gibi eğitimleri almış sosyal hizmet akademisyenleri tarafından verilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kullanılacak teknikler sosyal hizmet bağlamından kopacağı için öğrencilere bir beceri kazandıramayacaktır (Gökçearslan Çifci ve Altiona, 2012).

Video Kaydı

Video teknolojisi, tıp, psikoterapi, eğitim ve sosyal hizmet alanlarında profesyonellerin eğitiminde en yaygın kullanılan bir tekniktir (Bolger, 2008). Beceri laboratuvarında kullanılan video kaydı tekniği ile öğrenciler klinik uygulamalara dönük becerileri deneyimleyebilmektedirler. Rol oynamayı video ile kayıt altına alma öğrencilerin tekrar eden şekilde bantlanmış karşılaşmayı izlemelerine ve müracaatçı ile etkileşime girdikleri durumlarını gözlemlene şansını yakalayabilmektedirler (Urdang, 1999).

İletişim becerilerinin öğretilmesi için bir araç olarak video, uzun yıllar boyunca sosyal hizmet bölümlerinde başarılı bir şekilde kullanılmakta ve öğrenmeyi uygulamak için kendilerini gözlemlemenin etkisini ve bunun faydalarını sık sık vurgulayan öğrencilerin biçimlendirici değerlendirmesine katkıda bulunmaktadır (Cartney, 2006). Video kaydının deneysel yönü, öğrencilerin gerçekten kendilerini görmelerini ve duymalarını, daha sonra nasıl hissettiklerini öğrenmelerini sağlamaktadır. Bu durum, beceri laboratuvarlarında uygulanan video çekimlerinde müracaatçılar yerine öğrencilerin rol alması olası yasal riskler ile klinik karmaşıklıkların önüne geçmektedir (Urdang, 1999: 146).

Öğrenciler beceri laboratuvarlarında rol oynama senaryolarının videoya kaydedilmesi sayesinde kendilerini, sınıf arkadaşlarının ve öğretmenlerinin değerlendirmeleri yoluyla iletişim becerilerine ilişkin sözlü geri bildirim almaktadırlar. Mülakat yapan öğrencilerin görüşmelerinin kaydedilmesi ve tekrar izlenmesi öğrencilerin güçlü öğrenme deneyimleri oluşturmasını sağlamaktadır (Cartney, 2006).

Urdang (1999: 145) beceri laboratuvarında video teknolojisinin kullanımının eğitimsel olarak çeşitli katkılar sunduğunu şu maddelerle belirtmektedir:

- Görüşme sürecinde öğrenci ve öğretmen arasında diyalog kurmak;
- Öğrencilerin ilişki sorunlarıyla başa çıkmalarını öğretmek;
- Öğrenmede “karşılıklı keşifi” yaşamak;
- Öğrencilerin kendi güçlü yönlerini ve güçlüklerini gözlemlemek;
- Sözsüz iletişimi gözlemlemek.

Ülkemizdeki üniversitelerin beceri laboratuvarlarında üretilmiş video içeriklerinden bazıları şunlardır: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü beceri laboratuvarı video kaydı¹, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü beceri laboratuvarı video kaydı², Erzincan Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü sosyal müdahalesi uygulama dersi video kaydı³.

Oyunla İletişim (Oyun Temelli Uygulama)

İletişim sürecinin yalnızca sözel unsurlardan ibaret olmadığını ve sözsüz iletişimin etkili bir iletişim türü olduğu bilinmektedir. Çoğu zaman sözle anlatılamayan duygular beden dili ve davranışlarla anlatılabilir. Oyun da buna benzer şekilde aktarılacak

¹ https://www.youtube.com/watch?v=2A6_IJydOnw

² <https://www.youtube.com/watch?v=VVZK8eyl218>

³ <https://www.youtube.com/watch?v=k-ogv9yoWuo>

istenilen duyguların sözsüz olarak aktarılması ve bu aktarımın sağlanacağı bir ilişkinin kurulması için kullanılabilecek bir araçtır. Oyun, milyonlarca hanenin gündelik parçasıdır ve klinisyenler onun iyileştirici etkisini keşfederek terapötik bir araç olarak kullanılmaktadır (Reardon, 2015). Sosyal hizmet uzmanları okullarda ve kreşlerde, hastanelerde, korunmaya muhtaç çocuk birimlerinde, çocuk şube müdürlüklerinde, danışmanlık merkezlerinde, özel kliniklerde vb. birçok alanda çocuk ve ergen müracaatçılarla görüşme yapmaktadırlar. Sosyal hizmette çocuk ve ergenlerle görüşme yapmak yetişkin bireylerle görüşme yapmaya göre daha hassasiyet ve özen gösterilmesini gerektiren özel bir alandır. Dolayısıyla sosyal hizmet eğitiminde öğrencilere çocuk ve ergen gruplara müdahale sürecinde iletişim, görüşme ve uygulama becerisini kazandırmak önemlidir. Oyununun; iletişim, duygu düzenleme, ilişki geliştirme, ahlaki yargı, stresle başa çıkma, egoyu güçlendirme, yaşama hazırlık ve kendini gerçekleştirme gibi sekiz ana terapötik gücü vardır (Nash ve Schafer, 2013:4). Sheafor ve Horejsi (2016: 525) çocukla iletişim becerisini kazandırmada oyun tekniğinin kullanılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Clare ve Mevik (2008: 31) çocuk refahı politikası ve uygulamasında yer alan sosyal hizmet uzmanlarının uygun şekilde donatılmaları ve yeterli düzeyde beceriye sahip olmaları gerektiğini belirtmektedirler.

Oyun çocuğun kendini ifade etme biçimidir ve çocuklar oyun sürecinde kendi dünyalarında neler olduğuna dair mesaj verirler, içinde buldukları dünyanın etkilerini aktarırlar (Ayling 2012: 766). Bu nedenle, Boyd Webb (2017: 201), sosyal hizmet uzmanlarının çocuklarla yaptıkları çalışmalarda oyun terapisi tekniklerini kullanmaları gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla çocuklarla iletişim becerilerinin kazanılması yönünde sosyal hizmet eğitim müfredatlarına oyun araç sallı öğrenme yöntemlerinin eklenmesi ileride sosyal hizmet uzmanlarının bu beceriyi kullanmalarına katkı sağlaması açısından önemlidir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İletişim insanlar arasındaki ilişkide köprü niteliğindedir. Müracaatçı ile kurulacak pozitif ilişki müracaatçıların müdahale sürecinde gerçek benliklerini açmalarına yardımcı olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları toplumun incelemeli kesimini oluşturan ve büyük çoğunluğu travmatik yaşam deneyimlerine sahip dezavantajlı bireylerle çalışırlar, bu nedenle müracaatçı ile olan iletişim süreci daha hassas ve özeldir.

Sosyal hizmet uzmanlarının iletişim sürecinde sözlü ve sözsüz iletişim unsurlarının tamamına özen göstermesi müracaatçının incinmemesi, örselenmemesi ve

müdahale sürecine etkili bir şekilde dahil olabilmesi için oldukça önemlidir. Müracaatçı ile uzman arasında kurulması beklenen pozitif ilişkinin inşasında kimi zaman uzmanın salt çabası yetersiz kalabilmektedir. Forrester vd., (2008) sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla üstlenmek zorunda oldukları karmaşık ve zor görüşmelerde müracaatçılarla ve aileleriyle iletişim kurmada ve sürdürmede zorluk yaşadıklarını belirtmektedirler. Bu gibi durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının iletişim becerilerini sergilemeleri ve pozitif ilişkinin kurulması için oyunla iletişim, yaratıcı drama, psikodrama gibi teknikleri kullanmaları gerekmektedir. Söz konusu beklentileri karşılamak için sosyal hizmet uzmanlarının lisans eğitimi başta olmak üzere lisans üstü eğitimlerde de iletişim becerilerini kazandıracak uygulama ortamlarında, video kaydı, aynalı oda, grup odası, görüşme ve gözlem odası gibi öğrenme teknikleri ile eğitim almaları gerekmektedir.

İngiltere’de ve Avrupa’da birçok üniversitede sosyal hizmet eğitim programlarında iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik kurulan beceri laboratuvarlarında çeşitli teknikler uygulanmaktadır (Richards vd., 2005: 410). Hong Kong Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, 1998 yılından itibaren beceri laboratuvarında temel sosyal hizmet mesleki beceri eğitimleri verilmektedir (Wong, 2001). Günümüzde Amerika ve Avrupa’da çeşitli üniversitelerin sosyal hizmet lisans ve lisans üstü eğitimlerinde özellikli bir eğitim olanağı olarak beceri laboratuvarlarının olduğu vurgulanmaktadır. Bunlar arasında; Londra Kingston üniversitesi⁴ Walden Üniversitesi⁵ Toronto üniversitesi⁶, Northeastern Illinois üniversitesi⁷ Wisconsin-Madison üniversitesi⁸ sayılabilir.

Türkiye’de 1960’lı yıllarda ilk olarak Hacettepe Üniversitesi bünyesinde başlayan sosyal hizmet lisans eğitimi 2020 yılı itibari ile 34 devlet üniversitesinde ve 18 vakıf üniversitesinde olmak üzere toplam 52 üniversitenin çeşitli fakültelerinde verilmektedir. Lisans programlarında hem ders içerikleri hem de akademik personelin alan eğitimi açısından ciddi farklılıklar görülmektedir. Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin nitelik düzeyi verilen eğitimlerin sosyal hizmet meslek anlayışına ve ilkelerine ne kadar uygun olduğu birçok çalışma tarafından tartışılmaktadır (Alptekin ve ark. 2012; Alptekin, Topuz ve Zengin, 2014; Alptekin, 2016). Ülkemizde de son yıllarda bazı üniversitelerde (Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi,

⁴ <https://www.kingston.ac.uk/postgraduate/courses/social-work-msw/>

⁵ <https://www.waldenu.edu/online-masters-programs/master-of-social-work>

⁶ <https://socialwork.utoronto.ca/programs/courses/>

⁷ <http://catalog.neiu.edu/courses/swk/>

⁸ <https://socwork.wisc.edu/programs/practice-skills-lab/>

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi) aynalı oda, grup odası, gözlem odası, görüşme odası gibi uygulamaya dönük beceri laboratuvarları kurulmaktadır. Ancak üniversite ve bölüm sayılarına bakıldığında oldukça yetersiz kaldığı söylenebilir.

Moss (2000), sosyal hizmet bölüm öğretim üyelerinin, öğrencilere iletişim becerilerini kazandırma sürecinde çeşitli zorluklar yaşadıklarını belirtmektedir. Tüm zorluklara karşın sosyal hizmet eğitmenlerinin öğrencilere iletişim becerilerini kazandırmada etkin teknikleri gözden geçirmeleri ve nasıl öğretileceği üzerine düşünmeleri gerekmektedir (Richards vd., 2005: 419). Bolger (2008), beceri ve bilgi alanındaki kazanımların doğası gereği sürekli ve gelişimsel olması gerektiğini ve bu nedenle eğitmenlerin mevcut programlar dahilinde etkili öğretim yöntemlerini uygulamaları gerektiğini belirtmektedir. Richards vd. (2005), iletişim becerileri eğitiminde uygulama ortamlarına ve farklı müracaatçılarla çalışmada hangi faktörlerin önemli olduğunun bilinmesi gerektiğini, iletişim becerileri öğretiminin farklı sosyal hizmet müdahalesi biçimleriyle daha yakından ilişkili bir şekilde uygulamalı olarak öğretilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Thompson (2016: 125), sosyal hizmet mesleğinde beceri gelişimi konusunda “becerilerin sahip olunan ya da olunmayan bir şey olmadığını, zamanla geliştirilebilecek ve beslenebilecek” bir niteliği olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet öğrencilerinin bireysel farklılıklarına rağmen derslerin doğru tekniklerle verilmesi öğrencilerde belli düzeyde becerileri kazanmalarına neden olacak önemli bir unsurdur. Uygulama ortamları katılımcı bireyleri hem mesleki hem de bilişsel yönden geliştirmekte, uygulamaya dair deneyimleri içselleştirerek mesleki becerileri kazanmalarına katkı sağlamaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü, pozitif mesleki ilişki kurmayı sağlayacak iletişim temelli becerilerin kazandırılabilmesi için sosyal hizmet eğitim bölümlerinde uygulama laboratuvarların kurulması gerekmekte ve aynı zamanda sosyal hizmet mesleki becerilerini farklı ve uygun teknikler öğretebilecek sosyal hizmet kökenli öğretim üyelerinin yerleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Allain, L., Brown, H. C., Danso, C., Dillon, J., Finnegan, P., Gadhoke, S., Shamash, M., F., ve Whittaker, F. (2006). User and carer involvement in social work education: A University case study: Manipulation or citizen control?. *Social Work Education*, 25 (4), 403-413.

- Alptekin, K., Zengin, O., ve Topuz, S. (2012). Sosyal hizmet eğitiminde savrulma, *Sosyal Hizmet Sempozyumu "Farklılıkları Anlamak"*, Konya.
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2014). Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: tespitler, analizler ve öneriler. (İçinde) E. Atamtürk ve E. Yaman (yayına hazırlayanlar). Sosyal hizmet sempozyumu 2013: Türkiye'de çocuğun refahı ve korunması: kapsayıcı bir yaklaşım arayışı (ss.353-366). Sempozyum Bildirileri (elektronik basım). Kocaeli.
- Alptekin, K. (2016). *Başlangıçtan bugüne ve yarına Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Alter, C., ve Adkins C. (2001). Improving the writing skills of social work students, *Journal of Social Work Education*, 37 (3), 493-505.
- Artan, T., ve Kumbasar, B. (2017). Sosyal hizmet mesleğinde etkili iletişim. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 1 (2), 51-63.
- Ayling, P. (2012). Learning through playing in higher education: promoting play as a skill for social work students, *Social Work Education*, 31 (6), 764-777.
- Bolger J. (2008). Video feedback and its impact on the development of communication skills within social work education. Robert Gordon University. Master Thesis.
- Boyd Webb, N. (2017). *Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması*. Ercüment Erbay (Çev. Ed.), I. Baskı, Ankara: Nika Yayınevi., 194-222.
- Bulut, I. (2003). A generalist approach in social work education in Turkey. *Social Work and Society*. 1(1), 128-137.
- Burgess H. (2004) Redesigning the curriculum for social work education: complexity, conformity, chaos, creativity, collaboration?, *Social Work Education*, 23 (2), 163-183.
- Cartney, P. (2006). Using video interviewing in the assessment of social work communication skills. *British Journal of Social Work*, 36, 827-844.
- Clare B., ve Mevik K. (2008). 'Inclusive education' teaching social work students to work with children. *Journal of Social Work*, 8 (1), 28-44.
- Dinham, A. (2006) A Review of practice of teaching and learning of communication skills in social work education in England, *Social Work Education*, 25 (8), 838-850.
- Elliott, R. ve Friere, B. (2007). Classical person-centered and experiential perspectives on Rogers (1957), *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 44 (3), 285-288.
- Forrester, V., Kershaw, D., Moss, S., H., ve Hughes L. (2008). Communication skills in child protection: How do social workers talk to parents? *Child and Family Social Work*, 13, 41-51.

- Fortune A.E., Lee M., ve Cavazos A. (2007) Does practice make perfect?, *The Clinical Supervisor*, 26 (1-2), 239-263.
- Gibbons, J., ve Gray, M. (2002) An integrated and experience-based approach to social work education: The Newcastle model, *Social Work Education*, 21 (5), 529-549.
- Gökçearslan Çifci, E., ve Altınova, H.H. (2012). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin empati becerisine etkisi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 133-149.
- Grant L., ve Kinman G. (2012) Enhancing wellbeing in social work students: building resilience in the next generation, *Social Work Education*, 31 (5), 605-621.
- Güney, S. (2017). *Sosyal psikoloji*. 4. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık, 220-264.
- Jones, S.H. (2015). Benefits and challenges of online education for clinical social work: Three examples. *Clinical Social Work Journal*, 43, 225–235.
- Hargreaves, R., ve Hadlow, J. (1997). Role-play in social work education: Process and framework for a constructive and focused approach, *Social Work Education*, 16 (3), 61-73.
- Kadushin, A., ve Kadushin, G. (1997). *The social work interview*. Columbia University Press.
- Kırılıoğlu, M. (2019). Güçlendirmenin özü “güç”: sosyal hizmet uzmanlarının iş yerindeki güçleri/güçsüzlükleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 646-662.
- Knight, C. (2001). The skills of teaching social work practice in the generalist/ foundation curriculum, *Journal of Social Work Education*, 37 (3), 507-521,
- Kumbasar, B. (2016). Hasta Odaklı Sağlık Hizmetlerinde İletişim. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3 (1), 85-90.
- Lackie, B. (1977). Nonverbal communication in clinical social work practice. *Clinical Social Work Journal*, 5 (1), 43-52.
- Moran, C.C. ve Hughes L.P. (2006). Coping with stress: social work students and humour, *Social Work Education*, 25 (5), 501-517.
- Moss, B. (2000) The use of large-group role-play techniques in social work education, *Social Work Education*, 19 (5), 471-483.
- Moss, B., Dunkerly M., Price B., Sullivan, W., Reynolds M., ve Yates B. (2007). Skills laboratories and the new social work degree: one small step towards best practice? service users' and carers' perspectives, *Social Work Education*, 26 (7), 708-722.
- Munro, E. (2011). *The munro review of child protection: final report. A child centred system*, HMSO, London.

- Nash, B.J.ve Schafer, E.C. (2013). *Oyun terapisi: Temel kavramlar ve uygulamalar*. İçinde: Oyun terapisinin temelleri, Edt. Schafer, C., Ankara: Nobel yayıncılık.
- Nazlıer, E. N., ve Akoğlu, G. (2018). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı dramının önemi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 13 (2), 251-260.
- O'Connor, L., Cecil, B., ve Boudioni M. (2009) Preparing for practice: an evaluation of an undergraduate social work 'preparation for practice' module, *Social Work Education*, 28 (4), 436-454.
- Okvuran, A., (1994). Çağdaş insanı yaratmada yaratıcı drama eğitiminin önemi ve empatik beceri ve empatik eğilim düzeylerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(1), 135-194.
- Peeters, J. (2012). Sustainable development: A mission for social work? A normative approach. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*.21 (2), 5-22.
- Price, B. M. (2015). *Characteristics of a helping relationship. your practicum in psychology: A guide for maximizing knowledge and competence*. 2nd ed. Ed: Janet R. Matthews, Eugene Walker.
- Richards, S., Ruch, G., ve Trevithick, P. (2005). Communication skills training for practice: the ethical dilemma for social work education, *Social Work Education*, 24 (4), 409-422.
- Reardon, C. (2015). More than toys: Gamer affirmative Therapy. *JSWT*, 15(3),1-15.
- Sheafor, W.B. ve Horejsi, C.J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. Baran Çiftçi D. (Ed.), 1. Basım, Ankara: Nika Yayıncılık.
- Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: Uygulama için bir giriş*. Karatay, A (Çev. Ed.), Ankara: Nika yayıncılık, 139.
- Thompson, J.J., ve Ergin, A. (1994). Sözcüklerle dökülmeyenler: Sınıfta sözsüz iletişim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 529-546.
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. Cankurtaran, Öntaş, Ö., ve Hatiboğlu Eren, B.H. (Ed.), 3 Basım, Ankara: Dipnot yayınları.
- Tuncay, T.ve İl, S. (2009). Sosyal hizmet uygulamasında empatiyi yeniden düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2).
- Türkgeldi, S. K. (2016). Proksemi kavramı ve yüz bağlamında duygulanımın imgesi olarak yakın planlar. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (42).
- Trevithick, P., Richards, S., Ruch, G., ve Moss, B. (2004). *Teaching and learning communication skills in social work education*. Social Care Institute for Excellence.
- Trevithick, P. (2011). *Social work skills and knowledge: A practice handbook*. McGraw-Hill Education (UK).

- Urdang E. (1999). The video lab, *The Clinical Supervisor*, 18 (2), 143-164.
- Wong, D. K. P. (2001). Social work skills laboratory in action: Integrative and reflective learning through students' participation. In D. Kember, S. Candlin, & L. Yan (Eds.), *Further case studies of improving teaching and learning from the Action Learning Project Hong Kong, China: Action Learning Project*. 131-139.
- Yeşilkayalı, E. (2016). Sosyal çalışmada maneviyata duyarlı müdahale. *The Journal of Academic Social Science Studies* (53), 227-237.
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal hizmete giriş*. Baran Çiftçi D. (Ed.), 2. Basım, Ankara: Nika Yayıncılık.

Yılmaz, V. ve Canbazer, C. (2020). Kamu politikalarına davranışsal yaklaşım ve Türkiye'ye yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1827-1854.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 29.07.2020
Makale Kabul Tarihi: 14.10.2020*

KAMU POLİTİKALARINA DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

A Behavioural Approach to Public Policy and Its Reflections in Turkey

Volkan YILMAZ*

Cemre CANBAZER**

* Doç. Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı, vyilmaz@boun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9283-3020

** Araştırmacı, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Politika Forumu Uygulama ve Araştırma Merkezi, cemre.canbazer@boun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5403-751X

ÖZET

Bu makale son yıllarda önem kazanarak geniş yelpazede politika alanlarıyla ilişkilendirilen kamu politikalarına davranışsal yaklaşımın kuramsal temellerini ve Türkiye'de politika yapımında alımlanmasını kapsamlı bir alanyazın taraması yoluyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde davranışsal iktisat yaklaşımının akademi ve uluslararası politika çevrelerinde edindiği güçlü konum hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde davranışsal kamu politikasının dayandığı davranışsal iktisat yaklaşımının temelleri sunulmuştur. Üçüncü bölümde davranışsal kamu politikaları yaklaşımının esasları açıklanmıştır. Dördüncü bölümde yaklaşımın Türkiye'de kamu politikalarında alımlanmasına ve bu doğrultuda uygulanan politikalara ilişkin eleştirel bir değerlendirme sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise davranışsal kamu politikasının Türkiye kamu politikalarına potansiyel katkılarına ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Makalede davranışsal kamu politikası yaklaşımının, iktisadi insan varsayımını sarsmaya ve kamu politikalarına girdi sağlayacak kanıt temelinin iyileştirilmesine olanak sağladığı, ancak diğer yandan, bireyleri hedef alan dürtme müdahalelerine aşırı vurgu yapması nedeniyle toplumsal sorunlarla mücadele sorumluluğunun bireyselleşmesi riskini doğurduğu iddia edilmektedir. Makalede davranışsal kamu politikaları yaklaşımının Türkiye'de bürokrasi içinde kendine yer edindiği, emeklilik, tütün kontrolü ve dış ticaret alanlarında somut politikalara girdi sağladığı ve istihdam ile çevre politikalarında kamu sektörü projelerine ilham verdiği ortaya koyulmaktadır. Makale ayrıca, Türkiye'de kamu politikalarında davranışsal yaklaşımın alımlanmasında bu yaklaşımın bireylere yönelik dürtme müdahalelerine yaptığı aşırı vurguya ilişkin herhangi bir eleştirel yaklaşımın geliştirilmemiş olduğuna dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Davranışsal iktisat, davranışsal yaklaşım, davranışsal kamu politikaları yaklaşımı, dürtme, kımıldatma

ABSTRACT

This article aims at offering an analysis of the behavioural public policy approach, which has recently gained prominence for a wide range of policy domains, and its reception in Turkish public policies by drawing on a comprehensive literature survey. The article consists of five sections. The introduction presents the prominent place that the approach occupies in academia and international policy circles. The second section presents the foundations of behavioural economics. The third section explains the fundamentals of the behavioural public policy approach. The fourth section critically assesses its reception in Turkish public policies. The article concludes with the discussion of potential contributions that this approach offers for Turkish public policies. The article argues this approach, on the one hand, challenges the homo economicus assumption and calls for an improved evidence base to inform policy. On the other, its overemphasis on the nudge to individuals risks individualizing responsibility to tackle social problems. The article shows that the approach found a place within the Turkish bureaucracy, started to inform pensions, tobacco control and trade policies, and inspired public sector projects in employment and environmental policies. It also suggests that a critical view in its reception in Turkish public policies is still lacking.

Key words: Behavioural economics, behavioural approach, behavioural approach to public policy, nudge, budge

GİRİŞ

Davranışsal kamu politikaları yaklaşımının kullanımının küresel ölçekte yaygınlaştığı bir düşünsel bağlamda bu makale, davranışsal iktisadın ilham verdiği kamu politikaları yaklaşımının temellerinin ve bu yaklaşımın Türkiye’de kamu politikalarındaki yansımalarının bir değerlendirmesini sunmayı hedeflemektedir. Bu hedef çerçevesinde, bu makale İngilizce alanyazın taramasına dayanarak davranışsal kamu politikası yaklaşımının temellerini ve bu yaklaşım içinde yer alan farklı bakış açılarını incelemekte ve Türkçe alanyazın ve politika belgeleri taramasından faydalanarak bu yaklaşımın Türkiye’de kamu politikası uygulamalarındaki yansımalarını değerlendirmektedir.

Makalenin ikinci bölümünde, davranışsal iktisat disiplininin ortaya çıkışı ve kuramsal temelleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde, davranışsal iktisattan esinlenilerek oluşturulan davranışsal kamu politikaları ve sosyal politika yaklaşımlarının temel özellikleri değerlendirilmiş ve her iki yaklaşımın ortaya çıkardıkları somut uygulamalar tartışılmıştır. Makalenin dördüncü bölümünde davranışsal kamu politikaları yaklaşımının Türkiye’de kamu politikalarına yansımaları incelenmiştir. Makalenin sonuç bölümünde davranışsal kamu politikaları yaklaşımının Türkiye’de kamu politikalarına yansımaları bu yaklaşımın potansiyel katkıları ve beraberinde getirdiği kısıtlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Davranışsal iktisat yaklaşımı, son yıllarda, kamu politikalarının oluşturulması ve bu politikaların bilimsel olarak değerlendirilmesinde giderek artan bir kullanım alanına

sahip olmaya başlamıştır. Davranışsal iktisat, iktisat disiplini içerisinde son yıllarda artan popülerliğine ek olarak farklı disiplinlerde de benzer yaklaşımlara ilham vermektedir. Örneğin, son yıllarda, davranışsal iktisat ilkelerinden beslenen davranışsal kamu maliyesi, davranışsal halkla ilişkiler, davranışsal finans ve davranışsal kamu politikası gibi farklı yaklaşım ve araştırma alanları ortaya çıkmıştır.

Günümüzde, dünyada davranışsal kamu politikası alanında çalışan 200 civarında kurum bulunmaktadır (Whitehead vd., 2014). 2008 yılında dünyanın davranışsal alanda çalışmalar yürüten ilk laboratuvarı olan Ideas42, Harvard Üniversitesi bünyesinde kurulmuş ve London School of Economics and Political Science (LSE) ve The Paris Institute of Political Studies (Science Po) gibi akademik merkezler bünyesinde de bu alanda çalışan birimler açılmıştır. Bu çalışmanın odak noktasındaki İngilizce davranışsal kamu politikası alanyazınında davranışsal kamu politikası uygulamalarının önerildiği alanlar arasında şunlar ön plana çıkmaktadır:

- Yoksullukla mücadele (Dünya Bankası, 2015),
- İşsizliğin azaltılması (John, 2018; OECD, 2017; The Behavioural Insights Team, 2018),
- Kişisel birikimlerin artırılması (Dünya Bankası, 2015; Thaler ve Sunstein, 2008) ve sigorta planlarına katılımın artırılması (Thaler ve Sunstein, 2008),
- İşgücü piyasalarında verimliliğin artırılması (Dünya Bankası, 2015; OECD, 2017; The Behavioural Insights Team, 2018),
- Sağlığın teşviki ve iyileştirilmesi (Dünya Bankası, 2015; Thaler ve Sunstein, 2008),
- Eğitime kayıt ve devamın artırılması (Dünya Bankası, 2015; Thaler ve Sunstein, 2008),
- Enerji tasarrufunun artırılması (Dünya Bankası, 2015; OECD, 2017; Thaler ve Sunstein, 2008),
- Çevrenin korunması (OECD, 2017; Thaler ve Sunstein, 2008),
- Kan ve organ bağışının yaygınlaştırılması (Thaler ve Sunstein, 2008),
- Vergi uyumunun artırılması (OECD, 2017).

Bu önerilerin bir bölümü farklı ülkelerde hayata geçirilmiştir. Örneğin, davranışsal içgörüler Avustralya, Birleşik Krallık, Hollanda, Kanada ve Singapur gibi ülkelerde

işgücü piyasası politikalarına uyarlanmıştır (OECD, 2017; The Behavioural Insights Team, 2018). Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avustralya'da davranışsal içgörüler bazı kamu politikası alanlarında politika yapım süreçlerine eklenmiştir. Almanya, Danimarka, Hollanda ve Singapur gibi ülkeler de davranışsal ilkeleri kamu politikalarına uyarlamak için hükümet düzeyinde çeşitli girişimlerde bulunmuştur (UNDP, 2018). Bir hükümet bünyesinde kurulan ilk birim 2010 yılında Birleşik Krallık'ta başbakanlığa bağlı olarak kurulan Davranışsal İçgörü Takımı'dır (The Behavioural Insights Team, BIT). ABD'de 2015 yılında kurulan Beyaz Saray Davranışsal ve Sosyal Bilimler Takımı (White House Behavioral and Social Sciences Team) ve Avustralya'nın hükümete bağlı Davranış Ekonomisi Ekibi (Behavioural Economics Team of the *Australian Government*) de benzer örnekler arasındadır. Bölgesel ölçekte çalışan birimlere 2014 yılında kurulan Avrupa Dürtme Ağı (The European Nudging Network) örnek gösterilebilir.

Davranışsal kamu politikaları yaklaşımı ayrıca Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası örgütlerin de gündemlerinde yer almaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnovasyon Merkezi davranışsal içgörülerini daha etkili ve verimli biçimde BM programlarına ve operasyonlarına aktarmakla görevli olup davranışsal bilim uzmanlarından oluşan Birleşmiş Milletler Davranışsal İnisiyatifi'ni (The UN Behavioural Initiative/UNBI) kurmuştur (UNDP, 2018; UNEP, 2018). Dünya Bankası da kamu politikası yapımında davranışsal içgörülerin önemini vurgulayan kilit bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Bankası'nın *Zihin, Toplum ve Davranış (Mind, Society and Behaviour)* (2015) adlı kalkınma raporu Banka'nın alana olan ilgisini örneklemektedir.

Davranışsal İktisat

Alanın öncülerinden Simon (1987), davranışsal iktisadın insan davranışları hakkındaki neoklasik varsayımların deneysel geçerliliğini test etmekle ve bu varsayımların geçersiz buldukları durumda davranışı mümkün olduğunca isabetli bir biçimde tasvir eden deneysel kanunları keşfetmekle ilgilenen bir alan olduğunu belirtmiştir. Oliver (2013: 689) ise davranışsal iktisadın insan karar alma süreçleri hakkındaki kavrayışımızı genişletebilecek ve böylece potansiyel olarak bağlama bağlı ve vaka temelli kamu politikası tasarımının geliştirilmesine olanak tanıyabilecek bir alet kutusu veya sistematik bir davranış desenleri kümesi olarak tanımlamıştır. Kısaca, davranışsal iktisat, insan karar verme süreçlerini neoklasik iktisada kıyasla

daha isabetli bir şekilde anlamaya ve açıklamaya çalışan ve bu bilgi ışığında insan davranışlarını etkin bir biçimde şekillendirmeye olanak sağlayacak müdahaleler geliştirmeyi hedefleyen bir disiplin olarak betimlenmektedir.

Davranışsal iktisat; iktisat, psikoloji, bilişsel bilim ve diğer sosyal bilimlerin kesiştiği bir disiplin olarak son yıllarda yaygın biçimde kullanılan bir yaklaşım haline gelmiştir. 1978, 2002, 2017 ve 2019 yıllarında Nobel Ekonomi Ödülü davranışsal iktisat alanında veya davranışsal iktisat ilkeleriyle güçlendirilmiş çalışmalar gerçekleştiren bilim insanlarına verilmiştir. Bu bilim insanları sırasıyla, Simon, Kahneman, Thaler ile Kremer, Banerjee ve Duflo üçlüsüdür.

1978 yılında ekonomik organizasyonlarda karar verme süreçlerine ilişkin çalışmasıyla Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan davranışsal iktisadın öncülerinden Simon (1957)'in ortaya attığı sınırlı rasyonellik (bounded rationality) varsayımına göre, bireyler ancak bir ölçüye kadar rasyonel olabilmektedir. 2002 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülen Kahneman ise Tversky ile 1979 yılında ortaya attıkları Beklenti Kuramı'yla (The Prospect Theory) neoklasik iktisatta kabul gören Beklenen Fayda Kuramı'na meydan okumuştur. Belirsizlik ve risk altında karar verme süreçlerini inceleyen Beklenti Kuramı'na göre, insanlar kazançlarda risk almayı sevmezler, ancak kayıp veya zarar söz konusu olduğunda risk alabilmektedirler. 2017 yılında ödülün sahibi olan Thaler ise Sunstein ile birlikte kaleme aldığı *Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak (Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness)* başlıklı çalışmada insanların karar alma süreçlerinde sıkça rastlanan kısıtları sistematik bir biçimde ortaya koymuş ve davranışsal iktisat bulgularından türetilen birtakım içgörülerin politika yapımına eklenmesine yönelik öneriler geliştirmiştir. 2019 yılı Nobel Ekonomi ödülünü alan Kremer, Banerjee ve Duflo ise kalkınma iktisadı alanında küresel yoksullukla mücadeleye katkı sağlamak amacıyla davranışsal içgörülerle güçlendirilmiş deneysel çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Davranışsal iktisadın temelleri Adam Smith'in davranışların temelinde fiziksel etmenlerin yanı sıra korku ve öfke gibi duygusal unsurlara da yer verdiği *Ahlaki Duygular Kuramı (A Theory of Moral Sentiments)* (1759) eserine dayandırılrsa da (Ashraf vd., 2005; Oliver, 2013), bu yaklaşımın neoklasik iktisattan ayrışması ancak 2. Dünya Savaşı'nı takip eden Bilişsel Devrim sonrasında gerçekleşmiştir. Davranışsal iktisadın neoklasik iktisat yaklaşımından ayıran en temel fark, neoklasik iktisada hakim olan iktisadi insan (homo economicus) varsayımının sorgulanmaya

başlamasıdır. İktisadî insan varsayımı insanların kendi faydalarını en üst düzeye çıkarmak için hesap yaptıkları ve bu hesaba göre davrandıkları görüşüne dayanırken, davranışsal yaklaşım bunun yerine bireylerin karar verme süreçlerinde birtakım kestirmeler, önyargılar, bilişsel ve duygusal etkenler, bilişsel yanlılıklar ve sistematik hataların etkili olduğunu iddia etmektedir. Karar verme süreçlerinde ana akım iktisadın tekli sistem varsayımının aksine çoklu sistemlerin etkili olduğunun deneye dayalı olarak gösterilmesi de davranışsal yaklaşımı güçlendirmiştir (Thaler ve Sunstein, 2008). Bu yeni düşünceye göre, insan beyninde bulunan birden fazla sistem eş zamanlı olarak işlemekte ve bireyin karar alma süreçlerini etkilemektedir (Thaler ve Sunstein, 2008). Ayrıca insanlar sosyal normlara uyum ve diğerkamalık gibi etkenlerin etkisinde kalarak, karar verme süreçlerinde kendi faydalarını en çoklaştırmaya çalışan türde bir rasyonellikten uzaklaşabilmektedirler. Davranışsal iktisadın neoklasik iktisattan yöntem açısından da ayrıştığı iddia edilebilir. Davranışsal iktisat kanıta dayalı veri üretmeyi hedeflemekte ve çalışmalarında rastgele kontrol deneyleri başta olmak üzere genellikle deneysel yöntemlerden yararlanmaktadır.

Davranışsal iktisat yaklaşımı önemli eleştiriler de almaktadır. Bu eleştiriler yaklaşımın ilham verdiği kamu müdahalelerinin bir toplumda davranış değişikliği yaratmakta tek başına etkin olamayacağı (House of Lords, 2011), bireyleri manipüle etmeye olanak sağlaması (Conly, 2013), yapısal etkenleri ve maddi kaynakların eşitsiz dağılımını göz ardı ederek yalnızca bireysel karar alma süreçlerine odaklanması ve davranışsal iktisat yaklaşımının bireysel özgürlüklerin koruyucusu olma iddiasının sorgulanması (Oliver, 2013; Saint Paul, 2011; Wright ve Ginsburg, 2012) olarak sıralanabilir.

Türkçe alanyazında davranışsal iktisada ilişkin yayınlar İngilizce alanyazındaki eğilime paralel olarak özellikle son on yılda artmıştır. Alanyazında davranışsal iktisat yaklaşımını tanıtan çalışmalar (Aydınolat ve Urhan, 2019; Dumludağ vd., 2018) ve alanyazın değerlendirmeleri (Bulut ve Er, 2018; Can, 2012; Can Kamber, 2018; Eren ve Uysal, 2017; Eser ve Toigonbaeva, 2011; Kanlıoğlu, 2019; Kitapçı, 2017; Yiğit, 2018) ön plandadır. Bu yayınlara ek olarak, davranışsal iktisat yaklaşımı çerçevesinde belirli politika alanlarının yeniden değerlendirilmesinin yapıldığı (Altun, 2018; Balta Peltekoğlu ve Akbayır, 2019; Gelibolu ve Madran, 2013; Seçilmiş ve Didinmez, 2016) ve daha kısıtlı da olsa davranışsal yaklaşımı temel alan araştırmalara dayalı (Aydın ve Ağan, 2016; Kamilçelebi, 2013) yayınlar da mevcuttur.

Davranışsal Kamu Politikası

Özellikle son yıllarda bireysel ve toplumsal refah düzeyini yükseltme amacıyla kamu politikalarını davranışsal iktisat ilkeleriyle bütünleştirme eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu süreç içinde davranışsal kamu politikası da ayrı bir disiplin olarak tanınırlık kazanmıştır. Oliver (2019: 917) davranışsal kamu politikasını özel olarak davranışsal iktisat ve daha geniş anlamda davranış bilimi içgörülerinin kamu politikası tasarımına uygulanması olarak tanımlar.

Yaklaşımın öncülerinden Oliver'a göre, davranışsal iktisadın kamu politikası yapım sürecine giderek artan şekilde dahil edilmesinin iki nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, 2008 Küresel Finansal Krizi'nin ardından krizin nedenleri arasında finans sektörünün yetersiz düzeyde düzenlenmiş olmasının gösterilmesi, standart iktisadi yaklaşıma alternatif yaklaşımlar aranmaya başlamasına yol açmıştır (2013: 1-2). İkinci nedense liberal zihniyete sahip siyasetçilerin bireyler, kamu veya ticari kuruluşlara yönelik yasadışı uygulamalara başvurmaksızın tüm bu karar alıcı birimlerin kendilerine ve topluma zarar veren davranışlarını değiştirmeye yönelik yollar aramaya başlamış olmasıdır (2013: 2).

Davranışsal iktisat ilkelerinin kamu politikası tasarımında yaygın olarak kullanılmaya başlanmasında en etkili düşünsel gelişmelerden birini 2008 yılında Thaler ve Sunstein'in *Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak* adlı kitaplarının yayınlanması oluşturmuştur. Bu kitapta yazarlar davranışsal iktisat ilkelerinin vergi uyumunu artırma, organ bağışında bulunma, fazla kiloların verilmesi yoluyla sağlığın teşviki, enerji tasarrufunda bulunma, geri dönüşüme katkıda bulunma, birikim yapma ve daha iyi finansal kararlar verme gibi konularda politika yapımına ve uygulamasına katkıda bulunabileceğini savunmuşlardır. Thaler ve Sunstein (2008) dürtme müdahalelerini (nudge), bireylerin seçim özgürlüklerini kısıtlamayan ve bu anlamda özgürlükleri koruyucu liberter paternalist (libertarian paternalistic) bir yaklaşımın (Sunstein, 2014) ürünü olarak ortaya atmışlardır. Bu bağlamda yazarlara göre davranışsal iktisat bulgularından türetilen birtakım içgörülerin politika yapımına eklemlenmesi yoluyla karar alma süreçleri bireylerin lehine sonuç verecek şekilde iyileştirilerek ve etkin seçimler teşvik edilerek sosyal fayda artırılabilir.

Thaler ve Sunstein (2008)'e göre, bireylerin içinde karar verdikleri ve kararlarını kaçınılmaz olarak etkileyen çevre bir tür seçim mimarisi (choice architecture) olarak kavramsallaştırılabilir. Seçim mimarisi kavramı, tercihlerin karar alıcı kişiye farklı

sunuluş biçimlerini nitellemek için kullanılır (Thaler ve Sunstein, 2008). Bu kavram, tercihlerin sunuluş biçiminin kişinin aldığı kararı kaçınılmaz bir biçimde etkilediği varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Bireylerin seçim mimarisinin davranışsal ilkeler yardımıyla yeniden tasarlanması, bireylerin özgürlüklerini ve seçeneklerini kısıtlamaksızın onları kendileri için en uygun olacak seçimlere yönlendirebilir ve sosyal çıktıları en iyileştirmeyi sağlayabilir. Seçim mimarisinin bireyin karar alması üzerindeki etkilerini lehe çevirmek için liberter paternalizmin altın kuralı izlenerek yararlı olma ihtimali en yüksek ve zarar verme ihtimali en düşük olan dürtmeler uygulanmalıdır (2008: 72). Seçim mimarı ise bireylerin karar alma süreçlerinin gerçekleştiği bağlamı düzenlemekten sorumlu olan kişi veya otorite olarak tanımlanmaktadır (2008: 3). John politika yapımcıların sosyal açıdan yararlı çıktılar oluşturmak amacıyla bireylerin seçimlerini etkileyebilmeleri yönüyle seçim mimarı olarak tanımlanabileceklerini iddia etmiştir (2018: 58). Thaler ve Sunstein ise liberter yaklaşımlarına paralel olarak daha büyük devlet yerine dürtme politikaları aracılığıyla daha iyi bir yönetişime imkân tanıyan özgürlükçü bir devlet anlayışını savunmaktadır (2008: 14).

Dürtme, bireylerin seçim mimarilerini hiçbir seçeneği yasaklamadan ve ekonomik teşvik yapılarını etkilemeden değiştiren ve bu şekilde insan davranışlarına tahmin edilebilir bir biçimde yön veren müdahaleler olarak tanımlanabilir (Thaler ve Sunstein, 2008: 6). Dürtme müdahalesinin amacı bireylerin daha iyi kararları daha kolay bir şekilde almaları için bireylere yardımcı olmaktır (2008: 22). Bir müdahalenin dürtme sayılabilmesi için yönlendirilen seçenektan kaçınmanın kolay ve düşük maliyetli olması gerekir, dürtmeler zorlama içermez (Thaler ve Sunstein, 2008: 6). Örneğin, Thaler ve Sunstein market ve kantinlerde sebze ve meyvelerin göz hizasına yerleştirilmesinin dürtme sayılacağını, ancak sağlıksız sayılan yiyeceklerin kantinde satışının yasaklanmasının dürtme sayılmayacağını belirtmiştir (2008: 6).

Seçim mimarisine nazik bir müdahale olarak kavramsallaştırılan dürtmeyi daha iyi açıklayabilmek için öncelikle Tversky ve Kahneman'ın geliştirdiği Sistem I ve Sistem II düşünce yollarının ele alınması yararlı olacaktır. Sistem I otomatik düşünce sistemini ifade ederken ve Sistem II reflektif düşünce yoluna verilen addır (Thaler ve Sunstein, 2008: 20). Sistem I kontrol edilmeyen, çaba gerektirmeyen, çağrışımsal, hızlı ve bilinçsiz düşünce yoludur (Thaler ve Sunstein, 2008: 20). Öte yandan, Sistem II kontrol edilen, çaba gerektiren, yavaş, öz farkındalık içeren, çıkarımsal ve kuralları izleyen düşünce yoludur (Thaler ve Sunstein, 2008: 20). Thaler ve Sunstein'e göre,

insanların başlarını derde sokmaksızın Sistem I'e bel bağlayabilmeleri sağlanabilirse hayatları daha kolay, daha iyi ve daha uzun hale gelebilecektir (2008: 22).

Thaler ve Sunstein'e göre, bireyler karar alma süreçlerinde çoğu zaman demirleme (anchoring), ulaşılabilirlik (availability), temsiliyet (representativeness), iyimserlik ve kendine aşırı güven (optimisim and over confidence), kayıp karşıtlığı (loss aversion), mevcut durum önyargısı (status quo bias), çerçeveleme (framing), tutku (temptation), zihinsel muhasebe (mental accounting), başkalarının yaptığını yapma (doing what others do), spot ışığı etkisi (the spotlight effect) ve ön-hazırlama (priming) gibi bilişsel mekanizmaların etkisinde kalmaktadırlar (2008: 20-69). Uygun olmayan kararlara neden olan bu mekanizmalar aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

- Demirleme, karar alma sürecinde bir noktanın referans alınarak buna uygun olduğuna inanılan şekilde ayarlama yapılmasıdır (Thaler ve Sunstein, 2008: 23).
- Ulaşılabilirlik, akla daha çabuk gelen veya daha belirgin olan seçeneğe eğilimi ifade eder (Thaler ve Sunstein, 2003: 25).
- Temsiliyet, bireylerin karar alırken olayın olma olasılığını olayın daha genel bir kalıbı temsil etme gücüne göre değerlendirme eğilimidir (Thaler ve Sunstein, 2008: 26).
- İyimserlik ve kendine aşırı güven, bireysel risk alma davranışını temelsiz bir şekilde arttıran eğilimlerdir (Thaler ve Sunstein, 2008: 31-32).
- Kayıp karşıtlığı, mevcut edinimleri elde tutmaya yönelik güçlü bir arzuya işaret eder (Thaler ve Sunstein, 2008: 34).
- Mevcut durum önyargısı, insanların var olan durumu koruma eğilimlerini ifade eder (Thaler ve Sunstein, 2008: 34). Bu çerçevede insanların varsayılan seçenekleri (default options) koruma yönelimi de karar alma süreçlerinde etkili olmaktadır (Thaler ve Sunstein, 2008: 35).
- Çerçeveleme, seçimlerin problemlerin sunulmuş yollarına bağlı olarak oluşturulduğunu ifade eder (Thaler ve Sunstein, 2008: 36). Thaler ve Sunstein'e göre, çerçevelemenin etkili olması insanların bir ölçüde düşünmeden karar verme eğiliminde olmalarıyla ilişkilidir (2008: 37).
- Tutku, öz kontrol sorunlarına yol açarak ve ileri görüşlülüğü zedeleyerek karar verme süreçlerini etkilemektedir (Thaler ve Sunstein, 2008: 42).
- Zihinsel muhasebe, bireylerin ve hane halklarının bütçelerini değerlendirirken ve düzenlerken yararlandıkları bilişsel sistemi ifade eder (Thaler ve Sunstein, 2008: 50). Zihinsel muhasebenin kamu politikası açısından önemi birikimlerin teşviki ve harcamaların yönetilmesine etki edebilecek olmasından kaynaklanmaktadır (Thaler ve Sunstein, 2008: 52).
- Başkalarının yaptığını yapma, sosyal etkinin en etkili dürtme yollarından biri olmasına dayanır (Thaler ve Sunstein, 2008: 54). Thaler ve Sunstein'e göre, bu etki iki yol aracılığıyla gerçekleşir: bilgi ve akran baskısı (2008: 54).

- Spot ışığı etkisi insanların başka insanların onların ne yaptığını yakından takip ettiğini düşünmeleri nedeniyle sosyal normlara uymaya yönelik çaba göstermelerini ifade eder (Thaler ve Sunstein, 2008: 60).
- Ön-hazırlama ise Sistem I'nın çalışmasıyla ilişkili şekilde, bariz olmayan etkilerin ön-hazırlama yoluyla belli bir bilginin akla gelmesini kolaylaştırması ve çağrıştırmaları olarak tanımlanmıştır (Thaler ve Sunstein, 2008: 69).

Davranışsal kamu politikası yaklaşımına göre, bu gibi mekanizmalar sonucu oluşan yanlışlıklar özellikle sağlık, eğitim, emeklilik gibi alanlarda bireysel ve toplumsal refahı olumsuz yönde etkileyen süreçlere katkıda bulunmaktadır (John, 2018). Halbuki Thaler ve Sunstein'e (2008) göre, davranışsal iktisat ilkelerinin ve özellikle dürtme müdahalelerinin politika tasarımlarına dahil edilmesi bu gibi durumların üstesinden gelmesine yardımcı olabilir. Bu anlamda Sunstein'e (2014) göre, en önemli 10 dürtme uygulaması şunlardır: Basitleştirme, varsayılan kuralları düzenleme, toplumsal normların kullanımı, kolaylaştırma, kamuoyunu bilgilendirme, uyarılar, ön taahhüt stratejileri, hatırlatıcılar, uygulama niyetlerini ortaya çıkarma ve insanları geçmiş seçimleri ve sonuçlarıyla ilgili bilgilendirmektir. Davranışsal İlgörü Takımı İcra Kurulu Başkanı Halpern'a göre, dürtme müdahalesinin temeli teşvik edilmek istenen davranışı kolaylaştırmaktır (2015: 72). Bir davranışın cesaretlendirilebilmesi için davranışın kolay (easy), dikkat çekici (attractive), sosyal (social) ve vakitli (timely) duruma getirilmesi gerekir (2015: 59). Halpern mizah, eğlence ve merakın, dürtmenin ve sosyal değişimin unutulmuş neferleri olduğunu da belirtmiştir (2015: 91).

Yukarıda sayılan nitelikleriyle dürtme müdahaleleri, yasaklama ve ekonomik teşvik yapılarının değiştirilmesi gibi diğer kamu müdahalelerine bir alternatif olarak sunulmaktadır. Bu alternatifin bireylerin piyasa ortamında özgür tercih yapmaları idealinin olabildiğince korunması ve bu amaçla daha kısıtlayıcı kamu müdahalelerinden korunmaları amacıyla kurgulandığı görülmektedir. Bu yönüyle dürtme müdahaleleri belirli koşullar sağlandığında ve bazı konulardaki bireysel kararlar söz konusu olduğunda olumlu sonuçlar verebilir. Örneğin, gıda tercihlerinde bireylerin zaman zaman sağlığa zararlı olduğunu bilmelerine rağmen bazı gıdaları tercih etmeleri piyasa toplumlarında bir bireysel özgürlük konusudur. Dürtme müdahaleleri bireylerin bu tür gıdalara erişimlerinin tümüyle yasaklanması ya da bu tür gıdaların lüks tüketime dönüştürülmesi yerine, bireylerin yaygın olarak sağlıklı gıda tercihleri yapmalarının kolaylaştırılması yolunu önermektedir. Bu yöntem yetişkin ve sağlıklı gıda tercihi yapma konusunda yeterli alım gücüne sahip kişiler bakımından olumlu sonuçlar doğurabilir. Ancak verdiği kararların sonuçlarına ilişkin yeterli bilgiye

sahip olmayan ve okul kantinlerinde sağlıksız gıdalarla karşı karşıya olan çocuklar veya sağlıklı gıda tercihleri yapabilecek alım gücüne sahip olmayan kişiler bakımından dürtme müdahalelerinin istenir bireysel ve toplumsal sonuçlara ulaşmada yetersiz kalacağı kanısındayız.

Davranışsal kamu politikası alanyazınında dürtme müdahalelerine alternatif olarak önerilen farklı müdahalelerin mevcudiyetinden söz edilebilir. Örneğin John vd. (2011) insanların politika yapımına müzakere süreçleri aracılığıyla dahil edildiği müdahalelerin tasarlanmasını önermiştir. Çünkü John vd.'ne göre, çeşitli yanlılıklara yol açabilen sınırlı bilişsel kabiliyetlerin mevcudiyeti, seçim mimarları olarak düşünülen politika yapıcılar için de geçerlidir. John'a göre, bu sorunun çözümüne vatandaşların karar verme süreçlerine daha etkin şekilde dahil olması katkıda bulunabilir (2018: 17). Bu açıdan bakıldığında, vatandaşlar da davranışsal bilim ilkelerinden yararlanarak politika yapıcıları kendileri için en uygun seçeneklere yönlendirebilir (John, 2018: 18).

Oliver (2019) dürtme müdahalelerine alternatif bir davranışsal kamu politikası aracı olarak kımıldatmayı (budge) önermiştir. Kımıldatma, davranışsal iktisat bulgularının hükümetler tarafından sosyal faydayla çelişen özel sektör faaliyetlerinin doğrudan düzenlenmesi amacıyla kullanılması olarak tanımlanabilir (Oliver, 2013). Oliver'a göre, hükümetlerin en önemli rolü piyasaların düzenlenmesidir (2013: 4). Bu çerçevede, kamu sektörü zararlı özel sektör faaliyetlerini düzenlemek amacıyla davranışsal iktisat ilkelerinden yararlanmalıdır (Oliver, 2013). Oliver, dürtme ve kımıldatma kavramlarının farklılıklarını iki kavramı zıtlıştırarak şu şekilde ifade eder: Dürtme içsellikleri hedeflerken, yani bireylerin kendi faydalarını nasıl en çoklaştırabileceğiyle ilgilenirken; kımıldatma dışsallıkları hedef almaktadır. Dürtme bireysel özgürlüğü öncelerken, kımıldatma sosyal fayda için düzenlemeyi ön plana alır (2019: 922). Tablo 1'de verilen örneklerde görülebileceği gibi, dürtme müdahaleleri kaçınmanın kolay olduğu yumuşak değişiklikler önerirken, kımıldatma uygulamaları yasaklama ve zorunlu hale getirme gibi daha sert müdahaleleri öngörebilmektedir.

Tablo 1. Dürtme ve Kımıldatma Araçlarının Dünya ve Türkiye Örnekleri Temelinde Karşılaştırılması

Araç ve öncüleri	Yöntem	Uluslararası örnek uygulama	Davranışsal öge(ler)	Türkiye'den örnek uygulama	Davranışsal öge(ler)
Dürtme (Nudge)	Thaler ve Sunstein	Bireysel seçim mimarisinin düzenlenmesi	“Yarın Daha Çok Biriktir (Save More Tomorrow)” Programı ilk kez 1998’de ABD’de özel bir şirkette uygulanan, çalışanların otomatik olarak dahil edildiği ve maaş artışlarıyla birlikte birikim oranının otomatik olarak arttırıldığı bir birikimi özendirme programıdır.	Birikim programına katılım ve artan birikim oranı varsayılan seçenek durumuna getirilerek mevcut durum önyargısı, atalet ve erteleme unsurları sayesinde sistemde kalmanın sağlanması ve kişisel birikimin arttırılması hedeflenmiştir.	Bireysel emeklilik sistemine katılım çıkma seçeneği korunarak otomatik hale getirilmiştir. Bireysel emeklilik planına katılımın varsayılan seçenek durumuna getirilmesiyle mevcut durum önyargısı, atalet ve erteleme unsurları sayesinde sistemde kalmanın özendirilerek kişisel birikimin arttırılması hedeflenmiştir.
Kımıldatma (Budge)	Oliver	Piyasanın düzenlenmesi	İngiltere Sağlık Bakanlığı çok yağlı ve şekerli yiyeceklerin süpermarket kasalarının yakınlarında satışını yasaklamayı önermiştir.	Ürünlerin satış koşullarına getirilen düzenleme ile ürünlerin göze çarpma ve ulaşılabilirlik özelliklerinin kısıtlanması yoluyla sağlığa zararlı ürünlerin tüketimlerinin azaltılması hedeflenmiştir.	Ürünlerin piyasaya sunum koşullarına getirilen değişikliklerle sağlık uyarısı ulaşılabilir hale getirilmiş ve tek tip paketleme ve etiketleme ile ürünlerin tüketiminin azaltılması amaçlanmıştır.

Davranışsal kamu politikaları yaklaşımının ve yukarıda açıklanan iki farklı aracının farklı kamu politikası alanlarına uygulandığında farklı anlamlar kazandığını söylemek mümkündür. Örnek olarak yoksullukla mücadele alanında, davranışsal kamu politikası yazınına yoksulların ve varsılların birbirinden farklı zihinsel süreçlere sahip olduğu yaklaşımının (Dünya Bankası, 2015; Mullainathan ve Shafir, 2013) ve yoksulluğu bireyler için uygun kararları verme olanağı vermeyen bir bağlam olarak değerlendirme eğiliminin (Dünya Bankası, 2015; John, 2018; Mullainathan ve Shafir,

2013) hâkim olduğunu görülmektedir. Dünya Bankası (2015)'na göre, yoksulluk yalnızca paranın az olması durumu olarak değil, aynı zamanda bireylerin üzerinde bilişsel bir yük ve onların zihinsel ve sosyal kaynaklarını kısıtlayan bir bağlam olarak ele alınmalıdır. Yoksulluğun bilişsel, psikolojik ve sosyal engeller oluşturması yoksul kişilerin yoksul olmayanlara kıyasla otomatik karar alma süreçlerine daha fazla bel bağlamalarını zorunlu hale getirebilir (Dünya Bankası, 2015: 13). Yoksul ve varlıklı bireylerin farklı zihinsel süreçlere sahip olduğu iddiası deneylerle de desteklenmeye çalışılmıştır. Örneğin Dünya Bankası, çiftçilerin yönetici işlevler ve akışkan zekayı ölçen bilişsel testlerdeki sonuçlarının hasat öncesi ve sonrasında yaklaşık 10 zeka katsayısı (intelligence quotient, IQ) puanı fark etmesini bu yaklaşımın geçerliliğine kanıt olarak göstermektedir (2015: 83). Dünya Bankası'na göre, yoksulluk bağlamı bireysel karar verme sürecini çeşitli şekillerde etkilemektedir. Yoksulluk, insanların yarını göz ardı edip, bugüne odaklanmalarına neden olmakta ve insanların fırsatları görmelerini zorlaştıran verimsiz çerçeveler yaratmaktadır (2015: 81). Böylece, yoksulluk bağlamı bireylerin fazla borçlanma, az tasarruf yapma, sağlık ve eğitime yatırım yapmama, kendilerine destek sağlamak için tasarlanmış politika ve programları göz ardı etme gibi yoksulluk durumlarını daha da derinleştirecek hatalı kararlar almalarına yol açabilmektedir (Dünya Bankası, 2015: 80-81).

Benzer şekilde, *Kıtlık: Neden Çok Az Şeye Sahip Olmak Çok Şey İfade Eder?* (*Scarcity: Why Having Too Little Means So Much*) kitabının yazarları Mullainathan ve Shafir (2013)'e göre, küresel yoksulluk, en sık görülen kıtlık biçimidir. Araştırmacılara göre, kıtlık durumu zihinsel kaynakları tüketerek bireyleri daha az kavrayışlı, daha az ileriye düşünen ve daha az kontrollü hale getirerek (2013: 17) bilişsel işlevleri zedelemektedir (2013: 59). Bu anlamda yoksulluk insanların düşünme, karar alma ve davranış süreçlerini etkileyen bir kıtlık durumudur (2013: 11, 16). Yazarlara göre, kıtlık durumu bireylerin şimdiki zaman üzerinde yoğunlaşmasına neden olarak borç alma gibi kıtlığı daha da arttıracak davranışlara yol açar (2013: 102, 114). Yazarlar ABD'deki yüksek faizli maaş günü kredisi uygulamasının yaygın kullanımını bu duruma örnek olarak göstermişlerdir (2013: 98).

Davranışsal kamu politikaları yazınında yoksulluğu bireyler üzerinde bilişsel yük dayatan bir bağlam olarak değerlendiren bir başka araştırmacı da John (2018: 33)'dur. John (2018: 33-34) epigenetik kavramına başvurarak gebelik ve erken çocukluk süreçlerinde deneyimlenen yoksulluğun yetişkinlikteki yaşam başarısı ve gelir durumunu etkilediğini iddia etmiştir. John'a göre, gebelik döneminde yetersiz beslenme gibi çevresel kaynaklı etmenler anne stresini arttırabilir ve bu durum bebek

üzerinde bebeğin ileride yoksul olmasına neden olabilecek güçte etki yapabilir (2018: 33). Bu durumda yoksulluğun etkileri biyolojikleşerek kuşaktan kuşağa aktarılabilir (John, 2018: 34).

Özellikle Thaler ve Sunstein'in bakış açısını esas alan ana akım davranışsal kamu politikaları yaklaşımı, toplumsal sorunların çözümünde kamu müdahalelerini bireysel seçimlerin iyileştirilmesine yönelik bir biçimde ve bu müdahaleleri bireysel özgürlüklerin korunması çerçevesinde tarif etmeye meyillidir. Her ne kadar bireysel seçimlerin iyileştirilmesine yönelik kamu destekleri bazı alanlarda bireyleri daha iyi seçimler yapmaya yönlendirebilecekse de yoksulluk gibi toplumsal nitelikte bir sorunla mücadelede kamunun yalnızca yoksul kişilerin doğru seçimler yapabilmelerini kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesinin sorunla etkin bir mücadele sayılamayacağı kanaatindeyiz. Bu noktada, yine davranışsal kamu politikası yaklaşımının bir ürünü olan seçim mimarisi kavramı önem kazanmaktadır. Kamunun öncelikle yoksulların içinde seçim yapabilecekleri bir bağlam oluşturma sorumluluğu bulunmaktadır. Bu bağlamı oluşturabilmek ise ancak yoksulluğun kronikleşmesini ve kuşaklar arası aktarımını engelleyecek kamucu eğitim, sağlık ve barınma politikaları, kapsamlı sosyal hizmet politikaları ve insana yakışır işlerin artmasını sağlayan istihdam ve ücret politikalarının uygulamasıyla mümkün olabilir.

Davranışsal kamu politikaları yaklaşımı yakın dönemde Türkçe alanyazında daha fazla yer almaya başlamıştır ve özellikle son yıllarda bu yaklaşımı kullanan yayın sayısında önemli bir artış gözlemlenmektedir. Bu artışa rağmen, bu yaklaşımın kamu politikalarının değerlendirildiği çalışmalar arasında kullanım sıklığı halen kısıtlı görünmektedir. Gelişmekte olan Türkçe alanyazında davranışsal kamu politikası yaklaşımının önerildiği alanlar şu şekildedir:

- Vergi politikalarını iyileştirme (Neyse, 2019; Seçilmiş ve Didinmez, 2016),
- Ticari teşviklerden yararlanma oranını arttırma (Ekonomi Bakanlığı, 2018),
- Enerji tasarrufu sağlama (Altun, 2018; Erdoğan ve Karagöl, 2019),
- Çevrenin korunması (Ara Aksoy, 2018; Ertör Akyazı, 2018),
- Finansal okur-yazarlığı arttırma (Aydınolat, 2019),
- Bireysel tasarrufları arttırma (Özilhan Dönmez vd., 2018) ve bireysel emekliliğe katılımı arttırma (Altun, 2017; Altun, 2018; Demirhan, 2018; Küçükşenel ve Urhan, 2019),
- Trafik kurallarına uyumu arttırma (Erdoğan ve Karagöl, 2019),
- Kan ve organ bağışını arttırma (Erdoğan ve Karagöl, 2019; Küçükşenel ve Urhan, 2019; Öncü vd., 2020; Uğur, 2018)

- Beslenme ve egzersiz alışkanlıklarını geliştirme yoluyla sağlığı iyileştirilme (Erdoğan ve Karagöl, 2019)
- Kredi kartı kullanımını akılcılaştırılma (Aydınolat, 2019; Özilhan Dönmez vd., 2018)
- Sağlık kuruluşu randevularının önceden hatırlatılarak randevu uyumunu ve sistemden faydalanmayı artırma (Bucak vd., 2019; Özdemir, 2019),
- Doğal afet sigortalarına katılımı artırma (Altun, 2018),
- Telekomünikasyon hizmetlerinde doğru tarifenin seçilmesini sağlama (Köksal, 2019).

Davranışsal kamu politikası yaklaşımı Türkçe alanyazında neredeyse tümüyle bireyi hedef alan dürtme müdahaleleri şeklinde karşılık bulmuştur. Halbuki daha önce Oliver'ın yaklaşımına göndermeyle ifade edildiği üzere, davranışsal kamu politikası yaklaşımının kamu otoritelerine piyasaları sosyal fayda gütme amacıyla daha etkin bir biçimde düzenleme olanağı sağlayabilmesine yönelik önerdiği politika araçları da mevcuttur. Ancak kamunun piyasa düzenlemesi alanındaki rolünü güçlendirmeye yarayabilecek davranışsal kamu politikaları yaklaşımı Türkçe alanyazında henüz karşılık bulmamış görünmektedir.

Davranışsal Kamu Politikası Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları

Davranışsal kamu politikası yaklaşımının Türkiye'de kamu politikalarına yansımaları son yıllarda görünür hale gelmiştir. 2015 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde kurulmuş olan Davranışsal ve Deneysel Laboratuvar Türkiye'de akademik düzeyde davranışsal araştırmalar gerçekleştiren kurumların başında gelmektedir. Ayrıca, Ipsos ve Nudge Network gibi özel sektör kuruluşlarının da davranışsal kamu politikaları yaklaşımını gündemlerine taşıdıkları görülmektedir. Türkiye'de davranışsal içgörülerle zenginleştirilmiş kamu politikası yapımının kazandığı ivme, kanıta dayalı politika geliştirme geleneği zayıf bir ülke için önemli bir fırsat olarak görülebilir. Örneğin Avrupa Birliği 2016 ve 2019 Türkiye Raporlarında ülkemizde kanıt temelli politika oluşturma ve uygulama alanında eksiklik bulunduğu işaret etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2016: 21; Avrupa Komisyonu, 2019: 100).

Davranışsal kamu politikası yaklaşımı 2017'den itibaren Türkiye'de bürokrasi içinde kendine yer bulmaya başlamıştır. Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkelerden farklı olarak Türkiye'de davranışsal alanda kamu politikası üreten birim, başbakanlık veya cumhurbaşkanlığı düzeyinde değil, bir bakanlık bünyesinde kurulmuştur. İlgili birimin kuruluş sürecini 2017 yılında Ekonomi Bakanlığı'nda Ernst & Young ve Birleşik Krallık Ankara Büyükelçiliği'nin destekleriyle gerçekleştirilen "Türkiye'de Ekonomik

Reformların Güçlendirilmesi: Davranışsal Tekniklerin Kamu Politikası Yapım Süreçlerine Entegrasyonu” projesiyle başlatmak mümkündür (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 165). Türkiye’de davranışsal içgörüler üzerinde çalışan ilk kamu birimi olan Davranışsal Aksiyon Takımı (Nudge Turkey, DAT) 2017 yılında zamanın Ekonomi Bakanlığı’nın İhracat Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuştur. DAT davranışsal içgörülerle zenginleştirilmiş düşük maliyetli müdahale ve kanıt odaklı politika alanının açılmasına öncülük etmeyi amaçlamaktadır. Birimin Ekonomi Bakanlığı’na bağlı olduğu dönemde *Senin Kararın! (mı?): Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım* (2018) adlı bir yayın çıkarılmıştır. Bu yayının diğer kamu kurumları için de yol gösterici nitelikte olmasının umulduğu belirtilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 9).

2018’de Ekonomi Bakanlığı’nın kaldırılmasıyla, birim Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğüne bağlı Davranışsal Kamu Politikaları ve Yeni Nesil Teknolojiler Daire Başkanlığına devredilmiştir. Başkanlığın kuruluş amacı ihracat politikalarının davranışsal iktisat ilkeleri ve yeni nesil teknolojiler aracılığıyla geliştirilmesi olarak ifade edilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018: 33). Birimin bağlı bulunduğu bakanlığın değişimiyle paralel olarak davranışsal kamu politika yaklaşımının uygulama alanının öncelikli olarak dış ticaret olarak belirlendiği görülmektedir. Fakat bu öncelikli alanın ötesinde, Ticaret Bakanlığı tarafından 2019 yılında 1. Ulusal Davranışsal Kamu Politikaları Konferansı gerçekleştirilerek diğer kamu kurumlarına davranışsal kamu politikası uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı’nda Davranışsal Kamu Politikaları Tanıtım Toplantısı gerçekleştirilmiştir (Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2020).

Ekonomi Bakanlığı yayınında Türkiye’de davranışsal ilkelerden yararlanılabilecek potansiyel 12 müdahale alanından bahsedilmiş ve bu alanlar iki gruba ayrılmıştır: davranışsal yöntemlerle müdahale edilebilecek politika alanları ve bakanlık günlük operasyonlarındaki davranışsal müdahale alanları (2018: 167). İlk grupta daha çok ülkenin dış ticaret ve özellikle ihracat performansını arttırmaya yönelik öneriler öne çıkarken ikinci grupta bakanlığın kurum içi işleyişini iyileştirmeye yönelik müdahaleler yer almaktadır. İhracatı artırma amacıyla Ekonomi Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen rastgele kontrol deneylerinin ilki bakanlığın ihracata yönelik devlet destekleri hakkında farkındalık yaratılmasını, ikincisiye başvuru sürecinde firmaların belge tamamlama sürelerinin kısaltılmasını amaçlamaktadır. DAT ekibinden Torunoğlu vd. birinci deneyin sonuçlarını açıklayarak davranışsal ilkelerin benimsenmesinin benimsenmemesine göre olumlu sonuç verdiğini belirtmiştir (2019: 213-14).

Ticaret Bakanlığı tarafından ihracat desteklerinin basit bir dille anlatıldığı “www.kolaydestek.gov.tr” isimli bir internet sitesi kurularak, ihracatçı firmaların sunulan desteklerden yararlanma oranının artırılması hedeflenmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018). Dünya Bankası ile küçük ve orta büyüklükteki işletme (KOBİ)’lerin e-ihracatlarını artırma amacını taşıyan bir proje hayata geçirilmiştir (Torunoğlu vd., 2019: 214). Hayata geçirilmesi planlanan projeler arasında Akıllı İhracat Platformu’nun kurulması gibi dış ticaret odaklı projelerin adı geçmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018). OECD, Türkiye’de KOBİ’lerin ihracatını teşvik etmek için kendilerine tahsis edilmiş pek çok destek programı bulunduğu halde, KOBİ’ler arasında farkındalık düzeyinin düşük olması ve uygunluk kriterleri hakkında kafa karışıklıkları bulunması nedeniyle programlara başvuru düzeyinin düşük kaldığını belirtmiş ve Türkiye’nin bu amaçla 2017 yılında geliştirdiği projeye davranışsal iktisadın politika mekanizmalarına uyarlandığı tasarımlar benimsemesini bu algısal sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirmiştir (2019: 949).

Gerçekleştirdiğimiz tarama çalışması davranışsal kamu politikaları yaklaşımının Türkiye’de kamu politikalarına yansımalarının dış ticaret alanıyla sınırlı olmadığını göstermektedir. Türkiye’de son yıllarda davranışsal içgörülerin kamu politikası yapımı üzerindeki etkisi özellikle bireysel emeklilik sisteminin (BES) otomatik katımlı hale getirilmesi örneğinde göze çarpmaktadır. Türkiye’de BES’in yasal zeminini oluşturan 2001 tarihli Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’nda 2016 yılında gerçekleştirilen değişiklikle 45 yaşını doldurmamış tüm çalışanların işverenleri tarafından otomatik olarak bir bireysel emeklilik planına dahil edilmesi zorunlu hale getirilmiştir (Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2016). BES’e dahil edilen çalışanlar, plana dahil edildikleri bilgisini edinmelerini izleyen iki ay içinde herhangi bir kayba uğramaksızın sistemden çıkabilmektedir. Otomatik katılım sistemi (OKS) ile BES’e katılımın varsayılan seçenek olarak kurgulandığı bu yeni seçim mimarisinde, bireylerin katılım için herhangi bir çaba harcamaları gerekmezken sistemden çıkabilmeleri için bir başvuru yapmaları gerekir. BES’ten çıkmak için başvuru gerekmesinin, bireylerin birikime devam etmelerini sağlayacak bir atalet unsuru oluşturacağı düşünülmektedir (Meral ve Arıcan, 2020: 193). Davranışsal yaklaşıma göre, bireyler yalnızca atalet ve ertelemeden dolayı değil, ayrıca varsayılan seçeneklerin kendileri için en faydalı seçenek olarak tasarlanmış olduğunu düşünmeleri nedeniyle de varsayılan seçeneklere uyarlar ve böylece, değiştirme olanağına sahip olsalar da bireylerin çoğu varsayılan seçenekte kalır (Sunstein, 2016). Bu uygulamayla 2018 yılı Nisan ayı

itibarıyla sisteme dahil edilen 7,5 milyon çalışanın 3,9 milyonun sistemde kaldığı görülmüştür (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 128). Sistemde kalan çalışan sayısı her ne kadar yüksek olmuşsa da, sistemden çıkışlar politika yapıcıların beklentilerinin çok üzerine çıkmıştır.

Ekonomi Bakanlığı (2018: 128), OKS'yi davranışsal iktisat prensiplerinin toplum üzerinde denenmiş ve olumlu sonuçlanmış bir kamu politikası örneği olarak değerlendirirken Gülmez (2019), OKS'ye rağmen BES'ten çıkış oranlarının yüksek seyretmesinden hareketle, BES'in hedef kitlesine giren 18 ve 30 yaşları arasında çalışan 29 gençle gerçekleştirdiği niteliksel araştırmada davranışsal kamu politikaları yaklaşımının bu gençlerin seçim mimarisini kavramakta yetersiz kaldığını göstermiştir. Gülmez seçim mimarisinin kişilerin hayattan beklentileri, belirli bir dönemde yaptıkları ihtiyaç önceliklendirmeleri ve gelir durumlarına göre değişiklik gösterdiğine dikkat çekmiştir. Bir diğer çalışmada ise Aslan (2020) OKS'ye dayalı BES'te katılımcılar arasında standart fonda kalmanın yaygın olduğuna, ancak standart fonda kalan katılımcıların enflasyonun altında bir getiri elde edebildiğine dikkat çekmiştir. Başka bir deyişle Aslan'ın bulgusu, BES'te varsayılan seçeneğin katılımcıların birikim yapmalarını sağlamasına rağmen yine aynı seçeneğin birikimlerinin getirisinin enflasyon nedeniyle kısıtlı kalmasına neden olduğuna işaret etmektedir.

Davranışsal yaklaşımın uygulandığı alanlardan bir diğeri ise tütün ürünlerinin piyasaya sunum, etiketlenme ve satış koşullarına getirilen değişikliklerdir. 2008'de yapılan değişiklikle sigara paketlerinin üzerinde sigaranın sağlığa zararı ve bağımlılık yapıcılığı hakkında uyarı yazısı bulundurma zorunluluğu getirilmiştir (Tütün Mamullerinin Zararlarından Korumaya Yönelik Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2005). 2012'de ise sigara paketleri ve nargile şişelerinin üzerine ürünlerin zararlarını belirten resimli ve yazılı uyarılar konulması zorunlu kılınmıştır (Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun, 1996). Böylece, tütün ürünlerinin insan sağlığı üzerindeki olası zararları hakkındaki bilginin tüketiciler için daha kolay ulaşılabilir hale gelmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, ürünleri çekici hale getireceği düşünülen metin, isim, marka, resim, işaret ve renk gibi özelliklerin paketler üzerinde kullanılması yasaklanmıştır. 2018'de sigara paketlerinin düz ve tek renk olarak tasarlanması ve markaların yazım şeklinin, yazı karakterinin, boyutunun ve paketteki konumunun standartlaştırılması zorunlu hale getirilmiştir (Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun, 1996). 2019'da ise paketlerin üzerinde

bulunması gereken resimli sağlık uyarılarının boyutu arttırılmış ve paket üzerinde Alo 171 Sigarayı Bırakma Danışma Hattı'na ilişkin bilgi sunma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, paketler üzerinde ürünün içerdiği nikotin, zifir veya karbon monoksit emisyonlarıyla ilgili bilgi verilmesi de yasaklanmıştır (Tütün Mamullerinin Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2019). Bu yasağın ulaşılabilirlik önyargısını hedefleyerek ürünler arasında daha az zararlı olduğu sanılan seçeneğin tercih edilmesini engellemeye yönelik bir uygulama olduğu görülmektedir. Türkiye'de son yıllarda tütün ürünlerinin etiketlenme koşullarında gerçekleştirilen davranışsal düzenlemelerin temelde özel sektörü hedefleyerek ürünlerin piyasaya sunum koşullarındaki düzenlemelere dayanması yönüyle Oliver (2013)'ün kımıldatma kavramıyla örtüştüğü iddia edilebilir.

Davranışsal yaklaşım çevre kirliliğiyle mücadelede ve çevrenin korunmasında da kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de çevre kirliliğini önlemek amacıyla 10 Aralık 2018 itibarıyla plastik poşetlerin satış noktalarında ücret karşılığı satılma kararı yürürlüğe girmiş ve taban ücret 25 kuruş olarak belirlenmiştir (Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2018). Karar Halpern'in küçük teşvik veya "vergi"lerin tüketiciler arasında anlamlı davranış değişikliklerine yol açabileceği savıyla (2015: 29) örtüşen bir varsayım üzerine kuruludur. Ayrıca, Nevşehir Büyükşehir Belediyesi'nin 2020 yılında başlattığı projede atık sigara izmaritlerinin sevilen şarkıcı ve desteklenen futbol takımlarının oylandığı anketler şeklinde tasarlanmış çöp kutularına atılmasını özendirme yoluyla sigara izmaritlerinin çevreye atılmasının önlenmesi amaçlanmıştır (Nevşehir Belediyesi, 2020). Projenin dikkat çekme ve istenen davranışı eğlenceli hale getirme (Halpern, 2015: 59) gibi davranışsal içgörülerle zenginleştirilmiş olduğu görülmektedir. Yine çevre alanında davranışsal kamu politikaları yaklaşımının kullanıldığı bir proje olan "Daha Yeşil Bir Türkiye'yi Birlikte İnşa Edelim" Seferberliği 2018 yılında Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından başlatılmış ve bu kapsamda Bakanlığın çalışmalarını anlatan bir broşür, Cumhurbaşkanı'nın mektubu ve bir adet ağaç tohumu 23 milyon kişiye gönderilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 126). Kişiselleştirilmiş posta gönderimi yoluyla alıcılardan ağaçlandırma yönünde beklenen katkı ortaya konmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 127).

Bu örnekler dışında özellikle işgücü piyasası alanında davranışsal kamu politikası yaklaşımının daha çok proje biçiminde uygulamalara ilham verdiği görülmektedir. Dünya Bankası ve Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından yürütülen "İşe Alımlarda Yanlılığı ve Önyargıları Anlamak" ile Dünya Bankası ve

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından hayata geçirilen “İş Arayanları İş Arama Sürecinde Desteklemek” projeleri ve “Daha Yeşil Bir Türkiye’yi Birlikte İnşa Edelim” Seferberliği bu projelere örnek oluşturmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018). İlk projede Türkiye’de kadınlar için düşük seyreden kadın işgücüne katılım oranı ve yüksek olan işsizlik oranı sorunlarının çözümü için işe alım sürecinde cinsiyet ayrımcılığının rol oynayıp oynamadığını saptamaya yönelik deneyler gerçekleştirilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 123-124). İkinci proje ise Türkiye’deki yüksek genç işsizliği ve ne eğitimde ne istihdamda olan genç oranlarını sorunsallaştırarak bazı İŞKUR merkezlerinde iş arayanlarla iş arama sürecinde sosyo-duygusal becerilerin önemini araştıran ve iş arayanların motivasyonlarını koruma, iş arama yoğunluğunu ve istihdam olasılığını artırma ve İŞKUR hizmetlerinden yararlanma oranını yükseltmeyi amaçlayan rastgele kontrol deneyleri gerçekleştirilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 124-126).

Son yıllarda Türk Kızılayı’nın gönüllü kan bağışını teşvik etmek için yürüttüğü bağış kampanyalarında birtakım davranışsal içgörülerden yararlandığı görülmektedir. Kan bağışçılarında bağışladıkları kanın kullanıldığına dair isimlerine özel izlem kısa mesajı gönderilmesi (Türk Kızılay Kan Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018: 43), kısa mesaj aracılığıyla kan stoğunun mevsimsel nedenlerle kritik düzeye düştüğüne ve acil kan gereksinimi bulunduğuna ilişkin duyuru yapılması (“Kızılay’dan Acil Kan Bağış Çağırısı”, 2019), bağışçılara kan bağışı zamanı geldiğine ve kan bağış ekibinin daha önce bağış yaptıkları lokasyona yeniden geldiğine dair bilgilendirme kısa mesajı iletilmesi (Türk Kızılay Kan Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018: 43) gibi uygulamalarla kişiselleştirme, kolaylaştırma, ulaşılabilirliği artırma, aciliyet atfetme gibi davranışsal unsurlar aracılığıyla kan bağışı davranışının yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

Sağlık iletişimi alanında da davranışsal ögelere yer verildiği görülmektedir. Sağlık Bakanlığı Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) üzerinden alınan sağlık kuruluşu randevuları, randevulardan bir gün önce randevu sahiplerine kendi tercihlerine göre kısa mesaj veya sesli aramalarla hatırlatılmaktadır (Sağlık Bakanlığı Bilecik İl Sağlık Müdürlüğü Bilecik Devlet Hastanesi, 2020). Kişiselleştirilmiş hatırlatıcı kullanımı yönüyle davranışsal sayılabilecek bu müdahale, randevu uyumunun artırılmasını ve gerekli durumlarda iptalin sağlanması ile randevunun başka kullanıcılara açılarak sağlık hizmetlerinden etkin yararlanma oranının artırılmasını amaçlamaktadır.

SONUÇ

Geçmiş 1950'li yıllara dayansa da davranışsal iktisat ve onun ilham verdiği davranışsal kamu politikaları yaklaşımı özellikle 2008 Küresel Finansal Krizi'nden sonra çeşitli ülkelerde kamu politikası yapımı üzerinde artan bir etkiye sahip olmaya başlamıştır. Davranışsal iktisat neoklasik iktisadın iktisadi insan varsayımını sarsan bulguları ve deneysel yöntem kullanımıyla, insan karar alma süreçlerini daha isabetli bir biçimde anlamayı hedeflemektedir. Davranışsal kamu politikaları yaklaşımı ise davranışsal iktisadın içgörülerinden faydalanarak ve bireysel özgürlükleri kısıtlamaksızın bireyleri kendileri için en uygun (örn. sağlıklı gıda tercihleri, tasarruflarını artıracak yatırım tercihleri) seçeneklere yönlendirecek kamu müdahaleleri geliştirmeyi hedeflemektedir. Thaler ve Sunstein'in (2008) önerdiği dürtme müdahaleleri bu yaklaşımın merkezinde yer almakta ve yasaklama ve ekonomik teşvik yapılarının değiştirilmesi gibi diğer kamu müdahalelerine alternatif oluşturmaktadır.

Dürtme müdahaleleri belirli koşullar sağlandığında (belirli bir ürün ya da hizmete ilişkin seçenekler arasından seçim yapabilecek kaynakların tüm bireyler için mevcut olması) ve bireysel özgürlüklerin önemli olduğu durumlarda (herkesin öğle yemeğinde ne yiyeceğini kendisinin seçmesinde) diğer kısıtlayıcı müdahalelere kıyasla olumlu sonuçlar verebilir. Ancak sunulan seçeneklerin kısıtlı kaldığı durumlarda (sağlıklı bir yiyecek seçeneğinin bulunmaması) ve seçme edimini gerçekleştirmek için gereken bilgiye veya maddi kaynaklara sahip olmayan kişiler bakımından dürtme müdahalelerinin istenir bireysel ve toplumsal sonuçlara ulaşmada yetersiz kalacağı kanısındayız. Bu açıdan davranışsal kamu politikaları yaklaşımının bireyleri hedef alan dürtme müdahalelerine aşırı vurgu yapması nedeniyle toplumsal sorunlarla mücadele sorumluluğunun bireyselleşmesi riskini doğurabileceği kanaatindeyiz. Ancak Oliver (2013)'ün davranışsal içgörülerin kamunun özel sektör kurumlarının sosyal faydayla çatışan etkilerini azaltmaya yönelik kımıldatma müdahalelerine temel oluşturabileceğine yönelik önerisi, davranışsal kamu politikaları yaklaşımının dürtme müdahalelerinden ibaret düşünülmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Davranışsal kamu politikaları yaklaşımının Türkiye'de bürokrasi içinde kendine yer edindiği, emeklilik, tütün kontrolü ve dış ticaret gibi farklı alanlarda somut politikalara girdi sağladığı ve istihdam ile çevre politikalarında ise tekil kamu sektörü projelerine ilham verdiği görülmektedir. Her ne kadar bu yaklaşımın politika belgelerinde görünürlüğü artmış görünse de Türkiye'deki davranışsal kamu politikası yaklaşımının

uygulama alanının kısıtlı kaldığı gözlemlenmektedir. Davranışsal kamu politikaları yaklaşımı bürokrasi içinde kurumsallaşmış olmakla birlikte bu yaklaşımı sahiplenen kurumsal yapı bu yaklaşımı tüm kamu politikalarına eklemeye yetki ve sorumluluğundan yoksun görünmektedir. Buna rağmen farklı kamu kurumlarının zaman zaman davranışsal yaklaşımdan faydalanması ve böylece davranışsal yaklaşımın Türkiye’de kamu politikaları yapımında kullanımının belirli bir merkeze bağlı olmaksızın yaygınlaşması dikkat çekmektedir.

Bu yaklaşımın ülkemizde politika yapımı ve uygulama süreçlerine eklenmesinin en önemli getirilerinden birini bu süreçlerde bilimsel bilginin daha fazla yer bulmasına vesile olması oluşturabilir. Her ne kadar bilimsel bilginin tek üretilme biçimi deneysel yöntem olmasa da ve bu yöntem tüm toplumsal sorunların isabetli bir biçimde tespiti için her zaman en uygun yöntem sayılamayacaksa da, davranışsal kamu politikaları yaklaşımının açacağı tartışma alanı ile ülkemizde kamunun politikalarının bilimsel bilgiyi dikkate alarak şekillendirilmesine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Ancak bu yaklaşımın ülkemizde politika yapımı ve uygulama süreçlerine eklenmesinin sosyal faydaya hizmet etmesi için, yaklaşımın ekleneneceği kamu politikası alanının yapısının, ilgilenilen sorunun niteliğinin ve toplumun sosyal ve ekonomik durumunun dikkate alınması büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde, özellikle de yoksullukla mücadele politikaları alanında, davranışsal yaklaşımın tüm kamusal sorunları çözebilme kadrine sahip mucizevi bir araç şeklinde algılanması tehdi bulunmaktadır. Davranışsal yaklaşımın daha yaygın kullanılan dürtme müdahalelerine dayalı versiyonunun sosyal politika yapım süreçlerinde hâkim hale gelmesi tüm toplumsal sorunların bireysel seçim mimarisine ilişkin ve içkin olduğu yanılsamasını kamu politikalarının merkezine taşıyabilir. Ayrıca örneğin BES uygulaması üzerine yapılan çalışmalar (Gülmez, 2019; Aslan, 2020) davranışsal içgörülerin kamu politikalarında kullanımında dikkate alınması gereken önemli hususlara dikkat çekmektedirler. Bu çalışmaların gösterdiği üzere, politikaların hatalı bir biçimde herkesin aynı seçim mimarisine sahip olduğunu veya oluşturulan seçeneğin katılımcılar için faydalı olacağını varsayması durumunda bu politikaların istenilen sonuçlara hizmet etmemesi söz konusu olabilmektedir.

Türkiye’de kamu politikalarında davranışsal yaklaşımın alımlanmasında bu yaklaşımın bireylere yönelik dürtme müdahalelerine yaptığı aşırı vurguya ilişkin herhangi bir eleştirel yaklaşımın geliştirilmemiş olması dikkat çekmektedir. Davranışsal kamu politikaları yaklaşımından kamu otoritesinin özel sektörün sosyal faydayla çelişen etkilerini azaltma amacıyla faydalanılması (Oliver, 2013) yalnızca

tütün kontrolü alanıyla kısıtlı kalmış görünmektedir. Halbuki kamunun davranışsal içgörülerini kullanarak piyasaları kamu yararına düzenlemesi özellikle sağlığın teşviki ve kaliteli gıdaya erişim gibi alanlarda önemli katkılar sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ashraf, N., Camerer, C. F. ve Loewenstein, G. (2005). "Adam Smith, Behavioral Economist". *Journal of Economic Perspectives*, 19(3), 131-145. doi: Doi 10.1257/089533005774357897
- Altun, T. (2017). "Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Sağlanan Kamusal Teşvikler Hanehalkı Tasarruflarını Artırabilir mi? Teorik Yaklaşımlar Temelinde İnceleme". *Maliye Dergisi*, 173, 301-330. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/173-05.pdf>
- Altun, T. (2018). "Hanelerde Enerji Verimliliği: Davranışsal Müdahaleler ve Kamu Politikaları İçin Anahtar İlkeler". *Economics, Finance and Politics*, 13(22), 91-106. doi: Doi 10.7827/TurkishStudies.13774
- Ara Aksoy, S. (2018). "Geleceğin Davranışsal Ekonomistlerinin Davranışsal Ekonomik Projeleri". Ekonomi Bakanlığı (Der.), *Senin Kararın! (mı?): Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım*, 70-77. <https://ticaret.gov.tr/data/5b8ec3ce13b8761b8471c1f9/1ebc0d8a6a572cd0a7f4ab084eb63831.pdf>
- Aslan, R. G. (2020). "Exploring Agency Problems in the Turkish Private Pension System: Pension Sector Employee Perspectives" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Avrupa Komisyonu (2016). *2016 Türkiye Raporu*. https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf
- Avrupa Komisyonu (2018). *2018 Türkiye Raporu*. https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf
- Avrupa Komisyonu (2019). *2019 Türkiye Raporu*. https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-tr.pdf
- Aydın, Ü. ve Ağan, B. (2016). "Rasyonel Olmayan Kararların Finansal Yatırım Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Davranışsal Finans Çerçevesinde Bir Uygulama". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 95-112. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/528751>
- Aydınoat, N. E. ve Urhan, Ü. B. (Der.) (2019). *Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydınoat, N. E. (2019). "Kart Borçlarından Kurtulmanın Yolları". N. Emrah Aydınoat & Ü. Barış Urhan (Der.), *Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7-17.
- Balta Peltekoğlu, F. ve Akbayır, Z. (2019). "Davranışsal İçgörü ve Halkla İlişkilerin Kesişim Noktası: Çocuk Gelin Sorununda Medyada Farkındalık ve Davranışsal Halkla İlişkiler". *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 827-844. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/756780>
- Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu (2001). *T. C. Resmî Gazete* (24366, 28 Mart 2001). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4632&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

- Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2016). *T. C. Resmî Gazete* (29812, 25 Ağustos 2016). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160825-4.htm>
- Bucak, İ. H., Doğan, F., Almis, H., Songur, L. ve Turgut, M. (2019). "Kısa Mesaj ile Poliklinik Randevu Hatırlatıcı Bilgi Gönderilmesi". *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(3), 218-221. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/824656>
- Bulut, E. ve Er, B. (2018). "Davranışsal Kurumsal Finans Ekseninde Kurumsal Finansal Kararlar: Bir Literatür Değerlendirmesi". *ÜİİD-IJEAS*, 20, 33-50. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/341144>
- Can Kamber, S. (2018). "Davranışsal İktisat ve Rasyonellik Varsayımı: Literatür İncelemesi". *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 169-199. <http://eyad.mu.edu.tr/index.php/eyad/article/view/264>
- Can, Y. (2012). "İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 91-98. <https://dergipark.org.tr/pub/hiad/issue/7652/100178>
- Can, Y. ve Eyidiker, U. (2019). "Bireysel Emeklilik Sisteminde Otomatik Katılımın Türkiye'de Gelişiminin İzlenmesi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 626-642. doi: Doi 10.29106/fesa.647987
- Conly, S. (2013). *Against Autonomy: Justifying Coercive Paternalism*. New York: Cambridge University Press.
- Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2018). *T. C. Resmî Gazete* (30621, 10 Aralık 2018). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181210-4.htm>
- Demirhan, H. (2018). "The Evaluation of Mandatory Private Pension System in Turkey within the Context of Thaler's Nudge Theory", Sevda Mutlu Akar & Duygu Şenbel Eser (Der.), *Current Debates in Public Finance & Public Administration*, 27, IJOPEC Publication, Londra, 85-96. http://ijopecc.co.uk/wp-content/uploads/2018/05/VOL27_CUDES2018.pdf
- Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L. ve Ruben, E. (Der.) (2018). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Dünya Bankası (World Bank) (2019). *World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior*. Washington D.C.: World Bank. <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2015>
- Ekonomi Bakanlığı (2018). *Senin Kararın! (mı?): Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım*. <https://ticaret.gov.tr/data/5b8ec3ce13b8761b8471c1f9/1ebc0d8a6a572cd0a7f4ab084eb63831.pdf>
- Erdoğan, M. ve Karagöl, V. (2019). "Behavioral Economics, Nudge and Public Interventions in Daily Life: The Case of Turkey and Recommendations". *EconWorld* 2019, 18-20 Temmuz 2019, Budapeşte. https://budapest2019.econworld.org/papers/Erdogan_Karagol_Behavioral.pdf
- Eren, E. ve Uysal, E. (2017). "İktisatta Yeni Heterodoks Gelişmeler". *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 134-151. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/issue/31239/339969>
- Ertör Akyazı, P. (2018). "Çevre ve Deneysel İktisat". Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse & Ester Ruben (Der.), *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 339-382.
- Eser, R. ve Toigonbaeva, D. (2011). "Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 287-321. <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>

- Gelibolu, L. ve Madran, C. (2013). "Çevresel Sorunlara Davranışsal Çözümler Geliştirilmesinde Sosyal Pazarlamanın Kullanılması". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 339-357. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30548>
- Gülmez, M. (2019). "Attitudes of Young Turkish Workers towards Private Pension Plans" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Gürünlü, M. (2018). "Davranışsal Finans Teorisi Perspektifinden Kurumsal Finansman Kararları". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 80-94. doi: Doi 10.20491/isarder.2018.464
- Halpern, D. (2015). *Inside the Nudge Unit: How Small Changes Can Make a Big Difference*. WH Allen. https://books.google.com.tr/books/about/Inside_the_Nudge_Unit.html?id=M4uSnQAACAAJ&redir_esc=y
- Halpern, D. ve Sanders, M. (2016). "Nudging by Government: Progress, Impact, & Lessons Learned". *Behavioral Science & Policy*, 2(2), 53-65. <https://behavioralpolicy.org/wp-content/uploads/2017/06/Sanders-web.pdf>
- Haykır Hobıkoğlu, E. (2013). "Davranışsal Finans Çerçevesinde E-Atık Geri Dönüşüm Yatırım Risk Algılamasında Tüketici Tercih ve Davranış Düzeyinin Sosyo-ekonomik Analizi: İstanbul Örneği". *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(8), 55-70. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marufacd/issue/502/4566>
- House of Lords, Science and Technology Select Committee (2011). *Behaviour Change: Report*. Londra: Authority of the House of Lords. <https://publications.parliament.uk/pa/ld201012/ldselect/ldsctech/179/179.pdf>
- Ipsos. "Kamu Politikası İyileştirmeleri". <https://www.ipsos.com/tr-tr/kamu-politikasi-iyilestirmeleri>
- John, P., Cotterill, S., Moseley, A., Richardson, L., Smith, G., Stoker, G. ve Wales, C. (2011). *Nudge, Nudge, Think, Think: Experimenting with Ways to Change Civic Behaviour*. Londra: Bloomsbury Academic.
- John, P. (2018). *How Far to Nudge? Assessing Behavioural Public Policy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Kamilçelebi, H. (2013). "Davranışsal İktisatta Deneyimlenen Fayda ve Karar Faydası Arasındaki Fark ve Bir Deney". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 447-456. <http://hdl.handle.net/20.500.11857/142>
- Kızılay'dan Acil Kan Bağış Çağrısı (10 Ocak 2019). *Birgün*. <https://www.birgun.net/haber/kizilay-dan-acil-kan-bagis-cagrisi-242948>
- Kanlıoğlu, M. B. (2019). "İktisatta Yeni Bir Yaklaşım: Davranışsal İktisat". *Journal of International Banking Economy and Management Studies*, 2(1), 103-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ubeyad/issue/44974/566631>
- Kitapçı, İ. (2017). "Rasyonaliteden İrrasyonaliteye: Davranışsal İktisat Yaklaşımı ve Bilişsel Önyargılar". *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-102. <http://maliyearastirmalari.org/index.php/MAD/article/view/65>
- Köksal, E. (2019). "Neden Kendimize En Uygun Tarifeyi Seçemiyoruz?". N. Emrah Aydınonat & Ü. Barış Urhan (Der.), *Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları, 19-26.
- Kurtoğlu, R. (2014). "Davranış Ekonomisi ve Nöro-Finans". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 1-25. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/30211/326111>
- Küçükşenel, S. ve Urhan, Ü. B. (2019). "Günah Keçisi İktisatçılar". N. Emrah Aydınonat & Ü. Barış Urhan (Der.), *Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları, 55-66.

- Meral, H. ve Arıcan, E. (2020). "Bireysel Emeklilik Sistemine Otomatik Katılım: Türkiye İçin Bir Uygulama". *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 190-212. doi: Doi 10.14784/marufacd.688280
- Mullainathan, S. ve Shafir, E. (2013). *Scarcity: Why Having Too Little Means So Much*. Henry Holt and Company. <https://books.google.com.tr/books?id=NTnjsTHrfj8C&hl=tr>
- Nevşehir Belediyesi (5 Haziran 2020). "Sigara İzmariti ile Oyunu Kullan, Çevreyi Temiz Tut". <http://www.nevsehir.bel.tr/haber-detay/6069/sigara-izmariti-ile-oyunu-kullan-cevreyi-temiz-tut>
- Neyse, L. (2019). "Bedavacılıkla Topyekûn Mücadele". N. Emrah Aydınonat & Ü. Barış Urhan (Der.), *Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları, 153-168.
- Nudge Network. "Hakkımızda". <https://www.nudgenetwork.net/amacimiz/>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2017). *Behavioural Insights and Public Policy: Lessons from Around the World*. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/behavioural-insights-and-public-policy-9789264270480-en.htm>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), European Training Foundation (ETF), European Union (EU) ve European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (2019). *SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2019: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe*. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/turkey/sme-policy-index-western-balkans-and-turkey-2019-g2g9fa9a-en.htm>
- Oliver, A. (2013). "From Nudging to Budging: Using Behavioural Economics to Inform Public Sector Policy". *Journal of Social Policy*, 42(4), 685-700. doi: Doi 10.1017/S0047279413000299
- Oliver, A. (2015). "Nudging, Shoving, and Budging: Behavioural Economic-Informed Policy". *Public Administration*, 93(3), 700-714. doi: Doi 10.1111/padm.12165
- Oliver, A. (2017). *The Origins of Behavioural Public Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oliver, A. (2019). "Towards a New Political Economy of Behavioral Public Policy". *Public Administration Review*, 79(6), 917-924. doi: Doi 10.1111/puar.13093
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi. "Davranışsal ve Deneysel Lab". <http://bel.feas.metu.edu.tr/lab-bilgi>
- Öncü, E., Karacaoğlu, Y. ve Köksoy Vayısoğlu, S. (2020). "Kısa Süreli Kan Bağışı Retlerinde Telefon ve Mesajla Yapılan Hatırlatmanın Bağışçı Kazanımına Etkisi: Randomize Kontrollü Deneysel Çalışma". *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 117-126. doi: Doi 10.26453/otjhs.543845
- Özdemir, Ş. (2019). "Sağlık İletişiminde Davranışsal Müdahale Tasarımı: İngiltere Online Hastane Randevu Sistemi Örneği". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 348-365. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/729521>
- Özilhan Dönmez, B., Ara Aksoy, S. ve Özkan, İ. (2018). "SMS Mesajı ile Kredi Kartı Borç Bakiyesi Bildiriminin Kredi Kartı ile Harcama Davranışı Üzerine Etkisi: Bir Uygulama Önerisi". Ekonomi Bakanlığı (Der.), *Senin Kararın! (mı?): Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım*, 65-69. <https://ticaret.gov.tr/data/5b8ec3ce13b8761b8471c1f9/1ebc0d8a6a572cd0a7f4ab084eb63831.pdf>
- Ruben, E. ve Dumludağ, D. (2018). "İktisat ve Psikoloji". Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse & Ester Ruben (Der.), *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 33-53.

- Sağlık Bakanlığı Bilecik İl Sağlık Müdürlüğü Bilecik Devlet Hastanesi (5 Haziran 2020). "MHRS'de Cepten Randevu Hatırlatma Dönemi". <https://bilecikdh.saglik.gov.tr/TR,302340/mhrsde-cepten-randevu-hatirlatma-donemi.html>
- Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (29 Ocak 2020). "Davranışsal Kamu Politikaları Tanıtım Toplantısı". <https://sgb.saglik.gov.tr/TR,63576/davranissal-kamu-politikalari-tanitim-toplantisi-28012020.html>
- Saint-Paul, G. (2011). *The Tyranny of Utility: Behavioural Social Sciences and the Rise of Paternalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Seçilmiş, E. ve Didinmez, İ. (2016). "Vergi Reformlarının Davranışsal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği". *Bilig*, 77, 203-232. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/48704/619700>
- Sefil, S. ve Çilingiroğlu, H. K. (2011). "Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel ve Duygusal Eğilimleri". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 247-268. <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/601/M00427.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Simon, H. A. (1957). *Models of Man: Social and Rational*. New York: Wiley.
- Simon, H. A. (1987). "Behavioral Economics". John Eatwell, Murray Milgate & Peter Newman (Der.), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, New York: Stockton Press, 221-225.
- Soyer, E. (2018). "Davranışsal İktisat ve Politika Geliştirme". Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse & Ester Ruben (Der.), *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 75-105.
- Sözer Oran, J. (2008). "Davranışçı Finans: Fildişi Kuleler Sarsılıyor". *Öneri Dergisi*, 8(29), 33-42. doi: Doi 10.14783/maruoneri.680626
- Sunstein, C. (2014). "Nudging: A Very Short Guide". *Journal of Consumer Policy*, 37(583), 1-7. doi: Doi 10.1007/s10603-014-9273-1
- Sunstein, C. (2016). *The Ethics of Influence: Government in the Age of Behavioral Science*. New York: Cambridge University Press.
- Şimşek, H. (2018). *Davranışsal İktisadın Politika Yapımına Etkisi*. Londra: IJOPEC Publication. <http://ijopec.co.uk/wp-content/uploads/2019/04/2018-38.pdf>
- Thaler, R. (2015). *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. WW Norton & Company. https://books.google.com.tr/books/about/Misbehaving.html?id=CorKoQEACAAJ&redir_esc=y
- Thaler, R. ve Sunstein, C. (2008). *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. New Haven: Yale University Press.
- The Behavioural Insights Team (2018). *Applying Behavioural Insights to Labour Markets*. <https://www.bi.team/wp-content/uploads/2018/11/TheBehaviouralInsightsTeam-LabourMarketsReport.pdf>
- The Behavioural Insights Team (2019). *International Development Report 2019*. https://www.bi.team/wp-content/uploads/2019/03/BIT_International_V4-Interactive-28.3.19.pdf
- The Royal Swedish Academy of Sciences (2019). *The Prize in Economic Sciences 2019: Popular Science Background*. <https://www.nobelprize.org/uploads/2019/10/popular-economicsciencesprize2019-2.pdf>

- Ticaret Bakanlığı (2019). *2018 Yılı İdari Faaliyet Raporu*.
<https://ticaret.gov.tr/data/5d00e40113b8760fa4ee54f6/Ticaret%20Bakanligi%202018%20Yili%20idare%20faaliyet%20raporu.pdf>
- Torunoğlu, M. E., Uzun, Y., Şafak Bozkır, H. ve Kale, B. (2019). "Başka Türlü Bir Kamu Politikası". N. Emrah Aydınonat & Ü. Barış Urhan (Der.), *Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları, 195-215.
- Tufan, C. ve Sarıççek, R. (2013). "Davranışsal Finans Modelleri, Etkin Piyasa Hipotezi ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 159-182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/30216/326178>
- Türk Kızılay Kan Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018). *2018 Faaliyet Kitabı*.
<https://kanver.org/Upload/Dokuman/Dosya/khgm-2018-21-08-2019-29913840.pdf>
- Tütün Mamullerinin Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2019). *T. C. Resmî Gazete* (30701, 1 Mart 2019).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/03/20190301-5.htm>
- Tütün Mamullerinin Zararlarından Korumaya Yönelik Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2005). *T. C. Resmî Gazete* (25692, 6 Ocak 2005).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050106.htm>
- Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun (1996). *T. C. Resmî Gazete* (22829, 7 Kasım 1996).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4207.pdf>
- Uğur, Z. B. (2018). "Organ Bağışına Davranışsal İktisat Yaklaşımı". Ekonomi Bakanlığı (Der.), *Senin Kararın! (mı?): Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım*, 78-82.
<https://ticaret.gov.tr/data/5b8ec3ce13b8761b8471c1f9/1ebc0d8a6a572cd0a7f4ab084eb63831.pdf>
- United Nations Development Programme (UNDP) (2019). *Behavioral Insights at the United Nations*.
<https://www.undp.org/content/dam/undp/library/innovation/Behavioral%20Insights%20at%20the%20UN.pdf>
- United Nations Environmental Programme (UNEP) (2019). *Consuming Differently, Consuming Sustainably: Behavioural Insights for Policymaking*.
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2404Behavioral%20Insights.pdf>
- Whitehead, M., Jones, R., Howell, R., Lilley, R. ve Pykett, J. (2014). *Nudging All Over the World: Assessing the Global Impact of the Behavioural Sciences on Public Policy*. Economic and Social Research Council.
<https://changingbehaviours.blog/2014/09/05/nudging-all-over-the-world-the-final-report/>
- Wright, J. D. ve Ginsburg, D. H. (2012) "Behavioral Law and Economics: Its Origins, Fatal Flaws, And Implications For Liberty". *Northwestern University Law Review*, 106(3), 1-58. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/nulr/vol106/iss3/2/>
- Yiğit, A. G. (2018). "Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Bir Literatür Taraması". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 161-190. doi: Doi 10.18026/cbayarsos.43943

Koçan, A. ve Kırlioğlu, M. (2020). Suriyeliler ve sosyal uyum: Scudder'in çerçevesinden bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1855-1885.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 29.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 19.10.2020*

SURİYELİLER VE SOSYAL UYUM: SCUDDER'İN ÇERÇEVESİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Syrians and Social Cohesion: An Evaluation from Scudder's Framework

Aysima KOÇAN*

Mehmet KIRLIOĞLU**

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet ABD, aysi892@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1275-2520

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Toplumsal Gelişme ve Sosyal Politika ABD, kirlioglumehmet@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0130-0841

ÖZET

Suriyelilerin kalıcı (yerleşik) olduğunun anlaşılmasıyla birlikte sosyal uyum çalışmaları gündeme gelmiştir. Misafirlikten kalıcılığa evrilen süreçte yerel halktan da çeşitli söylemlerin yükselmesi sorunun çok boyutluluğuna vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı olduklarının anlaşılmasıyla birlikte önem kazanan sosyal uyum, Scudder'in istemsiz yerinden edilenlerin yeniden yerleşme süreçlerini analiz etmek üzere geliştirdiği çerçeve kapsamında incelenmektedir. Çerçeve Türkiye'deki Suriyelilerin durumuna dair bir bakış açısı sunacak şekilde uyarlanmıştır. Böylece 2011 yılından günümüze dek uzanan süreç de incelenmiştir. Ek olarak tarihsel süreçte yapılan mevzuat çalışmalarına dikkat çekilmiş ve bu çalışmaların sosyal uyum hedefi sorgulanmıştır. Sonuç olarak Suriyelilerin yerel halk ile eşit haklara sahip olmasını engelleyen ve geçicilik algısını pekiştiren geçici koruma statüsünün Suriyelilerin Türkiye'de kendilerine bir gelecek kurmalarını ve yerel halk ile bütünleşebilmelerini desteklemediği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Suriyeliler, sosyal uyum, göç, geçici koruma, Scudder

ABSTRACT

Social cohesion studies have come to the agenda with the understanding that the Syrians are permanent (resident). The rise of various discourses from the local people in the process from guest to permanence emphasizes the multi-dimensionality of the problem. In this study, the concept of social cohesion that has gained importance with the understanding that Syrians, under temporary protection, are permanent is examined within the framework developed by Scudder to analyze the processes resettlement of involuntary displacement. The framework has been adapted to offer a perspective on the situation of Syrians in Turkey. Thus, the

process from 2011 to the present has been examined. In addition, attention was drawn to the legislative work carried out in the historical process and the goal of social cohesion of these studies was questioned. As a result, it has been understood that temporary protection status which prevents Syrians from having equal rights with the local people and reinforces the perception of temporariness does not support Syrians to establish a future for them and integrate with local people in Turkey.

Key words: Syrians, social cohesion, migration, temporary protection, Scudder

GİRİŞ

Devletlerin sosyal uyum hedefi göç eden bireylerin ülkeye girdiği ilk andan itibaren gözlemlenebilmekte ve verilen statü, haklar ve hizmetlere göre şekillenmektedir. Sığınmacı/mülteci durumunu yaratan zorunlu ve uluslararası göç açısından değerlendirildiğinde ise özellikle kitlesel göç gibi beklenmedik ve kalıcılığı artan yoğun nüfus hareketlilikleri hem göç eden hem de göç alan toplumu ilgilendiren çok boyutlu ve karşılıklı bütünleşme sürecinin önemini artırmaktadır (UGÖ, 2013: 30).

Suriye’de 2011 yılında başlayan olaylar sonucunda milyonlarca Suriyeli ülkesi içinde yerinden edilmiş ya da başka ülkelere sığınmıştır. Suriye’ye sınırı olan ülkelerden biri olan Türkiye, ülkesini terk eden Suriyelilerin göç ettiği ülkelerin başında gelmiştir. Suriyelileri misafirperver bir şekilde karşılayan Türkiye, yerinden edilme sürelerinin uzamasıyla birlikte Suriyelilerin misafir olmadığı gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır (Dinçer vd., 2013: 34).

Dokuz yıl sonunda geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) 27 Temmuz 2020 verilerine göre 3.604.226’dır. Üçüncü ülkeye yerleştirilenlerin sayısı 16.285¹ ve ülkesine dönen Suriyelilerin sayısı 373.592²’dir. AB’nin sınırlarını kapatması ve Suriye’deki durumun uzun bir süre daha Suriyelilerin ülkelerine geri dönmeleri için uygun olmaması (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 216; Erdoğan ve Çorabatır, 2019: 4) yerinden edilme sürelerinin uzamasına neden olmaktadır. Türkiye’nin misafir söylemini geçersiz kılan bu durum Suriyelilerin Türkiye gibi ülkelerde kalıcı olma olasılığını artırmaktadır (Yıldız ve Çakırer-Özservet, 2016: 125; Şimşek, 2019: 173). Erdoğan (2018: 245) geçici korunan bu kişilerin %80’den fazlasının Türkiye’de kalıcı olduğunu belirtmektedir. Bu durumda Suriyelilerin Türkiye’ye sosyal uyumunun sağlanması önem kazanmaktadır (Kirişçi, 2014: 27).

¹ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

² <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bakan-yardimcisi-ulkesine-donen-suriyeli-sayisini-acikladi,ThoUzq8thECCjQ7jGH0pLw>

Dünyanın yerinden edilmiş en büyük nüfusları mülteciler ve kalkınmaya bağlı nedenlerle yerinden edilenlerden oluşmaktadır. Bu nedenle kalkınmaya bağlı yerinden edilenlerin yeniden yerleşim süreçlerini açıklamak üzere geliştirilen modeller mülteciler için de uygulanmaya başlanmıştır (Cerneva, 2000: 17). Bu çalışmada da kalkınmaya bağlı yerinden edilenlerin yeniden yerleşim süreçlerini açıklamak üzere Thayer Scudder tarafından geliştirilen istemsiz yerinden edilenlerin yeniden yerleşim sürecine yönelik çerçevesi, Türkiye'deki Suriyelerin sosyal uyumu kapsamında incelenmektedir. Türkiye'de Scudder'in çerçevesini hem kalkınma nedeniyle zorla yerinden edilenlerin (Ercan, 2014) hem de Suriyelilerin (Ercan, 2018) yeniden yerleşimini değerlendirmek amacıyla kullanan çalışmalar bulunmaktadır ve her iki araştırmada da koşullar pek çok açıdan farklı olsa da Scudder'in çerçevesi kullanılmıştır.

Sosyal uyumu incelemek amacıyla Scudder'in çerçevesinin tercih edilmesinin başlıca nedeni göçmenlerin sosyal uyumunun içinde yaşadıkları çevreyi oluşturan sosyal, kültürel, ekonomik ve politik unsurların bütüncül, sistematik ve eş güdümlü bir şekilde ele alınmasını gerektirdiğinden (Avrupa Konseyi, 2008: 12; UGÖ, 2017: 3) sosyal uyumu incelemek için uygun ve olabildiğince kapsamlı bir referans noktasından hareket ederek ele almak önemlidir. Scudder'in çerçevesi Suriyelilerin sosyal uyumunun yeniden yerleşimlerinin başlangıcından günümüze dek kuramsal bakış açısıyla ele alınmasına imkân tanımaktadır. Diğer taraftan bu denli geniş bir konuyu belirtilen kuram temelinde ele alarak konu sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Konunun sınırlandırılması ile birlikte göç alanında yoğun bir şekilde çalışmakta olan sosyal hizmet uzmanlarına bu çerçeve ile yeni bir bakış açısı sunulabileceği düşünülmektedir.

Bu amaca ulaşabilmek için 16 Kasım 2019-31 Temmuz 2020 tarihleri arasında Google Akademik, Dergipark, Ulakbim, Ulusal Tez Merkezi aracılığı ile çeşitli araştırmalara, raporlara, kitaplara, tezlere ve ek olarak haber sitelerine ulaşılmıştır. Aramalarda "göç, sosyal uyum, Suriyeliler, göç politikaları, kitlesel göç, yeniden yerleşim" gibi anahtar kavramlar kullanılmıştır. Aynı zamanda kurum ve kuruluşlar tarafından paylaşılan Suriyelilere ait güncel sayılara da yer verilmiştir.

Çalışmada öncelikle Türkiye'nin göç politikasında sosyal uyumun yerinin anlaşılması için politika bağlamında bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Ardından Scudder'in çerçevesi kapsamında Suriyelilerin sosyal uyumu incelenecektir.

Türkiye'nin Göç Politikaları

Türkiye'nin kuruluşunun ilk yıllarında ulus-devlet yaratma hedefiyle nüfus hareketliliği yaşanmıştır (İçduygu vd., 2009: 1). Balkan göçünde uyum sorunu yaşanmamış, göçmenler kabul edilmiş ve sorunlarının çözümü için çalışılmıştır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1355). 1980'li yıllarda ise Ortadoğu'dan, bazı Asya ve Afrika ülkelerinden kaçak göç ve sığınma talebi sonucu Müslüman ve/veya Türk olmayanların uluslararası göçü ile ilk defa yabancıların nüfus hareketliliği yaşanmıştır (İçduygu vd., 2009: 1-2; Şirin-Öner, 2018: 24-25). Beklenmeyen bu göçler sonucunda *de facto*³ göç ülkesi olan Türkiye (İçduygu, 2014: 321) göçmenlerin büyük bölümüne kayıtsız ve düzensiz göçmen olarak ev sahipliği yapmıştır (İçduygu vd., 2009: 2; Şirin-Öner, 2018: 25). Avrupa dışından gelenlere mülteci statüsü verilmemiş; geri göndermeme ilkesi gereği üçüncü bir ülke bulana kadar Türkiye'de kalmalarına izin verilmiş ancak ikamet, çalışma, sağlık, eğitim gibi alanlara erişimleri sorunlu olmuştur (İçduygu, 2010'dan akt. Ark-Yıldırım ve Özer-Yürür, 2019: 25).

Türkiye birçok göçe ve göçmen grubuna ev sahipliği yapmasına rağmen 2000'li yıllara dek kapsamlı bir göç politikası oluşturamamıştır. Örneğin 1994 Yönetmeliği'nde uyumdan söz edilemezken 2006 yılında 2210 sayılı İskân Kanunu'nun ilga edilmesiyle yürürlüğe giren 5543 sayılı İskân Kanunu "Türk soyu ve Türk kültüründen" olanları kapsarken mülteci olmayan kişilerin yapısal ve ekonomik uyumu hedeflenmemiştir (Ark-Yıldırım ve Özer-Yürür, 2019: 26-31).

Türkiye son olarak 2011'de başlayan ve kitlesel akın halinde yaşanan Suriyelilerin göçünün hedefi olmuş ve yalnızca beş yılda tarihinde hiç olmadığı kadar mülteciye ev sahipliği yapmıştır (Erdoğan ve Çorabatır, 2019: 5). Türkiye'nin imzaladığı Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci tanımı "1 Ocak 1951'den önce" zaman sınırlamasını ve "Avrupa'dan gelenler" coğrafi sınırlamasını içermektedir. Sözleşme'de yer alan sınırlamalar 1967 Protokolü'yle kaldırılmasına rağmen Türkiye koyduğu çekince gereği yalnızca "Avrupa'dan gelenleri" mülteci olarak kabul etmektedir (Buz, 2008: 2). Bu durum Avrupa dışından gelenlerin mülteci haklarından yararlanamamaları ve kendilerine Türkiye'de bir yaşam kurmalarının önünde engel oluşturmaktadır (Şimşek, 2019: 174).

Türk mevzuatında Suriyelilere uygun bir statü olmadığı için Suriyeliler misafir olarak tanımlanmışlar ve Ekim 2011'de geçici koruma statüsü altına alınmışlardır (Dinçer

³Göç Terimleri Sözlüğü'ne (s.20) göre "Fiilen var olan. Resmen veya yasalarca tanınmasa bile etkisi olan" anlamına gelmektedir.

vd., 2013: 31). 30 Mart 2012'de yürürlüğe konan gizli bir Yönerge⁴ ile Suriyelilere resmen geçici koruma statüsü verilmiştir (Erdoğan, 2018: 58). İçinde bulunulan koşullara, önceki kanunlara ve diğer ülkelerin önlemlerine kıyasla başarılı olarak nitelendirilen Türkiye'nin ilk kapsamlı göç yasası (Dinçer vd., 2013: 32) 4 Nisan 2013'te TBMM tarafından kabul edilen ve 11 Nisan 2014'te yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'dur (YUKK). Geçici koruma statüsü YUKK ile belirginleşmiştir. 22 Ekim 2014'te yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) ile geçici korumanın nasıl uygulanacağı düzenlenmiştir⁵.

YUKK'de geçici korumanın sağlanabilmesi için çeşitli şartlar sunulmaktadır. Öncelikle ülkesinde meydana gelen durumlar karşısında kitlesel olarak sınırlarımıza gelen ya da sınırlarımızı geçen yabancıların geçici korumadan yararlanabileceği belirtilmektedir. Ek olarak ayrılmaya zorlanmak veya geri dönememek de bahsedilen şartlardandır⁶.

YUKK, Türk mevzuatında 'uyum'a yer verilen ilk belgedir (TBMM, 2018: 33). Ancak ilgili belgede uyum tanımlanmamıştır. 2005 yılında İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı'nda belirtildiği üzere Türkiye'deki uyum çalışmaları ulusal ve uluslararası kuruluş ve STK'ler tarafından yapılırken sığınmacı ve mülteci dışındakilerin uyumuna yönelik bir sistem olmadığı, devletin uyum yönünde çalışmalarına dair yasaya ve kuruma ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir.⁷ Suriyelilerin göçünün ardından STK'ler çalışmalarıyla sürece önemli katkılar yaparken (Barın, 2019: 355-356) ek olarak uyum çalışmaları yapmak üzere Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuştur. GİGM uyum çalışmalarında öngörülenin "ne asimilasyon ne de entegrasyon, göçmenle toplumun gönüllülük temelinde birbirlerini anlamalarıyla ortaya çıkan harmonizasyon"⁸ olduğunu ifade etmektedir⁹.

⁴ Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge

⁵ Bu noktada GKY'nin kanunla düzenlenmemiş olmasının Anayasa ile çeliştiği belirtilmektedir. Anayasa'nın 16. maddesinde yabancıların temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasının ancak kanun ile yapılabileceği ve bunun da milletlerarası hukuka uygun yapılması gerektiği belirtilmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015: 21-23).

⁶ BM Yürütme Komitesi'nce ifade edilen geçici koruma için bakınız: <https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45>
⁷İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Oluşturulmasına İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı, 25.03.2005

⁸<https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>

⁹Sağiroğlu (2016: 56) entegrasyon kavramının özellikle kullanılmadığı, Ark-Yıldırım ve Özer-Yürür (2019: 23) YUKK'den önceki dönemde hedeflenen uyumun asimilasyon olmasından dolayı tanımlamanın bu şekilde olabileceği görüşündedir. TBMM'ye (2018: 253) göre uyum kavramının kullanılması yeni bir model ve politika benimsendiğinin göstergesidir.

İlk yerleşim aşamasından başlayan ve çok yönlü bir süreç olan sosyal uyum¹⁰ sürecinin başarıyla gerçekleşmesi, yasal statü ve temel haklara erişim ile mümkündür (Şimşek, 2018: 373; Şimşek, 2019: 176). Göç edilen ülkedeki statü göçmenlerin yeni bir hayat kurmalarını, gelecek planları yapmalarını ve sosyal uyum sürecini etkilemektedir (Biner, 2016'dan akt. Biner ve Soykan, 2016: 1; Şimşek, 2018: 369). Devletler, Cenevre Sözleşmesi'nde mültecilere tanınan sosyal ve ekonomik hakları Suriyeliler gibi geçici koruma statüsü altındakilere sağlamama eğilimi göstermektedir (Erdoğan, 2018: 59). YUKK'de kimlik belgesi olan Suriyelilere temel haklar ve sosyal yardımların sağlanacağı belirtilmiştir. Örneğin evrensel insan haklarından olan sağlık, eğitim, çalışma hakkı, sosyal hizmet ve yardımlar ve bu haklardan faydalanırken dil sorunundan kaynaklanabilecek sorunları önleyecek tercüme ihtiyacı GKY'de "geçici koruma altındakilere sağlanacak hizmetler" olarak yer almaktadır. Hak kavramının hizmete indirgenmesi, zorunlu olmamaya işaret etmekte (Ark-Yıldırım ve Özer-Yürür, 2019: 38) ve Suriyelilerin tümünün haklara erişiminin pratikte sınırlı olması sosyal uyumu zorlaştırmaktadır (Şimşek, 2018: 382). Aynı zamanda GKY'de geçici korunanların belirlenen illerde ikamet etmekle yükümlü oldukları ifade edilmektedir.

YUKK yeniden düzenlenen uluslararası koruma statüleri, aile birleşimi hakkı, ikamet izinleri, istihdama yönelik düzenlemelerin yanı sıra göçmenlerin gündelik hayatlarına/insani ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeleri içermektedir. Uyumun göstergeleri olan uluslararası koruma, uzun dönem ikamet izni ve vatandaşlık konularında yapılan düzenlemelerden Suriyelilere yönelik kalıcı bir uyum hedefinin gözetilmediği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda belirtilen hallerde temel hak ve özgürlükler kısıtlanabilirken Cumhurbaşkanlığı tarafından statünün devamı ya da sonlandırılmasına dair yüksek takdir yetkisi bulunmaktadır (Ark-Yıldırım ve Özer-Yürür, 2019: 33-38). Statünün süresinin belirsiz olması Suriyelilerin belirsiz bir tarihte Türkiye'yi terk etmeleri anlamına gelmektedir. Türkiye'de kalmak isteyenler için ise belirsizlikler taşımaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015: 99). Bu doğrultuda geçici koruma statüsünün yasal ve idari anlamda göçmenlerin sosyal uyumunu hedeflemediği anlaşılmaktadır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 2). Ek olarak geçici korumanın giderek yetersizleştiği görüşündeki Erdoğan (2018: 237-238) Türkiye'de doğan Suriyeli çocukların sayısına dikkat çekerek¹¹ Suriyelilerin Türkiye'deki

¹⁰2019 yılında Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı (2018-2023) yayınlanmıştır.¹⁰ Sosyal uyum "göçmenlerin kültürel, sosyal ve ekonomik olarak yaşadıkları topluma dâhil edilerek ortak bir aidiyet hissi geliştirebilmesi, kültürlerarası etkileşim, istişare, toplumsal diyalog çerçevesinde farklılıkların karşılıklı tanınması, saygının devam ettirilmesi ve bir arada yaşamalarının sağlanması" olarak tanımlanmıştır (GİGM, 2019: 11-13).

¹¹GİGM'e göre 8 Mayıs 2020 itibarıyla Türkiye'de doğan Suriyeli çocuk sayısı 1.040.592'dir.

geleceklerine yönelik statüleri de dâhil olmak üzere yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak Kirişçi (2014: 8) ve Erdoğan (2018: 226) Türkiye'nin kapsamlı bir göç politikası olmadığı görüşündedir. Ek olarak geçici olarak görülen Suriyelilere yönelik düzenlemelerden uzun vadede sosyal uyumun hedeflenmediği anlaşılmaktadır (Ark-Yıldırım ve Özer-Yürür, 2019: 39). Ülkemizde kalıcı hale gelen ve önemli bir nüfusa sahip Suriyelilere yönelik uyum politikalarının ve uygulamalarının gerçekleştirilmesi hem yerel halk için hem de Suriyeliler açısından elzem görünmektedir.

Suriyelilerin Sosyal Uyumuna Scudder'in Çerçevesi İle Bakmak

1969'da Chambers ve 1973'de Nelson'ın gönüllü yerleşimcilere yönelik üç aşamalı çerçevesine dayanarak Colson ve Scudder 1982'de savaşlar, doğal afetler ve kalkınma projeleri gibi nedenlerle yerinden edilmiş kişilerin yeniden yerleşim süreçlerinde yaşadıkları strese ve her aşamadaki spesifik davranışlarına odaklanan dört aşamalı kavramsal bir çerçeve geliştirmiştir. Başlangıçta gönüllü yerleşim süreçlerine uygulanacak şekilde tasarlanmış olan çerçeve, Scudder'in çalışmaları sonucunda mülteciler gibi istemsiz yerinden edilenlerin yerleşimlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Aynı zamanda bu haliyle çerçeve kalkınmaya bağlı olarak yerinden edilenlerle yapılan çalışmaların, mülteci çalışmaları için uygunluğunu değerlendirme fırsatı sağlayan ilk sistematik girişim halini almıştır (Scudder, 1993: 124-130; Cernea, 2000: 14-15).

Yeniden yerleşimcilerin çoğunun başarılı yeniden yerleşim sürecinde nasıl davranacaklarını teorize eden çerçeve iki nesil sürmektedir. Modelin benzerlerinden farklı olarak öngörücü olduğunu savunan Scudder'a göre iyi planlanmış fırsatlar uygulandığında göçmenlerin sıralanan aşamalara nasıl tepki verecekleri tahmin edilebilmektedir. Aşamalar kritik öneme sahip konulara uygun olarak zaman dilimlerine ayrılmıştır ve yeniden yerleşim sürecini etkileyen sistemlerin süreci nasıl etkilediklerinin anlaşılmasını sağlayan araçlardır. Aynı zamanda çerçevenin genel bir teori özelliği taşıdığı için evrensel bir geçerliliğe sahip olduğu ancak aşamaların sırasının ya da içeriğinin koşullara göre değişebileceği ifade edilmektedir (Scudder, 1981: 92'den akt. Scudder, 2005: 33; Scudder, 2005: 31-33).

Tüm yerinden edilmeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar konusunda çeşitli görüşler bulunmakla birlikte Cernea ve McDowell (2000: 4-5) buradaki amacın "basitleştirilmiş ortak paydalara indirgemek değil, ortaya çıkarmak" olduğunu belirtmektedir. Böylece oluşan kümülatif bilgi araştırmacıların bulgularını

yorumlayabilmelerini sağlayan araçlar ortaya çıkarmaktadır (Cernea, 2000: 15). Farklılıklar ve benzerlikler ise pek çok yaklaşım arasında bilgi alışverişi yapılmasını sağlamaktadır. Bu araştırmanın konusu farklılık ve benzerlikleri belirlemek değildir ancak sosyal uyum açısından önemli olan bazı noktalara değinmek gerekirse bunları vatandaşlık sorunu (Stein ve Clark, 1990'dan akt. Scudder, 1993: 125) gibi farklılıklar; yerinden edilmenin istemsiz ve travmatik olması, göç alan toplumda yaşanan gerginlikler, nüfusun büyük bir bölümüyle daha az iş fırsatı için rekabet edilmesi ve bundan doğan çatışmalar gibi benzerlikler olarak sıralanabilir (Scudder 1981'den akt. Scudder, 1993: 126; Stein ve Clark 1990'dan akt. Scudder, 1993: 126).

Sonraki bölümde Scudder'in çerçevesini oluşturan dört aşama Suriyelilerin sosyal uyumunu değerlendirmek üzere uyarlanmıştır. Öncelikle aşamalar hakkında bilgi verilmiş ve bu bağlamda Suriyelilerin yeniden yerleşimi aktarılmıştır.

1. Aşama: Bu aşama yer değiştirme kararını ve yeni yerleşilecek yerin belirlenmesini içermektedir. Bu aşamada yerinden edilen kişilerin yaşayacakları stresi azaltmak için yerleşecekleri yere dair planlama sürecine aktif katılımı önemlidir (Scudder, 2005: 34).

Savaş ve çatışma ortamının hâkim olduğu sürekli bir kriz bölgesi olan Orta Doğu'da 2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı 2011 Mart'ında Suriye Arap Cumhuriyeti'nde baskıcı yönetimlere karşı değişim talep eden toplumsal hareketleri başlatmıştır. Birçok ülkede mevcut hükümeti değiştiren hareketler, Suriye'de artan rejim karşıtı gösterilerle birlikte çatışmaları ve iç savaşı meydana getirmiştir. Suriyeliler iç savaşın yaşanamayacak hale getirdiği harabeye dönmüş evleri ve şehirlerinde hayatta kalamayacaklarını anladıklarında ülke içinde ve ülke dışına doğru hareket etmek zorunda kalmışlardır. Komşu ülkelere yönelen Suriyelilerin çoğu Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası ile ülkeye sığınmaya karar vermişlerdir (Erdoğan, 2018: 1-12).

Zorunlu göç, göçmenlerin evleriyle birlikte barınma ve yaşam alanlarının kaybına neden olmaktadır. Başarılı sosyal uyumun temelini oluşturan yeniden yerleşme sürecinde göçmenler yeni yaşamlarında beklemedikleri pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1354). Uluslararası göçlerde daha derin ve uzun bir zaman alan uyum sorunları ortaya çıkarken (Sirkeci ve Göktuna-Yaylacı, 2019: 17) göç zorunlu nedenlerle gerçekleştiğinde uyum sorunları çok boyutlu (Akıncı vd., 2015: 63) ve yeni yaşama uyum istemli göçe göre daha zor olabilmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1348).

Tüm bunlarla birlikte yer değiştirme kararı, göç öncesinde ve hedef ülkeye varduktan sonraki yaşam hakkında bilgi sahibi olunmasını dolayısıyla beklentiler, mevcut koşullar ve tüm bunların yaratacağı stresin belirlenmesini gerektirmektedir. Aynı zamanda bu sürecin planlanması ve planın uygulanması aşamalarına göç edecek birey, grup ve toplulukların katılımlarının artırılması önem taşımaktadır. Böylece değişimin planlanması ve izlenmesi göç etmeyi planlayanların gerekli bilgi, beceri ve tutumlara sahip olmasına dolayısıyla sonraki aşamalarda da sosyal uyumun kolaylaştırılmasına yardımcı olmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2016: 616; UGÖ, 2017: 5).

Tunç'a (2015: 38) göre dil, kültür, yaşam tarzındaki farklılıklar, eğitim ve sosyo-ekonomik düzeylerinin düşük olması, kadın ve çocuk nüfusun fazla olması Türkiye'deki Suriyelilerin evrensel mülteci profiline uyduğunu göstermektedir. Gencer (2019a)'e göre mülteci ve sığınmacıların yerleştirilme süreçlerindeki olası riskleri ve sorunları azaltabilmek ve sosyal uyum sürecini artırabilmek için yerel referandum, toplumu tanıma ve toplum incelemesi gibi ön çalışmalara ihtiyaç vardır.

2. Aşama: Bu aşama yer değiştirme hareketiyle başlamaktadır. Fiziksel olarak yerleşimin gerçekleşmesinden sonraki yıllarda yeni bir yaşam kurma ve yerleşilen yere uyum sağlama süreciyle ilgilidir. Yer değiştirme yeni bir yaşam alanı oluşturmayı, yeni ekonomik faaliyetler, yerleşik halk ve hükümetle yeni ilişkiler geliştirmenin yarattığı stres ve belirsizliklerle başa çıkmayı içermektedir. Bu aşamada göçmenlerin yaşam standartlarının düşmesi ve risk almaktan kaçınmaları beklenebilir. Tüm yerinden edilenler için geçerli olan bu aşama çoğu yeniden yerleşimci için zorlu olabilmektedir (Scudder, 1993: 131-132; Scudder, 2005: 32-35).

Sosyal uyum süreci fizyolojik, psikolojik ve sosyokültürel açıdan streslidir. Fizyolojik stres yeniden yerleşim kaynaklı sağlık sorunlarını içermektedir. Özellikle yetersiz beslenme, konutta temiz ve yeterli içme suyu ile rezervuara erişimin olmaması gibi nedenlerin meydana getirdiği hastalıklara bağlı olarak morbidite ve mortalitede artış yaşanabilmektedir (Scudder, 2005: 24-25). Psikolojik stres ise yaşanan yerin kaybı ve yerleşilen yerdeki geleceğe dair kaygıyı içermektedir. Bu stres savaştan kaçan mültecilerde daha şiddetli görülebilmektedir. Bireysel refahı korumaya yönelik endişeler kişilerin güçsüz hissetmelerine neden olmaktadır. Özellikle kadınların, çocukların ve yaşlıların geleceğe yönelik endişe içinde olmaları beklenebilir (Scudder, 1993: 131-132). Bu süreçte kadınlara yeterli fırsat sunulmaması onların evin içinde kalmasına, karar almaya katılımlarının olmamasına ve sosyoekonomik anlamda kayıp

yaşamalarına neden olmaktadır (Scudder ve Colson, 1982: 285'ten akt. Scudder, 2005: 25). Diğer bir ifade ile göç eden bireylerin gelenek, görenek, kültür ve dini özellikleri gibi pek çok etkenin neden olabildiği toplumsal cinsiyet eşitsizliği göçü, yeniden yerleşim sürecinin her aşamasını ve sosyal uyumu etkileyen önemli bir konudur (UGÖ, 2017: 3). Sosyokültürel stres ise bir toplumun kültürel kimliğine yönelik tehditlerden, özellikle ilk yıllarda göçten önceki ekonomik faaliyetlerin yeni yerleşilen yerde kalıcı ya da geçici olarak gerçekleştirilememesinden doğan ekonomik kayıp ile birlikte doğum, ölüm ve evlilikle ilgili kurum ve sembollerin sınırlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Yeniden yerleşimcilerin çoğunun bu aşamada yaşam biçimlerini kısıtlayan sosyokültürel anlamda kapalı bir sistem gibi davrandıkları görülmektedir (Scudder, 2005: 26-35). Yerinden edilme deneyiminin siyasi ve ekonomik nitelikleri olan çok boyutlu bir olgu olması ve kültür şoku, dil engelleri gibi etkenler de strese neden olabilmektedir (Maimaiti vd., 2017).

UGÖ'ye¹² göre Suriye'de yaşayan her dört kişiden biri Suriye'yi terk ederek¹³ öncelikle komşu ülkelere yönelmiştir. BMMYK verilerine göre 2011'den bu yana 6,6 milyon kişi Suriye içinde yerinden edilirken 5,5 milyondan fazla Suriyeli¹⁴ Irak, Lübnan, Türkiye, Mısır ve Ürdün gibi komşu ülkelere sığınmıştır.

Türkiye'ye yönelik nüfus hareketliliği 29 Nisan 2011'de Hatay'ın Yayladağ ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısına 252 kişilik bir grubun gelmesiyle başlamıştır.¹⁵ Suriye'deki savaşın sonlanmamasıyla birlikte Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası planlanandan çok sayıda Suriyelinin Türkiye'ye gelmesine neden olmuştur (Erdoğan, 2018: 184). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre Türkiye 2011'de başlayan Suriyeli göçü sonucunda dünyada en fazla mülteci barındıran ülke olmuştur.¹⁶ Türkiye öngördüğünden çok daha fazla sayıda Suriyeliye ev sahipliği yapmış ve Suriyelilerin ülkelerine döneceklerini düşünerek nüfus hareketliliğinin yaşandığı ilk yıllarda Suriyelileri misafir olarak tanımlamıştır (Erdoğan, 2018: 7-8). Misafir yaklaşımının getirisi olarak Suriyelilerin geçici olduğu düşünülmüştür. Benzer şekilde Türkiye'ye sığınan Suriyeliler de savaşın sona ereceğini ve ülkelerine döneceklerini, Türkiye'de misafir olduklarını düşünerek sosyal

¹² Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

¹³<https://www.perspektif.online/tr/siyaset/turkiyedeki-suriyeliler-9-yilin-kisa-muhasebesi.html>

¹⁴https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.158974330.170333107.1580478190-713687434.1574111929

¹⁵<https://www.goc.gov.tr/turkiye-de-gecici-koruma>

¹⁶<https://www.unhcr.org/tr/genel-bakis-2>

uyum açısından önemli olan Türkçe öğrenme ve çocuklarını okula gönderme gibi konularda isteksiz olmuşlardır.

Sınırın geçilmesiyle birlikte kayıt altına alınan Suriyelilere geçici koruma kimlik belgesi düzenlenmiştir. GİGM'in kurulmasından önce kayıt ve kimlik işlemleriyle ilgilenen AFAD (2013: 20) Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin sayısının bilinmediğini belirtmiştir. Türkiye ülkedeki Suriyelilerden daha ziyade Suriye'deki siyasi durumla ilgilendiği için ilk iki yıl çok az Suriyelinin kaydı tutulmuştur (TBMM, 2018: 89). Aynı zamanda Suriyelilerin kayıt altına alınmasına yönelik çalışmalarla ilgilenen kurum olan GİGM'in 2014 yılında kurulması kayıtlarda gecikme yaşanmasına ve farklı kayıt uygulamalarına neden olmuştur (Mutlu vd., 2016: 32-33; Erdoğan, 2018: 225). Kayıt altında olmayan Suriyeliler kimlik belgeleri olmadığı için geçici korumanın kendilerine sağladığı kamu hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Domlar gibi göçebe toplulukların ya da Avrupa'ya gitmek isteyenlerin, hizmetler hakkında bilgi sahibi olmayanların ve kayıt sistemine dair endişeleri olanların kayıt yaptırmadıkları, bazılarının yaşadıkları yerdeki uygulamalardan dolayı kayıt yaptıramadıkları ifade edilirken diğer taraftan sağlık hizmetlerinden faydalanma amacıyla kayıt olan Suriyelilerin sayısının arttığı belirtilmektedir (Mutlu vd., 2016: 33-34).

Kitlesele akın şeklinde gerçekleşen göç 2016 yılından sonra azalsa da (Erdoğan ve Çorabatır, 2019: 4) AFAD tarafından 10 ilde kurulan toplam 26 geçici barınma merkezindeki (kamp) konteynır ve çadır kentler yüksek standartlarda olmasına rağmen Suriyeliler tarafından tercih edilmemiştir (Erdoğan, 2018: 9-14). Aynı zamanda buralarda kalmalarına yönelik bir yönlendirme ve düzenleme eksikliği nedeniyle yeni yerleşim yerleri kendi tercih ettikleri şehirler olmuştur (Erdoğan, 2017: 32). 2018 yılına gelindiğinde ise bazı geçici barınma merkezlerinin birleştirilmesi veya kapatılması nedeniyle burada kalan Suriyeliler gönüllü olarak kentlere ya da başka geçici barınma merkezlerine yerleşmiştir (BMMYK ve BMKP, 2020: 5). GİGM'in 23 Temmuz 2020 verilerine göre 5 ilde bulunan 7 geçici barınma merkezinde toplam 61.948 Suriyeli yaşamaktadır.¹⁷

Biner ve Soykan (2016: 8-9) geçici koruma statüsünün Suriyeliler tarafından misafir söyleminin devamı şeklinde algılandığını, bu algının yerel halkta da olduğunu ve statünün süresinin belli olmamasının Suriyelilerin Türkiye'de yaşam kurmalarını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Suriyelilerin kamp dışında yıllardır şehirlerde yaşamalarının Türkiye'de yaşama "kendiliğinden entegre olma" (İçduygu ve Ayaşlı,

¹⁷ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

2019: 2-17) ya da “gayri resmi uyum” (Kirişçi, 2014: 29) sürecini başlatarak Suriyelilerin Türkiye’de kalma eğilimlerini artırdığı belirtilmektedir. Sınıra yakın illere akraba ve/veya tanıdıklarının yanına yerleşenler daha az uyum sorunu yaşamaktadır (Deniz vd., 2016: 1077). Ancak misafirlik süresinin uzaması ve Suriye’ye dönüşün mümkün olmaması, bazı ailelerin Suriyeli akrabalarını desteklemek için borçlanmaları (Dinçer vd., 2013: 23), Türkiye’deki akrabalarda da maddi ve manevi açıdan huzursuzlukların baş göstermesine neden olmuştur. Sonuç olarak ilk aşamadaki akrabaların/tanıdıkların desteği giderek yerini gerilime bırakmış ve Suriyeliler kendi imkanlarıyla yaşam kurma mücadelesine başlamıştır (Erdoğan, 2018: 37-113).

Yer değiştirme eylemi belirli bir sırada hareket etmektedir (konma-konaklama-yerleşme-sosyal uyum). Sosyal uyum gerçekleşmediğinde göç eyleminin tamamlanabildiğini söylemek güçtür. Sosyal uyumun gerçekleşmemesi tekrar göç etme eğilimine neden olabilmektedir (Çakır, 2011: 131). Nihayetinde yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi Türkiye’de çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan Suriyeliler, düzensiz yollarla Avrupa’ya göç etmeye çalışırken ciddi sorunlar yaşamışlardır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1351). Can kayıpları yaşanmış¹⁸ ve bu örneklerden birisi de 2015 yılında Alan KURDI ya da bilinen adıyla “Aylan bebek” ve ailesinin yaşamını yitirmesi olmuştur.¹⁹

Bilinenin yaratılması güvenlik hissini yaratmaktadır. Göçmenlerin kendilerinden önce göç eden tanıdıklarının varlığı bir sosyal destek kaynağı sağlayarak göç sonrası sosyal uyumlarını kolaylaştırmaktadır (Scudder, 2005: 35; Adıgüzel, 2016: 175). Dil bilmemekten kaynaklanan iletişimsizlik sosyal uyumu olumsuz etkilemektedir. Özellikle olgun yaştaki bireylerin kendi dil ve kültürleriyle birlikte göç alan toplumda sosyalleşmeleri önem taşımaktadır (Adıgüzel, 2016: 174). Aksi halde günlük yaşamlarını devam ettirmeleri zorlaşan bu bireyler toplumdan uzaklaşabilmektedir.²⁰ Bu durumun bir sonucu olarak yerleşimcilerin göç öncesi davranışlarını gerçekleştirebilecekleri belirli bölgelerde etnik mekânsal yoğunlaşmaları sonucunda oluşan gettolaşma, yerel halkla etkileşimi olumsuz etkileyen hatta yok olmasına da neden olabilen bir sorunu da meydana getirmektedir (Adıgüzel, 2016: 175-176). Ayrıca yerleşilen veya sığınılan bölgelerin genel itibarıyla özellikle sığınmacı ve mülteci çocuklar açısından da geliştirici, yaratıcı ve özgürleştirici etkileşim mekanizmaları için imkân sağlamadığı, yoksulluk nedeniyle daha çok yapabilirliği ve

¹⁸<https://www.milliyet.com.tr/gundem/savastan-kacarken-ege-de-can-verdiler-1800183>

¹⁹<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/buyuk-dramin-sembolu-aylan-ve-galip-29983455>

²⁰<http://www.sivilsayfalar.org/2019/04/08/uyum-entegrasyon-karsilikli-kabul-ya-da-sizi-geri-yollariz/>

imkânı az olan yaşam ortamlarında yaşanıldığı, bu olumsuz şartların ise çocuklarda belli düzeyde var olan yetenekleri ve becerileri istenen düzeyde desteklemediği belirtilmektedir (Gencer, 2019a). Bu noktada Gencer ve Karagöz (2016: 40) özellikle sığınmacı ve mülteci çocukların maruz kaldıkları sorunları ve karşılaştıkları riskleri anlayabilmek için sığınılan, barınılan ve etkileşime geçilen mekanların özelliklerinin incelenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Çünkü insan ve mekân ilişkisi bağlamında yaşam ortamlarının insan hayatını şekillendirebilme, ilişki biçimlerini tasarlayabilme, engelleri ve kaynakları yaratabilme, imkanları ve imkansızlıkları üretebilme gibi hayati işlevleri olduğu ifade edilmektedir (Gencer, 2019b: 132).

Suriyeliler göçten önceki yaşam kalitesinin oldukça altında yaşamlarına devam etmekte ve düşük ücretli konut olarak tasarlanmamış alanlarda yaşamaktadır (Erdoğan, 2018: 110). Özellikle sınır illerinde kiralara artışı ve konut sıkıntısı ortaya çıkmıştır (Dinçer vd., 2013: 23). Bu nedenlerin Suriyelileri yer değiştirmeye ittiğini belirten Bakioğlu vd. (2018: 59-60) Ankara'nın güvenli bulunması, iş imkanları ve ulaşım kolaylığı gibi nedenlerden dolayı Suriyeliler tarafından tercih edildiğini ve tanıdıklarının varlığından dolayı Ankara'ya göç edenlerin, Suriyelilerin yoğun yaşadığı belirli bölgelere yerleştiklerini saptamıştır. Özellikle işyeri açan Suriyelilerin yoğunlukta olduğu birçok ildeki mahalleler "Küçük Halep"²¹ ya da "Halep Caddesi"²³ halini almıştır. Suriyelilerin kendilerini evlerinde hissetmelerine neden olan ve nüfusun neredeyse tamamının Suriyelilerden oluştuğu minyatür Suriyelerin yarattığı mekânsal ayrışma başarısız sosyal uyumun bir göstergesi kabul edilmektedir (Sönmez, 2016: 397).

Yerleşimcilerin yaşadıkları stres kaynaklarından birisi de yerleşim yeri seçiminde yaşamaktadır. Bazıları kente göç etmek isterken bazıları da göçten önceki evlerine yakın olan kırsal bölgelere yerleşmeyi tercih etmektedir (Scudder, 2005: 36). Kendi kültürlerine yakın kültüre sahip illere göç etmeleri, toplumla etkileşim kurulmasını ve daha az kültürel uyum sorunu yaşanmasını sağlamaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1352; Sirkeci ve Göktuna-Yaylacı, 2019: 17). Örneğin Suriyelilerin kültürel olarak Gaziantep'i kendilerine yakın bulduğu ve Suriye'ye yakın olmasının yerleşim yeri olarak seçilmesinde önemli olduğu anlaşılmaktadır (Arslan vd., 2017: 144-145).

²¹<https://www.milliyet.com.tr/pazar/altindag-da-bir-suriye-mahallesi-2386604>

²²<https://www.posta.com.tr/adana-nin-kucuk-halep-i-700-metrelik-caddede-sadece-6-turk-esnaf-var-haber-fotograf-1364608-20>

²³<https://www.amerikaninsesi.com/a/istanbulda-kucuk-suriye/4375675.html>

Mardin'in de Suriyelilerin sosyal uyumunu kolaylaştırdığı sonucuna varan çalışmalar mevcuttur (Apak, 2014; Gezici-Yalçın ve Yalçın, 2018).

Erdoğan (2018: 146) araştırmasında Suriyelilerin Türk toplumuna uyum sağlayamayacağı ve Suriyelilere vatandaşlık verilmesinin istenmediği sonucuna ulaşırken öte yandan Türk toplumunun genel olarak Suriyelilerle birlikte yaşamaya dair kabul ediciliğinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda bu durumun din ya da mezhep gibi benzerliklerden ziyade insani bir yaklaşımla gerçekleştirildiği ve destekleyici bir şekilde devam ettiği anlaşılmıştır (Erdoğan, 2018: 179-181). Ancak "misafirliğin" uzamasıyla birlikte yerel halkın, sınırlı imkanlarını ellerinden geldiğince misafirlerinin yaşamlarını kolaylaştırmak için kullanması ve Suriyelilere yaptığı maddi yardımların süresinin belirsizliği ve sürdürülebilir olmaması, Suriye'nin sınırda güvenliği tehdit edici saldırıları ve yaşanan can kayıpları, aynı zamanda yoksul vatandaşlara yardım etmek üzere kurulan ulusal organizasyonların kaynaklarını Suriyelilere yönlendirmesi gibi nedenlerle yerel halkın kabul ediciliği ve hoşgörüsü yerini sorunlara bırakabilmektedir (Dinçer vd., 2013: 16-43). Örneğin Karasu (2018: 344) tarafından yapılan araştırma sonucu Suriyelilerin "*kamu hizmet yükü fazla, alt yapısı yetersiz ve çoğu kişinin yeşil kart kullandığı Şanlıurfa'da artık istenmeyen kişiler*" olduğunu göstermektedir. Bu durumda Türk toplumundaki insani tavrın devam ettirilebilmesi ve sorunların ortaya çıkmaması için oluşturulan kamu politikaları ile sürecin yönetilmesi gerektiği belirtilmektedir (Erdoğan, 2018: 180-181).

Geçici korunanlar kayıtlı oldukları illerde ikamet etmek ve il dışına seyahat etmek için izin almakla yükümlüdür. Erdoğan (2017: 45) bunun mümkün olmadığını ve yerleştirme planlaması yapılmadığı için Suriyelilerin illerdeki dağılımlarının dengesiz olduğunu -örneğin Kilis'te yaşayan Suriyelilerin nüfusunun yerli halktan fazla olması gibi- belirtmektedir.²⁴ Suriyeliler pek çok nedenle il değiştirmekte, gerekli işlemlerin yapılması zor ve uzun sürdüğü için bu sürede haklarından yararlanamamaktadırlar (TBMM, 2018: 91-121). Örneğin İstanbul belirli koşullar dışında Suriyelilerin kaydının yapılmadığı illerdendir²⁵ ve dengesiz dağılım neticesinde Suriyelilerin kayıtlı oldukları illere gönderilmeleri yönünde girişimler olmuştur. Ancak bunlar Suriyelilerin günlük yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırmış dolayısıyla da haklarından faydalanamamalarına neden olmuştur.²⁶

²⁴<https://www.perspektif.online/tr/siyaset/turkiyedeki-suriyeliler-9-yilin-kisa-muhasebesi.html>

²⁵ <https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-soylu-istanbul-da-suriyeli-kaydi-almiyoruz-2501942>

²⁶<https://www.ntv.com.tr/turkiye/istanbuldaki-kayitsiz-suriyeliler-icin-yarin-son-gun,el8As13-e0ev8iboWmRb9w>

Suriyelilerin sayısının sürekli artması ve misafirliğin uzaması yerel halkın yaşanan sorunlardan ötürü Suriyelileri sorumlu tutmasına neden olmaktadır (Erdoğan, 2018: 117-118; Karasu, 2018: 337). Misafir algısını güçlendiren geçici koruma statüsünün oluşturduğu belirsizlik ise özellikle çalışma izni ve hakları konusunda sorunlar yaratmaktadır (Alptekin vd., 2018: 101). Örneğin Suriyelilere yapılan yardımların ve düşük ücretle çalışarak işsizliğe neden oldukları gibi algıların yerel halkı rahatsız ettiği anlaşılmıştır (Aydın ve Durgun, 2018: 519). Bu durumun temelinde Suriyelilerin çalışma izinlerinin olmaması ve ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayamamaları dolayısıyla Arslan vd. (2017: 146) belirttiği gibi geçimlerini sağlayabilmeleri için önemli bir kaynağın halkın ve kamunun yardımları olmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda Akşit vd. (2015: 112) araştırma sonucunda ulaştığı gibi yerel halk hem Suriyelilerin işsizliğin nedeni olarak görmekte hem de Suriyelileri düşük ücretle çalıştırmayı seçmektedir. Bakioğlu vd. (2018: 60-61) Suriyelilerin Ankara'ya göç etmelerinin başında gelen nedenlerden birinin iş imkânları olduğunu; Suriyelilerin yardımla geçinen tembel insanlar oldukları yönündeki yaygın ön yargıları bilerek onları çalıştıran işverenlerin, Suriyelilere iş vererek lütufta bulduklarına inandıklarını ve işçilerin emeklerinin sömürüldüğünü anlaşılmıştır. Aynı araştırmada Türkçe bilmemelerinden ve vasıflı iş tecrübelerinin azlığından dolayı Suriyelilerin genellikle Türkiye'de vasıfsız işlerde çalıştıklarına değinilerek Ankara'da ise Suriyeli zanaatkarların istenmeyen ve zor ayakta kalan Siteler bölgesindeki mobilya gibi sektörleri canlandırdıkları aktarılmaktadır.

Geçici koruma statüsü kendiliğinden çalışma izni vermediğinden göçmenlerin maddi kaynakları zamanla tükenmiştir ve çalışma izni ancak 2016 yılında²⁷ verilmiştir. Başvurulardaki sınırlamalar ve işverenlerin Suriyeliler için çalışma izni almak yerine onları kayıtsız çalıştırması, Suriyelilerin sigortasız ve güvencesiz işlerde çalışmalarına yol açmaktadır (Şimşek, 2018: 380-386). Aynı zamanda kayıtsız çalışan Suriyelilerin herhangi bir iş kazası durumunda bildirimleri yapılmamakta ve tedavi hizmetinden de yararlanamamaktadırlar (Lordoğlu ve Aslan, 2016: 804).

Çalışma izninin olmaması Suriyelilerin kayıt dışı sektörlerde ve işverenlerinin belirledikleri ücretlerde çalışmalarına ve emeklerinin sömürülmesine aynı zamanda sosyal güvenlik hakkından yoksun çalıştırılmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte Suriyelilerin Türkiye genelinde ve yoğun yaşadıkları bölgelerde işsizlik

²⁷Çalışma izni 15/1/2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik ile düzenlenmiştir.

üzerinde sınırlı etkisi olduğu, bu bölgelerde ucuz işgücü olarak çalıştırılmalarının Türkiye’de kayıt dışı istihdamın yaygın olmasından dolayı özellikle kayıt dışı istihdamı olumsuz etkilediği ifade edilmektedir (Duruel, 2017: 219). Aynı zamanda Suriyelilerin özellikle tarım ve inşaat gibi sektörlerde kaçak yoldan ucuz iş gücü olarak çalıştırılması ülke ekonomisi ve maliyesine de zarar vermektedir (Erdoğan, 2018: 82-130).

Suriyelilerin çoğunun eğitim durumları ve meslekleri hakkındaki bilgilerin kendi beyanlarına dayandığı ve çoğunun ilkokul mezunu ya da hiç okula gitmemiş olduğu ve vasıfsız grupta yer aldıkları belirtilmektedir (TBMM, 2018: 78). Lordoğlu ve Aslan (2016: 806) ise kırsaldan gelen ve vasıfsız olan bu göçmenlerle birlikte kent kökenli ve vasıflı göçmenlerin de bulunduğunu belirtmektedir. Her iki durumda da kalifiye bireylere mesleklerine uygun işlerin bulunması ve Suriyelilerin nitelikli iş gücü olabilmeleri için mesleki yeterliliklerinin desteklenmesi gerekmektedir (Erdoğan, 2018: 84; BMMYK ve BMKP, 2020: 8).

Dil bilmemek ve Türkiye’deki geleceklerinin belirsiz olması Suriyelilerin çalışma yaşamındaki dezavantajlarının devamına neden olmaktadır (Bakioğlu vd., 2018: 60). Ek olarak Suriyelilerin düşük ücretlerde güvencesiz koşullardaki “iletişim gerektirmeyen ve fiziksel güce dayalı” *dilsiz işlerde* çalıştıkları anlaşılmaktadır (Akşit vd., 2015: 111). Dil farklılığının hem toplumsal yaşam hem de Suriyeli çocukların eğitim süreçlerinde neden olduğu iletişim sorunları nedeniyle sosyal uyum noktasında, dil eğitiminin ayrı bir yeri bulunmaktadır (Alptekin vd., 2018: 107).

İstihdam gibi sosyal uyum açısından öncelik verilmesi gereken konulardan bir diğeri Suriyeli çocukların eğitimidir (Kirişçi, 2014: 29). Suriyeli çocukların eğitim hakkına erişimlerinde yaşanan sorunlar (Akşit vd., 2015: 111; Emin, 2016: 21; Taştan ve Çelik, 2017: 38-66; Aydın ve Durgun, 2018: 519; Dağdeviren, 2018: 88) dil bilmemek, göçün yarattığı psikolojik durum, dışlanma, çocuk yaşta evlilik, Suriye’de eğitime önem verilmemesi ve lise eğitiminin zorunlu olmaması, okullardaki karma eğitim sistemi, ekonomik sorunlar ve yoksulluk, çocuk işçiliği, ulaşım ve belirsizlikler olarak sıralanabilir. Taştan ve Çelik (2017: 59) araştırmasında Suriyeli çocukların özellikle devlet okullarında sorunlarının çözümü ve uyum becerilerinin geliştirilmesine yönelik rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerine duydukları ihtiyacı vurgulamış ve bu ihtiyacın kayıtsızlık nedeniyle karşılanmasında sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Türkiye’de okul çağındaki Suriyeli çocukların sayısı 1.177.721’dir.²⁸UNICEF’e göre

²⁸GİGM 8 Mayıs 2020 verilerine göre. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

çocukların ancak 680 bini okula gitmektedir.²⁹ Okula gitmemek ve eğitimden uzak kalmak birçok riskle birlikte uyum becerilerinin geliştirilmesini ve iş bulma gibi sosyal uyumu kolaylaştırıcı unsurları da engellemektedir (Kızıl ve Dönmez, 2017: 234; Taştan ve Çelik, 2017: 65; TBMM, 2018: 254).

Suriyeli öğrenciler eğitim düzeylerini belgeleyemedikleri için öncelikle okullarda seviyelerini belirlemek için sınavlar yapılmış ve bunlara göre denklik işlemleri yapılarak devlet okullarında, Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM) ve Suriyeliler tarafından açılan özel okullarda eğitimlerine devam etmeleri sağlanmıştır (Emin, 2016: 23; Taştan ve Çelik, 2017: 26-28). Öğrencilerin çoğu dil ve sosyal uyum problemlerinden dolayı Suriye ulusal müfredatı ile eğitim verilen GEM'leri tercih etmiştir (Kızıl ve Dönmez, 2017: 234). 2014 yılında çıkarılan "Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri" adlı Genelge ile 2016-2017 eğitim-öğretim dönemi itibarıyla Suriyeli çocukların eğitimlerine resmi kurumlarda başlamaları kararı alınmıştır. Öğrencilerin uyum sağlamalarını kolaylaştırmak, Türkçeyi öğrenmelerini, yerel halkın çocuklarıyla aynı okullarda eğitim almalarını sağlamak için GEM'lerdeki öğrencilerin devlet okullarına aktarılması yönünde çalışmalar sürmektedir (Kızıl ve Dönmez, 2017: 234; TBMM, 2018: 255; Türk vd., 2018: 809). Aynı zamanda kendi kimliklerini muhafaza edebilmeleri için anadillerini öğrenme imkânı tanınması önemlidir (TBMM, 2018: 92).

Erdoğan (2018: 247-248) Suriyeli çocukların eğitim hayatına en hızlı şekilde katılmalarını sağlayıcı adımlarla birlikte öğretmen ve sınıf sayısı bazında eğitim kapasitesinin yetersiz olduğuna dikkat çekmektedir. Taştan ve Çelik (2017: 44) devlet okullarının fiziksel kapasite yetersizliği nedeniyle kayıt almak istemediklerini, Suriyeli çocukların Türkçe bilmemesinden ve Suriyelilerin sınıflarda istenmemesinden kaynaklanan sorunlar yaşandığını tespit etmiştir. Gencer (2017: 845) bu ve benzeri nedenlerle ortaya çıkan okullaşamama riskinin çeteleşme, çocuk yaşta evlilik, dışlanma, madde bağımlılığı, akran zorbalığı, suça sürüklenme, ayrımcılık, ihmal ve istismar gibi birçok riske maruz kalma ihtimalini artırdığını ve kayıp nesillerin ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Düşük gelir de daha fazla aile üyesinin çalışmasına ve çocuk işçiliğine neden olmaktadır. Kâğıt ve plastik toplayıcılığıyla uğraşan Suriyeli yoksul kişilerin ve özellikle çocukların sayısının giderek arttığı belirtilmektedir (Erdoğan ve Ünver, 2015: 76; Çetin, 2016: 1011-1012). Gencer'e göre toplumun tüm gruplarına aynı eğitim olanakları sunulsa bile dezavantajlı grupların içinde

²⁹<https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar>

buldukları yetersiz sosyoekonomik koşullar ve karşılaştıkları alt kültür baskısı yüksek bir eğitim seviyesine ulaşmalarını engellemektedir. Bu durum aynı zamanda eğitim kurumlarına atfedilmiş eşitsizliklerin yeniden üretilerek bir kuşaktan diğerine nasıl aktarıldığını ve Suriyeli çocukları bekleyen riskleri de ortaya koymaktadır (Gencer, 2017: 848).

Mesleki eğitim ve daha ileri seviyede eğitimle birlikte dil ve iş becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimler de sosyal uyum için önem kazanmaktadır (Ager ve Strang, 2008: 171). Suriyeli öğrencilerin üniversite eğitimlerine ilişkin 2012 yılında yapılan bir düzenlemeyle özel öğrenci olarak eğitim alabilmeleri sağlanmıştır (Dinçer vd., 2013: 25). Ancak 2011'den sonra diploma denkliği konusunda sorunların yaşanmaya başladığı belirtilmektedir (TBMM, 2018: 124). Aynı zamanda yabancıların çalışmasının yasak olduğu mesleklerin³⁰ varlığı da Suriye'de bu alanlarda eğitim almış ya da almakta olan ve Türkiye'ye göç etmiş bireylerin kendi mesleklerinde çalışamamalarına neden olmaktadır.

Gönüllüler ve birçok STK tarafından (Taştan ve Çelik, 2017: 35) mesleki ve dil eğitimi konusunda çalışmalar yapılmaktadır (Duman, 2019: 351). Türkiye'ye sığınan ilk yıllarda Türkiye ve Suriyeliler tarafından sürecin öngörülememesi, Türkçe öğrenme konusunda adımlar atılmamasına neden olsa da bu çalışmalar sayesinde yetişkinlerin dil öğrenme konusunda daha istekli hale geldikleri belirtilmektedir (Dinçer vd., 2013: 25). Aynı zamanda Suriye'de bazı ideolojilerde eğitim alan Suriyeli öğrencilerin ve yetişkinlerin rehabilitasyonu ile birlikte (Kızıl ve Dönmez, 2017: 234-235) eğitimcilerin eğitilmesi ve eğitim sisteminin çokkültürlülüğe uygun olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir (Duman, 2019: 348-349; Akarçay-Ulutaş ve Kırılıoğlu, 2020). Ek olarak örgün eğitim, mesleki eğitim ve dil eğitimiyle birlikte Suriyelilerin psikolojik ve manevi yönden desteklenmesi için din eğitimi de gerekli görülmektedir (Duman, 2019: 348).

Çalışmada buraya kadar ifade ettiğimiz geçici koruma ve misafir yaklaşımı, çalışma, gelir, barınma, dil bilmeme, eğitim gibi aralarında sürekli etkileşim olan ve sağlığın belirleyicileri olarak ifade edilen bu alanların bir diğer boyutu sağlık hizmetlerine erişimdir (Sağlık Bakanlığı, 2011: 6). Kamp dışında yaşayan kayıtlı ya da kayıtsız tüm Suriyelilerin sorunlarının çözümü için atılan ilk adım sağlık alanında olmuştur (Kirişçi, 2014: 24). 2013 yılında yalnızca 10 ilde³¹ yaşayan Suriyelilerin -kayıtsız Suriyelilerde

³⁰ <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uigm/calisma-izni/turk-vatandaslarina-hasredilen-meslekler/>

³¹AFAD'ın Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında Genelgesi çerçevesinde hizmet verilen iller: Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Osmaniye ve Şanlıurfa.

dâhil olmak üzere- Türk vatandaşlarına sağlanan sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri için sağlık hizmetlerinin kapsamı genişletilmiştir. Aynı yıl içinde Genelge'nin kapsamına 81 il dâhil edilmiştir. Uygulamada illere ve sağlık hizmetlerine göre farklılıklar, özel kurumların Genelge'ye aykırı davranabilmeleri, sağlık personelinin sayıca yetersizliği gibi sorunlar yaşanmıştır (Dinçer vd., 2013: 24-25).

GKY ve 2015 yılında son halini alan bir Yönerge³² çerçevesinde Suriyelilere yönelik sağlık hizmetleri düzenlenmiştir (TBB, 2016: 77). Sağlık sigortasının geçici koruma altındaki bireylerin kayıtlı olduğu ilde geçerli olacağı belirtilmiştir. Suriyelilerin birinci basamak sağlık kuruluşlarına başvurabilecekleri ve burada gerekli görülmesi halinde ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarına başvuru yapabilecekleri ve aynı şekilde sevk işlemlerinin de bu şekilde yapılacağı ifade edilmiştir. Kayıtlı olan Suriyelilere sağlık hizmetlerinin ücretsiz-katkı paysız olduğu, kayıtlı olmayanlar için ise acil ve bulaşıcı hastalık durumlarında gerekli tedaviye başlanacağı belirtilmiştir. TBB (2016: 46) savaş nedeniyle akut solunum yolu enfeksiyonlarına bağlı hastalıkların ve ölüm oranlarının arttığını ve ishal, tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıklara dair Suriyelilere ait verilerin olmadığını; diğer taraftan TBMM (2018: 135) ise Suriyelilerin herhangi bir bulaşıcı hastalığı olmadığını ifade etmiştir.

DSÖ'nün³³ de vurguladığı gibi sağlık, bireylerin fiziksel sağlıklarıyla birlikte psikososyal olarak tam bir iyilik halini içermektedir ve bireylere yönelik sunulan sağlık hizmetleri bir bütün olarak önem taşımaktadır. GKY'de madde bağımlılığı veya psikolojik sorunları olanlara yönelik gerekli sağlık tedbirlerinin alınacağı ve psikososyal destek hizmetlerinin sağlanacağı belirtilmiştir.

TBMM (2018: 134-135) Suriyelilerin çoğunun sağlık hizmetlerinde yaşadığı sorunun Türkçe bilmemek ve sağlık personelleri için de Arapça bilmemek olduğunu ve bu durumun hizmetin etkililiğini azalttığını, aynı zamanda Suriyelilerin başvurabilecekleri sağlık kurumlarına dair bilgilendirilmeleri gerektiğini ve çoğunun travma sonrası stres bozukluğu yaşadığını belirtmiştir. Ek olarak savaş ve teröre bağlı travmaları olan bireyler tedavi edilmediklerinde travmanın kuşaktan kuşağa aktarılabilen doğası aile destek hizmetleri gibi aile sistemine yönelik çok boyutlu ve multidisipliner psikososyal destek hizmetlerinin ve ihtiyaca uygun politikaların oluşturulmasını gerektirmektedir (Kaitz vd., 2009: 171).

³²04.11.2015 tarihinde güncellenen Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar Yönergesi

³³ Dünya Sağlık Örgütü

Erdoğan (2017: 35) Suriyelilerin en çok memnun oldukları hizmetin sağlık olduğunu tespit etmiştir. Yücel vd. (2018: 29-36) Suriyeli kadınların sağlık alanındaki ihtiyaçlarını hizmetlere erişim, koruyucu ve kadına özel bakım ve psikososyal destek olarak üç grupta ele almıştır. İllere göre bu hizmetlere erişimdeki farklılıklar -özellikle psikososyal destek hizmetinde- dikkat çekici olmakla birlikte kadınların sağlık hizmetlerine erişim ve memnuniyet düzeyi yüksek bulunmuştur. Yine aynı çalışmada kimliğin olmamasının, dil bilmemenin ve ikametinin başka bir ilde olmasının sağlık hizmetlerine erişememe nedenleri arasında olduğu anlaşılmıştır.

Göç çalışmalarında bütünlük ve kapsam açısından göç süreçlerinin göç öncesi, eylemi/sırası ve sonrası süreçler olarak ele alınması gerekmektedir (Gencer, 2019a). Dolayısıyla mültecilik deneyimi göç öncesi, sırası ve sonrasında pek çok stres unsurunu, travmatik olayı barındırmakla birlikte Suriyeliler arasında yaygın olan ve kültürle ilişkilendirilen çocuk yaşta evlilik, henüz biyopsikososyal gelişimini tamamlamamış çocukların sağlığını olumsuz etkilemektedir. Suriyeli kadınlar arasında 15 yaşından önce evlendirilenlerin olduğu, özellikle 2010'dan sonra ilk evlenme yaşının düştüğü, aynı zamanda akraba evliliği ve çok eşliliğin yaygın olduğu tespit edilmiştir (HÜNEE, 2019: 31-33). Türk Medeni Kanunu'na göre resmi nikah esastır. Hısımlar arasında evlilik için kısıtlama bulunmaktadır ve olağanüstü durumlarda bile 16 yaşını doldurmamış çocuk evlenemez ve çok eşlilik yasaktır. Ancak 2011'de başlayan göçten önce de sınır illerinde bu "evliliklerin" yapıldığı ve göçle birlikte devam ettiği aynı zamanda Suriyeli olmanın kız çocuklarının cinsel istismara ve kadınların cinsel şiddete uğramaları için başlı başına bir neden olduğu anlaşılmaktadır (MAZLUMDER, 2014: 31-34).

Aynı zamanda Suriyelilerin medeni haklarına dair yasal düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Biner ve Soykan, 2016: 13). Örneğin, Suriyeliler Türkiye'de evlenebilmektedir. Suriye'de evlenmiş çiftler ise TBMM'ye (2018: 122) göre Türkiye'de boşanamamaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına (2016: 105) göre ise Suriyeliler Türkiye'de boşanabilmektedir. Diğer taraftan Türkiye'de polijini yasak olmasına rağmen Suriye'de bir erkeğin dört kadınla evlenmesi mümkündür (TBMM, 2018: 138). Tüm bunlar Türkiye'de yaşayan özellikle Suriyeli kadınların ve çocuklarının mağduriyetine neden olmaktadır.

Tüm dünyayı etkisi altına alan DSÖ'nün pandemi ilan ettiği Koronavirüs salgınına karşı hijyene dikkat etme, mümkün olduğunca evde kalma ve sosyal mesafe gibi önlemler alınması gerekmektedir. Yapılan araştırmalara bakıldığında ise Suriyelilerin

çoğunun içme sularını ev/bahçelerindeki şebekelerden sağladıkları, evlerinde ortak kullanılmayan kanalizasyona bağlı tuvaletlerinin olduğu ancak bazı kamplarda tuvaletin olmadığı tespit edilmiştir (HÜNEE, 2019: 13-14). Salgın sürecinde 1,7 milyon Suriyelinin SUY'dan³⁴ yararlandığı, Suriyelilerin salgın sürecinde işyerinde ayrımcı tutumlara maruz kaldıkları, işlerini kaybedenlerin geçinemedikleri ve hijyen malzemeleri bulunmayanların olduğu aktarılmaktadır.³⁵ Yücel vd. (2018: 24-26) tarafından yapılan araştırmada illere göre farklılıklar bulunmakla birlikte Suriyeli kadınların çoğunun aylık gelirlerinin giderlerini karşılamaya yetmediği, ev sahibi olmadıkları için kirada oturmak zorunda kaldıkları, yüksek kiralar ve faturalar gibi masrafları ödemekte zorlandıkları ve genellikle kiralarını ödeyemedikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle başka ailelerle birlikte yaşamının aileler için de bir çözüm olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Aynı zamanda salgın sürecinde pek çok risk içeren bu sorunları Scudder'in yerleşime bağlı olarak ortaya çıkan fiziksel stres kavramlaştırmasıyla değerlendirmek mümkündür.

3. Aşama: Bu aşama ekonomik kalkınma ve topluluk oluşumu aşamasıdır. Bu aşamada etkili değişiklikler ancak risk almamadan risk almaya geçişin sağlanması ve sürdürülmesi ile ilgilidir. Bir yıl içinde bu aşamaya geçenler olabileceği gibi hiç geçemeyenler de olabilmektedir. Yeniden yerleşimcilerin üçüncü aşamaya geçebilmesi köklü davranış değişikliği ve sosyal ve ekonomik kalkınma fırsatlarıyla ilgilidir. Bu aşamanın ön koşulu, yerleşimcilerin kendi yaşam alanlarında rahat ve evlerinde gibi hissetmeleri ve ekonomik olarak kendi kendine yeterli hale gelmeleridir. Hükümet politikalarının risk almayı destekleyici ya da kısıtlayıcı olması bu aşamaya geçişi ve ilerlemeyi etkilemektedir (Scudder ve Colson, 1980'den akt. Scudder, 2005: 36; Scudder, 1993: 133; Scudder, 2005: 32-37).

Göç eden bireylerin ve ailelerinin ekonomik olarak kalkınabilmeleri için mümkün olan en kısa sürede çevreleri hakkında bilgilendirilmeleri ve eğitim almaları önem taşımaktadır. Böylece beceri, yeterlilik ve dil öğrenme durumlarının belirlenmesi ve mesleklerine uygun iş bulmaları ya da yeni alanlarda istihdam edilebilmeleri için desteklenmeleri mümkün olmaktadır. Aynı zamanda bu sürece iş verenlerin de dahil edilmesi önerilmektedir (UGÖ, 2017: 5-6).

Başlangıçta riskten kaçınan yerleşimcilerin çoğu bu aşamada risk alma davranışları geliştirebilir ve sosyal tabakalaşma gibi ekonomik farklılıklar artabilmektedir (Scudder

³⁴2016 yılından itibaren Suriyelilere yapılan tek mali destek AB'nin finanse ettiği Sosyal Uyum Yardım Programıdır. Hanelere kişi başına aylık 120 lira destek verilmektedir.

³⁵<https://www.dw.com/tr/pandemi-döneminde-türkiyede-göçmen-ve-mülteciler/a-53098563>

ve Colson, 1980'den akt. Scudder, 2005: 36). İkinci aşamadan bu aşamaya geçiş göçten önce ülkelerinde icra ettikleri mesleki becerilere uygun işlerde çalışmaları ve mülk edinme şeklinde olabilmektedir. Yeniden yerleşimcilerin çok azı büyükşehirlerde çeşitli ev ve şirketlere yatırımlar yaparken tarımla uğraşanlar daha çok çalışma fırsatı bulabilecekleri yerlere göç etmektedir (Scudder, 1993: 133-134).

Suriyeliler Türkiye'de mülk edinmemektedir (TBMM, 2018: 123). Aynı zamanda savaşın da etkisiyle mali birikimlerinin hızla tükenmesi sonucunda yoksullaşmışlardır (Erdoğan, 2018: 80-190). Ücreti karşılanamadığı için zorunlu ilaçların dahi alınamaması, hastane ve tedavi masraflarının önemli ölçüde borçlanmalara neden olması (Gencer, 2019a), kira ödeyemedikleri için sokakta ya da başlarını sokacak herhangi bir yerde yaşamaları (Dinçer vd., 2013: 23) ek olarak ucuz iş gücü olarak çalışmaları göçmenlerin sosyal uyumunu olumsuz etkilemektedir (Ark-Yıldırım ve Özer-Yürür, 2019: 38). Suriyeliler Türkiye'de her meslekte çalışmamaktadır³⁶ ve daha çok tarım, hayvancılık, imalat ve sanayi sektörlerinde nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadır (Erdoğan ve Ünver, 2015: 61). Erdoğan (2017: 33) araştırmasında Türkiye'de çalışan Suriyelilerin %9'unun kendi iş yerini açtığını, % 43,1'inin gündelik işlerde, % 40,7'sinin düzenli işlerde ve % 6,2'sinin mevsimlik işlerde çalıştığını tespit etmiştir.

Diğer taraftan Bakioğlu vd. (2018: 61) iş yeri açan Suriyelilerin yaşam kalitelerinin arttığını, aynı zamanda başkalarına da iş imkânı sağladığını; Şimşek (2018: 382-383) ise kendi iş yerlerini açanların kayıt dışı çalışmak zorunda kalanlara göre daha kolay uyum sağladığını, eğitim ve sağlık gibi haklara daha kolay eriştiklerini, ekonomik sıkıntı yaşayanların haklara erişim noktasında da sorun yaşadıklarını saptamıştır. Ancak kendi iş yerlerini açan Suriyelilerin Yabancı Tanıtım Kartlarının hemen iptal edilmesi Suriyelileri destekleyici olmaktan uzak bir görüntü çizmektedir (TBMM, 2018: 121).

TBMM (2018: 259-260) raporunda Suriyelilere ait birçok işletmenin ihracat faaliyetleri ve istihdama katkısının ülke ekonomisine olumlu etkileri olduğunu belirtmiştir. Aynı raporda Uluslararası İşgücü Kanunu'na göre "*eğitim düzeyi, mesleki deneyimi, bilim ve teknolojiye katkısı, Türkiye'deki faaliyetinin veya yatırımının ülke ekonomisine ve istihdama etkisi*" olacağı düşünülen yabancılara Turkuaz Kart verildiği ancak geçici

³⁶<https://www.ailevecalisma.gov.tr/uigm/calisma-izni/yabancilara-yasak-meslekler/>

koruma altında oldukları için Suriyelilere süresiz çalışma hakkı, eşine ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarına ikamet izni veren bu kartın verilmediği belirtilmiştir.

Yerleşimciler bu aşamada çocuklarının eğitimlerine yatırım yapma ve kendi kendilerine yardım temelinde eğitim ve sağlığın geliştirilmesine istekli olabilmektedir. Belediye meclisleri, ihtiyaçlarına uygun sendika, dernek ve kooperatifler oluşturabilmektedirler. Ülkemizdeki Bursa milletvekili adayı gibi³⁷ kendilerini temsil edecek liderler çıkarabilirler (Scudder, 2005: 37-38). Göçmenlerin toplumlarındaki ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşama katılımının önündeki engeller, yerel halk ile göçmenler arasındaki gerilim riskini artırabilmektedir. Aynı zamanda katılımı engelleyici politikalar dışlanmaya yol açabilmektedir (UGÖ, 2017: 4).

Ekonomik kalkınma ile birlikte sosyal kalkınma fırsatlarının eş güdümlü ilerlemesinin hedeflenen kalkınmanın etkili olması için gerekli olduğu belirtilmektedir (Weil ve Gamble, 2002'den akt. Duyan, 2014: 403). Toplumun gelişebilmesi ve iyilik halinin gerçekleştirilebilmesi için toplumun örgütlenmesi, çevredeki kaynakların ve yerleşimcilerin kaynaklarının harekete geçirilmesi gerekmektedir (Zastrow, 1999'dan akt. Duyan, 2014: 404). Örneğin Türkiye'deki diğer yabancılar gibi geçici korunan Suriyelilerin de Sendikalar Kanununa göre sendika kuramaması çalışma hakkında yaşanan sorunların ve emek sömürsünün devamına neden olurken güçlenmelerini engellemektedir.

Aynı zamanda bu aşamada hanelerin iyileşmesi bir diğer göstergedir. Çoğunluğun arzuladığı televizyon gibi ev içi eşyalara sahip olmaları beklenmektedir (Scudder, 1993: 133). HÜNEE (2019: 9-16) kampta ve kamp dışında kalan toplam 1826 Suriyeli haneyi incelemiş ve sosyoekonomik durumun göstergesi olarak kabul edilen mallar arasında en yaygın ev aletinin çamaşır makinesi olduğu, örneklemin yarısında uydu yayını, yarıya yakınında ütü ve internet bağlantısı olduğu tespit edilmiştir.

Bunlara ek olarak Scudder'in kalkınma ve topluluk oluşumu olarak belirlediği bu aşamada daha verimli sonuçlar alabilmek için Gencer'e (2019c: 75) göre mülteci ve sığınmacıların farklılıklarını, çeşitliliklerini ve dezavantaj yaratan durumlarını hem doğru ve hoşgörülü biçimlerde yönetebilmek hem de mevcut özellikleri güçlendirebilmek adına kültürel yetkinlik ve sosyal işlevsellik gibi kritik kavramları da dikkate almak gerekmektedir. Benzer şekilde UGÖ (2017: 7) da başarılı bir sosyal uyum için sosyal işlevselliğe işaret ederek göçmenlerin ülkeye girmelerinden itibaren

³⁷ <https://www.haberler.com/suriyeli-is-adami-ak-parti-den-milletvekili-adayi-10876208-haberi/>

desteklenmelerini ve toplumda kültürlerarası diyalogun ve kültürel çeşitliliğin bir zenginlik olduğu anlayışının geliştirilmesine yönelik araçların geliştirilmesini önermektedir. Aynı zamanda ayrımcılık ve yabancı düşmanlığının yarattığı özellikle sosyal uyum için öncelikli olan ve Scudder'in de üçüncü aşamasının temelini oluşturan istihdam ve kalkınma alanındaki sosyal adaletsizliklerin ortadan kaldırılması için uzun vadeli uygulamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2016: 92; UGÖ, 2017: 8).

4. Aşama³⁸: Scudder'in çerçevesinde tüm süreç iki nesil sürmektedir. Bu aşamada yeniden yerleşimciler varlıklarını çocuklarına devretmektedir (Scudder, 2005: 33).

Diğer bölümlerde ifade ettiğimiz gibi Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı oldukları kabul edilmektedir. Türkiye'de kalmaları ya da başka bir ülkede yaşamlarına devam etmeleri halinde de öncelik verilmesi gereken konulardan biri vatansızlıktır. Vatansızlık doğum kaydının olmaması ya da herhangi bir ülkenin vatandaşı olmama gibi pek çok nedenden kaynaklanabilmektedir. Geçici barınma merkezlerinde ve şehirlerde doğum kayıtlarının geç yapıldığı (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016: 106), sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunlardan dolayı doğum kayıtlarının yapılmadığı (Mutlu vd., 2016: 76) aynı zamanda kamp dışı gibi kampta doğan çocuklar arasında da doğum kaydı olmayanların bulunduğu anlaşılmaktadır (HÜNEE, 2019: 10-19). Doğum kayıtlarının olmaması çocukların vatansız kişiler olma riskini doğurmakta ve pek çok hak ihlaline uğramalarına neden olmaktadır (UGÖ, 2013: 95).

Öte yandan Türkiye'de vatandaşlık verilen Suriyelilere dair verilerin paylaşıldığı bir sistem olmadığından ancak 2019 yılına ait verilere ulaşılabilmektedir. Buna göre 19 Eylül 2019 tarihine dek Türkiye'de 450 bin Suriyeli bebek doğmuş ve 30 Aralık 2019'a dek toplam 57 bin çocuğa vatandaşlık verilmiştir.³⁹ Türkiye'de doğan Suriyeli çocuklara ebeveynlerinin Suriye vatandaşı olduklarını belgeleyecek kimlikleri olmadığı için Suriye vatandaşlığı verilemediği (Dinçer vd., 2013: 20) ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun yabancı ebeveynlerin çocuklarının doğumla kazanılan vatandaşlığa dair maddesi⁴⁰ uygulanmadığı için doğan Suriyeli çocukların vatansız statüsünde oldukları anlaşılmaktadır (TBMM, 2018: 125-265).

---

³⁸ Scudder bu aşamada ikinci nesle yer vermektedir. Benzer şekilde bu çalışmada da Türkiye'de doğan geçici koruma altındaki Suriyeli çocuklar özelinde ikinci nesle odaklanılmıştır. Ancak geçici koruma altındaki Suriyelilerin çoğunun henüz ikinci aşamada olması ve Türkiye'de doğan Suriyeli çocuk sayısı göz önünde bulundurularak dördüncü aşamada vatansızlık konusu ele alınmıştır.

³⁹ <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

⁴⁰ "Türkiye'de doğan ve yabancı ana ve babasından dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan çocuk, doğumdan itibaren Türk vatandaşdır." (Madde 8)

Scudder'in Çerçevesine Eleştirel Bakış

Scudder'in çerçevesine yapılan temel eleştiriler çerçevenin özel durumları içermeyen genelleyici yapısı ve yeniden yerleşimin aşamalara ayrılmasına yöneliktir. Özellikle benzerlikler ile farklılıklara dikkat çeken ve çerçevenin öngörmediği farklılıklara dair eleştiriler Scudder'e göre haklı olmakla birlikte çerçevenin yeniden yerleşim sürecini genel olarak açıklayabilmesi onun başarılı olduğunun göstergesidir. Diğer bir eleştiri olan aşamalar ise koşullara göre değişebilmektedir (Scudder, 2005: 41-44). Scudder'in dört aşamasını zaman ve davranışsal olarak destekler nitelikteki Stein (1981: 325-326) mültecilerin yeniden yerleşimini ilk birkaç ay, bir-ikinci yıl, dört-beş yıl sonra, on yıl ve sonrası şeklinde dört zaman dilimine ayırmaktadır.

Scudder çerçevesini başarılı yeniden yerleşim vakaları üzerinden geliştirmiştir. Dünyada istemsiz yeniden yerleşimlerin çoğu başarısız olduğundan çerçevenin bunlara değinmemiş olmasının çerçeveyi daha etkisiz kıldığı yönünde görüş bulunmaktadır (Cernea, 2000: 15). Benzer şekilde Scudder (2005: 47-48) de çerçevenin en büyük zayıflığının bu olduğu ve kendi çerçevesi ile Cernea tarafından geliştirilen yoksulluk riskleri ve yeniden yapılanma modelinin birlikte kullanılmasının zayıflığı giderebileceği görüşündedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma ülkelerindeki iç savaş nedeniyle yerinden edilen ve ülkelerini terk ederek Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin geçici olmadıklarının anlaşılmasıyla birlikte giderek önem kazanan sosyal uyum konusuna bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Scudder'in çerçevesi Suriyelilerin yeniden yerleşimleri ile birlikte sosyal uyumu değerlendirmek üzere uyarlanmıştır.

Sirkeci ve Göktuna-Yaylacı'ya göre göçler arasındaki ayrım iki etkene göre yapılabilir: Güvenlik ihtiyacının düzeyi ve göç eden nüfusun büyüklüğü (Sirkeci ve Göktuna-Yaylacı, 2019: 16). Bu bağlamda kalkınmaya bağlı yerinden edilenler ile Suriyelilerin göçü zorunlu ve kitlesel olması açısından benzerdir. Suriyelilerin göçü kitlesel olmakla birlikte güvenlik ihtiyacı yüksek olan başka bir ülkeye ve aniden yöneldiği için "akın" olarak değerlendirilen (UGÖ, 2013: 9) uluslararası bir göçtür. Suriyelilerin yeniden yerleşimleri ve sosyal uyumlarının değerlendirilmesinde Scudder'in çerçevesi uyarlanırken bu farklılıklarla birlikte özellikle ülkenin göç politikası ve uygulamalarının Suriyeliler ile Türk toplumu açısından geçicilik ve belirsizlik yarattığı ve sosyal uyumu azaltan en önemli etkenin geçici koruma statüsü olduğu anlaşılmıştır. Bunun nedeni statünün Suriyelilerin Türkiye'de kendilerine bir yaşam ve gelecek kurmalarını

engellemesi, uluslararası göç politikası ile birlikte ulusal göç politikasının Suriyelilerden sonra yapılan düzenlemeler de dâhil olmak üzere geçicilik etrafında şekillenmesinden dolayı sosyal uyumu hedeflememesidir. Kalıcılığı giderek artan ancak geçicilik çerçevesinde yaşayan Suriyelilerin sosyal uyumunun artırılması için statü değişikliğinin gerekli olduğu anlaşılmıştır.

Scudder'in çerçevesine göre değerlendirildiğinde ise birinci aşamanın Suriyelilerin göçü açısından gerçekleşmediği söylenebilir. Suriyeliler açısından yer değiştirme kararında ve yeni yerleşilecek yerin belirlenmesinde güvenlik ihtiyacını karşılamak ve Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası belirleyici olmuştur. Aynı zamanda Suriyelilerin kayıtlarının tutulmaması, 2011 yılında ve göçün devam ettiği yıllarda herhangi bir yerleştirme politikasının yapılmaması gibi nedenler bu aşamanın odağında yer alan göç edenlerin kuracakları yeni yaşamı belirlemeye yönelik aktif katılımlarının, kendi kaderini tayin hakkını kullanabilmelerinin sağlanamadığını göstermektedir. Suriyelilerin Türkiye'deki yeni kuracakları yaşamın ve bu yaşamın Türkiye'de ne kadar süreceğine dair geçicilikle birlikte gelen belirsizliklerin neden olduğu stresin birinci aşamanın bir sonucu olarak ikinci aşamada devam ettiği anlaşılmaktadır. Zorunlu ve uluslararası göç ile geçici koruma statüsü psikolojik strese, barınma ve yaşam koşulları fizyolojik strese ve özellikle çalışma koşulları ve emek sömürsü sosyokültürel strese neden olmaktadır. Dil bilmemek önemli bir sorun olarak karşımıza çıkarken yerleştirme politikasının olmaması istihdam, barınma, eğitim, sağlık gibi alanlarda hem Suriyeliler hem de yerel halk açısından sorunlara neden olabilmektedir. Suriyelilerin şehirlerde yaşaması sosyal uyumu artırmaktadır. Ancak yerel halkla yaşanan sorunların, özellikle emek sömürsünün sosyal uyumu azaltan ve Suriyelileri Türkiye içinde göç etmeye itebildiği anlaşılmıştır.

Sosyal uyumun sağlanabilmesi için gerekli olan istihdam ikinci ve üçüncü aşamanın konusudur. Sosyal uyumun artırılmasında etkili olan çalışma izinleriyle ilgili düzenleme ise 2016 yılında yapılmıştır. Suriyelilerin kendilerine bir yaşam kurmaları için yeterli gelire sahip olmamaları stres yaşamalarına, risk almaktan ziyade risk almama davranışı geliştirmelerine neden olmaktadır. Çalışmada yer verildiği gibi Suriyelilerin canlandırdığı sektörlerin olması göçün güçlü yönlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır ve mesleklerine uygun işlere ve mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik fırsatlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Suriyelilerin Scudder'in çerçevesindeki üçüncü aşamaya geçişle birlikte kendilerine yetebilirliklerinin oluşması ile emek sömürsü ve yoksulluk gibi kalkınmayı engelleyici sorunların çözümüne yönelik girişimlerde bulunmaları mümkün görünmektedir. Ancak bunun geçici

korumanın bu haliyle mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Scudder'in dördüncü aşaması ise bu çalışmada Scudder'den farklı olarak ele alınmış ve vatansızlığa dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak Scudder'in çerçevesi neticesinde Suriyelilerin durumu tekrar değerlendirildiğinde ve yukarıdaki aşamalarda detaylı bir şekilde tartışılan konular da düşünüldüğünde Suriyelilerin genelinin ikinci ve üçüncü aşama arasında sıkışıp kaldıkları söylenebilir. Özellikle üçüncü aşama ile birlikte sosyal uyumun daha da kolaylaşacağı öte yandan sosyal uyumu azaltan devlet politikasının geçicilik etrafında şekillenmeye devam etmesi halinde Suriyelilerin ikinci aşamada kalacağı anlaşılmıştır. Geçici koruma statüsünün insan hakları ve sosyal adaleti temel alan yeni politika ve programlar ile dönüştürülmesi ve belirtilen noktalara ilişkin yapısal çözümlerin üretilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2016). Göçmenlerin kültürel entegrasyonu. A. Esen& M. Duman (Ed.) içinde *Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler* (s. 171-194). İstanbul: WALD.
- AFAD (2013). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar, 2013 saha araştırması sonuçları. Ankara: AFAD.
- Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). Avrupa'da geçici koruma rejimi örnekleri. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). Türkiye'de geçici koruma statüsündeki Suriye vatandaşlarına yönelik sosyal uyum ve psikososyal destek çalışmaları koordinasyon ve planlama çalıştayı. Ankara: ASPB.
- Akarçay-Ulutaş, D. & Kırlioğlu, M. (2020). Sosyal hizmetin gözünden sosyal uyum için bir öneri: Çokkültürlü eğitim. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 677-698.
- Akıncı, B., Nergiz, A. & Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Akşit, G., Bozok, M. & Bozok, N. (2015). Zorunlu göç, sorunlu karşılaşmalar: Hisar köyü, Nevşehir'deki Suriyeli göçmenler örneği. *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 92-116.
- Alptekin, K., Akarçay-Ulutaş, D. & Ustabaşı-Gündüz, D. (2018). Konya'da geçici koruma altında yaşayan Suriyeliler üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 87-114.
- Apak, H. (2014). Suriyeli göçmenlerin uyumu ve gelecek beklentileri: Mardin örneği. (Yüksek Lisans Tezi) Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Ark-Yıldırım, C. & Özer-Yürür, Y. Y. (2019). Uluslararası göçmenlerin Türkiye'ye uyumu yasal düzenlemeler ne derece uyumu/entegrasyonu hedefliyor? *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 19-41.

- Arslan, İ., Bozgeyik, Y. & Alancioğlu, E. (2017). Göçün ekonomik ve toplumsal yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli göçmenler örneği. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 3(4), 129-148.
- Avrupa Konseyi (2008). Towards an active, fair and socially cohesive Europe. Report of high level task force on social cohesion. Strasbourg.
- Aydın, A. H. & Durgun, S. (2018). Kahramanmaraş'taki Suriyeli sığınmacıların yerel halk tarafından sosyo-ekonomik ve politik açıdan değerlendirilmesi. *KSÜSBD*, 15(2), 501-526.
- Bakioğlu, A., Artar, F. & İzmir, H. (2018). Ankara'daki Suriyelilerin mültecilik deneyimleri: Göç, gündelik yaşam, geçim deneyimleri ve sosyal dışlanma. Ankara: Sosyoloji Derneği.
- Barın, H. (2019). Türkiye'deki Suriyelilerin entegrasyonunda sivil toplum kuruluşlarının rolü: Ankara örneği. (Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Biner, Ö. & Soykan, C. (2016). "Bize misafir dediler. Söyleyiniz, kimdir misafir? Var mıdır kanunda karşılığı?": Suriyeli mültecilerin perspektifinden Türkiye'de yaşam. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/SURIYELI-MULTECILERIN-PERSPEKTIFINDEN-TURKIYE-DE-YASAM.pdf>
- BMMYK & BMKP (2020). Bölgesel mülteci ve dayanıklılık planı (3RP) 2019-2020 Türkiye.
- Buz, S. (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.
- Cernea, M. M. (2000). Risks, safeguards, and reconstruction: A model for population displacement and resettlement. M. M. Cernea ve C. McDowell (Ed.), içinde *Risks and Reconstruction Experiences of Resettlers and Refugees* (s.11-55). Washington, DC.: The World Bank.
- Cernea, M. M. & McDowell, C. (2000). Reconstructing resettlers and refugees livelihoods. M. M. Cernea ve C. McDowell (Ed.) içinde *Risks and Reconstruction Experiences of Resettlers and Refugees* (s. 1-10). Washington, DC: The World Bank.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 129-142.
- Çetin, İ. (2016). Suriyeli mültecilerin işgücüne katılımları ve entegrasyon: Adana-Mersin örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1001-1016.
- Dağdeviren, G. (2018). Suriyeli sığınmacıların entegrasyon süreci ve sorunları: Elazığ örneği. (Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Deniz, A. Ç., Hülür, A. B. & Ekinci, Y. (2016). Göç, strateji ve taktik: Suriyeli sığınmacıların gündelik hayat deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1077-1087.
- Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. & Özmenek Çarmıklı, E. (2013). Suriyeli mülteciler krizi ve Türkiye sonu gelmeyen misafirlik. Ankara: USAK ve Brookings Enstitüsü.
- Duman, T. (2019). Toplumsal uyum için eğitimin önemi: Türkiye'deki Suriyeliler. *SEFAD*, 41, 343-368.
- Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri fırsatlar ve tehditler. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 207-222.
- Duyan, V. (2014). Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi - Temel Eğitim Politikaları. İstanbul: SETA.
- Ercan, F. Z. (2014). The social and spatial impacts of large expropriation projects in rural areas: The case of the Malatya Çat Dam. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul.

- Ercan, F. Z. (2018). Suriyeli sığınmacı çocukların eğitim sorunları ve okul sosyal hizmeti. (Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Erdoğan, M. M. & Ünver, C. (2015). Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri. Ankara: TİSK.
- Erdoğan, M. M. (2017). Suriyeliler barometresi- 2017 yönetici özeti (Taslak). <https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2016/06/suriyeliler-barometresi-yc3b6netici-c3b6zeti.pdf>
- Erdoğan, M. M. (2018). Türkiye'deki Suriyeliler toplumsal kabul ve uyum. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Erdoğan, M. M. & Çorabatır, M. (2019). Suriyeli mülteci nüfusunun demografik gelişimi, Türkiye'deki eğitim, istihdam ve belediye hizmetlerine yakın gelecekte olası etkileri. UDRA Programme Research Panel.
- Gencer, T. E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 838-851.
- Gencer, T. E. (2019a). Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gencer, T. E. (2019b). İnsan-mekân ilişkisinin bütüncül boyutu: kent-mekân çalışmalarında sosyal hizmet gereksinimi. M. Kırlioğlu & H. H. Tekin (Ed.), *Güncel Sosyal Hizmet Çalışmaları* içinde (s. 131-139). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gencer, T. E. (2019c). Dezavantajlı bireylerle ve marjinalize olmuş gruplarla çalışırken sosyal işlevselliği geliştirme ihtiyacı ve savunuculuk faaliyetleri. Ö. Altındağ, O. Tatlıcıoğlu, Y. Kryvenko (Ed.), *Current Problems and Approaches in Social Work* içinde (s. 73-83). Londra: IJOPEC Publication.
- Gencer, T. E. & Karagöz, D. (2016). Mülteci çocukların mekânsal ve psiko-sosyal yoksunlukları: kentsel alanlarda mülteci çocuk olmak. A. Çolpan-Kavuncu (Ed.), *Kentsel Güvenlik ve Çocuk Suçluluğu* içinde (s. 37-48). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Gezici-Yalçın, M. & Yalçın, S. (2018). Mardin'de Suriyeli olmak: Kendini evinde hissetmekle kentin dışına itilmek üzerine. *Vira Verita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 8, 67-98.
- GİGM, (2019). Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023.
- HÜNEE (2019). 2018 Türkiye nüfus ve sağlık araştırması Suriyeli göçmen örnekleme. Ankara: HÜNEE, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK.
- İçduygu, A. & Ayaşlı, E. (2019). Geri dönüş siyaseti: Suriyeli mültecilerin dönüş göçü ihtimali ve gelecek senaryoları. MiReKoc Çalışma Notları.
- İçduygu, A., Sert, D. & Karaçay, A. B. (2009). Türkiye'ye yönelen göç ve sığınma hareketleri ve politikaları üzerine brifing. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı, No: 1.
- İçduygu, A. (2014). Sonuç: 1923'ten 2023'e uluslararası göç siyaset ve siyasa alanları. A. İçduygu, S. Erder & Ö. F. Gençkaya (Ed.) *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere* içinde (s. 310-328) İstanbul: MiReKoc.
- Kaitz, M., Levy, M., Ebsstein, R., Faraone, S. V., & Mankuta, D. (2009). The intergenerational effects of trauma from terror: A real possibility. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health*, 30(2), 158-179.
- Karasu, M. A. (2018). Suç korkusu, göç ve Suriyeli sığınmacılar: Şanlıurfa örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 332-347.

- Kızıl, Ö. & Dönmez, C. (2017). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara sağlanan eğitim hizmetleri ve sosyal bilgiler eğitimi bağlamında bazı sorunların değerlendirilmesi. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 4, 207-239.
- Kirişçi, K. (2014). Misafirliğin ötesine geçerken: Türkiye'nin "Suriyeli mülteciler" sınavı. Ankara: Brookings Enstitüsü & USAK.
- Lordoğlu, K. & Aslan, M. (2016). En fazla Suriyeli göçmen alan beş kentin emek piyasalarında değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*, 49(2), 789-808.
- Maimaiti, N., Başer, D., & Tekin, H. H. (2017). Globalization and migration. Ayhan, B. (Ed.) içinde *Different Aspects of Globalization* (s.193-212). Frankfurt: Peter Lang.
- MAZLUMDER, (2014). Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın sığınmacılar raporu. [https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞINDA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SIĞINMACILAR%20RAPORU\(9\).pdf](https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞINDA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SIĞINMACILAR%20RAPORU(9).pdf)
- Mutlu, Y., Kırımsoy, E. & Antakyalıoğlu, Ş. (2016). Bulanık mekanlarda gölgede kalanlar Suriyeli mülteci çocuklar ve vatansızlık riski araştırma raporu. Ankara: Gündem Çocuk Derneği.
- Sağiroğlu, A. Z. (2016). Türkiye'de merkezi göç yönetimi. A. Esen & M. Duman (Ed.) içinde *Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler* (s. 43-68). İstanbul: WALD.
- Sağlık Bakanlığı (2011). Sağlıkın teşviki ve geliştirilmesi sözlüğü. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- Scudder, T. (1993). Development-induced relocation and refugee studies: 37 years of change and continuity among Zambia's Gwembe Tonga. *Journal of Refugee Studies*, 6(2), 123-152.
- Scudder, T. (2005). The future of large dams: Dealing with social, environmental, institutional and political costs. London: Earthscan.
- Sheafor, B. W. & Horejsi, C. J. (2016). Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sirkeci, İ., & Göktuna Yaylacı, F. (2019). Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar. F. G. Yaylacı (Der.) içinde *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* (s.15-39) Londra: Transnational Press London.
- Sönmez, M. E. (2016). Suriyeli sığınmacıların Gaziantep şehrindeki mekânsal dağılışı ve geleceği. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 13-14 Ekim 2016, Ankara.
- Stein, B. N. (1981). The refugee experience: Defining the parameters of a field of study. *International Migration Review*, 15 (1-2), 320-330.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 367-392.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: Zorluklar ve olanaklar. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.
- Şirin-Öner, A. (2018). Türkiye'nin göç yönetiminin dünü ve bugünü. B. Kartal ve U. Manço (der.) içinde *Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği* (s. 19-45) Londra: Transnational Press London.
- Taştan, C. & Çelik, Z. (2017). Türkiye'de Suriyelilerin eğitimi: Güçlükler ve öneriler. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- TBB (2016). Savaş, göç ve sağlık. Ankara: TBB.
- TBMM (2018). Göç ve uyum raporu. TBMM.

- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- Tümtaş, M. S. & Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekansal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1347-1359.
- Türk, F., Kaçmaz, T., Türnüklü, A. & Tercan, M. (2018). Okul psikolojik danışmanlarının penceresinden Türk ve Suriyeli ilköğrencilerinin gruplararası empati deneyimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(2), 786-811.
- UGÖ, (2013). Göç terimleri sözlüğü. R. Perruchoud & J. Redpath-Cross (Ed.), 2. Baskı. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf
- UGÖ, (2017). Integration and social cohesion: Key elements for reaping the benefits of migration. Global Compact Thematic Paper Integration and Social Cohesion.
- Yıldız, S. & Çakırcı-Özservet, Y. (2016). Türkiye göç politikalarının entegrasyon ve yerel yönetimler açısından incelenmesi. H. M. Paksoy, E. Yildirimci, K. Sarıçoban & O. Ozkan (Ed.) içinde *Ortadoğu'daki çatışmalar bağlamında göç sorunu* (s. 121-135), Ankara: Efil Yayınevi.
- Yücel, A., Utas, C., Luchsinger, G., Kavlak, İ. V., Kristjansdottir, I. B. & Freizer, S. (2018). Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli kadın ve kız çocukların ihtiyaç analizi. Ankara: UN Kadın Birimi.

Güneş-Aslan, G. (2020). Çocuğa yönelik cinsel istismarın açığa vurulma süreci hakkında bir derleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1886-1912.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 11.04.2020
Makale Kabul Tarihi: 26.10.2020

ÇOCUĞA YÖNELİK CİNSEL İSTİSMARIN AÇIĞA VURULMA SÜRECİ HAKKINDA BİR DERLEME

A Review on The Process of Disclosing Child Sexual Abuse

Güler GÜNEŞ ASLAN*

* Dr., Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, gulergunes34@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6509-8278

ÖZET

Bu çalışmada cinsel istismarın açığa vurulma süreci ve bu süreci etkileyen etmenler incelenmiştir. İlgili alanyazın incelenerek yapılan gözden geçirme çalışmasına göre, cinsel istismarın açığa vurulma sürecini etkileyen etmenler bireysel etmenler ve çevresel etmenler olarak sınıflandırılmıştır.

Öncelikle, cinsel istismarın bir süreç içinde açığa vurulması konuyla ilgili kuramsal yaklaşımlara dayanarak ele alınmıştır. Daha sonra cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyen bireysel etmenler yaş, cinsiyet, duygusal etmenler ve bilişsel etmenler olarak; çevresel etmenler ise aileyle ilgili etmenler ve sosyo-kültürel etmenler olarak sınıflandırılmıştır. Bu bulgulardan hareketle cinsel istismarın açığa vurulması sürecinde sosyal hizmet alanında yapılabilecek katkılar tartışılmıştır.

Cinsel istismara uğrayan çocuklara destek koruma ve tedavi hizmetlerinin başlatılması için açığa vurma davranışını teşvik edecek sosyal hizmet çalışmaları yapılması çok önemlidir. Bunun için çocukları ve çocukların çevrelerini eğitici sosyal hizmet programlarının uygulanması önemlidir. Cinsel istismara uğrayan tüm çocuklar için ulaşılabilir sosyal hizmet kurumlarının var olması da cinsel istismarın açığa vurulması sürecini kolaylaştırabilir.

Anahtar kelimeler: Cinsel istismar, sosyal hizmet, açığa vurma

ABSTRACT

In this study, the process of disclosure of child sexual abuse and the factors affecting this process were examined. According to a review study conducted by examining the relevant literature, the factors affecting the disclosure process of child sexual abuse were classified as individual factors and environmental factors.

First of all, the disclosure of child sexual abuse in a process is handled on the basis of theoretical approaches. Then, individual factors affecting the disclosure of child sexual abuse were age, gender, emotional and cognitive factors; environmental factors are classified as family-related factors and socio-cultural factors. Based on these findings, the possible contributions in the field of social work in the process of disclosing child sexual abuse are discussed.

It is very important to conduct social work activities that will encourage disclosure behavior in order to initiate support, protection and treatment services for children who have been subjected to sexual abuse. For this, it is important to implement social work programs that

educate children and their environment. The availability of accessible social service institutions for all children who were sexually abused can also facilitate the process of disclosing child sexual abuse.

Key words: *child sexual abuse, social work, disclosure*

GİRİŞ

Psikiyatrik tanı ölçütlerini içeren DSM V'e göre cinsel istismar, bir yetişkinin kendi cinsel tatmini için çocuğu, cinsel organlarını okşama, penetrasyon (penisin vajinaya girmesi), anal yolla cinsel ilişki veya uygun olmayan cinsel materyale maruz bırakma şeklinde davranışlara maruz bırakmasıdır (American Psychiatric Association, 2013: 718).

Cinsel istismar çocukların fiziksel sağlığına ve ruh sağlığına zarar verebilmektedir. Cinsel istismarın olumsuz etkileri çocukların yetişkinlik dönemine de yansiyabilmektedir. Cinsel istismarın, çocukluk ve yetişkinlik dönemindeki etkileri birbirinden büyük ölçüde farklılaşabilmekte, bazıları çocukluk veya ergenlik döneminde, bazıları yetişkinlik döneminde ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler duygusal, kişilerarası, davranışsal, bilişsel, fiziksel ve cinsel olarak bir dizi boyutta kümelenmektedir (Sanderson, 2006: 53).

Cinsel istismar yaşandığı çocukluk döneminde duygusal, davranışsal ve bilişsel çeşitli sorunlara yol açmasının yanında bireylerin topluma tam katılımının ve üretken olmalarının beklendiği yetişkinlik dönemindeki işlevselliklerini de etkileyebildiği için, bu olgunun hem bireysel hem toplumsal bir sorun olduğu düşünülebilir. Hem bireysel hem toplumsal boyutlarından ötürü cinsel istismar, tıp, sosyal bilimler, eğitim bilimleri ve fen bilimleri tarafından çeşitli boyutlarıyla incelenmektedir. Cinsel istismarın akademik olarak ele alınması gereken boyutlarından birisi de, cinsel istismarın açığa vurulmasıdır. Açığa vurma cinsel istismarın sağlık boyutu, sosyal boyutu ve hukuki boyutuyla ilgili tüm araştırma ve uygulamaların başlatılması için kilit noktadır. Nitekim açığa vurulmayan cinsel istismarın bahsedilen boyutlara göre değerlendirilmesi ve kimi zaman da durdurulması mümkün olmayacaktır.

Cinsel istismar kimi zaman istismarı uygulayan bireyin girişimleriyle gizli kalmaktadır. Cinsel istismarı uygulayan bireyler olayın gizli kalmasını sağlayarak aynı çocuğa tekrar istismar uygulayabilmekte yahut başka çocuklara da istismar uygulayabilmektedir. Bu açıdan cinsel istismarın açığa vurulması, süregelen istismarın durdurulması, cinsel istismarı uygulayan bireylere müdahale edilip risk altındaki başka çocukların cinsel istismardan korunması için önemlidir.

Cinsel istismarın açığa vurulmasının üzerinde durulmasının bir diğer önemli nedeni cinsel istismarın bireysel ve toplumsal boyutlardan dolayı açığa çıkmaktan çok gizli

kalmaya yatkın olmasıdır. Cinsel istismar çocuklar tarafından kimi zaman inanılmama korkusu, utanç, korku, kendini suçlama ve başkalarının duygularını incitmeme gibi durumlardan ötürü kasıtlı olarak kimseye bildirilmemektedir (Alaggia, 2004: 1219). Çocuklar çoğunlukla kendilerine sorulana kadar cinsel istismarı gizli tutabilmekte, hatta kimi zaman konuyu kısmen açığa vurmaktadırlar (McElvaney, 2013: 165). Çocukların açığa vurmaya ilgili çekimser olması ve cinsel istismarı konuyla ilgili kendilerine soru sorulmadan açığa vurmamaları çocuklardan sorumlu olan çevreye sorumluluk yüklemektedir. Bu açıdan çocukların açığa vurma davranışlarının ne şekilde olabileceği ve açığa vurmaya nelerin engelleyip nelerin kolaylaştırabileceği hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir.

Çocukların cinsel istismarı açığa vurma şekli çocuktan çocuğa değişkenlik gösterebilmektedir. Cinsel istismar çocuklar tarafından kimi zaman doğrudan sözel yolla kimi zaman sözel olmayan davranışsal öğelerle ifade edilmektedir. Bu davranışsal öğeler ebeveynlerden ayrı kalmaya aşırı tepki vermek, küçük çocuklar için öfke nöbetleri, ergenler için öfke patlamaları, evde olmaktan kaçınmak veya evden kaçmak şeklinde görülebilmektedir (Alaggia, 2004: 1218).

Çocuklar cinsel istismarı aile üyesi, arkadaş, öğretmen gibi kişilere, sağlık hizmeti aldığı birimlere veya adli birimlere bildirebilmektedir. Yakın çevreye bildirme daha sık görülürken yetkili makamlara bildirme daha az görülmektedir. Lahtinen, Laitila, Korkman ve Ellonen (2018) geniş bir örnekleme Finlandiya'da yaptıkları araştırmada çocukların istismarı çoğunlukla arkadaşlarına anlattıklarını, yetkililere bildirmenin buna kıyasla daha az olduğunu, önemsememe, kendilerini cinsel istismara maruz bırakılmış olarak düşünmeme, bildirmek için cesareti olmama gibi nedenlerle cinsel istismarı ilgili yetkili makamlara bildirmediklerini belirtmişlerdir. Cinsel istismarı resmî makamlara bildirmek bir adli süreci de başlatabileceği için çocuklar bu anlamda istismarı açığa vurmaktan kaçınabilmektedir. Stiller ve Hellmann (2017)'in Almanya'da 16-40 yaş arasındaki katılımcılarla yaptığı araştırmada, katılımcılara 16 yaşından önce cinsel istismara uğradıysalar bu durumu açığa vurup vurmadıkları sorulmuştur. Araştırmaya göre katılımcıların %76'sı durumu başkalarına aktarmış ancak %14'ü adli makamlara bildirmiştir. Açığa vuranların üçte biri kendilerine inanıldığını belirtmiş, %43'ü açığa vurma sonucunda herhangi bir şey olmadığını belirtmiştir. Buna göre cinsel istismarın yakın çevreye bildirilme oranı ve adli makamlara bildirilme oranı arasında büyük fark olabilmektedir. Cinsel istismarı yakın çevreye bildirmenin, her zaman bir yaptırımı olmasa da, cinsel istismarın yakın çevreye bildirilmesi, resmî makamlara bildirilmesini de etkileyebilmektedir. Örneğin

Kanada'da çocukların istismarı adli tıp kurumuna bildirimini inceleyen Azzopardi, Eirich, Rash, MacDonaldc, Madigan (2019) çalışmalarında çocuğun istismarı daha önceden başkasına anlatmasının adli tıp kurumuna bildirmesi açısından etkili olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda açığa vurma davranışı ilk olarak yakın çevreyle ilişki bağlamında gerçekleşmekte ve bu durum kısmen de olsa istismarın adli makamlara bildirilmesini sağlamaktadır. Açığa vurulan her istismarın resmî makamlara bildirilmiyor olması, çocuklara yönelik çevreleri tarafından verilen tepkilerle veya destek ve yönlendirme eksikliğiyle ilgili olabilir. Bu açıdan yakın çevreye istismarın bildirilmesinin her zaman hükmü olmaması, konuya bilimsel temeli olan profesyonel bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Cinsel istismarın gizli kalmaya yahut adli birimlere bildirilmemeye yatkın bir olgu olmasının çocukların tam iyilik halini tehdit edebilmesi, istismarın açığa vurulmasını sosyal hizmetin odağına koymaktadır. Çünkü sosyal hizmetin temel hedeflerinden biri insanların ve toplumların tam iyilik halini sağlamaktır.

Sosyal hizmetin dayandığı ekolojik perspektife göre, meseleler kendisini etkileyen çevresel koşullar bağlamında ele alınmaktadır (Zastrow, 2015). Bu anlamda çocuklar tarafından cinsel istismarın açığa vurulmasının hem çocuklarla ilgili etmenlerin hem çocukları etkileyen çevresel etmenlerin ışığında incelenmesi gerekir. Bu çalışmada cinsel istismarın açığa vurulma süreci ve açığa vurma davranışını etkileyen bireysel ve çevresel etmenler incelenmiştir. Sonrasında cinsel istismarın açığa vurulması konusunda yapılabilecek sosyal hizmet müdahaleleri ele alınmıştır. İlk olarak açığa vurma davranışı bir süreç olarak değerlendirilerek incelenmiştir.

1. Bir Süreç Olarak Cinsel İstismarı Açığa Vurma

Cinsel istismarın açığa vurulması bir süreç içinde gerçekleşmektedir (Brattfjell ve Flâm, 2019). Cinsel istismarı açığa vurma sürecini etkileyen kararın öncesinde de, cinsel istismara uğrayan birey uzun duygusal ve düşünsel süreçlerden geçmektedir (Linell, 2015). Açığa vurma nadiren bir kerelik anlatımla gerçekleşmektedir. Genellikle yaşanan deneyim parça parça olarak, uzun ve karmaşık bir süreç içerisinde paylaşılmaktadır (Easton, 2020).

Cinsel istismarın açığa vurulma süreci çeşitli etmenlerden etkilenmektedir. Bu etmenlerden bazıları kolaylaştırıcı bazıları engelleyici etkiler yapmaktadır. Bu engelleyici ve kolaylaştırıcı etmenler karşılaştırıldığında, engelleyici etmenler ağır basmaktadır (Alaggia, 2010). Cinsel istismara uğrayan çocuğun istismarı söyleme fırsatı olması (Morrison, Bruce ve Wilson, 2018: 182) ve çocuğa çevre tarafından zihinsel ve duygusal gelişim düzeyine uygun bilgilerin sağlanarak istismarın sorulması

(Lemaigre, Taylor ve Gittoes, 2017) istismarın açığa vurulmasını kolaylaştırmaktadır. Buna göre cinsel istismara uğradığı şüphesi bulunan çocuklarla profesyonel bir yaklaşımla mülakat yapıldığında cinsel istismarın açığa vurulması kolaylaşabilmektedir.

Bazı araştırmacılar cinsel istismarın açığa vurulması süreciyle ilgili çeşitli modeller ortaya atmıştır. Bu araştırmacılardan McElvaney, Greene ve Hogan (2011) çocukların cinsel istismarı açığa vurmasını 3 aşamada incelemiştir. McElvaney, Greene ve Hogan (2011) açığa vurma sürecinde biriyle paylaşılan samimiyet bağlamında sırrın açığa çıktığını vurgulamıştır. Öne sürdükleri ilk aşamada çocuk aktif olarak sırrını saklarken, ikinci aşamada anlatma arzusu ve saklama isteği arasında kuvvetli çatışma yaşamaktadır. Araştırmacılar bu baskı durumunu düdüklü tencereye benzetmiştir. Üçüncü aşamadaysa yukarıda belirtildiği gibi güvenilir birinin varlığında açığa vurma gerçekleşmektedir.

Allaggia (2004)'nin ortaya koyduğu modele göreyse, bazı cinsel istismar vakaları amaçlı, bazıları tesadüfi, bazıları da istenen/yönlendirilen bildirimlerle açığa çıkmaktadır. Cinsel istismarın çocuk tarafından doğrudan sözel yolla bildirilmesi konuyla ilgili amaçlı davranışı ifade etmektedir. Cinsel istismarın istenen/yönlendirilen bildirimlerle açığa çıkması, görüşme, danışmanlık, sanat, oyun ve konuşma terapisi ve diğer destekleyici ortamlarda meydana gelmektedir. Cinsel istismarın tesadüfen açığa çıkması ise başka birinin olaya şahit olması veya çocuğa yapılan herhangi bir tıbbi muayene sırasında gerçekleşebilmektedir (Allaggia, 2004: 1218).

Summit (1983: 181-188) ise çocukların cinsel istismarı açığa vurma sürecini Akomodasyon Sendromu adını verdiği modeliyle incelemiştir. Gizlilik, Çaresizlik, Tuzağa Düşme ve Akomodasyon, Gecikmeli, Çelişkili ve İkna Edici Olmayan İfşa ve Geri Çekme şeklinde 5 aşamayı kapsayan bir sürecin varlığından bahsetmiştir. Gizlilik aşamasında gerek çocuğun korkuları, gerek fail tarafından uygulanan korkutma ve kandırma gibi taktikler durumun gizli kalmasına sebep olmaktadır. Summit, Çaresizlik aşamasında çocukların tanıdıkları kişiler tarafından cinsel istismara uğratılma durumlarının yabancılar tarafından istismara uğratılma durumuna göre daha sık olduğunu, failin tanıdık olmasının çocuğu çaresizlik durumuna ittiğini belirtmiştir. Tuzağa Düşme ve Akomodasyon aşamasındaysa aile birliğini dağıtmamak üzere çocuğun çeşitli davranış stratejileri ve ruh sağlığı sorunları geliştirerek duruma uyum sağladığını belirtmiştir. Gecikmeli, Çelişkili ve İkna Edici Olmayan İfşa aşamasında Summit'e göre cinsel istismara sessiz kalan çocukların bilhassa bu çocuklardan enseste uğramış olanların ergenlik dönemine geldiklerinde yaşadıkları aile içi

çatışmaların etkisiyle istismarı bildirme olasılığı artmaktadır. Çocuk bunu dile getirdiğinde sadece inanılmama değil, günah keçisi haline getirilme, aşağılanma ve cezalandırma riskiyle de karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle ensest durumunda anne, güvenlik, yaşam uyumu ve değerlilik duygusunun sarsılmaması için eşine konuyla ilgili güven duyabilmektedir. Zira eşin istismar uyguladığını kabul etmek ailenin dağılması ve annenin kendi kimliğinin büyük parçasının dağılması anlamına gelebilmektedir. Son olarak Geri Çekme aşamasında, özellikle ensest durumunda çocuk ailenin dağılmasıyla ilişkili baskılardan dolayı ifadesini geri çekebilmektedir. Summit'e göre istismarın açığa vurulması, belirli aşamaları takip eden zor bir süreçtir. Açığa vurma sonucu çocuk daha mağdur olabilmektedir. Summit (1983) açığa vurma davranışını, ifadeyi geri çekmeyle sonlanan belirli aşamalarla ele almıştır. Bradley ve Wood (1996)'un bu modeli incelemek için yaptıkları araştırmada cinsel istismarı resmî makamlara bildiren çocukların çoğunun ifadesini geri almadığını, Summit'in Akomodasyon Sendromunun kendi inceledikleri çocuk koruma servislerinde sık görülmediğini belirtmişlerdir. Buna rağmen Summit (1983)'in çalışması alanyazında yankı uyandırmıştır. McElvaney, Greene ve Hogan (2011), Summit (1983) ve Alaggia (2004) açığa vurma davranışını farklı açılardan ele alsalar da, genel anlamda açığa vurmanın dalgalı bir seyir gösteren bir sürece yayıldığını ifade etmişlerdir.

Alanyazındaki modellere göre sürece yayılan cinsel istismarı açığa vurma olgusunun daha iyi anlaşılması için, bu olguyu etkileyen etmenlerin de incelenmesi gerekmektedir. Cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyen etmenlerin anlaşılması, cinsel istismar konusunda çalışmalar yapan profesyonellerin gizli kalmaya yatkın olguları ortaya çıkarmalarını sağlayabilir. Aşağıda alanyazın incelenerek derlenen ilgili etmenlere yer verilmiştir.

2. Cinsel İstismarı Açığa Vurmayı Etkileyen Etmenler

Bu çalışmada cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyen etmenler bireysel etmenler ve çevresel etmenler olarak ana kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Bireysel etmenler yaş, cinsiyet, bilişsel etmenler ve duygusal etmenler başlıkları altında incelenmiştir. Çevresel etmenler aileyle ilgili etmenler ve sosyo-kültürel etmenler başlıkları altında incelenmiştir.

2.1. Bireysel Etmenler

Cinsel istismarın açığa vurulmasını bireysel düzeydeki bazı etmenler etkileyebilmektedir. Bu etmenler yaş, cinsiyet, bilişsel etmenler ve duygusal etmenler olarak alt başlıklarda ele alınmıştır.

2.1.1. Yaş

Cinsel istismarın çocuk tarafından açığa vurulmasının çocuğun yaşıyla ilişkili olduğu bazı çalışmalarda belirtilmiştir. Çocuğun yaşı kimi çalışmalara göre küçüldükçe, kimi çalışmalara göre büyüdükçe cinsel istismarın açığa vurulma olasılığı düşmektedir.

Çocuğun yaşının büyük olmasının, cinsel istismarı açığa vurma olasılığını düşürdüğü Easton (2013), Hershkowitz, Lanes ve Lamb (2007) ve Goodman-Brown, Edelstein, Goodman, Jones ve Gordon'un (2003) çalışmalarında ifade edilmiştir. Easton (2013) yetişkin erkeklerle yaptığı çalışmada cinsel istismara uğrama yaşı büyüdükçe ve failin aile üyesi olma durumunda bu bireylerin istismarı açığa vurmasının geciktiğini belirtmiştir. Hershkowitz, Lanes ve Lamb (2007) ve Goodman-Brown ve diğerlerinin (2003) çalışmalarında ise yaşı büyük olan çocukların cinsel istismarı açığa vurmakta daha gönülsüz olduğunu belirtilmiştir.

Bazı çalışmalara göre cinsel istismarın başlama yaşı küçüldükçe istismarın ortaya çıkma olasılığı düşmektedir (Alaggia, 2010: 36; Bae, Kang, Hwang, Cho ve Cho, 2017; Azzopardi, Eirich, Rash, MacDonalcd, Madigan, 2019). Leclerc ve Wortley (2015)'e göre çocuğun yaşı büyüdükçe istismar sırasında istismarı uygulayanla aynı evde yaşamıyorlarsa, istismarı bildirme olasılığı yükselirken, istismar sırasında istismarı uygulayanla aynı evde yaşıyorlarsa cinsel istismarı açığa vurma olasılığı düşmektedir. Çocuğun istismar sırasındaki yaşının yanında cinsel istismarı uygulayan bireyin yaşı da cinsel istismarın çocuk tarafından bir yetiškine açıklanmasını etkileyebilmektedir (Lahtinen, Laitila, Korkman ve Ellonen, 2018).

Cinsel istismar şikâyetiyle adli rapor tutulması için hastaneye başvuran çocukların verilerini inceleyen bazı çalışmalara göreyse, bu çocukların yaş ortalamasının 12-15 olduğu görülmüştür (Aktepe, Işık, Kocaman ve Eroğlu, 2013; Işık, Aktepe, Şimşek, Akyıldız, ve Yıldız, 2019; Topal, Balcı ve Erbaş, 2018). Buna göre açığa vurma belirli yaş gruplarında daha sık görülmektedir.

Çocuğun cinsel istismarı açığa vurma olasılığının bazı çalışmalara göre çocukların yaşı büyüdükçe, bazı çalışmalara göre küçüldükçe azalması farklı etmenlerin süreci etkilemesiyle ilgili olabilir. Örneğin Mc Elvaney ve diğerleri (2020) çocuğun yaşının cinsel istismarı açığa vurmasını etkileyip etkilemediğini sınıadıkları araştırmalarında çocukları yaşa göre 0-4, 5-8, 9-12, 13-14, 15-17 yaşları arasında gruplamıştır. Bu araştırmada çocukların cinsel istismara uğradıkları yaş döneminde cinsel istismarı açığa vurmaya daha eğilimli olduklarını belirtmişlerdir. Bu anlamda çocuklara cinsel istismarın üzerinden çok zaman geçmeden cinsel istismarı ifade etme ortamı sağlanması, durum üzerinde değişiklik sağlayabilir.

Cinsel istismarın açığa vurulması, içinde bulunulan yaş döneminin gelişimsel özellikleriyle de bağlantılı olabilir. Örneğin Kellogg, Koek ve Nienow (2020) çalışmalarında pre-adölesan dönemde gerçekleşen cinsel istismarda cinsel istismarın açığa vurulmasının güçleştiğini belirtmiştir. Bu durumun içinde bulunulan yaş döneminin kurallara uyma ve negatif sonuçlardan kaçınma gibi gelişim özellikleriyle bağlantılı olabileceğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla yaş ve açığa vurma ilişkisi çocukların dönemsel gelişim özellikleri dikkate alınarak değerlendirilebilir. Bu durumu daha ayrıntılı değerlendirmek için Piaget'in zihinsel gelişim kuramından faydalanılabilir. Piaget'e göre çocuklar 0-2 yaş, 2-7 yaş, 7-11 yaş ve 11 yaş sonrası gelişim döneminde bilişsel düzeyde birbirinden farklılık göstermektedir. Çocuklarda 0-2 yaş arasında duyuşsal hareket dönemi, 2-7 yaş arasında mantıklı düşünme yerine benmerkezci düşünme görülmektedir. 7-11 yaş arasında çocuklar somut düzeydeki nesnelere ilgili problem çözerken, henüz soyut düzeydeki konularla ilgili muhakeme yapmamaktadır. 11 yaş sonrasında bireylerde soyut kavramlarla ilgili muhakeme yapma becerisi, tümdengelim ve tümevarım yapmak gibi bilişsel yetenekler gelişmektedir (Piaget, 1952'den aktaran; Santrock, 2019). Bu zihinsel gelişim çocukların neyin doğru neyin yanlış olduğunu karar vermelerini sağlayan ahlak gelişimiyle de paraleldir. Piaget'e göre 4-7 yaş arasında heteronom ahlak sergileyen çocuklar, kuralların ve adaletin insan eseri olmaktan öte dünyanın değişmeyen özellikleri olduklarını düşünmektedirler. Bu dönemde bir davranışı değerlendirmek için davranışı yapanın niyetlerini değil davranışın sonuçlarını göz önünde bulundurarak davranışın doğruluğunu veya iyiliğini değerlendirmektedirler. 7-10 yaş arasındaki çocuklar heteronom ahlak özelliklerini taşımalarına rağmen özerk ahlak geliştirmeye başlayabilmektedir. 10 yaş üzerindeki çocuklar özerk ahlak göstermektedir. Özerk ahlak döneminde çocuklar bir davranışın doğruluğunu değerlendirmek için hem failin niyetlerini hem de davranışın sonuçlarını ele almaktadırlar (Piaget, 1932'den aktaran; Santrock, 2019). Bu kuramdan yola çıkılarak durum yorumlanırsa, çocuklar yaklaşık 10 yaşına kadar bir davranışı değerlendirirken failin niyetini dikkate almadan davranışın sonuçlarına odaklanabildikleri için eğer cinsel istismar sonucu zarar görmediklerine inanıyorlarsa bu durumu kendilerine yönelik uygunsuz bir davranış olarak değerlendirmeyebilirler. Cinsel istismarı uygulayan kişi de çocuğu, bunun bir sevgi göstergesi veya beraber oynadıkları bir oyun gibi iyi niyetli bir davranış olduğuna inandırırorsa çocukların cinsel istismarı açığa vurmaktan geri durabilecekleri söylenebilir. Kellogg, Koek ve Nienow (2020)'un yorumladığı gibi de belirli yaş dönemlerinde çocuklar cezalandırılmaktan kaçınmak için cinsel istismarı açığa

vurmaktan geri durabilir. Sonuç olarak, yaşa bağlı gelişimin açığa vurma davranışına etkisini anlamlandırmak için zihin ve ahlak gelişimiyle ilgili kuramsal alanyazına başvurulabilir.

2.1.2. Cinsiyet

Cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyen bir diğer etmen çocuğun ve istismarı uygulayanın cinsiyetidir. Özellikle erkek çocuklar açısından cinsel istismarın açığa vurulması gecikebilmektedir. Azzopardi, Eirich, Rash, MacDonald, Madigan (2019) Kanada'da çocukların istismarı adli tıp kurumuna bildirmelerinde erkeklerin, kızlara göre daha isteksiz olduklarını belirtmişlerdir. O'Leary ve Barber (2008)'in çalışmasında da benzer olarak erkek yetişkinler kadın yetişkinlere göre çocukken uğradıkları cinsel istismarı hem istismarın gerçekleştiği zamana yakın dönemlerde daha az açığa vurmuş hem de açığa vurmaya daha fazla geciktirmiştir. Hunter (2011) da cinsel istismarın açığa vurulmasıyla ilgili yetişkinleri incelediği nitel araştırmada, çoğu katılımcının çocukken bu durumu sakladığını ortaya çıkartmıştır. Araştırmasında erkek yetişkinlerin çocukken uğradıkları istismarı gizlemelerinde, gizli eşcinsel olmaktan, istismar yüzünden eşcinsel olacağından ve eşcinsel olarak etiketlenmekten çekinmelerinin etkili olduğunu belirtmiştir.

Bu durum içinde bulunulan toplumdaki erkeklikle ilgili sosyal temsillerle ilgili olabilir. Erkeklige ait normlar ve stereotipler, erkek çocukların uğradığı cinsel istismarın açığa çıkmasını geciktirebilmektedir. Cinsel istismara uğrayan erkekler, olayı açığa vurunca olumlu tepkiler alsalar da olumsuz tepkilerle daha çok karşılaşmaktadırlar (Gagnier ve Collin-Vézina, 2016).

Cinsel istismara uğrayan erkekler açısından, failin de erkek olduğu durumlarda, cinsel kimlikle ilgili toplumsal rol ve beklentilerin onları açığa vurma davranışı açısından daha dezavantajlı bir duruma soktuğu söylenebilir. Nitekim hem cinsel istismarın oluşturduğu olumsuz duygu karmaşası hem de cinsel istismara uğramaktan ötürü toplum tarafından marjinalleştirilmekten korkmak, bireyin toplumsal yaşama katılımını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu anlamda erkeklerin cinsel istismarı açığa vurma açısından geride durduğu söylenebilir.

Cinsel istismara uğrayan erkekler cinsel istismarı açığa vurduklarında yukarıda belirtildiği gibi eşcinsel veya kurban olarak görülmekten korkarken, cinsel istismara uğrayan kız çocukları da cinsel istismarla ilgili sorumlu olup olmadıkları konusunda çatışma yaşayabilmekte, suçlanmak ve kendilerine inanılmaması korkusuyla uğradıkları istismarı gizleyebilmektedir (Alaggia, 2005). Buna göre cinsel istismara uğrayan kız ve erkeklerin istismarı açığa vurmalarını engelleyen gerekçelerinin

çevresel etmenlerden etkilendiği ve bu gerekçelerin birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Erkeklerin cinsel kimlikleriyle ilgili çelişki yaşamaktan ve çevre tarafından incitilmekten korktukları görülmektedir. Kızların ise çevre tarafından sorumlu tutulup cezalandırılma korkusu yüzünden istismarı açığa vurmaktan çekindikleri görülmektedir. Bu durum sosyo-kültürel etmenlerle de bağlantılı olduğu için bu çalışmanın çevresel etmenler bölümündeki sosyo-kültürel etmenler başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.1.3. Bilişsel Etmenler

Cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyen bireysel düzeydeki bir diğer etmen bilişsel etmenlerdir. Cinsel istismara uğrayan çocukların bilişsel yeterlilikleri ve cinsel istismarla ilgili bilgi düzeyi ve cinsel istismarı değerlendirme biçimi cinsel istismarın açığa vurulmasında etkili olabilmektedir. Cinsel istismara uğrayan çocuğun bilişsel düzeyde istismarın farkında olması, açığa vurma için gerekli şart olsa da yeterli değildir. Bu durumu bilişsel düzeyde pek çok etmen etkileyebilir.

İlk olarak zekâ, özellikle sözel zekâ düzeyi cinsel istismarın çocuk tarafından gönüllü olarak bildirilmesiyle ilişkilidir. Zekâ düzeyi daha düşük olan çocuklar, cinsel istismarı bildirmede daha az gönüllü olmaktadır (Bae, Kang, Hwang, Cho ve Cho, 2017). Zekâ, bireyin cinsel istismarı kavrayış şeklini etkileyebileceği için, açığa vurma davranışını da etkileyebilmektedir. Zekâ düzeyinin normal düzeyin altında olması, bireyin kendine yönelik cinsel istismarı doğru değerlendirmesini engelleyeceği gibi açığa vurma davranışını da engelleyebilir.

Çocukların cinsel istismarı ve olayla ilgili kendini değerlendirme şekli de istismarın açığa vurulmasını etkileyebilmektedir. Coulborn Faller (2020: 2)'in belirttiği gibi istismarı uygulayan yetişkin çocuğu kandırarak, çocuğu olayın kurbanı değil de gönüllü katılımcısı olduğuna inandırabilir veya çocuğun hediye ve parayla sessiz kalmasını sağlayabilir. Çocuğun istismarı uygulayan tarafından manipüle edildiği bu tarz durumlarda açığa vurma davranışı güçleşebilir. İstismarı uygulayan birey, çocuğu sevgi temelli bir ilişki gereği bu davranışları kendisine uyguladığına inandırabilir. Bu yüzden açığa çıkma durumunda çocuk suçluluk duyacağı için durumu gizleme yolunu tercih edebilir. Cinsel istismarla ilgili çocuğun kendini sorumlu algılaması açığa vurma davranışını geciktirebilmektedir (Goodman-Brown vd., 2003). Bu durum çocuğun istismarı kontrol edebilecekken kontrol edemediği düşüncesinden veya çocuğun kendisinin cinsel istismarın ortaya çıkmasında katkısı olduğu düşüncesinden dolayı suçluluk hissetmeleriyle ilgili olabilir.

Açığa vurma üzerinde çocuğun toplumsal kurallar, kanunlar ve kaynaklarla ilgili sahip olduğu bilgi ve kavrayış da etkili olabilir. Bu anlamda çocukların çocuk hakları hakkındaki bilgi eksikliği, cinsel istismara yönelik hizmetler hakkındaki bilgi eksikliği, çocuk hakları eğitimlerine katılım eksiklikleri cinsel istismarın açığa çıkması konusunda engel oluşturmaktadır (Tat ve Öztürk, 2019: 381). Nitekim çocuk hakları açısından cinsel istismar bir hak ihlalidir. Bu anlamda çocuk hakları hakkında bilgisi olan çocuk birey, hak ihlaline uğradığından dolayı kamu önünde hakkını arayabileceği konusunda farkındalığı olabileceği için cinsel istismarı açığa vurma için daha cesaretli olabilir.

Cinsel istismara uğrayanın öznel değerleri ve düşünce dünyası da istismarın açığa vurulmasını etkileyebilmektedir. Örneğin Xiao ve Smith-Prince (2015) çocukluğunda cinsel istismara uğramış Pasifikli kadınlarla yaptıkları nitel araştırmada hoş olmayan şeyler hakkında konuşmama, hayatta başa gelen şeylerin geçici olduğu ve dünyada daha kötü olayların var olduğu düşüncesi cinsel istismarın açığa çıkmasını etkilemiştir (Xiao ve Smith-Prince, 2015: s.380). Buna göre bireylerin zihinsel ve ruhsal dünyalarında var olan bazı değer ve kişisel inançların cinsel istismarın açığa vurmalarını engellediği düşünülebilir. Bu tarz davranışlar bireyin kullandığı savunma mekanizmalarıyla da ilgili olabilir. Durumu veya etkilerini inkâr etme, durumu rasyonalize etme gibi savunma mekanizmaları açığa vurma davranışı üzerinde etkili olabilir.

Genel anlamda çocukların zihinsel yeterliliği, cinsel istismara ve kendilerine yönelik subjektif algıları ve kanuni haklarıyla ilgili bilgi düzeyinin açığa vurma davranışını etkilediği söylenebilir.

2.1.4. Duygusal Etmenler

Cinsel istismar, olumsuz doğasından ötürü bireylerin çocukluk ve yetişkinlik döneminde birçok olumsuz duygu oluşturabilmektedir. Bu duygulardan korku ve utanç bireylerin cinsel istismarı açığa vurmasını engellemektedir (Hunter, 2011). Bu olumsuz duygulardan bir diğeri suçluluk duygusudur. Suçluluk duygusu yahut bireylerin cinsel istismar sebebiyle kendini suçlaması cinsel istismarın açığa çıkmasının gecikmesi veya gizli kalması üzerinde etkili olmaktadır (Xiao ve Smith-Prince, 2015: 380; Hunter, 2011). Cinsel istismarla ilgili kendini suçlama, cinsel istismarı açığa vurma sonucu ebeveynlerin kendilerine inanmadığı çocuklarda, ebeveynlerinin kendilerine inandığı çocuklara göre daha sık görülebilmektedir (Melville, Kellogg, Perez ve Lukefahr, 2014).

Çocuğun bakım vereni veya başkaları tarafından inanılmama korkusunun yanında, cinsel istismar sebebiyle başkaları tarafından suçlanma korkusu cinsel istismarın açığa vurulmasını engelleyen bir diğer etmendir (Coulborn Faller, 2020; Morrison, Bruce ve Wilson, 2018: 182, Hunter, 2011). Korku, utanç, suçluluk gibi duygular, cinsel istismar çevre tarafından öğrenildiğinde çocuğun kendisini suçlayacaklarını, cezalandıracaklarını veya utandıracaklarını düşünmesiyle ilgilidir. Bu anlamda çevrenin vereceği tepkilerden endişe etmek çocukları cinsel istismarı açığa vurmaktan alıkoyabilmektedir. Buna rağmen cinsel istismarın şiddetinin arttığı durumlarda, istismarın olumsuz etkisi çevrenin olumsuz tepkisinin etkisinden daha ağır bastığı için, çevrenin vereceği olumsuz tepkilerin çocukların istismarı açığa vurma motivasyonu üzerindeki engelleyici etkisi azalabilmektedir (Lam, 2014).

Cinsel istismarın bildirilmesi sonucu çocuğun başına geleceğini düşündüğü şeylerden korkmasının yanında diğerleri için endişelenmesi de cinsel istismarın açığa çıkmasını olumsuz yönde etkilemektedir (Morrison, Bruce ve Wilson, 2018: 182). Fontes ve Plummer (2010)'a göre bazı kültürlerde cinsel istismar ortaya çıkınca, çocuğun ailesinin istismarı uygulayan bireyin ailesinden intikam almaya yöneleceği zorunlu bir şiddet durumu oluşabilmektedir. Bu durum intikama yönelen aile üyesinin tutuklanmasıyla aileye zarar verebilmektedir. Çocuklar aile üyelerinin olası öfke ve şiddet içeren tepkilerini önlemek için durumu gizlemek durumunda bırakılabilmektedir (Fontes ve Plummer, 2010: 501).

Çocuklar farklı korkulardan dolayı da istismarı gizleyebilmektedir. Bunlar, misilleme korkusu, koruyucu bakım veya mahkeme tanıklığı gerekliliği gibi mesleki müdahale korkusu veya bilinmeyen korkulardır. Cinsel istismarı bildirmenin çocuk tarafından hayal edilen sonuçları cinsel istismar durumundan daha kötü olarak algılanabilmektedir (Faller, 2007'den aktaran Coulborn Faller, 2020: 2). Çocuğun adli süreçler ve koruma altına alınma gibi durumlarla ilgili bilgi eksikliği bu süreçlerin kendisine korkutucu gelmesine sebep olabilir. Bu süreçlerle ilgili bilinmezliklerin oluşturabileceği kaygı, cinsel istismarın çocuk tarafından gizlenmesine sebep olabilir. Çocuğun cinsel istismarın ortaya çıkmasıyla ilgili taşıdığı korku ve kaygı istismarı uygulayan bireyin etkisiyle de oluşabilir. İstismarı uygulayan birey çocuğun yakını olduğu durumlarda, cinsel istismarı başkalarına bildirirse kendi sevgisini veya ailesini kaybedeceği konusunda çocuğu korkutabilir. Cinsel istismarı uygulayan birey, çocuğun yakını olmadığı durumlarda ailesine ve sevdiklerine zarar verme tehdidiyle çocuğu engelleyebilir (Coulborn Faller, 2020: 2). Cinsel istismarı uygulayan bireyin yaptığı, çocukta korku uyandırarak çocuğu etki altında bırakan ve çocuğu kendisinin

istemediği şekilde davranmaya yönlendiren davranışlar, istismarın açığa vurulmasını engelleyerek uzun süre devam etmesine sebep olabilir.

Genel anlamda korku, kendisinin ve ailesinin başına geleceğini düşündüğü şeylerden endişe etmek, inanılmama ve reddedilme veya sevgiyi kaybetme gibi şeylerden korkmak çocukların cinsel istismarı açığa vurma davranışını etkileyebilmektedir.

2.2. Çevresel etmenler

Bronfenbrenner (1979)'ın ortaya koyduğu ekolojik sistem kuramına göre çocuklar çevrelerinde bulunan çeşitli etmenlerle doğrudan ve dolaylı etkileşimlerde bulunarak gelişimlerini sürdürmektedir. Kendisi bu etkileşimin birbiriyle iç içe olan ögelerine mikrosistem, mezosistem, egzosistem ve makrosistem isimlerini vermiştir. Bronfenbrenner (1979)'a göre bir mikrosistem, belirli fiziksel ve maddi özelliklere sahip belirli bir ortamda gelişmekte olan kişinin yaşadığı faaliyetler, roller ve kişilerarası ilişkiler örüntüsüdür. Bu sistemde çocuk aile, okul gibi ortamlarda yüz yüze etkileşimleri deneyimlemektedir. Bir mezosistem, gelişmekte olan kişinin aktif olarak katıldığı iki veya daha fazla ortam arasındaki ilişkileri kapsamaktadır (örneğin bir çocuk için ev, okul ve mahalledeki akran grubu arasındaki ilişkiler). Bir egzosistem, gelişmekte olan kişiyi aktif bir katılımcı olarak içermeyen, ancak gelişmekte olan kişiyi içeren ortamda olanları etkileyen veya onlardan etkilenen olayların meydana geldiği bir veya daha fazla ortamı ifade etmektedir. Egzosistem, ebeveynin işyerini, başka bir kardeşin katıldığı bir okul sınıfını, ebeveynlerin arkadaş ağını vb. içerebilmektedir. Makro sistem ise alt kültür düzeyinde veya bir bütün olarak kültür düzeyinde var olan veya var olabilecek alt düzey sistemlerin (mikro, mezo ve ekzo) biçim ve içeriğindeki tutarlılıkları ve bunun altında yatan inanç sistemlerini veya ideolojiyi ifade etmektedir (Bronfenbrenner, 1979).

Bu yaklaşımdan yola çıkılırsa, cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyen çevresel etmenlerin çocuğun etkileşimde olduğu aile, arkadaş, akraba, okul gibi mikrosistemleri ve bu mikrosistemlerin etkileşimde olduğu mezosistemleri, ebeveynin içinde bulunduğu iş ve arkadaş çevresi gibi egzosistemleri, topluma ait kültürel değerler ve toplumun hukuki organizasyonu gibi makro sistemleri içerdiği düşünülebilir. Buna göre, içerdiği birçok aktörden dolayı, cinsel istismarın açığa vurulma sürecini birçok çevresel etmen etkilemektedir. Bu çevresel etmenlerin birbirleriyle de etkileşimde oldukları düşünülürse, bu etmenlerin açığa vurma süreci üzerindeki etkileri karmaşık olabilir. Bu etkilerin karmaşıklığının bir sebebi açığa vurma davranışına çevreden gelecek tepkilerin değişkenlik göstermesidir. Örneğin çocuğun cinsel istismarı açığa vurmaya niyetlendiği süreçte konuyla ilgili soru soran,

çocuğun verdiği işaretleri fark eden ve sözel paylaşımlarını dinleyen güvenilir insanların varlığı istismarı açığa vurmaya kolaylaştırabilmektedir (Brattfjell ve Flâm, 2019: 234). Çevreden gelme ihtimali olan ve gelen tepkilerin olumsuz olması da açığa vurma davranışını ve çocuğun sonraki yaşantısını etkileyebilmektedir. Örneğin O'Leary, Coohy ve Easton (2010) çocukken cinsel istismara uğramış yetişkinlerle yaptıkları çalışmada, cinsel istismar gerçekleştiğinde bunu kısa süre sonra başkasına bildirenlerde, kısa süre sonra başkasına bildirmeyenlere göre daha çok ruh sağlığı sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Araştırmacılar cinsel istismarı başkalarına hemen söyleyen kişilerin daha fazla ruh sağlığı sorunu belirtisi göstermesini, çevrelerinden onlara uygun tepkiler verilmemesiyle ilişkilendirmiştir.

Açığa vurma davranışı çevreden gelecek tepkilerin yanında, ortamın buna elverişli olmasıyla ve toplumun konuyla ilgili değerleriyle de etkileşim halindedir. Bu kısımda çocuğun en yakından ilişkide olduğu mikrosistem olan ailenin ve etkileşimde olunan yakın ve uzak çevreyi şekillendiren toplumsal etmenlerin açığa vurma davranışına etkisi incelenmiştir.

2.2.1. Aileyle İlgili Etmenler

Aile, çocuğun içinde olduğu, cinsel istismar açısından incelenmesi gereken karmaşık süreçleri içeren bir mikrosistemdir. Çünkü aile çocuğun bakım, koruma ve destek almasının beklendiği bir birimken bu işlevleri her zaman tam anlamıyla yerine getirememektedir. Bunun yanında aile çocuğu istismar eden bireyi de içinde bulundurabilmektedir. Bir diğer durum, aileyle ilgili çeşitli etmenlerin çocuğun cinsel istismara uğrama riskini arttırabilmesidir. Örneğin Assink ve diğerlerine (2019) göre aile, cinsel istismara etki edebilecek risk etmenlerini de barındırmaktadır. Yaptıkları meta analiz çalışmasındaki en önemli riskler, çocuğun ve / veya kardeşlerinin daha önce cinsel istismara uğraması, çocuğun ev ortamında cinsel, fiziksel ve/veya duygusal istismara uğramış veya uğruyor olması ve çocuğun ebeveyninin çocukluğunda istismara uğramasıdır. Tanımlanan diğer riskler, parçalanmış aile yapısı, ebeveynlik sorunları, ebeveyn-çocuk ilişkisindeki zorluklar ve ailevi sorunlardır. Bu gibi etmenler çocuk açısından risk etmeni olduğu gibi açığa vurma durumundan da ayrı düşünülemez. Bir diğer husus Summit (1983)'in akomodasyon sendromu modelinde belirtildiği gibi istismarı uygulayan bireyin aile içinden biri olması açığa vurmaya zorlaştırabilmekte hatta cinsel istismarla ilgili yapılan bildirim geri alınmasına neden olabilmektedir.

Aile, cinsel istismarı uygulayan bireyi içinde bulundurabilmesine rağmen, çocuğun cinsel istismarı açığa vurabileceği temel birimlerden biridir. Aile çocuğun en yakın

çevresi olmasına rağmen, çocuğun aileye açılması her zaman kolayca gerçekleşmemektedir. Öncelikle çocuğun istismarı açığa vurması ebeveynlerinin bu bildirim nasıl tepki vereceğiyle ilgili tahminlerinden etkilenmektedir (Hershkowitz, Lanes ve Lamb, 2007; Mathews, Hendricks ve Abraham, 2016). Ebeveynlerin olumsuz tepki vereceğini tahmin etmek, özellikle istismarın ciddiyeti arttıkça, çocukların istismarı bildirmesinde etkili olabilmektedir (Hershkowitz, Lanes ve Lamb, 2007). Benzer bir durum Mathews, Hendricks ve Abraham (2016)'ın Güney Afrika'da 8-17 yaş aralığındaki, cinsel istismara uğramış kız çocuklarıyla yaptıkları nitel araştırmada dile getirilmiştir. Bu araştırmada çocukların yarısının ebeveynin tepkilerinden korktuğu için cinsel istismarı onlara bildirmediği, bazı çocukların da ebeveynlerine bildirecek aracı kişilere anlattıkları belirtilmiştir. Bu durum McElvaney, Greene ve Hogan (2011)'in modelinde belirttiği gibi açığa vurma konusunda tedirgin olsalar da güvenilir birinin varlığında çocukların cinsel istismarı daha kolayca açığa vurduklarını göstermektedir. Aynı araştırmaya göre, açığa vurma davranışına ebeveynler tepkisiz kalmış veya çeşitli şekillerde öfke göstermişlerdir. Bu durum çocukların açığa vurmaya ilgili çekince ve korkularında gerçeklik payının olabileceğini göstermektedir. Bu süreçte çocuğun ebeveyninin olası tepkilerinin dışında, ebeveynin çocuğa cinsel istismar haricinde duygusal ve fiziksel istismar uygulaması da açığa vurmaya geciktirebilmektedir. Tashjian, Goldfarb, Goodman, Quas ve Edelstein (2016) tarafından yapılan araştırmada, kendilerine ebeveynleri tarafından cinsel istismar uygulanmayan fakat duygusal ve fiziksel kötü muamele uygulanan çocukların cinsel istismarı açığa vurması incelenmiştir. Araştırmacılar ebeveynlerin çocuğa duygusal ve fiziksel istismar uygulamasının çocuğun cinsel istismarı açığa vurmasının gecikmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Buna göre aile üyeleri ve çocuk arasında açığa vurma açısından dinamik ve etkileşimli bir süreç olduğu söylenebilir. Bu süreçte açığa vurma davranışını etkileyen en önemli mikrosistem üyelerinden biri annedir. Annenin güçlü veya güçsüz oluşunun çocuğun cinsel istismarı anneye anlatmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir (Paslı, 2017: 49). Hunter (2015)'in çalışmasında buna benzer olarak çocukluğunda cinsel istismara uğramış ve cinsel istismarı açığa vurmasına fırsat verilmemiş yetişkinler konuyla ilgili annelerini suçlamış, annelerine karşı bağlılık hissetmediklerini ve kendilerini ihanete uğramış ve korunmasız hissettiklerini belirtmişlerdir. Özellikle istismarı açığa vurduklarında anneleri kendilerine korumacı davranmamış kişiler annelerine karşı öfke ve nefret hissettiklerini belirtmiştir. Bilgin ve Mavili (2017)'nin araştırmasına göre de cinsel istismara uğramış çocuklar en çok istismarı uygulayana ve istismarı

engellenebileceğini düşündükleri kişilere öfkeli olduklarını belirtmişlerdir. Cinsel istismarı engellenebileceğini düşündükleri kişiyi ise ilk sırada anne olarak belirtmişlerdir. Bu bağlamda çocuklar sözel olarak açığa vurmasalar da anneleri tarafından istismarın anlaşılmasını bekleyebilmektedir. Çocuklar konuyla ilgili annelerinden daha koruyucu, güçlü ve mücadeleci olmalarını bekleyebilmektedirler. Annelerin cinsel istismar konusunda beklendiği gibi duyarlı veya korumacı davranmaması annelerin kişilik özellikleriyle ilgili olabilir. Annenin çekingen, bağımlı veya içedönük olma gibi kişilik özelliklerinin olması baş edilmesi zor görünen cinsel istismarı görmezden gelmeleriyle veya çocuğa yeterince korumacı davranmamalarıyla ilgili olabilir. Bunun yanında anne-çocuk arasındaki bağlanma tarzı, annenin çocuğun davranışsal ve duygusal değişimleri hakkında duyarlı olmamasına, cinsel istismarı fark etmemesine veya çocuğa kendisine bu istismarı anlatacak ortamı vermemesine de sebep olabilir. Annenin çocuğa yönelik kötü muamelesi de cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyebilmektedir. Lahtinen, Laitila, Korkman ve Ellonen (2018)'e göre anne tarafından duygusal istismara uğratılmamak, cinsel istismarın çocuk tarafından bir yetişkine açıklanmasıyla ilişkilidir. Buna göre annenin çocuğunu koruyup kollamasının yanında, çocukla kuracağı duygusal olarak güven veren ilişkiyle açığa vurma davranışını kolaylaştırabileceği söylenebilir.

Aile içinde barındırdığı farklı dinamiklerle de cinsel istismarın açığa çıkmasını etkileyebilmektedir. Ailenin baskıcı yapısı, babanın sorumsuz olması, babanın kötü alışkanlıklara sahip olması, aile bireylerindeki ruhsal bozukluklar ve istismar sonrası çocuğa yönelik oluşan olumsuz duygular cinsel istismarın açığa vurulmasına olumsuz etki yapmaktadır. (Paslı, 2017: 49). Aile içindeki iletişim tarzı özellikle kapalı ve dolaylı iletişim örüntülerinin kullanılması cinsel istismarın açığa vurulmasını geciktirebilmektedir. Bunun yanında ailenin dış sistemlerle çok etkileşime geçmeyerek sosyal anlamda izole olması da açığa vurma davranışını geciktirebilmektedir (Alaggia ve Kirshenbaum, 2005). Dolayısıyla aile içindeki diğer sorunlar doğrudan veya dolaylı olarak çocuğun istismarı açığa vurmasını etkileyebilmektedir. Aile içindeki sorunların cinsel istismarın açığa vurulmasını engellemesini, bu aile içi sorunların çözümsüz kalmasının da etkilediği düşünülebilir. Aile içindeki sorunların süreğen bir şekilde varlığını sürdürmeleri, çocukların uğradıkları cinsel istismarla ilgili sorunların da çözümsüz kalacağıyla ilgili inanç geliştirmelerine ve istismarın açığa vurulmamasına sebep olabilir.

Cinsel istismara uğrayan çocuklar kimi zaman da istismar uygulamayan ebeveyn veya bakım veren bireyler için travmaya ve sorunlara neden olmak istemedikleri için cinsel istismarı açığa vurmamaktadır (Coulborn Faller, 2020). Bu durumda çocuğun ebeveyne veya bakım veren bireye zarar verme korkusunun devreye girdiği söylenebilir.

Sonuç olarak aileyle ilgili birçok etmenin açığa vurma davranışını etkilediği görülmektedir. Bu etmenler kimi zaman kolaylaştırıcı kimi zaman engelleyici etkiler yapmaktadır.

2.2.2. Sosyo-kültürel etmenler

Toplum, geçmişten günümüze aktarılan örf, norm, kanun gibi yazılı ve sözlü kültürel olgularla kendini oluşturan insanları çevrelemektedir. Ahlaki-gayri ahlaki, normal-anormal, yasak-serbest, suç olan-suç olmayan davranışlar bir toplum içinde beraber yaşayan insanların sözlü yahut yazılı mutabakatıyla tanımlanmaktadır. İnsanların cinsel davranışları da toplum tarafından bu kodlara göre değerlendirilip sınırlandırılmaktadır. Cinsel istismar olgusu da bu toplumsal değerlendirmeden bağımsız değildir. Cinsel istismar olgusunun ortaya çıkması, toplumdaki çocuk kavramı hakkındaki sosyal temsiller, cinsel istismarın toplumsal düzeyde nasıl sorunsallaştırıldığı, cinsel istismarın toplumda sosyal bir sorun olarak görülüp görülmemesi, bu olgu hakkında toplumsal düzeyde farkındalık olup olmamasından etkilenebilir. Konuyla ilgili toplumsal farkındalığın yüksek olması ise insanın sosyal-duygusal ve cinsel gelişiminin seyri hakkında toplumdaki genel bilgi düzeyinin yüksek olması, çocukların toplumda birey olarak değer görmesi ve çocukların haklarının toplumsal olarak tanınmasıyla ilişkili olabilir.

Bu bağlamda cinsel istismarın açığa vurulmasının yaşanılan toplumda var olan çeşitli söylemler ve kültürel kodlarla ilintili olduğu düşünülebilir. Örneğin bazı kültürlerde, cinsellikle ilgili konuların açıkça dile getirilmesi hoş görülmemektedir. Yine bazı kültürlerde kadınlar erkeklerin dikkatini çekmezse erkeklerin onlara cinsel olarak yönelmeyeceği, erkeklerin cinsel isteklerinin çok olduğu ve kadınların onlardan mümkün olduğu kadar kaçarak bekâretini evliliğe kadar koruması gerektiği gibi söylemler yaygındır. (Fontes ve Plummer, 2010: 496). Toplumsal kodlarla bağlantılı olarak kız çocukları yetişkin olana kadar cinsel istismarı saklayabilmekte, yetişkinlik döneminde bile, başvurdukları kurumlardan alacakları tepkilerden çekinebilmektedir. İstismarın gizlenmesinde, izzet, hayâ gibi kişinin başına cinsel istismar geldiğinde ailesini ve toplumu utandıran kültürel etmenler etkili olabilmektedir (Gilligan ve Akhtar, 2006). Toplum tarafından ayıplanmamak hususu özellikle aile içinde gerçekleşen

cinsel istismarların çocuk tarafından açıklanmasının aile tarafından engellenmesine sebep olabilmektedir. Buna bir web sitesinde yayınlanan şu haber örnek gösterilebilir:

Amcası tarafından istismara uğrayan E.A'nın dedesi "ellediyse ne olmuş. Senin g.tün bizim aile şerefimizden daha mı önemli" dedi. Bunu mahkeme salonunda söyledi. Duruşmada, herkesin gözü önünde... E.A.'nın babası istismarı gerçekleştiren kardeşi F.A.'dan şikayetçi olmadı. Aile içinde istismar olayını kapatmaya karar vermişler (Amcası tarafından cinsel istismar, 2019).

Haber metninden yapılan alıntıya göre, kız çocuğunun cinsel istismara uğraması, dedesi tarafından aile şerefinden daha önemsiz görülmüş, çünkü aile toplum önünde utanmıştır. Haber metninde görüldüğü gibi toplum içinde saygınlığı kaybetme endişesiyle ve kimi zaman geniş aile üyelerinin de baskısıyla aileler tarafından cinsel istismar vakalarının üstü örtülebilmektedir.

Erkekler açınsındansa, cinsel istismara uğradıklarının dile getirilmesi onların maskülen imajına zarar verebilmektedir (Fontes ve Plummer, 2010: 496). Erkeklik temsillerinin edilgenlik ve kırılmalığı reddedici şekilde inşa edildiğı toplumlarda cinsel istismara uğramış olmanın ifade edilmesi erkeklik imajına zarar verebilmektedir. Bu açıdan toplumdaki sosyo-kültürel dönüşüm erkek çocukların açığa vurma davranışı göstermesini etkilemekte, hatta bu dönüşüm adli kayıtlara geçen rakamlara da yansiyabilmektedir (Mathews, Bromfield, Walsh, Cheng ve Norman, 2017).

Toplumda bulunan ırkçılık, ayrımcılık, soruşturma ve müdahaleleri zorlaştıran ekonomik engeller gibi çeşitli yapısal etmenler de cinsel istismarın açığa vurulmasına engel olabilmektedir (Fontes ve Plummer, 2010: 506). Toplumda ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya uğrayan çeşitli etnik gruplara mensup azınlık veya göçmen çocukların cinsel istismarı açığa vurma, gerek ilgili kurumlara ulaşamamaları, gerek toplumsal anlamda görmezden gelinmeleri nedeniyle daha zor olabilir. Kimi ülkelerde ise, ekonomik sebeplerle seks turizmi görüntüsüyle cinsel istismara göz yumulabilmektedir. Bu açıdan dünyanın bazı bölgelerinde, cinsel istismarın açığa vurulması sosyo-kültürel engellerle karşı karşıya olabilir. Bunun yanında yaşanan toplumun sosyal ve politik tarihi de farklı bir etkidir. Braithwaite (2018) Alaska'da yaptığı araştırmada sömürgecilik, baskı ve ötekileştirme gibi sosyal, tarihi ve politik temaların cinsel istismarın açığa vurulmasını etkilediğini belirtmiştir. Yerli Alaska ailelerinin topluluklarına ve kültürlerine yönelik baskı ve marjinallestirmenin, bu kişilerin cinsel istismarı adli kurumlar ve çocuk koruma kurumları gibi kamu kurumlarına yaptıkları bildirimlerin düşük olmasıyla iç içe olduğunu belirtmiştir. Buna göre ait olunan sosyal grupların kamu otoriteleriyle ilişkisinin, toplumsal bütünleşmeyi

azaltarak cinsel istismarın resmî kurumlara bildirimini etkileyen bir boyut olduğu düşünülebilir.

Topluma ait bazı değerlerin cinsel istismarı uygulayan bireyin cinsiyeti üzerinden açığa vurma davranışını etkileyip etkilemediği de ele alınması gereken diğer konudur. Cinsel istismarı uygulayan bireyin cinsiyeti, cinsel istismarın açığa vurulması açısından yaygın olarak değerlendirilmiş bir değişken olmasa da sınırlı sayıda araştırma bu konuya yer vermiştir. Konuyla ilgili Lam (2014)'ın yaptığı araştırmada cinsel istismarı uygulayan bireyin erkek olması durumunda kadın olmasına göre daha fazla açığa vurma durumu görülmüştür. Buna göre cinsel istismarı uygulayanın kadın olması durumunda toplum tarafından durumun önemi minimize edilebilmekte, hatta istismara uğrayan çocuğun erkek olması durumunda, çocuk bu durumun gönüllü katılımcısı gibi algılanabilmektedir (Leone, Hawkins ve Bright, 2019: 376). Bu açıdan kadınların cinsel istismara uğrattığı erkek çocuklarıyla ilgili vakalar kolayca açığa vurulmuyor olabilir.

Genel olarak değerlendirme yapmak gerekirse, bireylerin etkileşim içinde olduğu mikro mezo ve makro düzeydeki sistemlerin birçok oluşumu içermesi ve bu oluşumların kendine ait sosyo-kültürel normları olması sebebiyle sosyo-kültürel etmenlerin açığa vurma davranışını etkileyen birçok değişkeni içerdiği söylenebilir.

3. Cinsel istismarın açığa vurulmasında sosyal hizmetin rolü

Sosyal hizmet cinsel istismara uğrayan çocuklarla doğrudan temas kurulan bir disiplindir. Çocukların cinsel istismardan korunması, cinsel istismara uğradığı şüphesi bulunan çocuklarla görüşme yapılması, istismara uğradığı tespit edilen çocuklara yönelik bakım, tedavi hizmetlerinin planlanması ve uygulanması konusu, çocukların refahının ve toplumun iyiliğinin sağlanması açısından sosyal hizmetin odağındadır. Bu kısımda, cinsel istismarın açığa vurulması sürecinde yapılabilecek sosyal hizmet müdahaleleri ele alınmıştır.

Sosyal hizmet için insanların ve toplumların iyilik hali esastır. Sosyal hizmet açısından bireylerin sosyal işlevselliklerinin artırılması amaçlanmakta, gerekli değerlendirme ve uygulamalar yapılırken birey çevresi içinde ele alınmaktadır. Hem bireyde hem çevrede yapılan değişikliklerle bireylerin sosyal işlevselliği arttırılmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014). Bu bağlamda, önceki bölümde ele alınan cinsel istismarın açığa vurulmasını etkileyen bireysel ve çevresel etmenler, sosyal hizmet açısından eşit ağırlık verilerek dikkate alınmalıdır.

Cinsel istismarın açığa vurulması için aracı olan etmenlerden biri profesyonel biriyle görüşmektir. Bu görüşmeyi yapacak profesyonellerden biri de sosyal çalışmacıdır.

Sosyal alışmacılar, cinsel istismara uğradığından şüphelenilen çocuklarla görüşürken, öncelikle çocukların bilişsel, duygusal ve fiziksel gelişimiyle ilgili bilgi sahibi olmalıdır. Zira görüşme tekniği çocukların gelişim düzeyine göre şekillenebilmektedir. Örneğin küçük çocuklarla bu amaçla görüşme yapılırken hikâye tamamlama, resim çizme, oyuncak bebeklerle oynama gibi tekniklerle kendilerini ifade etmeleri kolaylaştırılabilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 527).

Çocukla görüşme yaparken ne olduğunu anlatması için çocuğun kendi sözcüklerini kullanmasını teşvik etmek ve çocuğun yaşına uygun kelimeler kullanmak çocuğun cinsel istismarı açığa vurmasını kolaylaştırılabilmektedir. Görüşmenin, zaman açısından aceleye yer verilmeyecek ve gerekirse ara verilecek şekilde planlanması önemlidir. Görüşme sırasında yönlendirici veya telkin edici sorular kullanmaktan kaçınılması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Görüşme esnasında kullanılan kelime ve soru kalıplarının dikkatlice seçilmesi, örneğin niçin gibi soru kalıpları çocuğu suçlu hissettirebileceği için bu kalıpların kullanılmasından kaçınılması dikkate değer bir diğer husustur (Kadushin ve Kadushin, 1997'den aktaran; Erkan, 2004). Görüşme sırasında ucu açık sorular sorulması, çocuğun kafasını karıştıracak ve tam olmayan cevaplar vermesine neden olacak çoklu seçeneklerden ve evet/hayır cevaplı sorulardan kaçınılması da önemli bir diğer husustur (UNICEF, 2015: 69).

Çocukların konuyla ilgili suçlanma, cezalandırılma veya kendisine inanılmama gibi korkuları olabileceği için sosyal çalışmacı mülakat sırasında çocukla kuracağı ilişki ve iletişim tarzına ve çocuğa vereceği tepkilere dikkat etmelidir. Profesyonellerin suçlayıcı tarzda yaklaşması çocuğun kendini suçlu hissetmesine ve ifadesini geri almasına sebep olabileceğken, çocuğa inanç, ilgi ve empati göstermesi durumunda, çocuk daha fazla hizmet almaya istekli olabilmekte ve böylece de profesyonelin uygun bakım ve tedavi sunması kolaylaşabilmektedir (UNICEF, 2015: 60). Profesyoneller çocuğun yanı sıra istismarı uygulayan birey hakkında da yargıda bulunmaktan kaçınan bir tavır sergilemelidir (Topçu, 2009: 283). Profesyonel, çocuğa açıklama yapması için baskı yapmamalı, çocuğun açıklama yapması ona anlıyorum, tamam gibi kelimelerle geribildirim verilerek teşvik edilmelidir (Eren Gümüş, 2017).

Görüşme esnasında çocuklarla ilgili dikkatlice gözlem yapılması önemli bir noktadır. Çünkü çocuklar cinsel istismarı öncelikle sözlü olarak ifade etmek yerine davranışlarıyla gösterebilmektedir. Çocuklar tarafından gösterilen bu davranışlara çocukluk çağı mastürbasyonu, oyuncaklarla veya evcil hayvanlarla normal olmayan cinsel oyunlar oynanması, diğer çocuklara birtakım cinsel davranışlar uygulamak, yetişkinlere karşı uygunsuz cinsel tavırlar, cinsel aktiviteyle ilgili beklenmedik bilgi

yüzeyi, yaptıkları çeşitli sanat ve resim aktivitelerinde tuhaf cinsel temalara yer vermeleri gibi davranışlar örnek verilebilir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 325).

Çocuklar cinsel istismarla ilgili nadiren yalan söylemektedir. Buna rağmen sosyal çalışmacı, çocuğun istismarı anlatırken zorlanıp zorlanmadığını, istismarla ilgili sahici duygular gösterip göstermediğini, ifadesinin bir yetişkin tarafından yönlendirilip yönlendirilmediğini, çocuğun ebeveyniyle etkileşimini ve ebeveyne bu durum açıklandığında ebeveynin verdiği tepkileri dikkate alarak çocukların ifadelerinin doğruluğunu değerlendirebilir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 529-530).

Bir diğer husus, cinsel istismarın açığa vurulması sürecinde çocukları engelleyebilen ailevi etmenler, toplumsal normlar gibi çevresel koşulların sosyal çalışmacı tarafından dikkate alınması gerekliliğidir. Bahsedilen çevresel etmenlere müdahale etmek, çocukların açığa vurmasını engelleyen bireysel etmenlerle ilgili değişim de sağlayabilir. Çünkü bu koşullar birbiriyle örtüktür. Zira çocukların cinsel istismarı açığa vurmasını engelleyen bilişsel değerlendirmeler ve korku, utanç, suçluluk gibi duygular çevreden alınacak tepkilerden bağımsız değildir. Bunun için ailenin benimsediği toplumsal değerler çocuğun korunması ve desteklenmesi odağında aile üyeleriyle birlikte değerlendirilebilir (Öztürk, 2009: 96). Böylece çocuğun cinsel istismarı açığa vurma konusundaki ailenin ve toplumun kültürel kodlarından kaynaklanan korkuları bertaraf edilebilir.

Cinsel istismara uğrayan çocuğun istismarı açığa vurmasıyla adli süreçleri de içeren yeni süreçler başlayacaktır. Bu süreçte sosyal çalışmacının üstleneceği temel rollerden biri vaka yöneticiliğidir. 'Vaka yöneticiliği rolü, müracaatçının ihtiyaçlarının değerlendirilerek, bu ihtiyaçların giderilmesi için diğer kaynaklardan sağlanacak eşya ve hizmetlerin dağıtımının düzenlendiği ve koordine edildiği bir roldür. Bu aşamada müracaatçı ve hizmet sağlayanlarla yakın temasta bulunularak gereken hizmetlerin, planlandığı gibi ve uygun zamanda müracaatçıya ulaşması sağlanmaktadır (Hepworth, Rooney, and Larsen (1997)'den aktaran; Zastrow, 2015: 43). Bu rol bağlamında, çocuğun gelişimsel özellikleri, ailesinin özellikleri ve duruma bağlı ihtiyaçlarının belirlenmesiyle, bunların giderilmesi amacıyla gerekli kaynak ve desteğe erişmesi için gereken irtibatların sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda gereken tıbbi tedaviyi ve psiko-sosyal desteği verecek profesyonellerle çocuğun bağlantısı kurulabilir. Bu süreçte çocuğu mahkemeye hazırlamak ve gelecek yaşamı için düzenlemeler yapmak da gerekebilir (Easton Wickham ve West, 2002: 63).

Adli süreçler çocuklar için bilinmezliklerle doludur. Bu açıdan çocuklar için stres kaynağı olabilmektedir. Süreç içinde çocuk birçok zorlukla karşılaşabilmektedir.

Örneğin çocuklar cinsel istismarla ilgili hikâyeyi emniyet güçlerine ve savcılığa tekrar tekrar anlatmak durumunda kalabilmektedir. İfade verirken çocuklar sıklıkla utanç, öfke, pişmanlık ve korku hissedebilmektedir (Bilgin ve Mavili, 2017). Bu durumda sosyal çalışmacılar savunuculuk rolü üstlenebilir. Sosyal hizmetin savunuculuk rolünde, çocuğun özel ihtiyaçları yansıtılarak, ceza adalet sisteminde yapılması gereken yapısal ve usule ilişkin değişikliklerle ilgilenilebilir. Bu değişiklikler arasında polis ve savcıyla ortak görüşme, çocukların aynı hikâyeyi daha az sefer anlatması için yasal süreç boyunca aynı savcının ilgilenmesi ve çocuğun daha rahat edeceği ve potansiyel olarak daha az travmatize olacağı özel tasarlanmış çocuk görüşme odaları oluşturmak bulunmaktadır (Conte ve Berliner, 1981: 605). Bu durumun çocuğun üstün yararına uygun şekilde sağlanması önemlidir.

Cinsel istismarın açığa çıkmasıyla, istismarı uygulayanın aile bireyi olduğu veya ailenin çocuğu istismarın tekrarından koruyamayacağı durumlarda çocuğun aileden alınarak korumaya alınacağı sosyal hizmet uygulamaları gerekli olabilir. Bu durumda sosyal çalışmacı çocuğun aileden uzaklaştırılmasını sağlar ve çocuğa bakım verecek kişilerin istismarın etkileriyle başa çıkmalarına yardımcı olmak için onlarla birlikte planlı çalışmayı üstlenir, kendilerine bu durum için yardımcı olabilecek toplum kaynakları hakkında bilgi verebilir (Easton Wickham ve West, 2002: 63). Bu süreçte çocukla ilgili çalışmalar yaparken, çocuğun çevresine de müdahaleler yaparak çocuğu güçlendirebilir. Örneğin istismar uygulamamış ebeveynin özellikle annenin açığa vurma sürecinde çocuğa destek olmasını sağlamak ve çocukla anne arasındaki bağı güçlendirmek cinsel istismarın çocuk ve ailenin üzerindeki travmatik etkisini azaltabilir (Lovett, 2004: 368).

SONUÇ

Cinsel istismara uğramak çocukları korunmaya ve yönlendirilmeye muhtaç hale getirebildiği için, cinsel istismarın açığa vurulmasını kolaylaştıran ve engelleyen etmenlerin titizlikle incelenmesi gerekmektedir.

Cinsel istismarın açığa vurulması birçok etmenle etkileşim halinde olan bir süreçtir. Bu etmenlerin bazıları cinsel istismara uğrayan bireyle ilgili bazıları da çevreyle ilgilidir. Bu etmenler bireysel düzeyde bireyin bilişsel özelliklerini, duygusal dünyasını, yaşını, gelişim düzeyini ve cinsiyetini içermektedir. Bu bireysel düzeydeki etmenler cinsel istismarı açığa vurma sürecinde hem birbirlerini etkilemekte hem de aile ve toplumla ilgili çevresel etmenlerden etkilenmektedir.

Cinsel istismar vakalarına koruma ve destek mekanizmalarını sağlayacak hukuki müdahale, tıbbi müdahale ve sosyal hizmet müdahaleleri için harekete geçirici güç,

açığa vurma davranışıdır. Cinsel istismarın açığa vurulması için gereken mekanizmaların harekete geçirilmesindeki en önemli bilimsel ve mesleki aktörlerden biri sosyal hizmettir. Sosyal hizmet açısından cinsel istismar vakalarının açığa vurulmasını kolaylaştırmak için birtakım çalışmalar yapılabilir. Bunun için çocuk ve çocukların etkileşimde bulunduğu sistemlerin üyelerinin cinsel istismar kavramı ve çocukların cinsel istismarı hangi biçimlerde açığa vurabileceği konusunda eğitileceği sosyal hizmet programları uygulanması faydalı olabilir. Bu eğitim programları sayesinde, cinsel istismara uğrayan çocukların kendilerini ifade etmelerinin önündeki inanılmama veya suçlanma durumlarının önüne geçilebilir.

Cinsel istismar olarak değerlendirilecek davranışlar hakkında çocukların bilgilendirilmeleri, bu davranışın bir suistimal olduğu konusunda bilinçlendirilmeleri ve istismarı bildirebilmeleri adına güçlendirilmeleri, çocukların bu yönde kandırılmalarını engelleyebilir. Bunun yanında çocukların cinsel istismarı ifade edebileceği planlı, rolleri belli ve çocuk açısından ulaşılabilir destek merkezlerinin olması cinsel istismarın açığa vurulmasını kolaylaştırabilir. Bu anlamda ilgili sosyal hizmet kurumlarının toplumdaki tüm sosyo-ekonomik düzeydeki bireyleri sosyal dışlanmaya maruz bırakmayacak şekilde içermesi, kurum personelinin ulaşılabilir olması, bireylerin cinsel istismarın açığa vurulması için bu kurumlara başvurmasını kolaylaştırabilir. Bu kurumların ailelerle kolayca temas edebilecek eğitimli personel kapasitesine sahip olması da cinsel istismar açısından riskli durumları azaltabilir ve var olan vakaların tespitini kolaylaştırabilir.

Cinsel istismara uğramış bireyin çocuk veya ergen olması veya duygusal, zihinsel ve fiziksel gelişiminin birbirinden farklı düzeyde olması açısından, bu bireylere farklı değerlendirme ve destek süreçleri gerekebilir. Bunun için sosyal hizmetin bağlantı kurma rolüyle cinsel istismara uğramış bireyin ihtiyacı olan destekle ivedilikle buluşması sağlanabilir.

Toplumların dilinde ve kültüründe gömülü olan cinsiyet, çocukluk, çocuk hakları ve cinsellikle ilgili tabu ve sosyal temsiller de açığa vurma sürecini çevrelediği için, bu parametreler açısından yapılacak müdahaleler de açığa vurma sürecini kolaylaştırabilir. Nitekim toplum düzeyinde bazı sosyal hizmet uygulamaları, cinsel istismara uğramış bireylerin konuyla ilgili yaşadığı utanç gibi toplumdaki bağımsız değerlendirilmeyecek duyguların oluşumunu azaltacak toplumsal ortam hazırlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, E., Işık, Kocaman, O. ve Eroğlu, F. Ö. (2013). Bir üniversite hastanesinde değerlendirilen cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerin demografik ve klinik özellikleri. *Yeni Symposium*, 51(2), 115–120. Erişim adresi: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=90534283&lang=tr&site=eds-live>
- Alaggia, R. (2004). Many ways of telling: Expanding conceptualizations of child sexual abuse disclosures. *Child Abuse & Neglect*, 28, 1213-1227. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.03.016>
- Alaggia, R. (2010). An ecological analysis of child sexual abuse disclosure: Considerations for child and adolescent mental health. *Journal of the Canadian Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 19(1), 32–39. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/41192621_An_Ecological_Analysis_of_Child_Sexual_Abuse_Disclosure_Considerations_for_Child_and_Adolescent_Mental_Health
- Alaggia, R. (2005) Disclosing the Trauma of Child Sexual Abuse: A Gender Analysis, *Journal of Loss and Trauma*, 10:5, 453-470, DOI: 10.1080/15325020500193895.
- Alaggia, R., & Kirshenbaum, S. (2005). Speaking the unspeakable: Exploring the impact of family dynamics on child sexual abuse disclosures. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 86(2), 227–234. doi:10.1606/1044-3894.2457
- Amcası tarafından cinsel istismara uğradı. (2019, On dokuz Kasım). Erişim adresi: <https://www.sondakikaturk.com.tr/gundem/amcasi-tarafindan-cinsel-istismara-ugradi-mahkemede-dedeseni-h156071.html>
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders : DSM-5. (5. edisyon). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Assink, M., van der Put, C. E., Meeuwssen, M. W. C. M., de Jong, N. M., Oort, F. J., Stams, G. J. J. M., & Hoeve, M. (2019). Risk factors for child sexual abuse victimization: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 145(5), 459–489. <https://doi.org/10.1037/bul0000188>
- Azzopardi, C., Eirich, R., Rash, C. L., MacDonald, S., & Madigan, S. (2019). A meta-analysis of the prevalence of child sexual abuse disclosure in forensic settings. *Child Abuse & Neglect*, 93, 291-304. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.11.020>
- Bae, S. M., Kang, J. M., Hwang, I. C., Cho, H., & Cho, S.-J. (2017). Intelligence is associated with voluntary disclosure in child sexual abuse victims. *Journal of Adolescent Health*, 61(3), 335–341. doi:10.1016/j.jadohealth.2017.04.005
- Bilgin, Ö, Mavili, A. (2017). Kurum bakımındaki cinsel istismar mağduru çocuklara ilişkin bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 105-128. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/31868/368472>
- Bradley, A. R., & Wood, J. M. (1996). How do children tell? The disclosure process in child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, 20(9), 881–891. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(96\)00077-4](https://doi.org/10.1016/0145-2134(96)00077-4)
- Braithwaite, J. (2018). Colonized silence: Confronting the colonial link in rural Alaska native survivors' non-disclosure of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(6), 589–611. <https://doi.org/10.1080/10538712.2018.1491914>
- Brattfjell, M. L., & Flåm, A. M. (2019). "They were the ones that saw me and listened." From child sexual abuse to disclosure: Adults' recalls of the process towards final disclosure. *Child Abuse and Neglect*, 89, 225–236. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.11.022>

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development Experiments By Nature and Design*. United States of America: Harvard University Press.
- Conte, J. R., & Berliner, L. (1981). Sexual abuse of children: implications for practice. *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work*, 62(10), 601–606. doi:10.1177/104438948106201004
- Easton Wickham, R. & West, J. (2002). *Therapeutic Work with Sexually Abused Children*. Great Britain: Sage Publications.
- Easton, S. D. (2013). Disclosure of child sexual abuse among adult male survivors. *Clinical Social Work Journal*, 41(4), 344. <https://doi.org/10.1007/s10615-012-0420-3>
- Easton, S. D. (2020). Disclosure of child sexual abuse: Directions for breaking new ground. *Child Abuse & Neglect*, 99, Çevrimiçi ön yayın. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104287>
- Eren Gümüş, A. (2017). Çocuk cinsel istismarı Őüphesinin bildirimi öncesinde çocukla yapılacak ilk görüşme. *Klinik Psikiyatri*, 20, 45-58. doi: 10.5505/kpd.2017.32032
- Erkan, G. (2004). Cinsel yönden istismar edilen çocuklarla mülakat. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 9-14. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48415/613425>
- Faller, K. C. (2020). The child sexual abuse disclosure controversy: New perspectives on an abiding problem. *Child Abuse & Neglect*, 99, Çevrimiçi ön yayın. doi:10.1016/j.chiabu.2019.104285
- Fontes, L. A., & Plummer, C. (2010). Cultural issues in disclosures of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(5), 491–518. doi:10.1080/10538712.2010.512520
- Gagnier, C., & Collin-Vézina, D. (2016). The disclosure experiences of male child sexual abuse survivors. *Journal Of Child Sexual Abuse*, 25(2), 221–241. <https://doi.org/10.1080/10538712.2016.1124308>
- Gilligan, P. & Akhtar, S. (2006). Cultural barriers to the disclosure of child sexual abuse in asian communities: Listening to what women say. *The British Journal of Social Work*, 36(8), 1361-1377. doi: 10.1093/bjsw/bch309
- Goodman-Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P. & Gordon, D. S. (2003). Why children tell: a model of children's disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27(5), 525–540. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(03\)00037-1](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(03)00037-1)
- Hershkowitz, I., Lanes, O., & Lamb, M. E. (2007). Exploring the disclosure of child sexual abuse with alleged victims and their parents. *Child Abuse & Neglect*, 31(2), 111–123. doi:10.1016/j.chiabu.2006.09.004
- Hunter, S. V. (2011). Disclosure of child sexual abuse as a life-long process: Implications for health professionals. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 32(2), 159-172. <https://doi.org/10.1375/anft.32.2.159>
- Hunter, S.V. (2015). Perceptions of the role of mothers in the disclosure and nondisclosure of child sexual abuse: A qualitative study. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24, 887–907. doi: 10.1080/10538712.2015.1092005
- Işık, Ü., Aktepe, E., Şimşek, F., Akyıldız, A. ve Yıldız, A. (2019). Isparta ilinde bir üniversite hastanesinde değerlendirilen cinsel istismar mağerdurlarının sosyodemografik, klinik ve ailevi özellikleri: 2014 – 2018 verileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 10(1), 53-57. <https://doi.org/10.22312/sdusbed.514228>
- Kellogg, N. D., Koek, W., & Nienow, S. M. (2020). Factors that prevent, prompt, and delay disclosures in female victims of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 101, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104360>
- Lahtinen, H.-M., Laitila, A., Korkman, J., & Ellonen, N. (2018). Children's disclosures of sexual abuse in a population-based sample. *Child Abuse & Neglect*, 76, 84–94. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.10.011>

- Lam, K. Y. I. (2014). Factors associated with adolescents' disclosure of sexual abuse experiences in Hong Kong. *Journal of Child Sexual Abuse, 23*(7), 768–791. doi:10.1080/10538712.2014.950398
- Leclerc, B., & Wortley, R. (2015). Predictors of victim disclosure in child sexual abuse: Additional evidence from a sample of incarcerated adult sex offenders. *Child Abuse & Neglect, 43*, 104–111. doi:10.1016/j.chiabu.2015.03.003
- Lemaigre, C., Taylor, E. P., & Gittoes, C. (2017). Barriers and facilitators to disclosing sexual abuse in childhood and adolescence: A systematic review. *Child Abuse & Neglect, 70*, 39–52. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.05.009>
- Leone, C., Hawkins, L. B. & Bright, M. (2019) Minimizing mistreatment by female adults: the influence of gender-based social categories and personality differences on attitudes about child sexual abuse. *The Journal of Psychology, 153*:4, 361-382. doi: 10.1080/00223980.2018.1541439
- Linell, H. (2015). The process of disclosing child abuse: a study of Swedish Social Services protection in child abuse cases. *Child & Family Social Work, 22*, 11–19. doi:10.1111/cfs.12245
- Lovett, B. B. (2004). Child sexual abuse disclosure: Maternal response and other variables impacting the victim. *Child and Adolescent Social Work Journal, 21*(4), 355. <https://doi.org/10.1023/b:casw.0000035221.78729.d6>
- Mathews, B., Bromfield, L., Walsh, K., Cheng, Q., & Norman, R. E. (2017). Reports of child sexual abuse of boys and girls: Longitudinal trends over a 20-year period in Victoria. *Australia. Child Abuse & Neglect, 66*, 9–22. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.01.025>
- Mathews, S., Hendricks, N., & Abrahams, N. (2016). A psychosocial understanding of child sexual abuse disclosure among female children in South Africa. *Journal of Child Sexual Abuse, 25*(6), 636–654. doi:10.1080/10538712.2016.1199078
- McElvaney, R. (2013). Disclosure of child sexual abuse: Delays, non-disclosure and partial disclosure. What the research tells us and implications for practice. *Child Abuse Review, 24*(3), 159–169. doi:10.1002/car.2280
- McElvaney, R., Greene, S., & Hogan, D. (2011). Containing the secret of child sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence, 27*(6), 1155–1175. doi:10.1177/0886260511424503
- McElvaney, R., Moore, K., O'Reilly, K., Turner, R., Walsh, B., & Guerin, S. (2020). Child sexual abuse disclosures: Does age make a difference? *Child Abuse & Neglect, 99*, Çevrimiçi ön yayın. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104121>
- Melville, J. D., Kellogg, N. D., Perez, N., & Lukefahr, J. L. (2014). Assessment for self-blame and trauma symptoms during the medical evaluation of suspected sexual abuse. *Child Abuse & Neglect, 38*(5), 851–857. doi:10.1016/j.chiabu.2014.01.020
- Morrison, S. E., Bruce, C., & Wilson, S. (2018). Children's disclosure of sexual abuse: A systematic review of qualitative research exploring barriers and facilitators. *Journal Of Child Sexual Abuse, 27*(2), 176–194. <https://doi.org/10.1080/10538712.2018.1425943>
- O'Leary, P. J., & Barber, J. (2008). Gender differences in silencing following childhood sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse, 17*(2), 133–143. doi:10.1080/10538710801916416
- O'Leary, P., Coohy, C., & Easton, S. D. (2010). The effect of severe child sexual abuse and disclosure on mental health during adulthood. *Journal Of Child Sexual Abuse, 19*(3), 275–289. <https://doi.org/10.1080/10538711003781251>
- Öztürk, A. (2009). Çocuğun cinsel istismarı ve aileyle çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 20* (2), 89-98. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48445/613688>

- Paslı, F. (2017). Cinsel İstismara uğrayan çocukların ekolojik sistem yaklaşımı açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 39-53. Erişim adresi: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ir00559a&AN=tuda.article.357039&lang=tr&site=eds-live>
- Sanderson, C. (2006). *Counselling adult survivors of child sexual abuse* (3. edisyon). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Santrock, J.W. (2019). *Life-span development*. 17. Edition. New York: Mcgraw-Hill Education
- Sheafor, W. ve Horejsi, J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Stiller, A., & Hellmann, D. F. (2017). In the aftermath of disclosing child sexual abuse: Consequences, needs, and wishes. *Journal of Sexual Aggression*, 23(3), 251–265. doi:10.1080/13552600.2017.1318964
- Tashjian, S. M., Goldfarb, D., Goodman, G. S., Quas, J. A., & Edelstein, R. (2016). Delay in disclosure of non-parental child sexual abuse in the context of emotional and physical maltreatment: A pilot study. *Child Abuse & Neglect*, 58, 149–159. doi:10.1016/j.chiabu.2016.06.020
- Tat, M. C., & Öztürk, A. (2019). Ecological system model approach to self-disclosure process in child sexual abuse. *Current Approaches in Psychiatry / Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(3), 363–385. <https://doi.org/10.18863/pgy.455511>
- Topal, Y., Balcı, Y., & Erbaş, M. (2018). Muğla'da 18 yaş ve altı cinsel istismar olgularının retrospektif değerlendirilmesi. *Ortadoğu Tıp Dergisi*, 10(2), 135–141. <https://doi.org/10.21601/ortadogutipdergisi.367348>
- Topçu, S. (2009). *Cinsel istismar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- UNICEF. (2015). Cinsel İstismar Mağduru Çocuklara Bakım Kılavuzu İnsani yardım ortamlarında sağlık ve psikososyal hizmet sunucuları için kılavuz. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/cinsel-istismar-ma%C4%9Fduru-%C3%A7ocuklara-bak%C4%B1m-k%C4%B1lavuzu>
- Xiao, H. & Smith-Prince, J. (2015). Disclosure of childhood sexual abuse by adult survivors: Disclosure of child sexual abuse: The case of pacific islanders. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(4), 369–384. <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.102229>
- Zastrow, C. (2015). *Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People*. Canada: Cengage Learning Publishing.

Cankurtaran, Ö., Akoğlu, G. ve Sakarya, H. (2020). Güçlenmeyi güç, güçsüzlük, baskı ve güç ilişkileri temelinde anlamak. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1913-1939.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 18.08.2020
Makale Kabul Tarihi: 27.10.2020

GÜÇLENMEYİ GÜÇ, GÜÇSÜZLÜK, BASKI VE GÜÇ İLİŞKİLERİ TEMELİNDE ANLAMAK

Understanding Empowerment on the Basis of Power, Powerlessness, Oppression and Power Relations

Özlem CANKURTARAN*

Gizem AKOĞLU**

Hakan SAKARYA***

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ozlemc@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2243-0247

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gizemakoglu@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3726-9938

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hakansakarya@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4945-2716

ÖZET

Güçlenme yaklaşımı, geleneksel sosyal hizmetin bilgi ve değer temelini yanında, baskıyı kavramayı ve analiz etmeyi, güç ve baskıya odaklanarak güçlenme sürecini deneyimlemeyi içerir. İlgili alanyazında gücün yalnızca kavramsal boyutlarıyla tartışıldığı, güç ilişkilerine odaklanılmadığı, güç ilişkilerinin analizinin nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin bilgilerin ve tartışmaların yer almadığı görülmektedir. Güç, güçsüzlük ve baskı kavramları temelinde yapılandırılan bu makalede, güç ve güçsüzlüğe ilişkin tarihsel görüşler ile birlikte sosyal hizmet disiplini ve mesleğinde Jane Addams ile başlayan güçlenme meselesi ele alınmaktadır. Bu çalışma ile güç kavramı ve gücün tarihselliği tartışılarak baskı ve baskı araçlarının kullanımı ile bireylerin nasıl güçsüzleştirildiği, güç ilişkilerinin analiz adımları olan güç ilişkilerini anlama, keşfetme, yeniden çerçeveleme ve eleştirel bilincin gelişimi ile güç ilişkilerinde değişimi sağlama ile güçlenme sürecinin kavranması amaçlanmaktadır. Sonuç olarak sevgi dolu, adil ve eşitlikçi bir toplum hayaline erişmede sosyal hizmet için güçlenmenin önemine vurgu yapılarak sosyal hizmet bilgi üretiminde ve uygulamasında güçlenme temelli bir paradigma değişimine ihtiyaç olduğu savunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: güç, güçsüzlük, baskı, güçlenme yaklaşımı, sosyal hizmet

ABSTRACT

Beside the traditional social work knowledge and value base, the empowerment approach involves understanding and analyzing oppression, and experiencing the empowerment process by focusing on power and oppression. In the relevant literature, it is seen that power is discussed with its conceptual dimensions, there is no information and discussion on how power relations can be analyzed by focusing on power relations. This article, which is

structured on the basis of the concepts of power, powerlessness and oppression, discusses the issue of empowerment that started with Jane Addams in social work discipline and profession is emphasized along with historical view on power and powerlessness. The aim of this study is to discuss the concept of power and historicalness of power, and to understand how individuals are weakened with the use of oppression and oppression tools, and understand the empowerment process which are the analysis steps of power relations, and enabling change in power relations with the development of critical consciousness by understanding, exploring, reframing the power relations. As a result, emphasizing the importance of empowerment in social work for achieving beloved, equitable and fair community, it is argued that there is a need for a paradigm change based on empowerment in the social work knowledge and practice.

Key words: *power, powerlessness, oppression, empowerment approach, social work*

GİRİŞ

Sosyal hizmetin güçlenme yaklaşımı bir bakıma nasıl bir toplumda yaşamak istediğimize ilişkin tahayyülleri anlatır. Bu tahayyül, Lee (2001: 28)'nin de belirttiği gibi aslında ayrımcılığın olmadığı, sevgi, adalet ve eşitliğin olduğu daha iyi bir toplumu temsil etmektedir. Böylece güçlenme yaklaşımı; güç kavramını nasıl bir insan modeli, nasıl bir insan ve topluluk ilişkileri modeli sorularını temele alarak tartışır ve geliştirir. Bunun yanısıra gücün baskı olarak kullanılması ile ortaya çıkan güçsüzlüğü anlamak açısından Freire (2013), güçlü olanın nasıl model alındığını, güç ve baskının nasıl deneyimlendiğini anlamamızı sağlayarak sosyal hizmet uygulamalarında güçlenmeyi etkili kullanmamıza katkı sağlar. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, sosyal hizmetin öncülerinden biri olan ve dönemin liberal feministlerinin örgütlenmesine katkıda bulunan Jane Addams¹ (1860-1935)'in fikir öncülüğünü yaptığı güçlenme yaklaşımında kullanılan kavram araçlarını tarihsel bağlamda ele alarak, yerelde gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarında etkili şekilde kullanılabilmesi için bilgi temelini kuvvetlendirmektir. Bu doğrultuda; ilk olarak farklı perspektifleri incelenerek güç kavramının tarihsel gelişimi, ardından gücün ve güçsüzlüğün² ne olduğu, son olarak da sosyal hizmet uygulamasında güçlenme³ konusu ele alınacaktır.

¹ Güç, önceleri Addams'ın karakteri ifade etmek için kullandığı bir sözcük olsa da gücün farklı türlerinin bilincine varmasıyla sosyal adalet, toplumsal bilinç gibi konuları ele almış ve ABD'de Hull House hareketinin kurucularından biri olmuştur. Hull House ziyaretçileri ve destekçileri olan Jane Addams, Ellen Gates Star, Florence Kelly, Dr. Alice Hamilton, Julia Lathrop gibi isimler Illinois Yasası, Çocuk İşçiliği Yasası ve yaptıkları işlerde 'sosyal', 'eğitsel' ve 'insani' kavramlarını öne çıkarmalarıyla 'yurttaşlık' kavramını etkileyerek güçlü bir reform hareketinin gelişmesinde etkili olmuşlardır.

² Güçsüzlük burada gücün baskı olarak kullanılması sonucu ortaya çıkan durumu temsil eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.

³ Çalışma boyunca güçlendirme yerine yazarlar tarafından güçlenme kavramı kullanılmıştır. Güçlendirme olarak kullanılmasının bir güç aktarımına işaret ettiği ve yaklaşımın amacının aksine bir güçsüzlük yaratacağı düşünülmüştür. Güçlenme olarak kullanıldığında ise yaklaşımın özüne uygun olarak bireylerin güce sahip oldukları varsayımından hareketle, bireylerin sahip oldukları güce ilişkin kontrol duygusu kazanmalarında biriktelik ve dayanışma duygusuna daha çok işaret ettiği düşünülmüştür.

GÜÇ KAVRAMININ TARİHSELLİĞİ

Güçlenme yaklaşımının, güç analizini merkezine koyması nedeniyle güç kavramı ve gücün nasıl kullanıldığı temel tartışmalardan biridir. Bu bağlamda, ilk olarak gücün ne olduğu sorusu ile başlamak ve güç kavramına ilişkin tarihsel görüşleri değerlendirmek yerinde olacaktır. Sosyal bilimlerin tarihine baktığımızda güç kavramının öncelikli olarak, siyaset biliminde kullanıldığı, örneğin Machiavelli (2015)'nin Prens'i ve Hobbes (2016)'un Leviathan'ında devletin gücü nasıl kullandığı ve nasıl kullanması gerektiğine ilişkin tavsiyelere yer verdiklerini görmekteyiz. Modernist teoriler arasında çatışmacı ekolün temsilcilerinden Marx'ın çatışma kuramı, yapısal boyutun ele alınmasında etkili olmuştur. Sosyal teorilere baktığımızda modernist yapısal teorilerin bireyi pasif olarak, yapıları ise belirleyici olarak ele aldığı tartışılmaktadır. Bu düşüncenin temsilcilerinden biri de Weber'dir. Weber'in gücü bürokrasiyle somutlaştırarak otorite ve hükmetme kavramlarıyla ilişkilendirmesinin ardından yeni bir aşama kaydedilmiştir. Weber, çalışmalarında yasal otoritenin kaynaklarını arayarak ekonomik ve otoriter çıkarlara dayanan bir egemenlik faktörü olarak güç ile ilgilenmiş, 'meşru güç' kavramını kullanmıştır. Bürokrasi kavramı ile birlikte kurumsal gücün insan yaşamını mekanik ve rutin hale getiren bir kaynak olarak görmüş ve aynı zamanda bunun insan ruhunun özgürlüğünü tehdit edici olduğunu da belirtmiştir. Dahl ise Weber'in takipçisi olmuş ve gücü boyun eğmenin bir ürünü ve bir başkasının davranışlarını etkileme kapasitesi olarak tanımlamış, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan "iktidar seçkinlerini (ruling elite)" anlama çabası ile yeni bir anlayış geliştirmiştir (Dahl, 1961).

Yukarıda belirtilen kuramcılarının yanı sıra, gücü sosyolojik anlamda ele alan Lukes, Foucault ve Giddens gibi isimlerin görüşleri de önem kazanmıştır. Lukes gücü, karar alma, karar almama ve toplumsal örüntülerin ürettiği güç ilişkileri bağlamında üç farklı sınıflandırma ile ele alırken Foucault'ya yakın bir güç tanımı yapmıştır. Foucault ise kavramı aslında sosyolojinin de ötesine, tüm sosyal bilim alanlarına götürmüştür. Merkezi güç düşüncesinden uzaklaşan Foucault tekrarlanan davranış örüntüleri ve kullanılan dil ile somutlaşan güce vurgu yapmaktadır. Foucault'ya göre güç, sabit bir fenomen değildir, her yeredir ve anlaşılması gerekir. Foucault'ya göre gücün kilit karakteristik özellikleri vardır: a) güç bir nesne değildir, eşitlikçi olmayan ve hareketli ilişkiler içinde uygulanmaktadır; b) güç, diğer ilişki türlerinden bağımsız değildir, onların doğasında vardır; c) güç, sosyal aktörlerin amaç ve hedeflerine uygulanır ancak aynı zamanda bunlar diğer ağlardan ve etkilerden ilham alabilir; d) güç dirençle karakterize edilir, düzensiz ve öngörülemeyen uyumsuzluk veya karşı koyma

eylemleriyle somutlaşır (Smith, 2008, s. 38; Foucault, 2020, s. 70-71). Son olarak Giddens'in gücün kişisel ve yapısal boyutlarını bir araya getirmek için ortaya attığı yapılaşma kuramı (structuration theory) eyleyen/fail olarak birey ile daha geniş sosyal yapılar arasındaki etkileşime vurgu yapmaktadır. Giddens (1982, 1984)'a göre güç, insanların niteliği ya da kaynağı veya toplumsal yapıdaki konumları değil, insan toplumunun hem bu bileşenlerini etkileyen hem de bunlar tarafından yaratılan bir sosyal faktördür. Thompson (2007) da Giddens'in eyleyen/faillik kavramının güç ve güçlenme konusunda kuramsal anlayış geliştirmek için temel bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bireyin güçlenmesi için öncelikle eylemlerinin üzerinde karar verme yeteneğine sahip olması, eylemlerinin sonuç ve sorumluluklarının farkında olması gereklidir.

Literatürde sosyal hizmet disiplininde güç kavramı ve güçlenme yaklaşımının doğrudan konu edinilmesi 1970'li yıllara denk gelmektedir. Sosyal hizmetin tarihsel olarak tıp ve hukuk mesleklerini model alması (Dominelli, 2012) sürekli olarak gücünü ispat etme, kendini ispat etme çabası sosyal kontrol işlevini sürdürmesine neden olmuştur. Bu nedenle de disiplin ve meslek olarak rüştünü ispat etmeye çalışırken uygulamada güçlenmeyle ilgilenmesi çok geç tarihlere kalmıştır. Bu, Foucault'nun, sosyal hizmet kurumlarının aslında bir sosyal kontrol aracı olduğu iddiasını destekler niteliktedir. Profesyonel mesleki uygulamanın uzun yıllar bireylerin sorunlarını tanımlama ve çözüm üretme sürecinde bireysel güçler yerine patoloji ve işlevsizlik kavramlarını tercih etmesine ve uygulama çıktılarının da iyileştirme, onarma ya da düzeltme amacı taşımasına neden olmuştur. Güçlenme, en basit haliyle, insanlara kendi hayatları üzerinde daha büyük bir kontrol kazanmaları için yardım etmek olarak tanımlanmıştır (Thompson, 2007). Güçlenmeyi sağlayan mekanizma hem güç hakkında bilgi sahibi olmak hem de gücün yapı-sökümünün gerçekleştirilmesidir (Fook, 2002). Bu bağlamda güçlenme yaklaşımını merkeze aldığımızda sosyal hizmet mesleği ve disiplininin sosyal kontrol yerine sosyal reformu ve sosyal bakımı önceliğini söyleyebiliriz.

Sosyal hizmette güçlenmeye ilişkin ilk tartışmalar ve uygulamalar, Jane Addams'ın, güçlenmeyi doğrudan ifade etmese de, Hull House'da sosyal adalet ve hak temelinde yapmış olduğu çalışmalar ve tartışmalar temelinde başlamıştır. 1902 yılında Demokrasi ve Sosyal Etik (Democracy and Social Ethics) kitabında Jane Addams *"Hayırseverlik demokrasi ruhunun yükselmesine izin vermeyen bir şeydi. Bir kategorideki insanlar diğer kategorideki insanlara karşı üstünlük hissetmemeliydi. Her birey kendi ilgilerini ve yeteneklerini geliştirmeliydi. İnsanların kendilerinde var olan"*

yaratıcı güç ancak ona bir şans verilirse ortaya çıkabilir.” diyerek kendi döneminde hayırseverliğe karşı çıkmış ve sosyal adalet temelinde bir bakış geliştirmiş olup sosyal hizmette gücü tartışan ilk isimlerden biri olmuştur. Sosyal hizmette güç ve güçlenmeye dair kavramların gelişmesinde ise Solomon (1976)’un azınlıklarla gerçekleştirdiği uygulamalar da etkili olmuştur. Diğer önemli etki Berger ve Neuhaus (1977) tarafından güçlenmenin sosyal kurumlar aracılığıyla refah hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik bir uygulama olarak tanımlanmasıdır. Bir diğer önemli etki, ve belki de en önemlisi, Rappaport (1981)’un güçlenme kavramını güçsüzlükten kaynaklı sosyal problemlerin çözümüne yönelik sosyal politikayı da içeren bir yaklaşım olarak ele alması ve dünya genelinde yaygınlaşmasını ve teorik konseptinin gelişmesini sağlamasıdır. Güçlenme yaklaşımına dair bu üç önemli görüşün sahibi de sosyal sorunların çözümünde bireyler ve toplum arasındaki bağa vurgu yaparak ekolojik kavramsal bir yaklaşımı vurgulamaktadır. Sadan (2004) 1980’li yıllarda güçlenme literatürüne hâkim olan dört ana akımı vurgulamaktadır. Birincisi etnik ve diğer azınlıkların sosyal problemlerine çözüm arayan *etnosentrik yaklaşım* (Solomon, 1976; Gutierrez ve Ortega, 1991). İkincisi, toplumu güçsüz vatandaşların da iyiliğini önemseyen bir sosyal birlik olarak yeniden oluşturan *muhafazakâr liberal yaklaşım* (Berger ve Neuhaus, 1977). Üçüncüsü, sosyal sorunlara karşı eşitlik ve sosyal sorumluluğu benimseyen *sosyalist yaklaşım* (Boyte, 1984) ve dördüncüsü, demokratik toplumdaki her meşru ideolojiyi içerecek şekilde demokrasinin etkili ve profesyonel uygulaması olan *ilerlemeci demokratik dünya görüşü* (Rappaport, 1981, 1985, 1987) olarak adlandırılmaktadır.

Jane Addams’ın yapmış olduğu çalışmalarla başlayan güçlenmenin bir teori olarak ortaya çıkışında ise büyük ölçüde Brezilyalı eğitimci Freire’nin eğitim pedagojisi alanında ortaya attığı fikirler etkili olmuştur. Lee (2001)’nin aktardığına göre, sosyal hizmet eğitimi de almış olan Freire (2013)’ye göre bireylerin varoluşsal görevi, eleştirel düşünce kapasitelerini ve eyleyenliklerini/failliklerini geliştirerek özgürleşmek ve dünyayı dönüştüren bir özne olmaktır. Bunun yolunu ise ancak bireyin kendisini nesneleştiren yapısal faktörlerin farkına varmak için eleştirel bilincini geliştirmesi ve düşüncelerini diyalog ve eylem vasıtasıyla değişim yaratmaya odaklayabilmesinden geçtiğini ifade etmektedir. Freire’nin kendi uygulamalarından referansla kullandığı eleştirel bilinç, diyalog, eylem ve sosyal değişim kavramlarının güçlenme yaklaşımını büyük ölçüde etkilediği bilinmektedir (Lee, 2001).

Gücün tarihselliğine baktığımızda güç kavramının sosyal hizmet literatüründe Solomon ile birlikte 1976 yılında ele alınmaya başladığı ifade edilebilir. Ancak özellikle

özgürleştirici yaklaşımların gelişmesiyle yeniden güç ve güçlenmeye dair bilgi üretiminin sosyal hizmet disiplini açısından arttığı görülmektedir.

GÜÇ VE GÜÇ İLE BAĞLANTILI KAVRAMLAR

Bar-On (2002) güç tartışmalarının politik felsefeyle bağlantılı olduğunu belirtirken sosyal hizmet için de oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir. Sosyal hizmet uzmanları gücü anladıkları takdirde neleri yapabileceklerini ve bunu nasıl başarabileceklerini, neleri yapamayacaklarını ve nedenlerini bileceklerdir. Sosyal hizmet uygulamalarında sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan⁴ arasındaki güç eşitsizliğinin azaltılması ve hizmet alanın güç kaynaklarının artırılması önemlidir. Bu nedenle Smith (2008: 9)'in de ifade ettiği gibi; gücün doğasının ne olduğu, güç kaynaklarının neler olduğu, güce kimin erişebildiği, etkili bir uygulama için güç dinamikleri ile ilgili nasıl bir uygulama gerçekleştirilebileceği anlaşılmalıdır.

Güç, çeşitli konumlara sahip ve bağlamsal, çok yönlü, karmaşık ve dinamiktir. Sosyal hizmet uygulamalarına etkisi sabit ve belirleyici değil, koşullara ve ilişkilere göre değişen niteliğe sahiptir (Rowlands, 1995; Smith, 2010). Thompson (2007) gücün her zaman kötü bir şey olmadığını ve bu bakış açısının indirgemeci bir yaklaşım olduğunu ifade eder. Bu nedenle güçlenmeyi ele almadan önce gücün çetrefilli ve değişken doğasını tartışmak önemlidir.

Parsons, gücün, toplumsal düzenin (social order) korunması ve devamlılığının sağlanmasına yönelik meşru güç kullanımını tartışır. İşlevselci yaklaşım temelinde düşünen Parsons, düzenin devamının sağlanması amacıyla kullanılan gücün meşru olduğunu ifade eder. French ve Raven ise beş farklı güçten söz eder ve zorlayıcı güç ile meşru güç arasında bir ayrım yapar. Meşru güç (legitimate power) devlet, din ve diğer normatif kurumlar tarafından bahsedilen otorite kaynaklarına bağlıken; baskıcı/zorlayıcı güç (coercive power) cezalandırmaya yöneliktir (Smith, 2008: 20-21). Bu ayrımdan anlaşılabilirliği üzere iki güç kavramsallaştırması arasında bir ayrım yapmak ve mesleki ilişki açısından düşünmek önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları sahip oldukları kurum kaynakları itibarıyla meşru gücü temsil edebilmektedir, ancak bu baskıcı bir güce dönüşmemelidir.

Hasenfeld (1987: 470) de sosyal hizmet uzmanları ve hizmet alanların yardım ilişkisini etkilemek için güç kullandıklarından söz etmektedir. Özellikle, sosyal hizmet

---

⁴ Çalışma boyunca Türkiye'deki sosyal hizmet literatüründe 'müracaatçı' olarak kavramsallaştırılan bireylere ilişkin güçlenme yaklaşımı ile daha uyumlu olduğu düşünülen 'hizmet alan' kavramı kullanılacaktır.

uzmanları güç kaynaklarını hizmet alanların davranışlarını etkilemek için kullanırlar ve bu nedenle de bu güç kaynakları yardım sürecini şekillendirmede temel araç haline gelir. Sosyal hizmet uzmanlarının üç önemli güç kaynağına sahip olduğunu belirtmekte ve bunları şu şekilde ifade etmektedir. Birincisi, sosyal hizmet uzmanları uzmanlık güçlerine güvenirlere, uzmanlık bilgilerine erişimleri ve uzmanlık bilgilerine sahip olmaları onlar için güç kaynağıdır. İkincisi, kişilerarası becerilerinden, özellikle de empati, güven geliştirme ve hizmet alanla ilişki kurma yeteneklerinden kaynaklanan gücü kullanırlar. Üçüncüsü, baskın kültürel değerlere ve otoriter normlara karşı meşru gücünü hissettirir.

Gücün yalnızca bir etki değil aynı zamanda bir süreç olduğunu belirten Smith (2008: 21) gücün geniş bir perspektif temelinde düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Tüm bu güç tanımlarından da anlaşılabilir gibi gücü bireysel ve toplumsal boyutları ile ele alarak düşünmek gerekir. Salt bireysel eylemleri değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da düşünüp birey ve yapı arasında nasıl bir etkileşim olduğunu anlamayı gerekli kılar. Bu nedenle gücü tek bir boyutta değil, kesişimselliği dikkate alarak düşünmek mühimdir. Dolayısıyla gücü ve baskıyı ele alırken bireysel, kültürel ve yapısal boyutta gücün nasıl konumlandığı anlaşılmalı ve bireyin yaşamındaki etkileri bütüncül bir şekilde analiz edilmelidir. Gücün değişen ve dönüşebilen bir yapıya sahip olduğu göz önünde bulundurularak sosyal hizmet uygulamalarında gücün olumlu tanımlamalarından yararlanmak önemlidir.

Smith (2008) sosyal hizmet uygulamalarındaki güç dinamiklerinin; bir yandan uygulayıcının kimliğine, duruşuna bağlı olduğunu; diğer yandan uygulayıcının uygulama sürecinde kimlerle etkileşime girdiğine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu güç dinamiklerini anlamada French ve Raven'in tanımlamış olduğu şu üç güç kavramına dikkat çekmek etkili olacaktır. Bir bireyin diğer kişiler veya bir grupta tanımlanmasından kaynaklı etkiye bağlı güç (referent power); sosyal hizmet uzmanının hizmet alan karşısında sahip olduğu güç (expert power); kaynakların nasıl dağıtılacağına ilişkin karar verme yeteneğine bağlı güç (reward power) (Smith, 2008: 20). Hasenfeld (1987), sosyal hizmet uzmanının sahip olduğu güç kaynaklarını ele alırken güç ve bilgi arasındaki bağlantıyı göz önünde bulundurmanın gerekliliğinden bahsetmektedir. Thompson (2007: 36), 'bilgi eşittir güç' şeklinde yaygın bir kanının olduğunu ancak aralarındaki ilişkinin bundan çok daha fazlasını ifade ettiğini belirtmektedir. French ve Raven'in ifade ettiği bir başka güç kavramı olan uzmanlık gücü ise Smith (2008)'in konumsal güç olarak ifade ettiği kavrama karşılık gelmektedir. Sahip olunan mesleki bilgi ve bunun nasıl kullanıldığı güçlenme

sürecinde önemlidir. Ancak sosyal hizmet uzmanının mesleki bilgi ve sahip olduğu kaynaklar dışında, hizmet alanın da potansiyel gücünü düşünmesi ve hizmet alanın kendi yaşamı hakkında en iyi bilgiye sahip olduğunu aklından çıkarmaması gerekir.

Dominelli (2002: 17) baskıcı güç (power over), potansiyel güç (power to) ve kolektif güç (power of) olmak üzere üç tür güçten bahsetmektedir. Berger (2005) de Dominelli (2002)'nin güç kavramsallaştırmasına benzer nitelikte gücün baskıcı kullanımı (power over), paylaşılan güç (power with) ve potansiyel güç (power to) şeklinde üç tür güç ilişkisinden söz etmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarının amacının, sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alanın gücü paylaşması olduğunu belirterek bu güç biçiminin diyalog, müzakere, etkileşim, iş birliği ve ilişkilerin değerini vurguladığını ifade eder. Cornwall (2016: 356) ‘.. ile birlikte güç’ (power with) kavramının önemine değinirken bireylerin bu şekilde kendi güçlerini tanıdığını ve diğerleriyle birlikte hareket etme noktasında güç kazandıklarını ifade etmektedir. Bireyler toplumdaki adaletsizlikler ve eşitsizliklerle mücadele etmek için birlikte hareket ettiklerinde bunun pozitif sosyal değişim için güç (power for) haline geldiğini belirtir. Dominelli (2002: 18)'ye göre, potansiyel güç, insanların belli amaçlara ulaşmak için baskıcı durumlara meydan okuma, harekete geçme gücünü ve potansiyelini gösterir. Kolektif güç ise bireylerin belli amaçlar için bir araya geldiklerinde oluşan birlikteliği ifade eder.

Rowlands (1998)'in iş birliğine dayalı güç ve özden gelen güç şeklindeki güç kavramsallaştırmaları da sosyal hizmet uygulamasında gücü tartışırken önemli olmaktadır. İş birliğine dayalı güç Dominelli (2002) ve Cornwall (2016)'ın da ifade ettiği gibi ortaklık içerisinde çalışmayı içermektedir. Özden gelen güç ise otantiklik kavramıyla da yakından ilişkili olup yaşamımızda neleri kontrol edebileceğimizin ve sınırlılıklarımızın farkında olmayı, kendini kabul etmeyi ve kendine saygı duymayı da içererek bireyin sahip olduğu gücü ifade eder (Thompson, 2007). Sosyal hizmetin değer temeli göz önünde bulundurulduğunda, hizmet alan ile kurulacak ilişki eşitlikçi, iş birliğine dayalı ve güç paylaşımını temel almalıdır.

Güç kavramının kendisi hem iyi hem de kötü temsiliyeti olabilecek biricik bir kavram olarak karmaşık ve anlaşılması zor bir yapıya sahiptir. Yapabilme gücü bireyin olumlu anlamda kişisel gücüne vurgu yaparken, gücü baskı olarak kullanma başkalarının düşünceleri ve eylemleri üzerinde kontrol sahibi olma gücü şeklinde olumsuz bir duruma vurgu yapar. Thompson (2007)'a göre, yapabilme gücü ile gücü baskı olarak kullanma arasındaki ayırım, sosyal bir olgu olarak baskıyı anlamlandırmamızı sağlarken gücün yalnızca baskı olarak olumsuz algılanmasını da engelleyebilecek bir

çerçeve sunması itibariyle önemlidir. Ancak sosyal hizmetin mesleki var oluşuna neden olan bir etken olarak gücün baskı olarak kullanımı ve bu baskıdan etkilenen bireylerin güçlenmesi sorunsalı, baskının anlaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Baskı, DuBois ve Miley (1996)'e göre, kaynak ve fırsatların hakimiyet ve kontrolünden doğan adaletsizliği ifade etmektedir. Baskının var oluşu beraberinde bazı bireylerin güçsüzlüğünü yaratır ve ekonomik, sosyal, psikolojik ya da kimi zamanlarda bunların tümünde birden var olan bir baskıdan söz edilebilir. Bununla birlikte baskı, kimi zaman açıkça gücün aşırılışması ya da somutlaşması ile ortaya çıkabileceği gibi kimi zaman da karar alma mekanizmalarının kontrol edilmesi ve rızanın üretilmesi ile sağlanabilir. Bu, Gramsci'nin hegemonya kavramı ile açıklanabilir ve hâkim yapının neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez olduğuna ilişkin telkin edici özelliği, içselleştirilmiş baskının üretimini de garanti altına alır. Lukes bu sürece ilişkin iyi bir anlatı sunmaktadır:

“A, yapmak istemediği şeyleri yapmasını sağlamak için B üzerinde güç kullanabilir [baskı], ancak aynı zamanda onun gerçek isteklerini etkileyerek, şekillendirerek ya da belirleyerek güç kullanabilir [hegemonya].” (Lukes, 1974: 23).

Bu bölüme kadar güç kavramının sosyal bilim ve sosyal hizmet literatüründe nasıl ele alındığı, gücün çok boyutlu yapısı tartışılmıştır. Böylece gücün yalnızca baskı anlamına gelmediği, aynı zamanda bireylerin baskıyı anlama ve baş edebilme gücüne sahip olduğunu görmekteyiz. Bu doğrultuda yukarıda gücü keşfetmelerini sağlayacak nitelikte güçlenmenin temelini oluşturan yapabilme gücüne, paylaşılan güce, iş birliğine dayalı güce, potansiyel güce, kolektif güce ve özden gelen güce işaret edilmiştir.

GÜCÜN BASKICI KULLANIMINA KARŞI GÜÇSÜZLÜĞÜ VE DİRENİŞİ ANLAMAK

Çalışmanın bu bölümüne kadar ağırlıklı olarak güç kavramı ele alınmış olsa da baskı ve hegemonya kavramları ile birlikte aslında sosyal hizmet uygulamasında birlikte çalıştığımız bireylerin “güçsüzlükleri” ve güçsüz olma nedenleri üzerine düşüneceğiz. Solomon (1976) güçsüzlüğün üç potansiyel kaynağını tanımlarken; bireylerin uğradıkları baskı nedeniyle benliklerine ilişkin olumsuz değerlendirmelerini, baskıya uğrayan bireylerin çevreleri ile etkileşimlerindeki olumsuz deneyimleri ve daha geniş ölçekte sistemlerin ortaya koyduğu yapısal engelleri ifade etmektedir. Bu, Thompson'ın gücü kişisel, kültürel ve yapısal boyutlarıyla ele aldığı modeli ile paralellik göstermektedir. Dolayısıyla “güçlü” ya da “güçsüz” olmanın belirleyicisinin

yalnızca bireysel özelliklerin niteliği ile değil, aslında bu özelliklerin içerisinde bulunan toplumsal yapıdaki konumsal niteliği ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, güç ve güçsüzlüğün bağlama göre değişen, dinamik bir yapıya sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sosyal hizmet uygulamasında güçlenme yaklaşımı temelinde bir müdahalenin başarılı olabilmesi için sosyal hizmet uzmanının her bireyin kendine özgü ve biricik olan iç dünyası ve dış çevresiyle güçlerini ve güçsüzlüklerini keşfetmesine ihtiyaç vardır. Aksi durumlarda mesleki sürecin hem sosyal hizmet uzmanını hem de bireyi daha fazla güçsüzleştirmesi söz konusu olacaktır.

Güçsüzlük, en basit ifade ile, içerisinde bulunduğu toplum tarafından çeşitli nedenlerle baskıya uğrayan bireylerin yaşadığı bir hâldir. Smith (2008), güçsüzlüğün sahip olduğumuz kimlik ve bunların inşa edilme ve değişme şekline bağlı olan güç ilişkileri ile belirlendiğini ifade etmektedir. Kieffer (1984) güçsüz olarak tanımlanabilecek gruplara kadınları, engellileri, etnik azınlıkları ve düşük sosyo-ekonomik düzeydeki insanları örnek göstererek güçsüzlüğü; kendini suçlama tutumu, genelleşmiş güvensizlik duygusu, yabancılaşma, eşit yurttaşlık deneyimine sahip olmama, ekonomik zayıflık ve sosyo-politik mücadeleye karşı umutsuzluk duygusunun bileşimi olarak ifade eder.

Birey, çevresi ile etkileşiminde baskıcı bir güçle karşılaştığında yaşadığı güçsüzlük deneyimlerini içselleştirilebilir ve kendine yabancılaşma (Seeman, 1959) oluşabilir. Seligman (1972) bunu öğrenilmiş çaresizlik olarak kavramsallaştırmaktadır. Parsons (1991), sosyal hizmet literatüründe sıklıkla tartışılan düşük benlik saygısının, güçsüzlük etrafında şekillenen deneyimlerin nedeni değil aslında sonucu olabileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Lerner (1986) güçsüzlüğün içselleştirilmesi ile bağlantılı olarak gerçek ve aşırı güçsüzlük arasında bir ayırmadan söz etmektedir. Gerçek güçsüzlük, ekonomik eşitsizlikler, baskıcı sistemler ve diğer insanlar tarafından uygulanan kontrolü ifade ederken, aşırı güçsüzlük ise değişimin gerçekleşmesinin mümkün olmayışına ilişkin içselleştirilmiş yanlış inanç, ilgisizlik ve isteksizliği belirtmektedir. Solomon da içselleştirilmiş baskıyı dolaylı güç engelleri kavramı ile ele alır:

“Damgalanmış topluluklara mensup insanlar hem doğrudan hem de dolaylı güç engelleri yaşarlar. Bu dolaylı güç engelleri üç seviyede işleyebilir: Birincil düzeyde, olumsuz değerlendirmeler aile süreçlerine dahil edilebilir ve aile üyeleri arasında benlik saygısı ve bilişsel beceriler gibi kişisel kaynakların optimum gelişimini önleyebilir. İkincil düzeyde,

birincil düzeydeki engeller nedeniyle aile üyelerinin kişiler arası ve teknik becerilerinin gelişiminden dolayı kişisel kaynaklar sınırlandırıldığında ortaya çıkar. Üçüncül güç engelleri, aile üyelerinin ebeveyn veya çalışan gibi değerli sosyal rolleri gerçekleştirmedeki etkinliğini azalttığında ortaya çıkar.” (Solomon, 1987: 81).

Scott (2018), birinin diğerine tahakküm uyguladığı güç eşitsizliği temelindeki ilişkileri, tabi olanların kamusal ve gizli senaryolarına yansıdığını ifade etmektedir. Kamusal senaryo tahakküm ilişkisinde tabi kılınanın baskıya yönelik rıza ya da rol yapma sürecini içerirken, tahakküm pratiği temelinde yaratılan gizli senaryo tabi olanlar arasındaki iletişim ve etkileşim temelindeki strateji, düşünce ve pratikleri içerir. Tahakküm ve direniş anlamada Scott'ın söz etmiş olduğu kamusal ve gizli senaryoları, çalıştığımız grupların yaşantı ve deneyimlerinde görmek mümkündür. Öyle ki, yapısal baskılar nedeniyle güçsüzleştirilen bireyler, yaşamlarındaki eşitsiz güç ilişkilerinde bir strateji olarak kamusal senaryoyu sürdürebilmektedir. Hakim olanın karşısında tabi olanın almış olduğu sessiz tavrın, rol yapmanın, zorunlu itaat ve hürmetin kamusal senaryo şeklinde düşünülebileceğine değinen Scott (2018: 75), arka planda öfkenin dışa vurulduğu bir gizli senaryo olduğunu ifade eder.

Baskının insanın daha yetkin insan olma yönündeki yetisini engellediğini belirten Freire (2013: 38) baskı ilişkisinin olduğu yerde şiddetin de var olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, baskıcı unsurlar, insanı “tam insan” olmaktan alıkoymaktadır.

Gaventa (1982) iktidar ilişkilerinde üç düzeyin var olduğunu ifade ederken ilkinin gücün açık uygulaması olduğunu, ikincisinin gücün hakimiyetinin ve üçüncüsünün de diğer ikisine bağlı olduğunu ve kalın ve ince yanlış bilinç teorisi ile açıklanabileceğini belirtmektedir. Yanlış bilinç teorisi, hâkim elitlere teslim edilen iktidarın, medya ya da diğer toplumsal kurumlar (Althusser (2019)'in ideolojik aygıtlar olarak belirttiği dini kurumlar, okullar vb.) yoluyla hâkim imgelerle meşruiyet kazandırılmasını ve bunun döngüsel şekilde sürdürülmesini sağlayacak daha fazla iktidarın sağlanmasını ifade etmektedir. Teorinin kalın ve ince dikotomisi ise tahakkümün ideolojik aygıtlar aracılığıyla açık şekilde gerçekleştirildiğinin açık şekilde anlaşılabilmesi ve anlaşılamayacak 'incelikte' olmasını temsil etmektedir. Kalın yanlış bilinç, Nazi Almanyasında olduğu gibi devletin tekelindeki kurumlar aracılığıyla bireylerin ya da toplulukların rızalarının sürekli garanti edilmesi iken; ince yanlış bilinç ise Gramsci'nin

hegemonya kavramı ile benzer şekilde tabi grupların, gerçek isteklerinin ne olduğuna ilişkin ayrıma varamadığı bir düzeni ifade eder.

BİR SOSYAL HİZMET UYGULAMASI OLARAK GÜÇLENME

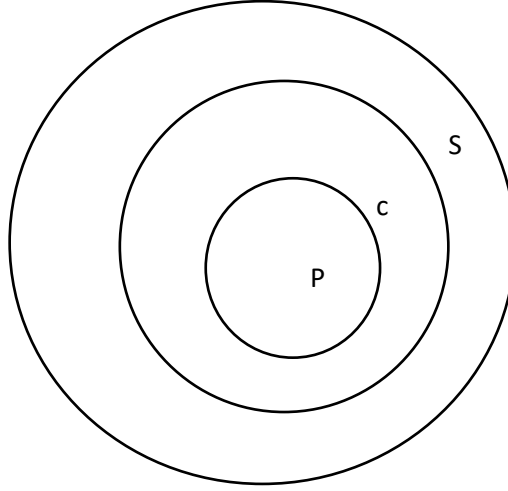
Güçlenme yaklaşımı ve uygulaması kaynağını topluluk örgütlenmesi yönteminden, sivil haklardan, eleştirel eğitim hareketlerinden, feminist teoriden ve politik psikolojiden almıştır (Gutierrez, 1990: 149; Lee, 2001: 59). Güçlenme; baskı altında ezilen ve kendi benliklerine yabancılaşarak ötekileştirilen birey ve grupların gücünü kişisel, kişilerarası ve politik düzeyde artırmayı hedeflemektedir. Güçlenme yaklaşımı temelinde uygulamalar gerçekleştirirken dikkate alınması gereken birtakım ilkeler söz konusudur. İlkelerin sosyal hizmet uzmanlarının eylemlerinin sınırlarını oluşturduğunu ve bir yaklaşımın sınırlarını belirlediğini ifade eden Lee (2001), bu ilkelerin baskı durumlarını anlama ve güçlenme pratiğinin gerçekleşmesi sürecinde bize rehberlik edeceğini belirtir. Güçlenme yaklaşımının ilkeleri şu şekildedir:

- Tüm baskılar insan yaşamı için her zaman her biçimiyle yıkıcıdır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları ve hizmet alanlar tüm baskılara meydan okumalıdır. Aksi takdirde hizmet alanların deneyimlerini yok sayan dar görüş parçalanmaya ve güç kaybına neden olur. Bu noktada hizmet alanla birlikte baskıya karşı mücadele etmek önemlidir.
- Sosyal hizmet uzmanları baskı durumlarını analiz etmede bütüncül bir bakışa sahip olmalıdır. Bütüncül bakışı sürdürmek için çok odaklı bakış açısının (multifocal vision) gelişimine ihtiyaç vardır. Bu noktada yedi temel perspektife dikkat etmek önemlidir: baskıya yönelik tarihsel perspektif, ekolojik perspektif, etnik sınıfsal perspektif, kültürel perspektif, feminist perspektif, küresel perspektif ve eleştirel perspektif. Gücü ve baskıyı ele alırken tüm bu boyutlarıyla tartışmak etkili güçlenme temelli uygulama için ön koşul niteliğindedir.
- İnsanlar kendilerini güçlendirir, sosyal hizmet uzmanları bu süreçte yardım etmelidir. Kendini güçlendirme ilkesi, insanın güçlenmesi sürecinde hizmet alanın hak ve sorumluluğunu ifade eder.
- Ortak deneyime sahip bireyler güçlenebilmek için birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bu ilke güçlenme sürecinde kolektivitinin gücüne odaklanır. Bu, Thompson'ın değindiği iş birliğine dayalı güç ile uyuşmaktadır.

- Sosyal hizmet uzmanları hizmet alanlarla ortaklık içerisinde karşılıklı ilişki kurmalıdır. Bireyin biricikliğine değer vermeli ve baskıya karşı birlikte mücadele etmelidirler.
- Sosyal hizmet uzmanları hizmet alanları kendi sözlerini söyleme noktasında cesaretlendirmelidir. Düşünmeyi ve konuşmayı baskıcının diliyle öğrenen ezilen insanlar kendi gerçekliklerini yeniden yaratma ve yeniden adlandırma için çalışmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı, hizmet alanı kendi sözlerini ifade etme noktasında serbest bırakmalı, iletişimde eşitlikçi ve simetrik ilişkiyi dikkate almalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanları çalışmalarında hizmet alanlara kurban gibi yaklaşmamalıdır. Sosyal hizmet uzmanları, hizmet alanın mağdur rolünden kurtulması noktasında gerekli kaynaklara ulaşmasında ve harekete geçmesinde yardım etmelidir.
- Sosyal hizmet uzmanları sosyal değişim odağını korumalıdır. Sosyal hizmet uzmanları feminist teorinin temel ilkelerinden biri kişisel olanın politik olduğu ilkesini anlamalı ve müdahalesini buna göre Őekillendirmelidir. Hizmet alanın mücadelesine bağlı kalırken aynı zamanda sosyal değişime yönelik hizmet alanla birlikte ortak eylemlerde bulunmalıdır (Lee, 2001: 60-61).

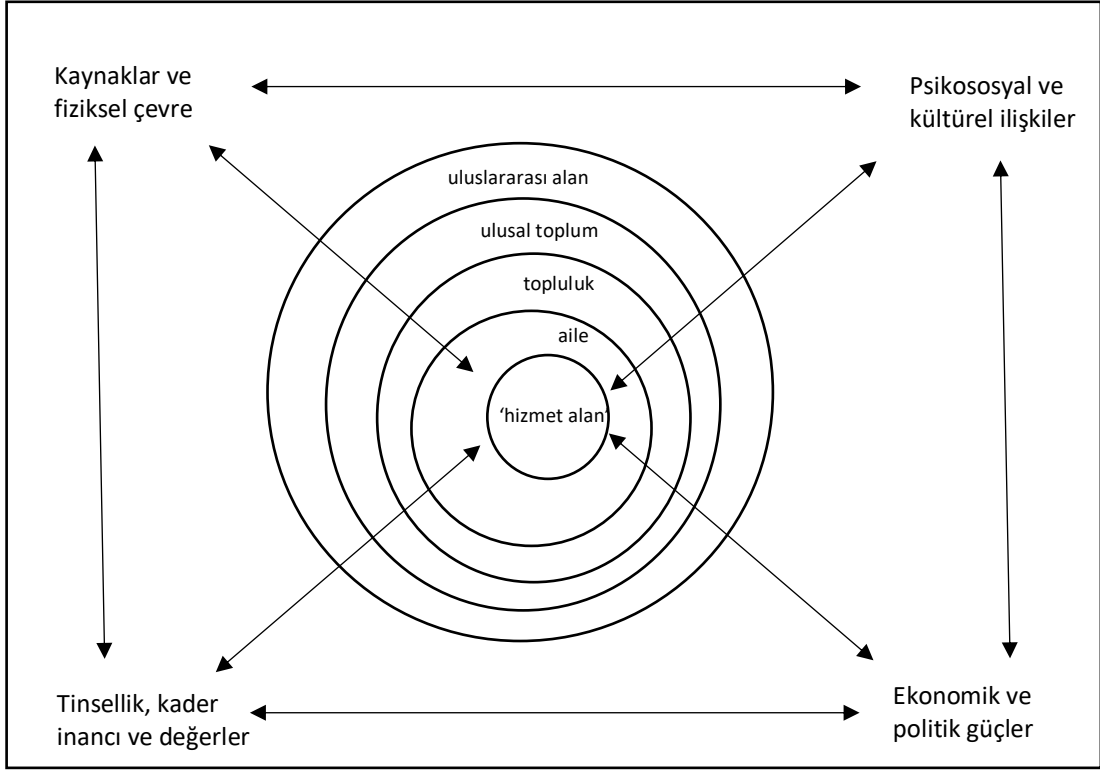
İlkelerde de belirtildiği üzere güçlenme yaklaşımı, gler perspektifi ve feminist teorinin varsayımlarını kullanır. Güçlenme yaklaşımı, feminist teori ve gler perspektifinin ortak kavramları; karşılıklılık, eleştirel öz farkındalık, kolektif eylem, bilinçlenme ve iş birliği, kendi sözünü söyleme, çok boyutlu değerlendirme ve müdahale stratejileridir (Chapin ve Cox, 2008: 170-171; Turner ve Maschi, 2015: 160).

Güçlenme yaklaşımı çeşitli baskılar ile güçsüzleştirilen bireylerin g ve baskı deneyimlerini çok boyutlu değerlendirmeyi ve baskıyı yapısal boyutlarıyla da ele alarak, bireylerin yaşamlarını etkileyen karar alma süreçlerine katılımını desteklemekte ve sosyal hizmet uzmanı ile hizmet alan arasında iş birliğine dayalı çalışmayı hedeflemektedir. Güçlenme sürecini çok boyutlu analiz edebilmek için hem Thompson'ın hem de Dominelli'nin geliştirmiş olduğu g kümelerine yer verilmiştir.

Şekil 1: Thompson'ın PCS modeli

Thompson (2003: 14) PCS güç modelini kişisel (personal), kültürel (cultural) ve yapısal (structural) şeklinde ifade eder. Kişisel güç modeli beceriler, kişisel özellikler, rol ve tutumları; kültürel güç modeli neyin normal neyin kabul edilebilir olduğuna ilişkin söylemleri; yapısal güç modeli ise bireyin sınıf, ırk, cinsiyet gibi çeşitli boyutlarda sosyal hiyerarşi içindeki konumunu ifade etmektedir (Thompson, 2007: 18-20). İdeoloji, kişisel, kültürel ve yapısal seviyeleri birbirine bağlayan bir yapıştırıcı olarak görülmelidir. PCS güç modeli bireysel tecrübeler ve toplumsal baskılar arasındaki karmaşık ilişkiyi göstermektedir (Smith, 2008: 60). Dolayısıyla bu durumda ideolojik varsayımlar ve ideolojik hegemonya kavramlarını düşünmek önemlidir. Kurumsallaşmış hâkim olanların oluşturduğu ve benimsediği ideolojik düşünceler, ötekini dışlayan bir dizi düşünceyi temsil etmektedir (Thompson, 2007). Örneğin partneri tarafından şiddete maruz bırakılan kadın, kendini toplumun ondan beklediği rol ve sorumlulukları yerine getiremediği gerekçesiyle şiddeti hak ettiği düşüncesini “meşru” bir çerçeveye yerleştirebilir ve kendini suçlayabilir. Ancak bu tür içselleştirilmiş baskı ve çaresizlik duygusu aslında toplumda hâkim olan geleneksel cinsiyet rol kalıplarının ve ataerkil ideolojinin bir ürünüdür. Bu bağlamda aslında bu durumun kişisel bir sorun olarak algılanmasının ötesinde, bireyin kendini suçlamayı azaltıcı ve eleştirel düşünmeye teşvik edici nitelikte sorunun toplumsal bağamlarını görmesini sağlamak önemlidir.

Şekil 2: Dominelli'nin Çok Boyutlu Güç Modeli

Etkileşimlerin bağlamının çok katmanlı olduğunu ifade eden Dominelli ise gücün Thompson'ın ifade ettiğinden daha karmaşık olduğunu belirtir. Kişisel seviye; aile ilişkilerini kapsayan kurumsal alan, okullar, refah devleti, sosyal politikalar ve mevzuat; din veya inanç ilişkisi; manevi alan, kültürel alan; yerel topluluk; ulusal alan; ekonomi-yerel, ulusal ve küresel ve fiziksel çevre olarak ifade ettiği alanlar kaçınılmaz şekilde etkileşim halindedir ve birinin diğeri üzerinde kesin hiyerarşik ayrıcalığı yoktur (Dominelli, 2002: 24; Smith, 2008: 62).

Dominelli'nin çok boyutlu güç modeli, kişisel güçlenme için bireysel veya grup kapasitesinde güçlenmeyi amaçlayan sosyal hizmet uygulamalarında ele alınması gereken bağlamın çok boyutluluğunu göstermektedir. Bu model merkezdeki bireyi anlamaya çalışmakla başlar, çünkü kimlik belirli bir grubun içinde yer alsa bile kişisel düzeyde deneyimlenir. Aynı zamanda çoğu sosyal hizmet uzmanının çalışmasına başladığı yerdir. Bireyi sosyal bağlamından soyutlayan geleneksel uygulamalardan farklı olarak bu model bireyi içine yerleştirir ve diğerleriyle sosyal ilişkiler kurmaya yönelik etkileşim süreçlerini kabul eder (Dominelli, 2002: 23-24). Kimliğin, gücün kişisel yönünü temsil ettiğini belirten Smith (2008), kimlerle ilişki kurup kurmayacağımız noktasında kimlik duygusunun önemli olduğunu ifade eder. Baskıcı ilişkilerin geliştiği bir alan olarak kimliğin inşasında bireylerin sahip olduğu farklar

üstün-üstün olmayan şeklinde ayrıştırılır ve onlar-biz dikotomisi yaratılır. Dominelli (2002) kimliğin aslında bir fark belirleme eylemini içerdiğini ifade eder. İçine doğduğu toplumda birey yaşamı boyunca üstün olan-üstün olmayan, arzu edilen-arzu edilmeyen özellikleri öğrenir. Üstün olmayan ve arzu edilmeyen özelliğe sahip bireyler ise dışlanır, ötekileştirilir. Bu durumu etnik farklılıklarından ötürü baskıya maruz kalan bireylerin deneyimlerinde görmek mümkündür. Yaşanan ayrımcı muamele ve baskı deneyimi aslında bireysel deneyimin çok ötesinde yapısal bir baskıyı temsil etmektedir. Darlymple ve Burke (1995: 14) bireylerin baskı deneyimleri ve aralarındaki ilişkinin üç kaynağa bakarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Bunlar; 1) baskı deneyimlerinden kaynaklanan kendileri hakkında sahip oldukları olumsuz imajlar, 2) dış sistemlerle ilişki kurarken karşılaştıkları sorunlar, 3) bu sistemlerin sahip olduğu düşmanca doğa.

Thompson'ın PCS modeli ve Dominelli'nin çok boyutlu güç modeli farklı uygulama seviyeleri arasındaki ilişki ve bağlantıyı görmemize yardımcı olmaktadır. Güçlenmeyi hayata geçirme noktasında çok odaklı bakış açısı önemlidir. Çok odaklı bakış açısıyla hizmet alanın deneyimleri anlaşılabilir olarak güç ve güçlenmenin kişisel, kültürel ve yapısal boyutlarını görmek mümkün olacaktır. Kurumsal ve yapısal baskının içselleştirilmiş baskıya neden olabileceği fikri açık bir şekilde bu güç kümeleri sayesinde ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla Davis ve Garrett (2004: 31)'in de ifade ettiği gibi, güçlenme sürecinde sadece bireysel ihtiyaçlar dahilinde kontrol duygusunu artırmaya yönelik değil, aynı zamanda baskıcı ilişkilerin inşa edildiği kültürel ve toplumsal bağlamı anlamaya ve bunlarla mücadele etmeye yönelik çalışılmalıdır. Aksi takdirde bireyin içinde bulunduğu güçsüzlük durumunun sosyal çevresinden bağımsız olarak kimliğinin ve kişiliğinin bir parçası olarak ele alınması, yaşamış olduğu sorunların bireyselleştirilmesine neden olur. Yaşanan sorunun bireyselleştirilmesi ise sosyal damgalamaya ve çaresizlik duygularına neden olabilmekte, kişi adeta yaşadığı sorunların suçlusu olarak 'günah keçisi' olarak addedilebilmektedir. Dolayısıyla yukarıda ifade edilen güç kümeleri içerisindeki boyutları birbirinden bağımsız düşünmemek gerekir. Aslında bu, özgürleştirici değerler içerisinde yer alan 'bireysellikten uzaklaşma' kavramıyla da ilişkilidir. Bireyin biricikliği sosyal hizmet uygulamalarında önemli olsa da bunu daha geniş bağlamda düşünmek ve biriciklikle de ilişkili olan sosyopolitik bağlamı da göz önünde bulundurmamak gerekir. Gücün ve baskının yapısal boyutunun da dikkate alınması, güçlenmenin sosyal bilimciler tarafından çeşitli kaynaklarda ifade edilen (Gutierrez, 1990; Rowlands, 1995; Perkins

ve Zimmerman, 1995; Hirayama ve Çetingök, 1998; Cattaneo ve Chapman, 2010; Inaba, 2016) kolektif, sosyopolitik, toplumsal güçlenmeyi ifade etmektedir.

Güç İlişkilerinin Analizi

Güç analizinin iki aşamadan oluştuğunu ifade eden Gutierrez (1990: 152) ilk aşamanın hizmet alanının deneyimlemiş olduğu baskıların ve güçsüzlüğün durumunu nasıl etkilediğini belirlemek, ikinci aşamanın ise hizmet alanının içinde bulunduğu durumdaki potansiyel güç kaynaklarını tanımlamak olduğunu belirtmektedir.

Güç analizi, güç ilişkilerinin de analizini yapmayı içermektedir. Güçlenme yaklaşımına dayalı sosyal hizmet uygulamalarında; güç ilişkilerini anlama, güç ilişkisini keşfetme, güç ilişkilerini yeniden çerçeveleme ve güç ilişkilerinde değişme hedeflenmektedir (Smith, 2008: 150). Birinci aşama olan hizmet alanının deneyimlemiş olduğu baskı ve güçsüzlüğün anlaşılması süreci, güç ilişkilerini anlamayı ve güç ilişkilerini keşfetmeyi; ikinci aşama olan hizmet alanının potansiyel güç kaynaklarını keşfetme ise yeniden çerçevelemeyi ve güç ilişkilerindeki değişmeyi içerir. Aşağıda Smith'in ifade etmiş olduğu kavramsal çerçeve temelinde güç ilişkilerinin nasıl analiz edilebileceği tartışılmıştır.

Güç ilişkilerini anlama

Güç ilişkilerini anlama süreci, Thompson ve Dominelli'nin güç modellerinde de ifade edilen bireysel olan ile toplumsal olanı düşünmeyi içermekte olup, bu güç kümeleri içerisinde güç ilişkilerinin nasıl olduğunu anlamayı gerekli kılar. Bu noktada bağlantılılık kavramını düşünmek önemlidir. Sorunların kişiselleştirilmesinin onları sosyal sistemler, topluluklar ve bireyler arasındaki etkileşimleri içeren karmaşık dinamiklerin ürünü olarak görmemizi engellediğini ifade eden Smale, Tuson ve Statham (2000) gücü anlama sürecinde sistemleri düşünmenin öneminden bahseder. Sistem yaklaşımının hizmet alanının tanımlamış olduğu sorunu bütüncül bir şekilde görebilmek açısından önemli olduğunu belirten Payne (2005: 146) de güç ilişkileri ve sosyal ağları dikkate almanın önemine vurgu yapmaktadır. Örneğin, hizmet alanlar içerisinde yoksulları düşündüğümüzde iş aramamaları, beklenenden çok uyumaları nedeniyle sosyal hizmet uzmanları ve toplumdaki diğer bireyler tarafından 'tembel' olarak görülebilir. Ancak bu durumun ortaya çıkmasında etkili olabilen karmaşık dinamiklerin düşünülmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu damgalayıcı yaklaşımdan uzaklaşmak, yoksulluğun bireyler üzerinde gösterebileceği etkilerin farkında olmak ve aslında bu davranışların ardındaki kaynakları tespit etmek için gücü yapı sökümüne uğratmak gereklidir.

“Kimliğin oluşumu” güç ilişkilerini anlama noktasında önemlidir. Kimliğin oluşumunda sadece kültür, din, cinsiyeti değil aynı zamanda bireylerin kendilik duygusunun da önemli olduğunu ifade eden Smith (2008: 154), güç ilişkilerinin hem iç hem de dış boyuta sahip olduğunun görülmesinin önemine değinir. Hizmet alanları sadece dışarıdan atfedilen kimlik ile tanımlamaktan kaçınmanın önemine değinilirken Fook (2002: 72) aksi halde hizmet alanının damgalanacağını ve mağdur/kurban kimliğine bürünebileceğini ifade etmektedir.

Lynch (2018)'in de ifade ettiği gibi güçlenmeyi anlayabilmek için başkalarıyla olan etkileşimlerin merkezindeki güç ilişkilerini anlamamız gerekir. Güç ilişkilerini keşfetme bireyin güçsüzleştirilmesine ve damgalanmasına neden olan durumların çok odaklı ve bütünsel olarak anlaşılmasını ifade eder. Bu bağlamda gücü değerlendirirken bireyin güç algısını sosyal ilişkilerinin tam da içerisinde düşünmek önemlidir. Çünkü bireyin kendilik algısı içinde yaşadığı toplumdaki etkileşimler ile şekillenir. Bu nedenle güç ilişkisi ve güçlenme ele alınırken bireysel deneyimler, sosyal bağlam ve sosyal etkileşimler temelinde ele alınmalıdır.

Güç ilişkilerini keşfetme

Hizmet alan-sosyal hizmet uzmanı ilişkisine dair anlayışları -yani paylaşılan ve farklı algıları kabul ederek ve olasılıkları göz önünde bulundurarak- karşılıklı keşfetme yoluyla paylaşmak ve açıklığa kavuşturmak önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları; statüleri, rolleri ve davranışlarının hizmet alanlarla olan etkileşimlerinin şekli üzerindeki etkisini kabul ederek eylemlerini 'düşünümsel' temelde gerçekleştirmelidirler. Düşünümsel yaklaşım, hem ilişkinin hem de bağlamın tartışmaya açık olmasını sağlar. Eleştirel düşünümsellik hem sosyal hizmet uzmanlarının hem de hizmet alanların etkileşimlerini oluşturan ve sınırlayan etkileri ve kısıtlamaları keşfetmelerini sağlar (Smith, 2008: 156-158). Trevithick (2003: 165) ise bu süreci bağımsız mekanik tekniklerin uygulanmasından ziyade hizmet alan ve sosyal hizmet uzmanı arasındaki 'çift yönlü süreç' olarak ifade etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan arasındaki ilişkinin niteliği bu noktada çok önemlidir. Güçlenme süreci sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan arasında hiyerarşik olmayan güç paylaşımının olduğu bir süreç olarak görülmelidir. Sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan arasındaki ilişki iş birliğine dayalı ve karşılıklılık temelinde olmalıdır. Genero, Miller, Surrey ve Baldwin (1992) karşılıklı ilişkiyi her iki kişinin de saygı, ilgi, empati ve yanıt verme duygusunun olduğu ilişki olarak tanımlar.

İlişkiye dayalı bir yaklaşım insanların deneyimlerinin tüm yönleri arasında bağlantı kurmayı amaçlayan bir stratejiyi temsil etmektedir. Uygulamadaki politik eğilime bakılmaksızın, sosyal hizmet pratiği doğası gereği bireyin iç ve dış dünyalarını kabul etmeli, bireyi ve deneyimin yapısal bileşenlerini dengelemelidir. İlişkiye dayalı yaklaşımın işlevsizlik ve sosyal sorunun bireysel-yapısal nedenlerine ilişkin bütünleşik bir anlayışa vurgusu memnuniyetle karşılanmıştır (Ruch, 2005: 114).

Ayrımcılık ve sosyal dışlanmadan kaynaklanan duygusal etkiyle ve yoksulluğun neden olduğu acıyla temas halinde olan uygulayıcılar, başkaları adına savunuculuk yaparken ve arabuluculuk yaparken bu duyguları doğru bir şekilde yansıtabilecek konumdadır. Bu durumlarda ve geçiş ya da kriz zamanlarında, sosyal hizmet uzmanlarının kaygılı olması başkalarının düşüncelerine ve duygularına açık ve anlayışlı olmasının göstergesidir. Bu sürecin son aşaması, endişeleri endişeli kişiye değiştirilmiş bir biçimde geri sunmayı içerir- burada önemli endişeler kabul edilir, ancak artık aynı "acı" ya da kargaşa veya ızdırap duygusunu taşımayacak şekilde değiştirilir (Trevithick, 2003: 170-171).

Güç ilişkilerini yeniden çerçeveleme

Yeniden çerçeveleme (reframing) kavramının aynı "gerçekleri" anlatmayı ancak onları farklı bağlam veya çerçeveye yerleştirme sürecini ifade ettiğini belirten Trevithick (2005: 208)'in bakışı baskıyı anlamayı ve içselleştirilmiş baskının kabulünün sorgulanmasını içermektedir. Bunu "anlatının yeniden yapılanması" stratejisi olarak ifade eden Fook (2002) dil, güç ve sosyal hizmet uygulamaları arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Güçlenme sürecinin gücün yapı sökümünü ve yeniden yapılanmasını ele alan bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dilin kullanımı oldukça önemlidir. Thompson (2007)'in de ifade ettiği gibi dil, güç ilişkilerini yansıtır ve pekiştirir.

Sosyal hizmet uzmanları ve hizmet alanlar arasındaki söylemlerin benlik duygusunu dönüştürebileceğini ve kişisel kontrol duygusunu artırabileceğini ifade eden Fook, dilin dönüşmesine ilişkin şu önerileri sunmaktadır:

- "Buna nasıl sebep oldum?" yerine "Bunun benim üzerimde ne etkisi oldu?"
- Suçlama yerine sorumluluk alma "Şimdi hangi sorumluluğu alabilirim?"
- Suç aramak yerine bakım ve özen dili geliştirme
- Pasiflikten aktifliğe
- Başarısızlıktan başarıya
- Olumsuzdan olumluya

- Zayıflıktan güçlülüğe (Fook, 2002: 140).

Güçlenme temelli mesleki ilişkide amaç, sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan arasındaki hiyerarşik ve dikey ilişki yerine güç dengesini kurarak güç paylaşımını sağlamaktır. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanları, hizmet alanlarla arasında olabilecek güç eşitsizliklerini her zaman eleştirel bir şekilde düşünmelidir. Smith (2008: 164-165) yeniden çerçevelemenin kritik işlevlerinden birinin hizmet alanın anlatılarının dinlenmesi ve öyküsünün anlaşılması olduğunu ifade eder. Güçlenme uygulamalarında hizmet alanların kendi yaşamlarının “uzmanı” olduklarına dair görüş, güç paylaşımını ve iş birliğini vurgulaması nedeniyle önemlidir.

İşbirliği içinde çalışmak, sosyal hizmet uzmanının kendisini “uzman” olarak sunduğu tıbbi bir modelden uzaklaşmayı ve sorunun ne olduğunu ve ne yapılması gerektiğini tanımlama uzmanlığını içerir. Ortaklık temelli bir yaklaşım şu hususları içermektedir:

- ele alınacak sorunları ve başarılacak hedefleri belirlemek;
- hangi adımların atılması gerektiğine ve kimin ne yapması gerektiğine karar vermek;
- bir işbirliği ve müzakere süreci ile gerekli çalışmaları yapmak;
- ilerlemeyi gözden geçirmek ve üzerinde anlaşmaya varılan hareket tarzında yapılması gereken değişiklikleri kabul etmek;
- eğer uygunsa / uygun olduğunda çalışmayı sona erdirmek;
- yapılan çalışmaları değerlendirmek, güçlü yönleri, zayıf yönleri ve çıkarılacak derslerin altını çizmek (Thompson, 2003: 222).

Fook (2002: 91), eleştirel yeniden yapılandırma süreci olan dört aşamayı açıklar: eleştirel yapı söküm, direniş, meydan okuma ve eleştirel yeniden yapılanma. Tüm bu aşamalar önceki karşılıklı anlayışları ve varsayımları yıkarak hizmet alanına daha fazla kontrol ve özerklik sağlayacak şekilde yeniden oluşturmak anlamına gelir. Yapı söküm, bizi, örtük varsayımların ortaya çıkması ile statükoyu ve hâkim güç ilişkilerini sorgulamaya yönlendirerek direnişe neden olur. Bu da belirli bir uygulama bağlamında temsil edilen farklı bakış açılarını ve çıkarları adlandırarak meydan okumaya yol açar. Son olarak yeniden yapılanma aşamasıyla süreç tamamlanır. Yeniden yapılanma, hizmet alanları ve ihtiyaçları ve bunların değerlendirme, planlama ve müdahale süreçlerini içerebilir. Eleştirel bakış açısıyla, söylemlerin baskın güç ilişkilerini değiştirecek şekilde yeniden yapılandırılması gerekir. Böylece

yeniden çerçeveleme ile hizmet alanın içselleştirilmiş baskıyı anlamasını ve kabulünü sorgulamasını içerir (Smith, 2008: 163). İçselleştirilmiş baskının anlaşılması ve sorgulanması süreci aslında aşağıda eleştirel bilincin gelişimi başlığında bahsedilecek Freire'nin düşüncesini de içermektedir.

Güç ilişkilerinde değişme

Sosyal hizmet uzmanı, hizmet alan ile olan ilişkisi bağlamında değişim ve gelişme potansiyelini belirleme sürecini başlatma sorumluluğuna sahip olduğunu ifade etmektedir. Ancak sosyal hizmet uzmanı kendi başına harekete geçme arzusu ya da kararı iletmez, ancak hizmet alanın kontrol ve öz-yeterlik duygusunu geliştirmeye çalışır (Folgheraiter, 2004). Bu strateji, hizmet alan için bir kapasite duygusu yaratır ve onu sürece katılmaya davet ederek bu kapasitenin aynı anda somut gösterimi ve güçlenmesi için fırsat sağlar. Burada gösterilen güçlenme süreci, sosyal hizmet uzmanının önceki koşulları ve mevcut ilişkileri sorgulama ve yeniden biçimlendirmedeki rolü göz önüne alındığında, etkili bir karşılıklı ilişkinin oluşturulmasına ve sürdürülmesine bağlıdır (Smith, 2008).

Güçlenme temelli uygulamada sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alanın ortak çalışma ilkesi birden fazla baskı biçimine karşı uyanık olmayı, çeşitliliği tanıma ve dikkate almayı, baskılara meydan okumak için risk almaya hazır olmayı, güç ilişkilerini müzakere etmeye istekli olmayı, farklı uzmanlık biçimlerini kontrol etmeyi, bilgi ve uzmanlık paylaşımını, "ötekileştirilenlerin" söz sahibi olabilmeleri için alan yaratmayı, farklı bakış açılarının geçerliliğini bilmeyi içermektedir. Ayrıca karar verme kapasitesini paylaşmaya ve geliştirmeye hazır olmak, eylemselliği ve kendi kaderini tayin hakkını desteklemek, sorgulamaya ve meydan okumaya teşvik etmek, "duyulmayan" bireyler adına savunuculuğa gönüllü olmak, haklarından mahrum edilmiş bireylerin çıkarları arasında dayanışma kaynakları arama ilkeleri de ortak çalışma ilkeleridir (Smith, 2008: 165).

Eleştirel Bilincin Gelişimi

Bireyler haklarını ve onları sınırlayan engelleri öğrendikçe güçlenecekler ve daha duyarlı politikalar geliştirmek için güçlü savunucular haline gelebileceklerdir (Cox, 2014: 166). Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken önemli nokta, hizmet alanın baskı deneyimi hakkında düşünmesini sağlayacak eleştirel bilincin oluşturulması sürecidir. Güçlenmenin merkezinde yer alan eleştirel düşünme, Freire'nin *conscientizaçao* kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu kavram, sosyal, siyasi ve ekonomik çelişkilerin

kavranarak insanları baskılayan ve ezen koşullara karşı harekete geçmek için öğrenme sürecini içerir (Freire, 2013: 17).

Freire'nin belirttiği *conscientization* sorunu daha geniş perspektiften görmeye yönelik farkındalık yaratma anlamına gelirken, politikleşme (*politicization*) daha geniş sorunların ele alınmasını araştırmayı içerir. Bu, aşağıdakiler de dahil olmak üzere bir dizi form alabilir:

- Lobi politikacıları (*lobbying politicians*) - örneğin milletvekilleri ile iletişime geçmek.
- Topluluk eylemi (*community action*) - örneğin, ortak kaygıları olan kişiler aracılığıyla bir araya gelerek bir baskı grubu oluşturmak.
- Politika geliştirme (*policy development*) - örneğin, sağlık eşitliğinin geliştirilmesi veya yoksullukla mücadele stratejileri (Thompson, 2003: 224).

Freire, eleştirel bilincin gelişmesinin eğitim ve diyalog yoluyla gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan arasındaki ilişkinin Freire'nin eleştirel eğitim modelinde ifade ettiği diyalog temelinde olması önemlidir. Diyalog oluşturma yönteminde kullanılan teknikler; kod kullanma, eleştirel sorular kullanma ve kısa açıklamalar kullanma, sorunu çözmeyi kişisel ve politik düzeyde düşünme teknikleridir (Lee, 2001: 77).

Diyalog süreci sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan arasındaki simetrik ilişkiyi temsil etmekte ve hizmet alanın kendi sözünü söylemesini hedeflemektedir. Diyalog temelli bir ilişkide sosyal hizmet uzmanının yapmaya çalıştığı şey aslında Thompson (2007)'ın ifade ettiği otantiklik kavramıyla da ilişkilidir. Diyalog temelli ilişkide sosyal hizmet uzmanı; bireyin yapabilirliklerinin de sınırları olabileceğini, yaşadığı sorunların temelde toplumdaki eşitsizliklerle ilişkili olduğunu idrak etmesini ve böylece hizmet alanın sorununu çözmeyi yapısal düzeyde düşünmesini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet uzmanı kod kullanarak ve eleştirel bilinci artırıcı sorular sorarak hizmet alanın düşünmesine ve eyleme geçmesine teşvik eder. Kod kullanımı, bireyin içinde yaşadığı durumun potansiyel nedenlerini düşünmesi noktasında geniş ve farklı bir bakış açısı sunar. Böylece, hizmet alan daha geniş perspektiften sorunu tanımlayabilir. Tüm bu süreç hizmet alanın kendi sözünü söylemesine ve eyleme geçmesine yönelik becerileri geliştirmeyi içerir. Bu bağlamda, bireyin yaşamış olduğu sorunların ve ihtiyaçların ezici ve baskıcı ilişkilerin bir ürünü olduğu, kişisel değil politik

bir mesele olduğu fikrini içerir ve buna ilişkin farkındalığın gelişmesi sağlanmaya çalışılır.

Sosyal hizmet uzmanı bu süreçlere yardımcı olarak belirli sorunlar ve sistemler hakkında empatik destek ve uzmanlık sağlar. Hizmet alan durumu değiştirmek için kaynak, beceri ve güç kazanmanın önündeki engelleri aşmaya çalışırken sosyal hizmet uzmanı da dış ve içsel baskının yarattığı tehdit konusunda farkındalığını paylaşmaktadır. Düşünümselliği teşvik etme ve sorunlu kişi/çevre sorununa ilişkin bilinç artırma çalışmaları, sosyal hizmet uzmanının praxis (eylem) sürecinin paylaşımı ve eleştirel sorular sormaya teşvik yeteneğiyle zenginleştirilir. Sosyal hizmet uzmanı ayrıca hizmet alanın zor yaşam görevlerine yönelik çözümler hayal etmede hizmet alanın becerilerinin altını çizmek için tasarlanan “başa çıkma soruları” da sormaktadır. İnsanlar kendi kişisel ve toplumsal güçlerini keşfedebildiklerinde, özgürleştirici değişiklikler yapmak için sorumluluk almada paradoksal olarak özgürdürler. Benlik saygısı, kimlik ve toplumsal değişim için eylem bu süreçten doğar (Lee, 2001: 229-230).

Karşılıklı ilişki ve baskı deneyimini anlamayı içeren güçlenme sürecinde Shulman (1992) güçlenme becerilerini iki kategoride ele alır: 1) problemlerini yönetmeleri için hizmet alanlara yardımcı olma becerileri ve 2) duygularını yönetebilmeleri için hizmet alanlara yardımcı olma becerileri. Görüşmenin ilk aşamasında bu becerilerin kullanımı önemlidir. Güçlenme temelli uygulama, düşünce, planlama ve eylemi içerisinde barındırmaktadır (Rowlands, 1995: 106). Bu, Freire'nin de ifade ettiği praxis kavramıyla ilişkili olup eleştirel düşünce ve eylemlilikle bağlantılıdır. Güçlenme süreci aslında bir güç kazanma sürecini ifade etmekle birlikte, çeşitli baskılar nedeniyle güçsüzleştirilen bireyin güç kapasitesinin artırılmaya çalışıldığı bir süreçtir. Güç kapasitesinin artırılmasının hedeflendiği bu uygulamada sosyal hizmet uzmanının kolaylaştırıcı ve köprü kurucu rolleri üstlendiğini ifade eden Smith (2008), sosyal hizmet uzmanlarının topluluk bağlantıları oluşturması, hizmet alanların kaynaklardan yararlanmasını sağlaması ve fırsatları artırmaya yönelik çalışması gerektiğinden söz etmektedir.

Sonuç

Sosyal hizmet uygulamalarında güçlenme yaklaşımının önemini ele alan bu çalışmada, güç, güçsüzlük ve baskı kavramlarının tarihsel gelişimine yer verilerek sosyal hizmet uygulamalarında güçlenme sürecine değinilmiştir. Birlikte çalışılan birey, grup ve toplulukların en önemli özelliği içinde yaşanan toplumsal, ekonomik,

politik, kültürel yapı tarafından baskı altına alınıp güçsüzleştirilmiş olmalarıdır. Aslında sorunların kökleri bireylerin yaşadığı ayrımcılık, baskı, şiddet ve yoksulluğa dayanmaktadır.

Sosyal hizmet uygulamalarında güçlenme yaklaşımı; bize çeşitli baskılar nedeniyle güçsüzleştirilen bireylerin deneyimlerini çok boyutlu değerlendirebilmeyi, sahip olduğu sorunların kaynağını baskı deneyimlerinde aramayı sunar. Çözümün toplumsal eyleyenleri olarak bireylerin kendi sözlerini söylemelerini ve özgürleşmelerini hedef alan bu süreç, bireyin kendi yaşamı üzerindeki kontrolü elde etmesinin yanında aynı zamanda eylemliliğe geçmesini ifade eder. Aslında bu süreç Riger (1993: 282)'in de ifade ettiği gibi hem "güçlenme duygusu"nu hem de sürecin amacı olan "gerçek güçteki artış"ı içerir.

Lee (2001: 28) güçlenme yaklaşımının hedefi olan sevgi dolu toplumun (beloved community) inşasından söz ederek bu hayalin, hayal etmeye cesaret eden her toplum için evrensel bir rüya olduğunu belirtir. Bu rüyayı gerçekleştirme tasavvuru olan Jane Addams ve Freire'yi de hatırlayarak, sosyal hizmet uzmanlarının tarihsel sorumluluğunun ezilen bireylerin yanında savunuculuk yapmak üzere özgürleştirici bilgi, beceri ve değer temeline sahip olmaları gerektiği söylenebilir. Ayrıca güçlenme temelinde uygulamalar yapan sosyal hizmet uzmanlarının bu hayali gerçekleştirmek için insanlarla birlikte hareket etmeleri ve ortaklık kurmaları hayati öneme sahiptir. Eşitsizliklerin derinleştiği, bireyin yalnızlaştığı ve güçsüzleştiği küreselleşen dünyada güçlenme temelinde yapılacak uygulamalara ihtiyacın oldukça arttığı söylenmelidir. Sosyal hizmetin ürettiği bilgiye baktığımızda, daha çok yönünü toplumsal değişimden yana değil toplumsal düzeni sağlamaktan yana koruduğu görülmektedir. Bir başka deyişle yönünü daha çok sosyal kontrole çevirerek bilgi üreten ve uygulama yapan sosyal hizmet disiplini ve mesleği, ayrımcılığı ve sosyal adaletsizliği pekiştiren bir işlev görmektedir. Oysa kronik olarak eşitsizlik ve ayrımcılık üreten dünyada toplumsal değişim yaratmaya yönelik daha çok bilgi üretiminin ve mesleki uygulamanın gerçekleşmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet bilgi üretiminde ve uygulamasında bir paradigma değişikliğine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet eğitim politikasının güçlenme odaklı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesi, bireylerin kendini gerçekleştirmelerine ve özgürleşmelerine yardımcı olarak daha adil ve eşitlikçi bir toplumda yaşama imkânı verecektir.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.

- Bar-On, A. (2002). Restoring power to social work practice. *British Journal of Social Work*, 32(8), 997-1014.
- Berger, B. K. (2005). Power over, power with, and power to relations: Critical reflections on public relations, the dominant coalition, and activism. *Journal of Public Relations Research*, 17(1), 5-28.
- Berger, P. L., & Neuhaus, R. J. (1977). *To empower people, the role of mediating structures in public policy*. Washington DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Boyte, H. C. (1984). *Community is possible*. New York: Harper & Row.
- Cattaneo, L. B., & Chapman, A. R. (2010). The process of empowerment: A model for use in research and practice. *American Psychologist*, 65(7), 646-659.
- Chapin, R., & Cox, E. O. (2008). Changing the paradigm: Strengths-based and empowerment-oriented social work with frail elders. *Journal of Gerontological Social Work*, 36(3-4), 165-179.
- Cornwall, A. (2016). Women's empowerment: What works? *Journal of International Development*, 28(3), 342-359.
- Cox, C. (2014). Personal and community empowerment for grandparent caregivers. *Journal of Family Social Work*, 17(2), 162-174.
- Dahl, R. A. (1961). *Who governs? Democracy and power in an American city*. Connecticut: Yale University Press.
- Darlymple, J., & Burke, B. (1995). *Anti-oppressive practice: Social care and the law*. Buckingham: Open University Press.
- Davis, A., & Garrett, P. M. (2004). Progressive practice for tough times: Social work, poverty and division in the twenty-first century. In M. Lymbery, & S. Butler, *Social work ideals and practice realities* (pp. 13-33). Basingstoke: Palgrave.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. Houndmills: Palgrave MacMillian.
- Dominelli, L. (2012). *Green social work: from environmental crises to environmental justice*. Cambridge: Polity Press.
- DuBois, B. L., & Miley, K. K. (1996). *Social work an empowering profession*. Boston: Allyn and Bacon.
- Folgheraiter, F. (2004). *Relational social work*. London: Jessica Kingsley.
- Fook, J. (2002). *Social work: critical theory and practice*. London: SAGE Publications.
- Foucault, M. (2020). *Cinselliğin Tarihi* (10. Basım ed.). (H. Tanrıöver, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Freire, P. (2013). *Ezilenlerin pedagojisi* (9. Basım ed.). (D. Hattatoğlu, & E. Özbek, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gaventa, J. (1982). *Power and powerlessness: Quiescence & rebellion in an appalachian valley*. Chicago: University of Illinois Press.

- Genero, N. P., Miller, J. B., Surrey, J., & Baldwin, L. M. (1992). Measuring perceived mutuality in close relationships: Validation of the mutual psychological development questionnaire. *Journal of Family Psychology, 6*(1), 36-48.
- Giddens, A. (1982). *Profiles and critiques in social theory*. Los Angeles: University of California Press.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society*. Los Angeles: University of California Press.
- Gutierrez, L. (1990). Working with women of color: An empowerment perspective. *Social Work, 35*(2), 149-153.
- Gutierrez, L. M., & Ortega, R. M. (1991). Developing methods to empower Latinos: The importance of groups. *Social Work with Groups, 14*(2), 23-43.
- Hasenfeld, Y. (1987). Power in social work practice. *Social Service Review, 61*(3), 469-483.
- Hirayama, H., & Çetingök, M. (1998). Empowerment: A social work approach for Asian immigrants. *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work, 69*(1), 41-47.
- Hobbes, Thomas (2016). *Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (S. Lin, Trans.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Inaba, M. (2016). Aging and elder care in Japan: A call for empowerment-oriented community development. *Journal of Gerontological Social Work, 59*(7-8), 587-603.
- Kieffer, C. H. (1984). Citizen empowerment: A developmental perspective. *Prevention in Human Services, 3*(2-3), 9-36.
- Lee, J. A. (2001). *The empowerment approach to social work practice*. New York: Columbia University Press.
- Lerner, G. (1986). *The creation of patriarchy*. New York: Oxford University Press.
- Lukes, S. (1974). *Power: A radical view*. London: Macmillian.
- Lynch, M. W. (2018). Re-working empowerment as a theory for practice. *Qualitative Social Work, 17*(3), 373-386.
- Machiavelli, N. (2015). *Prens*. (K. Atakay, Trans.) İstanbul: Can Yayınları.
- Parsons, R. J. (1991). Empowerment: Purpose and practice principle in social work. *Social Work with Groups, 14*(2), 7-21.
- Payne, M. (2005). *Modern social work theory*. Chicago: Lyceum Books.
- Perkins, D. D., & Zimmerman, M. A. (1995). Empowerment theory, research, and application. *American Journal of Community Psychology, 23*(5), 569-579.
- Rappaport, J. (1981). In praise of paradox: A social policy of empowerment over prevention. *American Journal of Community Psychology, 9*(1), 1-25.
- Rappaport, J. (1985). The power of empowerment language. *Social Policy, 15*, 15-21.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Towards a theory of community psychology. *American Journal of Community Psychology, 15*(2), 121-145.
- Riger, S. (1993). What's Wrong with Empowerment. *American Journal of Community Psychology, 21*(3), 279-292.

- Rowlands, J. (1995). Empowerment examined. *Development in Practice*, 5(2), 101-107.
- Rowlands, J. (1998). A word of the times, but what does it mean? Empowerment in the discourse and practice of development. In H. Afshar, *Women and Empowerment* (pp. 11-34). New York: Macmillan Press.
- Ruch, G. (2005). Relationship-based practice and reflective practice: Holistic approaches to contemporary child care social work. *Child & Family Social Work*, 10(2), 111-123.
- Sadan, E. (2004). *Empowerment and community planing: Theory and practice of people-focused social solutions*. Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad Publishers.
- Scott, J. C. (2018). *Tahakküm ve direniş sanatları* (3. Basım ed.). (A. Türker, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Seligman, M. E. (1972). Learned helplessness. *Annual Review of Medicine*, 23, 407-412.
- Shulman, L. (1992). *Skills of helping: Individuals, families and groups*. Illinois: F.E. Peacock Publishers.
- Smale, G., Tuson, G., & Statham, D. (2000). *Social work and social problems: Working towards social inclusion and social change*. Basingstoke: Macmillian.
- Smith, R. (2008). *Social work and power*. New York: Palgrave Macmillian.
- Smith, R. (2010). Social work, risk, power. *Sociological Research Online*, 15(1), 37-46.
- Solomon, B. B. (1976). *Black empowerment: social work in oppressed communities*. New York: Columbia University Press.
- Solomon, B. B. (1987). Empowerment: Social work in oppressed communities. *Journal of Social Work Practice*, 2(4), 79-91.
- Thompson, N. (2003). *Promoting equality: Challenging discrimination and operation*. Houndmills: Palgrave Macmillian.
- Thompson, N. (2007). *Power and empowerment*. Dorset: Russell House Publishing.
- Trevithick, P. (2003). Effective relationship-based practice: A theoretical exploration. *Journal of Social Work Practice*, 17(2), 163-176.
- Trevithick, P. (2005). *Social work skills: A practice handbook*. Buckingham: Open University Press.
- Turner, S. G., & Maschi, T. M. (2015). Feminist and empowerment theory and social work practice. *Journal of Social Work Practice*, 29(2), 151-162.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
  - Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
  - Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
  - Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
  - Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Yazım ve Sunum Kuralları
- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
  - Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
  - Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
  - Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir.
  - Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa unvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
  - Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
  - Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatma kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.
  - Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
  - Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
  - Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22) • İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar Kaynakça bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *SurvivingSexualViolence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agendaforpractitionerresearch", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *PractitionerSocialWorkResearch in Action*, London, WhitingandBirch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "ChildrenandLiterature", *British Journal of SocialWork*, 26 (1) 17-36. İki Yazarlı Makale
- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Childrenand Internet", *British Journal of SocialWork*, 28 (1) 13-35. Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale
- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "SocialWorkandMentalHealth", *SocialWork*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK**General Rules**

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one with author information, and one with anonymous) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither colour nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.
- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36. An

Article by Two Authors

Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35. An

Article by Three or More Authors

Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information
on reference management at
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>